

VIRGIL N. MADGEARU

CURS
DE
ECONOMIE
POLITICĂ

318301

1 9 4 4

INSTITUTUL DE CERCETĂRI ECONOMICE
PROFESOR VIRGIL N. MADGEARU

77564/956

BIBLIOTECA CENTRALĂ UNIVERSITARĂ
BUCUREȘTI
COTA 23668

1270/05

B.C.U. Bucuresti

C200510443

VIRGIL N. MADGEARU
27 Decembrie 1887—27 Noembrie 1940

TABLA DE MATERII

	Pag.
Indicele alfabetic	VII
Indicele numelor proprii	IX
Erata	XIII
Prefața	XVII
Partea I. — ECONOMIA POLITICĂ GENERALĂ	
I. Introducere	3
1. Obiectul și țelurile economiei politice	3
2. Metode de cercetare	10
3. Etapele evoluției economice	17
4. Evoluția științei economice	35
II. Mediul natural și social al vieții economice	43
1. Mediul natural (clima și pământul)	43
2. Necesitățile omului	50
3. Capacitatea de muncă a omului	59
4. Populația	67
5. Statul și viața economică	73
6. Ordinea de drept.	81
III. Producțiunea	87
1. Elementele fundamentale ale producțiunii	87
2. Comunitatea de muncă și diviziunea muncii	96
3. Capitalul	108
4. Intreprinderile economice	117
IV. Despre schimb	134
1. Valoarea	134
A. Teoria subiectivă	136
B. Teoria obiectivă	141
C. Teoria școlii matematice.	150
2. Sistemul piețelor	156

3. Despre preț	163
4. Moneda	173
5. Despre credit	200
6. Despre comerț	217
7. Despre transport și comunicații	231
V. Teoria repartiției	239
1. Despre salariu	240
2. Dobânda capitalului	253
3. Renta pământului	264
VI. Despre consumație	273
VII. Conjunctura și crizele economice	288
1. Controversele doctrinale asupra naturii crizelor și conjuncturii	288
2. Natura, cauză a fluctuațiilor economice	293
3. Capitalul ca factor de conjunctură	296
4. Munca ca factor de conjunctură	302
5. Crizele economice	306
Partea II. — EVOLUȚIA ȘTIINȚEI ECONOMICE	
1. Introducerea	313
2. Școala fiziocrată.	319
3. Școala clasică	333
4. Școala istorică-etică	378
5. Școala austriacă	387
6. Lupta pentru metodă	395
7. Problema judecăților de valoare	403
8. Problema politicii economice	408
Partea III. — ANEXE	
1. Lecția de deschidere a cursului „Studiul practic al întreprinderilor comerciale și industriale”	417
2. Lecția de deschidere a cursului „Studiul transporturilor, în economia socială”	439
3. Memoriul profesorului Virgil Madgearu (fotogravură).	459
4. O pagină din notele de curs și o pagină din manuscrisul cursului de economie politică (fotogravură)	473

INDICELE ALFABETIC AL PRINCIPALELOR SUBIECTE

- Agricultură: 30-31, 37, 48-50, 119-122, 128-132, 262, 267, 294-296, 364-365, 321-332, 334-335.
 Altruism, simpatie, solidarism: 6, 63, 74, 75, 324, 378-379, 379-380, 392-293, 384, 392, 408.
 Asociațiuni economice: 20, 32, 35, 76, 81-82, 96-107, 117-133, 251.
 Austriacă (școala): 42, 136-141, 152, 352-354, 378-395.
 Autarhie: 229-230, 285-287.
 Balanța comercială: 225, 227-231.
 Balanța plăților: 225-226.
 Bănci: 205-216, 307.
 Burghezie: 29-30, 317, 369, 375.
 Bursa: 160-163, 223-225, 301-302.
 Capitalism: 30-35, 56, 61, 74, 83, 89, 109, 113-115, 145, 147-150, 160, 219-238, 247-251, 254, 282-283, 286, 369, 374-378, 401, 402, 414.
 Capitalul: 27, 108-117, 173-216, 253-272, 274, 296-302, 325-329, 346.
 Comerțul: 28, 217-231; — exterior: 218, 224-226.
 Comunism: 73, 83, 181.
 Concurența: 15, 26, 128, 153, 171-172, 262-263, 289, 309, 317.
 Conflictul dintre muncă și capital: 38, 61, 77, 81, 116, 145, 249, 249, 375.
 Conjunctura: 292-309, 391.
 Consumatorul: 161-162, 273-287.
 Contul curent: 213-214.
 Cooperația: 121-124, 215, 222-223, 262.
 Creditul: 196-198, 200-216.
 Crizele economice: 285, 287, 288-309, 377-378.
 Deflația: 199-200.
 Demografie: 55, 67-73, 88, 339-342, 360.
 Diviziunea socială a muncii: 20, 34, 38, 61, 63, 66, 96-108, 112, 332, 335.
 Diviziunea internațională a muncii: 217, 228-229, 230.
 Economia închisă: 18, 21-24, 71, 218.
 Economia de schimb: 15, 18-20, 23, 52, 135, 145, 147, 156-163, 165-167, 176, 223-239, 336-337.
 Economia țărănească: 25-27, 121, 135.
 Economia națională: 27, 39-40, 282-283, 374; ec. naț. și războiul: 237, 315.
 Egoism, individualism: 31, 72, 74, 334, 337, 366-368, 371, 373, 378-379, 382, 392-393, 396, 409.
 Etalon: 161, 176, 182-200, 206, 207, 230, 360, 362-363.
 Expropriere: 83, 85-86, 234.
 Fabrica: 120, 126, 363.
 Fiziocrați: 37, 319-333.
 Gospodărie, cămin: 18-24, 71, 272-283.
 Homo oeconomicus: 41, 366-368, 371, 379, 384, 401.
 Industria: 27, 30, 40; — la domiciliu: 124-126; — fabrica: 120, 126-132, 245, 379.

- Inflație: 190, 199-200, 203.
 Intervenționism: 74-81, 285-286, 377.
 Lombardul: 205, 213, 297, 302.
 Liberalism economic: 31, 37-42, 74-78, 82-83, 227-228, 233-234, 282, 373-378, 386.
 Libertăți: 82, 85, 317, 330, 338, 386.
 Lux, modă: 56-57, 58-59, 114-116, 277, 283.
 Marfa: 18, 34, 123, 147, 165, 177-178, 197-198, 236.
 Manufactura: 27, 28, 29, 96, 102-103.
 Materii prime: 44, 266, 285-286, 350.
 Mașinism: 31, 35, 103, 376-377, 412.
 Mercantilism: 29-30, 36-37, 75, 225, 227, 317-319, 341.
 Metoda economiei politice: 7-10, 36, 368, 385, 395-403, 407; — deductivă: 13-15, 370, 396, 398, 400; — inductivă: 13-15, 292, 388, 396; — raționalism: 32-33, 52, 132, 243-244, 260, 303, 396.
 Moneda: 173-200, 206, 296-302, 360-3.
 Munca: 38, 59-65, 77-78, 87-95, 106-107, 146-147, 156, 240-245, 251, 265, 269, 302-306, 335, 344-350, 351-352, 356, 358, 392.
 Nivelul (standardul) de viață: 53, 55, 57-58, 70, 107, 114-115, 190, 236-237, 283, 284, 358.
 Piața: 26, 156-163, 296-300.
 Politica economică: 73-86, 113-114, 132-133, 237, 250, 368-369, 382, 383, 385, 395, 404-414.
 Politica muncitorească: 72, 76-77, 107, 236-237, 281, 286, 306.
 Prețuri: 77-78, 141, 149, 152-156, 163-173, 186, 195, 197, 204, 236, 238, 255, 265, 270-271, 307, 336, 345, 351, 354-355, 358, 361-363, 367, 394-395.
 Productivitatea muncii: 35, 39, 43, 49, 50, 94-95, 112-113, 115, 241, 247, 250, 262, 322-323, 325, 329, 410.
 Profesioni, meserii, bresle, întreprinderi: 25-27, 65-66, 81, 117-133, 254, 278, 361, 363.
 Profit: 145, 149-150, 253-272, 285, 290, 345, 346, 351.
 Proprietatea privată: 82-85, 132-133, 150, 261.
 Putere de cumpărare: 190-191, 194-198.
 Renta: 48-49, 69, 253-272, 324-332, 354-358, 364-366.
 Revoluția industrială: 31, 219, 353, 375, 376.
 Salariul: 33, 62, 107, 114, 126, 145, 239-253, 305, 358-360, 377.
 Sclavajul: 19, 20-21, 23, 92-93, 116.
 Școala istorică: 370-387, 397-401, 404.
 Scontul: 208, 212.
 Socialism: 83-84, 133, 380, 387.
 Socializare: 132-133, 405-406.
 Sociologie economică: 42, 373, 401-403.
 Somajul: 58, 88, 283, 304.
 Speculația: 79, 83, 117, 208, 214, 216, 220-221, 223-224, 234, 271, 301-302, 296.
 Technica: 5, 48-49, 243, 283-284, 379.
 Transport-comunicații: 231-238.
 Trebuințe: 3-6, 44, 50-59, 87, 89, 134, 137, 138, 260, 274-275, 392-395.
 Valoarea: 134-154, 255, 344-354, 392, 413.
 Venitul național: 35, 38, 239, 274.

INDICELE NUMELOR PROPRII

- AMONN, Alfred (1833): 168.
 ARISTOTELES: 36, 141.
 ASHLEY, sir Willial (1860-1927): 342, 333.
 BALLEWSKI, A.: 437.
 BARDAS: 457.
 BASTIAT, Frederic (1801-1850): 374.
 BAUDEAU, Nicolas (1730-1792): 323.
 BAUDIN: 360.
 BAUER, I.: 438.
 BENTHAM, Jeremy (1748-1832): 367.
 BERNHARDI: 386.
 BLANC, Louis: 119.
 BLOCK, Moritz (1816-1901): 388.
 BOETTINGER, H. T. von (1848-1920): 23.
 BOEHM-BAWERK, Eugen (1851-1914): 136, 139, 141, 256, 257-260, 380, 395.
 BORGHT von: 454, 457.
 BORTKIEWICZ, Ladislaus von (1868-): 150, 151, 395.
 BRASSEY, Th. lord (1836-1918): 247.
 BRENTANO, L. J. (1844-1931): 71, 248, 425, 436.
 BUECHER, Karl (1847-): 18, 22, 24, 64, 92, 98, 99, 100-1, 119, 127, 133, 280, 401, 441, 449, 457.
 CAIRNES, J. Elliott (1823-1875): 367.
 CALMES, A.: 436, 437.
 CANTILLON, Richard (1680-1734): 360.
 CAREY, H. Charles (1793-1879): 268.
 CAROL al V-lea: 317.
 CASSEL, Gustav (1866-): 16, 136, 156, 166, 167, 168, 169, 170, 192, 293.
 CLARCK, J. B. (1847-): 38, 136, 255, 392.
 COBDEN: 251.
 COLBERT: 29, 316, 317.
 COLSON: 457.
 COMTE, Auguste: 382.
 CONSIDERANT, Victor (1808-1893): 119.
 COPERNICUS: 314.
 COURNOT, A. A. (1801-1877): 171.
 CROMWELL: 316.
 CUNNINGHAM, William (1849-1919): 383.
 DAELE: 437.
 DARWIN: 339, 342.
 DAIRE: 321.
 DAVID, Eduard (1863-): 119.
 DENIS, Hector (1842-1913): 327.
 DIEHL, Karl (1864-): 390, 425, 436.
 DIETRICH, R.: 436.
 DIETZEL, Heinrich (1857-): 294-295, 374, 445, 449, 452, 457.
 DODGE, James: 437.
 DUPONT - de - Nemours, Pierre S. 1739-1878): 37, 320, 323.
 DUPUIT: 388.
 DURKHEIM, Emil: 98, 99.

- EHRENBERG, R.: 436.
 ENGEL, Ernst (1821-1896): 53, 244.
 ENGELS, Fr. (1820-1895): 83.
 FISHER, Irving (1867-): 109, 136,
 362-363, 438.
 FOURIER, Charles (1772-1837): 119
 FRANKENSTEIN, Kunno: 444.
 FROMMONT: 91.
 GEORGE, Henry: 272, 295.
 GERSTNER, P.: 438.
 GIDE, Charles: 383, 390.
 GIRAUD, Paul: 437.
 GODWIN: 68.
 GOMBERG, L.: 436.
 GOSSEN, H. H. (1810-1858): 51,
 136, 192.
 GRESHAM, sir Thomas (1519-1579):
 184, 315.
 GRUNZEL: 457.
 GUYOT, Yves (1843-1928): 388.
 HAUSHOFER: 437.
 HECKEL, von: 444.
 HEINZERLING, W.: 438.
 HELLAUER, I.: 437.
 HERCKNER, Heinrich (1863-): 386.
 HERMANN, Fr. B. Wilhelm, von
 (1795-1868): 38, 169, 170, 389.
 HILDEBRAND, Bruno (1812-1878):
 40, 381.
 HOMER: 21, 108.
 HUMBOLDT, Al. (1769-1859): 45.
 HUME, David: 336, 360.
 IOHANNING, A.: 437.
 JENNINGS, J. (1729-1773): 368.
 JEVONS, W. St. (1835-1882): 89,
 91, 136, 295, 367, 388, 389, 393.
 KALMES: 425.
 KANT: 386.
 KAUTSCHY, Karl: 389.
 KEYNES, J. M. (1883-): 70.
 KING, Gregor (1648-1712): 165.
 KNAPP, G. F. (1842-1926): 179.
 KNIES, Karl (1821-1898): 40, 178,
 381, 382, 383, 409.
 KOCHMANN, W.: 437.
 KREIBIG, I.: 438.
 KROPOTKIN, P. A. (1842-): 73.
 LANDRY, André: 390.
 LASSALLE, Ferdinand: 246.
 LAW, John (1671-1729): 179, 190.
 LEDERER, E.: 437.
 LEIBNITZ: 67.
 LEITNER, Fr.: 437, 438.
 LESCURE: 292.
 LE PLAY, Fr. (1806-1882): 383.
 LESLIE, Th. E. Clife (1825-1882):
 383.
 LEVASSEUR, Pierre-Emil (1828-
 1911): 383.
 LEROY-BEAULIEU, P. S. (1843-
 1916): 247, 388.
 LEWIN, 438.
 LEXIS, Wilhelm (1837-1914): 390,
 457.
 LIEBIG, Johann (1802-1870): 47.
 LIFMANN, R.: 436.
 LIESSE, Andre (1854-): 383.
 LIST, Frederic: 39, 40, 229, 230,
 381, 409, 448.
 LOCKE, John: 314, 360.
 LUTHER: 67.
 MACLEOD, H. D. (1821-1902): 388.
 M'CULLOCH, J. R. (1789-1864):
 38, 246.
 MALTHUS, Th. R. (1766-1834): 38,
 68-71, 246, 255, 288-9, 334, 339-
 42, 356, 367, 376, 447.
 MARSHALL A. (1842-1924): 39, 50,
 136, 154, 248, 256, 257, 259, 292,
 342, 390.
 MARX, K.: 38, 39, 42, 83, 99-103,
 118, 119, 145-150, 156, 177, 257,
 270, 290, 327, 337, 375, 389, 392,
 412.
 MATAJA, Victor (1857-1890): 390.
 MAYER, R.: 390.
 MELTZER: 438.
 MENGER, Karl (1840-1912): 11,
 133-139, 388, 397, 398, 399, 444,
 445, 457.
 MICHAILOVSCHY, N. K.: 105-6.
 MILL, James: 38, 246, 288.
 MILL, John Stuart: 38, 41, 63, 94,
 110, 228, 246, 257, 331, 333,
 343, 357, 367, 369.
 MIRABEAU: 37, 322, 323, 327.

- MOLINARI, Gustav (1819-1912): 388.
- MONTCHRETIEN: 447.
- MUELLER, Adam (1779-1829): 39.
- MUELLER, Gustav: 438.
- MUNDELLA, A. J. (1825-1829): 94.
- NAUMAN, Fr.: 72.
- NERONE: 116.
- NEWMARCH: 165, 383.
- NICKLISCH: 420, 429, 436, 437.
- OPPENHEIMER, Franz (1864-): 15.
- ORESME, Nicolaus din (1320-1382): 36, 314.
- PANTALEONI, M. (1857-1924): 39, 136.
- PARETO, Vilfredo (1848-1923): 136
- PASSOW, R.: 436.
- PATTEN, S. N. (1852-1922): 136.
- PEEL: 207.
- PETTY, sir William (1623-1687): 141, 314, 315, 336, 354.
- PHILIPPOVICH, E. (1858 - 1917): 390, 408, 409, 410, 423, 445, 452, 457.
- PLATON: 97, 98.
- PIGOU, A. C. (1877-): 292,390.
- POHLE, L. (1869-1926): 407, 408, 410, 411.
- PRINZHORN, K.: 437.
- PROUDHON, P. J. (1809-1865): 83.
- QUEBESNAY, dr. François (1694-1774): 37, 320, 321, 322, 323, 324, 325, 327, 328, 329, 332, 441.
- RAIFFEISEN, Fr. W. (1818-1888): 122, 215.
- RAU, K. H.: 442.
- RICARDO, D. (1772-1823): 38, 39, 41, 42, 82, 142-145, 149, 150, 156, 192, 228, 264-266, 268, 269, 288, 333, 334, 342-346, 368, 371, 375, 376, 389, 392, 412, 413, 440, 447.
- RICKERT, Heinrich: (1863-): 397, 414.
- RIDGWAY: 438.
- RITTER: 45.
- RODBERTUS, J. E. Karl (1805-1875): 21, 86, 93, 109, 270, 288-289, 377, 389, 390.
- ROGERS, J. E. TH. (1823-1890): 383.
- ROSCHER, Karl: 443.
- ROSCHER, W. (1817-1894): 40, 381, 382.
- SAX, Emil (1845-1917): 390.
- SAY, J. B. (1767-1832): 38, 288-289, 331, 367, 368, 371, 374, 440, 446.
- SCHAEFFLE, A. E. F. (1831-1903): 268, 269, 390.
- SCHAER: 421-425, 436, 438.
- SHELLE: 321.
- SCHLESINGER, G.: 438.
- SCHMALENBACH, E.: 438.
- SCHMOLLER, Gustav von (1838-1917): 40, 42, 99, 381, 382, 383, 386, 387, 399, 400, 409.
- SCHOENBERG, G. (1881): 444.
- SCHOENITZ, H.: 425, 436.
- SCHOENHOF: 247.
- SCHUELLER, R.: 390.
- SCHULTZE - DELITSCH, H.: 124, 215.
- SCHULTZE-GAEVZENITZ: 95.
- SCHUMPETER, Joseph (1833-): 38.
- SENIOR Nassau, W. (1790-1864): 38, 247, 255.
- SIMMEL, Georg: 58, 178.
- SIDWICK, H. (1838-1900): 367.
- SISMONDI, J. CH. (1773-1842): 39, 94, 289, 343, 374, 381, 385, 413.
- SMITH, Adam: 37, 38, 40, 41, 97, 98, 109, 141-2, 143, 144, 170, 247, 255, 287, 321, 325, 328, 332, 333, 334, 336-9, 340, 341, 343, 345, 347, 353, 355, 356, 357, 366, 367, 375, 376, 379, 412, 413, 440-442, 447.
- SOLON: 67.
- SOMBART, W. (1863-1941): 37, 56, 116.
- SONNDORFER, O.: 437.
- SPENCER, Herbert: 105-106.
- STAMMLER, Rudolf (1856-): 86.
- STEPHENSON, G.: 232.

- STERN, A.: 437
 STERN, R.: 437.
 TAYLOR, F. W. (1856-1915): 91,
 243-244, 438.
 TEETZMANN: 437.
 THUENEN, J. H. von (1785-1850):
 38, 41, 266-268, 389.
 TOOKE, Th. (1774-1858): 165, 383.
 TUGEN - BARANOVSKY, M. I.
 (1865-1909): 150, 291.
 TURGOT: 37, 246, 255, 321, 322,
 323, 324, 325, 326, 327, 332,
 333, 343, 441.
 VINTZELBER, I.: 438.
 WAGNER, Adolf (1835-1917): 78,
 80, 84-85, 208, 215, 386, 387,
 390, 400, 401, 446-7, 454-457.
 WALRAS, M. E. L. (1834-1910):
 146, 140, 151, 388, 395.
 WALKER: 247.
 WEBB, S. și B.: 126, 383.
 WEBER, E.: 436.
 WEBER, Max: 401-413, 429, 438.
 WEYERMANN, M.: 421, 425, 436.
 WEYERMANN, Schonitz: 436.
 WICKSELL, Knut: 136.
 WIESER, Fr. von (1851-1926): 51,
 136, 255, 270, 388, 392.
 WILBRANDT, R.: 414.
 WILDELBAND, Wilhelm (1848-
 1915): 11.
 WINSLOW, Taylor F.: 427.
 WOLF, J. (1862-): 72.
 XENOFON: 97.
 ZIMMERMAN: 437.
 ZUCKERKANDEL, R. (1840-1910):
 390.

E R A T A

Pag.	Rândul	In loc de	Trebuie cetit
16	28	iea	ia
21	22	cercetrăi	cercetări
21	36	muncei	muncii
27	16	iea	ia
28	35	iea	ia
38	27	ea	ei
41	20	ceia ce	ceceace
42	5	aproape jumătate secol	aproape o jumătate de secol
46	21-2	însemnate	însemnătate
49	16	scodere	scădere
58	10	Simel	Simmel
64	7	maestros	magistral
76	3	concepția	Conceptia
79	37	reversibilitatea	progresivitatea
83	7	Prudhomme	Proudhon
91	7	Fromont	Frommont
94	39	Mundela	Mundella
104	22	M. K. Mihailovski	N. K. Michailovschy
122	3	Reiffeisen	Raiffeisen
133	17	trepui	trebui
134	1	III. Despre schimb	IV. Despre schimb
135	4	servăj	servaj
148	35	brocesul	procesul
151	28	între cere și ofertă	între cerere și ofertă
151	29	cere	cerere
159	8	unelte	unelte
168	8	Ammon	Amonn
168	18-19	rezultut	rezultat
191	6	țări	țării
192	3	Gosken și formulată	Gossen și formulat
192	39	Stat	de Stat
193	20	mărirea	scăderea
200	titlu	Despre credit	5. Despre credit

Pag.	Rândul	In loc de	Trebuie cetit
215	9	Reifeisen	Raiffeisen
211	30	lichiditate	lichiditate
217	titlu	Despre comerț	6. Despre comerț
222	30	al consumatorului	a consumatorului
228	8	industrie	industrie
231	titlu	Despre transport și comunicații	7. Despre transport și...
231	23	deorace	deoarece
246	5	Frederic	Ferdinand
247	33	Walter	Walker
252	2	această	aceasta
252	35	concid	coincid
254	39	isvoarele	isvoarele
255	35	Klark	Clark
272	9	Georges	George
273	titlu	V. Despre consumație	VI. Despre consumație
292	36	Marshal	Marshall
288	titlu	VI. Conjunctura...	VII. Conjunctura...
314	1	care	pe care
314	36	monezilor	monedelor
314	41	monezii	monedei
315	5, 6, 7, 10	monetă și monezii	moneda și monedei
315	22	cunoștințe	cunoștințe
315	35	state	State
316	10	stat	Stat
316	32	politice se	politice, se
317	4	între ele, este	între ele este
318	37, 38	monetă	monedă
319	16	statelor	Statelor
320	9	acelei	acelui
320	10	faimoasa „ordre positive”	faimos „ordre positif”
326	13, 14	așteptând la	așteptând până la
327	29	moneta	moneda
328	20, 21	care se reînoesc	care nu se reînoesc
329	36	cursul anului	cursul anului
335	8	principală	principlală
336	12, 13	ea, este schimbul care	ei este schimbul, care
336	23	această	Această
338	27	... Statului, trebuie...	, Statul trebuie
338	28	boilea	doilea
339	14	avuției națiunei	avuției națiunilor
342	32	esté	este
343	29	cultivat.	cultivat”.
343	25	muncă.	muncă”.
345	34	avantăgii reàle	avantagii reale.
317	5	durabile.	durabile”.
347	12	Avansurile anuale erau	Avansurile primitive erau
347	28, 29	diferite, de diferite	diferite, infinit de diferite

Pag.	Rândul	In loc de	Trebuie citit
348	6-9	există... parte	„există... parte”.
348	tablou col. 4 (titlu)	Valoarea	Rata profitului
348	idem col.5	Totală	Valoarea totală
349	34	cifra.	cifra”.
350	2	10%	20%
350	8	ceea ce	ceceace
352	36	explicațiunea că	explicațiunea faptului, că
352	6	salariul plus	salariul, plus
355	16	El cuprinde	El nu cuprinde
355	17	încorporată și el curpinde	încorporată, ci cuprinde și
355	28	După Ricardo?	După Ricardo, grâul
355	29	prețul; și renta	prețul și renta
366	30	cred, că pentru	cred că, pentru
366	37	utilitatea, este	utilitatea este
367	5	concepțiunea	concepțiunea
378	titlu	Școala istorică-etică	4. Școala istorică-etică
383	13	Compte	Comte
383	28	Webs	Webb
387	titlu	Școala Austriacă	5. Școala Austriacă
388	7	vechi	veche
388	23	Theorie	Theory
389	36	Wairas	Walras
390	4	este: care	este chestiunea de a ști: care
390	18	Phillipovich	Philippovichi
391	25, 26	totul... și că procesul, nu este re- velant	Totul se reduce la marile fapte eco- nomice, iar procesul formării pre- țurilor devine revelant.
393	20	pârghie	pârghie
395	13	adunare de fapte	adunarea de fapte
395	titlu	Lupte pentru metodă	6. Lupta pentru metodă
396	30	Insfârșit	3. Insfârșit
396	35, 36	istorică, nu au	istorică nu au
398	40	că o	ca o
400	31	Geermania	Germania
403	titlu	Problema judecăților de valoare	7. Problema...
408	titlu	Problema politicii economice	8. Problema...
408	31	Phillipovich	Philippovich
411	2	teoria	teorie
414	7	Wildebrandt	Wildbrandt

P R E F A Ț A

Cursul de economie politică al profesorului Virgil Madgearu, a cărui publicare începe cu volumul de față, nu a fost destinat tiparului.

Sunt prelegerile făcute de el, ca profesor la Academia de înalte studii comerciale și industriale din București, înfățișate altfel decât în înșiruirea lor cronologică. Căci — astfel cum ne va apare — cursul nu a fost conceput, din capul locului, ca un tot, ci s'a dezvoltat treptat, prin așezarea laolaltă a părților lui componente, distincte una de alta, după cum au fost create, pentru a răspunde îndatoririlor profesionale.

Intocmai după cum concepția sa asupra stadiului economiei românești nu s'a cristalizat decât în lucrarea sa de pe urmă, „Evoluția economiei românești, după războiul mondial” — cu care și-a încheiat, cu trei luni înainte de a dispărea, ca printr'un testament, bogata sa activitate de cercetător al realităților economice dela noi —, după o îndelungă perioadă premergătoare, în cursul căreia a întreprins un mare număr de studii cu subiect determinat, în cele mai variate sectoare, astfel cum i le-a cerut multiplicitatea preocupărilor sale pe plan științific și politic, — tot așa, Virgil Madgearu urmărea să ne dea un tratat de economie politică, ca o încununare a activității sale de profesor. În tratatul acesta, ar fi apărut perfect conturată poziția sa în știința economică, iar cursurile sale speciale ar fi urmat să fie folosite numai în parte, topite într'o altă așezare, la care tocmai lucra, atunci când a fost smuls din viață.

Despre tratatul său de economie în pregătire, puțină lume avea cunoștință. Profesorul Madgearu și-a împărtășit intenția numai câtorva prieteni apropiați, cu care discuta planul lucrării, ce se afla el însuși în faza de elaborare. Pe masa sa de lucru,

am găsit două caete groase, în care culesese metodic fișe foarte abundente din lecturile ce începuse, în vederea tratatului. Ele sunt scrise de mâna sa, cu acele trăsături subțiate, caracteristice scrisului său repede.

Primul caet poartă titlul „Obiectul și semnificația științei economice” și cuprinde note scoase din „An essay on the nature and signification of economic science”, strălucitul studiu al lui Lionel Robbins, care constituie punctul de plecare al largei debateri asupra naturei și obiectului economiei politice, ce s'au dat în ultimul deceniu (136 de pagini, scrise de mână) și din lucrarea lui Werner Sombart, „Die drei Nationalökonomien” (122 pagini). Notele asupra cărții lui Sombart continuă în caetul al doilea (124 de pagini), care cuprinde apoi note asupra cursului de economie politică intitulat „Economics” (24 de pagini), făcut pentru uzul studenților dela London school of economics, de un tânăr profesor Frederik Benham și se opresc la al doilea capitol al acestui curs¹).

Atât a apucat să pună pe hârtie, din munca premergătoare elaborării tratatului, asupra căruia concentrase întreaga sa activitate, de îndată ce a scos de sub tipar marea sa lucrare asupra evoluției economiei românești, adică din August 1940; până în ziua fatală de 27 Noembrie a acelui an. Pe masa sa de lucru se mai aflau, în curs de a fi folosite, ultimele lucrări ale profesorului Gaetan Pirou și anume: „L'utilité marginale: de C. Menger à J. B. Clark”, „Les théories de l'équilibre économique: L. Walras et V. Pareto”, „Introduction à l'étude de l'économie politique” și primul volum din „Les nouveaux courants de la théorie économique aux États-Unis”, subliniate, cu note pe margine, așteptând să intre în fișe²).

---

1) Caetele cuprinzând notele pentru tratat, manuscrisele cursurilor și alte manuscrise ale profesorului Virgil Madgearu vor putea fi consultate în biblioteca Academiei de comerț din București, în sala unde a fost instalată biblioteca sa, pe care a dăruit-o, prin testament, acestei școli.

2) În cursul lunii Noembrie 1940, ultima ce i-a mai fost dat să trăiască, profesorul Madgearu a mai consultat următoarele principale lucrări: Denis, Henri: „Les récentes théories monétaires en France”; Nogaro, Bertrand: „La méthode de l'Economie Politique”, 1939; Strigl, Richard: „Introduction aux principes fondamentaux de l'économie politique”;

Eucken, Walter: „Die Grundlagen der Nationalökonomie”. Jena 1940; Suranyi-Nuger, Theo: „Die Entwicklung der theoretischen Volkswirtschaftslehre im ersten Viertel des 20. Jahrhunderts”. Jena 1924;

Virgil Madgearu s'a născut în Galați, la 14 Decembrie 1887 stil vechi, dintr'o familie de negustori cu stare. Tatăl, ca și frații săi, vor fi negustori. El s'a arătat, din primii ani de școală, un aplecat spre studiu. Colegii săi de liceu și-l amintesc ca pe un tânăr ambițios și foarte muncitor, serios și tenace.

Absolvent al liceului Vasile Alecsandri din Galați, în Iunie 1907, el a plecat la studii, în Germania, din toamna aceluiaș an și a urmat cursurile de știință economică la universitatea din Leipzig, cursuri, ce se predau, atunci ca și acum, în universitățile germane, în cadrul facultății de filozofie. Aici s'a atașat, dintr'un început, de profesorii care au exercitat o influență puternică asupra formației sale spirituale: Karl Lamprecht, Wilhelm Wundt și Karl Buecher, figuri din cele mai reprezentative, în aceea vreme, ale științei germane și ale noiei școli istorice germane, în disciplina științelor economice.

Arhiva universității din Leipzig păstrează o serie de mărturii despre lucrările de seminar ale tânărului student român, ca și despre teza sa de doctorat. Diploma de doctor, despre care Virgil Madgearu nu a vorbit nimănui cât a trăit, am găsit-o într'un raft al bibliotecii sale, în care păstra o parte din manuscrisele sale din prima fază de după războiul trecut, împreună cu o serie de fișe folosite pentru acele lucrări, neumblată de vreme îndelungată, vizibil dată uitării. Ea ne-a relevat un fapt necunoscut: acela că „Vergilius Madgearu, galatiensis” a fost proclamat doctor în filozofie și „bonarum artium magister” cu calificarea superlativă, „summa cum laude”.

Diehl, Karl: „Der Einzelne und die Gemeinschaft”. Jena, 140;

Brauer, Th.: „Die Erfüllung der Volkswirtschaft”. Jena, 1934.

Robbins, Lionel: „The economic basis of class conflict”, London, 1939;

Culberston-William S.: „Private international investment in production enterprise”;

Din revista „Weltwirtschaftliches Archiv” (1928) următoarele studii și articole:

Cohn Gerhard: „Bemerkungen zu dem Aufsatz von Ghertschuk”.

Ghertschuk J. P. Dr., Mitarbeiter am Konjunkturinstitut, Moskau: „Die Ermittlung der Werterhöhung in der Produktionsstatistik. Ihr theoretischer Michels Robert Dr.: „Ueber den amerikanischen Nationalitaatsbegriff”;

Berkenkopf Paul Dr.: „Industriekartelle und ihre Bedeutung für die Gestaltung der Weltwirtschaftlichen Beziehungen”;

Sombart, Werner: „Produktivität”;

Studensky A. G.: „Der Landwirtschaftlichen Akademie, Moskau”;

„Die Oekonomische Natur der bäuerlichen Wirtschaft”.

und praktischer Sinn”;

Despre începuturile de student la Lipsca, colegul său, d. profesor Dimitrie Gusti, ne-a împărtășit o amintire, în ședința comemorativă a Institutului social român, din Iunie 1942, închinată memoriei membrilor dispăruți ai acestui institut:

„Intr-una din vizitele la profesorii mei din Leipzig, ce făcuse parte din comisia mea de doctorat și cu care rămăsesem în raporturi de prietenie, era în 1908, Karl Buecher m'a luat de braț și m'a dus să-mi arate ultimele transformări ce făcuse în celebra bibliotecă și-sală de lectură a seminarului al cărui director era „Vereinigte Staatswissenschaftliche Seminare”.

„Deodată, cum intră în marea sală de lectură, se oprește și-mi indică un loc ocupat de un tânăr student, pe care nu-l cunoaștem, ce avea în față un vraf de cărți. „Er ist ein Landsmann von Ihnen, sehr tuechtig und heisst Madgearu” (Buecher pronunța greu numele). Și, spre uimirea mea, ca o dovadă de apreciere deosebită, Karl Buecher se îndreptă spre dânsul pentru a mi-l recomanda.

„Așa l-am cunoscut pe Virgil Madgearu. Mi l-a recomandat personal Karl Buecher, ca pe un element de valoare. Numai cine a cunoscut pe acest profesor sever, puțin comunicativ și rece — îmi amintesc și acum de bucuria ce aveam noi elevii săi, când scăpam de după fiecare din cunoscutele ședințe de seminar conduse de el —, numai acela poate să-și dea seama ce a însemnat gestul de atenție și apreciere al profesorului Karl Buecher pentru Virgil Madgearu!”²⁾

Terminându-și studiile la Leipzig, în Decembrie 1910, el a fost trimis de familie la Londra, în principal pentru a învăța limba engleză. A rămas aici un an, ceea ce i-a permis să urmeze, timp de două semestre, cursurile universității și alte cursuri speciale, ce se legau mai mult cu preocupările sale depe atunci, adică cu problemele sociale, făcând în același timp și practică într-o bancă.

Întors în țară, a intrat în plin în preocupările ce adâncise pe plan teoretic, prin studiile sale universitare. Numit, în 1912, șef de serviciu la recent creată „Casă centrală a meseriilor și asigurărilor muncitorești” el a ajuns în scurtă vreme să se impună, prin temeinicia pregătirii sale științifice, prin tenacitatea

---

2) V. „Sociologia românească”, anul IV, numărul Iulie-Septembrie 1942, pagina 551.

și entuziasmul său la lucru, devenind redactorul șef al publicației ce edita această instituție, „Monitorul asigurărilor muncitorești”. Nu va părăsi redacția acestei reviste de specialitate decât în 1916, când va fi numit profesor titular la Academia de comerț din București.

D. Emanoil Bucuța ne dă următoarea amintire asupra primilor ani de lucru ai lui Virgil Madgearu:

„Era la Casa Centrală a Asigurărilor, la începuturile ei, o secție a patra, organizată ca un oficiu de studii, care a premers toate oficiile de studii de după aceea ale ministerelor. Madgearu a luat parte la înjghebarea lui și l-a dus cu el în toate departamentele pe unde a ajuns titular. În unele locuri, tot ce a rămas dela el, după ce legislația a fost înlăturată, au fost tocmai aceste oficii de studii și oamenii eșiți din ele și ducându-i, în ciuda împrejurărilor, vederile mai depărte. L-am văzut acolo la lucru și am lucrat alături de el. Era stăpânit pe atunci de Karl Buecher, care era un fermecător. Prin el am ajuns să-l cunosc și eu, care numai la economie politică și la științele economice nu mă gândisem mai înainte. Il atrăgea problema muncii la domiciliu, care îl atrăsese și pe magistrul. Avusese, din cât îmi aduc aminte, și el o lucrare de seminar la Lipsca, cu acest subiect. Cu cercetarea pe teren a problemei în România, prin fabrici și între lucrători, a călcat Madgearu din lumea teoriei, care a amenințat toată viața să-l covârșescă și să facă din el un aprioric social, în lumea faptelor” 3).

Din această fază datează primele sale lucrări, consacrate în principal problemelor sociale românești: „In chestiunea meseriașilor”, 1911; „Bursele muncii în Anglia”, 1911; „Bresle vechi și bresle noi”, 1912; „Organizarea serviciului medical și de control la Ortskrankenkasse din München”, 1912; „Industria la domiciliu și asigurările sociale”, 1914; „Cercetări despre industria la domiciliu”, 1914; „Structura și tendințele băncilor populare din România”, 1914; „Ocrotirea muncitorilor în România”, 1915; „Politica socială și războiul”, 1915; „Deux rapports sur les assurances sociales en Roumanie”, 1915.

Este de remarcat că, la studiile despre meserii, bresle, industria la domiciliu, asigurările muncitorești și la rapoartele și notele despre problemele sociale, publicate în revista de specia-

3) Ibidem, pagina 561.

litate al cărei șef redactor era, Virgil Madgearu a adăogat, în acești primi ani ai activității sale publiciste, numai două studii cu alte preocupări decât cele de politică socială, ambele legate însă de interesul pentru clasa țărănească și anume: cel asupra genezei, structurii și tendințelor băncilor populare, citat mai sus, în care a reluat ideile ce exprimase în două articole publicate cu doi ani mai înainte, sub imboldul unui articol al lui Constantin Stere din „Viața Românească”, arătând că modul de organizare al acestor bănci le dădea o bază atât de strâmtă, încât nu erau apte să satisfacă nevoile de atunci ale creditului țărănesc; și raportul ce a prezentat în 1913 congresului societății române de agricultură, intitulat „Asociațiile de interes agricol”.

Tânărul și studiosul cercetător al problemelor sociale se simțea însă puternic atras spre învățământul universitar. Academia de înalte studii comerciale, creată de puțină vreme, oferea tinerilor economiști posibilitatea de a nu aștepta confirmarea vârstei, pentru a cuceri o catedră. Atât de irezistibil l-a atras cariera de profesor, încât nu l-a descurajat nici eșecul ce i-a prilejuit primul examen pentru catedra de istoria comerțului. Chemarea ce simțea era mai puternică decât amărăciunea insuccesului. Astăzi, dovada este făcută că ar fi fost o pierdere pentru învățământul economic dela noi dacă s'ar fi lăsat abătut. S'a prezentat din nou, un an după aceea, și a cucerit, cu mare luptă, catedra pentru studiul practic al întreprinderilor economice și al transporturilor. Ajuns profesor, la vârsta de 29 ani, va începe cariera profesorală cu aceste două cursuri de specialitate, făcute pentru prima oară la noi într'o școală de învățământ economic superior pe care le-a intitulat: „Studiul practic al întreprinderilor comerciale și industriale” și „Studiul transporturilor în economia socială”.

Despre Virgil Madgearu ca profesor nu avem încă decât o singură mărturie dela foști studenți ai săi, a d-lui Eugen Demetrescu: 4)

„Profesorul Virgil Madgearu avea un prestigiu științific și moral de mari dimensiuni. De aceea, și examenul la „economia

---

4) Dealtminteri, tot ce s'a scris până acum dela dispariția lui Virgil Madgearu se găsește în: Revista de studii sociologice și muncitorești, anul VIII, numărul 28, Mai 1941; broșura conținând cuvântările la ședința de comemorare dela Academia de comerț; Sociologia românească, numărul citat; Independența economică anul 1941-42; și câteva articole de ziar.

națională” ne dădea o deosebită îngrijorare. Se pregăteau studenții cu râvnă și stăruință, pentru ca nu rareori să amâne singuri, cu o sesiune, prezentarea lor în fața acestui profesor.

„Colaboram de un an la „Independența economică” și Virgil Madgearu își exprimase dorința să trec pela dânsul. Un an întreg am amânat această prezentare. Era și greu. La sfârșitul anului al doilea, trebuia să dau examenul de „economie națională”, care se cerea să-l trec la profesorul Virgil Madgearu, numai pe baza unei temeinice pregătiri a materiei. Abia câteva luni după ținerea examenului, m’am putut încumeta să mă înfățișez profesorului și directorului dela „Independența Economică”.

„Mă înșelasem însă. Profesorul își cunoștea studenții, dela examen. Mi-a repetat, cuvânt cu cuvânt, chestiunea grea pe care mi-o pusese la examen și răspunsul pe care i-l dădusem. M’a întrebat și asupra altor colegi pe care el îi remarcase în acea sesiune. Am îndrăznit atunci să-i spun dorința mea de a face doctoratul la cursul de „economie națională”. — „Bine — mi-a răspuns — dar mai ai până la licență. Vom vorbi după ce vei lua-o”. Și nu voiu uita cuvintele ce au urmat: „Ucenicia științifică este grea și ea nu dă roade decât dacă se face pe îndelete, cu studiu și cu multă răbdare. Dacă vrei un sfat, nu te grăbi”.

„In adevăr, era aceasta în concepția magistrului, o profesie de credință, pe care am auzit-o și mai târziu din gura lui: „arivismelor și improvizațiilor din țara asta, noi trebuie să le opunem pregătirea. Și ucenicia abia dacă se poate face până la 30 de ani”. De aceea el a făcut puțini doctori.

„Recunoaștem că asprimea firească a profesorului și a omului de știință dădea adevărata altitudine școlii. In adevăr, după licență, am fost pus la o îndelungată practică în administrația economică. Mi-a recomandat și m’a obligat la o sistematizare a lecturilor de specialitate. Pentru aceasta, el ajuta pe studenți cu cărți din biblioteca lui personală. Iar la doctorat, mi-a îngăduit să mă înfățișez abia la șase ani după licență. Mai mult de doi ani mi-a reținut în studiu teza de doctorat, după ce ea fusese terminată și depusă.

„Iată în practică, în ce fel se prezenta concepția lui despre ucenicia științifică și despre pregătirea universitară. Astfel încât astăzi, după ani de experiență și răspunderi, nu ne ră-

mâne decât să mărturisim în mod public și cu pioasă recunoștință: — „Aspră și bună școală am făcut noi cu profesorul Virgil Madgearu”!

„Il văd, ca acum, la catedră: învățat, stăpân, neșovăitor pe disciplina ideilor și a frazei, substanțial și convingător.

„Prelegerile profesorului Virgil Madgearu, — ca dealtminteri și conferințele lui dela tribuna Institutului Social Român — au fost printre acelea care, la Academia Comercială, m'au sprijinit în chip hotărâtor în convingerea pe care am avut-o și am practicat-o, că, pentru învățatură înaltă, nu mai era nevoie să mergem neapărat la școlile occidentului și că putem face cel puțin tot așa de bine o pregătire științifică reală, în școala noastră. Cu studii dela o universitate germană, Virgil Madgearu a știut să facă aci școală românească” 5).

În războiul nostru de întregire, a fost chemat să lucreze, în direcțiunea intendenței din Ministerul de Război, la organizarea aprovizionărilor. Atribuțiunile ce a ajuns să i se încredințeze aici corespundeau atât de puțin cu gradul său modest în armată, încât șefii săi ierarhici i-au cerut să se prezinte la serviciu în haină civilă!

În tot timpul războiului, a continuat să-și țină cursurile la Academia de comerț, neîntrerupându-le nici chiar la Iași, unde școala și-a reluat activitatea, cu cadrele restrânse ce-i permitte războiul. Acolo, la Iași, a regăsit pe prietenul său din vremea studiilor, d. Dimitrie Gusti și tot acolo s'a legat prietenia sa cu Vasile Pârvan. Cu acești doi inițiatori va întemeia în 1918 „Asociația pentru studiul și reforma socială”, ce amintește, ca titlu și până la un punct ca preocupări, pe cea creată la sfârșitul veacului trecut de Gustav Schmoller.

În acele vremuri tulburi, în care țara își căuta directivele noiei sale așezări, gruparea de tineri din jurul acestei asociațiuni își impunea ca program și metodă să cerceteze realitatea românească, înainte de a păși la reforme; să înlocuiască diletantismul în viața de Stat cu organizarea competenței; și să procedeze la difuzarea cunoașterii problemelor politice în masse. Virgil Madgearu va fi secretarul general al asociației, devenită apoi Institutul social român, dela creare până când grijile vieții publice nu i-o va mai permite. El a imprimat

---

5) Sociologia românească, 1942, pagina 558.

personalitatea sa multora din lucrările acestui institut de știință socială, rămânând până la urmă unul dintre membrii fondatori cei mai credincioși și mai harnici.

Tot la Iași va fonda, împreună cu d. Ion Răducanu, publicațiunea de specialitate „Independența economică”, la început în forma unui ziar economic, care a început cu un tiraj neobicit pe acea vreme, devenind după aceea revistă lunară.

Primul studiu publicat, imediat după războiul, arată că profesorul Virgil Madgearu nu se depărtase de preocupările politice sociale; este o broșură despre participarea la beneficiu, expunere făcută în secțiunea de politică socială a Asociațiunii pentru studiul și reforma socială la 3 Ianuarie 1919, o critică și în același timp o punere la punct a acestui sistem mai vechi, asupra căruia se concentrase iluzii noi. Următoarele două, sunt studiile publicate în „Arhiva pentru știința și reforma socială”: anul I nr. 1, din Aprilie 1919, despre „Organizarea comerțului exterior în perioada de tranziție”, o expunere obiectivă a factorilor care împiedecau întoarcerea la regimul comerțului liber și impuneau încă de pe atunci un regim de organizare; și anul II nr. 4 din Iunie 1921, intitulat „Măsuri financiare extraordinare”, care începe cu o expunere a poziției economice, financiare și monetare a țării după doi ani dela încheierea războiului și cercetează posibilitatea de folosire a metodelor de a creia venituri Statului pe alte căi decât cea clasică a impozitului pe venit și anume, impozitul excepțional asupra averii, împrumutul forțat și impozitul asupra câștigurilor de război.

Odată războiul terminat, Virgil Madgearu se va împărți, în primii ani, până ce va dăruia cea mai mare parte din activitatea sa treburilor publice, între activitatea de profesor la Academia comercială și aceea de membru pasionat al Institutului social, unde va fi un conferențiar neobosit și un luptător de convingere, în marile debateri ce se vor încinge, pentru lămurirea ideilor de bază ale așezărilor românești, prin controversile iscate în jurul studiului lui Ștefan Zeletin, despre burghezia română și acelora ale lui însuși, despre evoluția și stadiul economiei țărănești.

Contribuția profesorului Madgearu la strădania Institutului social de a pune, la baza politicii, cercetarea obiectivă și temeinică a realităților o arată simpla înșiruire a titlurilor prelegerilor sale: în ciclul despre reforma constituției, din 1922, „Re-

forma parlamentului”; în ciclul *doctrinelor politice, din 1923*, „Doctrina țărănistă”; în ciclul *problemelor de politică externă, din 1924* „Imperialismul economic și liga națiunilor”; în ciclul *despre viața socială a României după război, din 1925*, „Formarea și evoluția burgheziei române”; în ciclul *despre capitalism și viața socială, din 1926*, „Capitalismul în răsăritul Europei”; în ciclul *despre sat și oraș, din 1927* „Orașul, centru economic”; în ciclul *consacrat politicii culturii, din 1928* „Rolul științelor sociale în societatea democratică”; în ciclul *problemelor românești în cadrul vieții internaționale, din 1928*, „Politica economică și Societatea națiunilor”, în ciclul *despre experiența politică și socială contemporană, din 1930*, „Democrația cehoslovacă”; în ciclul *despre federalizarea statelor europene în cadrul internațional constructiv, din 1931* „Blocul statelor agrare, în cadrul federației europene”; în ciclul *din 1932 despre influențe depresiunii economice mondiale în România*, „Depresiunea economică și ordinea capitalistă”; în ciclul *din 1934 despre securitatea colectivă, revizionismul și opera constructivă a Societății națiunilor*, „Cooperarea economică internațională”; în ciclul *din 1935 despre reorganizarea statului și viața socială*, „Tendențele de renovare ale democrației”.

Lucrările sale privitoare la structura și procesul de evoluție al societății românești datează din perioada 1923-1927. Studiul de bază „Revoluția agrară și evoluția clasei țărănești”, publicat în 1923, în „Arhiva pentru reforma și știința socială”, „Teoria economiei țărănești”, publicat în 1925, în „Independența economică”, ca și prelegerile dela Institutul social despre formarea și evoluția burgheziei române; capitalismul în răsăritul Europei; orașul ca centru economic — adunate apoi, în 1936, în volumul „Agrarianism, capitalism, imperialism” — reprezintă contribuțiunea științifică a lui Virgil Madgearu la deslușirea procesului de formație a vieții noastre economice și a clasei țărănești și la definirea rolului fundamental al țărănimii în așezarea socială a țării. Ele dovedesc că doctrina țărănismului pe plan politic nu a fost la dânsul o platformă politică ca oricare alta, ci baza însăși a gândirii sale, dela care nu s’a îndepărtat, până la urmă, ca om de credință ce a fost.

Dela alegerea primului parlament al țării unite, Virgil Madgearu va fi tot mai mult pe primul plan, în activitatea pe tărâm politic.

Viața publică și lupta parlamentară vor exercita o atracțiune atât de vie pentru impulsul de manifestare a temperamentului său viguros, încât îl va face să uite dorința, manifestată în ședințele începuturilor „Asociației pentru studiul și reforma socială”, ca membrii acestei asociațiuni să nu facă politică. Teoretician al țărănismului, în vremea în care abia dacă începuse a se desprinde liniile de evoluție ale clasei țărănești după împroprietărire, el se va identifica pentru tot restul vieții cu această doctrină, care-i va comanda întreaga sa acțiune politică, chiar și pe plan internațional. Va fi ales fără întrerupere în camera deputaților, dela primul parlament al țării întregite și până la ultimul ales în 1937, cu singura excepție a celui din 1931-32, din timpul guvernului prezidat de profesorul Iorga, care-i va simți și regreta absența.

Virgil Madgearu a închinat deopotrivă puterea sa de muncă catedrei și vieții publice, nefăcând niciodată din prima mijloc pentru a doua. Dragostea pentru disciplina științei economice și pentru studenții săi nu vor fi nici un moment umbrite de chemarea vieții publice. Nici în vremea luptelor politice celor mai acerbe, în mijlocul cărora se va găsi neîntrerupt de acum înainte, el nu-și va neglija cursurile. Va țese totdeauna bucuros din vâltoarea luptelor politice, pentru a se regăsi senin la catedră, slujitor al științei și numai al ei. Iar când va deveni ministru, în cele două guverne din Octombrie 1928-Aprilie 1931 și din Aprilie 1932-Octombrie 1933, fiind trecut pe rând pe la toate departamentele economice, mai ales în perioada crizei economice, nu va înceta să se preocupe de catedră, chiar dacă nu va fi uneori în măsură să țină prelegerile. O dovadă a acestui atașament stă în faptul că, oricare i-ar fi fost preocupările politice, acestea nu l-au putut împiedica să-și elaboreze nouile cursuri ce i-au fost încredințate să facă studenților săi, devenind pe rând titular a trei catedre deosebite. În al doilea rând, este cazul să amintim că el nu și-a limitat activitatea, cum ar fi putut s'o facă, la ținerea cursurilor și la examene, ci a fost unul din acei profesori care au desfășurat o activitate intensă de seminar. Seminarul său de economie politică pentru doctoratul la Academia de comerț a prilejuit desbateri totdeauna instructive și adeseori pline de interes și pentru alții decât tinerii economiști în formație ce-și pregăteau doctoratul. Planificarea economică în diferitele forme de organizație politică era subiec-

tul lucrărilor de seminar din anul ce a precedat morții sale; iar pentru anul școlar ce începuse când a dispărut, problemele agriculturii românești, pentru care pregătise cu asistenții săi o bogată bibliografie ce se găsește publicată în ultimul număr din 1942 al revistei „Sociologia Românească”.

Nu este locul să expunem aici extrem de laborioasa activitate de cercetător al realităților și problemelor economice, pe care profesorul Virgil Madgearu a desfășurat-o în cadrul acțiunii sale politice. Interpelările sale din vremea lungii acțiuni parlamentare de opozant, totdeauna cu subiect precis și cu dezvoltare temeinic sprijinită pe fapte; discursurile sale la buget sau la legile cu caracter economic și financiar; iar apoi, — când va fi ministru al finanțelor, industriei și comerțului, agriculturii, comunicațiilor — expunerile sale de motive la legile prezentate parlamentului și expunerile de motive la buget (pe care le-a ridicat la un nivel ce nu s'a mai putut pierde de atunci); memoriile pentru străinătate, fie în debaterile pentru amenajarea datoriei publice, fie în lupta pentru tratamentul preferențial; intervențiunile sale masive în forurile politice internaționale, în lupta pe care a organizat-o și susținut-o pentru ridicarea din criza economică a statelor agrare din sud-estul Europei; iar, în urmă, când a redevenit om politic de opoziție, adică în ultimii șapte ani ai vieții sale, publicistica economică de nivel european dela „Prezentul” și, din nou, activitatea sa parlamentară, — toate acestea alcătuiesc o vastă documentare, indispensabilă pentru oricine vrea să cunoască realitățile economiei românești dintre cele două războaie mondiale și vor fi o prețioasă mină de informațiuni pentru cercetătorii de mâine.

Ceeace caracterizează neobosita sa activitate pentru lămurirea problemelor economiei românești este strădania pentru a descoperi adevărul și fermitatea în convingerile sale. Nici în focul luptei cele mai aprige, în mijlocul cărora l-a ținut neconținut temperamentul său combativ și credința în idealul său politic, Virgil Madgearu nu a încetat de a fi, în primul rând, cercetătorul, aplicat cu riguroasa sa disciplină științifică, asupra realității, în căutarea adevărului.

Dintre lucrările economice, eșite din activitatea sa politică, vom aminti numai pe cele mai de seamă, și anume: „Turtucaia economică”, în care a adunat câteva din discursurile sale — caracteristice genului ce a creat în prima sa fază de luptător al

opoziției — cu privire la problemele monetare din perioada anterioară stabilizării leului, adică a bătăliei împotriva concepției de revalorizare a monedei, încheind cu o punere la punct, scrisă mai târziu; „Reforma monetară și Banca Națională”, care precizează poziția sa și a partidului său, în fața prelungirii premature a privilegiului Băncii Naționale din 1925 și asupra politicii băncii de emisiune; „Dictatura economică sau democrație economică”, din 1925, cuprinzând cuvântările sale în parlament la legea comercializării avuțiilor Statului, la legea energiei și la legea minelor din 1924, critică a regiei mixte ca sistem unic de valorificare a bunurilor Statului; discursurile la buget din perioada 1920-1928; „Rumania's new economic policy”, lucrare destinată să arate peste hotare principiile economice ale primului guvern național-țărănesc, din care a făcut parte în 1928; „L'Europe agricole devant la Société des Nations”, primul său discurs ținut în fața adunării Societății Națiunilor, din 1930, în care a expus, în numele a șapte țări agrare, punctul de vedere asupra consecințelor crizei agricole și bazele tratamentului preferențial, soluție pentru a ușura eșirea lor din haosul economic; „Le traitement préférentiel et l'entente économique régionale”, publicată în 1932, în care a adunat discursurile sale la conferințele internaționale dela Varșovia, Sinaia, Geneva, București și Roma, pentru aceste idei; „La Roumanie à la conférence de Stresa”, care cuprinde memoriul ce a prezentat și discursul ce a ținut la această conferință, al cărei țel era de a găsi în fine, în 1932, o soluție la problema ce se pusese din 1930, fără a fi fost îndrumată spre rezolvare; „La capacité de paiement et la dette publique de la Roumanie”, cele două memorii cuprinzând polemica dusă cu profesorul Charles Rist și R. Auboin, consilierii creditorilor străini pe lângă Banca Națională din perioada posterioară stabilizării monetare; „Pentru apărarea avuției Statului”, publicată în 1934, unde găsim discursurile sale în fața camerei și senatului din 1929, prin care a susținut proiectul de lege pentru organizarea pe baze comerciale a întreprinderilor publice, împreună cu discursul din primăvara anului 1934, pentru combaterea proiectului modificator al legii sale, — devenită astăzi una din reformele de bază ale Statului pe plan economic, ce a învins și s'a impus pe deasupra tuturor adversităților, consacrand sistemul; „Drumul spre echilibrul financiar”, volum apărut

în 1935, cuprinzând rapoartele sale asupra celor trei capitole, monedă, finanțe publice și credit, făcute pentru revizuirea și punerea la punct a programului de guvernământ a partidului național-tărănesc, aducând o strânsă analiză a situației noastre monetare și financiare din perioada 1939-1934, văzută degajat de răspunderile politice, până a face loc unei critici neobicinuit de libere a propriei sale acțiuni de guvernământ; discursurile sale la buget, în perioada 1934-1937 și la desbaterile privind toate legile și reformele cu caracter economic; iar, după suprimarea parlamentului, articolele sale săptămânale din cotidianul economic „Prezentul”, și conferințele sale publice, ultima despre „Economia de război” dela începutul anului 1940 fiind cauza trimeterii sale în domiciliu obligator la mânăstirea Bistrița.

Un loc deosebit trebuie făcut activității științifice duse de profesorul Virgil Madgearu peste hotare, unde a reprezentat țara la lucrările Institutului de cooperatie intelectuală. În 1937, la conferința dela Milano, a participat la desbaterile temei asupra Statului și viața economică; în 1938, la Paris, a susținut punctul de vedere al țării în desbaterea subiectului: „Mijloace pacifice pentru modificări teritoriale” și în fine în Septembrie 1939, la Bergen, în timp ce izbucnise actualul războiu, a luat parte la conferința al cărui accent cădea pe problemele economice, unde a prezentat cele două rapoarte „La politique économique extérieure de la Roumanie, 1927-1938” și studiul colectiv, făcut sub conducerea sa, „Le contrôle des changes en Roumanie”.

Ca președinte al comitetului român pentru studiul țărilor dunărene, el a îndrumat cea mai întinsă anchetă economică ce s'a întreprins în țara noastră în anii dinaintea actualului războiu — care amintește pe aceea ce făcuse în ajunul conferinței economice mondiale dela Londra, în primăvara anului 1933, — de astă dată însă după un vast plan de ansamblu pregătit de experți ai tuturor țărilor dunărene. Din această lucrare, nu au apărut decât rapoartele cu privire la comerțul exterior, la demografie și la agricultură, continuarea celorlalte fiind întreruptă de războiu. O parte din materialul documentar folosit în diferitele lucrări ale acestei anchete a constituit baza de informație a ultimei sale lucrări despre evoluția economiei românești, a cărei idee născuse în mintea sa cu doi ani mai înainte.

În 1936, profesorul Virgil Madgearu a înființat asociația, de-

venită apoi „Institutul românesc pentru studiul conjuncturii economice”, în jurul căruia s’au grupat, fără deosebire, toți tinerii economiști români, independent de opiniile și de formația lor științifică. Lucrările acestui institut au fost publicate în *buletinul trimestrial*, apărut din 1936 până în 1939, în *buletinul lunar* care a apărut cu regularitate din Iunie 1938 până în August 1940; iar o serie de studii, cea mai mare parte nepublicate, au fost făcute pentru a răspunde necesității de documentare a unor departamente, instituțiuni de Stat sau întreprinderi economice particulare. Când moartea l-a surprins, avea pe biroul său, gata redactate, ultimele două rapoarte ce pregătisem împreună cu un grup de colaboratori dela Institutul de conjunctură și experți în chestiunile agricole de specialitate, la invitația unui departament economic. Ca președinte la acest institut, a luat parte, în toamna anului 1938, la primul congres al institutelor de conjunctură, organizat în Franța de profesorul Charles Rist. Aici a cunoscut sau a regăsit pe cei mai de seamă protagoniști ai științei economice, dela teoreticienii L. Robbins, G. Pirou, Paisch, Predoehl, Benham, Hayeck, Laufenburger, Baudin, până la economiștii specializați în cercetarea fluctuațiilor economice. Am credința că discuțiunile cu aceștia, ce se prelungea adesea o bună parte din noaptea, în liniștea monahală a grandioasei mănăstiri medievale dela Pontingny, au făcut să nască în mintea profesorului Virgil Madgearu ideea de a scrie tratatul de economie politică pe care moartea sa prematură l-a împiedicat să ni-l dea.

Virgil Madgearu a început cariera de profesor prin două cursuri speciale „Studiul practic al întreprinderilor comerciale și industriale” și „Studiul transporturilor”, inaugurate, primul la 25 Ianuarie 1916 și al doilea la 28 Ianuarie acelaș an, la Academia de înalte studii comerciale din București. Reproducem întocmai lecțiunile de deschidere ale acestor două cursuri, în anexele volumului de față, pentru a face posibilă cercetarea evoluției ce a suferit concepția sa despre știința economică, între cursurile tinereții sale și cel al maturității, ce ne-a dat în 1938.

Cu aceste două cursuri speciale, desfășurate paralel, a continuat el activitatea de profesor, până în anul 1925, când a devenit titular al catedrei de economie națională. Din toamnă acelu

an și până în 1938 a predat cele două cursuri de economie aplicată care sunt: „Economia și politica agrară” și „Economia și politica industrială”, pe care le-a complectat, în afara cererii programului școlii, cu „Evoluția științei economice”, curs introductiv, destinat să ofere studenților săi un prilej de recapitulare a noțiunilor fundamentale ale științei economice, sub forma unei preumblări prin concepțiunile principalelor școli economice, începând cu fiziocrații și terminând cu școala austriacă și să le dea o vedere de ansamblu a evoluției științei economice, într’o formă care, fără să fie o istorie a doctrinelor economice propriu zisă, înfățișează drumul parcurs de principalele concepte ale științei economice, prin diferitele școli și scheme teoretice.

Devenind, în 1938, titularul catedrei de economie politică al Academiei comerciale, el a elaborat atunci un nou curs teoretic, pe care l-a intitulat „Curs de economie politică”, predat studenților din anul întâi al acestei școale. Pentru studenții anului al doilea au rămas cele două cursuri de economie politică aplicată, ce crease din 1925 și care constituise până atunci conținutul cursului de economie națională.

Intreprindem publicarea acestor patru cursuri create de profesorul Virgil Madgearu, nu însă în ordinea în care au fost elaborate, ci acea ordine pe care le-a dat-o profesorul însuși începând din 1938. Fiecare volum va cuprinde două cursuri. Primul începe cu cursul de economie politică teoretică, complectat cu evoluția științei economice; al doilea va cuprinde cursurile de economie aplicată. Lăsam deocamdată deoparte primele sale cursuri speciale ce a predat între 1916 și 1925, ele urmând să facă obiectul unor preocupări ulterioare, când vom putea întreprinde tipărirea operelor complete ale profesorului Virgil Madgearu.

Cursul de economie politică cu care începe acest volum este, deci, aportul de maturitate al profesorului Madgearu.

In ceea ce privește concepția cursului, planul păstrează, în linii mari, distribuirea materiei în capitolele clasice despre producțiune, schimb, repartiție și consumațiune, dar prezintă și trăsături proprii, ce contribuie la definirea poziției profesorului față de știința economiei politice. In primul rând, el a plasat, înaintea cursului propriu zis, o expunere destul de largă asupra mediului natural

și social al activității economice. In această parte introductivă, a făcut loc câte unui capitol separat mediului natural (pământul și clima); unei analize premergătoare a noțiunii de necesitate a omului; alteia asupra muncii, ca factor economic și social și a formelor de organizare a muncii; unei expuneri a problemelor populației; înfine, raporturilor între viața economică și ordinea de drept pedeoparte și între viața economică și Stat pedealtăparte. In al doilea rând, cursul său termină cu un capitol consacrat fluctuațiunilor activității economice și crizelor, ceace reprezintă un efort de a eși din cadrul clasic și de a face locul ce se cuvine ultimelor rezultate câștigate de știința economică, prin cercetările în slujba cărora s'au pus metodele cele mai perfecționate de investigație ale tehnicei statistice.

Locul ce a făcut, la începutul cursului, cadrelor înlăuntrul cărora se petrec manifestările activității economice și pedealtăparte accentul pus în mod permanent, dealungul întregului curs, pe complexul raporturilor sociale ce se cer studiate cu prilejul diferitelor aspecte ale activității economice a oame-nilor, arăta cât de puternic a fost influențată formațiunea sa științifică, inițial dominată de școala neoistorică, de concepția și metoda științei sociale propriu zise.

Dealtminteri—spre deosebire de alte cursuri ale sale,—în introducerea la cursul de economie politică găsim precizată această poziție, destul de clar. Economia politică este înfățișată ca o știință socială care cercetează, nu numai atitudinea individului față de bunurile economice, pentru satisfacerea necesităților, ci raporturile multiple ce nasc între indivizi, cu prilejul activității lor economice, deci complexul raporturilor sociale. Precizarea că obiectul științei economice implică luarea în considerare a unității sociale în cadrul căreia se manifestează activitatea economică cercetată — fie gospodărie, fie economie națională a unui Stat, fie economia tuturor Statelor, deci economia mondială — îl face pe profesorul Virgil Madgearu să revină asupra unei tendințe a sa de tinerețe, în ceace privește denumirea științei economice. El consideră improprie denumirea tradițională de economie politică și recomandă ca mai logică pe aceea de economie socială, înțelegând prin aceasta să ia parte, alături de urmașii clasicilor, la lupta pentru revizuirea terminologiei economice, care a complectat lupta asupra metodei, ce s'a dat în știința economică germană, acum o jumătate de secol.

Din punct de vedere metodologic, cursul de economie politică nu ne apare înlănțuit într'o formă apriorică. Tratarea fiecărei probleme începe cu expunerea stadiului actual al faptelor și manifestărilor, după care urmează, aproape sistematic, expuneri asupra evoluțiunii istorice, metodă ce stăpânea universitatea germană în vremea studiilor sale. Nicăieri nu constatăm însă acea atitudine rigidă, caracteristică unor reprezentanți ai școlii istorice, care au refuzat să facă loc aporturilor atât de însemnate în știința economică ce se datorează școlii psihologice sau școlii neoclasice. Dimpotrivă, capitolele despre valoare, cel despre formarea prețurilor, ca și cel despre cercetarea fluctuațiunilor activității economice, fac apel la cele mai recente studii ale școlii utilității marginale, ale neoclasicilor și ale institutelor de cercetări economice, numite, dela o vreme, institute de conjunctură. Profesorul Virgil Madgearu apare deci a fi rămas atașat școlii neoistorice, prin largul loc ce face în cursul său fazelor succesive ale problemelor economice, urmărind evoluția lor, dar îmbrățișează, în aceeași măsură și fără rezerve, metoda abstractă, necesară analizei teoretice. El face uz, cu alte cuvinte, de întregul arsenal al mijloacelor de cercetare; metoda istorică îi dă temelia faptelor, dar explicația fenomenelor economice o înlesnește prin metoda abstractă.

Astfel se conturează concepția și metoda profesorului Virgil Madgearu, în cursul său de economie politică. O găsim poate mai puțin precisă, dar putându-se desprinde totuși cu claritate și în celălalt curs teoretic al său, făcut cu 13 ani mai înainte, asupra evoluției științei economice, ce constituie a doua parte a acestui volum.

Pentru partea întâi a volumului, adică pentru cursul propriu zis de economie politică, am avut la îndemână atât manuscrisul alcătuit din stenograma lecțiunilor, revizuit de autor, cât și notele de curs, cuprinzând succesiunea ideilor din fiecare lecție, pe care profesorul le urmărea în cursul expunerii. Aceasta ne-a permis să remediem cea mai mare parte din erorile strecurate în cursul stenografiat.

Înfățișarea părții a doua a volumului marchează un contrast simțitor cu a primei părți, în primul rând, pentru că nu

avem deaface cu un curs care să fi fost recent revizuit de autor, ci cu un curs vechi ce nu a mai fost folosit în ultimii ani. De aceea, această parte a volumului se prezintă cu lacune și imperfecțiuni de tot felul, caracteristice cursurilor litografiate din universitățile noastre. Este posibil chiar să lipsească unele lecții, cum de exemplu acelea despre marxism și socialismul științific. Redactarea însăși suferă, de pe urma faptului că stenografierea s'a făcut când de o persoană când de alta, iar textul nu a fost revăzut de pe note de autor. Infine, pentru această parte a cursului nu am dispus, nici de notele stenografice, nici de notele de curs, pe care profesorul le avea înaintea ochilor când făcea prelegerile, astfel că nu am putut proceda la niciun fel de revizuire, fiind obligați să ne mulțumim cu redactarea imperfectă ce ne-a oferit cursul litografiat.

Avem nădejdea însă că foștii studenți ai profesorului Virgil Madgearu vor contribui, cu notele lor, la complectarea acestei părți a cursului și la înlăturarea lipsurilor și imperfecțiunilor, cu prilejul unei a doua edițiuni.

Astfel de note luate la curs ne-ar fi, dealtfel, de cel mai mare folos pentru volumul al doilea, în curs de pregătire, în deosebi pentru partea privitoare la economia și politica industrială, pentru a remedia serioasele lacune ale textului litografiat, singurul de care dispunem.

În general, nu ne-am îngăduit să modificăm nimic din manuscris. Am îndepărtat numai erorile ușor controlabile. În partea doua a cursului, un accident a făcut ca, tocmai aici, să nu se fi scos un număr destul de mare de greșeli de tipar, semnalate în erată.

În anexe, dăm, pe lângă lecțiunile de deschidere ale celor două cursuri speciale cu care Virgil Madgearu și-a inaugurat activitatea de profesor în 1916, câteva reproduceri fotograavate.

Autograful memoriului privitor la activitatea sa didactică l-am găsit în compartimentul biroului său unde se aflau concepte recente. Deși scris pe un caet tip, din cele întocmite în acea vreme de Ministerul instrucțiunii în intențiunea profesorilor universitari, și deși poartă, pe coperta interioară, data de 1 Februarie 1940, cred că avem de aface cu o redactare nedefinitivă. Faptul că acest caet nu s'a găsit la Academia de comerț sau la Ministerul instrucțiunii confirmă această ipoteză. Astfel

se explică și unele omisiuni ale textului, ce ar fi fost probabil completate la ultima redactare.

Cu acest volum — tipărit pe cheltuiala d-nei Ecaterina Madgearu, din voința căreia rezultatul vânzării va deveni primul fond de acțiune — începe activitatea ce și-a propus să înfăptuiască, în memoria profesorului dispărut, „Institutul de cercetări economice Virgil Madgearu”, creat în 1942, de foștii săi prieteni, colaboratori și elevi, cu scopul de a întreprinde cercetarea și publicarea operei sale economice.

PLUTARC COTARU

PARTEA I

ECONOMIE POLITICA
GENERALĂ

I. INTRODUCERE

1. OBIECTUL ȘI ȚELURILE ECONOMIEI POLITICE.

Care este obiectul și care sunt țelurile economiei politice, ca știință?

Viața omului este dependentă de mediul înconjurător și în deosebi de lumea materială înconjurătoare. Nu există nici o manifestațiune a omului, care să nu atârne de mijloacele materiale, pentru realizarea ei.

Dacă privim o înjghebare omenească primitivă și urmărim activitatea ei, pas cu pas, vom constata că toate țelurile ei sunt îndreptate spre rezolvarea problemei mijloacelor materiale necesare. Pentru satisfacerea nevoilor elementare de hrană, îmbrăcăminte, locuință, oamenii trebuie să recurgă la cultura solului, tăierea lemnelor, creșterea vitelor, torsul și țesutul lânii, etc. Chiar atunci când trec la satisfacerea nevoilor de ordin moral, educativ și religios, ei construiesc o biserică și o școală, pentru care strâng mijloacele materiale, necesare construcției și salarizării preotului și învățătorului.

Aceleași preocupări le vom descoperi și în mediul în care trăim astăzi. Cele mai altruiste țeluri nu pot fi realizate fără mijloace materiale. Construcția unei biserici pentru a sluji scopurilor religioase, a unui teatru, pentru a sluji scopurilor estetice sau a unei biblioteci publice, nu se poate realiza fără mijloace materiale.

Dar omul nu are aceeași atitudine față de multiplele mijloace materiale de care se servește pentru satisfacerea necesităților vieții.

El are la dispoziția sa anumite bunuri, pe care i le-a pus la îndemână natura din belșug și care nu formează preocuparea

sa, pentrucă ele se găsesc în cantități absolut nelimitate și dispoziția asupra lor este liberă: aerul, apa, lumina și căldura soarelui. Aceste bunuri se numesc bunuri libere. Afară de acestea, însă, toate celelalte bunuri, care sunt destinate satisfacerii trebuințelor omenești, se găsesc în cantități limitate și nu sunt la dispoziția omului decât în anumite condițiuni. Aceste bunuri, care se găsesc în cantități limitate și care nu pot fi la dispoziția oricui decât în anumite condițiuni, se denumesc bunuri economice. Ele nu cuprind numai bunuri materiale, ci și servicii. Căci, nu numai bunurile economice pot să satisfacă nevoile oamenilor. Pentru satisfacerea trebuințelor sale, omul poate să facă apel la anumite servicii, care atunci când le face el însuși pentru el, îl costă un sacrificiu de energie și timp, iar atunci când le obține dela un terț, trebuie să ofere acestuia în schimb un echivalent.

Latura materială a bunurilor economice trebuie să fie înțeleasă numai în sens economic, ca o condiție pentru puțința de a dispune de ele.

În ceea ce privește serviciile, omul poate dispune asupra lor, numai atunci când ele se fac în anumite condițiuni materiale. Cântărețul depe stradă desfătează pe toți trecătorii, în mod liber; cântărețul dela operă nu face acest serviciu estetic decât aceluia care plătește un preț de intrare. Această a doua categorie de servicii are o latură economică, care o asimilează cu bunurile economice.

Pentru ca omul activ în viața economică să-și satisfacă trebuințele sale, prin munca sa, îl interesează numai bunurile economice, deoarece pierderea chiar a unei părți dintr'un anumit bun economic este simțită de el ca o lipsă, a cărei împlinire necesită un efort de muncă, deci un nou sacrificiu. Omul simte, astfel, că buna lui stare atârnă de cantitatea de bunuri economice, asupra cărora poate dispune. Deaceia, față de această categorie de bunuri economice, omul a luat o anumită atitudine: atitudine de cruțare, pentru ca să-i servească la împlinirea cât mai perfectă a trebuințelor sale. Bunurile economice devin, deci, pentru oameni, obiectul unor străduințe speciale și al unei anumite activități. Pentru ca să fie ducătoare la scop, această activitate trebuie să fie îndrumată de anumite considerațiuni, de o anumită judecată. Acest fel de acțiune omenească se denumește activitate economică.

Scopul activității economice diferă, după țelul pe care-l urmărește omul. Este, prin urmare, greșit să socotim că știința economică se ocupă direct cu activitatea economică a oamenilor ca atare. Orice activitate omenească este, după natura ei, multilaterală. La cea dintâi analiză, se poate constata lucrul acesta. Este o preocupare a fiecăreia dintre științele, care se ocupă cu activitățile omenești, să separe, din această multilateralitate, diferitele elemente corespunzătoare scopului urmărit de fiecare în parte. Dacă privim activitatea economică, observăm că ea poate să aducă omului satisfacțiuni morale sau satisfacțiuni estetice și că el poate fi indus să o exercite din acest punct de vedere. Omul, care se străduiește o bucată de vreme ca să strângă mijloace și să construiască o biserică sau un monument, la sfârșitul operii sale, are o satisfacție de ordin moral. Omul, care, prin îndemânarea sa proprie, a sculptat un obiect de artă, ce poate în acelaș timp să îndeplinească și o anumită trebuință; femeia, care a brodat sau a țesut o pânză frumoasă, au o satisfacțiune estetică. Nici țelul moral, nici țelul estetic nu poate să formeze preocuparea științei economice.

Activitatea economică poate să urmărească un scop tehnic, adică să descopere un procedeu cât mai perfect și cât mai rațional pentru dobândirea bunurilor necesare satisfacerii trebuințelor omenești. Procedurile tehnice sunt acelea care deschid posibilități omului să stăpânească natura. Dar, problema tehnică nu se confundă cu cea economică. Metodele tehnice perfecționate pot să ajungă la recorduri și totuși să nu fie economice. Un record tehnic nu este prin definiție echivalent cu un record economic, nu numai în raport cu condițiunile economice date, ci chiar în raport cu natura necesităților și forțelor oamenilor. Când s'a construit cel dintâi vapor, după cea dintâi călătorie pe ocean, s'a constatat că, deși din punct de vedere tehnic problema era complet rezolvată, costul călătoriei era atât de urcat, din cauza consumului mare de cărbuni, încât vaporul nu reprezenta o soluție economică, ca mijloc de transport.

Latura tehnică a economiei nu poate să formeze obiectul cercetării și interesului direct al științei economice. Alături de calculul tehnic al forțelor și elementelor fizice, apare, în mod necesar, în știința economică, considerarea forțelor omenești, a utilității ce reprezintă o sforțare pentru om. Aceasta se traduce, în formă generală, în raportul care există între cheltuială și

produs, între sacrificiul consimțit de om, prin munca pe care o face, și satisfacerea trebuințelor. Cu alte cuvinte, activitatea economică este caracterizată prin principiul economic, după care omul se străduiește să ajungă, cu minimum de cheltuieli de muncă, la maximum de produs, deci la maximum de satisfacere a trebuințelor.

Dacă observăm prețuirea bunurilor economice de către om, constatăm că ea se manifestă, până la un anumit grad, la fel cu mobilurile mai înalte ale omului, care, în raporturile sale cu aproapele său, se exprimă prin valori etice. Dar, prețuirea bunurilor economice înfățișează o caracteristică specială, care este rezultată din natura bunurilor economice și care se deosebește complet de imboldurile ideale. Într'adevăr, pierderea unui bun economic nu este de neînălțurat. Omul știe că un bun economic poate fi înlocuit cu altul, de aceeași valoare. Valoarea unui bun economic nu prezintă calitatea individualității, ca bunurile morale. Pierderea unui bun moral, cum este dragostea, amicitia, relația de familie, este ireparabilă. La fel este cazul pierderii unei opere de artă.

În afară de aceasta, un bun economic poate fi comparat cu un altul, valoarea sa poate fi măsurată, în raport cu un alt bun, luat ca unitate.

Între bunurile economice se poate face o comparațiune și se poate descoperi un al treilea bun, care să aibă asemenea însușiri, încât să servească drept etalon de măsură. De aceea, în viața economică a popoarelor, apar de timpuriu asemenea bunuri, care servesc la măsurarea valorii celorlalte bunuri și la înlesnirea schimburilor dintre diferitele bunuri, în forma monedei.

Deci, bunurile economice se deosebesc, pe de o parte de bunurile libere și pe de altă parte de bunurile morale.

În măsura în care bunurile economice se apropie de cele dintâi, pierd din ce în ce mai mult din valoarea lor, până o pierd complet; cu cât ele se apropie de cele din urmă, valoarea lor crește, până când aceasta ajunge individuală. Între indiferența deplină față de excedentul bunurilor naturale libere și prețuirea de valoare nelimitată a bunurilor de categoria mai înaltă, se mișcă lumea mărginită a bunurilor economice.

Știința economică, spre deosebire de teologie, de etică și de alte științe morale, care operează cu valori individuale, ce

ridică pretenția la o prețuire generală, are drept obiect dimensiuni măsurabile și poate să lucreze cu unități de măsură și cu cifre, așa încât, știința economică, din acest punct de vedere, se apropie de științele naturale.

Prin precizarea aceasta, că știința economică se ocupă cu bunurile economice și cu atitudinea specială a omului față de bunurile economice, nu s'a fixat însă obiectul științei economice.

Dintr'un punct de vedere pur logic, activitatea economică a unui om izolat, a unui Robinson, ar putea să formeze obiectul de cercetare al științei economice. În realitate, însă, nu numai că o asemenea cercetare n'ar intra în obiectul științei economice, dar nici știința care cercetează economia individuală din viața istorică reală nu are de a face cu economia politică. Aceea știință este studiul economiei particulare, care poate servi drept auxiliar al economiei politice.

Economia politică este o știință socială. Ea nu studiază economia unui individ sau a unor indivizi trăind izolat, ci raporturile sociale, cari nasc între oameni, cu prilejul activității lor economice. Obiectul științei economice este viața economică.

Dacă voim să înțelegem obiectul științei economice, trebuie să ne dăm seama că scopurile și preocupările acestei științe se deosebesc de acelea ale oamenilor practici, cari sunt amestecați în viața afacerilor. De aceea, cu toate că s'ar părea că cei mai calificați oameni de a înțelege viața economică sunt oamenii cari trăesc, zi de zi, în vârtoarea vieții economice, în realitate aceștia sunt cei mai puțin apti să înțeleagă fenomenele vieții economice.

Știința discută, în general, cauzele, efectele și relațiile între mijloace și scopuri. Pentru ca preocupările ei să fie rodnice, știința trebuie să privească întregul complex de fapte și împrejurări, care constituie realitatea economică și care sunt legate în mod inextricabil între ele. Pentru omul de afaceri, este cu totul suficient, dacă poate judeca corect consecințele imediate ale actelor lui proprii și poate trata în mod chibzuit afacerile lui proprii. Dacă omul de afaceri ar încerca să explice ce efecte are un act al său asupra întregii vieți economice sau ce reacțiune are o anumită situațiune economică generală asupra afacerilor lui proprii, în fiecare zi, când trebuie să dea dispozițiuni de afaceri, n'ar mai fi în stare să-și conducă treburile și ar încurca afacerile lui proprii. Pentru orice om de

afaceri, întreprinderea lui este centrul preocupărilor lui și este punctul central al vieții economice.

Știința economică privește, însă, viața economică ca un întreg, ca un tot. Consecința practică pentru știința economică este că, în principiu, ea trebuie să considere, ca obiect al ei, o unitate economică întreagă. Deci, trebuie să considere această unitate economică întreagă, izolată de lumea din afară, închisă în ea însăși. Unitatea aceasta economică, care poate să formeze obiectul științei economice, poate să fie mică, poate să fie mare: o simplă economie țărănească, dar și economia unui întreg popor sau a lumii întregi.

Dar o asemenea unitate economică, mai mult sau mai puțin extinsă, este întotdeauna o organizație socială. De aceea, denumirea cea mai proprie a științei economice nu este economia politică, ci economia socială.

Al doilea punct de vedere al științei economice, opus cugetării economice practice, este că, pe câtă vreme știința economică caută să pătrundă realitățile vieții economice, omul de afaceri, în judecata sa economică, este satisfăcut cu formele externe ale manifestărilor economice.

Viața economică modernă este deprinsă să se exprime în termeni abstracți de monedă. Se spune despre X. că are venitul Y., exprimat în unitate de monedă. Dar, în realitate, un anumit venit reprezintă o anumită cantitate de bunuri și de servicii, pe care X. le poate avea la dispoziție, drept contravaloare a cantității de monedă de care dispune. Se spune că X. are o avere egală cu Y., exprimată în monedă; dar această avere îi servește pentru ca, prin venitul pe care-l va realiza, să-și procure în fiecare an o anumită cantitate de bunuri și de servicii.

Omul de afaceri este complet mulțumit cu expresiunea, în cifre, a venitului sau averii.

Știința economică nu se limitează la aceste manifestări externe, ci caută să le pătrundă, pentru ca să scoată la iveală realitățile, ce corespund acestor manifestări externe.

Evident, știința economică trebuie să considere și forma monetară, în care realitățile economice apar în viață.

În unele cazuri, este chiar indicată o îndoită descriere a fenomenelor economice, din punct de vedere al realităților materiale și din punct de vedere al formei monetare, în care ele apar.

Punctul de vedere al științei economice diferă, însă, în mod

esențial, nu numai de gândirea economică practică, ci și de concepțiunea politice economice. Omul politic, în general, exagerează puterea sa și puterea Statului, asupra realităților economice. De aceea, omul politic nutrește deseori idealuri nobile și, ajuns în situația să le realizeze, are o încredere oarbă în puterea sa și a Statului, care stă îndărătul său, atunci când este om de guvern, pentru realizarea țelurilor sale ideale. Realitățile sunt, însă, adesea diferite de presupunerile ideale ale omului politic.

Este obiectul științei economice să lămurească limitele impuse de faptele economice și de relațiunile economice, țelurilor și idealurilor oamenilor. Știința economică are să examineze, în acest scop, până la ce punct diferitele elemente ale vieții economice sunt dependente sau independente de organizarea și de instituțiunile societății. Știința economică, în toate cercetările sale, trebuie să clarifice ce valoare au rezultatele sale, dacă și în ce grad rezultatele sale sunt independente de o anumită formă a societății, sau de o altă formă a societății și, în cazul când se dovedesc a fi dependente, să arate în cel fel s'ar schimba într'o altă formă a societății. Orice rezultat la care ajunge cercetarea științei economice trebuie să fie interpretat din acest punct de vedere: este rezultatul obținut de o valoare generală? Este el, prin urmare, independent de forma de organizare a societății, sau este dependent? Un rezultat poate fi just, într'o organizație a societății, întemeiată pe ideea proprietății private și a liberei concurențe; dar, poate să nu mai fie valabil într'o societate socialistă, bazată pe proprietatea colectivă și pe monopolul de Stat asupra tuturor izvoarelor de producțiune și asupra tuturor mijloacelor de circulațiune și repartiție.

Când formulează un rezultat al cercetării sale, știința economică trebuie să limiteze, prin urmare, valoarea acestui rezultat, în raport cu ordinea socială existentă. Este un adevăr general valabil, în orice ordine socială, sau este un adevăr care este valabil numai în ordinea socială existentă astăzi?

În legătură cu aceste considerațiuni, se pune întrebarea: în ce raport se găsește știința economică, cu politica economică? Unii au socotit că știința economică poate să meargă până la formularea țelurilor și idealurilor sociale. Au crezut, prin urmare, că se poate găsi o întemeiere științifică a unui ideal social. Unii economiști s'au declarat adepții individualismului; alții,

adeptii socialismului; iar alții, adeptii intervenționismului de Stat între muncă și capital și deci partizanii politicii sociale. Se pune întrebarea: poate vorbi, în acest sens, în numele științei, cu alte cuvinte depe catedră, economistul care profesază în fața studenților săi? Are el îndreptățirea morală să-și propovăduiască idealurile sale, în numele științei?

Se poate propovădui, în numele unei concepțiuni despre viață, un ideal politic sau social; dar idealurile nu pot fi dovedite; ele se află dincolo de marginile științei. În numele științei nu se poate justifica nici un ideal.

Concluziunea logică, care s'ar desprinde din această afirmațiune, este că, în știința economică nu poate să fie nici un loc pentru politica economică. Această afirmațiune este însă exagerată. Intr'adevăr, dacă este exact că știința economică nu se poate transforma în propovăduitoarea unor idealuri sociale, în schimb ea are datoria să clarifice posibilitățile de realizare a unor reforme sociale. Ea examinează situația și împrejurările economice la un moment dat și, cercetându-le cu deamănuntul, ne permite să ne dăm seama ce efect poate să aibă introducerea unei anumite măsuri de politică economică. Ea poate să cerceteze ce consecințe se așteaptă dela o reformă și să arate dacă, prin aplicarea reformei, se vor realiza consecințele urmărite, sau dacă nu se vor produce acestea, ci, dimpotrivă, se vor ivi alte consecințe nedorite, sau dacă, deși se vor produce anumite consecințe, care se așteaptă dela acea reformă, pe lângă ele vor surveni și alte consecințe neașteptate, sau chiar nefavorabile. Știința economiei politice poate să aibă și un alt rol, în raport cu politica economică. Ea este în măsură să cerceteze datele unei probleme economice și să elaboreze o soluție tehnică, în vederea realizării unei anumite reforme economice sau sociale. Acest rol tehnic al economiei politice este de o mare însemnătate, deoarece înlesnește aplicarea, în condițiuni optime, a măsurilor de politică economică, luate de guvernele diferitelor State.

2. METODE DE CERCETARE.

Știința economică are să cerceteze realitatea vieții economice. În acest scop, ea se va strădui să pătrundă natura însăși a fenomenelor economice, prin descoperirea relațiilor cauzale

sau relațiilor funcționale, care există între ele (legături dintre cauză și efect, sau între mijloace și scopuri).

Orice știință se concretizează într'un sistem de cunoștințe. Știința economică trebuie să încerce, la rândul ei, să realizeze o înlănțuire spirituală între diferitele cunoștințe și să creeze, astfel, un sistem de cunoștințe.

Să vedem pe ce căi se realizează scopul acesta, în știința economică. Punctul de plecare nu poate fi altul, decât lumea concretă a faptelor, din viața economică, lumea empirică. Cum se poate ajunge la cunoașterea ei?

Primul lucru care se impune cercetătorului științific, în acest domeniu, este ca, din diversitatea imensă a obiectului empiric, să extragă obiectul cunoștinței. Această extragere a obiectului, care urmează a fi studiat și cunoscut, din lumea concretă a faptelor economice, se face prin procesul de gândire al abstractizării și izolării. Se face abstracțiune de toate celelalte fapte secundare și apoi se întrebuițează procedeul, cunoscut în științele naturale, al izolării, procedându-se în acelaș fel cum lucrează chimistul în laborator, când izolează un anumit element, pe care vrea să-l studieze, de toate celelalte elemente străine, și apoi începe analizarea acelu element.

Obiectul cunoștinței poate să fie un fapt general, permanent, sau un fapt care se repetă; dar poate să fie și un fapt izolat, individual, un fapt special. În primul rând, scopul cunoștinței este teoretic, iar în al doilea rând, interesul cunoștinței este istoric (după C. Menger); sau în primul caz avem o privire nomotetică, în al doilea caz avem o privire ideografică (după Windelband). Desigur, că privirea ideografică, sau istorică, este mai aproape de realitatea empirică a faptelor, decât privirea nomotetică, sau teoretică, pentru că privirea istorică înseamnă adunarea tuturor faptelor, expunerea și descrierea acestora, în vederea analizării lor. În schimb, însă, privirea nomotetică, sau teoretică, înlesnește cu mult mai mult, decât privirea istorică, separațiunea faptelor accidentale, sau secundare, de faptele permanente sau principale și, în modul acesta, cunoștința economică.

Amândouă aceste moduri de a privi realitatea economică, modul istoric, ideografic și modul teoretic sau nomotetic, sunt necesare și indispensabile pentru a ajunge la cunoașterea realității economice.

Obiectul cunoștinței în știința economică poate să fie extras

pe două căi, din complexul faptelor economice. În primul rând, prin determinarea unui scop, care este mijlocit în mod direct de experiență. De pildă, scopul satisfacerii trebuințelor duce direct la întrebarea: care sunt mijloacele cele mai perfecte și cele mai economice, pentru satisfacerea trebuințelor? Dar, obiectul cunoștinței economice poate să fie extras și altfel, prin întrebarea: pentru ce survine, în complexitatea faptelor economice, o anumită împrejurare? Adică, prin cercetarea legăturii cauzale existente între faptele care, laolaltă, prin înlănțuirea lor, produc fenomenele economice.

Modul în care sunt înlănțuite faptele între ele este același, în viața socială, ca și în natură. În natură, însă, interesează mai mult înlănțuirea în sine a faptelor, independent de scopurile oamenilor, deci, înainte de toate, cauzalitatea propriu zisă.

În viața socială, interesează, în prim loc, înlănțuirea faptelor, așa cum se prezintă din punct de vedere al scopurilor oamenilor. De aceea, dacă, în științele naturale, în științele pozitive, se poate vorbi în mod absolut de existența unor legi științifice, care explică fenomenele naturale, în științele sociale și în special în științele economice nu se poate vorbi decât în mod relativ, condiționat, de existența unor legi economice. Omul nu stăpânește realitatea economică. Dar, el o influențează, prin faptul că este creatorul ordinii de drept în societate, care are la rândul ei o înrâurire asupra ordinii economice. Prin aceasta, se explică pentru ce, în fenomenologia faptelor economice, nu există legi de aceeași amploare și de egală valoare cu legile naturale, imanente.

Dar, întrucât, în științele economice se poate pune întrebarea: cum trebuie să se lucreze, într'o anumită premisă, pentru ca să se realizeze un anumit țel, — prin aplicarea principiului economic, se poate construi un sistem de mijloace consecvent și de valoare absolută. Firește, aplicabilitatea acestui sistem de mijloace și realizarea scopului urmărit depinde de realitatea premisei. Care este această premisă? Premisa adoptată de școala clasică, „homo economicus”, nu este exactă nici pentru toți oamenii, nici pentru toate timpurile. Se poate chiar spune că omul, în genere, nu lucrează numai sub imboldul principiului economic, ci lucrează și din alte imbolduri, altruiste. Deci, în realitate, nici nu se găsește o copie a acestui „homo economicus”. De aceea și concluziile care se trag din înlănțuirea de fapte

întemeiate pe această premisă a lui „homo economicus” nu sunt reale. Este, prin urmare, just că în știința economică nu există legi cu caracter absolut, comparabile cu legile din științele pozitive. În schimb, însă, și în științele sociale putem să descoperim anumite regularități în succesiunea și în înlanțuirea faptelor, în legăturile dintre cauză și efect, dar mai ales în ceea ce privește legăturile dintre mijloc și scop. Aceste regularități pot să ne arate anumite tendințe, în complexitatea faptelor economice. În orice caz, pe lângă modul causal de înțelegere a faptelor economice, care este același ca în științele pozitive, știința economică mai cunoaște și punctul de vedere funcțional, stabilirea raportului dintre mijloc și scop. De exemplu, putem spune că anumite prețuri, care se observă la un moment dat, corespund întocmai unei anumite cereri și unei anumite oferte. Deducem, astfel, că mijlocul prin care se obțin acele prețuri este o anumită ofertă, care corespunde unei anumite cereri.

Care sunt metodele de lucru ale științei economice? După cum se știe, există două metode, de care se servesc toate științele: metoda deducțiunii și metoda inducțiunii. Metoda deducțiunii constă în a trage o anumită concluzie, dintr'un anumit conținut de fapte, pe care gândirea îl are la dispoziție. Se produce, prin urmare, în gândire, acel proces de abstractizare despre care am vorbit: dintr'un anumit complex de fapte, se face abstracție de cele secundare, sau accidentale, și se iau în considerare numai cele principale; din acestea, considerate ca premise, se trage o concluzie. Metoda inducțiunii presupune introducerea în gândire a unui nou complex de fapte; din aceste fapte, adunate și clasificate, se trage, apoi, o concluzie.

Dacă s'ar întrebuința, în știința economică, numai această din urmă metodă, nu s'ar putea ajunge niciodată la formulări general valabile asupra fenomenelor economice. Ori de câte ori vom încerca să tragem concluziuni din anumite fapte trecute, asupra liniilor pe care merge dezvoltarea în viitor, nu se va realiza altceva decât formularea unor anumite supozițiuni asupra unor regularități concrete, din trecut, care nu se știe dacă se vor repeta în viitor. Deși, în știința istorică, s'a încercat să se stabilească o lege a repetițiunii faptelor, care se formulează în mod simplu prin expresiunea: „istoria se repetă”, nu este un procedeu științific ca să se tragă concluziuni asupra viitorului, din anumite fapte trecute. De aceea, chiar cei cari întreprind

cercetări prin metoda inducției trebuie să izoleze, din complexul de fapte, obiectul cunoștinței și să se ferească de a trage concluziuni precipitate. Pentru a avea oarecare valoare, inducțiunea presupune forța celui care cercetează de a face abstracție de însușirile individuale, care nu sunt tipice, ale obiectului ce se cercetează. Cercetătorul însuși trebuie să fie în stare a face abstracțiune de preocupările lui proprii și de concluzia la care vrea să ajungă. Căci, deseori cercetătorii pornesc dela o anumită concluzie și caută fapte pentru a o dovedi; acest procedeu este neștiințific.

Un auxiliar foarte prețios al metodei inducției este statistica. Statistica este un mijloc de a înlesni cunoașterea fenomenelor de masă, cu ajutorul observațiunii sistematice în masă a grupărilor de fapte, și exprimarea acestora în cifre. În statistică, s'a ajuns la formularea așa numitei legi a numărului mare, după care, dacă se cercetează un număr mare de fapte, se exclude eroarea ce se săvârșește prin generalizare, atunci când se ia un număr mic de fapte, din care se trage o concluzie. Această lege a numărului mare nu trebuie să fie luată, însă, ca un adevăr absolut. Este exact că în științele fizice, unde prin calculul probabilităților se ajunge la rezultate matematice foarte apropiate de adevăr, statistica are o valoare foarte mare. În știința economică, însă, ea nu trebuie să fie considerată decât într'un sens limitat. Adevărurile statistice sunt importante, dar ele nu pot fi considerate ca adevăruri absolute, decât atunci când cercetările statistice se bazează pe fapte riguros controlate.

• În știința economică, ca în orice știință socială, un neajuns mare este imposibilitatea de a face experiențe. Nu se pot face experiențe cu fenomenele sociale, așa cum se fac experiențe de laborator cu fenomenele naturii. În schimb, însă, acest neajuns este compensat de avantajul că, în știința economică, cercetările se referă, în ultima instanță, la acțiunea omenească. Deci, este posibil de a pune întrebarea, de care am amintit mai înainte și a găsi răspunsul: dacă luăm în considerare o anumită premisă, ca să realizăm un anumit scop, ce mijloc ne poate duce la rezultat? Dar, acest sistem de mijloace este valabil numai dacă premisa este reală.

Rezultatele metodei deductive nu corespund realității. De aceea, la fiecare pas, trebuie să se pună întrebarea: cum cores-

pund faptele cu rezultatele, ce zice deci inducția? Cu drept cuvânt s'a zis, că „inducțiunea fără deducțiune este oarbă, iar deducțiunea fără inducțiune este goală, pentrucă este lipsită de conținutul faptelor. Inducțiunea este ca o corabie fără compas, iar deducțiunea ca un compas fără corabie”. (Franz Oppenheimer).

Cum se aplică aceste metode, în știința economică? Observăm că, în alegerea metodelor există o anumită limitare. Alegerea metodelor este impusă de obiectul care urmează să fie cercetat. Știm că, în știința economică, obiectul cunoștinței este economia unei anumite unități sociale. Natura acestei economii este influențată de ordinea socială, dar este și independentă, în oarecare măsură, de ordinea socială. Este, prin urmare, o datorie primordială a științei economice de a clarifica întrucât fenomenele economice sunt dependente de ordinea socială. În acest scop, trebuie să se urmărească următoarea regulă: să se introducă, în toate cercetările, un minimum de premise cu privire la organizația și instituțiunile sociale existente.

În primul stadiu al cercetărilor economice, trebuie să se facă abstracțiune de orice premisă. Se obțin, astfel, concluziuni valabile pentru orice ordine socială, fără a ține seamă de realitățile exterioare. Dacă voim, însă, să ne apropiem de realitatea economică existentă astăzi, este necesar să introducem anumite premise, cu privire la organizația socială. Cea mai importantă premisă pe care suntem obligați să o avem în vedere este că, în ordinea actuală socială, există economia schimbului. Întreaga economie modernă este întemeiată pe economia schimbului. Îndată ce primim această premisă în cercetările noastre, vom fi puși în fața problemei prețurilor și a procesului de formare a prețurilor. Deasemenea, pentru ca cercetarea să se apropie de realitatea economică de astăzi, trebuie să mai introducem premisa proprietății private și premisa liberei concurențe. Îndată ce am admis câteva premise, ca cele date exemplu, trebuie să ne dăm seama că concluzia la care vom ajunge, în cercetarea noastră, are o valoare restrânsă la societatea economică în care există aceste premise. Dacă este în interesul cercetării realităților economice să se adopte un număr de premise, nu trebuie să se introducă premise de prisos, care complică cercetările. Cercetând fenomenele economice, în acest mod, se va reuși a se lămuri gradul până la care condițiunile economice sunt independente de ordinea socială.

Cu privire la obiectul ei propriu, știința economică va proceda așa cum se lucrează în toate cercetările teoretice, dela cazurile cele mai simple și abstracte la cele mai complexe și concrete. Metoda de procedare este determinată de obiectul însuși al cercetării. De ce se complică viața economică? Pentru că este într'o continuă transformare. Ea nu este staționară, ci este într'o continuă evoluțiune, iar, în cursul acestei evoluțiuni, faptele economice se înlănțuesc în diferite chipuri, organizațiunea economică devenind din ce în ce mai complexă. Prin urmare, stadiile succesive, marcând trecerile dela simplu și abstract, la complex și concret, sunt determinante pentru teoria economică.

După economistul suedez Cassel, există trei stadii ale cercetării economice. În stadiul întâi, urmează să adoptăm premisa excluderii oricărei schimbări; avem ca obiect al cercetării noastre o economie statică. În al doilea stadiu, întrucât se știe că în ordinea economică există schimbări continue, urmează să introducem ideia unor schimbări în direcția progresului și anume un progres uniform; atunci ajungem la un stadiu al economiei uniform progresive (stadiul quasi-static). În sfârșit, al treilea stadiu este acel al economiei dinamice, care este economia reală de astăzi.

În fiecare din aceste trei stadii, cercetarea economică va întrebuița diferite metode. În stadiul întâiu, al economiei statice, va întrebuița metoda deductivă. În al doilea stadiu, al economiei uniform progresive, va întrebuița tot metoda deductivă, deoarece premisele dela care pleacă în aceste două stadii sunt abstracte și inexistente în lumea economică reală. În stadiul al treilea, al economiei dinamice, problema ieă cu totul alt aspect, deoarece avem să cercetăm realitatea și deviațiunile, pe care le prezintă viața, față de desvoltarea uniformă, pe care am studiat-o înainte. Deci, vom face apel la metoda inducțiunii. Vom cerceta faptele și dacă trebuie să le reprezentăm printr'o diagramă, vom vedea că, pe câtă vreme în faza a doua, a economiei uniforme, progresul se arată printr'o curbă care urcă în continuu, în faza dinamică vom avea o curbă oscilatorie.

Premisele unei economii statice și ale unei economii uniform progresive cuprind în ele un element de necesitate. Necesitatea examinării unei economii uniform progresive stă în nevoia celei mai mari simplificări posibile. Faptele esențiale ale vieții economice, de pildă acumularea de capital, există numai

într'o economie progresivă; dacă viața economică progresa, se poate acumula capital din economiile anuale. Ca să înțelegem acest fenomen, se impune să adoptăm premisa unei dezvoltări uniforme, adică să încercăm a înțelege cum se formează capitalul social, în ipoteza că viața economică are un mers progresiv și regulat, uniform. Dacă avem un asemenea studiu preliminar, putem înțelege și realitatea economiei dinamice de astăzi, pentru că atunci nu avem decât să cercetăm, pe baza standardului stabilit, prin cercetarea economiei în faza uniform progresivă, în ce măsură realitatea se apropie sau diferă de acest standard. Alte simplificări decât acestea, nu este nevoie să întrebuițăm, în studiul științei economice. Unii economiști folosesc simplificarea după care ar exista o economie în care schimbul de bunuri se face regulat, dar fără monedă. Cum, încă de timpuriu, în viața economică a popoarelor s'a întrebuițat moneda, este fals și ireal să se lucreze cu asemenea ipoteze.

Știința economică este o știință care are posibilitatea să măsoare faptele pe care le cercetează. Este, cu alte cuvinte, o știință cantitativă. Diferitele fapte economice pot fi reduse la anumite cantități, pot fi comparate și măsurate. De aceea, știința economică trebuie să folosească metoda cantitativă. Statistica este, în acest scop, un auxiliar prețios, pentru știința economică. Această metodă este necesară pentru a crea deprinderea de a gândi cantitativ și a introduce o concepțiune cantitativă în științele economice. Nu este suficient să se afirme că recolta este bună, rea, sau mijlocie. Trebuie să se precizeze, în cifre, ce însemnează această noțiune. Deasemenea, nu este îndestulător ca economistul să spună că viața economică se dezvoltă în forma unor oscilațiuni ciclice. Trebuie să înfățișeze, prin grafice, cum se face trecerea prin diferitele faze ciclice, pentru a arăta, într'o formă precisă, procesul vieții economice.

3. ETAPELE EVOLUȚIUNEI ECONOMICE.

Pentru o cât mai deplină înțelegere a raporturilor sociale care decurg din activitatea economică, trebuie să le cercetăm, nu numai la un singur popor și în timpul unei anumite perioade istorice, ci aceste manifestări trebuie să fie privite în procesul evoluției lor istorice. Cu alte cuvinte, să se imagineze viața economică într'o continuă prefacere, parcurgând anumite etape de

evoluție, în decursul istoriei omenirii. Este, însă, foarte dificil să se determine trăsăturile principale pentru formele tipice ale vieții economice, dată fiind diversitatea extraordinară a dezvoltării istorice a popoarelor. Deoarece schimbările structurii economice în viața popoarelor se fac foarte încet, durează secole și adesea milenii, este posibil ca prefacerile structurale să fie simplificate și reduse la o anumită schemă simplă, care să înlesnească înțelegerea procesului de evoluție economică.

Diferiți economiști care s'au ocupat de evoluția economică a omenirii au construit asemenea scheme. Dintre acestea, vom expune teoria elaborată, în ultimul deceniu al veacului trecut, de economistul german Karl Bücher, în opera sa — apărută în anul 1893, și multiplicată de atunci până astăzi într'o serie întreagă de edițiuni, — intitulată „Origina economiei naționale” (Enstehung der Volkswirtschaft). Punctul de plecare, din care se poate determina tipurile principale ale organizației economice, decurge din însăși activitatea economică. Activitatea economică se concentrează în producțiune și consumațiune, care formează cei doi poli ai vieții economice. Oamenii produc bunuri materiale și satisfac trebuințele lor, consumându-le. Se înțelege dela sine că între cei doi poli este o anumită distanță. Prin această distanță, adică prin felul în care se face conexiunea între producțiune și consumațiune într'o anumită societate, se determină deosebirile esențiale din structura economică a societății, în diferitele perioade ale evoluțiunii ei istorice.

Din acest punct de privire, K. Bücher ajunge să considere că viața economică a omenirii a parcurs până acum trei etape.

Întâia, pe care o denuște etapa economiei casnice închise (economia fără schimb), este aceea în care producțiunea de bunuri se face chiar în gospodăriile ce le consumă. Prin urmare, este o fază a economiei în care nu există schimbul.

A doua, este etapa economiei orășenești (sau a schimbului direct), în care producțiunea se schimbă direct între producător și consumator. Nu există nici un fel de intermediar între producător și consumator; producătorul lucrează direct pentru consumator.

A treia, este etapa economiei naționale, (etapa circulațiunii bunurilor), în care bunurile parcurg, de regulă, mai multe unități economice, înainte de a ajunge să fie consumate.

Schema aceasta a lui Bücher este însemnată și pentru că

înlesnește să se încadreze și deosebirile ce există în diferitele etape ale vieții economice, în raporturile reciproce ale activității economice.

În etapa economiei casnice, închise, activitatea economică este întemeiată pe sistemul sclavajului și a servajului; în economia orășenească, activitatea economică este întemeiată pe sistemul activității economice libere a meșteșugarilor independenți din orașe; în economia națională, activitatea economică este concentrată în sistemul exploatațiunilor mari, bazate pe concentrarea mijloacelor de producție în mâinile capitalistului întreprinzător și pe munca, legal liberă, a salariaților.

Dacă facem abstracțiune de manifestările îndepărtate ale vieții sociale a oamenilor, se poate începe expunerea etapelor succesive ale vieții economice cu formațiunea unei economii casnice, închise, a familiilor patriarhale. Această formă de viață economică a durat secole întregi, ca sistem dominant în organizația societății, și nici astăzi nu a dispărut, ca formă de activitate economică, ci se mai găsește, în mod răslețit, nu numai la popoarele primitive, dar și la popoarele înaintate, în regiunile muntoase, mai îndepărtate de mijloacele de transport și de comunicațiune modernă. Familia primitivă reprezenta unitatea economică patriarhală și cuprindea în ea întregul cerc al raporturilor economice. Nu exista nici o fază intermediară între producțiune și consumațiune. Toate bunurile de care avea nevoie fiecare familie erau produse de cei ai casei și pentru trebuințele casei. Schimbul între diferitele gospodării era, la început, absolut necunoscut. Mai târziu, însă, din varietatea condițiunilor naturale a diferitelor regiuni a născut necesitatea de a se întregi satisfacerea anumitor trebuințe, într'o regiune, cu anumite produse, dintr'o altă regiune. În modul acesta, a început schimbul. Dar, în toată această etapă, schimbul nu era frecvent, ci cu totul întâmplător, avea un caracter accidental. Schimbul se făcea rar și numai cu excedentul producției, cu ceea ce nu mai era necesar pentru satisfacerea nevoilor proprii ale familiei. Schimbul apare ca un lucru anevoios și complicat, deoarece lipsea o unitate de măsură, prin mijlocirea căreia să se poată stabili cu siguranță valoarea relativă a obiectelor ce se schimbă, — lipsea moneda. De aceea, schimbul, la început, era considerat periculos, căci era legat de posibilitatea înșelăciunii. Acel care schimba un obiect contra unui alt obiect, risca

să capete un obiect de valoare mai mică. În această vreme, schimbul era înconjurat de o serie de formalități și învăluit într'un oarecare mister. Exista obiceiul ca schimbul să se facă în fața martorilor, în anumite forme simbolice, prin care se asigura că operațiunea se face în mod cinstit. Dela cele dintâi începuturi ale vieții sociale, se găsesc anumite reguli cu caracter aproape de norme legale, care asigurau că schimbul se face în condițiuni de onestitate.

În ceea ce privește diviziunea muncii, ea exista numai în-lăuntrul gospodăriilor acestea închise. Era o diviziune a muncii care se făcea pe baza deosebiriilor de vârstă, de sex și de îndeletnicire sau de talent personal. Femeile făceau anumite categorii de muncă; bărbații altele și copiii altele. Unii pregăteau armele de vânătoare și de războiu; ceilalți erau ocupați cu munca câmpului, preparau mâncarea și toate obiectele de gospodărie și îmbrăcăminte.

Trebuie să se accentueze că sub denumirea de familie nu se înțelegea ceea ce cuprinde astăzi sub acest nume; familia patriarhală era o comunitate mai mare și mai amplă decât familia de astăzi. Ea cuprindea elemente care astăzi sunt separate. Se mai găsesc astăzi încă, în țări îndepărtate, ca India, China, familii care cuprind 16-40 suflete. În „zadruga” sârbească, care este o familie mare a sătenilor ce trăesc împreună, se găsesc 20-25 suflete care trăesc în aceeași curte. În curțile țărănești alpine și din alte regiuni muntoase, chiar și dela noi, până acum câtăva vreme în urmă, țărani se găseau în familii mari, alcătuite din câte 12-18 persoane. Dar, pe lângă aceste elemente înrudite prin sânge, în marile familii patriarhale din antichitate au jucat un rol foarte important elemente de sânge strein: sclavii. Instituția sclaviei a înlesnit ca familia mare, deși s'a mai destrămat, prin desfacerea elementelor înrudite între ele, să se mențină totuși în această formațiune patriarhală.

Sclavajul este instituțiunea care a înlesnit să se păstreze, printr'o mare comunitate de muncă, caracterul activității economice al economiei casnice, închise, dealungul secolelor și totuși activitatea economică să fie importantă.

În afară de întrebuintărea muncii sclavilor, pentru concentrarea muncii necesare la executarea unor lucrări importante, în această etapă a economiei casnice, închise, nu mai rămânea decât calea cooperării libere a diferitelor familii între ele. Co-

perarea liberă de muncă a diferitelor familii dintr'o aşezare sătească se întâlneşte, în istoria popoarelor, pentru lucrări importante, cum sunt: vânătoarea, pescuitul, defrişarea pădurilor, construirea de corăbii ş. a. m. d. Însă, forma principală în care s'a organizat munca, în tot timpul antichităţii, a fost sclavajul, care a înlesnit extinderea activităţii economice, fără să se schimbe caracterul economiei casnice, închise. Instituţiunea cooperării libere a diferitelor familii rurale, pentru a executa lucrări importante, s'a menţinut până în zilele noastre, în instituţiunea clăcii. Şi astăzi, în împrejurări grele pentru o familie, când este necesar un surplus de muncă, se face clacă, la care iau parte toţi consătenii, şi se înlesneşte astfel unei familii să treacă peste perioada unor lucrări aglomerate. Instituţiunea aceasta a clăcii, cunoscută şi în istoria noastră, a rămas până în zilele noastre şi se întâlneşte încă, cu prilejul unei nunţi, sau al unei înmormântări, când o familie ţărănească are de îndeplinit sarcini importante, care urmează să se facă după ritualul social dela sate.

O descriere plastică a economiei casnice, închise, o găsim la marele scriitor grec Homer, care ne înfăţişează, în culori vii, viaţa unei familii patriarhale, înlăuntrul unei mari gospodării, pe care Grecii o denumeau Oikos. Scriitorul Rodbertus, care a descoperit cel dintâi, prin cercetrăi istorice, acest tip de organizare a vieţii economice din antichitate, l-a denumit „Oikowirtschaft”, economia casnică. Din această descriere a lui Homer, vedem cum înlăuntrul acestor mari familii se produceau o mulţime de bunuri, care se consumau aproape în întregime înlăuntrul gospodăriei, şi cum cantităţile produse erau atât de mari încât ajungeau să întreţină toţi oaspeţii şi tovarăşii de arme ai stăpânului familiei.

Trăsăturile caracteristice ale economiei casnice, închise, le întâlnim, mai pronunţat decât în Grecia lui Homer, în timpul Romanilor, în organizaţia economiei rurale latifundiare, ajunsă la proporţii foarte mari. S'a descoperit circa o sută de nume deosebite, pentru diferitele funcţiuni ale muncii sclavilor, în marile palate romane, ale bogătaşilor. Dreptul de proprietate absolută şi dreptul nelimitat de dispoziţie asupra muncii sclavilor a creiat mecanismul uriaş al gospodăriilor romane, pe temeiul căruia proprietarii rurali romani apăreau în trăsături grandioase, care nu corespundeau forţelor lor proprii. Sprijinindu-se pe un grup de sclavi disciplinaţi, ei dispuneau de o

putere colosală, așa cum se desprinde din descrierea făcută de Bücher, în termenii următori:

„Intreaga muncitorime neliberă a unei case bogate romane se împărția în două grupe principale: în familia rustică și în familia urbană.

„Familia rustică servia scopurilor productive. Fiecare moșie mare avea un administrator și un subadministrator, cu un ștab de supraveghetori și meșteri, care supravegheau numărul foarte mare de lucrători de câmp, lucrători de vie, ciobani, păzitori de vite, bucătari, servitori, torcători și torcătoare, țesători și țesătoare, croitori, stoleri, dulgheri, fierari, lucrători pentru exploatarea agricole secundare aflate pe marile domenii rurale. Fiecare grup de lucrători era împărțit în cete de câte zece decurii, care aveau fiecare câte un conducător, numit decuriu sau monitor.

„Familia urbană se împărția în: personal administrativ, și personalul pentru serviciul intern și extern al stăpânului și stăpânei. Astfel, se cunoaște: administratorul averii, cu casier, contabil, cu administratorul caselor de închiriat ș. a. m. d. Dacă stăpânul avea în întreprindere arenze dela Stat sau întreprinderi de navigațiune, el întreținea un ștab special de funcționari și lucrători neliberi. Serviciul intern al casei îl făceau: administratorul casei, portarii, servitorii, supraveghetorii mobilelor, păstrătorii argintăriei, garderobierii. În ceea ce privește îngrijirea casei, exista un maestru al casei, un pivnicer, un supraveghetor al camerei; în bucătărie se găsea un cârd de: bucătari, fochiști, brutari de pâine și de patiserie; anumiți servitori speciali pentru punerea mesei, pentru tăierea mâncărilor, pentru gustarea mâncărilor, pentru turnatul vinului; serveau masa, în jurul căreia se găseau un cârd de băieți frumoși, de dansatori, de pitici, de măscărici, care întrețineau oaspeții. Pentru serviciul personal al stăpânului, era un maestru de ceremonie, care conducea pe vizitatori, diferiți servitori, băeși, chirurghi de casă, doctori pentru fiecare mădular al corpului, bărbieri, lectori, secretari particulari, ș. a. m. d. Unii întrețineau câte un învățat și câte un filosof, arhitecți, pictori, sculptori și câte o capelă de muzică, un bibliotecar și copiiști, păstrătorii pergamentelor, legătorii de cărți, cari întrețineau o regulă deosebită, câteodată chiar stenografi, cari străluceau în anumite case. Când stăpânul apărea în public, înaintea lui era un cârd de sclavi așa denumiți antambulones, un alt cârd era în urmă (pedisequi); nomenclatorul îi

numia pe cei ce-i ieșiau în cale și pe care trebuia să-i salute; anumiți distribuitori și tesarii împărțiau tot felul de bunuri în popor și dădeau parale la alegeri, așa numiții cameloți ai vechei Rome, și, ceea ce îi făcea mai prețuiți, era obiceiul câte unui zelos, la care întrebuițarea acestui sistem de influență politică era întregit prin organizarea de reprezentațiuni de teatru, prin curse de trăsură, prin lupte de animale, prin jocuri de gladiatori, pentru care existau trupe speciale de sclavi. Dacă stăpânul se ducea ca guvernator într'o provincie sau dacă rămânea mai mult timp la anumite moșii ale sale, întrebuița curieri, postași, cari făceau drumul între moșia lui și între oraș. Ce să mai spunem de ștabul de sclave pe care-l întrebuița stăpâna și care este așa de complet descris în romanul lui Boetingen, „Sabina”!

„Era o risipă nemaipomenită de oameni, care să făcea aici. În cele din urmă, prin acest organism complicat, al economiei casnice închise, întreținut printr'un sistem de disciplinare și educație, forța personală a stăpânului de sclavi era înmiită și această împrejurare contribuia să înlesnească dominațiunea unui pumn de aristocrați asupra unei jumătăți din lume”.

Trebuie să ne dăm seama că, acest sistem al economiei casnice închise nu epuiza toate raporturile economice. Nu numai în Grecia veche și în Roma, ci și în Statele din vechiul orient, exista, în acea vreme, un comerț, dar acest comerț juca un rol foarte puțin important și era redus numai la anumite articole, care se aduceau din țările îndepărtate și serveau numai la împlinirea nevoilor de rafinament al vieții marilor stăpânitori. Au apărut, în această vreme, și începuturile unei economii monetare, pe care se bazează economia schimbului, după cum găsim, încă din antichitate, începuturile de organizare chiar ale unui credit comercial. Dacă ar fi să luăm ca mărturie normele de drept, care se găsesc în vechiul drept roman, ar trebui să ne închipuim că acestor norme de drept le corespundea o viață economică foarte complexă.

În realitate, însă, în viața economică din antichitate, tipul dominant era economia casnică închisă și toate aceste fenomene economice, de un caracter superior, nu sunt decât accidentale și se găsesc foarte puțin răspândite în mijlocul vieții economice din antichitate.

După căderea imperiului roman, popoarele care au luat locul Statelor vechi au rămas multă vreme în etapa aceasta a

economiei casnice, închise. Aceeași structură economică o găsim în toată era feudală, medievală. Nu se schimbă decât denumirile, iar sistemul sclaviei se transformă în sistemul servajului. Curtea seniorului feudal e centrul în jurul căruia se grupau toate gospodăriile servilor țărani. Acesta e tipul fundamental al structurii agrare medievale.

Între gospodăria mare a seniorului și între cele ale servilor, care sunt așezate pe marile domenii ale acestor seniori, raporturile economice sunt întemeiate pe instituția clăcii și a dijmei. Atât înlăuntrul gospodăriei seniorului cât și a servilor lui, viața economică este închisă. Schimbul este un fenomen tot așa de rar în această vreme ca și în timpul antichității. Gospodăria mare a seniorului este îmbogățită și complectată prin dijma în natură pe care o dau sătenii, dijma prin care stăpânii primesc totul în natură (cereale, lână, vite, vin, lemne și alte bunuri pe care le produc servii lor). Viața economică din evul mediu nu se epuizează, însă, în marginile acestei economii închise a curților senioriale. În evul mediu, se cunoștea, este adevărat, un comerț cu țările îndepărtate. Prin acest comerț, aceste gospodării senioriale obțineau articolele pe care nu le puteau produce ele înșile: blănuri mai rare, postavuri fine, vinuri, condimente, arme și alte produse metalurgice. Dar comerțul acesta nu deservia decât necesitățile rafinate ale marilor seniori și ale bogătaşilor și de aceea el nu a alterat sistemul economic al economiei închise.

Unii istorici au încercat să conteste descrierea lui Karl Bücher cu privire la etapa economiei casnice închise, arătând că, atât în antichitate, cât și în evul de mijloc, au existat instituțiuni economice care ies din cadrul economiei casnice închise: moneda, schimbul, comerțul și alte asemenea instituțiuni. Teoria lui Bücher nu afirmă însă contrariul. Se admite existența acestor instituțiuni, însă, pentru înțelegerea vremii, se consideră că numai fenomenul dominant în viața economică dintr'o epocă fi dă coloratura. Fenomenul dominant, în acea epocă, era acela pe care l'am descris: viața economică nu cunoștea schimbul decât în mod accidental. Totul se petrecea înlăuntrul gospodăriilor casnice, închise.

Îndată ce se produce o despărțire teritorială și juridică de curtea seniorului, societatea se îndrumază către o nouă organizare economică, întemeiată pe meseriile care apar în orașele

medievale. În timpul evului de mijloc, se dezvoltă orașul. Orașul ajunge să fie centrul unui district agrar, care este unit cu el prin schimbul reciproc al produselor. În viața medievală, orașele au luat o asemenea însemnătate și au imprimat un caracter atât de pregnant întregii vieți sociale, încât, în comparație cu economia casnică, închisă, se poate vorbi de un tip nou de organizație economică: economia orășenească.

Economia orășenească, întemeiată pe meșteșugarii liberi, se bazează pe o extindere mai mare a cercului de activitate.

Economia producției se desparte de economia consumației, prin mijlocul schimbului direct între meșteșugari și consumatori, înăuntrul orașului.

Orașele medievale sunt diseminate pe tot întinsul câmpiilor din toate țările din apusul și din centrul Europei. Se formează centre orășenești, astfel orânduite, încât în jurul fiecăruia să existe un teritoriu agrar, într-o rază care să nu fie mai mare decât distanța ce poate fi parcursă de un om pe jos, de două ori în cursul unei zile. Orașele sunt strâns legate de satele care le înconjoară. Între orașe și satele de jur împrejur se naște un schimb frecvent de produse. Orașele sunt hrănite cu produsele pe care le aduc sătenii din jurul lor, iar sătenii găesc, la meșteșugarii din orașe, tot ce le este necesar, pentru a-și completa existența lor. În aceste orașe, se creiază o atmosferă de viață nouă. Pe câtă vreme, în lumea rurală, domină mai departe iobăgia, în orașe se introduce spiritul de libertate. De aceea, se spunea în evul mediu: aerul dela oraș dă libertate. Dar, înăuntrul orașelor, viața economică este organizată, astfel încât numai cei care muncesc au dreptul la existență și toți producătorii din orașe au drept de monopol asupra pieții orașului, în care se face schimbul produselor meșteșugarilor, cu produsele sătenilor din jur.

Meșteșugarii sunt organizați în bresle. Fiecare breaslă are un statut al ei propriu. Nimeni nu poate să lucreze în afară de cadrul breslelor, și fără să respecte regulile prevăzute în statutul breslei. Aceste reguli mergeau până la a prescrie chiar metoda de producție. Nimeni nu avea voie să producă altfel decât era prescris în normele edictate de bresle. La conducerea acestor bresle se aflau meșterii. Ei erau ajutați în lucrările lor de calfe și ucenici. Nimeni nu putea ajunge meșter, decât trecând mai întâi prin perioada de ucenicie, dând examen

de calfă, străbătând perioada de călfie, (care dura, după meșteșug, doi, trei sau mai mulți ani), și trecând cu succes examenul de meșter. Intre meșteri, calfe și ucenici erau raporturi patriarhale, care se bazau pe o anumită morală răspândită în vremea aceea în întreaga societate, morală care avea la bază ideea că societatea trebuie să înlănească hrana tuturor membrilor ei. În consecință, raporturile între cei cari făceau parte din bresle, între breslași, cât și între breslași și cei din afară, erau bazate pe ideea de justiție. Breslașii trebuiau să fie răsplătiți în așa fel, prin prețul just pe care îl obțineau pentru produsul muncii lor, încât să-și satisfacă traiul, potrivit cu rangul pe care îl aveau în societate. Consumatorii trebuiau să fie asigurați că obțin un lucru de calitate bună și pe un preț just. Aceasta era morala timpului acela.

Cercul de activitate economică era, în economia orășenească, mai larg decât cercul de activitate economică din economia casnică, închisă, pentru că fiecare oraș era centrul unei anumite lumi înconjurătoare rurale și, între această lume rurală și oraș, erau schimburi frecvente, care se realizau în târgurile organizate de orașe. Aceste schimburi se făceau după anumite reguli, pentru ca să se asigure și în raporturile dintre meșteșugari și agricultori aceeași onestitate, în schimbul produselor. Dar, ceea ce se urmărea, prin aceste instituțiuni ale economiei orășenești, era să se asigure un monopol al celor cari locuiau în orașe, pentru ca să li se garanteze, prin acest mijloc, o existență cât mai bună.

Acest sistem economic a fost atacat însă de timpuriu. În primul rând, raporturile patriarhale, care existau între meșteri, calfe și ucenici, au fost schimbate îndată ce s'au înmulțit calfele. Mai mult decât atât, meșterii au ajuns să vadă, în instituția aceasta a călfiei, un mijloc de a aduna anumite sume de bani pe socoteala calfelor. Cum calfele trebuiau să depună taxe de intrare și taxe de examen, meșterii se bucurau de înmulțirea numărului calfelor, pentru că prin aceasta puteau să câștige bani. Numărul calfelor s'a înmulțit și, cum numărul meșterilor nu putea trece de o anumită proporție, fără ca între ei să se nască o luptă de concurență, prin aceasta s'a creiat o luptă socială între calfe și între meșteri. Meșterii îngreuiiau din ce în ce mai mult condițiunile de trecere a examenelor de meșteri, pentru a nu spori numărul de meșteri și creiau condițiuni din ce în ce

mai puțin suportabile pentru calfe. În modul acesta, s'a născut, prin secolul al XV-lea—XVI-lea, o luptă de clasă între calfe și meșteri, care a spart cercul vieții patriarhale.

În secolul al XVI-lea și al XVII-lea, încetează epoca de aur a breslelor și pentru că încep să apară forme noi de organizare a producțiunii industriale, în primul rând industria la domiciliu și manufactura, care constituie sămburele viitoarei ordine economice: economia națională sau sistemul economic capitalist.

Trebuie să subliniem că nici trecerea dela etapa economiei orașenești la etapa economiei naționale nu se datorește unor transformări ale tehnicei producțiunii, — apariția mașinei și a forței motrice a aburului, — ci unei extinderi mai mari a sferelor de circulațiune economică și în special a dezvoltării schimburilor economice. Încă în secolul al XV-lea, constatăm că industria la domiciliu, prima formă capitalistă de exploatare industrială, iea un loc însemnat în viața economică din Anglia. Astfel, se constată, în ținuturile rurale, aflate în afară de monopolul breslelor, aparițiunea acestei noi forme de organizație industrială, în industria postavului, sub scutul autorității de Stat. Industria postavurilor nu-și schimbă însă organizația tehnică. Se lucrează după aceleași metode tehnice și nimic nu pare să se fi schimbat. Meșterul lucrează cu calfe și ucenici, în atelierele sale. Dar, ceea ce este nou, și constituie fermentul dezvoltării noii ordine capitaliste, este schimbarea poziției sociale a meșterului, prin apariția unui intermediar între consumatori și meșteri. Acest intermediar este un întreprinzător capitalist, iar forța de organizare și subjugare a foștilor meșteri independenți este capitalul, în forma lui de capital comercial. În această epocă, observăm o creștere extraordinară a însemnătății comerțului favorizat și apărat de Stat. Comerțul începe să apară ca un ferment de revoluție economică.

Cum influențează comerțul vechea organizațiune industrială? La început, întreprinzătorul comercial nu face altceva decât să cumpere produsele meșteșugarilor stabiliți la sate, și să le desfacă, atât în lăuntru țării, cât și în celelalte țări. Mai târziu, el începe să avanseze meșterilor materii prime, în speță lâna; apoi se ocupă de modul cum este lucrat postavul, pentru ca să corespundă gusturilor cumpărătorilor din țările îndepărtate, procură materii colorante și începe să aibă astfel o in-

fluență chiar asupra modului de producțiune. Organizația producțiunii nu suferă, însă, din punct de vedere tehnic, nici o schimbare. În felul acesta crește rolul comercianților. Această sporire de influență are loc nu numai din cauza forței capitalului, pe care ei îl aduc în organizația industrială, ci și sub protecțiunea aparatului de Stat, atât în ceea ce privește comerțul interior, cât și în ceea ce privește comerțul exterior.

Desvoltarea comerțului interior se datorește unui sistem de măsuri luate de autoritatea de Stat: desființarea barierelor dintre diferitele orașe, desființarea mai ales a așa numitelor accize (vămi interioare), care împiedicau schimbul mărfurilor înlăuntrul aceleiași țări; perfecționarea institutelor de drept comercial, care înlesnesc astfel desvoltarea tranzacțiunilor, și desvoltarea sistemului monetar și sistemului organizațiunii băncilor; îmbunătățirea drumurilor și celorlalte mijloace de comunicație și de transport, organizarea celor dintâi bălciuri mari, care serveau ca centre de întâlnire a marilor neguțători cu cumpărătorii lor din celelalte țări.

Desvoltarea comerțului interior se face prin mijlocirea unor societăți privilegiate de Stat. Statul dă tot felul de privilegii societăților formate de comercianți îndrăzneți, care își iau însărcinarea să desfacă produsele naționale în ținuturi îndepărtate.

Alături de industria la domiciliu, apare o altă formă capitalistă de organizare industrială: manufactura. Manufactura se desvoltă ca să împlinească, în primul rând, nevoile de lux ale curților princiare și nobiliare. Cele dintâi manufacturi au drept obiect fabricarea de covoare, mătăsuri, oglinzi, dantele și alte asemenea produse. Manufacturile se nasc, însă, în acelaș timp, ca să servească și nevoile armatelor, care se desvoltă odată cu formațiunea statelor moderne. Treptat cu extinderea cercului consumatorilor cu stare bună, manufacturile încep să-și îndrepte activitatea lor și spre satisfacerea trebuințelor acestei categorii de consumatori. În acest scop, se întemeiază manufacturi de postavuri, de pânzărie, de articole de metal pentru uzul casnic, etc. Aceste manufacturi se desvoltă sub regimul de reglementare a Statului și sunt încurajate de către Stat, prin privilegii, avantagii și favoruri. Toate măsurile pe cari le ia Statul în această vreme a mercantilismului, nu sunt însă atât datorite politicei clarvăzătoare a oamenilor de Stat din această vreme, cât mai ales nevoilor noi ale Statului modern. Monarhiile ab-

solute din veacul al XVII-lea și al XVIII-lea nu se puteau menține și desvolta pe baza ordinii economice precedente; ele aveau nevoie de bani pentru întreținerea armatei și funcționarilor, precum și pentru politica lor de expansiune. Această nevoie de bani nu se putea satisface atâta vreme cât isvoarele de venituri ale economiei naționale erau reduse la producțiunea agricolă și la producțiunea meșteșugarilor. De aceea se încurajează de Stat nouile forțe economice capitaliste, care apar în forma industriei la domiciliu, dar mai ales în aceea a manufacturei, precum și în aceea a organizațiilor mari de comerț exterior, în forma de societăți privilegiate de Stat. Se încurajează, cu alte cuvinte, forțele economice care reprezintă concentrări de capitaluri, pentru ca, pe calea aceasta, să se sporească avuția națională și să se înmulțească isvoarele de venituri ale Statului. De aceea, unul din cei mai reprezentativi oameni ai acestei politici a mercantilismului din veacul al XVI-lea — XVII-lea, Colbert, este denumit în istorie „organizatorul monarhiei absolute”.

După cum s'a expus mai sus, organizarea industriei în forma manufacturei se face sub egida reglementării: Statul se ocupă de modul în care se face producțiunea și fixează chiar normele tehnice după care trebuie să se organizeze și să se conducă producțiunea.

Statul continuă, în această privință, în perioada mercantilismului, exact aceeași politică pe care o urmau orașele, în epoca economiei orașenești.

Această reglementare a producțiunii începe să apară, însă, la un anumit moment, ca o stânjenire a progresului tehnic și a perfecționării organizațiunii întreprinderilor. Cei cari beneficiau de privilegii și favoruri din partea Statului, pentru a organiza manufacturi sau mari societăți comerciale privilegiate pentru export, constată că avantajile sunt mai mult decât compensate de pagubele care rezultă pentru ei din stânjenirea efortului lor propriu, atât în direcția perfecționării tehnice cât și în direcția organizării economice a întreprinderilor. Controlul de Stat începe să fie simțit ca insuportabil și, treptat cu desvoltarea burgheziei industriale, tendința de a se libera viața economică de sub tutela ordinii economice a monarhiei absolute apare tot mai pronunțată.

Către sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul celui al XIX-lea, sub impulsul acestor forțe noi ale burgheziei, se

dau lovituri viguroase ordinii economice a vechiului regim. Rezultatul acestei lupte este descătușarea forțelor economice de sub reglementarea și controlul de Stat. Viața economică se așează pe o nouă bază, a libertății politice și industriale. De atunci, de la sfârșitul veacului al XVIII-lea, încep să se desvolte și să se perfecționeze toate ramurile de activitate economică: industria, comerțul, creditul, transporturile, etc. Urmează invențiunile tehnice. Organizarea activității economice este supusă la schimbări profunde, iar toate raporturile economice se cristalizează în noi forme, fundamental deosebite de cele precedente, creind ordinea economică capitalistă.

Prin ce se caracterizează această ordine economică capitalistă, ca o formă deosebită de organizare economică, față de formele trecutului: economia casnică închisă și economia orășenească? Ceeace deosebește în primul rând noua ordine economică de formele de viață ale trecutului este o altă distribuțiune a ramurilor economice, înlăuntrul economiei naționale a popoarelor.

Vechea ordine economică se caracteriza prin predominarea producțiunii agricole, față de toate celelalte ramuri de activitate economică. Industria era numai un auxiliar al agriculturii. În ordinea economică capitalistă, industria ajunge la preponderență față de agricultură. Statul agrar, caracterizat, ca atare, prin aceea că majoritatea populației active în viața economică se îndeletnicea cu agricultura, se transformă, în ordinea economică capitalistă, într'un Stat industrial, în care majoritatea populației se îndeletnicește cu industria.

Dar, nu numai în această privință se observă transformarea, pe care ordinea economică nouă o aduce în structura societății. Influența acestei ordine economice se face simțită chiar asupra agriculturii, care suferă transformări însemnate, sub imperiul noii organizațiuni economice capitaliste. În primul rând, este transformată organizația socială a agriculturii. Se lichidează toate sarcinile feudale, care apăsau asupra organizațiunii producțiunii, precum și ultimele resturi ale servajului agricol; se emancipează țărănimea, care devine proprietară liberă pe bucata ei de pământ și, în acelaș timp, se liberează și marii proprietari agricoli de obligațiunile pe care le aveau față de servi. Organizația agricolă se întemeiază pe un nou drept agrar modern, care așează

producțiunea agrară pe dreptul de stăpânire definitivă și absolută asupra pământului.

În afară de aceasta, noua organizație economică înlesnește o transformare a tehnicii de producțiune agricolă. Deși cu greutate, totuși mașinismul pătrunde din ce în ce mai mult și în agricultură și schimbă, într'o foarte largă măsură, condițiunile tehnice ale producțiunii agricole. Acest progres a mers crescând, până la ultimele invențiuni tehnice, care au îndrumat agricultura spre motocultură și au revoluționat, în ultimile trei decenii, organizația tehnică a agriculturii. Desvoltarea producțiunii agricole și ridicarea bunei stări a masei agricultorilor, liberați de sarcinile feudale, înlesnește în acelaș timp și o propășire a industriei naționale, prin faptul că creiază un debușeu național pentru produsele industriale. Ridicându-se buna stare a masei sătești, se creiază consumatori pentru produsele industriei orășenești. În acelaș timp, prin concentrarea în orașe a populației industriale, se creiază și pentru agricultori un debușeu pentru produsele animale, vegetale, în special pentru legume, ceea ce la rândul său are o influență asupra organizațiunei producțiunii agricole, înlesnind intensificarea muncii agricole, în special în ținuturile rurale din jurul centrelor orășenești.

Însă, transformarea cea mai mare, pe care noua ordine economică o aduce cu sine, se întâlnește tot în domeniul industriei, incluzând și industria transporturilor. De aceea, trecerea la noua ordine economică este denumită în deobște revoluția industrială.

Tranziția la această nouă ordine economică capitalistă nu se produce ca urmare a progresului tehnic, a introducerii mașinei în organizația economică industrială, ci în urma amintitei extinderi a cercului raporturilor sociale economice, în special a extinderii sferei schimburilor economice. Factorii determinanți ai acestei prefaceri sunt următorii: în primul rând, noua ordine economică de Stat și de drept, bazată pe principiul libertății economice. Liberalismul economic face parte integrantă din sistemul capitalist, este doctrina caracterizată prin principiul „laissez faire, laissez aller” în raporturile economice.

Curând, însă, cu toată respectarea principiului libertății economice, se constată, în raporturile economice, că oamenii simt necesitatea să creieze ei asociațiuni, care să-i scoată din izolarea individuală. De aceea, cu toată ordinea de drept individualistă,

se întemeiază tot felul de asociațiuni: carteluři și trusturi industriale, syndicate muncitorești, cooperative de consum pentru aprovizionarea în special a lumii muncitorești, cooperative sătești de toate categoriile. Prin urmare, cu toate că principiul fundamental rămâne acel al libertății economice, individul constată că izolarea nu corespunde scopurilor dezvoltării economice și caută ca, prin adoptarea principiului asociațiunii, să formeze organizațiuni colective, cu ajutorul cărora să-și apere interesele sale proprii și să înlesnească astfel progresul activității economice. Dar, aceste organizațiuni colective sunt cu totul deosebite de organizațiunile colective denumite bresle, din etapa economiei orășenești. Pe când breslele și toate celelalte organizațiuni asemănătoare din evul mediu erau întemeiate pe principiul autorității sau pe obicei, organizațiunile colective noi, carteluri industriale, syndicate muncitorești sau cooperative de toate categoriile, sunt un rezultat al unui calcul rațional, pe care și-l fac indivizii care se asociază; ele nu tind la absorbirea completă a personalității acelor care se întovărășesc. Aceste asociațiuni cu scopuri limitate economice, care lasă toate celelalte laturi ale vieții omului la deplina lui judecată și apreciere, nu contopesc individul înăuntrul organizațiunilor medievale. Ele sunt, prin urmare, produsul spiritului nou capitalist.

Acest spirit îl putem denumi: raționalismul. Calcularea cantitativă și urmărirea neobosită a unui scop economic se dezvoltă dela începutul noii ordine economice, dar își află expresiunea desăvârșită în tipul de întreprinzător, care se formează în atmosfera socială a secolului al XIX-lea.

Străduința nelimitată către câștig, care este țelul economic, și raționalismul, ca mijloc pentru realizarea acestui țel, formează caracterele esențiale ale capitalismului.

În forma desăvârșită, capitalismul nu se găsește decât în Apus. Zadarnic au încercat istoricii să descopere o organizație economică capitalistă în antichitate. Existau în antichitate anumite organizațiuni economice, care aveau toată aparența întreprinderilor capitaliste de astăzi, dar ordinea economică din antichitate era dominată de alt spirit decât spiritul modern al străduinței continue pentru câștig și al raționalismului, ca mijloc de realizare a câștigului. Nu este vorba aci de câștiguri întâmplătoare, ci de o străduință spre câștig pentru câștig. Nu este o tendință de a câștiga, ca un reflex al lăcomiei personale sau a

setei de câștig, ci profitul este considerat ca o condițiune obiectivă a activității economice însăși. Întreprinderea economică trebuie să fie rentabilă. Cheltuirea unei anume sume de capital trebuie să aibă drept rezultat o anume sporire. Mărimea acesteia indică succesul economic, după cum pierderea indică eșecul economic. Responsabilitatea întreprinzătorului pentru conducerea sa se exprimă anual în bilanțul întreprinderii. Prin urmare, străduința către câștig apare ca o consecință obiectivă a organizării vieții economice, în forma întreprinderilor economice. În însăși natura întreprinderii economice este cuprinsă ideea de câștig. Această idee de câștig este motorul dezvoltării vieții economice capitaliste. Deasemenea, raționalismul nu este un reflex al unei psihologii speciale a întreprinzătorului, ci este condițiunea obiectivă a activității economice. El își află expresiunea într'un scop conștient fixat, în calcularea șanselor și riscurilor, prin cântărirea factorilor economici și aprecierea raporturilor de piață; deasemenea, în alegerea mijloacelor potrivite atingerii țelului, îndeosebi în folosirea celei mai raționale tehnici și într'o calculare și o contabilizare exactă a tuturor elementelor economice. Întreprinderea formează un organism sui generis, care are o existență proprie, deosebită de gospodăria întreprinzătorului.

Raționalismul ordinii economice moderne se oglindește și în tehnica nouă, care a apărut în era capitalistă. Tehnica nouă se deosebește de cea veche, prin aceea că ea este întemeiată pe cercetarea și experiența științifică. Tehnica veche se întemeia pe ingeniozitatea întâmplătoare a unui observator mai atent, care conducea la procedeul cel mai potrivit, prin experiența lui proprie, pe câtă vreme tehnica nouă este bazată pe știință. Între știință și între tehnică se stabilește cea mai intimă legătură. Ca reflex al acestei tehnici noi, mașinismul biruie, în era capitalismului. Odată cu el se dezvoltă forma exploatărei mari, care este superioară față de exploatările mici în industrie, învingând, în lupta de concurență, meseriile, ea și industria la domiciliu.

Astfel, munca independentă a făcut loc lucrului la mașină, în exploatarea mare. Drept urmare, în compunerea participanților la activitatea economică s'au separat două grupe: deoparte capitaliștii, proprietarii mijloacelor de producțiune și de cealaltă parte salariații, care nu mai posedă aceste mijloace, ci numai forța lor de lucru. Totodată constatăm, odată cu ex-

ploatarea mare în industrie, intrarea în câmpul muncii a unui număr însemnat de femei și copii, a căror activitate a devenit posibilă numai datorită mașinismului. Firește, participarea femeilor și copiilor în industrie nu este un element nou, legat de dezvoltarea fabricilor, căci și în celelalte forme de activitate industrială prezența lor este cunoscută, dar, ceea ce a dat o înfățișare nouă acestui fenomen este amploarea participării lor în noul sistem industrial, precum și condițiunile defavorabile în care se exercită munca copiilor și femeilor, în faza primă a capitalismului industrial.

Odată cu apariția marilor întreprinderi industriale, s'au dezvoltat, în Statele capitaliste, ținuturi industriale separate, în care s'au format anume ramuri de producțiune industrială. În fiecare din aceste ținuturi au apărut centre industriale, care au atras populațiunea din satele înconjurătoare și astfel orașele au început să se desvolte pe o scară mare. Rolul lor a crescut în secolul al XIX-lea, caracterul lor s'a transformat, condițiunile de viață s'au ameliorat, prin perfecționarea edilității și astfel orașele au devenit, din ce în ce mai mult, centrele de cultură ale națiunilor.

Și în organizarea schimbului se întâmplă modificări însemnate. Procesul diviziunii sociale a muncii se accelerează, în ordinea economică capitalistă. Agricultură și industria se diferențiază din ce în ce mai mult; odată cu diferențierea, se produce și fenomenul contrariu al integrării. Unitățile economice individuale nu sunt izolate una față de alta, ca în economia casnică, ci sunt legate într'o rețea strânsă de raporturi, cu atât mai numeroase cu cât specializarea este mai mare.

Produsele rezultate din economia capitalistă sunt mărfuri, cari intră în procesul circulației și al schimbului. Producția în masă și perfecționarea mijloacelor de transport și de comunicație provoacă o extindere continuă a pieței și schimbul de mărfuri ia forma internațională, cuprinzând întreaga lume. Dezvoltarea căilor ferate și a navigațiunii maritime unește toate punctele de pe glob. Dezvoltarea sistemului de credit sporește ritmul de evoluție.

Astfel, extensiunea continuă a pieței constituie una din principalele caracteristici ale noii ordine economice. Cumpărătorii de produse se află răspândiți în lumea întreagă, unde trebuie să fie descoperiți și atrași.

Din această împrejurare, decurg: inconstanța industriei, vânarea continuă de piețe, ademenirea cumpărătorilor, prin reclamă și ieftinirea prețurilor. Cucerirea piețelor constituie obiectul preocupării politice externe a Statelor; ea cauzează conflicte între State, provocând chiar războaie. Spre deosebire de alte timpuri, războaiele moderne sunt provocate de cauze de ordin economic.

Pentru a preveni consecințele defavorabile ale concurenței, întreprinderile s'au organizat în carteluri, trusturi și sindicate, cari urmăresc o raționalizare a producțiunii, dar și dominarea pieței. Prezența acestor organizațiuni, în viața economică modernă, n'a isbutit, însă, să asigure un mers continuu ascendent al activității economice. Dacă observăm evoluția economiilor naționale în timp, constatăm că ele au un mers oscilatoriu: epoci de prosperitate economică sunt întrerupte prin crize acute, urmate de depresiuni îndelungate.

În sfârșit, în sistemul economic capitalist s'au produs și mari schimbări în ce privește procesul de distribuție. Venitul național a sporit, drept consecință a creșterii extraordinare a productivității muncii.

Din venitul național se separă patru părți principale, corespunzând claselor principale ale societății: renta pământului, profitul întreprinzătorului, dobânda capitalului și salariul lucrătorului. Relațiunile între diferitele clase sociale nu se mai întemeiază pe forme patriarhale, ci pe utilitatea personală. Ele se constituiesc pe baza contractului liber consimțit între persoane libere și egal îndreptățite.

Incheind această expunere, subliniem din nou că, prin precizarea caracterelor fundamentale a diferitelor etape ale evoluției economice, nu s'a epuizat întregul conținut al istoriei economice. În fiecare epocă a istoriei universale, descoperim mai multe sisteme economice, dar, în fiecare, unul este dominant și dă coloratura epocii. Schema de evoluție înfățișată este menită să faciliteze urmărirea și înțelegerea diversității manifestărilor și activităților economice din istoria popoarelor.

4. EVOLUȚIA ȘTIINȚEI ECONOMICE.

Știința economică este o știință tânără. Aceasta este explicabil, întrucât ea și-a putut face apariția numai din momentul

în care, — înlăturându-se constrângerile și vechile deprinderi ce țineau laolaltă unitățile economice din una și aceeași comunitate, — s'a pus temelia relațiilor de schimb stabilite în mod liber, între diferitele unități economice dintr'o comunitate națională, care a ajuns la stadiul economiei naționale a popoarelor.

Idei economice întâlnim și în antichitate, în diferite scrieri cu conținut general, dar acestea sunt scrieri morale sau tehnice, sau conțin norme practice de conducere a diferitelor economii private. Din toată literatura antică, face excepție numai Aristoteles, care, în scrierile sale, arată un interes științific pentru înțelegerea naturii complexității fenomenelor economice din acel timp.

Ca și în alte domenii ale științei, faptele economice sunt anterioare ideilor și anume acele fapte economice care se reduc la necesități și decurg în special din concentrarea unei mase tot mai mari de oameni într'un anumit spațiu, care, paralel cu ridicarea culturii, are nevoi din ce în ce mai mari.

Dintre toate fenomenele economice acel care trezește interes științific, încă din antichitate, și caută să fie explicat, este rolul monedei în viața economică a popoarelor. De aceea, scrierile lui Aristoteles și acelea ale episcopului Oresme, din secolul al XIV-lea, cu privire la monedă, prezintă și astăzi un interes deosebit pentru știința economică.

Despre o știință economică, ca disciplină separată, nu se poate vorbi decât în secolul al XVIII-lea.

Este adevărat că în cursul secolelor XVI-lea — XVIII-lea, în care se dezvoltă sistemul economic mercantilist, apar o serie de scrieri, care manifestă un interes deosebit pentru înțelegerea fenomenelor economice. Dar, sistemul mercantilist nu este un sistem de idei, ci este un complex de măsuri de politică economică practică, sistem care decurge din preocuparea oamenilor de Stat de a unifica, în cadrul Statului modern, viața economică a popoarelor.

Cu toate acestea există și în această vreme străduința de a descoperi, printr'o muncă intelectuală, explicația diferitelor fapte economice, legate de grija zilei și care preocupă toate spiritele.

Mercantiliștii sunt conduși de imaginea economiei private și, drept urmare, privesc moneda ca *nervus rerum*. Ei socotesc că își îndeplinesc misiunea recomandând principiilor și monarhilor absoluți să procedeze în politica economică de Stat

întocmai ca un bun gospodar și să se străduiască să aducă în țară o cantitate cât mai mare de metal prețios și de bani. În acest scop, ei recomandă să se organizeze o politică care să stimuleze exportul și, ca o consecință a acestuia, o politică colonială.

Este, însă, foarte exact ceea ce observă economistul Werner Sombart, că mercantiliștii erau călăuziți în gândirea lor economică de ideea dezvoltării forțelor de producție națională.

Aceasta nu îndreptățește să se vadă în scrierile lor începutul științei economice, pentru că nu interesul cunoștinței, ci interesul practicei economice, călăuzea gândirea și activitatea mercantiliștilor.

Numai odată cu pătrunderea concepției dreptului natural în secolul al XVIII-lea, care a avut ca urmare să se caute și pentru viața economică o ordine naturală și să se părăsească dogma reglementării procesului vieții economice, se deschide calea pentru o gândire științifică și se creiază condițiunile preliminare pentru dezvoltarea științei economice. Cercetându-se legile care cârmuesc ordinea economică, se ajunge în mod logic la înțelegerea și explicațiunea circulațiunei bunurilor. Bunurile sunt puse în mișcare, în primul rând, prin nevoia de schimb și prin aceea de a stabili contactul între cerere și ofertă, pentru factorii care contribuie la formațiunea prețurilor, ș. a. m. d.

Pe această cale, grupa de economiști francezi denumiți fiziocrați definește prima oară știința economică, în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. Această știință economică fiziocrată își găsește reprezentanții ei cei mai de seamă în Dr. Quesney, Turgot, Mirabeau și Dupont de Nemours.

Concepția fiziocrată, ca teorie și doctrină economică, n'a avut însă nici o influență asupra vieții economice contemporane cu ea. Postulatul principal al școalei fiziocratice, primatul agriculturii, — deoarece numai această ramură de producție era socotită a da un produs sau un venit net, precum și concluzia care s'a tras, că singurul impozit trebuia să fie acela asupra rentei pământului, socotită ca expresie a unicei surse de venituri a economiei naționale, — a fost considerat dela început ca o concepție prea unilaterală ca să poată avea o aplicațiune practică.

Unilateralitatea școalei fiziocratice a fost relevată de către școala clasică. Școala clasică are cei mai străluciți reprezentanți ai săi, pe Adam Smith, care a trăit între 1723-1790 și a cărui

operă fundamentală este cunoscută sub numele de: „Cercetări asupra naturii și cauzelor bogăției popoarelor”, și David Ricardo, care a trăit între 1782-1823 și a cărui operă fundamentală este numită: „Principii de economie politică și impuneri”.

Școala clasică liberală este în deplin acord cu școala fiziocratică în critica pe care o exercită față de mercantilism, arătând toate defectele care decurg din sistemul de reglementări a mercantilismului. Deasemeni, amândouă școlile, ca un corolar al criticii aduse doctrinei mercantiliste, sunt adepți hotărâți ale principiului liberalismului economic, care este sintetizat în celebra formulă: „laissez faire, laissez aller”. Dar teoria liberală își îndreaptă de îndată critica sa împotriva școlii fiziocrate, respingând aserțiunea acesteia că singura forță creatoare de bogăție ar fi agricultura. Școala clasică socotește că izvorul de bogăție este munca. „Ea prevede popoarele cu toate cele necesare vieții și cu toate obiectele pe care le consumă, și care constau în parte din produsele muncii și în parte din ceeace se cumpără pentru ea dela alte popoare” — spune Adam Smith. Ideea fundamentală a organizației vieții economice, din care rezultă sporul bogăției naționale, este diviziunea muncii și, ca un corolar al ei, teoria schimbului.

Ricardo desvoltă mai departe, în lumina aceluiași principii liberale, teoria repartițiunii venitului național în celebra sa operă.

Școalei clasice, pe lângă Adam Smith și Ricardo, îi aparțin, în Anglia: Robert Malthus, James Mill, John Stuart Mill, Mac Culloch și W. N. Senior; dintre francezi cel mai strălucit reprezentant este Jean Baptiste Say; dintre economiștii clasici germani notăm pe I. H. von Thünen și F. B. W. Hermann.

Școala clasică a adus știința economică până la o anumită culme. Ea i se datorește crearea unui sistem de cunoștințe care a dat valoare de știință economiei politice. Școala clasică a reușit să explice cauzal înlanțuirea dintre faptele vieții economice a popoarelor. Ea a precizat linia de mișcare a vieții economice a popoarelor, căutând să lumineze întreaga ei fenomenologie. De aceea, cu drept cuvânt s'a spus că „dela Marx și până la Clark și Shumpeter se desăvârșește progresul teoriei pure, în principal pe liniile lui Ricardo”. Aceasta înseamnă că fundamentul științei economice a fost așezat de Ricardo, alături de Adam Smith, și toți economiștii care au urmat, chiar cei din școala socialistă, în frunte cu Karl Marx, au mers pe linia tra-

sată de acesta. Cel mai celebru economist al Angliei din secolul trecut, A. Marshall, a cărui operă fundamentală se chiamă „Principii de economie politică”, a fost un continuator al școlii clasice. Cel mai cunoscut economist italian din secolul trecut, Pantaleoni, aparține și el școlii clasice.

Impotriva școlii clasice s'au ridicat însă de timpuriu anumite obiecțiuni, dintre care cele mai însemnate sunt ale școlii istorice, care s'a dezvoltat în Germania.

În primul rând, s'a obiectat: economiștii clasici, sunt adepții unui „cosmopolitism”. Unii dintre oponenți, ca de pildă Sismondi, s'au ridicat astfel în mod precis contra faptului că omul ca individ, cu nevoile sale, era prea puțin luat în considerare de școala liberală clasică.

Karl Marx, deși adept al concepției socialiste, dă următorul răspuns la această obiecțiune: el este de acord cu Ricardo, care consideră modul de producțiune capitalist ca cel mai avantajos pentru timpul său. Cu drept cuvânt Ricardo vrea producțiunea pentru producțiune. Dacă se afirmă că producțiunea nu este un scop în sine, spune Karl Marx, se uită ușor că producțiunea pentru producțiune nu este altceva decât mersul evolutiv al forțelor de producțiune omenești. Dacă se pune, așa cum face Sismondi, binele omului înaintea producțiunii, se afirmă implicit că trebuie să se țină în loc dezvoltarea speciei pentru a se asigura binele unui individ oarecare. Însă avantajul speciei, atât la oameni cât și la plante și la animale, birue totdeauna pe socoteala individului.

Karl Marx adaugă însă că este o ipocrizie să se nege acest adevăr că, pentru perpetuarea și perfecționarea speciei, indivizii sunt sacrificați în lupta de existență, așa după cum pentru perpetuarea și consolidarea unei națiuni la un moment dat este sacrificată o generație întreagă, printr'un război; într'adevăr, în lupta de existență, care are de scop să selecționeze indivizii pentru a asigura dezvoltarea speciei, indivizii nu au decât o însemnătate secundară.

Alți reprezentanți ai școlii istorice găsesc școlii clasice lipsa că neglijează factorul național în gândirea economică. Astfel, de pildă, cei doi reprezentanți ai concepției naționaliste ai economiei politice, Adam Müller și Friederich List, relevă avantajele deosebite ale economiei naționale, în contrast cu concepția economică cosmopolită. Dar, în realitate, în ce constă deosebi-

rile între concepția liberală a lui Adam Smith și concepția naționalistă a lui Friederich List? Ea apare numai într'un singur punct: amândouă recunosc că industrializarea este în linia de evoluție a popoarelor agricole. Adam Smith este de părere că industrializarea trebuie să fie privită ca un proces natural, care să fie lăsat a se desvolta în mod liber. Friederich List socoate că, pentru a se facilita industrializarea unei țări agricole înapoiate, este nevoie de un sistem economic protecționist, cu caracter educator și temporar. Dar, principiul formațiunii egale și armonice a tuturor forțelor de producțiune pe care-l formulase Friederich List se împacă perfect cu principiul școalei clasice, după care fiecare popor trebuie să năzuiască să-și procure toate valorile de schimb cu o cheltuială cât mai mică posibil de mijloace economice naționale.

Intr'adevăr, ideia protecțiunii industriei naționale este privită de Friederich List ca mijloc de educație temporară, care înlesnește unui popor înapoiat să ajungă pe aceeași scară de dezvoltare cu un popor mai înaintat, reducând prețul de cost la nivelul prețului de cost al industriei din țările mai avansate, și sfârșește astfel prin a face inutilă protecțiunea. Friederich List însuși este pentru dezvoltarea industrialismului în cadrul condițiunilor naturale ale fiecărei economii naționale. Concepția lui este impregnată de aceeași idee a școalei liberale, care înțelege ca, în schimbul dintre diferite economii naționale, să se aducă de fiecare popor valori care sunt rezultatul muncii desfășurate în condițiunile cele mai favorabile.

Școala istorică are două ramuri: școala istorică veche, reprezentată prin Wilhelm Roscher, Hildebrand și Knies și școala istorică nouă, reprezentată prin von Schmoller.

Școala istorică are drept preocupare să studieze condiționarea istorică a economiei naționale a popoarelor, să precizeze, cu alte cuvinte, condițiunile istorice în care se desvoltă viața economică a fiecărui popor în parte.

Obiecțiunea ridicată de școala istorică împotriva clasicismului este că, acesta utilizează o psihologie rudimentară, inadmisibilă chiar și numai din punct de vedere moral. Ea spune că școala clasică enunță o știință care s'ar ocupa cu dorința egoistă de avuție, cu principiul utilitarist. Această obiecțiune cuprinde în sine o gravă exagerare. Intr'adevăr, Adam Smith, în opera sa „Teoria sentimentelor morale”, a precizat că, pe lângă ego-

ism, omul este călăuzit în acțiunea sa și de sentimentul altruist. Pe de altă parte, este adevărat că John Stuart Mill a spus că în obiectul științei economice intră producțiunea și consumațiunea de bunuri. Dar, el însuși a recunoscut că, în afară de această preocupare utilitaristă, aproape nu există acțiune ome-nească în care să nu se poată descoperi și un imbold altruist.

Școala clasică, pornind dela ideea aceasta a egoismului în construcția tipului ideal al așa numitului *homo economicus*, a urmărit să cerceteze prin aplicarea metodei izolării și abstractizării, cum acționează diferiți factori economici, dacă nu sunt supuși altor influențe.

Dar, această obiecțiune, ridicată de școala istorică, a folosit progresului științei economice, pentrucă știința economică modernă nu mai pornește dela egoism, care este o noțiune cu conținut moral, ci ia ca punct de plecare a cercetărilor economice noțiunea, care nu are nici un fel de colorit moral, de acțiune economică.

Însfârșit, s'a mai obiectat împotriva școalei clasice că ea a exagerat în aplicarea metodei deductive și a ținut prea puțin seama de condiționarea istorică, de ceea ce se chiamă relativitatea manifestărilor economice.

Este foarte exact că atât Adam Smith, cât și Ricardo, operează cu metoda deductivă a izolării și abstractizării, însă atât Adam Smith, cât și Ricardo, cât și von Thünen, în toate considerațiunile lor, nu fac abstracție de realitatea economică înconjurătoare. De aceea, acuzația unui raționalism desfăcut complet de lumea faptelor nu privește nici pe Adam Smith, nici pe Ricardo, și nici pe von Thünen.

Este însă foarte adevărat că epigonii școalei clasice au construit o serie de teorii cu totul străine de realitate, socotind că pot impune vieții aceste teorii ale lor. Acești doctrinari liberali, grupați în jurul așa numitei școale liberale dela Manchester, au izbutit să compromită valoarea științei economice, încercând să impună ca o dogmă a politicei de Stat acel faimos principiu al liberalismului economic cuprins în formula: „laissez faire, laissez aller”.

Misiunea școalei istorice a fost să releve aceste erori ale școalei clasice și să înlesnească precizarea gândirii sale. În afară de aceasta, școala istorică a înlesnit să se desvolte, ca o disciplină separată, istoria economică a popoarelor, care este de un

neprețuit folos pentru cunoașterea evoluției economice a popoarelor și pentru fundamentarea teoriilor economice.

În schimb însă, dacă privim rezultatele școlii istorice mai noi, care a fost condusă în Germania aproape jumătate secol de profesorul von Schmoller, dela Universitatea din Berlin, constatăm că ele rezidă într'un număr incomensurabil de monografii descriptive asupra diferitelor celule mai mari sau mai mici ale vieții economice ale popoarelor, monografii care n'au înlesnit un progres al teoriei economice. Trebuie să recunoaștem totuși că școala economică istorică a contribuit la dezvoltarea unei noi ramuri de știință, și anume a sociologiei economice, care, fără cunoașterea exactă pe baza datelor culese prin metoda monografică, n'ar fi putut să dezvolte un sistem de cunoștințe.

Între alte școli care s'au ridicat împotriva școlii clasice a fost, în primul rând, marxismul. Karl Marx merge pe linia teoretică trasată de către cel mai celebru autor al școlii liberale, David Ricardo, și, făcând abstracție de opera lui sociologică, el nu contribuie cu nimic pozitiv la dezvoltarea economiei politice.

Cealaltă școală, școala psihologică, sau școala utilității finale, denumită și școala austriacă, deoarece leagănul ei se găsește în Austria, nu se îndepărtează prea mult de linia de gândire a școlii economice clasice. Ea contribuie, prin analiza psihologică a anumitor factori, la adâncirea teoriilor școlii economice liberale. În afară de aceasta, trebuie să spunem că atât marxismul, cât și școala austriacă, au isbutit, într'o vreme în care școala istorică contribuise la îndepărtarea preocupărilor de teoria economică, să întrețină spiritul cercetărilor economice teoretice. Trebuie să ne dăm seama bine de acest lucru. Teoriile clasicilor au evoluat. Noi trebuie să ținem seama de mediul istoric al faptelor și împrejurărilor din timpul în care au fost zămislite. Este natural că, pentru anumite complexe de fapte, Adam Smith și Ricardo n'au putut să aibă înțelegerea presupusă astăzi și din cauză că anume complexe de fapte și împrejurări aveau pe acea vreme o altă configurație decât astăzi. Este, prin urmare, explicabil ca școala clasică să se găsească într'o continuă transformare și adâncire a principiilor ei. Astăzi școala clasică liberală trăiește o eră de renaștere, care a început în Austria și s'a manifestat foarte puternic în Anglia și Statele Unite ale Americii.

II. MEDIUL NATURAL ȘI SOCIAL AL VIEȚII ECONOMICE.

1. MEDIUL NATURAL (CLIMA ȘI PĂMÂNTUL).

Nu există niciodată și nicăeri o concordanță între necesitățile omului și bunurile pe care natura i le pune la dispoziție. De aceea, dacă privim atitudinea omului față de natură în decursul timpurilor, constatăm, ca un fenomen perpetuu, lupta omului cu natura, cu tendința de a o stăpâni prin muncă. Aceasta este o poruncă eternă a omenirii, care corespunde cu cuvântul biblic: prin sudoarea frunții, îți vei dobândi existența.

Depozitul de bunuri care se găsește în natură, gata pentru satisfacerea necesităților oamenilor, a fost, totdeauna și pretutindeni, limitat. Oricât de reduse ne închipuim a fi fost trebuințele omului primitiv, depozitul de bunuri oferit de natură era sub nevoile lui.

Evident, cantitatea de bunuri oferite de natură a putut să fie sporită dintru început de munca omului, dar gradul de satisfacere al trebuințelor omenești, prin mijloace materiale, depinde de un factor constant, de depozitul de materii prime și de forțele aflate în natură la dispoziția omului. De bună seamă, această afirmație este adevărată dacă se face abstracțiune de condițiunile sociale. Acestea pot să determine, prin acapararea unor anumite bunuri, o micșorare a posibilităților de satisfacere a trebuințelor anumitor categorii de oameni, după cum, prin sporirea productivității muncii omenești, ele pot să acționeze în sens contrar, sporind continuu cantitatea de bunuri la dispoziția omului, pentru satisfacerea nevoilor sale.

Omul dobândește bunurile pentru satisfacerea necesităților

din natură: din elementul material al solului, din atmosfera înconjurătoare și din soare. Omul nu adaugă absolut nimic bunurilor naturale. Se crede uneori că producțiunea înseamnă creațiunea de bunuri noi. În realitate, producțiunea nu face decât, prin combinația și transformarea elementelor oferite de natură, să adapteze bunurile la necesitățile omului. Activitatea economică a omului este de aceea strict limitată de condițiunile naturii înconjurătoare.

Omenirea dispune de un teritoriu geografic limitat. Suprafața globului este de 509 milioane km. p., dar cea mai mare parte este alcătuită din ape, din mări, evident utile omului pentru bogăția de pește cuprinsă în ele, care sporește mijloacele de hrană și pentru posibilitățile de transport pe care le oferă din timpurile cele mai vechi omului. Dar, chiar pe uscat, omul nu poate avea în toate părțile o activitate economică cu un succes egal. Rezultatul acțiunii economice a omului depinde de posibilitățile create de condițiunile de temperatură, de umezeală și de curențele de aer. În diferitele zone de climă, în care se împarte pământul, răspândirea animalelor este deosebită și atârână de capacitatea lor de a se adapta la variatele condițiuni ale cliimei. Dintre toate animalele, omul are cea mai mare adaptabilitate la climă. Cu toate acestea, nu orice loc este potrivit pentru ca omul să înceapă și să desfășure o activitate economică. Numai acolo unde condițiunile de climă îngăduie un minimum de vegetație, care face posibilă hrana animalelor și a omului, activitatea economică se prezintă în condițiuni acceptabile. De aceea, sunt, după cum se știe, regiuni, în deosebi regiunile polare, care aproape nu sunt locuite de om.

Impărțirea în zone climaterice stabilește condițiunile esențiale pentru cultura economică.

Dacă se ia ca bază liniile de aceeași temperatură anuală, așa numitele izotermele, zona caldă cuprinde 49,3% din întregul glob pământesc, și din aceasta numai o pătrime, este constituită din pământ, 3/4 fiind apă. Zona temperată ocupă, prin urmare, un loc cu mult mai restrâns.

Dar, deosebirea de căldură influențează în mod fundamental necesitățile însăși ale omului, precum și mijloacele de satisfacere pe care le poate dobândi, prin munca sa.

Se știe că omul dela sud are necesități foarte reduse. El se hrănește cu foarte puține alimente, se îmbracă foarte ușor și

locuința sa este construită din elemente foarte simple. Aceasta corespunde însă și mijloacelor pe care, în condițiunile de climă date, le poate avea la dispoziție omul din regiunile de sud.

Posibilitățile recoltelor sunt dependente direct de durata perioadei de vegetație, care la rândul ei este în funcțiune directă de condițiunile de climă. Humboldt arată că un câmp de banane poate hrăni de 133 ori mai mulți oameni decât un câmp de grâu; mai târziu geograful Ritter reduce la 25 acest coeficient. Se știe că, cea mai favorabilă zonă pentru activitatea economică este aceea temperată, în care avem o distribuție mijlocie a tuturor condițiunilor de vegetație, — ceea ce face posibilă o activitate regulată și continuă în tot cursul anului. Chiar înăuntrul uneia și aceleiași zone climaterice există diferențe de temperatură, care creiază deosebiri în durata anotimpurilor, și, evident, au o influență hotărâtoare asupra mersului agriculturii.

Astfel, se știe că durata lucrărilor agricole în Europa variază, în diferite regiuni, între 4 și 11 luni pe an și, dacă am lua diferite regiuni ale uneia și aceleiași țări, constatăm deosebiri însemnate de climă, care se transpun într-o variație însemnată a culturilor. Se știe, deasemeni, pentru fiecare țară, care este zona de producție optimă a păioaselor; chiar într-o păioasă există o zonă optimă pentru grâu și alta pentru secară ș. a. m. d.

În legătură cu condițiunile de climă, durata iernei are o influență extraordinară nu numai asupra condițiunilor în care are loc vegetația, dar, prin înghețul fluviilor, și asupra posibilităților de navigație. După cum înghețarea fluviilor durează mai mult sau mai puțin, și navigația în țara respectivă va fi mai prescurtată sau mai prelungită.

Gradul de umiditate, care este una din condițiunile esențiale ale vegetației, este și el deosebit, după poziția geografică a țării, după gradul de latitudine în care se află. Se constată că există teritorii sărace în ploi, care primesc anual până la 250 mm. cubi de apă din precipitățile atmosferice; teritorii mijlociu ploioase, care primesc între 250-1000 mm. cubi și în sfârșit teritorii bogate în ploi, care primesc peste 1000 de mm. cubi pe an. Zonele de ploi mijlocii sunt cele mai favorabile pentru dezvoltarea culturii economice. În această categorie intră Europa centrală și apuseană, China răsăriteană și răsăritul Statelor Unite ale Americii. Teritoriul sărac în ploi, în care us-

căciunea predominantă, este cu mult mai întins pe glob decât teritoriul bogat sau mijlociu ploios. El cuprinde Africa, America apuseană, Europa răsăriteană, o mare parte din Asia și Australia.

Această distribuție a umidității are o influență hotărâtoare asupra distribuției pe glob a producției agricole. Se știe că vegetația are nevoie de un minimum de umiditate; în toate părțile lumii în care uscăciunea este mare, vegetația este exclusă.

O foarte mare însemnătate pentru posibilitățile de dezvoltare ale activității economice a omului o prezintă structura suprafeții solului, adică împărțirea pământului între regiunile de munte și regiunile de șes. Cu progresul civilizației, omul a ajuns să se așeze și în regiunile de munte, dar în lunile când începe zăpada, care ține în mod prelungit un timp mare din cursul anului, nu poate să se organizeze nici o așezare omenească în regiunile de munte.

În afară de aceasta, munții constituiesc o piedică însemnată și pentru relațiunile dintre oameni, numai trecătorile dintre munți înlesnind comunicarea dintre teritoriile separate printr'un lanț de munți.

Evoluția economică a omenirii este influențată de drumuri, de fluvii și mări. Fluviile și râurile, în genere, au avut o însemnătate extraordinară în dezvoltarea omenirii. Dealungul cursului lor s'au creiat primele civilizații. Astfel, de pildă, dealungul Tigrului și Eufratului s'a dezvoltat, în Mesopotamia, una din cele mai vechi culturi; în jurul Nilului s'a format civilizația egipteană.

Deasemenea, marea are o însemnătate extraordinară în dezvoltarea omenirii, îndată ce se fac cele dintâi începuturi de navigație. Foarte importantă pentru posibilitățile de dezvoltare a vieții economice în jurul mărilor este fără îndoială dispoziția coastelor. O orientare favorabilă a înlesnit dezvoltarea civilizației vechi a Greciei și a Feniciei. Descoperirea Americii s'a făcut îndată ce s'a reușit a se creia primul instrument de navigație, cu care să se străbată oceanul, și paralel cu dezvoltarea mijloacelor de transport pe apă care au făcut legătura între vechiul și noul continent, s'a dat o dezvoltare extraordinară civilizației omenești.

Condițiunile hidrografice sunt foarte însemnate pentru dezvoltarea economică a popoarelor. Râurile au o valoare mare, nu numai pentru înlesnirea hranei omului, pentru bogăția lor de

pește, dar și pentrucă ele înlesnesc să se sporească fertilitatea solului; în al doilea rând, pentrucă ele pun la dispoziția omului o forță hidraulică efțină și, în al treilea rând, pentrucă ele reprezintă și un drum efțin.

Evident, desvoltarea activității economice este strâns legată și de forțele productive ale solului. În deosebi, interesează acele forțe cuprinse în pământ care condiționează desvoltarea vegetațiunii plantelor. În deobște, se cunoaște că pământul are trei însușiri principale: se găsește într'o cantitate limitată, care nu poate fi sporită; este imobil; este indestructibil. Cel puțin din punct de vedere al întinderii geografice, se poate afirma că pământul nu poate să fie sporit, dar din punct de vedere economic se poate ajunge la o mărire a întinderii solului. În primul rând, constatăm, în decursul timpurilor, o utilizare a unei suprafețe din ce în ce mai întinse a solului, pentru cultură. Soluri declarate, într'un anumit nivel de civilizație, improprii pentru cultură, au fost puse în valoare, prin ameliorațiuni. Soluri utilizate în mod mai extensiv pentru pășuni și păduri, treptat cu desvoltarea civilizației, au căpătat o exploatare mai intensivă și, sub acest raport, se poate interpreta că omul a reușit să sporească întinderea pământului cultivabil.

În ceea ce privește imobilitatea solului, această însușire impune ca el să fie folosit în poziția în care se găsește. Iar, în ce privește indistructibilitatea, aceasta privește numai calitățile fizice ale solului, adică compoziția sa: nisip, lut, calciu, humus. Dar, mult mai importantă este altă constatare, și anume, aceea că este posibil să se distrugă materiile hrănitoare care sunt conținute în pământ, printr'o exploatare nerațională a solului. Prin urmare, calitățile chimice ale solului sunt supuse distrugerii. Recunoașterea acestui adevăr s'a făcut treptat cu cunoașterea condițiunilor de hrană a plantelor, ceea ce este meritul științific al agronomului chimist german Liebig. Concluzia cercetărilor sale a fost recomandarea unor practici de cultură a solului menite să restituie regulat pământului elementele care sunt absolut necesare pentru hrana plantelor.

Evident, omul nu poate să influențeze, după voia lui, condițiunile de vegetație a plantelor. Prosperarea unei plante are nevoie de anumite condițiuni mecanice, fizice și chimice, care acestea sunt dependente de calitatea solului și de condițiunile atmosferice. Din toate condițiunile de desvoltare pe care le con-

ține solul, aceia care se află în cantitatea cea mai mică determină limita superioară a producțiunii. Aceasta este ceea ce se numește legea minimului. A spori, prin munca omului, acele condițiuni care sunt insuficiente în pământ este a determina o mărire a productivității solului. Dar, dacă este posibilă o ameliorare a condițiilor chimice ale solului, omul nu poate să exercite decât o foarte slabă influență asupra factorului meteorologic, climateric, cel mult prin sistemul de irigație.

Prin urmare, concluzia este că influența omului asupra pământului este limitată. Materiile fundamentale care se găsesc în pământ și în plante sunt: acidul carbonic, apa, azotul, lumina solară, care sunt în cantități excesiv de bogate. Dar, înainte de a se produce din ele mijloace de hrană, trebuie să treacă prin humus. Acesta nu este capabil să le primească în cantități nelimitate. De aci rezultă următoarea lege tehnică naturală: condițiile legate de pământ pentru viața plantelor ating, la o anumită suprafață de pământ și la un anumit stadiu al tehnicii, un optimum; odată acesta atins, venitul solului are o tendință de scădere, în comparație cu orice cheltuială în plus.

Aceasta este legea venitului descrescând al pământului. Este o lege naturală, pentru că înfățișează o situațiune de constrângere și de limitare a naturii. Însă, trebuie să se recunoască că există anumite tendințe contrare, care modifică premisa pe care se bazează această lege, în sensul îndepărtării punctului dela care începe să se aplice.

Aceste tendințe contrarii sunt de mai multe categorii. În primul rând, sunt progresele tehnicii agricole. Tehnica agricolă izbuteste să sporească randamentul pe hectar al producțiunii agricole printr'un plus de cheltuieli, sau să mențină randamentul pe hectar, printr'un minus de cheltuieli. Acest rezultat se dobândește, în mod practic, prin diferite metode de ameliorare a producțiunii agricole, prin îngrășăminte artificiale, prin sistemul de exploatare a solului, prin succesiunea plantelor, prin selecționarea semințelor, prin utilizarea mașinilor și instrumentelor cele mai proprii, prin mașini electrice, prin irigații ș. a. m. d.

A doua tendință contrară o constituie progresul realizat în tehnica utilizării și conservării diferitelor produse agricole. Îndată ce omul a constatat că, printr'o anumită transformare, sau numai o simplă condiționare a unui anumit produs, poate să-i sporească calitatea, a reușit să-și mărească venitul. Astfel, prin

tehnica simplă a măcinșului, el transformă grâul în făină; prin folosirea frigoriferelor, prin uscarea diferitelor produse, prin sterilizarea lor, etc., el asigură conservarea unor anumite bunuri distructibile timp mai îndelungat.

În al treilea rând, omul poate să sporească randamentul agricol, prin progresele realizate în tehnica transporturilor. Îndată ce, prin progresul mijloacelor de transport, se naște posibilitatea de a folosi pământurile de calitate bună, situate la distanțe mari de centrele de populație, se mărește cantitatea de bunuri care se pune la dispoziția acestor centre și prin aceasta se produce exact acelaș efect care se realizează prin sporirea producției sau mărirea suprafeței de pământ existent mai înainte.

Când, prin progresul și efinirea transporturilor de apă, s'a înlesnit transportarea cerealelor din țările transoceanice pe continentul european, rezultatul a fost sporirea ofertei de cereale pe continent și, ca urmare, o scădere esențială a prețurilor cerealelor. Astfel, dacă comparăm în două perioade — dela 1801-1870 perioada întâi și 1871-1895 perioada a doua — prețurile produselor agricole, vom constata o scădere marcată în a doua perioadă. Dar, acest rezultat se poate obține și printr'un progres tehnic al așa numitelor succedanee, prin întrebuințarea unui produs în locul altuia. Astfel, îndată ce s'a înlocuit lemnul de construcție prin piatră și fier, s'a micșorat necesitatea de a se ține masive de pădure. Acestea au fost defrișate și s'a sporit întinderea de pământ pusă la dispoziția culturii cerealelor. De asemenea, îndată ce s'a întrebuințat cărbunele, petrolul, gazul metan pentru încălzit, s'a micșorat necesitatea de lemn pentru încălzit și aceasta a avut aceeași urmare.

Legea venitului descrescând a pământului nu este în contradicere cu faptul că, în anumite stadii de cultură agricolă, există o tendință de sporire a venitului, pentrucă venitul încă nu a atins limita optimă, de care am vorbit.

Randamentul recoltelor a sporit, în ultimul pătrar de veac înainte de războiu, la grâu, orz, ovăz, cu peste o treime, iar la secară cu peste jumătate. În toată această vreme, ca și în perioada următoare de după războiu, se observă o sporire a întinderilor puse în cultură, ceea ce a avut drept urmare o mărire a producțiunii, iar productivitatea pe hectar a fost în continuă creștere. Acest proces de intensificare a producțiunii agricole este departe de a fi încheiat.

În țările dunărene și balcanice, productivitatea agriculturii pe hectar este astăzi jumătate ca în Germania și în alte țări apusene. Există, prin urmare, în aceste regiuni o marje însemnată de sporire a randamentului producției agricole, care trebuie să fie realizată, prin progresul tehnic.

Pe lângă materiile ce se pot înlocui continuu prin alte produse ale solului, solul conține și materii care nu pot să fie înlocuite regulat; acestea sunt în deosebi mineralele. Capacitatea de producție a mineralelor din pământ este limitată. De aceea economistul Marshall a spus, cu drept cuvânt, că produsul minelor este o parte integrantă din ele. Epuizarea minelor de minereu de fer și cărbuni nu este însă foarte apropiată; după toate probabilitățile este de așteptat pentru un timp îndepărtat. Producția minelor este chiar mai regulată decât producția agricolă, pentru că producția agricolă este supusă la fluctuațiuni naturale, pe câtă vreme producția minelor este supusă mai mult posibilităților tehnice și capitalului.

Putem să constatăm și la mine aplicațiunea aceleiași legi a venitului descrescând a pământului. Într'adevăr, dintr'o mină se exploatează, în primul rând, straturile dela suprafață cu o cheltuială minimă. Cu cât se adâncește exploatarea cu atât se sporește cheltuiala. Se ajunge un punct în care cheltuiala este atât de mare încât sporirea producției nu aduce cu sine o mărire a produsului, adică a venitului.

Dar, și în exploatarea minelor progresele tehnice au îndepărtat continuu punctul dela care se aplică această lege. S'au perfecționat continuu instrumentele de exploatare minieră și s'a redus, prin aceasta, costul de producție extinzându-se posibilitățile de exploatare a minelor.

2. NECESITĂȚILE OMULUI.

Nu intră în obiectul economiei politice satisfacerea directă a trebuințelor omenești. Economia politică nu se ocupă direct de satisfacerea trebuințelor omenești, ci de mijloacele de acoperire a totalității necesităților vieții.

Ce este necesitatea? Necesitatea este senzația unei lipse, unită cu străduința de a o înlătura. Acestui conținut de fapte

subiectiv, îi corespunde cantitatea de mijloace de bunuri de satisfacere, ca un conținut de fapte obiectiv.

Nu toate felurile de necesități intră în obiectul științei economice. Sunt categorii care nu interesează pe economist. Astfel sunt necesitățile de ordin psihic, care intră în preocuparea spre pildă a religiei, sau chiar necesitățile de ordin fizic, pentru satisfacerea cărora există în natură materii și forțe nelimitate, cum este, de pildă, necesitatea de a respira. Știința economică este preocupată numai de mijloacele pentru satisfacerea acelor trebuințe care sunt materiale și care sunt limitate în timp și în spațiu.

Necesitățile sunt extrem de variate, și tot așa de diverse sunt și dorințele de întrebuințare a bunurilor, pentru satisfacerea lor. Nevoia de pâine nu este aceeași la toți oamenii: pentru un om sărac, pâinea este unicul aliment, deci are însemnătate exclusivă; pentru un om mai avut, care are o alimentație mai complexă, pâinea are o însemnătate relativă. În genere, putem spune că prisosul unui bun folositor nu aduce nici pagubă, nici cel puțin folos, posesorului.

Între prisos și necesitate urgentă există o serie de stadii intermediare, care arată că intensitatea dorinței de a poseda un bun scade treaptă cu treaptă. Vom înțelege acest lucru dacă ne vom gândi la fenomenul foamei. Un om înfometat mănâncă prima bucată de pâine cu o poftă extraordinară, dar, treptat cu continuarea actului mănâcării, pofta lui scade continuu, până se transformă în silă. Pe baza examinării acestui simplu fenomen al foamei, economistul Gossen, a stabilit așa numita lege a satuației trebuințelor, pe care economistul Wieser o formulează în mod lapidar astfel: „La orice necesitate care se poate divide, primul act de satisfacere, prin cea dintâi unitate întrebuințată, este dorit cu maximum de intensitate; fiecare întrebuințare în plus, de unități, de acelaș fel, se dorește cu o intensitate mai mică, până când se ajunge la punctul de saturație, dincolo de care dorința se schimbă în silă”.

Această lege este foarte importantă. Pentru aprecierea adevăratei sale valori, trebuie să nu se piardă din vedere următoarele:

1. În cadrul economiei individuale, necesitățile date nu pot fi privite fiecare în parte, deoarece ele se întregesc reciproc și se pot înlocui reciproc. Sau, după cum se exprimă Wieser:

„toate utilitățile sunt în fond complementare”, ceea ce înseamnă că un bun poate fi înlocuit cu alt bun, pentru satisfacerea uneia și aceleiași trebuințe.

2. Impulsurile nevoilor nu sunt de ordin rațional, și ca atare ele nu sunt limitate de un optimum rațional, ci se desvoltă din subconștient și sunt o expresie a dorinței de satisfacere a simțurilor. Deci, nevoile variază dela individ la individ.

Dar, în economia națională nu este vorba de economia individului izolat, ci de o mulțime de economii individuale, angrenate una într'alta, printr'o rețea de schimb.

Noi știm că, odată ce o nevoie proprie este satisfăcută prin întrebuițarea unui bun, omul se întrebă dacă nu este mai oportun ca restul de bunuri de acelaș fel, pe care le are, în loc să le folosească, să le schimbe cu alte bunuri pentru satisfacerea altor nevoi proprii. Din această chibzuială reese schimbul, întemeiat pe ideea de a profita de dorința de utilizare a unui bun de către alții. Negustorii sunt tocmai acei oameni cari folosesc prisosul de bunuri a unora și lipsa de aceleași bunuri a altora și își oferă serviciile pentru a face legătura între prisos și lipsă.

Nevoile nu sunt de aceeași intensitate. Intensitatea nevoilor economice are însă numai într'atât importanță pentru știința noastră, întrucât se exprimă în cererea generală de bunuri, care se manifestă pe piață.

Cererea de bunuri este și ea la rândul ei variabilă, în spațiu și în timp. Ea se prezintă cu o elasticitate deosebită. Elasticitatea cererei de bunuri este în raport cu țelul satisfacerii trebuințelor. În această privință putem deosebi: nevoi vitale și nevoi de lux. Dar cererea este în raport și cu modul satisfacerii trebuințelor. În această privință putem să deosebim: consumul imediat de bunuri; depozitarea, pentru a le avea la dispoziție în ziua de mâine; economisirea, în scopul de a favoriza producțiunea de bunuri viitoare. Acesta este un proces de raționalizare a nevoilor actuale, în folosul nevoilor viitoare, care este unul din caracterele esențiale ale ordinei economice actuale.

Am împărțit necesitățile în două categorii: necesități vitale și necesități de lux.

Necesități vitale sunt: alimentația, locuința și îmbrăcămintea. Necesitățile vitale sunt acelea cari sunt legate de

însăși existența omului. Ele pot fi absolute (fiziologice), de care atârână viața însăși, dar ele pot fi și relative (sociale), adică în funcțiune de condițiunile sociale în care se găsește individul. Necesitățile acestea din urmă, sociale, pot fi individuale, dacă privesc pe individ, pot fi colective, dacă este vorba de necesități comune ale Statului, județului, comunei, sau altor grupări de oameni.

Cea mai importantă dintre necesitățile vitale este fără îndoială nevoia de hrană. Această nevoie variază dela om la om, după deosebirea constituției corporale, după vârstă, după sănătate, și după obiceiul de trai al omului. Acest fapt are pentru economist o importanță secundară, deoarece asemenea deosebiri se compensează dacă privim un număr mare de cazuri generale. Pentru economist, are importanță privirea grupului social, nu a individului.

Dacă privim necesitățile de hrană ale unui grup social, ale unei colectivități sociale, constatăm că ele prezintă mari variațiuni în spațiu și în timp, sau chiar pe grupe profesionale.

Examinând aceste variațiuni, vom avea foarte dese ori îndoială asupra cauzei diferenței lor: dacă este vorba de condițiuni de existență, fiziologice, sau dacă este vorba de condițiuni de ordin social. Spre pildă, se constată o creștere a consumului de carne, în toate țările civilizate ajunse la un anumit grad de industrializare. Acest fenomen poate să fie considerat ca o oglindire a ridicării bunei stări în straturile mai largi ale populației. Dar, întrebuițarea cărnii este datorită, în parte, și sistemului de lucru intens în încăperi închise (fabrici), ceea ce a trebuit să determine înlocuirea hranei vegetale prin hrana cu carne, datorită capacității mai reduse de asimilare a vegetalelor față de carne.

Deasemeni, observăm, în cursul evoluției, o trecere dela pâinea de seară la pâinea de grâu; și aceasta poate fi interpretată ca un semn al sporirii bunei stări.

Dar, sunt și alte condițiuni cari au putut produce aceste variațiuni. În legătură cu variațiunea întrebuițării alimentelor, statisticianul Engels a stabilit următoarea lege: „cu cât venitul unui om este mai mic, cu atât este mai mare partea procentuală care trebuie să fie cheltuită pentru mijloacele de hrană”.

În ce privește locuința, constatăm că, cu cât este mai ridicată cultura economică la un popor, cu atât este mai însem-

nată, atât calitativ cât și cantitativ, cererea de locuințe. În această privință, observăm diferențe chiar dacă privim anumite straturi profesionale care au același venit. Astfel, un muncitor intelectual, care are același venit ca un muncitor manual, are o nevoie cu mult mai mare de locuință, din cauza modului deosebit de trai și de lucru, precum și din cauza poziției sociale, care desparte pe unul de celălalt. În general, toate aceste împrejurări, deosebirea de trai și locuință, fac ca orașanul să aibă pretenții de locuință cu mult mai mari decât locuitorul dela țară. Constatăm, în general, o sporire a cererei de locuințe în decursul timpurilor. Dar, am putea să constatăm că această urcare a necesităților de locuințe este, în parte, numai aparentă. Într-adevăr, în tot cursul secolului al XIX-lea construcțiile de locuințe se făceau în mod simplu, folosindu-se o cantitate mai mică de material și de lucru ca aceea întrebuințată la construcțiile de locuințe de astăzi. Casele construite erau mai puțin durabile decât cele de astăzi, când construcțiile sunt cu mult mai masive. Astfel, se poate închipui că, cu tot plusul temporar, dacă privim lucrurile într'un timp mai îndelungat, după trecerea la construcțiile masive, întreaga cerere pentru satisfacerea nevoiei de locuințe a scăzut, în loc să crească.

Totuși, trebuie să observăm că condițiunile sociale au produs posibilități de cheltuială sporite și prin aceasta au deșteptat și necesități sporite în legătură cu locuințele. Treptat cu îmbogățirea unor anumite categorii sociale, s'au mărit și dorințele și pretențiunile în legătură cu construcția de locuințe. Locuințele au căpătat uneori o înfățișare artistică, în orice caz de foarte multe ori o aparență de lux. În lăuntru locuinței, luxul și-a găsit o concretizare atât în decorațiunile interioare cât și în mobilierul folosit. În afară de aceasta, treptat cu dezvoltarea civilizației, observăm, chiar în casele mai modeste, pretențiuni în ceea ce privește instalațiunile cari sunt menite să înlesnească traiul în locuințe: canalizare, conducte de apă și de gaz, electricitate, încălzire centrală, ventilații, ș. a. m. d. Aceste pretențiuni au sporit și au trecut dela clasele mai avute la cele mai puțin avute, treptat cu mărirea posibilităților de a se realiza asemenea instalațiuni în locuințe din ce în ce mai modeste.

Acelorași fluctuațiunile sunt supuse și necesitățile de îmbrăcăminte. Acestea pot să sufere schimbări cu mult mai ușor decât necesitățile de locuință, deoarece până când nu s'au ușurat con-

dițiunile de transport, transportarea unor materiale grele, piatra, cimentul, etc. a fost dificilă, pe câtă vreme obiectele necesare pentru îmbrăcăminte sunt ușoare și transportul lor s'a putut face și în timpuri mai îndepărtate, când mijloacele de transport erau mai rudimentare. Oferta de îmbrăcăminte este, prin urmare, cu mult mai ușor adaptabilă la variația necesităților. În legătură cu satisfacerea nevoei de îmbrăcăminte, se poate ușor desvolta producția locală și, în orice caz, producția națională. Industria de îmbrăcăminte este una din acelea care se desvoltă mai repede în toate țările. O evidență, în această privință, o găsim în desvoltarea industriei țesăturilor aproape pretutindeni pe glob. Necesitățile de îmbrăcăminte, supuse variațiunilor mari, n'au ajuns, cum s'ar crede, datorită ușurinței de satisfacere, a fi împlinite în mod decent, nici până astăzi pe tot globul pământesc. Înainte de războiu, după o estimățiune a Oficiului agricol din Statele Unite, dintr'un miliard și jumătate de oameni care se aflau pe glob, numai o treime erau îmbrăcați în mod decent, celelalte două treimi fiind în parte, sau foarte sumar, sau deloc, îmbrăcați. Iar, în ce privește posibilitățile de expansiune a îmbrăcămintii, acestea sunt încă extraordinar de mari. Un cercetător englez a afirmat că, dacă cei aproape 500 milioane oameni care locuiesc în China s'ar îmbrăca cu toții, în mod corespunzător, producțiunea de țesături de bumbac a lumii întregi abia ar satisface aceste necesități. Firește, această aserțiune poate să apară în ochii noștri ca o exagerare, în orice caz ea cuprinde un mare grăunte de adevăr. Există mari lipsuri și deci mari posibilități de acoperire a necesității de îmbrăcăminte.

Cu creșterea avuției, înlăuntrul unui popor, sporește și cererea de bunuri care se consideră indispensabile pentru păstrarea aparenței exterioare, în mediul înconjurător, în care trăesc anumite categorii de oameni. Unele din aceste necesități sunt socotite atât de importante, de cei care aparțin aceluiași trepte de civilizație, categorii sociale sau stări sociale, încât sunt dispuși să se lipsească de satisfacerea unor nevoi vitale, pentru a avea mijloacele necesare spre a face față acestor nevoi de aparență exterioară. Și ceea ce ține de aceste nevoi, de exigențele sociale, este supus foarte repede schimbării, atât după clasele sociale cât și în timp.

Totalitatea necesităților economice care, după tradiție și obicei, sunt socotite ca normale și îndreptățite pentru o anu-

mită clasă a societății, se numește nivelul de viață sau „standard of life”.

În afară de necesități individuale, am amintit despre necesitățile colective, adică necesități ale unui grup de persoane. Acestea pot fi de două feluri: a) necesități comune, adică acelea ale unui grup de persoane, considerată fiecare în parte, dar care nu pot fi satisfăcute decât cu mijloace colective; de pildă, necesitățile de transport sau de comunicație, care cer o organizație colectivă de căi ferate, poștă, telegraf și telefon, necesitatea de alimentație cu apă a orășeanului, care deși individuală, nu poate fi satisfăcută decât cu mijloace colective și b) necesități ale comunității, care nasc din legăturile sociale ale unui grup de persoane întrunite laolaltă într'o comună sau într'un sat. În această categorie putem socoti cheltuielile pentru întreținerea școlilor, a justiției, a armatei, etc.

Ce este luxul? Tot ceea ce nu aparține nici necesităților de existență fiziologică, nici celor sociale, se numește lux. Luxul trebuie să fie apreciat din punct de vedere economic și din punct de vedere social.

O diferențiere și o rafinare a necesităților poate servi la dezvoltarea forțelor economice dintr'o țară. Oamenii bogați au necesități variate; pe lângă cele cari intră în cadrul noțiunii de confort, există tot felul de distrațiuni, în viața unui om bogat. Aceasta stimulează dorința omului de a se înavuți, pentru a-și lărgi posibilitățile de satisfacere a trebuințelor sale. Se cunosc multe exemple care dovedesc că luxul a fost un îndemn pentru a se crea posibilități mai mari de câștig durabil, în favoarea unor anumite existențe economice.

Economistul Werner Sombart crede a putea constata că extensiunea consumului de lux constituie unul din factorii de propulsie a capitalismului modern.

Este exact că cele dintâi manifestațiuni de comerț exterior sunt legate de importul unor anumite materiale rare și scumpe (pietre prețioase, blănuri, obiecte de artă în aur, argint și platină). Deasemeni, cele dintâi industrii au satisfăcut necesitățile de lux ale claselor avute ale populației, cum au fost spre pildă țesătoria de gobelinuri, mătăsuri, fabricarea de dantele, broderii, ș.a.m.d. Acestea s'au dezvoltat din inițiativa suveranilor absoluți.

Luxul creiază căi și mijloace pentru satisfacerea unor nevoi sociale și chiar fiziologice. Spre pildă, automobilul a fost la în-

ceput un obiect de lux. El a servit o plăcere specială a unui număr restrâns de oameni avuți, care puteau să plătească un asemenea vehicul. Treptat, construcția automobilului s'a perfecționat, costul său s'a micșorat și, dintr'un obiect de lux, a ajuns un obiect de utilitate din ce în ce mai generalizat, la îndemâna claselor din ce în ce mai modeste. Mai mult decât atât, automobilul, în forma autocamionului, a devenit astăzi un instrument prețios al transportului de mărfuri.

N'ar fi însă exact să afirmăm, cum se face de obicei, că necesitățile de lux sunt oportune din punct de vedere economic, pentru că satisfacerea lor împrăștie bani între cei mulți. Astfel, dacă un Stat construiește palate, acesta este un fapt economic, deoarece un număr de meseriași și lucrători capătă de lucru; dar, dacă același Stat nu a sfârșit cu dezvoltarea rețelei de drumuri și de căi ferate, care înlesnesc dezvoltarea pe scară mare a producției și a schimburilor și contribuie la ridicarea standardului general de viață a populației, și dacă cheltuiește sume mari în construcția de palate, aceasta nu este o atitudine economică.

În ceea ce privește, însă, considerațiunile sociale, observăm că ele nu sunt favorabile pentru dezvoltarea luxului. Este foarte exact, de pildă, că Statul urmărea să stabilească în evul mediu anumite deosebiri între stările sociale și prin deosebirea portului. Portul era un mijloc de distincție socială, care stabilea o despărțire între diferitele clase sociale. În aceeași vreme, însă, biserica se ridica, în evul mediu, împotriva luxului, pentru că acesta era considerat ca un pericol pentru mântuirea sufletească a oamenilor. Apoi, luxul este condamnat atunci când este o manifestare de dispreț față de mizeria care domnește într'o anumită societate. În deosebi când luxul se dezvoltă în vremea războiului, sau în timpul sărăcirii claselor de mijloc prin inflație, este un fenomen condamnat.

Trebue să observăm că, în cursul evoluției economice, influența reciprocă între oameni este una din cauzele principale a nașterii necesităților. Recunoașterea calităților diferitelor bunuri, pentru satisfacerea anumitor necesități, se face prin învățare, dela om la om, iar în organizarea vieții economice, reclama și-a luat sarcina de a instrui pe oameni asupra însușirilor diferitelor bunuri, în raport cu diferitele necesități. Reclama are uneori, din acest punct de vedere, un rol foarte oportun, dar, în măsura în

care deșteaptă trebuințele inutile, care micșorează în realitate standardul normal de viață al claselor de jos, ea devine o excrescență a societății.

Observăm, în decursul timpurilor, o unificare a necesităților de bunuri. Aceasta este un rezultat al uneia din forțele cele mai importante din evoluția societății: imitația, forța care face cu puțință o producțiune ordonată de bunuri în massă. Moda este în strânsă legătură cu imitația și lucrează intensiv la unificarea necesităților. Moda este o apariție socială care se prezintă sub un îndoit aspect. Sociologul George Simel definește astfel moda: „Moda este una din formele de viață prin care se unește într’o acțiune unitară tendința de egalizare socială, cu aceia către diversitate individuală și schimbare”.

Moda este un produs al unor imbolduri cu totul deosebite. În primul rând, dorința de distincție îndeamnă pe om să adopte ceea ce este la modă. În al doilea rând, imboldul de imitație, care lucrează în această privință foarte activ, cere să poarte cineva o pălărie pe care a văzut-o și i-a plăcut. Și, în sfârșit, dorința omului de a mai schimba anumite obiecte de aparență exterioară.

În sensul generic, moda este prin urmare o noțiune generală care corespunde unui complex de forme de cultură temporare. În această privință, ea este un fenomen sănătos al societății.

Dar, privită ca o creațiune continuă a unor anumiți întreprinzători în scopul de a face lucrative întreprinderile lor, moda are aparența unei excrescențe sociale. Asemenea manifestări se descoperă, în special, în domeniul modei feminine, unde, sezon după sezon, anumite case din centrele mari de populație nascocesc modele noi, cu deosebiri mai mari sau mai mici, pentru a împinge la consumație.

Impotriva acestei categorii de mode se ridică serioase obiecțiuni de ordin social. În primul rând, ea favorizează aparența în dauna fondului; în al doilea rând, îndeamnă atâtea categorii de persoane la un trai dincolo de mijloacele adunate onest; în al treilea rând, industria modei, prin caracterul ei de sezon, creiază în anumite anotimpuri prisos de posibilități de lucru și în alte anotimpuri, lipsă de lucru, șomaj.

Unificarea aceasta a necesităților pornește uneori și din nevoia organizării producțiunii în massă. În această privință,

observăm două tendințe importante: tipizarea și normalizarea producției. Tipizare înseamnă construirea unor anumite tipuri de obiecte, corespunzând unor anumite utilități, iar normalizarea înseamnă o tipizare a mijloacelor de producție. Amândouă aceste tendințe, care sunt legate de dezvoltarea marelui industrii capitaliste, contribuie în mod puternic la unificarea trebuințelor.

Dacă această unificare a trebuințelor constituie un element de ridicare a bunei stări generale, în schimb nu contribuie la înfrumusețarea vieții sociale, din punct de vedere al esteticii.

3. CAPACITATEA DE MUNCĂ A OMULUI.

Ce este munca?

Omul, cu voința și forța sa, este sufletul fenomenelor economice.

Succesul activității economice a omului depinde de trei însușiri active, pe care le posedă: de forța voinței, de forța corporală și de forța inteligenței. A folosi aceste trei însușiri, pentru ca, din puținul oferit de natură ca un dar, să producă cât mai multe bunuri pentru satisfacerea cât mai complectă a necesităților sale, acesta este rostul muncii. Deci, munca este o încordare a însușirilor omului, puse în slujba interesului economiei naționale a unui popor.

Munca are, însă, mai multe înțelesuri, atât din punct de vedere economic, cât și din punct de vedere fiziologic, psihologic și sociologic.

Dacă ne limităm la interpretarea economică a noțiunii muncă, constatăm că, în limbajul comun, se înțelege prin muncă orice prestațiune de forță. Aceiași expresiune se aplică când se spune: „forța de muncă a unui motor”. Prin muncă se mai înțelege și prilejul de activitate economică. Astfel, se vorbește despre o piață a muncii. Deasemeni, tot în noțiunea de muncă se cuprinde și rezultatul unei prestațiuni. Se spune, astfel, că munca a fost de calitate bună sau de calitate rea. În sfârșit, în aceeași noțiune a muncii se confundă și totalitatea lucrătorilor punându-se față în față factorul muncă cu factorul capital.

Orice muncă este o încordare. Din punct de vedere etimologic, observăm că această noțiune, în diferite limbi, este iden-

tificată cu suferință, osteneală și plângere. Această semnificație este cuprinsă în cuvântul latinesc „labor”, în cel englezesc „labor”, în cel franțuzesc „travail” și mai ales în cel rus „rabota”.

Dacă se privește munca ca o manifestare exterioară a încordării, se constată că ea poate să fie foarte variată. Într'adevăr, munca poate să implice o cheltuială fizică foarte mare, o încordare personală puternică, poate chiar să provoace sentimentul de desgust și de enervare, simțământul apăsător de responsabilitate. Munca poate să transpună o persoană într'o situație cu totul contrară celei obișnuite, în care omul în genere se simte bine. Deși, însă, munca este legată de sentimentul de oboseală sau osteneală, ea nu trebuie numai decât să fie unită cu sentimentul de neplăcere. Este adevărat că în Biblie se vorbește despre osânda lui Dumnezeu, ca omul să-și câștige pâinea cu sudoarea frunții. Dar, aceasta se împacă cu versetul psalmistului, care a spus că viața este plăcută numai atunci când este însoțită de osteneală și de muncă.

Munca este o acțiune absolut necesară pentru dezvoltarea culturală a unui popor. Ea servește la păstrarea și progresul culturii. Sub acest aspect, munca este în opoziție cu jocul. Jocul este o activitate, de cele mai multe ori însoțită de o încordare fizică, care produce după un anumit răstimp oboseală, dar este legată și de sentimentul plăcerii și bucuriei, care încetează odată cu întreruperea jocului. Despre joc s'a spus că este o „oglină ireală a muncii”. Jocul poate să fie pus în serviciul muncii, în măsura în care înseamnă o educare a forțelor omului; sportul, în măsura în care înlesnește dezvoltarea musculară și întreține corpul omului sănătos, este o preparație foarte bună pentru orice activitate, deci servește munca. Dar, jocul, privit din punct de vedere economic, este numai un mijloc către un scop, este mijlocul prin care se educă, se dezvoltă, forțele musculare, precum și celelalte însușiri ale sportivului, care pot fi puse în slujba patriei.

Munca se deosebește de joc îndeosebi prin aceea că ea este creatoare.

Spre deosebire de factorii materiali de producțiune, munca este un factor de producțiune viu. De aceea este necesar a se considera capacitatea de prestațiune a unui serviciu, dependentă de voința omului.

Este just că, în organizarea actuală a întreprinderilor, procesul de voință care este legat de activitatea muncitorului s'a minimalizat, prin procesul de diviziune a muncii, care conduce la despărțirea procesului de muncă în secțiuni, fiecare muncitor având asupra lui numai o parte de execuțiune. Ar fi însă o greșală dacă s'ar conchide că, prin aceasta, elementul voință a dispărut dintre factorii determinanți ai muncii. Forța voinței și acțiunea care decurge din ea rămân foarte importante pentru dezvoltarea producțiunii, în cadrul economiei naționale.

În ceea ce privește desfășurarea procesului de voință de muncă, el este determinant de factori psihici și etici. Plăcerea de a lucra și bucuria la lucru sunt condițiuni fundamentale psihice, care determină voința de muncă. Plăcerea de a munci crește odată cu mărirea și diferențierea nevoilor care pot fi satisfăcute prin activitatea muncitorului. Bucuria de muncă presupune că actul muncii, ca atare, face plăcere lucrătorului și aceasta are loc numai atunci când lucrătorul este pătruns de însemnătatea și de frumusețea muncii, precum și de demnitatea pe care i-o conferă munca săvârșită. Bucuria muncitorului nu este legată numai de obiectul muncii, ci și de procesul muncii, care înlesnește forței omului, limitată organic, să conducă energii puternice la un anumit țel, în mod sigur, și cu o ușurință desinvolată. Aceasta este o oportunitate grandioasă, pe care tehnica a pus-o din ce în ce mai mult la îndemâna muncitorului, îndeosebi a muncitorului intelectual.

Cu toate acestea, în ordinea actuală de muncă, se poate constata o sporire a plăcerii de muncă în anumite sectoare ale activității economice. Nu putem să spunem același lucru despre bucuria de muncă. Într'adevăr, prin secționarea procesului de muncă în părțile din ce în ce mai mici și atribuirea unei activități din ce în ce mai puțin însemnate fiecărui lucrător, cu un caracter din ce în ce mai monoton și lipsit de interes, bucuria de muncă a slăbit. Deasemeni, nu puțin a contribuit la aceasta și persistența, timp de decenii, în cursul dezvoltării capitalismului, a stării latente sau acute de conflicte între muncă și capital. Nu este străină de această preocupare tendința actuală, care se manifestă în unele țări, de a se înlătura posibilitățile de conflict între muncă și capital prin arbitrajul obligator al Statului, sancționându-se atât grevele, cât și lock-out-urile, precum și preocuparea Statului de a se înlesni muncitorimei

să participe la beneficiile culturii sociale printr'o organizare specială, cunoscută sub denumirea de „Muncă și voe bună”.

Imboldul etic este hotărîtor pentru calitatea muncii. El constă în conștiința datoriei împlinite. Sentimentul muncii se poate spune că se confundă cu sentimentul vieții. Când această convingere este răspândită în masele largi ale muncitorimii, aceasta constituie un impuls moral de a colabora la propria perfecționare, precum și la aceea a colegilor, fără nici o altă preocupare lacomă sau calcul de debit și credit. Nimic nu poate fi mai folositor și mai ideal pentru o colectivitate socială, decât prezența în spiritul muncitorimei a unei asemenea etici înalte de muncă.

Pe lângă poziția aceasta spirituală a muncitorului față de muncă, firește, mărimea salariului și felul salariului joacă un rol important, ca stimulent al producției.

S'a făcut observația că nu totdeauna mărimea salariului este determinantă pentru intensitatea muncii. S'a constatat, astfel, că, pentru categoria muncitorilor necalificați, aflați pe o treaptă de civilizație joasă, uneori salarii mari sunt un îndemn de a lucra numai un număr restrâns de zile pe săptămână, atât cât sunt necesare pentru ca salariul respectiv să asigure un minimum de existență. Evident, această constatare nu poate să aibă o valabilitate generală și nu justifică concluzia că salariile cele mai favorabile, chiar pentru lucrătorii necalificați, care se găsesc pe o treaptă inferioară de civilizație, sunt cele de miserie. Pentru ca să fie un stimulent la muncă, salariul trebuie să corespundă la un minimum de existență. Este clar că, cu cât salariul este mai potrivit gradat în raport cu însușirile și cu capacitatea de prestațiune a muncitorului, cu atât el devine un stimulent la muncă intensivă.

Și felul salariului are în această privință o însemnătate: salariul pe zi, salariul pe bucată, salariul în acord, sunt formule de salarizare, dintre care fiecare corespunde cu anumite situațiuni în organizarea procesului de muncă din diferite categorii de întreprinderi și poate determina un impuls mai mare sau mai mic la intensificarea procesului de muncă.

Experiența muncii, ca orice experiență, este un fenomen unitar, care este însă compus dintr'o diversitate de funcțiuni sufletești strâns legate cu munca: străduința în care intră voința,

dorința și atenția; gândirea, în care intră deosebirea, înțelegerea, judecata, memoria; concepția, care cuprinde capacitatea de a deosebi, de sunet, spațiu, etc. și în sfârșit simțurile (văzul, auzul, pipăitul, etc.).

În procesul de muncă apare când una când cealaltă dintre aceste funcțiuni sufletești, ca factor determinant. Deosebim: munca intelectuală, când munca este legată de funcțiunea gândirii; munca manuală, când este legată de funcțiunea simțurilor, în grad mai mare decât de celelalte.

Orice cheltuială de forță, ce trebuie să fie utilă din punct de vedere național economic, trebuie însă să fie și corporală și spirituală. Învățăutul gândește, dar în acelaș timp el vorbește și scrie; lucrătorul manual își exercită activitatea prin mișcarea mușchilor, dar în acelaș timp el trebuie să și cugete. Prin urmare, între munca manuală și munca intelectuală sunt deosebiri graduale, în ceea ce privește compoziția funcțiunilor sufletești care intră în joc.

Orice muncă însemnată din punct de vedere național economic rezultă dintr'o serie de mișcări. Munca omenească constă, în esență, în aceea că lucrătorul aduce lucrurile în poziția justă, spune John Stuart Mill. Omul nu face altceva decât aduce un lucru aproape de altul, sau îndepărtează un lucru de altul. A pune lucrurile în mișcare, este un fapt mecanic. Calitățile materiei precum și legile naturii fac restul. Spre pildă, producerea de scânduri, în ce constă? Omul ia o secure, doboară un copac, îl despică, ia ferăstrăul, prin mișcări tae lemne, datorită ascuțimii și tăriei oțelului față de fibrele de lemn.

Aparatul de mișcare al omului constă din oase, care sunt organe pasive de mișcare, și din mușchi, care sunt organe active de mișcare. Ca să se miște, acest aparat are nevoie de impulsul central care este dat mușchilor de nervi.

Știința psihologiei muncii se întrebă dacă capacitatea de prestațiune a „motorului viu” al omului se poate determina tot cu aceiași precizie ca a unei mașini cu aburi? Răspunsul este afirmativ; prin studiul psihologiei muncii se înlesnește a se organiza procesul de muncă în mod științific, astfel încât să fie adaptat la calitățile specifice a fiecărui om. În această privință, există o cale larg deschisă pentru organizarea științifică a muncii, în vederea utilizării optime a tuturor însușirilor muncitorilor.

Intr'o cercetare științifică a voinței de a munci și a modului

de acționare a acesteia, trebuie să mai considerăm chestiunea ritmului muncii, a epuizării și a exercițiului.

Ritmul muncii este automatizarea muncii, prin care, pedeparte se prind în procesul de muncă și lucrătorii neîndemânatici și înceți în mișcări și, pedeałtăparte, se obține ca mușchii fiecărui lucrător să aibă pauzele necesare pentru odihnă.

Raporturile între muncă și ritm au fost maestros studiate de economistul Karl Bücher, în opera sa „Arbeit und Rhythmus”. El a arătat că, chiar în etapa primitivă a muncii, cântecul de muncă, puternic ritmat, în acelaș tact sau în tact alternant, duce la o coordonare efectivă a lucrătorilor și mișcărilor lor. Acest fapt este constatat la o serie întreagă de munci: la vâslit, ridicat, purtat, transportat, la secerat. Se cunosc și în literatura noastră folkloristică cântece de muncă foarte interesante.

Oboseala lucrătorului poate fi obiectivă, adică întemeiată pe consumul și schimbul de materii, care se produce în decursul încordării activității sale; poate fi și subiectivă, adică apare în momentul când muncitorul are sentimentul oboselii.

În ce privește momentul când apare oboseala, în procesul unei zile de muncă, se observă un prim punct, în care apare oboseala, aproape de începutul muncii, dar această stare trece repede, pentru ca apoi, către sfârșitul orelor de lucru, muncitorul să aibă din nou un sentiment chinuitor de oboseală, care impune numai decât încetarea muncii. Evident că, din punct de vedere subiectiv, acest sentiment de oboseală atărnă și de gradul de bucurie pe care-l are muncitorul în activitatea pe care o desfășoară. Cu cât acest grad de bucurie este mai mare, cu atât sentimentul de oboseală apare mai târziu.

Exercițiul are rostul să formeze mușchii pentru a săvârși munca cu minimum de cheltuială de forță. În acelaș timp, prin exercițiu, omul reușește să săvârșească o prestațiune de muncă fără să mai facă apel conștient la voință sau chiar numai la atenție, executând mișcărilor din ce în ce mai automat. Efectul exercițiului se exprimă în continuarea prestațiunii într'o unitate de timp, într'o muncă continuă, pe câtă vreme oboseala progresivă lucrează în sens contrar. Aceste considerațiuni au o foarte mare însemnătate practică asupra limitării oportune a duratei muncii, în cursul unei zile. Stabilirea orelor de muncă nu poate să fie un rezultat al arbitrariului, ci trebuie să fie în strânsă legătură cu diversitatea procesului de muncă. Deasemeni, nici stabilirea pau-

zelor nu se poate face în acelaș fel la diferite categorii de întreprinderi economice.

Dacă se pune pondere numai pe prestațiunea mecanică a muncii, nu se apreciază la justa valoare însemnătatea muncii pentru economia națională. Cantitativ, munca omului este inferioară celei a animalelor și mult inferioară acelei a forțelor oarbe, neorganice ale naturii.

Capacitatea și voința spirituală, munca de dispoziție este aceea care deschide calea muncii de execuție. Prin urmare, nu cantitatea energiilor este aceea care face din muncă factorul esențial al economiei, ci calitatea. Aceasta este rezultatul inteligenței, instrucțiunii și capacității tehnice și înlesnește organizarea și orânduirea muncii manuale.

Măsura înțelegerii adusă de fiecare muncitor în serviciul economiei naționale depinde, în bună parte, de înzestrarea naturală a oamenilor. Practic, este important pentru economia națională a fiecărui popor ceea ce reușește să facă fiecare generație din însușirile naturale, prin educație și instrucțiune. Aceste însușiri pot fi dela natură foarte favorabile, dar dacă nu sunt cultivate printr'un sistem de educație și instrucțiune, ele rămân la un nivel inferior și prestațiunea lor are o însemnătate mai mică decât aceea a muncitorilor unui popor mai puțin înzestrat dela natură, dar mai bine educat și instruit.

Educația este totalitatea acțiunilor care sunt dedicate oamenilor și care îi pun în situațiunea de a-și ridica puterea de înțelegere asupra vieții și a-i face capabili să acționeze în mod independent în viața aceasta.

Instrucțiunea este forța de transformare spirituală, pe care omul o dobândește, pentru ca să formeze valori noi spirituale cu ajutorul ei. Instrucțiunea profesională este întregul sistem de învățatură care are ca scop principal să creieze în om acele deprinderi spirituale, absolut necesare pentru exercitarea profesiei sale. Deprinderile spirituale ale unui învățat, ale unui medic, ale unui inginer, ale unui comerciant, ale unui mecanic, nu sunt de aceeaș natură. Este rostul instrucțiunii profesionale ca să creieze, în primul rând, tipul spiritual care corespunde profesiei respective. Formațiunea profesională privește pregătirea tehnică a omului, în raport cu funcțiunea corespunzătoare activității sale profesionale. Formațiunea profesională are o în-

semnătate deosebită, pentru economia națională. Numărul de profesioniști de care dispune o economie națională reprezintă forța activă pentru dezvoltarea vieții economice. Când într'o economie națională lipsesc profesioniștii formați, posibilitățile de dezvoltare național-economică sunt reduse și, în măsura în care ele sunt inexorabile, sunt reprezentate de elemente streine.

Educația trebuie să se îndrepte și către formarea personalităților, personalitate nu în înțelesul unui om care se voește într'un rol cu totul special, deosebit de ceilalți oameni, ci în înțelesul unui om care, conștient de însușirile sale, lucrează pe căi libere și originale pentru propășirea științei și tehnice. Asemenea personalități sunt absolut necesare, pentru că ele pun în mișcare progresul științific care stă la baza dezvoltării tehnice, — premisă necesară progresului economic.

Unii au constatat o disonanță, în ceea ce privește instrucțiunea, între diferitele categorii de persoane. Dacă prin aceasta se înțelege însă disonanța care se datorește deosebirilor de însușiri cu care natura a înzestrat diferiți oameni: inteligent, prost, silitor, leneș, acestea vor exista cât lumea. Altceva trebuie însă să se aibă în vedere în organizarea învățământului și anume să se dea posibilitate de a învăța tuturor. Învățământul primar este obligator în toate țările. El este urmat de un învățământ complementar obligator, cu caracter profesional, extins până la vârsta de 14-16-18 ani. Dar, de la această vârstă se despart fiii celor bogați de fiii celor săraci. Această despărțire trebuie să o evite organizarea socială a învățământului, pentru că nu aparține de o anumită clasă dreptul să determine asupra posibilităților de educațiune, ci de necesitățile naționale. Acestea presupun a se deschide căi pentru ca fiecare să-și poată valorifica însușirile cu care l-a înzestrat natura.

Mai mult decât atât, într'o politică de învățământ condusă de interese naționale se introduce și selecționarea celor înzestrați, astfel încât acestor elemente să li se pună la îndemână condițiunile materiale indispensabile pentru a-și valorifica însușirile naturale.

În afară de aceasta, orientarea profesională, selecțiunea profesională și formațiunea profesională, sunt chemările fundamentale ale politicii educațiunei naționale.

4. POPULAȚIA.

Gradul posibilității de folosire a depozitelor de bunuri pe care natura le pune în mod liber la dispoziția omului depinde și de anumiți factori variabili: populația, stadiul tehnicii și ordinea de drept.

Cât timp într'o țară populația e mică, bogăția în bunuri naturale, ce nu poate să fie folosită în mod direct, ci numai prin mijlocirea muncii omenеști, apare ca un obstacol în dezvoltarea economică a societății.

Creșterea populațiunei, care intensifică rețeaua relațiilor economice dinlăuntrul unui teritoriu dat, apare, dimpotrivă, ca o binefacere și devine astfel idealul forței naționale și a unei bune stări generale. Numai când satisfacerea trebuințelor unei populațiuni care se află în creștere, într'o anumită etapă a evoluției economice și într'o anumită organizare socială, naște dificultăți, creșterea populației are, în acel moment, un caracter amenințător și apar probleme demografice, a căror deslegare se impune atențiunii generale. Asemenea situațiuni și preocupări se întâlnesc în toate epocile dezvoltării omenirii.

Popoarele primitive, în fața primejdiei unei populațiuni în exces față de posibilitățile reale de satisfacere a trebuințelor, întrebunțează mijlocul brutal al suprimării copiilor supranumerari. Chiar filosoful grec Solon recomandă acest sistem pentru a împuțina forța de creștere naturală a populațiunei și a o adapta la posibilitățile de traiu.

În imperiul roman descoperim însă tendința contrară, adversitatea față de densitatea mică a populației. Este adevărat, nu este clar dacă țelul urmărit în diferitele epoci ale imperiului roman era înmulțirea generală a populațiunei sau numai sporirea populațiunei dintr'o anumită stare socială.

Dacă trecem la concepția creștină cu privire la populație, aceasta este exprimată net în versetul biblic: „creșteți și vă înmulțiți” și este însoțită de preamărirea acelor virtuți morale care sunt legate de o viață casnică, capabilă să dea naștere unui spor normal al populațiilor.

În evul mediu, întâlnim, în special la protestantism, aceeași concepție, cu adausul că Dumnezeu poartă de grijă pentru hrana și îmbrăcămintea copiilor. Luther recomandă că un tânăr trebuie

să se căsătorească cel mai târziu la 20 ani și o fată între 15-18 ani, și adaugă că nu trebuie să aibă o preocupare deosebită de îngrijirea copiilor, deoarece Creatorul facilitează hrana și îmbrăcăminte tuturor.

Războiul de 30 de ani a distrus în masă populația. Populația germană a scăzut în acea vreme cu două treimi. Consecința a fost că postulatul sporirii populației apare ca o axiomă în conducerea Statului. Filosoful Leibnitz însuși spune că „adevărata forță a unui imperiu stă în numărul supușilor săi”. În această vreme se face uz de tot felul de mijloace pentru a se contribui la sporirea populației.

În Anglia, s'a votat de timpuriu o lege asupra săracilor, menită să dea asistență celor căzuți în mizerie, în scopul de a facilita dezvoltarea populației.

Creșterea rapidă a populației, care se observă în secolul al XVIII-lea, ridică însă în spirite îndoiala dacă pământul poate să hrănească pe toți locuitorii săi. Filosoful Godwin, în scrierea sa „Political Justice”, apărută în 1792, își manifestă întregul optimism în această privință. El socotește însă că obstacolul care stă în calea hrănirii îndestulătoare a populației este instituția proprietății private și cere desființarea ei și instituirea unei organizații sociale cu caracter egalitar.

Împotriva acestei concepții optimiste se ridică cunoscuta scriere a lui Malthus „Essay on the principle of population”, apărută în 1798. Teoria lui Malthus cu privire la dezvoltarea populației în raport cu mijloacele de subsistență se poate rezuma la următoarele trei principii: 1) Creșterea populației este limitată de mijloacele de subsistență; 2) populația crește cât timp sporesc mijloacele de subsistență, dacă nu este împiedicată de anumite obstacole puternice; 3) aceste obstacole sunt: abținerea morală, viciul și mizeria.

Populația crește în progresie geometrică, pe când mijloacele de subsistență sporesc în progresie aritmetică, — exprimat în cifre, populația crește ca cifrele 1, 2, 4, 8, 16, pe când mijloacele de subsistență ca cifrele 1, 2, 3, 4, 5. Malthus afirmă că în două secole populația va fi, față de mijloacele de subsistență, ca cifra 256 față de 9; în trei secole, ca cifra 4096 față de 13 și în 2000 de ani diferența ar deveni incalculabilă.

Drept urmare a acestei teorii, Malthus cere desființarea legii

asupra săracilor, care, prin asistența acordată populației căzută în mizerie, provoacă căsătorii prea rezezi și ușuratece.

Dar Malthus este convins că oamenii sunt capabili să țină în frâu instinctele lor, prin rațiune. „Fiecare poate, zice el, să evite răul ce rezultă din legea populației, pentru sine și pentru societate, prin exercitarea abstenenței morale”.

Temeiul acestei teorii a lui Malthus este legea venitului descrescând al pământului. Dacă este adevărat că, într'un anumit stadiu al tehnicii, adausul de muncă și de capital nu sporește în aceeași măsură cu venitul pământului, dată fiind tendința nelimitată a sporirii populației, concluzia este incongruența între creșterea populației și posibilitățile ei de hrană.

Malthus admite însă posibilitatea unei compensări față de tendințele naturale și economice. El înțelege că sporirea populației poate să fie un factor important pentru mărirea productivității. Țările cu o populație rară au avantajul de a nu simți nevoia să lucreze decât pământurile de calitate cea mai bună pentru îndestularea populației; dar au și dezavantajul că, datorită rarității populației, diviziunea muncii este limitată și activitatea comercială și industrială este foarte redusă.

Malthus nu a bănuțt însă, în momentul conceperii acestei teorii, progresul extraordinar al tehnicii realizat în secolul al XIX-lea, care avea să aibă drept urmare o îndepărtare a efectelor aplicațiunii legii venitului descrescând al pământului.

Cu toate acestea, trebuie să recunoaștem că legea venitului descrescând al pământului manifestă o tendință justă, căci capacitatea de înmulțire a populației este nelimitată și, prin urmare, consecințele teoriei lui Malthus pentru populație sunt exacte.

Teoria lui Malthus a dominat toate spiritele până la mijlocul secolului al XIX-lea. Desvoltarea economică formidabilă din a doua jumătate a secolului al XIX-lea a trezit însă forțe importante care contrazic teoria lui Malthus. În această vreme s'a produs o diviziune internațională a muncii care a înlesnit schimbul de produse agricole și alte materii prime din țările cu caracter agricol, cu fabricatele din țările specializate în producțiunea industrială. Prin aceasta, s'au lărgit posibilitățile de satisfacere a necesităților vieții, a populațiilor din toate ținuturile de pe glob. Desvoltarea și efinirea transportului a înlesnit acest proces. Producțiunea alimentelor a sporit, prin apli-

cațiunea științei la producțiunea agricolă. Paralel cu aceste constatări a progreselor economice realizate în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, au sporit evident și adversarii teoriei lui Malthus. S'a ajuns astfel la o opinie comună, după care Malthus are dreptate numai dacă se consideră cantitatea de bunuri de consum ca o dimensiune fixă. Dar, din fericire ea este elastică, căci oamenii pot produce mai mult și în genere forța de producțiune crește cu masa.

Tendința de creștere a prețurilor produselor alimentare, constatată încă în ultimii ani înainte de războiul mondial, a provocat însă o revizuire a concepției asupra problemei demografice. Din nou, spiritele au înclinat către aprobarea justeței teoriei lui Malthus. După războiu, celebrul economist John Maynard Keynes a arătat, în diferite scrieri, că dacă omenirea nu se găsește în primejdie apropiată ca să nu se poată asigura subsistența populațiilor, totuși apare la orizont o altă perspectivă și anume aceea de a se vedea o scoborîre generală a standardului de viață. Keynes adaugă: „Oamenii în vremea noastră nu sunt dispuși să moară fără protest”. Deci, această situație este amenințătoare pentru ordinea socială, care se află în fața unor convulsiuni sociale.

Din nou s'a afirmat că Malthus are în fond dreptate. Este adevărat, el a subevaluat condițiunile contrarii legii lui în însemnătatea lor practică pentru tot secolul al XIX-lea, secolul invențiilor, pe temeiul cărora s'au realizat atâtea progrese în omenire. Dar acest fapt n'are nici o importanță. Principial, aceasta nu micșorează valoarea tendinței care decurge din înlănțuirea logică a legii populațiunii formulate de Malthus. Sigur este, în orice caz, că sporirea populațiunii silește continuu pe oameni să se ocupe de această problemă.

Problema populațiunii are însă și o altă latură. Știința demografică modernă este preocupată de a stabili excedentul anual al populațiunii, care rezultă din comparația numărului nașterilor cu numărul morților. În loc de excedent, poate să apară un deficit, în care caz populația este în declin. Excedentul poate să fie mic și în acest caz ritmul de creștere al populației este redus. Excedentul poate să fie însemnat și, în acest caz ritmul de creștere al populațiunii este viu. Diferitele state ale lumii se pot împărți în trei categorii: state cu o populație în descreștere; state cu o populație a cărei creștere este așa de

lentă încât este previzibil momentul când populația va rămâne staționară (acestea sunt state care au o tendință de îmbătrânire); și, în sfârșit, a treia categorie, state care au un excedent de creștere foarte însemnat, a căror populație este în perspectivă să se desvolte pe o scară foarte întinsă, statele tinere.

Voința omului are un rol atât de mare în sporirea populației, încât raporturile economice între legea venitului descrescând și posibilitățile fiziologice pot să fie contracarate de ea. Micșorarea voinței de procreațiune a omului poate să oprească în loc creșterea unei populațiuni. Mortalitatea copiilor, rarificarea căsătoriilor și sterilitatea sunt factorii fizici cari nu depind exclusiv de cele trei obstacole considerate de Malthus: abținerea morală, viciul și mizeria. Intre alți factori, dintre care o însemnătate deosebită prezintă condițiunile vieții sociale și politica socială a Statului, au însă o deosebită greutate stările sufletești și morale care se desvoltă într'o societate. Astfel, s'a constatat încă înainte de războiu o scădere a căsătoriilor în straturile mai înalte și mai avute ale societății. Acest fenomen provoacă îngrijorare și naște întrebarea: căror cauze se datorește?

Economistul Brentano stabilește cinci cauze: educația mai înaltă are drept urmare o ridicare a pretențiunilor asupra vieții, care îi determină pe tineri să amâne căsătoria; dificultățile sporite de a întreține familia cresc cu ridicarea rangului social; poziția nouă a femeii în societate îi înlesnește să ducă o viață independentă și să se lipsească de sprijinul bărbatului; bucuriile vieții pe care le procură căsătoria, odată cu creșterea culturii, au scăzut în raport cu bucuria generală pe care o oferă viața în genere; antagonismul între bărbat și femeie s'a ascutit odată cu sporirea independenței femeii, din punct de vedere juridic și social.

Dar, frecvența căsătoriilor are un rol mai puțin important în creșterea populațiunii, decât rezervele unor anumite categorii sociale față de această datorie de a procrea. Este un fapt general: scăderea cifrei nașterilor cu începere dela ultimul pătrar al secolului al XIX-lea. Acest fapt a trebuit să aducă în amintirea oamenilor pericolul declinului populațiilor, așa cum îl înfățișează istoria omenirii. Italia în anul 220 înainte de Christos avea o populațiune de 22 milioane; în secolul al II-lea după Christos nu mai avea decât 10 milioane, iar în secolul al IV-lea după Christos nu mai avea decât 5 milioane. Bolile nimicitoare

care bântuiau în timpurile primitive și războaiele care secerau vieți omenești, duceau în mod firesc la o scădere temporară a populației.

Dar, dacă un popor este sănătos și nu suferă de tendințe morbide, de reținere în fața datoriei naturale de a procrea, prin excidentul anual de populație își completează golurile lăsate de evenimentele excepționale ca molime și războaie. Dacă însă scăderea populației este rezultanta unor cauze de ordin moral, nu este nici un fel de îndreptare. Popoarele neo-malthusianiste sunt hărăzite pieirii, zice cu drept cuvânt economistul german Friederich Naumann. Manifestarea scăderii populației la aceste popoare, este semnalul diminuării energiei vitale, a îmbătrânirii națiunii și a decăderii civilizației.

S'a căutat o explicare științifică a fenomenului diminuării natalității. Astfel, scăderea forței de procreare s'a pus în legătură cu creșterea bunei stări și a poziției sociale care, prin influența psihologică exercitată asupra mentalității oamenilor, ar determina la reținere în fața datoriei de a procrea. S'a constatat însă că chiar dacă creșterea bunei stări s'ar opri, ori ar da înapoi, fenomenul nu ar fi înlăturat, dacă ar persista anumite cauze de ordin spiritual și moral. Intre aceste cauze se enumeră următoarele: micșorarea sentimentului religios, semidoctismul unor categorii sociale care favorizează adoptarea unor concepțiuni ușurate despre viață, dispariția caracterului sacrosanct cu care era înconjurată în trecut familia și femeia.

În această privință, sociologul Julius Wolff crede a putea observa în evoluția omenirii trei perioade istorice: una dominată de instincte, în care omul n'avea alt factor mai însemnat în dirijarea acțiunii sale; a doua în care viața omului era stăpânită de tradiție și spiritul mistic; a treia perioadă, și cea din urmă, caracterizată prin predominarea unei mentalități hiper-criticiste și materialiste.

Nu trebuie însă a se considera importantă numai cifra totală a populației. Dacă nu este însoțită de sănătate, forță și bucurie la muncă, la acelaș nivel de cultură, creșterea populației nu este un activ, ci un pasiv pentru societate.

Pentru economia națională, cifra excidentului, a creșterii anuale, este mai însemnată decât cifra nașterilor. Dacă mortalitatea infantilă este mare, cum se constată la toate popoarele mai înapoiate, natalitatea sporită se traduce printr'o pagubă în-

semnată a economiei naționale, reprezentată prin cheltuiala inutilă a copiilor care mor în vârstă fragedă.

S'a căutat să se stabilească o legătură cauzală între sporirea excedentului și diminuarea cifrei nașterilor. O familie care are un număr mai mic de copii, poate să le dea o îngrijire mai bună și să evite astfel mortalitatea infantilă. Generalizarea acestei constatări nu este însă o concluzie dovedită de materialul statistic. În statele mai înaintate s'a reușit, prin mijloace sociale, să se combată mortalitatea infantilă și la clasele mai sărace ale populației. Dar, scăderea natalității în clasele de sus și de mijloc, unde mortalitatea infantilă este redusă, nu poate fi ușor compensată.

Fapt este — și această concluzie este dovedită de statistică — că natalitatea redusă a unei populațiuni nu poate fi compensată, à la longue, cu mortalitatea redusă. Este chemarea politicii demografice să combată toți factorii sociali cari au o influență defavorabilă asupra creșterii populațiunii.

5. STATUL ȘI VIAȚA ECONOMICĂ.

În dezvoltarea societății omenești, s'a constatat că comunitățile libere nu sunt în stare să asigure ordinea necesară conviețuirii și conlucrării oamenilor. Acest fapt se explică ușor dacă ținem seama de conflictele de interese, de opoziția și lupta care se naște în mod natural, atât între diferiți indivizi, cât și între diferite grupuri de indivizi, situații care pot avea ca desnodământ periclitarea ordinii.

În lumina acestei experiențe, apare ca o concepție naivă ideea că oamenii ar fi capabili să asigure ordinea și siguranța de care au atâta nevoie, fără să existe o constrângere din afară.

Numai concepția anarhistă a sprijinit această idee. Kropotkin, în lucrarea sa despre „Mutualitatea în evoluție”, a afirmat cu tărie credința sa în posibilitatea unei organizațiuni comuniste libertare. Lozinca lui era: Ajutați-vă unul pe altul și nu veți avea nevoie de nici o forță de constrângere, de niciun fel de autoritate superioară, pentru a garanta buna stare și progresul.

Ideea substituirii unui comunism libertar, comunismului autoritar, creiat de statul modern, s'a arătat însă, după cum o

dovedește evoluția istorică a omenirii, drept o utopie. Pe temelul libertății absolute, a apelului la sentimente altruiste, nici organizația carității nu satisface pe deplin necesitatea de a alina suferințele oamenilor, provocate de anume condițiuni sociale. Cu tot efortul inițiativei private în direcțiunea carității, nu s'a ajuns nici într'o țară la dispensarea Statului de preocuparea socială de a ocroti pe cei slabi. Cu toată existența unei rețele destul de importante de instituții libere de caritate, care există în toate Statele moderne, nicăeri această operă nu a fost socotită îndestulătoare pentru a face de prisos o legislație socială menită să creieze instituțiuni publice care să înlesnească satisfacerea nevoilor celor aflați într'o stare de suferință și să prevină mizeria socială, cauzată de împrejurările în care s'a dezvoltat ordinea economică capitalistă. Experiența istorică a arătat astfel, ca un aforism, necesitatea unei autorități deasupra individului, a unei instanțe care are misiunea de a asigura ordinea și conviețuirea pașnică a tuturor locuitorilor unei țări. Această instanță este forța publică, prin care se exprimă, brutal, organizația de Stat.

Există diferite concepții cu privire la origina și natura Statului. După unii, Statul a apărut ca o instituție a providenței dumnezeiești; după alții, Statul este o instituție a clasei dominante, menită să subjuge clasele apăsate și exploatate; după alții, Statul este justificat prin consimțământul tacit al cetățenilor, — concepție așa numită „contractuală”.

Vom defini Statul drept o ordine legală, rezemată pe forță, îndreptățită de necesitatea de a menține continuitatea istorică, în scopul menținerii comunității naționale și asigurării libertății cetățenești.

În cadrul preocupărilor noastre, se ridică îndeosebi problema raporturilor între Stat și economia națională. Punctul de plecare, pentru lămurirea ei, nu poate fi altul decât fixarea raporturilor care există între Stat și individ, căci influența Statului asupra economiei naționale nu poate să se exercite decât prin înrăurirea asupra hotărârii fiecărui individ.

În această privință, suntem în fața a două concepții total opuse: concepția liberalismului economic și concepția universalismului economic.

Concepția liberalismului economic se caracterizează prin

ideea neamestecului Statului în viața economică sau a libertății de acțiune absolută a individului.

Concepția opusă este astăzi reprezentată îndeosebi prin teoria și practica fascismului, care socotește drepturile individului ca o oglindire a drepturilor Statului, pe care acesta le concede ca purtător al interesului general și ca organ al interesului social, care coincide cu interesul Statului.

Două concepții cu totul opuse: una socotind individul liber, cealaltă socotind individul subordonat Statului; prima apreciind în mod absolut drepturile individului, cealaltă derivându-le din voința Statului; dar, amândouă aceste concepții opuse sunt de acord că inițiativa individului trebuie să se desvolte în interes general și să fie stânjenită cât mai puțin de intervenția Statului.

În general, se poate vorbi de o recunoaștere quasi-unanimă a valorii inițiativei private pentru progresul economic general. Nici mercantiliștii, în fond, nu urmăreau să lipsească economia națională de capacitatea și valoarea individului în acțiune. Mercantilismul mainfesta o adversitate față de breslele medievale, care, prin ideea de monopol și prin reglementarea totală a activității individului în cadrul statutelor breslei, limitau, împiedicau, paralizau orice inițiativă și orice efort de înnoire și de progres. Dar mercantiliștii urmăreau, prin sistemul lor economic, să silească pe toți oamenii să intre în cercul schimburilor economice. În acest scop, ei se serveau de toate mijloacele pentru a încuraja desvoltarea inițiativei private: folosirea generalizată a monedei ca forță motrice pentru desvoltarea economică și, în deosebi, încurajarea comerțului exterior, socotit ca unul dintre mijloacele cele mai potrivite pentru sporirea avuției naționale.

Mercantiliștii făceau, în această privință, o eroare. Ei socoteau că, în schimbul internațional de bunuri, s'ar putea să se aducă bogății în propria țară prin mijlocul unei exploatări îndemânatică a anumitor țări. Drept urmare, ei erau de părere că politica de expansiune economică a țării în afară nu se poate lăsa în seama minții limitate a supușilor, ci trebuie să fie încredințată unor organizațiuni speciale, faimoaselor „companii”, cărora li se concesiona exploatarea comerțului în anumite direcțiuni.

Numai după ce au trecut câteva generații de desvoltare a economiei naționale, s'a reușit, prin observarea atentă a feno-

menelor economice, să se înțeleagă caracterul lor specific. Cum analiza fenomenelor economice s'a combinat în acea vreme cu concepția filosofică a dreptului natural, s'a denunțat, cu o mare forță, neputința Statului în fața legilor economice de ordin natural. Tutela Statului a început să fie simțită ca insuportabilă pentru dezvoltarea economică și — din luptă în luptă, împotriva exagerării reglementărilor vieții economice de către Stat — s'a aruncat lozincă cunoscută: „laisser faire, laisser aller”. Biruința liberalismului economic nu a însemnat însă altceva decât limitarea Statului la funcțiunile lui naturale și necesare care sunt: conservarea comunității națiunii și libertății cetățenești, adică la scopul de garantare a siguranței de drept a lucrurilor și persoanelor.

În cadrul creat de liberalismul economic, autonomia locală și asociația liberă, creată de bună voie de indivizi, avea misiunea să îplinească golul lăsat de încetarea tutelii Statului. În această privință, trebuie să subliniem însemnătatea deosebită pe care au avut-o, în era liberală, formațiunile tuturor felurilor de asociații și în deosebi a asociațiilor cooperatiste. Toate spiritele liberale care au luptat pentru restrângerea competenței Statului față de viața economică au fost în același timp adepții și propovăduitorii ideii solidarismului, reprezentat prin asociațiile libere de toate categoriile: syndicate, cooperative, asociațiuni mutuale, etc. Retrăgerea Statului la funcțiunea de drept și de siguranță nu a însemnat însă, cum s'ar crede în teoria pură, renunțarea sa de a participa la soluțiunea problemelor economice ale vremii. De fapt, o administrație economică intensă rezultă chiar și numai din motive fiscale și militare: construcțiuni de drumuri, de canale, de căi ferate, de poștă, telegraf, telefon și alte asemenea instituțiuni necesare fie din interes fiscal, fie din interes militar, și folositoare consolidării vieții economice, s'au făcut în toate părțile de cele mai multe ori din inițiativa și cu concursul Statului, dând loc la crearea de întreprinderi economice de Stat.

În afară de aceasta, dela începuturile erei liberale, Statul nu a putut să rămână indiferent față de starea de mizerie, consecința a începuturilor industrialismului. Odată cu zorile dezvoltării industriei în forma fabricei, când s'au ivit, în urma pătrunderii femeilor și copiilor în fabrici, stări intolerabile din punct de vedere social și din punct de vedere al sănătății publice,

Statul a intervenit, prin fixarea condițiilor de muncă pentru aceste categorii sociale. Aceste intervenții s'au extins treptat și asupra celorlalte categorii de salariați.

În cele din urmă, chiar teoria economică liberală a trebuit să recunoască următoarele patru motive care justifică, chiar în ordinea liberală, intervenția Statului în viața economică:

1). Ori de câte ori o ramură de activitate economică utilă colectivității naționale, are nevoie de o asistență temporară din partea Statului, pentru dezvoltarea sa, fie că aceasta înseamnă o ocrotire prin tarife vamale sau prin alte feluri de avantaje, Statul nu poate rămâne indiferent.

2). Apariția monopolurilor private în organizația economică capitalistă crează situațiuni de dominațiune și de exploatare, care chiamă cu o forță elementară intervențiunea Statului. Fie că sunt în discuție exerescențe de ordin social, provocate de puterea excesivă a unei întreprinderi capitaliste, care deține un monopol privat asupra clasei salariaților, fie că este în discuție dictarea unor prețuri, socotite având caracter de speculă, sau orice altă asemenea situațiune, intervenția Statului pentru a restabili echilibrul social sau economic între interesele în joc se impune dela sine.

3). Când prin jocul liber al inițiativei private se constată manifestări de risipă economică, cum este de pildă amenințarea devastării pădurilor prin exploatare prădalnică, sau primejdia epuizării unor bogății ale subsolului printr'o exploatare nerațională, Statul este silit să intervină și să reglementeze condițiunile de produțiune, în interesul conservării avuției naționale.

4). Însfârșit, când se constată funcționarea incompletă a mecanismului formațiunii prețurilor, Statul este constrâns să intervină pentru a restabili echilibrul. Astfel, de pildă, când, în raporturile dintre patronii industriali și salariați, se constată un exces al forței organizate a patronatului, care are drept urmare salarii de mizerie și condițiuni de muncă neomenoase, Statul intervine regulând condițiunile de muncă, prin arbitrajul liber sau obligatoriu. Sau, când apare o funcționare neregulată a mecanismului formațiunii prețurilor prin jocul ofertei și cererei, cum se întâmplă în piața agricolă, ca un corolar al caracteristicilor opuse ale cererii și ofertei de produse agricole. Cererea are un caracter mai mult sau mai puțin rigid, oferta un caracter variabil, în funcțiune de variațiunile atmosferice. Din aceste

împrejurări, sau prețurile agricole sunt excesiv de mari și consumatorii sunt amenințați să fie lezați, sau prețurile sunt excesiv de mici, munca agricolă devine neremuneratorie și menținerea producției agricole este amenințată. Și într'o ipoteză și în cealaltă se impune intervențiunea Statului, pentruca să restabilească echilibrul deranjat al formațiunii prețurilor.

Însăși școala liberală recunoaște astfel, în special din motivele arătate, justificarea intervențiunii Statului în viața economică.

S'au ridicat unele obiecțiuni, nu atât în ceea ce privește extensiunea acestei intervențiuni, cât mai ales față de motivarea și de țelul urmărit prin activitatea economică a Statului. Se crede, în primul rând, că în multe cazuri Statul poate lucra mai bine și mai oportun decât economia privată și, în al doilea rând, că, prin intervențiunea Statului, în serviciul justiției sociale, se poate influența repartiția veniturilor, astfel încât să se înlăture dificultățile sociale.

În ceea ce privește cea dintâi considerațiune, se observă că sunt trei motive pentru justificarea activității economice a Statului:

a) Societatea anonimă duce adeseori, — s'a spus, — la o risipă de bunuri, sau cel puțin la o deplasare locală sau temporară a capitalurilor și, prin aceasta, amenință să se producă o dezordine în organizația și mersul producției naționale. Această obiecțiune a fost relevată de economistul Adolf Wagner, în deosebi sub impresia activității febrile de înființare a tot felul de întreprinderi, care se constata în anii 70 ai secolului trecut în Germania și aiurea. Această febrilitate de întemeiere de întreprinderi ducea adeseori la investițiuni greșite, care reprezentau în fapt o risipă de capital. Dar, se observă, că evoluția înființării societăților anonime n'a confirmat această preocupare și, dacă rezultatul activității unora dintre societățile anonime înființate a fost uneori deficitar, aceasta s'a tradus printr'o pagubă a subscriitorilor de capital. Prin aprecierea liberă a subscriitorilor în ceea ce privește seriozitatea inițiativelor, s'a isbitit, însă, să se micșoreze asemenea riscuri, pe câtă vreme inițiativele Statului în domeniul economic, prin înființarea de întreprinderi de Stat, dacă nu sunt puse la adăpost printr'un studiu obiectiv al împrejurărilor și dacă nu sunt înzestrate cu o organizație adecvată și cu o conducere capabilă,

se traduc prin pagube, care sunt, în cele din urmă, suportate de masa contribuabililor. Primejdia în această privință pare a fi mai mare, pentru că, dacă atâta vreme cât bugetul Statului poate suporta o asemenea pagubă, faptul nu prezintă o gravitate excepțională, în anumite situațiuni financiare mai precare, asemenea pagube pot să aibe consecințe dezastruoase.

b) S'a afirmat că oriunde exploatarea de Stat s'au organizat, s'a făcut proba că întreprinderile publice reprezintă un tip de gospodărie mai efitin decât societatea anonimă. Nu se contestă această aserțiune, dar se adaugă cu drept cuvânt că reușita presupune existența unui aparat funcționăresc de o calitate excepțională. Dacă în Germania, după cum se vedește prin gospodăria căilor ferate și a altor întreprinderi de Stat de înainte de război, un asemenea aparat de funcționari s'a putut desvolta, datorită educațiunii militariste, precum și altor condițiuni favorabile, aceasta nu îndreptățește să se socoată că pretutindeni se poate întâlni o funcționărimă de aceeași calitate tehnică și morală, care să asigure succesul întreprinderii de Stat.

c) Insfârșit, s'a afirmat că exploatarea publică este mai favorabilă decât exploatarea privată, pentru că ea lasă impresia că consumatorii nu sunt speculați și, în orice caz, câștigurile realizate nu intră în buzunarul particularilor.

În ceea ce privește specularea consumatorilor, se observă că oriunde întreprinderile publice au caracterul unor monopoli fiscali, din cauza tarifelor stabilite, consumatorii au exact aceeaș impresie ca și atunci când administrația este în mâna unor întreprinderi private. Iar, în ceea ce privește trecerea câștigului în buzunarul particularilor, în ordinea capitalistă, în care motorul principal de activitate este profitul, acesta este un corolar natural al acesteia.

În ceea ce privește al doilea principiu, se trece cu mare ușurință cu vederea că în încercările sale de a corecta formarea veniturilor, în deosebi repartizarea lor, în numele principiului de justiție fiscală, Statul se poate întemeia numai pe anumite fapte exterioare, ceea ce duce deseori la consecințe direct contrare celor urmărite prin intervenția Statului. În sprijinul acestei afirmațiuni, se citează reversibilitatea impozitelor. Statul urmărește, prin impozitul progresiv pe venit, să corecteze nedreptatea socială a repartițiunii neegale a veniturilor, dar nu este sigur că acest efect se realizează totdeauna și dacă nu se produc și alte

efecte, cum ar fi micșorarea posibilităților de sporire a investițiilor și deci de continuare a progresului activității economice, sau micșorarea nivelului salariilor de către întreprinzători, a căror venituri sunt împărțite cu Statul printr'un asemenea sistem de impozite. Exemplul primelor de export, prin care Statul urmărește să stimuleze exportul și în deosebi să ridice venitul producătorilor, arată că, dacă în ce privește stimularea exportului rezultatul se poate atinge, cea de a doua preocupare nu este sigură: de multe ori primele de export nu se traduc printr'o ridicare a prețurilor realizate de producători, ci printr'o sporire a veniturilor exportatorilor și a altor intermediari, care se interpun între producători și între exportatori. Deasemeni, legile împotriva cametei, care urmăresc să stânjenească exploatarea uzurară a celor cari au nevoie de împrumuturi, au foarte deseori drept rezultat o ascundere a numerarului sau o gonire a numerarului spre anumite plasamente mai favorabile și nu duc la rezultatul urmărit al micșorării dobânzilor. Asemenea exemple se pot înmulți.

Însfârșit, pentru a termina cu expunerea raporturilor între Stat și viața economică, trebuie să amintim de așa numita lege a extinderii activității Statului, pe care a formulat-o Adolf Wagner. Acest fenomen al extinderii continue a funcțiunilor Statului modern nu este contestat de nimeni. Cu cât a înaintat dezvoltarea Statului modern, cu atât mecanismul său interior s'a complicat, atât în ce privește raporturile interne, cât și raporturile externe. Treptat, Statul a fost astfel indus să preia asupra sa funcțiuni din ce în ce mai multiple. Deasemeni, este exact că între aceste funcțiuni pe care Statul a trebuit să și le asume în decursul timpurilor, unele privesc intervenții din ce în ce mai numeroase și mai adânci în activitatea economică particulară. Nu este, însă, absolut exact că ar exista o tendință naturală a lărgirii activității Statului în sfera de producțiune și de repartițiune a bunurilor. Este exact că oridecâte ori Statul a constatat că o anumită ramură de producțiune sau de circulațiune, necesară pentru dezvoltarea economiei naționale, nu face obiectul inițiativei private, a fost silit, sau să și-o asume pe riscul său propriu, sau să acorde avantaje sau chiar privilegii pentru dezvoltarea ei cu un ceas mai repede. Deasemeni, este adevărat că în anumite împrejurări Statul este indicat să se substituie inițiativei private, atunci când aceasta nu corespunde interesului

general. Dar, eșecul experiențelor de etatizare care se poate constata aproape în toate țările, ne îndreptățește să afirmăm că legea extensiunii activității Statului, găsește o barieră în anumite fenomene economice de ordin natural.

6. ORDINEA DE DREPT.

Fiecare etapă de evoluție economică a omenirii se caracterizează prin elementele specifice ale ordinei de drept. Astfel, se știe că principiul economiei feudale era subordonarea și supraordonarea omului, pe calea dării în folosință a pământului.

Omul nu mai putea ajunge un obiect al actelor de schimb ca în vremea sclavajului, iar pământul încă nu devenise obiect de schimb. De aceea, pământul se dădea în folosință celor care legau în mod permanent munca lor cu pământul.

Putem să concretizăm ordinea de drept a regimului feudal în formula următoare: dreptul de folosință asupra pământului se dă în schimbul unor servicii, reglementate în așa numitul regim al servajului.

Mai târziu, când apare sistemul meseriilor independente, desfăcut de agricultură, reprezentând o profesie, meseriașilor liberi, asociați în bresle, trebuia să li se asigure hrana. În evul mediu, sporirea populației în raport cu mijloacele reduse de existență creia o grijă permanentă de a se asigura hrana întregii populații adunată în orașe. Drept urmare, ideea cardinală a sistemului economic medieval era asigurarea hranei. Monopolul breslelor și întreaga ordine juridică a breslelor servea acestui scop.

Economia modernă se caracterizează, după cum se știe, printr'o întinsă diviziune a muncii, întemeiată pe inițiativa liberă a indivizilor și concretizată în variate forme de activitate economică, care constituie mijlocul cel mai sigur prin care se realizează progresul economic și se asigură satisfacerea din ce în ce mai deplină a necesităților din ce în ce mai variate ale unei populații în creștere. Ordinea de drept a trebuit să se adapteze acestei noi structuri economice.

Ordinea de drept nu este însă o creațiune exclusivă a Statului și a celorlaltor corporații de drept public. Ea este formată și prin regulile stabilite de asociațiile libere, care se alcătuiesc,

și în număr mare, și în forme deosebite, în actualul sistem economic capitalist. Astfel, spre pildă, sindicatele patronale și sindicatele muncitorești stabilesc reguli de drept în contractele colective de muncă. Patronii industriași stabilesc reguli de drept în ordonanțele de lucru pe cari le fixează pentru o bună orânduire a muncii înăuntrul întreprinderilor lor.

Ordinea de drept are misiunea să asigure conviețuirea și constrângerea oamenilor pe baza raporturilor sociale existente: întâi, în raport cu individul; în al doilea rând, în raport cu relațiile indivizilor între ei; și în al treilea rând, în raport cu relațiile indivizilor față de bunurile economice.

Potrivit acestor directive, în actuala ordine economică, avem următoarele drepturi fundamentale:

Dreptul libertății personale, considerat ca un drept imprescriptibil al omului. Toate formele de subjugare, sclavajul, servajul și celelalte au fost desființate, rând pe rând și în deosebi după revoluția franceză. În toată lumea civilizată, libertatea personală este considerată ca un drept fundamental al omului. În ordinea economică, libertatea personală își găsește o concretizare în libertatea de alegere a profesiei, libertatea de producție, libertatea de mișcare a oamenilor, libertatea comerțului, libertatea de așezare a domiciliului, libertatea de consum a oricăror bunuri și în libertatea de asociere pentru apărarea intereselor proprii.

Al doilea drept fundamental este libertatea contractuală. Aceasta înseamnă că conținutul oricărui contract încheiat între două părți depinde de voința lor proprie și, drept corolar, drepturile private câștigate sunt considerate intangibile.

Al treilea drept fundamental este dreptul proprietății private, care este dreptul unei economii individuale de a dispune în mod exclusiv de un obiect, cu excluderea terților.

Idea proprietății private a parcurs o lungă evoluție. Școala economică clasică nu a analizat în mod critic ideea proprietății private, deoarece aceasta forma, după cum se știe, pivotul sistemului economic clasic.

Ricardo, care nu-și poate închipui o ordine economică bazată pe o altă formă de proprietate, nu se ocupă nici de origina, nici de motivarea socială sau etică a proprietății private, iar epigonii școlii clasice, adunați în așa numita școală dela Man-

chester, considerau axiomă că proprietatea privată este o instituție sacră și inviolabilă.

Opusă acestei concepțiuni, este aceea a socialismului și comunismului, care socot că proprietatea privată este cauza tuturor relelor sociale ordinii capitaliste și, în critica acerbă pe care o exercită împotriva acestei instituțiuni, merge până a o considera, așa cum a făcut Prudhomme, ca un furt: „la propriété c'est le vol”.

Socialismul științific, reprezentat, după cum se știe, prin Karl Marx și Friederich Engels, întreprinde încercarea de a considera problema proprietății private din punct de vedere al rolului social economic al diferitelor feluri de proprietate și deosebește: proprietatea privată asupra mijloacelor de producțiune, de proprietate privată asupra mijloacelor de consumație. Proprietatea privată asupra mijloacelor de producțiune este considerată ca o premisă fundamentală a ordinii economice moderne și este arătată de socialismul științific ca izvorul principal al nedreptății caracteristice care condamnă la dispariție ordinea economică capitalistă.

În ceea ce privește posibilitățile de transformare a proprietății private asupra mijloacelor de producțiune, ideile au variat în decursul vremii. Unii au socotit că, pentru a se desființa monopolul reprezentat de proprietatea privată asupra pământului, trebuie să se exproprieze întregul sol, care să devină astfel o proprietate a colectivității. Îndeosebi, anumite manifestări ale concentrării în puține mâini a proprietății urbane au dus la formarea unor curente, în sensul exproprierii proprietății urbane pentru a împiedica speculațiunea ei.

În alte timpuri, privirile au fost îndreptate asupra proprietății pământului cultivabil și s'a socotit că exproprierea acestuia este necesară pentru a se împiedica stăpânirea lui de un număr restrâns de proprietari și exploatarea muncii țăranilor.

În ceea ce privește mijloacele de producțiune aflate în întreprinderile private, s'a ventilat ideea etatizării treptate a acestora.

Cât privește însă proprietatea privată asupra bunurilor de consum, ea a fost considerată ca neînsemnată și s'a socotit că poate fi conservată, nu numai în actuala ordine economică capitalistă, dar și în orice altă ordine.

Școala istorică etică, denumită și școala socialismului de

catedră, care a adoptat un punct de vedere de mijloc între școala clasică liberală și școala socialistă, a acceptat punctul de plecare metodologic al socialismului științific și, printr'o analiză științifică adâncită, a pus problema proprietății private într'o lumină nouă. Cunoscutul protagonist al acestei școli, a socialismului de catedră, Adolf Wagner împarte teoriile construite pentru justificarea proprietății private în 5 grupe:

1) Teoria naturală, bazată pe ideea personalității, a manifestării personalității și a inițiativei private, explică proprietatea privată prin dreptul individului de a-și apăra existența lui proprie, care îi impune o elementară prevedere, pe care nu poate să o asigure mai bine decât însușindu-și bunurile necesare pentru siguranța existenței lui;

2) Teoria naturală, economică, bazată pe ceea ce se consideră a fi natura însăși a omului, care-l condamnă către o străngere a unui minimum de bunuri necesare pentru fundamentarea vieții lui;

3) Teoria ocupațiunii, după care dreptul de proprietate este legat de ideea primului ocupant, al unui anumit bun;

4) Teoria muncii, după care proprietatea se justifică prin munca săvârșită de un ins pentru apropierea unui anumit bun;

5) Insfârșit, teoria legală, care derivă principiul proprietății private din dreptul pozitiv creiat de Stat, din motive oportune și prin care se asigură dispoziția exclusivă a fiecărui om asupra unui anumit bun.

Adolf Wagner socoate toate aceste teorii insuficiente și total nesatisfăcătoare din punct de vedere național economic, toate suferind, într'o măsură mai mare sau mai mică, influența concepției vechi a dreptului roman. După el, definiția proprietății trebuie să cuprindă eventualitatea unor limitări legale a puterilor de dispoziție și chiar obligația la o acțiune în legătură cu folosirea proprietății. În afară de aceasta, Adolf Wagner socoate că diferitele categorii de proprietate privată trebuie să fie considerate în mod deosebit și în acelaș timp trebuie să se aibe în vedere caracterele istorice și locale deosebite.

Ținând seama de toate aceste considerațiuni, Wagner definește astfel proprietatea privată: proprietatea privată este forma cea mai înaltă de stăpânire de drept a unei persoane asupra bunurilor exterioare admisă de lege. Concluzia pe care o trage este că, chiar în ordinea socială actuală, o limitare a

puterilor de dispoziție a proprietarului, exproprierea silită și chiar desființarea proprietății private a unor anumite bunuri, este posibilă și adesea necesară.

Prin urmare, Wagner socotește că proprietatea nu poate fi considerată ca un drept de dispoziție absolut, că ea poate și uneori trebuie să fie supusă unor anumite limitări. În al doilea rând, Wagner admite că pot să existe considerațiuni de utilitate publică, considerațiuni de utilitate socială, sau considerațiuni de utilitate națională, care să determine în anumite împrejurări o expropriere silită a proprietății. În sfârșit, el socotește că, în anumite împrejurări, poate să fie în interesul general chiar desființarea unor anumite forme de proprietate privată. Nu există, prin urmare, o soluție generală în această privință, ci numai soluțiuni cari sunt determinate de anumite situațiuni economice și sociale, precum și de diferite categorii de proprietate privată.

După război, această concepție a lui Wagner și-a găsit concretizarea în principiul înscris în noua constituție germană dela Weimar, care afirmă că proprietatea privată obligă la anumite servicii sociale. Un principiu similar a fost introdus aproape în toate constituțiunile noi care s'au elaborat după război.

Concepția nouă despre proprietatea privată este aceea că proprietatea privată trebuie considerată ca o funcțiune socială. În virtutea acestui principiu, în toată zona răsăriteană, dela război, s'a înscris principiul exproprierii proprietății rurale și s'a săvârșit marea reformă agrară, prin care întinsele domenii ale marelui proprietăți s'au împărțit în loturi.

Dacă cele 3 principii: libertatea personală, libertatea contractuală și proprietatea privată, caracterizează ordinea de drept a economiei moderne capitaliste, nu rezultă din natura economiei naționale postulatul ca ele să activeze fără nici un fel de limită. Statul are datoria să asigure ordinea și libertatea cetățenească. Aceasta impune uneori Statului să îngreudească în anumite privințe libertatea personală, libertatea contractuală și proprietatea privată. Astfel, de pildă, dacă Statul observă anumite manifestări de exploatare a muncii, el este dator, pentru a le îngreădi, să limiteze libertatea contractuală a muncii și să realizeze un sistem de ocrotire a lucrătorilor. Deasemeni, în ceeace privește dreptul proprietății private, din motive de utilitate publică, sau de utilitate socială și națională, Statul poate să îngre-

dească acest drept, prin expropriere, sau poate să impună proprietarului anumite reguli cu privire la folosirea proprietății sale.

În ce raport este ordinea de drept față de economia națională? Lucru cert este că ordinea de drept este numai forma exterioară pentru stabilirea relațiilor de fapt între economiile individuale. În această privință, concepția dreptului social, pe care o întâlnim mai întâi la Rodbertus, încearcă să stabilească o dependență a structurii economice a societății de ordinea de drept. Sociologul Stammler, în opera sa „Wirtschaft und Recht”, consideră că „un fenomen economic este un fenomen de masă, de raporturi juridice de aceeași natură”.

Această concepție nu este însă întemeiată. Ca formă exterioară a fenomenelor economice, ordinea de drept nu este imuabilă. Necesitățile economice împing cadrul juridic și-i impun să se adapteze în mod continuu. În genere, evoluția economică creiază forme noi și numai în urmă dreptul se adaptează lor, creind formele juridice corespunzătoare. Putem afirma pe baza experienței, că dreptul scris rămâne în urma evoluției economice.

În acelaș timp, trebuie să constatăm adeseori abuzul forței Statului de a impune anumite forme de drept cari nu se potrivesc cu viața economică. Când Statul procedează în acest fel, el surpă posibilitățile de existență și de dezvoltare ale economiei naționale și, în măsura în care aceste forme de drept sunt călcate, se subminează însăși ideea autorității de Stat.

Dar, în general, trebuie să constatăm că de vreme ce ordinea de drept creiază o ordine, ea are o valoare culturală importantă. Rolul principal al ordinei de drept în viața economică este acela de a asigura un mers normal activității economice și de a preveni fricțiunile, care se pot produce ca urmare a raporturilor contractuale stabilite între diferiți indivizi ce participă la activitatea economică a națiunii.

III. PRODUCȚIUNEA.

1. ELEMENTELE FUNDAMENTALE ALE PRODUCȚIUNII.

Înțelegem prin producție crearea de utilități, fie bunuri materiale, fie prestațiuni de servicii.

Ambele presupun o întrebuințare a forței fizice sau psihice a omului și o anume muncă. De regulă, munca nu se face numai cu forța omului, care este limitată, ci prin mijlocirea uneltor care o înlesnesc și o sporesc.

Orice muncă nouă presupune existența unui depozit oricât de rudimentar de mijloace de producțiune, adică de instrumente, clădiri, drumuri, etc., care formează capitalul.

Munca economică constă în apropierea bunurilor din natură, cu ajutorul capitalului. Iar asocierea muncii și capitalului, printr'o voință unitară și într'un anumit scop, formează întreprinderea.

Potrivit structurii procesului de producțiune, vom împărți expunerea asupra producțiunii în: muncă, capital și forme de organizare a întreprinderilor economice.

Ce este munca? Este orice cheltuială de energie fizică și psihică, într'un anumit scop determinat. Munca de deosebește de joc prin faptul că, pe când jocul este un izvor direct de satisfacție, pentru acel care îl săvârșește, munca este numai un mijloc pentru anumite satisfacțiuni. Munca economică se deosebește prin țelul ei, care este producțiunea de bunuri materiale necesare satisfacerii trebuințelor. Deci, putem defini munca economică drept o cheltuială de energie omenească necesară satisfacerii trebuințelor.

Cheltuiala de muncă în raport cu rezultatele obținute tra-

duce succesul muncii, care depinde de intensitatea ei și de îndemânarea cu care se săvârșește. Intensitatea muncii este raportul între cantitatea muncii întrebuințată și durata ei. Cu cât, prin urmare, un lucrător ajunge să întrebuințeze o cantitate mai mare de muncă, în raport cu durata, mărește intensitatea muncii. Aceasta depinde de îndemânarea cu care lucrătorul săvârșește munca. Indemânarea presupune din partea lucrătorului o cunoaștere a procesului tehnic al muncii. Ea devine, prin urmare, cu atât mai mare, cu cât se sporește capacitatea tehnică a lucrătorului. Indemânarea este raportul între energia cheltuită și succesul realizat.

Cât de mare este capacitatea energiei de muncă omenească pe glob? Pentru a ne da seama de aceasta trebuie să pornim dela cifra populației. La începutul secolului nostru, populația globului se cifra la circa un miliard și jumătate, din care 831 milioane în Asia, 431 milioane în Europa, iar restul în America, Africa, Australia și regiunile polare.

Firește că această cifră nu este decât o indicațiune sumară. Pentru a ne apropia de realitate, trebuie să considerăm numai populația activă economică. Chiar din totalul populației active în viața economică, reprezentând energia potențială, trebuie să deducem a treia parte pentru vârstele așa numite neproductive, adică copiii până la 15 ani și bătrânii peste 70 ani care sunt întreținuți de restul populației active economică. Dacă excludem și tinerii dela 15-20 ani, dintre care o mare parte nu sunt activi în viața economică în mod direct, și bătrânii între 60-70 ani, putem să reducem la jumătate populația real activă în viața economică a popoarelor. Din această cifră trebuie însă să mai facem anumite reduceri. Jumătate la sută sunt infirmii (orbii, surzii, paraliticii, etc.). In afară de aceasta, populația activă este supusă îmbolnăvirilor temporare, care micșorează posibilitatea de muncă. Acestea cresc îndeosebi dela o anumită vârstă în sus; oamenii între 60-70 ani sunt mai frecvent bolnavi.

In afară de aceste fapte, trebuie să mai avem în vedere anumite stări sociale anormale, în primul rând conflictele de muncă, grevele și lock-out-urile, care împuținează zilele de lucru efective, și mai ales fenomenul șomajului, adică a lipsei periodice de lucru, rezultată din oscilațiunile vieții economice, inerente structurii economiei capitaliste. Șomajul a apărut în

omenire, ca o manifestare socială constantă, odată cu ordinea capitalistă. Nici în timpul sclavajului, nici în timpul servajului și nici în economia medievală, acest fenomen nu era cunoscut. În timpul servajului și sclavajului munca era perfect adecuată necesităților, iar în evul mediu cei cari nu găseau de lucru erau într'un număr restrâns și nu făceau obiectul unei îngrijiri speciale.

În ordinea capitalistă, acest fenomen are un caracter constant, deoarece el apare periodic în raport cu oscilațiunile vieții economice.

Din punctul de vedere al analizei calitative a procesului muncă, se pune întrebarea: pentru ce același număr de lucrători, aceleași forțe fizice și psihice și aceleași capacități produc rezultate diferite, prin munca executată? Nu se poate fixa oare limita prestațiunii de muncă economică normală?

Economistul Jevons, care s'a ocupat în opera sa „Principii de economie politică” cel dintâi de această problemă, consideră munca ca un efort oneros al organismului omenesc. Pentru înțelegerea problemei muncii, trebuie să se considere procesul de muncă din momentul în care munca încetează de a procura lucrătorului o satisfacție și devine o învingere a rezistenței, când cu alte cuvinte lucrătorul simte greutatea efortării muncii și dorește încetarea ei.

Jevons constată o anumită regularitate în schimbarea senzațiilor pe care le are lucrătorul în timpul prestării muncii, pe care el o numește „legea variațiunilor muncii”. În desfășurarea muncii, la început apare senzația de neplăcere, care se transformă curând în senzație de plăcere; aceasta crește până la un anumit punct, când apare din nou senzația de neplăcere, care se accentuează continuu și devine o adevărată suferință dacă munca se prelungește.

Dacă motivul muncii este exclusiv satisfacerea imediată, prin însuși procesul muncii, muncitorul o întrerupe în momentul în care în locul plăcerii apare neplăcerea. Cum, însă, munca se face numai pentru satisfacerea unei trebuințe, lucrătorul va lua în considerare și gradul satisfacerii acestei trebuințe, în raport cu produsul muncii. De aceia, când sentimentul plăcerii este în echilibru cu sentimentul neplăcerii cauzate de muncă, el întrerupe munca.

Această formulă a lui Jevons consideră exclusiv unele pre-

mise ale analizei social-economice care sunt caracteristice pentru punctul de vedere unilateral, tipic școalei psihologice individualiste din știința economică. În comunitatea socială, limita ten-siunii muncii nu rezultă din cântărirea senzației de neplăcere sau plăcere, ci din comparația produsului muncii cu satisfacerea trebuințelor societății considerate ca un întreg. De exemplu, se știe că legea venitului descrescând al pământului, într'o situa-țiune de creștere a populațiunii, silește pe oameni să urce con-tinuu cheltuiala de muncă, pentru ca să poată păstra nivelul cultural obținut prin posedarea unor mijloace corespunzătoare pentru satisfacerea trebuințelor, care rezultă din standardul de viață dat. Utilizarea rațională a forțelor de lucru existente constă în întrebuințarea lor conform scopului, din punct de vedere economic. Prin urmare, se impune a se realiza o asemenea aso-ciație a mijloacelor de producțiune cu forța de lucru a omului, care, asigurând maximum de cruțare a sănătății și a forțelor lucrătorului ca izvor al muncii, să obțină, astfel, maximum de prestațiune. Tehnica procesului de muncă, adică modul cum folosește lucrătorul aparatul său psiho-fizic, trebuie să fie aran-jată conform scopului urmărit.

Prestațiunea muncii produce efecte în două forme, care influențează sănătatea lucrătorilor: osteneala și epuizarea. După un anumit timp de sfortare de muncă, apare fenomenul oste-nelii, care rezultă dintr'o deranjare a schimburilor de materii din corpul omenesc și dintr'o aglomerare a materiilor toxice. Dacă, prin repaus, somn și hrană bună, lucrătorul nu este pus în măsură să readucă organismul în situația unui schimb nor-mal de materii, care să elimine toxinele, organismul lui este expus epuizării. Refacerea organismului lucrătorului presupune, prin urmare, pauze, care întrerup la timpul oportun procesul de muncă, somn suficient și hrană corespunzătoare. Importanța împrejurărilor exterioare în care se face munca: distribuția lu-crătorilor pe specialități, conform dispozițiunilor și însușirilor fiecăruia, selecțiunea profesională a lucrătorilor și organizarea rațională a muncii, sunt chemate să orânduiască în mod nor-mal procesul de muncă. Limitarea zilei de lucru și introducerea pauzelor la timpul oportun sunt elementele determinante ale unei organizațiuni raționale a muncii.

Alături de oboseală și de epuizare, în cursul procesului de muncă, apar și alți factori care lucrează în direcțiuni opuse:

exercițiul, care, automatizând mișcările, limitează efortul; deprinderea la lucru, care ușurează efortul de muncă; impulsul voinței, care întărește capacitatea efortului de muncă ș. a. m. d.

Selecțiunea lucrătorilor pe baza dispozițiilor lor individuale a făcut obiectul unor cercetări speciale. Cel dintâiu care s'a ocupat de această problemă a fost Taylor și apoi belgianul Fromont. Cercetările psiho-fizice asupra muncii industriale au dat rezultate care pot fi sintetizate astfel: munca trebuie considerată ca un proces continuu, întrerupt de pauze, care influențează la rândul lor prestațiunea de lucru. Norma psiho-fizică a duratei muncii este o zi de lucru nu prea lungă, întreruptă cu pauze, sărbători și vacanțe, în cursul anului. Numai o asemenea orânduire a muncii poate să trezească interesul lucrătorului la lucru și să sporească astfel intensitatea muncii.

În al doilea rând, lucrătorii trebuie să fie selecționați după profesioni și după însușiri.

În al treilea rând, mărimea și felul salariului trebuie să fie astfel orânduite, încât să constituie un stimulent pentru muncă.

Norma aceasta psiho-fizică nu concordă, însă, cu norma economică.

Economistul Jevons spune că țelul muncii economice este satisfacerea trebuințelor care echivalează cu sentimentul de neplăcere provocat de procesul de muncă.

Există însă deosebire între senzațiile provocate de procesul de muncă și între satisfacerea trebuințelor care exclude posibilitatea unui criteriu general. Metoda obiectivă duce la constatarea că munca trebuie să fie îndreptățită economicște. Prin urmare, bilanțul producțiunii realizate trebuie să fie păstrat. Prestațiunea de muncă normală este aceea care nu coboară nivelul de viață al societății. Dar există necesități superflue, unele chiar păgubitoare. Trebuie să ținem seama că în viața reală există și anormalități de ordin social, care rezultă din inegalitățile de avere și din alte împrejurări, și anormalități personale, cum sunt alcoolismul și alte vicii.

Apropierea de normele prestațiunii de muncă, satisfacerea nivelului necesităților culturale, care permit lucrătorului un standard omenesc, este tot ceea ce trebuie să fie urmărit.

Trecem la expunerea formelor istorice de muncă.

Urmărirea evoluțiunii formelor muncii desvăluie trăsătura

caracteristică a procesului muncii, iar succesiunea în timp a formelor pe care le-a îmbrăcat munca în omenire, ne duce la concluzia că munca este un produs al culturii.

Chestiunea primă care se pune este: ce a determinat pe oameni la o prestare de muncă sistematică? La începutul dezvoltării științei economice, această întrebare părea foarte simplă, dar în realitate este cu mult mai complexă.

Școala clasică socotea că omul primitiv a fost silit la lucru, de mizeria extremă. Omul primitiv este descris de școala clasică ca lipsit de orice grijă și străbătut de un sentiment de lene înăscută. Sclavajul este considerat ca un mijloc de educație a muncii, dar toți economiștii clasici recunosc că munca sclavilor este foarte puțin productivă. Această constatare este în contradicție cu caracterul educativ al sclavajului. Astfel, chestiunea originii deprinderii omului de a munci a rămas multă vreme în întuneric.

Economistul german Karl Bücher, în opera sa „Arbeit und Rhythmus” (muncă și ritm), a lămurit această problemă. El a dovedit că munca oamenilor primitivi este demnă de a fi cercetată deaproape. Ea conține elemente care contrazic afirmațiunea lenei înăscute a omului primitiv. Aceasta rezultă clar din concluziile sale, întemeiate pe o serie de cercetări etnografice. Oamenii primitivi prestează o muncă însemnată; datorită primitivității uneltelor și instrumentelor de muncă, această muncă este extrem de grea și foarte obositoare. Îmboldul la muncă a oamenilor primitivi este într-o foarte largă măsură satisfacerea estetică a creațiunii muncii. Acest lucru reiese din obiectele de artă care au rămas din patrimoniul de muncă al „sălbatecilor” primitivi. Muzeele etnografice stau, în această privință, ca o vie mărturie. Munca oamenilor primitivi era obositoare. Mijlocul pentru a o prelungi era folosirea mișcărilor ritmice, prin simplificarea mișcărilor din care se compune munca și prin cadențarea lor. Ritmul este realizat ușor, prin faptul că munca este însoțită de cântece de lucru.

Sclavajul introduce, ca element de îndemn la muncă, constrângerea. Chiar și înainte de sclavaj foamea reprezenta o constrângere, dar aci necesitatea, foamea, este urmată de satisfacere prin munca săvârșită. În sclavaj, munca se face pentru alții. Prin urmare, constrângerea nu-și găsește o satisfacție proprie. Indemnurile la muncă, ritmul și cântecul, rămân aceiași

și în timpul sclavajului, și acestea constituie adevăratul mijloc tehnic pentru prelungirea și ușurarea muncii sclavilor.

Ordinea capitalistă aduce alte metode de lucru. Munca devine o ocupație separată, iar pentru satisfacerea nevoilor sale estetice, lucrătorului nu-i rămâne decât timpul liber, dacă și-l întrebuințează în acest scop. La munca sclavului, factorul principal este constrângerea ordinii sociale de drept. Ea are o influență asupra productivității care rezultă din raportul lucrătorului față de organizarea procesului de muncă și de conducătorii săi și față de produsul muncii. Această influență este în ambele direcțiuni defavorabilă, pentru că împiedică și oprește motivele sănătoase de muncă. Potrivit naturii juridice, sclavajul constă în faptul că produsul muncii, mijloacele de producțiune și lucrătorii formează proprietatea nelimitată a stăpânului. Unicul imbold la lucru al sclavajului este frica de pedeapsă. Acest sistem este extrem de neproductiv și, la un moment dat, este scump, tocmai din această cauză. Am putea spune că sclavajul s'a lichidat prin el însuși. Intr'adevăr, în momentul când apare o creștere a populațiunii și o mărire a nivelului prețurilor, cheltuiala de producțiune se ridică și întreținerea sclavilor devine prea costisitoare. Stăpânul de sclavi face atunci încercarea de a-i constrânge să intensifice munca. Lipsind însă imboldul la muncă, această încercare nu reușește și atunci stăpânul de sclavi este silit să schimbe sistemul.

Acest fapt îl observă cel dintâi Rodbertus, în Roma veche, când se trece de la sistemul sclavajului la sistemul colonatului, care acordă fiecărui lucrător un grad mai mare de dispozițiune asupra muncii sale decât sistemul sclavajului.

În sistemul servajului, situația lucrătorului se ameliorează într'o oarecare măsură. Imboldul la muncă este oarecum mărit, prin faptul că lucrătorul, după ce prestează claca datorită stăpânului, rămâne cu o oarecare libertate, de care dispune pentru gospodăria lui proprie. Cu toate acestea, avantajele sunt încă reduse; motivul principal al muncii rămâne tot frica de pedeapsă. Organizația muncii servilor în genere este tot așa de puțin satisfăcătoare și deaceia servii prestează minimum care este impus de regimul clăcii. Servajul ajunge, la un moment dat, un obstacol pentru desvoltarea Statului, deoarece, datorită structurii sale sociale, munca economică nu este destul de productivă.

Trecerea la formele libere de muncă apare atunci profi-

tabilă, nu numai pentru lucrători, dar pentru întreaga națiune. În regimul muncii libere, constatăm diferite etape de productivitate, nu numai la diferitele forme de muncă, ci chiar înăuntrul aceluiaș tip de muncă, după caracterul situațiunii lucrătorului. A fost multă vreme considerat ca o axiomă că munca țăranilor, care lucrează pământul lor cu mijloace proprii și își însușesc întregul produs al muncii, este cea mai productivă. Dela Sismondi până la John Stuart Mill, toți economiștii au fost de această părere. Această constatare este adevărată, cu oarecari restricțiuni. Dacă munca țăranilor este cea mai productivă, aceasta depinde într'o largă măsură de condițiunile sociale. Un sistem fiscal care se rezimă în cea mai mare parte pe veniturile trase din impunerea agriculturii poate să constituie un obstacol în sporirea productivității muncii țărănești. Sistemul de organizare al comercializării produselor țărănești, dacă reduce venitul real al agriculturii, poate să aibe un efect în acelaș sens. Prin urmare, numai dacă condițiunile sociale sunt favorabile, munca țărănească poate să aibe într'adevăr caracterul cel mai productiv.

— În orice caz, această constatare nu este valabilă pentru munca industrială. Formele de activități industriale corespunzătoare gospodăriei independente a țăranilor, meseriile și industria la domiciliu, nu reprezintă formele de muncă cele mai productive în industrie. Munca meseriașului și lucrătorului la domiciliu este inferioară muncii lucrătorului din fabrică, din cauza condițiunilor tehnice superioare în care se săvârșește aceasta. Tipul dominant al muncii productive în industrie este exploatarea industrială mare. Munca liberă din exploatarea mare capitalistă cunoaște și ea diverse etape de productivitate, potrivit structurii raporturilor sociale, modului în care se face munca lucrătorului și gradului de bună stare a muncitorimei.

Factorii care influențează productivitatea muncii sunt: durata ei, mărimea salariului și dezvoltarea instrucțiunii generale și tehnice. Procesul de evoluție s'a făcut în direcțiunea coborării duratei muncii și a măririi salariului.

În ceea ce privește raporturile productivității lucrătorilor în diferite țări, el este deosebit. Astfel, s'a socotit de un expert în problemele sociale, Mundela, că, la un moment dat, raportul productivității lucrătorilor continentali față de cei englezi era de 3/5. Cu tot salariul mai ridicat, munca lucrătorului englez

este deci, mai eficientă decât aceea a unui lucrător belgian sau francez. Economistul german Schultze-Gavernitz, în lucrarea sa „Der Grossbetrieb”, apărută în 1892, a arătat că ridicarea productivității în industria textilă engleză s'a făcut paralel cu ameliorarea stării lucrătorilor.

Urcarea productivității muncii sub condițiuni mai favorabile se explică, în mare măsură, prin creșterea intensității muncii. Pentru ca să se producă însă o sporire a productivității muncii în condițiunile expuse, este adeseori necesară o anumită organizație tehnică a exploatațiunii. Scurtarea duratei muncii și mărirea salariilor constituie un stimulent pentru progresul tehnic.

Reducerea zilei de lucru s'a făcut pretutindeni cu încetul și după lupte sociale violente. În Anglia, până în a doua jumătate a secolului 19-lea, ziua de lucru era de 12 ore; dela 1 Mai 1848, s'a redus la 10 ore numai pentru femei și copii. Până în anii 70 din secolul trecut, s'au dat lupte pentru ziua de lucru de 9 ore. Inițiativa pentru ziua de 8 ore a fost realizată întâi în Australia, înainte de război. În Statele Unite, ziua de 8 ore s'a introdus în 1916 pentru mine și căi ferate și în 1918 pentru metalurgie. În Anglia, în același timp. În Franța, s'a introdus la 1909 în industria minieră și între 1918-1920 s'a introdus ziua de 8 ore pretutindeni. Tratatul dela Versailles, în art. 427, a decretat ziua de 8 ore.

Dela 1920, a început din nou lupta împotriva aplicațiunii generalizate a zilei de 8 ore, aducându-se ca argument scumpirea producțiunii și concurența altor țări.

Există un raport foarte strâns între știință și tehnica de producțiune capitalistă. Cu cât a progresat știința, cu atât s'a dezvoltat mai mult și tehnica de producțiune. În același timp, productivitatea muncii a sporit, în raport cu dezvoltarea instrucțiunii generale, dar și cu dezvoltarea învățământului tehnic. Însemnătatea instrucțiunii publice și formațiunii tehnice a lucrătorilor s'a mărit odată cu apariția exploatarii industriale cu mașini. Lucrătorul industrial modern este cu totul diferit de vechiul meșter din meserie. Prin diviziunea procesului muncii în părțile sale componente, prin scurtarea parcursului muncii, prin evitarea mișcărilor inutile, prin micșorarea oboselii și orânduirea rațională a muncii în genere, productivitatea muncii a sporit.

2. COMUNITATEA DE MUNCĂ ȘI DIVIZIUNEA MUNCII.

Progresul economic s'a făcut paralel cu organizarea muncii omenеști. În cursul evoluției economice a popoarelor s'au dezvoltat două forme principale: comunitatea de muncă și diviziunea muncii.

Comunitatea de muncă este o asociație a mai multor persoane, în scopul realizării unei anumite munci economice. Ea se prezintă sub două forme: comunitatea de muncă simplă, aceea în care toți care iau parte îndeplinesc acelaș lucru, în acelaș timp; comunitatea de muncă compusă, aceea în care fiecare dintre participanți exercită o altă funcțiune.

Cazul întâiu, al comunității simple de muncă, este aplicat oridecâteori individul se găsește în fața unei sarcini grele, care întrece puterile sale, cum este când trebuie să învârtе un șurub, să poarte un stâlp greu, să tragă o plasă și așa mai departe.

Cazul al doilea își găsește aplicarea tipică în manufactura, care este o asociere a diferitelor specialități înlăuntrul uneia și aceleiași întreprinderi. Cazul clasic este al manufacturei pentru fabricarea ceasurilor: pentru producerea șuruburilor, penelor, roțițelor, arătătoarelor, capacelor și pentru montarea ceasului este nevoie de o diviziune tehnică a muncii, de o descompunere a a lucrării acestui complex în operațiunile ei simple și repartizarea fiecăreia în sarcina unui lucrător specializat.

Diviziunea muncii pătrunde mai adânc în societate, în organizarea căreia pedeoparte se mărește în mod continuu specializarea, prin formarea de felurite profesii industriale și pedealtăparte unitățile economice, ce par independente, sunt de fapt părți ale mecanismului economiei naționale (diviziunea socială a muncii).

Diferitele feluri de comunitate a muncii, care s'au dezvoltat în decursul timpurilor, au avut o însemnătate deosebită, în diversele faze ale istoriei omenirii.

În societatea primitivă, a prevalat comunitatea de muncă simplă. Omul primitiv, lipsit de orice fel de instrument capabil să întărească forța sa de muncă, oridecâteori era pus în fața unei probleme de muncă, care depășea forța sa personală, se asocia cu semenii lui, pentru săvârșirea ei. În timpul sclavajului, în marile domenii sclavagiste, a început să se desvolte sistemul

diviziunii profesionale a muncii. În cadrul marilor gospodării ale stăpânilor de sclavi, s'a format o diviziune între diferitele profesii exercitate. În evul de mijloc, separația economiei orășenești, întemeiată pe meserie, de agricultură a realizat principiul diviziunii sociale a muncii: munca agricolă s'a despărțit de munca industrială.

În cadrul muncii industriale, s'au separat, apoi, rând pe rând diferite profesii. Odată cu apariția manufacturei, s'a dezvoltat o diviziune tehnică, înăuntrul fiecărei întreprinderi, dar diviziunea socială a muncii a rămas încă înapoi. Paralel cu introducerea mașinismului în producțiunea industrială, a făcut progres diviziunea socială a muncii. Economia națională a fost împărțită între mai multe ramuri speciale de activitate productivă și s'a realizat o diviziune a muncii, chiar între diferite State membre ale economiei mondiale.

În această perioadă, comunitatea simplă de muncă a dat înapoi, dar nu a dispărut. Ea și-a păstrat un rol însemnat, în primul rând în acele domenii în care instrumentele și uneltele nu reprezentau o mărire a capacității forței de muncă a omului, cum este în special în agricultură sau în domeniile care necesită o comunitate simplă de muncă, prin însăși natura lor, cum sunt construcțiunile de drumuri și comunicații.

Comunitatea de muncă nu este numai un specific al vieții economice a popoarelor. Fără comunitatea de muncă nu se poate închipui nici constituția juridică și politică a societății și nici chiar activitatea care presupune prin esență individualitatea; chiar în activitatea artistului și a omului de știință, în anumite privințe, nu se pot înfăptui progrese, fără comunitatea de muncă.

Insemnătatea diviziunii muncii este cunoscută chiar de autorii antichității clasice. Xenofon înțelege natura diviziunii economice, nu numai prin definirea însemnătății ei pentru perfecționarea calității muncii, ci și prin dependența ei de cererea de bunuri. Platon merge mai adânc, constată că diviziunea muncii este o urmare a organizațiunii sociale și descoperă originea ei în diversitatea trebuințelor și dispozițiunilor omenești. În comparație cu observațiunea simplistă a lui Adam Smith, care afirmă că ar exista o tendință înăscută în om către schimb, concepția lui Platon despre diviziunea muncii este superioară. În această privință, Platon este mai apropiat de teoria economică

mai nouă, care pune însă înainte fenomenul evoluției continue a trebuințelor și creșterea populației, pe când Platon presupune o situație staționară a trebuințelor și o populație relativ stabilă.

După Karl Bücher, diviziunea muncii se deduce din faptele fundamentale ale economiei: „nemărginirea trebuințelor omului și mărginirea mijloacelor de satisfacere. Nevoile oamenilor sunt capabile de o sporire infinită, care nu încetează niciodată, ci se măresc intensiv și extensiv, în cursul evoluției culturii. Materia disponibilă pentru scopurile omului este limitată și tot astfel forța de lucru care îi dă calitatea de bun și sporește depozitul ei. Cu cât crește numărul oamenilor, raportul totalității necesităților față de cantitatea de materii prime utilizabile pe care o poate oferi natura devine tot mai defavorabil.

„Observațiunea cea mai simplă ne învață că nu fiecare este, dela natură, egal de potrivit pentru a face orice lucru. Principiul economic cere ca fiecare să fie ocupat într'un mod potrivit cu însușirile sale, căci numai astfel lucrul său poate să dea maximum de folos.

„Prin aceea că diviziunea muncii desparte elementele de muncă calitativ inegale, se reușește a se întrebuița cele mai bune, ca și cele mai slabe și a se îndemna la formarea celei mai înalte îndemnări de lucru. Astfel, diviziunea muncii nu este în cele din urmă decât unul din fenomenele de adaptare, care joacă un așa mare rol în istoria evoluției, în toată lumea vietăților: adaptarea funcțiunilor muncii la diversitatea forțelor omenești, adaptarea forțelor de lucru la funcțiunile de lucru, diferențierea continuă și a unora și a altora”.

Evoluția diviziunii muncii, ca principiu a luptei pentru existență, a fost accentuată de sociologul francez Durkheim, care a arătat caracterul acerb al luptei pentru existență, paralel cu creșterea populației.

Nașterea unor profesii speciale, care la început îngreuează concurența, face viața celor care le ocupă mai stabilă. Noua activitate oferă ocrotire mai mare și astfel viața devine mai ușoară, cu toate că populația crește mai mult decât înainte, când diversitatea profesiunilor era mai puțin dezvoltată.

În știința economică modernă, Adam Smith este acela care a accentuat mai mult însemnătatea diviziunii muncii, dar, după cum am amintit, el nu a adâncit această problemă. După

el, reprezentanții școlii clasice s'au mulțumit să repete și să completeze în parte ceea ce expuse în această privință părintele școlii clasice.

O analiză mai adâncă a problemei o întâlnim abia la Karl Marx, care privește sub aspectul istoric problema comunității de muncă. El precizează diferitele forme de comunitate de muncă care s'au dezvoltat în cursul evoluției istorice a raporturilor social-economice.

Aplicând aceeași metodă de privire istorică, Gustav Schmoller, Karl Bücher și sociologul Durkheim au adâncit cunoașterea problemei diviziunii muncii.

Pentru analiza problemei, vom porni dela procesul evoluției istorice deosebite a diferitelor forme de comunitate de muncă.

Comunitatea de muncă simplă, în care toți cei ce iau parte săvârșesc în același timp același fel de muncă, își are explicațiunea în limitarea dela natură a forței individuale. Când omul are să săvârșească o muncă, care trece peste puterile sale, este îndemnat să se asocieze cu alți semenii ai săi. Din acest fapt rezultă un avantaj cu totul deosebit: se formează o forță specială de muncă, fără care individul n'ar putea să execute foarte multe lucruri. Astfel, un individ singur nu poate să transporte un trunchi mare de copac, să ridice o greutate mare, să construiască un zăgaz, să vâneze și să pescuiască. Chiar în vremurile noastre, oridecâteori și ori unde forța omenească nu poate fi sporită prin instrumente și mașini, comunitatea simplă de muncă este forma de organizare a producției. Astfel, la construcțiunea de poduri (fundarea blocurilor), la înfigerea stâlpilor de telefon, etc. Folosul imediat care rezultă din comunitatea de muncă simplă este crearea unei forțe de masă. Mai importantă este însă crearea unei forțe psihice, menită să sporească capacitatea de muncă a fiecăruia. Într'o comunitate de muncă se dezvoltă o întrecere între participanții la munca comună. Îmboldul de muncă este dat și în această formă de organizare a muncii prin ritm și cântec.

Alt avantaj care rezultă din comunitatea de muncă simplă este desfășurarea rapidă a fazelor succesive ale unei munci complicate, care se impune, când între începutul și sfârșitul unei lucrări este o distanță pe care trebuie să o parcurgă un obiect. De exemplu, la construcția unei case, cărămida trebuie să fie cărată de

jos în sus, cu atât mai sus cu cât casa are mai multe etaje. Un singur lucrător ar pierde un timp lung făcând singur această operație. Dacă se organizează, însă, un lanț de lucrători dela punctul de jos până la un punct de mai sus, atunci munca se săvârșește repede și rațional. Orice lucru complicat care este extins pe o distanță mare reclamă executarea simultană a diferitelor părți, ceea ce nu se poate face decât prin aceeași metodă a comunității simple de muncă. Construcția unei case trebuie să fie începută din mai multe părți și continuată simultan, ceea ce nu se poate face decât printr'o echipă de muncă. Secerișul, care trebuie să fie terminat într'un timp scurt, trebuie să fie început simultan în diferite puncte și urmat continuu, ceea ce reclamă munca în comunitate. Acelaș lucru îl vom descoperi la construcția de canale, de drumuri, de căi ferate și așa mai departe.

Comunitatea simplă de muncă nu necesită nici un alt instrument sau unealtă decât acelea care sunt întrebuințate și de munca individuală.

Marile lucrări de artă din antichitate, care fac astăzi admirația noastră, au fost opera acestui procedeu de organizare a muncii. Transportul blocurilor mari de piatră, a statuiilor imense, a necesitat întrebuințarea simultană a unui număr adeseori colosal de lucrători.

Chiar și comunitatea simplă de muncă presupune uneori o anumită organizare. Cazul cel mai tipic este războiul. El presupune o armată de cadre și mai ales un conducător. Până și o vânătoare necesită o organizare și un conducător.

Factorul principal al evoluției progresive a vieții economice a fost însă comunitatea compusă de muncă sau diviziunea muncii. Treptat cu creșterea populațiunii și cu sporirea trebuințelor, s'a dezvoltat diviziunea muncii.

Prin acest fenomen s'a deschis calea progresului economic. In opera sa „Enstehung der Volkswirtschaft”, Karl Bücher descoperă următoarele cinci forme de diviziune a muncii:

1. Impărțirea producțiunii, adică divizarea procesului de producțiune în mai multe secțiuni, independente economiceste una față de alta.

2. Descompunerea muncii, sau desfacerea unei secțiuni a producțiunii în elemente de muncă simplă, dar nu independente una față de cealaltă.

3. Specializarea sau despărțirea profesiunilor se produce

atunci când într'un domeniu al producției se desface un fel de produse și fabricarea lor se face de un anumit lucrător. De pildă, din industria fierului se desfac: lăcătușii, potcovarii, producătorii de cuie, ș.a.m.d.; din industria pielăriei se despart: tăbăcarii, cismarii, curelarii, ș.a.m.d.

4. Formațiunea profesiunilor, când din economia multilaterală se separă anumite lucrări și devin obiectul unei profesii-bază a unei activități profesionale.

5. Deplasarea muncii, când într'o ramură de producție se introduce o mașină nouă care aduce cu sine o schimbare a organizării anterioare a muncii.

Clasificarea aceasta a lui Bücher este complicată.

Primele două categorii sunt clare și precise; categoria treia se deosebește numai gradual de categoria doua; categoria patra este o consecință a primelor două; iar categoria cincia este numai o explicație a celor două dintâi.

Dacă considerăm diviziunea muncii numai ca un principiu al structurii societății, deosebim diviziunea muncii înlăuntrul unei unități economice sau unei întreprinderi și diviziunea muncii între diferite unități economice sau întreprinderi.

În cazul întâi, când diviziunea muncii se face înlăuntrul unei întreprinderi sau unități economice, structura socială economică a societăților rămâne neschimbată.

În cazul al doilea, însă, când diviziunea muncii se face între diferite unități sau întreprinderi economice, o astfel de descompunere a muncii creiază raporturi sociale de dependență între diferitele unități economice care atârnă una față de celelalte. Drept urmare, structura societății se preface. Din aceasta rezultă primul principiu de diviziune.

Față de însemnătatea pe care o poate câștiga activitatea socială pentru lucrător, aceasta trebuie să fie considerată ca a doua bază pentru deosebirea diferitelor forme de diviziune a muncii, separând diviziunea tehnică a muncii de diviziunea profesională.

Diviziunea profesională reprezintă o separațiune verticală a primei diviziuni. Diviziunea tehnică se prezintă, în cazul când un proces de muncă este descompus în părțile componente, fără ca executarea fiecăruia dintre acestea să implice o ocupațiune permanentă a lucrătorului. Când lucrul special formează baza unei ocupațiuni permanente a unui lucrător, avem de-a face cu diviziunea profesională a muncii.

Diviziunea tehnică este, prin urmare, aceea care se produce înlăuntrul unei singure întreprinderi economice, fiind opusă diviziunii sociale a muncii. Diviziunea profesională are loc și înlăuntrul unei unități economice, dar și între diferitele unități economice. Ea este, deci, tipul diviziunii sociale a muncii.

Să privim cele două forme de diviziune a muncii.

În ceea ce privește diviziunea muncii înlăuntrul unei unități economice, observăm că cea mai primitivă formă este specializarea muncii între diferiții membri ai unei familii patriarhale. Bărbații se ocupau cu războiul, cu vânătoarea, cu agricultura, cu creșterea vitelor; femeile se ocupau cu muncile mai ușoare dinlăuntrul gospodăriei. În timpul sclavajului, descoperim o diviziune profesională a muncii pe o scară foarte întinsă, în marile domenii ale seniorilor sau ale stăpânilor de sclavi. În întreprinderea capitalistă, apar toate formele de diviziune tehnică, adică descompunerea muncii înlăuntrul fiecărei exploatarei; acest proces se întinde din veacul al 16-lea, până în al 18-lea și pe el se întemeiază dezvoltarea vieții economice a popoarelor, în această vreme.

În ce constă însemnătatea economică a diviziunii tehnice, în forma primitivă a manufacturii?

O manufactură constă în asocierea unui număr variat de lucrători specialiști, de un întreprinzător, înlăuntrul întreprinderii sale. Prin această organizare a muncii, se sporește numărul specialităților. Din ea rezultă o serie de avantaje care au drept urmare o urcare a capacității de prestațiune a muncii fiecărui lucrător. Prin faptul că fiecare lucrător se specializează pentru executarea unei anumite munci, crește abilitatea, îndemânarea lui. În al doilea rând, deoarece lucrătorul nu trebuie să treacă dela o muncă la alta, să schimbe o unealtă cu alta, el face o economie însemnată de timp. În al treilea rând, diviziunea tehnică a muncii înlesnește o diferențiere și perfecționare a mijloacelor de lucru.

În schimb însă, la începuturile dezvoltării industriei de fabrică, diviziunea tehnică a muncii a arătat o serie de desavantajii. Oricecâteori diviziunea muncii s'a dus până la ultimele ei consecințe, rezultatul a fost că lucrătorul a fost condamnat să se mențină la acelaș lucru parțial, la o fărâmă din procesul de muncă, ceea ce s'a socotit a fi păgubitor pentru forțele fizice și psihice ale lucrătorului; capacitatea de judecată și conștiința de

sine a lucrătorului au suferit. Lucrătorul a ajuns să fie un simplu șurub dintr'un mecanism.

Pe de altă parte, la începuturile dezvoltării industriale, în perioada manufacturii, s'au dezvoltat o serie de boale profesionale, care au micșorat sănătatea muncitorului. Dar manufactura nu a putut să satisfacă complet forma exploatării mari industriale. Ea își găsea o limită a expansiunii sale, în mijloacele simple de producțiune pe care le întrebuința. De aceea, Karl Marx a putut să spună, în mod spiritual, că manufactura avea drept singură mașină „lucrătorul colectiv”.

Odată cu pătrunderea mașinismului în industrie, s'a produs o sporire considerabilă a forțelor de muncă anterioare. Karl Marx precizează că, într'un sistem de mașinărie dezvoltat, există trei părți: mașinile motrice, care pun în mișcare tot aparatul de producție; mecanismul de transmisiune, prin care se regulează mișcarea și transformarea ei după nevoie și transmiterea ei asupra mașinilor unelte; mașinile unelte, care execută aceleași operațiuni, îndeplinite înainte de meseriași sau lucrători, în manufactură. El precizează că mașinile motrice și mașinile unelte au cea mai mare însemnătate. Ceeace este specific pentru această categorie de mașini este că ele constituie instrumente speciale de muncă, unite într'un întreg complex, într'un mecanism pus în mișcare de o singură forță. Omul nu este capabil să pună în mișcare în acelaș timp decât un singur instrument: motorul, cu ajutorul transmisiunilor, pune în mișcare simultan un număr mai mare de mașini-unelte, ceea ce sporește considerabil capacitatea de producție a unității industriale.

Indeosebi, odată cu introducerea forței aburului, manufactura a decăzut și locul ei a fost luat de fabrică.

Rolul lucrătorului în fabrică s'a schimbat. El nu mai prelucrează direct materia primă, ci servește mașina, îi reglementează mersul și o controlează. Aceasta se oglindește și în situația lucrătorului industrial. În primul rând, mașinismul face cu puțință intrarea muncii necalificate în fabrică, a femeilor și copiilor. În al doilea rând, mașinismul înlesnește posibilitatea unei munci continue, prin urmare și munca de noapte, în așa numitele uzine cu foc continuu, paralel cu perfecționarea mijloacelor de luminat, electricitatea, etc. Adunarea laolaltă a unui număr mare de lucrători în încăperi înguste și nesănătoase, la temperatură mare, cu o atmosferă în care se dezvoltă aburi și

praf otrăvitor, constituie, la începuturile dezvoltării industriei de fabrică, un izvor de mizerie în clasele muncitorești. Se constată atunci, în anchetele industriale din prima jumătate a secolului al 19-lea, fenomene de degenerare, de epuizare și apatie în rândurile maselor muncitorești. De atunci însă, intervenția Statului, a schimbat această stare de lucruri, prin legislația socială, care a făcut continuu progrese.

Diviziunea socială a muncii apare foarte de timpuriu. Astfel, de pildă, topitorii de metale, lucrătorii de lemn: lemnari, stoleri, căruțași, sculptori, se găsesc încă din antichitate, ca profesii separate. În cântecele lui Homer se vorbește despre anumiți meseriași specializați: olari și pielari.

În evul mediu, diviziunea socială a muncii este un imbold pentru separarea orașelor de viața rurală. În vremea întemeierii orașelor, nu erau decât un număr de 10-20 feluri de meșteșugari. Din secolul al 13-lea până în al 15-lea, nu descoperim mai mult de 10-20 de bresle. După cinci sute de ani dela dezvoltarea orașelor, găsim câteva sute de profesii.

În secolul al 18-lea, în orașele din Germania, nu se găsesc mai mult de 25-100 meserii breslașe, alături de acele care nu erau organizate în bresle. Statistica profesiunilor din 1895 din Germania arată 10.298 feluri de profesii.

Ordinea economică capitalistă este o construcțiune foarte complexă.

Dacă privim împărțirea pe profesii a societății, constatăm că suntem în prezența unui sistem de serii paralele care, la rândul lor, dela procurarea materiei prime până la fabricarea produselor finite, se împarte în ramuri diferite. Astfel, de pildă, o serie: procurarea lânii, toarcerea în torturi, fabricația în țesături, colorarea, etc.; altă serie: minereul de fer, extracția fierului, fabricarea de plăci de oțel, cazane, locomotive, etc.

În fiecare etapă succesivă, observăm că producțiunea pentru unitatea economică dată, apare închisă. O producțiune sau alta poate să subziste numai dacă găsește pe piață desfacere pentru marfa respectivă. Cu cât diviziunea socială a muncii progresa, cu atât mai mare este și dependența între diferitele cercuri economice.

Legătura între diferitele domenii de muncă, în regimul diviziunii sociale a muncii, se face prin schimb. În aceasta constă deosebirea ei de diviziunea muncii înlăuntrul unei exploatări, de

pildă într'o manufactură, unde lucrătorul specialist nu face un produs final, ci numai o parte din acel produs, pe când în diviziunea socială a muncii, fiecare producător sau grup de producători fabrică o marfă care apoi vine pe piață.

Diviziunea socială a muncii include, în afară de aceasta, raporturi libere între diferitele întreprinderi, ca membre ale comunității naționale de producțiune.

Cu totul altminteri se petrec lucrurile înăuntrul unei manufacturi sau unei fabrici. Acolo lucrătorul este supus voinei capitalistului întreprinzător, care dictează condițiunile de lucru, conform planului său general de activitate.

Raportul reciproc între diferitele ramuri de producțiune nu este reglementat în mod unitar, ci este determinat de schimbul de mărfuri. Circulația mărfurilor face cu puțință adaptarea producțiunii la nevoile societății. În economia capitalistă nu există un plan, ci adaptarea se face succesiv, în raport cu necesitățile. În general, adaptarea forțelor sociale la nevoile economice urmează în mod lent și în cursul ei putem să observăm o serie de anomalii sociale.

Drept urmare, s'au ridicat atacuri împotriva principiului diviziunii muncii.

Astfel, sociologul rus M. K. Mihailovschi, examinând cele două forme, comunitatea de muncă și diviziunea muncii, crede a putea constata superioritatea celei dintâi față de cea de a doua.

„Prin comunitatea simplă de muncă, — scrie el, — omul își sporește forța sa de lucru; întovărășindu-se cu altul, este în măsură să îndeplinească anumite funcțiuni care depășesc forțele sale proprii și în cursul activității sale el își desăvârșește personalitatea sa. Diviziunea muncii, dimpotrivă, este menită să împiedice dezvoltarea personalității umane și poate să fie considerată în fond ca un rău pentru omenire”. El se ridică împotriva concepției sociologului englez Herbert Spencer, care face deosebire între organismul biologic și social, constând în însemnătatea deosebită a diviziunii muncii pentru fiecare. Cu cât organele unui individ sunt mai diferențiate, cu atât sunt mai perfecționate și cu atât viața organismului individului este mai complexă și funcțiunile ei mai perfecte.

Mihailovschi spune că școala sociologică face o eroare confundând evoluția individului cu aceea a societății. Herbert Spen-

cer consideră diviziunea muncii ca un caz special al legii de diferențiere a fenomenelor, prin care omul se apropie de un tip superior. Mihailovschi afirmă că prin diviziunea socială a muncii individul este coborât la rolul unui organ. Individul nu îndeplinește decât o parte dintr'o anumită funcțiune, aceeași în mod continuu, ceea ce determină o abrutizare a simțurilor sale.

În schimb, afirmă el, comunitatea simplă de muncă este într'adevăr un element de progres. Ce este progresul? se întreabă Mihailovschi — și răspunde: „progresul constă în apropierea treptată de unitatea indivizibilă, la cea mai deplină și multilateral posibilă diviziune a muncii între diferitele organe și cea mai redusă între oameni. Imoral, nedrept, păgubitor, nerațional, este tot ceea ce împiedică mișcarea. Moral, drept, rațional, numai ceea ce reduce diversitatea societății și prin aceasta urcă multilateralitatea membrilor ei individuali”.

Cu toată această critică, diviziunea muncii reprezintă, în mod netăgăduit, un mare progres în dezvoltarea omenirii. Criticile care s'au ridicat împotriva ei nu sunt întemeiate. S'a spus astfel că munca la mașină abrutizează pe lucrător prin monotonia ei și prin repetarea continuă a aceleiași mișcări, în cursul zilei de lucru. În realitate, munca la mașină presupune o tensiune mare a forțelor spirituale ale lucrătorului. Un muncitor care supraveghează mersul unui număr mai mare de răsboae mecanice trebuie să deponă o atenție deosebită și să observe cu multă diligență mersul mașinilor. Aceasta presupune o încordare spirituală cu totul deosebită. Mai mult decât atât, mașina trezește curiozitatea muncitorului; muncitorul caută să afle care este mecanismul mașinei pe care el o servește și în acest fel se mărește dorința lui de a-și spori cunoștințele. În ceea ce privește monotonia muncii, nu este o deosebire prea mare între munca la mașină și munca manuală. Și una și alta sunt, în definitiv, tot așa de monotone. Meseriașul, lucrător în industria casnică și în industria la domiciliu, săvârșește în cursul zilei de lucru aceeași activitate și interesul meseriașului sau al lucrătorului la domiciliu este egal cu interesul lucrătorului de fabrică.

În afară de aceasta, însă, munca în fabrică reprezintă un element de progres și prin faptul că, în cadrul acesta, s'a ajuns treptat la o scurtare a zilei de lucru. Munca din fabrică, tocmai prin determinarea unei încordări spirituale mai mari din partea

lucrătorului, a îndemnat pe lucrători ca să lupte, generație după generație, pentru scurtarea zilei de lucru.

La aceasta se adaugă faptul că diviziunea muncii a dus, treptat, la o îmbunătățire a condițiilor de muncă. Salarizarea a fost sporită și toate celelalte împrejurări ale muncii au fost îmbunătățite, ceea ce constituie tocmai un avantaj pentru industria mecanică din fabrici, față de industria manuală a meseriilor și industria la domiciliu, deoarece reglementarea condițiilor de muncă este mai ușoară pentru fabrici, datorită concentrării muncii în unități puține, ceea ce înlesnește controlul ei, pe câtă vreme reglementarea muncii în meserii și în industria la domiciliu este foarte anevoioasă, din cauza dispersiunii în unități numeroase a acestei activități.

Apoi, viața muncitorului a fost întregită, prin dezvoltarea lui culturală. S'au întemeiat pretutindeni, sub diferite forme, cursuri de complectare a cunoștințelor muncitorilor cari au ridicat standardul lor intelectual.

În afară de aceasta, muncitorii de fabrică s'au organizat în asociațiuni profesionale, prin mijlocul cărora nu numai că au fost în stare să lupte pentru ridicarea bunei lor stări, dar au participat din ce în ce mai mult activ la viața publică a țărilor respective.

Însfârșit, viața muncitorului a fost înfrumusețată și prin mediul în care a fost pus să locuiască, prin acțiunea de construcție de locuințe muncitorești din ce în ce mai bine condiționate, cât și prin înlesniri de a lua parte la diferite manifestări artistice și culturale ale vieții sociale.

Organizațiile de sport muncitorească, de teatru pentru muncitori, care în timpul din urmă și-au găsit o cristalizare în statele totalitare în organizația denumită „Kraft durch Freude”, „Dopolavoro”, etc., constituie, fără îndoială, o întregire a condițiilor din ce în ce mai favorabile ale dezvoltării muncitorului.

Fără îndoială că cel mai de seamă rezultat al diviziunii sociale a muncii este specializarea. S'au ridicat glasuri cari au afirmat că specializarea împiedică formarea caracterului omului, prin unilateralitatea ocupațiunii sale.

În realitate, prin diletantism, adică printr'o preocupare superficială, oricât de multilaterală, nu se poate realiza nimic. Arta însăși presupune specializarea. Numai pe această cale se poate

forma o adevărată personalitate, care reușește, prin specializarea sa, să-și perfecționeze toate însușirile ce-i sunt necesare pentru îndeplinirea în mod cât mai desăvârșit a unei anumite funcțiuni.

Specialistul poate să-și întregască apoi cunoștințele, în toate celelalte domenii, pentru a deveni un om întreg. Diletantul nu este niciodată folositor societății.

3. CAPITALUL.

Producțiunea este un proces complicat. Între începutul ei, care este stabilirea unui țel economic și sfârșitul ei, care este realizarea acestuia, adică producerea de bunuri, este o separație, constând dintr'un interval de timp mai lung sau mai scurt. În acest interval dintre cele două momente ale activității economice, intervine rolul capitalului, în procesul de producțiune. Distanța între fixarea și executarea țelului este ocupată de intercalarea mijloacelor de producțiune, care sunt un produs al muncii anterioare, menit să ușureze continuarea producțiunii.

Omul nu realizează niciodată în mod direct țelurile sale, ci numai indirect, prin intermediul unor mijloace și aparate complexe. Cine vrea să trimită o scrisoare, nu o duce niciodată singur, ci, sau se folosește un curier, sau de cele mai multe ori face uz de poștă; cine vrea să parcurgă o distanță, nu merge pe jos, decât atunci când distanța este scurtă, sau se preumblă; de obicei, folosește un mijloc de transport, fie o simplă căruță sau trăsură, fie automobilul, drumul de fier, vaporul sau avionul. Toate aceste mijloace tehnice, uneori foarte complicate, nu sunt altceva decât rezultatul unei munci acumulate în trecut, care servește pentru împlinirea unor anumite țeluri în viitor.

Deosebirea între economia popoarelor primitive și economia modernă, constă tocmai în faptul că, în viața popoarelor moderne distanța între așezarea țărilor economice și realizarea lor este mai mare. În societatea primitivă, fiecare își procură bunurile pentru satisfacerea trebuințelor sale, prin munca sa proprie. Sălbatecul mergea la vânat, împușca un număr de animale, le aducea și nu pleca din nou până când nu termina cu devorarea lor; când pleca din nou la vânătoare, se putea întâmpla să se întoarcă fără vânat, așa încât viața lui se desvolta între exces de hrană și foamete. La popoarele de cultură, constatăm existența

unor sisteme complexe, menite să ușureze producțiunea și acumularea de rezerve de alimente.

Dacă considerăm noțiunea de capital, în sensul aplicării ei la toate epocile evoluțiunii economice, înțelegem prin capital totalitatea bunurilor, create prin activitatea economică anterioară, și destinate ușurării și realizării producțiunii viitoare.

Dacă ținem seama însă de rolul istoric al capitalului în economia modernă capitalistă, pe lângă caracteristica generală, vom introduce un factor specific acestei etape și anume posibilitatea pentru posesorul de capital de a încasa un venit fără muncă, pe baza simplului fapt al acestei posesiuni. Deci, în structura economică modernă, capitalul este totalitatea mijloacelor de producțiune, create prin muncă anterioară, a căror posesiune acordă posibilitatea de a obține produsul muncii altora, în forma unui profit.

Economistul Rodbertus deosebește foarte bine capitalul național, ca o categorie economică permanent aplicabilă la toate timpurile și la toate popoarele și capitalul privat, ca o categorie istorică juridică.

Dela fiziocrați, în deosebire dela Adam Smith, știința economică a avut continuu preocuparea de a separa specia de bunuri economice care se pot defini capital și a le defini exact.

Școala utilității finale crede a putea identifica capitalul cu bunurile economice și a alege drept caracteristică de distincțiune, în acest scop, momentul timpului. Economistul american Irving Fisher definește capitalul în acest înțeles, ca „un depozit de avere într'un anumit moment, spre deosebire de venit, care reprezintă un curent de servicii într'o anumită perioadă de timp”.

Deci, după această concepție, toate bunurile cari posedă o valoare apar, într'o anumită perioadă de timp, drept capital. Această definiție nu cuprinde nici un element specific, care să deosebească diferitele bunuri economice, cuprinzându-le pe toate în noțiunea de capital într'un moment dat. Dar reprezentanții acestei concepții nu sunt nici consecvenți, deoarece când analizează funcțiunile capitalului părăsesc acea definiție și privesc capitalul în mod obișnuit, drept mijloace de producție.

Din definiția noastră, se ajunge la o separație, pedeparte a bunurilor economice, care trebuie să fie privite capital și a celorlalte bunuri, care servesc la satisfacerea directă a trebuințelor și pedepartate de celelalte mijloace de producțiune care

nu sunt create de munca omenească, care au totuși o valoare economică, cum sunt de exemplu pământul și forțele naturale. Desigur, din punct de vedere al economiei private și asemenea bunuri, și forțele naturale, care nu sunt cuprinse în definițiunea de capital, intră în categoria aceasta. Din punct de vedere privat economic, spre pildă, casele de închiriat care produc un venit proprietarului sunt considerate drept capital. Dar, din punct de vedere național economic, bunurile care satisfac direct trebuințele omului nu sunt considerate drept capital; alimentele, hainele, locuința, școala, masa, teatrul, etc., sunt considerate ca bunuri de consumație. Nici pământul, care este o bază naturală a producțiunii, nu intră în noțiunea de capital.

Dar, pentru clarificarea noțiunii generale de capital, din punct de vedere național economic, trebuie să se arate care sunt felurile deosebite de capital.

Putem deosebi următoarele feluri de capital:

1. Ameliorațiuni agricole, îngrășăminte, drenaje, irigațiuni artificiale;
2. Mijloace de producțiune moarte: instrumentele și mașinile; vii: animale;
3. Materii prime: lâna, bumbacul, fierul, cuprul, etc. și materii auxiliare: cărbunele, lemnul, uleiul, etc.;
4. Clădiri în care se transformă materiile prime, depozite pentru materii prime și fabricate, săli de mașini, etc.;
5. Mijloace de transport;
6. Antrepozite și magazii;
7. Moneda, care se întrebuințează la scopuri productive și de circulațiune (cumpărare de materii prime, plată de salarii, etc).

Toate aceste feluri de produse constituiesc împreună un aparat ajutător al producțiunii, care trebuie să fie în mod continuu regenerat și înlocuit.

Dacă ținem seama de durata întrebuințării capitalului, deosebim două forme de capital: capital circulant și capital fix. John Stuart Mill a făcut cel dintâi această distincțiune care a fost apoi introdusă curent în știința economică.

Se înțelege prin capital circulant acel element al capitalului care participă o singură dată în procesul de producțiune; spre pildă, cărbunele care este întrebuințat pentru a produce forța motrice; lâna care este folosită pentruca, prin toarcere și țesut, să fie transformată în postav. Capitalul fix

este cea cheltuială de capital care se face pentru o serie de procese de producțiune; de pildă, mașinile care deserveșc mai multe procese de producțiune, până când trebuie să fie înlocuite, din cauza uzajului.

În fiecare întreprindere, compoziția capitalului este alcătuită din mijloace de producțiune, din materii prime, etc., care au semnificație pentru întreprinzător, prin valoarea pe care o posedă. Deaceea, pentru întreprinzător, nu este însemnată înșirarea bunurilor componente ale capitalului, ci valoarea capitalului investit. Drept urmare, în înregistrarea capitalului său, întreprinzătorul va ține seama și de terenul pe care se află întreprinderea sa, care are pentru el o valoare, ca și toate celelalte elemente ale capitalului.

Capitalul a existat totdeauna, pentru că oamenii au produs, printr'o muncă anterioară, bunuri care le-au servit pentru ușurarea și continuarea producțiunii. Însă, capitalul a avut, în diferite epoci de activitate economică, o însemnatate deosebită și mai ales în vremurile apropiate de ale noastre rolul capitalului a devenit din ce în ce mai însemnat. Au fost epoci în dezvoltarea omenirii, în care rolul capitalului a fost cu totul neînsemnat și în genere subordonat în producțiune rolului muncii. Astfel, în timpul sclavajului, proprietarul de sclavi avea la dispoziție munca pe care putea să o folosească fără nici un fel de cruțare, care îl dispensa de mijloace de producțiune mai complexe. Deasemeni, în timpul servajului, seniorul feudal dispunea de muncitori, care îi săvârșea în condițiuni extrem de avantajoase pentru el tot felul de munci, cu care producea tot ceea ce era nevoie pentru marea lui gospodărie. Capital, în aceste epoci, găsim numai în comerț și camătă. Numai în aceste două funcțiuni, a distribuțiunii mărfurilor și a împrumutului de bani, capitalul juca un rol în acele vremuri.

Numai din momentul în care munca liberă a înlocuit sistemul muncii nelibere a sclavilor și a iobagilor s'au deschis noi căi de folosință a capitalului. În secolul al XVIII-lea și al XIX-lea descoperim mari investițiuni de capital.

Sclavajul însemna un drept de proprietate a stăpânului de sclavi asupra tuturor mijloacelor de producțiune: a isoarelor de forță din pământ, a uneltelor, ca și a muncii și a persoanei oamenilor. Viața economică modernă presupune și ea o clasă deosebită de oameni, care concentrează în mâna lor posesiunea ca-

pitalului, drept factor determinant în organizația economică a societății. În economia feudală, exista o categorie de oameni, care, fără să presteze un serviciu al muncii, realiza venituri din raporturile de drept ce decurgeau din ordinea economică feudală. În epoca capitalistă, există o categorie de oameni care trag venit fără muncă, din faptul posesiunii capitalului.

Care este rolul capitalului, în producțiunea de bunuri?

În primul rând, capitalul contribuie într-o largă măsură la sporirea productivității muncii. Aceleași avantaje pe care le-am expus cu privire la diviziunea muncii, în ceea ce privește creșterea producțiunii muncii, sunt a se atribui și întrebuițării capitalului în producțiune, deoarece numai cu ajutorul capitalului investit în industrie se poate realiza un grad mai mare de diviziune a muncii.

În genere, oriunde se rezolvă funcțiuni economice într'un mod mai rațional, se va întrebuița o cantitate mai mare de muncă pentru creierea de mijloace de producțiune decât în modul de activitate economică primitivă. Între mijloacele de producțiune, unele sunt produse timp de câțiva ani, altele sunt produse mai repede. Timpul care se scurge între fixarea țelului producțiunii și realizarea sa este complectat printr'un lanț complicat de procese intermediare. Producțiunea de bunuri gata de consum este ultimul inel al unui lanț lung de acțiuni precedente. Întrebuițarea capitalului este legată de diviziunea muncii și de aceea etapele succesive ale producțiunii se petrec, de fapt, simultan: țăranul ară, seamănă și seceră; în alt loc, fabrica produce pluguri, semănătoare și coase; în timp ce locomotiva duce trenul de marfă și de persoane, fabrica de locomotive produce noi locomotive, pentru a se înlocui cele care sunt scoase din uz din cauza întrebuițării lor complete.

Este greu de spus dacă întrebuițarea capitalului grăbește sau încetinește realizarea țelurilor economice, în cursul unei generații. De exemplu, construcția unui canal se face mai repede dacă se întrebuițează mașini și instrumente complicate, cu toate că pentru producerea acestora a trebuit să se întrebuițeze un timp foarte însemnat. În general, cu cât sunt mai complexe mașinile și uneltele care servesc la producțiune, cu atât munca se face mai repede. Dar, dacă privim acest proces în cursul unei generații, nu este totdeauna sigur că rezultatul este o accelerare

a timpului în care se săvârșește munca în genere. De cele mai multe ori, desigur, răspunsul este afirmativ.

Procesul acumulării capitalului este însă menit să prefacă continuu structura economică a societății. Acumularea mai mare de capital înseamnă înmulțirea inelelor prin care trece producțiunea. Diviziunea muncii sporește și crează noi etape în procesul de producțiune, care au drept rezultat o modificare continuă a structurii societății economice. În acelaș timp, observăm un alt fenomen: o concentrare din ce în ce mai mare a capitalului în întreprinderi, concentrare care se traduce printr'o sporire a productivității muncii. Cu cât o întreprindere are un capital mai însemnat, cu atât este mai mare capacitatea ei de producțiune; iar dacă privim dezvoltarea producțiunii în diferite țări, observăm că ea este în funcțiune de posibilitățile de aplicațiune ale capitalului. Cu cât condițiunile pentru formarea de capital sunt mai favorabile, cu atât și dezvoltarea economică poate să ia un ritm mai viu. Deasemeni, posibilitățile de import de capital din alte țări pot să contribuie la facilitarea progresului economic dintr'o anumită țară.

Cum se formează capitalul? Din însăși definiția dată de noi, după care capitalul constă din bunuri produse printr'o muncă anterioară pentru facilitarea dezvoltării ulterioare a producțiunii, reiese că primul izvor al formațiunii capitalurilor este munca. În realitate, toate acele bunuri care sunt menite să ușureze producțiunea de bunuri viitoare sunt un rezultat al muncii. Dar, munca poate să fie aplicată și la producerea de bunuri de consum. Deci, în afară de factorul muncii, trebuie să mai fie și deciziunea luată din inițiativa celui care săvârșește munca, de a produce, în afară de bunuri de consum imediat, și bunuri destinate producțiunii viitoare.

Prin urmare, nu numai munca ci și consumația este un factor care determină posibilitățile de formațiune a capitalurilor. Dacă se consumă toate bunurile produse prin muncă, nu se mai poate forma capital. Numai dacă o parte din muncă se aplică pentru producțiunea de bunuri de consum și o altă parte pentru producerea de bunuri destinate consumațiunei viitoare, sau dacă o parte din bunuri se rezervă pentru consumațiunea viitoare, putem să ajungem la formațiunea capitalului.

În această privință, pot să contribuie la imboldul formațiunii capitalului și reformele sociale, menite să stimuleze des-

voltarea producției muncii omenești. Astfel, spre pildă, introducerea învățământului obligatoriu care ridică nivelul de cultură al poporului, organizarea justiției care garantează siguranța tranzacțiilor, reforma agrară care stimulează organizarea rațională a producției. Toate aceste reforme și alte asemenea pot să contribuie la formațiunea capitalului, pentru că stimulează sporirea randamentului muncii și prin aceasta încurajează formațiunea avuțiilor.

Formarea capitalului mai atârână însă și de cantitatea de muncă care se întrebunțează pentru producerea de bunuri de consum. Dacă se produc bunuri cari au caracterul de obiecte de lux, se micșorează posibilitățile de formare a capitalului. Dimpotrivă, dacă se produc obiecte de consum necesare și se cruță restul, destinându-l producției de bunuri pentru consumație viitoare, prin aceasta se sporesc posibilitățile de formațiune a capitalului.

Economisirea de bunuri este, deci, un factor esențial în formațiunea capitalului. Luxul este însă un rezultat al diferențierii mari de averi în lăuntru unei anumite populațiuni. Populațiunea care posedă averi însemnate este îndemnată la o consumație mare de lux și prin aceasta posibilitatea de formațiune a capitalului în societatea respectivă este limitată.

Prin urmare, tot ceea ce duce la nivelarea averilor între diferitele categorii sociale contribuie la stimularea formațiunii capitalurilor, prin faptul că frânează tendința spre cheltuielile de lux și prin aceasta înmulțește posibilitățile de economisire și deci de formațiune a capitalului.

Nu aceeași apreciere se aplică cu privire la consumul populației muncitoare. Dacă masele muncitoare consumă puțin, prin aceasta nu se stimulează formațiunea capitalului, pentru că se micșorează producțiunea. Dimpotrivă, dacă masele muncitoare posedă salarii suficiente care înlesnesc un consum corespunzător unui standard de viață civilizat, prin aceasta se sporesc posibilitățile producției naționale și drept consecință se măresc și posibilitățile de acumulare de capitaluri. În ceea ce privește consumul maselor muncitoare, nu trebuie prin urmare să se tindă la o diminuare a lui, ci numai la o organizare rațională, adică la stimularea unei reduceri a consumului de bunuri vătămătoare, cum este spre pildă alcoolul și la urcarea consumului de bunuri folositoare.

Rezultă că, în ordinea actuală economică capitalistă, acumularea de capitaluri este influențată de direcțiunea și caracterul inițiativei private.

Asupra formațiunii capitalului exercită o influență însemnată și sistemul de impozite. Dacă impozitele sunt astfel așezate încât, în loc să stimuleze producțiunea și în deosebi productivitatea muncii, o stânjenesc, sistemul fiscal poate să aibă o influență dăunătoare asupra formațiunii capitalului. Deasemeni, sistemul de impozite poate să exercite și o influență indirectă asupra formațiunii capitalului, după modul de întrebuințare a veniturilor încasate de Stat. Dacă o mare parte din veniturile obținute prin impozitele puse asupra cetățenilor sunt întrebuințate pentru consumație, prin aceasta se sustrage din venitul național o parte însemnată și se micșorează posibilitățile de formațiune a capitalului. Dacă dimpotrivă o parte însemnată din veniturile publice rezultată din impozite este destinată investițiilor cu caracter productiv, menite să faciliteze dezvoltarea vieții economice, cum sunt investițiunile în drumuri, în căi ferate, în canale de navigație, sau investițiuni în instituțiuni de cultură menite să ridice standardul cultural al populațiunii sau în investițiuni cu caracter social, menite să ridice sănătatea publică, în acest caz, prin modul de cheltuielă a veniturilor publice, se contribuie la stimularea ridicării productivității muncii și deci a formațiunii capitalului.

Deasemeni, repartiția impozitelor între diferitele categorii sociale poate să influențeze asupra productivității muncii. Dacă cea mai mare parte a impozitelor sunt așezate pe clasa muncitoare și împuținează posibilitățile ei de existență, prin aceasta sistemul de impozite contribuie la micșorarea productivității muncii naționale.

Acestea sunt căile și mijloacele de formațiune normală a capitalurilor. Ar fi însă o eroare dacă s'ar socoti că în toate timpurile și pretutindeni formațiunea de capital a urmat numai aceste căi normale. Istoria economică ne arată că au existat și alte forme de acumulare de capital. Istoria economică ne arată cazuri când s'au luat cu forța în posesie mijloacele de producțiune aparținând altor popoare sau altor clase sociale. Prădarea coloniilor de Romani este un exemplu în această privință, cu adausul că nu toate bunurile care au fost prădate din coloniile ocupate de ei s'au transformat în capital, deoarece o bună parte

au fost consumate într'un mod cu totul nerațional. Luxul din timpul lui Nerone este, în această privință, o pildă.

Fenomenul este cunoscut și în istoria modernă; în ce constă câștigul comerțului colonial al Europei în secolele 16, 17 și 18? Cercetând istoria economică, vedem că el constă dintr'o serie de prădăciuni, de acte de violență și înșelătorie. Comerțul cu popoarele primitive din colonii s'a rezumat la o serie nesfârșită de acte de înșelătorie. Se impunea consumului acestor popoare primitive, produse de care ele nu aveau nevoie, sau pe care nu știau cum să le folosească, cu prețuri care aduceau câștiguri fabuloase de 1000-2000%. Dar, nu numai acest sistem a fost întrebuințat pentru acumularea de capital, ci și munca gratuită, cu caracter de sclavaj, pe care o găsim încă din timpul coloniilor republicilor italiene. Comerțul de sclavi reappare îndată după ce se descoperă noul continent. Secolul al 18-lea este pătat de transportul negrilor în America; sute de mii de negrii au fost luați dela căminurile lor și transportați, în aceste vremuri, în plantațiunile din Statele Unite, transformați în sclavi și folosiți la exploatarea bogățiilor virgine ale lumii noi. Incheind capitolul asupra acestui sistem de exploatare în secolele 16, 17 și 18, Sombart, poate să constate următoarele: „Ne-am îmbogățit fiindcă pentru noi au murit rase și popoare întregi și s'au depopulat continente întregi”.

Odată cu dezvoltarea industriei moderne s'a schimbat însă și forma de acumulare de capital. Arendarea impozitelor, executarea de comenzi de Stat au fost înlocuite tot mai mult cu activitatea productivă a poporului, ca isvor de formațiune a capitalului. Cu toate acestea, la începutul dezvoltării industrialismului, a apărut o formă intermediară între comerciant și cămătar și anume întreprinderea capitalistă a industriei la domiciliu, care apoi s'a transformat în manufactură și fabrică. Industriașul la domiciliu era un exploatare de muncă care folosea mijloace comerciale și cămătărești de exploatare. Isvorul de formațiune a capitalului era firește câștigul ce rezulta din contractul liber consimțit între patron și lucrători, dar situațiunea de inferioritate în care se găsea muncitorimea a făcut ca acest contract să fie în realitate o nouă formă de dependență între salariat și patronat, care a înlesnit exploatarea muncitorimii prin condițiuni neomenoase de muncă și prin salarii de foamete și a făcut cu puțință o acumulare însemnată de capital.

Numai treptat cu dezvoltarea culturală a muncitorimii, cu organizarea ei pentru apărarea intereselor ei proprii, această situație a început să piardă treptat din însemnătatea ei și raporturile liber consimțite între patron și salariați au devenit cu timpul și în fapt ceea ce au fost dela început în formă.

Astfel, în cursul evoluțiunii nu au mai rămas prea multe domenii libere de îmbogățire rapidă. Speculațiunile de bursă, afacerile financiarilor îndrăsneți, progresele tehnicei, concentrarea întreprinderilor, descoperirea de piețe noi, acestea sunt aproape singurele căi de îmbogățire rapidă care mai rămân deschise.

Din această expunere s'ar putea desprinde impresia că toți întreprinzătorii capitaliști sunt, prin definiție, oameni răi. Aceasta ar fi însă o impresie cu totul greșită. Este exact, au fost și sunt întreprinzători rapaci; în genere însă ei îndeplinesc o funcțiune economică însemnată și între tipurile de întreprinzători sunt foarte mulți pătrunși de sentimentul datoriei, care își îndeplinesc funcțiunea lor de organizare și de conducere a producțiunii fără ezitare, dar fără a pierde din vedere și datoria socială care li se impune față de salariați.

În istoria economică, s'a făcut chiar o strânsă legătură între anume forme de dezvoltare a religiei și a normelor de viață prevăzute de această religie, cum este religia protestantă și altele și formațiunea spirituală a întreprinzătorilor.

Datoria etică impusă de concepția religioasă a slujit chiar la formațiunea spirituală a tipului de întreprinzător modern, care a contribuit într'o largă măsură la dezvoltarea vieții economice contemporane.

4. INTREPRINDERILE ECONOMICE.

Factorii de producțiune, despre care ne-am ocupat, acționează împreună în diferitele feluri de combinațiuni și în forme variate de organizațiune, în unități economice. Viața economică este alcătuită din o multitudine de asemenea unități, care nu activează pe baza unei conduceri unitare, ci fiecare are ființa sa autonomă, dar, prin numeroasele relațiuni de schimb ce se dezvoltă între ele, formează o rețea întregă și alcătuesc, astfel, cadrul economiei naționale a popoarelor.

Întreprinderea economică este asocierea sub o conducere uni-

tară a diferiților factori de producțiune — muncă, capital și forțe naturale — pentru un scop economic anumit, într'o organizație închisă și independentă, al cărei conducător, maestru, fabricant sau oricare alt patron, are dreptul să dispună după propria sa chibzuință de forțele date.

După subiect, deosebim întreprinderi private și întreprinderi publice (de Stat, comună sau județ); întreprinderi individuale și întreprinderi sociale.

Întreprinderea individuală este aceea care se găsește în posesiunea și sub conducerea unei singure persoane. Întreprinderea socială este aceea care nu se află în posesiunea unei persoane fizice, ci a unei persoane juridice.

Din punct de vedere a importanței pe care o reprezintă în viața economică, putem să deosebim întreprinderi sub formă de exploatare mare și exploatare mică. Exploatarea mare se caracterizează prin amplexarea forțelor de producțiune asociate înăuntrul unei întreprinderi. Un criteriu precis de separațiune între exploatarea mare și exploatarea mică nu există. În statistică, se aleg criterii mai mult sau mai puțin arbitrare. Putem totuși să descoperim un criteriu de distincțiune în faptul că în exploatarea mare, conducerea afacerilor este separată de munca de execuție. Conducerea are un rol special; ea alege și proporționează forțele cele mai potrivite de producțiune; dirijează producțiunea și îndeplinește în acelaș timp funcțiunea punerii în contact a producțiunii cu piața de desfacere.

Exploatarea mare prezintă, în genere, mai multe avantaje față de exploatarea mică. În exploatarea mare, diviziunea muncii poate să aibă loc până la ultimele consecințe, favorizând, prin specializare, dezvoltarea producțiunii în masă, care înlesnește o reducere a prețului de cost și creiază posibilitatea unui profit ridicat. În afară de aceasta, superioritatea exploatării mari se întemeiază pe procurarea în mare a materiilor prime și a celorlalte materiale auxiliare la un preț mai avantajos; pe organizarea desfacerii cu excluderea intermediarilor, care micșorează profitul; pe dobândirea de condițiuni mai avantajoase de credit, etc.

În a doua jumătate a secolului al 19-lea, s'a observat în evoluția economică o tendință spre exploatarea mare. Acest fapt a înlesnit formularea așa numitei teorii a concentrațiunii economice, teorie care a fost în deosebi formulată de Karl Marx și

înainte, în Franța, de Fourier, Considerant și Louis Blanc.

Cum se definește această teorie a concentrației economice? Există o tendință de desființare a exploatărilor economice mici, supuse luptei de exterminare, prin concurența întreprinderilor mari. Intre întreprinderi se observă, apoi, o tendință de extensivitate și de concentrare în unități din ce în ce mai puține, astfel încât la un moment dat întreaga viață economică a unui popor ajunge sub dominațiunea unui număr restrâns de întreprinderi gigantice, aflate în stăpânirea unui pumn de magnați ai capitalului.

În sistemul lui Fourier, această teorie a evoluției este socotită fără însemnătate, prin faptul că el crede că transformările sociale se pot opera imediat, prin introducerea așa numitului sistem al falansterelor economice. În schimb, Louis Blanc se apropie mai mult de punctul de vedere evoluționist, dar el introduce Statul în lupta dintre cei slabi și cei tari, pe care-l socotește în stare — prin concurența întreprinderilor sale gigantice — să înlocuiască treptat întreprinderile private, oricât de mari ar fi.

Concepția lui Karl Marx este dominată de principiul evoluționist; el își imaginează transformările sociale ca o concluzie firească a evoluției economice, drept urmare a concentrării întreprinderilor și a exproprierii acestora de societate.

Toate aceste scheme de evoluție economică privesc însă procesul evoluției economice ca o manifestare unitară, atât în domeniul agriculturii, cât și al industriei. Observarea mai atentă a faptelor a arătat, însă, că există deosebiri fundamentale între evoluția agriculturii și aceea a industriei.

În dezvoltarea agriculturii, există un caracter specific, precizat de două elemente caracteristice: 1) producțiunea agricolă are un caracter organic și 2) agricultura se află într'un raport special față de piața de desfacere.

Social democratul Ed. David, în opera sa „Socialismul și agricultura” și economistul Karl Bücher, în opera sa „Entstehung der Volkswirtschaft”, au precizat că procesul de producțiune este organic în agricultură, în opoziție cu procesul de producțiune în industrie, care este mecanic sau chimic. În agricultură, factorul principal de producțiune este natura, căreia i se subordonează și munca omului. Omul asistă în agricultură, prin munca sa, natura. El nu poate să hotărască nici începutul nici

întreruperea nici sfârșitul muncii agricole, acestea fiind determinate de condițiunile naturale. Exploatarea agricolă are, astfel, un caracter natural.

Din aceste considerațiuni rezultă o rezistență mai mare a exploatării agricole mici, față de exploatarea mare. În agricultură, nu se poate aplica diviziunea muncii, deoarece condițiunile naturale impun, la un moment dat, ca toți să facă aceeași muncă: toți ară, seamănă, cosesc, seceră, treeră, în acelaș timp. Din cauza acestor împrejurări și aplicația mașinilor își găsește în agricultură un câmp limitat de aplicațiune. Chiar tractorul, care a revoluționat condițiunile de producțiune în agricultură, în ultimele decenii, nu poate fi aplicat pretutindeni cu acelaș succes. În afară de aceasta, timpul scurt în care se săvârșește munca agricolă face ca amortizarea mașinelor să fie cu mult mai anevoiasă decât în industrie. În agricultură munca omului are, prin urmare, un rol determinant și prin aceasta exploatarea mică țărăneasă are un avantaj deosebit față de exploatarea mare.

În al doilea rând, în ceea ce privește raportul special al agriculturii față de piață, constatăm că exploatarea țărăneasă se găsește într'o dependență relativ mică față de piață. Chiar scăderea prețurilor pe piață are o influență mai mică asupra exploatărilor mici, deoarece o bună parte din produsele exploatărilor agricole țărănești este destinată consumului propriu al gospodăriei.

Drept urmare, constatăm că în agricultură pot să conviețuiască diferite forme de exploatare agricolă, fără ca cele mici să fie înghițite de cele mari. Concentrarea în exploatări mari agricole nu are deci aceleași avantagii ca în industrie. Deaceea, observăm că schimbările în raporturile de proprietate asupra solului se petrec, de cele mai multe ori în decursul istoriei, drept urmare a unor reforme agrare și nu ca o consecință a evoluției firești a agriculturii. Este exact că exploatarea mare are o superioritate în cultura cerealelor față de exploatarea mică. În deosebi, dela introducerea motoculturii, acest fapt este necontestat, dar exploatarea mică este superioară exploatării mari în creșterea animalelor și în industrializarea produselor animale.

În afară de aceasta, în decursul timpurilor, au intervenit două elemente importante de susținere a exploatării mici în agricultură: în primul rând, răspândirea, tot mai mult, a cunoștințelor agricole și în al doilea rând, dezvoltarea cooperației agricole.

În ceea ce privește progresul tehnicii agricole și răspândirea cunoștințelor agricole în părțile din ce în ce mai largi ale agriculturilor observăm că în agricultură, în locul procedeele tradiționale, se aplică procedee de raționalizare a organizării producției. Selecțiunea semințelor, succesiunea normală a plantelor, întrebuintarea celor mai bune metode de cultură, nu mai sunt apanagiul exploatării mari, ci trec, prin răspândirea cunoștințelor, și în domeniul exploatării mici. În această privință, observăm că nu este în atributul întreprinderii agricole individuale să cerceteze condițiunile optime ale producției agricole, ci aceasta este chemarea Statului. Statul, prin organizarea cercetării calităților solului și prin selecționarea semințelor, stabilește soiurile de semințe corespunzătoare diferitelor calități ale solurilor. Tot Statul selecționează rasele de vite cele mai potrivite, condițiunilor naturale respective și înlesnește, prin procurarea în condițiuni avantajoase de exemplare de rase alese, dezvoltarea creșterii vitelor, în condițiunile cele mai bune. În afară de aceasta, Statul a contribuit la răspândirea cunoștințelor agricole în masele țărănești, prin organizarea sistematică a învățământului agricol, în diferitele sale forme: școli de agricultură, școli de iarnă pentru tineretul dela sate, catedre ambulante, create pentru industria agriculturii, agronomi sociali, cu chemarea de a cerceta condițiunile de producție agricolă în diferitele părți ale țării și a îndruma pe căile raționale producțiunea agricolă model, cu scopul de a servi drept îndemn și călăuză pentru o bună practică agricolă.

În al doilea rând, cooperația a contribuit la susținerea exploatării mici în agricultură. Cooperația nu este o formă de organizare economică care substituie exploatării individuale exploatarea colectivă. Cooperația este o formă de asociație, bazată pe ideea mutualității, care înlesnește întărirea forței de acțiune și de rezistență a exploatărilor țărănești, în lupta de concurență. Cooperația are ca principiu de bază ideea ajutorului reciproc. Potrivit structurii însăși a exploatărilor agricole țărănești, care este întemeiată pe principiul venitului din muncă, cooperația exclude profitul din preocupările sale. Deaceia, se poate spune că cooperația este o formă de asociație cu o structură necapitalistă, care corespunde naturii exploatărilor agricole țărănești.

În decursul timpului, s'au dezvoltat diferite forme de coo-

perație care au contribuit la întărirea exploatărilor mici în agricultură. Cele mai însemnate sunt:

a) Cooperativele de credit tip Reiffeisen, constituite fără capital, în care însă cei asociați răspund nelimitat cu toată averea lor și prin aceasta creiază o bază de credit îndestulătoare pentru satisfacerea nevoilor de credit ale micilor plugari.

Aceste cooperative, acolo unde s'au dezvoltat, au înlesnit agricultorilor mici obținerea de credit ieftin pentru înzestrarea gospodăriilor agricole, pentru ameliorarea terenurilor și chiar pentru mărirea patrimoniului gospodăriilor țărănești, prin cumpărarea de pământ. Aceste cooperative s'au întărit, prin diferite forme de federalizări, pe regiuni și pe țara întreagă.

b) Cooperativele pentru procurarea în comun de mașini, de îngrășăminte, de vite, de semințe, ș.a.m.d.

c) Cooperativele de desfacere în comun, prin care agricultorii mici au reușit să înlăture câștigul intermediarilor comerciali, în desfacerea produselor lor.

d) Cooperativele de producție, care au înlesnit unităților mici agricole să folosească în comun mașinile, cum este cazul în cooperativele de lăptărie, sau în cooperativele de vinificare.

Constatăm, prin urmare, în evoluția agriculturii, trăsături deosebite care duc la încheerea că procesul de concentrare în agricultură nu s'a dezvoltat nicăeri.

În industrie, evoluția a mers pe căi deosebite. Dacă privim procesul evolutiv în industrie, descoperim forme multiple de exploatare, în continuă prefacere și într'o continuă conviețuire, cu predominarea, când a unui tip, când a altuia.

Unul din cele mai însemnate tipuri mai vechi de exploatare industrială este meseria, care este acea formă de exploatare industrială în care un producător independent produce lucruri pe comandă sau, în genere, pentru un cerc restrâns de consumatori. Meseria s'a dezvoltat în industria casnică, prin separarea din gospodăria casnică a unui specialist, care a făcut baza unei noi profesii, din exercitarea unei îndemănări.

În țările apusene și ale Europei centrale, epoca de înflorire a meseriilor a fost evul mediu. În secolele 17 și 18, sistemul de exploatare al meseriilor a primit lovituri însemnate din partea celei dintâi forme de exploatare capitalistă industrială, industria la domiciliu și manufactura.

Trăsătura caracteristică a meseriilor este producerea pentru clienți. Drept urmare, meseriile pot să trăiască numai în două condițiuni: acolo unde există nevoia de produse adaptate gustului individual și acolo unde există o cerere limitată de anumite produse.

În cazul întâi, observăm, până în zilele noastre, predominarea meseriilor în industria modelor și articolelor de lux; iar, a doua împrejurare se vedește în situațiunea mai bună pe care o au, chiar și în prezent, meseriașii la țară, unde există un cerc limitat de consumatori de anumite obiecte. Aceste condițiuni se înrăutățesc, însă, continuu. Evoluția transporturilor desființează izolarea unor anumite ținuturi și creiază condițiuni din ce în ce mai favorabile pentru desfacerea în massă, care la rândul său condiționează producțiunea în massă. Oriunde exploatarea industrială admite o diviziune mai mare a muncii și felurile de articole sunt limitate, există condițiuni favorabile pentru exploatarea mare, care biruie, în industrie, asupra exploatării mici.

Dar, chiar meseria netezește drumul pentru formarea unor exploatări mai mari. Astfel, meseriașul nu lucrează numai pe comandă; pentru a nu pierde timpul, el lucrează și pentru depozitul lui propriu, având gata un număr limitat de produse, pentru clienții care sunt dispuși să cumpere marfă gata. Publicul se deprinde, astfel, chiar din activitatea meseriașilor, să cumpere marfă gata. În acel moment, apare un întreprinzător comercial, care deschide un magazin și se aprovizionează cu marfă dela diferiți meseriași. Atunci meseriașul se transformă în simplu lucrător la domiciliu, își pierde independența sa, devine salariatul patronului comercial.

Însă, desvoltarea industriei la domiciliu, sau chiar a fabricii, nu duce totdeauna la dispariția completă a meseriei. Adesea, în activitatea fabricilor, intră numai anumite părți sau anumite operațiuni parțiale din producțiunea meseriașului. Spre pildă, în industria periiilor, fabrica lucrează cozile și periiile, iar compoziția o fac meseriașii. Alte ori, fabrica lucrează diferite părți, pe care meseriașul le combină împreună în diferite obiecte. Sunt, însă, cazuri în care fabrica înlocuește complet meseria. Astfel, când fabrica substituie o materie primă alteia, cum este cazul înlocuirii obiectelor de piele prin obiecte de cauciuc, sau a vaselor de lut prin vase de email. Deasemeni, fabrica poate să concentreze într'o singură întreprindere mai multe meserii, fiecare devenind subor-

donată ei, cum este cazul într'o fabrică de caroserii, fie de trăsurii, fie de automobile.

Meseriaşii pot să întărească capacitatea lor de rezistenţă, prin raţionalizarea producţiunii. Statul îndeplineşte, în această privinţă, o însemnată acţiune, atât prin învăţământul industrial, care înlesneşte sporirea capacităţii tehnice a meseriilor, cât şi prin diferite feluri de instituţiuni, cum sunt muzeele industriale, prin care se înlesneşte răspândirea cunoştinţelor asupra diferitelor maşini şi unelte perfecţionate şi se încurajează procurarea de maşini mici, potrivite pentru raţionalizarea producţiunii meseriilor.

Deasemeni, cooperativele, în deosebi cele de tip Schultze-Delitsch, au întărit forţa de rezistenţă a meseriilor, în lupta de concurenţă, fie prin crearea de cooperative de credit, pentru înlesnirea creditului în condiţiuni avantajoase; fie de cooperative de aprovizionare în comun cu materii prime, pentru a pune în această privinţă meseriile pe un picior de egalitate cu fabrica; fie prin cooperative de desfacere în comun, care înlesnesc diferiţilor meseriaşi asociaţi să aibă un magazin situat în centrul oraşului, în care să expună produsele lor şi să le desfacă în condiţiuni avantajoase.

O formă de exploatare industrială intermediară între meserie şi fabrică este industria la domiciliu, adică acea formă de exploatare industrială în care un întreprinzător comercial dă de lucru unui număr mai mare de lucrători, care execută lucrul la domiciliul lor propriu. Cu meseria, acest sistem este înrudit prin tehnica sa de producţiune, care rămâne aceeaşi, tot aşa de rudimentară ca mai înainte, iar cu fabrica are înrudire prin caracterul de producţiune în massă, capitalist.

Această formă s'a dezvoltat încă din secolele 15 şi 16 în ţările din Europa apuseană şi centrală, dar a luat o dezvoltare mai mare în secolele 17 şi 18, în secolul al 19-lea aflându-se în declin, prin pătrunderea fabricii.

Deosebim trei forme, în evoluţia acestui sistem de exploatare industrială.

Industria la domiciliu independentă, care s'a dezvoltat aproape în mod firesc din sistemul meseriilor. Indată ce s'au deschis posibilităţi mai mari de desfacere, meseriile au început să lucreze pentru depozit, sau pentru a desface produsele lor la târguri. Curând a intervenit un comerciant care a luat asupra lui

însuși vânzarea, îndeplinind astfel funcțiunea de întreprinzător capitalist.

A doua formă este aceea a industriei la domiciliu capitaliste, în care un întreprinzător comercial, dispunând de capitaluri însemnate, își asumă el desfacerea produselor industriei la domiciliu, dând comenzi sau cumpărând mărfuri gata ale lucrătorilor la domiciliu.

A treia formă este industria la domiciliu descentralizată, în care întreprinzătorul comercial dă comenzi, procură materii prime, dă modele, uneori procură chiar și uneltele de producțiune și dirijează astfel oarecum producțiunea, care continuă să se execute în atelierele mici ale lucrătorilor, la domiciliu. În această ultimă formă, există și o oarecare diviziune a muncii, în unele ramuri de industrie, în sensul că o anumită parte a procesului de producțiune este executată în atelierele întreprinzătorului capitalist — de pildă apretura — și restul este produs în atelierele mici ale lucrătorului, la domiciliu.

Această formă de exploatare industrială, cu toate că este mai puternică decât meseria, nu este în stare să suporte concurența fabricii, din cauza tehnicii înapoiate. Fabrica este o exploatare industrială concentrată, cu diviziunea muncii dusă până la ultimele limite și care folosește mașini.

Mijlocul de luptă folosit de industria la domiciliu, în concurență cu fabrica, este exploatarea muncii lucrătorilor, prin extinderea orelor de lucru, prin munca întregii familii a lucrătorului la domiciliu și prin salarii mizerabile. Sistemul de exploatare a muncii în industria la domiciliu nu cunoaște nici un fel de considerațiuni de umanitate. În această industrie lucrează în genere elemente incapabile de a se aplica într'un alt domeniu de activitate industrială, femei văduve, copiii orfani, membrii ai familiilor ruinate, care socot că nu este potrivit cu situațiunea lor socială să intre într'o ocupațiune industrială notorie și formează cadrul de muncă al acestui sistem de exploatare industrială.

Condițiunile de muncă sunt extrem de defavorabile, în industria la domiciliu. În primul rând, munca se săvârșește de cele mai multe ori în încăperea care servește și drept locuință pentru familia lucrătorului sau lucrătoarei la domiciliu, adesea în condițiuni igienice destul de rele. Extinderea muncii la o durată cu totul disproporționată, adeseori 10-12-16 ore de lucru

pe zi, este o consecință a salariilor de mizerie, lucrătorul fiind silit a lucra mult ca să poată obține un salariu, care să-i asigure cea mai mizeră întreținere. Toate aceste condițiuni au îndreptățit caracterizarea acestei forme de organizare industrială drept sistemul asudării (sweating system), ca și caracterizarea dată de sociologul englez Webb de „industrie parazitară”, în sensul că ea este grefată pe concurența neloială față de celelalte forme superioare de exploatare industrială.

S'au folosit diferite mijloace pentru combaterea relelor sociale ale acestui sistem de exploatare industrială. În deosebi, s'a căutat o remediere a lor, prin eliminarea intermediarilor, înlesnind organizarea în cooperative a lucrătorilor la domiciliu, sau întocmind anumite societăți de patronaj, care preiau desfacerea produselor industriașilor la domiciliu. În afară de aceasta, s'au întreprins acțiuni pentru a se ridica capacitatea tehnică a lucrătorilor la domiciliu și în deosebi pentru a duce această industrie cât mai mult pe calea dezvoltării artei naționale, în forma unei industrii artistice.

În ceea ce privește convențiunile de muncă, s'a socotit că s'ar putea aplica controlul muncii și în industria la domiciliu, extinzându-se toate legile de prevedere socială, cu scopul de a se asigura igiena atelierelor și orele de lucru normale. Însă, dispersiunea acestei munci, în ateliere răsfirate în locuințele proprii ale lucrătorilor, nu este potrivită pentru executarea unui control asupra condițiilor de muncă.

Față de salariile de mizerie care se plătesc în industria la domiciliu, s'a introdus în unele țări salariul minimal. Nici această măsură nu a dat roade favorabile, din cauza și a greutății de a controla aplicarea unor asemenea salarii minimale, dar și din cauză că, prin introducerea salariilor minimale, care presupun o capacitate normală de lucru, s'au exclus din câmpul activității, în această formă de exploatare a industriei la domiciliu, o serie de elemente care nu aveau o capacitate de muncă normală, căreia să-i corespundă un salariu de muncă minimală.

Cea mai superioară formă de întreprindere industrială este fabrica, adică acel sistem de exploatare industrială, în care un întreprinzător întrebuințează un număr mai mare de lucrători în atelierelor sale proprii și utilizează forța motrice și mașini, pentru a produce mărfuri pentru piață. În această formă de întreprindere industrială, avem o separațiune netă între întreprinzătorul

capitalist și între muncitorii salariați. În ceea ce privește organizarea tehnică a procesului de producție, observăm pedeparte diviziunea muncii, care merge până la forma desfacerii procesului de producție în părțile lui componente — fiecare lucrător și fiecare mașină, unealtă, având să execute o parte restrânsă din procesul total de fabricație — iar pedepartea o organizare întemeiată pe mașini de toate categoriile, cu tendința de a se realiza o mecanizare completă a procesului de producție.

Producția în fabrică are caracterul de producție în masă. Aceasta înseamnă că fabrica produce cantități mari, din ce în ce mai mari, cu scopul de a reduce costul de producție și a spori astfel beneficiul.

În dezvoltarea industrială, observăm o tendință clară de concentrare a exploatărilor, în sensul înglobării exploatărilor mici în exploatări mari, sau a dispariției exploatărilor mici, în lupta de concurență cu exploatări mari. În legătură cu această tendință de concentrare industrială, Karl Bücher a formulat legea producției în masă, care exprimă și concretizează această tendință de evoluție a industriei spre concentrație.

Întreprinderile industriale au îmbrăcat forme variate. Întreprinderii concentrate îi corespunde, ca formă juridică de organizare, societatea anonimă. Societatea anonimă se întâlnește încă din secolul 17-18, sub forma de societate comercială privilegiată, dar capătă o dezvoltare mare în secolul al 19-lea. Această formă de organizare juridică a întreprinderii este oglindirea necesității de acumulare a capitalurilor însemnate. Concentrarea industrială înseamnă ipso facto și o concentrare de capitaluri. O singură persoană nu putea să adune tot capitalul necesar pentru dezvoltarea unei mari întreprinderi industriale, comerciale, bancare, de asigurări sau alte forme. Societatea anonimă este o formă juridică de întreprindere care înlesnește să adune capitalurile celor care economisesc și simt necesitatea de a plasa economiile în acțiuni ale societăților anonime, pentru a asigura o anumită rentabilitate. Acțiunea este un mijloc de plasament și pe această cale se înlesnește adunarea de capitaluri însemnate, pentru a face cu puțință dezvoltarea în mare a întreprinderilor.

După denumirea ei, societatea anonimă, la prima vedere, pare a fi o organizare nepersonală. De fapt, acțiunile la purtă-

tor lasă să se întrevadă o asemenea organizare nepersonală. În realitate însă, conducerea și organizarea societăților anonime se găsesc sub influența potentăților financiari, a marilor capitaliști cari dețin cea mai mare parte din capitalul unei asemenea întreprinderi. Funcțiunea de întreprinzător, inițiativa și conducerea, se găsește de regulă în mâinile lor și nu se deosebește întru nimic de conducerea și inițiativa dintr'o întreprindere individuală. Cu toate acestea, administratorii unei societăți sunt aleși de adunarea generală. Dar, prin mecanismul străngerii acțiunilor la adunările generale, se isbutește ca conducerea să rămână continuu în mâinile principalilor acționari.

Firește, societatea anonimă, pe lângă acest avantaj al ușurinței de adunare a capitalurilor mari, care sunt necesare întreprinderilor, are și anumite desavantajii față de întreprinderea individuală. Întreprinzătorul individual are mai multă inițiativă și libertate de acțiune decât conducătorul unei societăți anonime.

Tot în cadrul tendinței de concentrare a întreprinderilor, trebuie să subliniem fenomenul asocierii de întreprinderi. Această asociere poate să fie o simplă înțelegere vremelnică între diferiți întreprinzători, în privința prețului de desfacere și a celorlalte condițiuni de plasare a mărfurilor; este așa numita organizație cunoscută sub numele de pool sau corner. Dar, putem să avem asociațiuni permanente mai strânse, cunoscute sub denumirea de carteluri și trusturi.

Cartelurile sunt asociațiuni de întreprinderi de același fel, care au de scop să domine piața. Trusturile sunt asociațiuni de întreprinderi înrudite, care au de scop să asigure o independență față de piață.

Deosebirea esențială între trust și cartel este următoarea: în carteluri întreprinderile își păstrează individualitatea lor juridică, nu se contopesc într'o nouă întreprindere, pe câtă vreme în trust întreprinderile afiliate își pierd personalitatea lor juridică, se contopesc într'o nouă întreprindere.

Cartelul și trustul se descoperă în deosebi în ramurile producțiunii în masă și a capitalului mare. Astfel, asemenea organizațiuni s'au format în industria minieră, industria metalurgică, industria petroliferă, chimică, textilă și alte asemenea industrii. În schimb, însă, asemenea organizațiuni sunt foarte greu de organizat în industria confecțiunilor, în industriile artistice, în agricultură, ș.a.m.d.

Cartelurile s'au dezvoltat, în deosebi, la adăpostul barierelor vamale, care au înlesnit acest proces de asociere a întreprinderilor, pentru a elimina concurența dintre ele și a ajunge astfel la dominarea pieții.

Trusturile s'au dezvoltat mai întâi în Statele Unite. Tipurile clasice sunt trustul petrolului Standard Oil Company și trustul oțelului.

Aceste organizațiuni de carteluri și de trusturi aduc după ele modificări însemnate, în structura organizării pieții. Cât timp întreprinderile economice sunt izolate, raporturile dintre ele se stabilesc pe baza liberei concurențe. Prețurile se formează prin mecanismul cererii și al ofertei, în libera concurență. Indată ce se formează carteluri și trusturi, libera concurență este înlocuită — monopolul fiind în măsură să dicteze prețurile; prețurile nu mai urmează legea cererii și ofertei — monopolul are o politică de prețuri. Firește, tendința monopolului este să ducă la maximum de beneficiu. Această tendință nu înseamnă însă că monopolul poate să sporească prețurile ad libitum. Maximum de preț pe care îl poate fixa o organizație monopolistă este în raport cu capacitatea de plată a masei de consumatori căreia se adresează produsele monopolului. Indată ce prețul este mai mare decât capacitatea de plată a unor anumite straturi de consumatori, aceștia se lipsesc de produsul respectiv, sau caută să-l substituie printr'un surogat, cu un preț mai efitin. În acel moment, monopolul își împuținează posibilitățile de desfacere. Prin urmare, nu este exactă credința populară că prețul de monopol este prețul cel mai mare, pentrucă limita prețului este dată de capacitatea de cumpărare a maselor de consumatori.

Care sunt rezultatele formațiunii acestor organizațiuni cu caracter de monopol? Au introdus ele oare ordinea în anarhia din producțiunea capitalistă, sau sunt, cum se crede de către unii, o simplă formă de constrângere economică, care înlătură concurența liberă spre paguba societății?

Intr'o anumită fază a evoluțiunii capitaliste, asocierea întreprinderilor în forma de carteluri a fost o urmare a exagerării luptei de concurență. În acel moment, situația economică a întreprinderilor eră precară, în urma micșorării beneficiului și uneori a realizării unor pierderi, datorite concurenței acerbe dintre ele. Prin urmare, în faza întâi, această formă de organizare a însemnat o eșire dintr'un impas. Inșă — ca orice formă de mo-

nopol, — aceste asociații au fost stăpânite de tendința de a spori prețurile, pentru a-și asigura, pe această cale, beneficii însemnate. Ele au urmărit să reguleze desfacerea și chiar producțiunea mărfurilor și, pentru a preveni scăderea prețurilor sau a realiza urcarea prețurilor, ele au recurs, uneori, la reducerea producțiunii.

Deasemeni, pentru a-și asigura prețuri maxime pe piața internă, cartelurile au introdus practica exportării surplusului producțiunii la prețuri mult mai joase decât cele realizate pe piața internă, practicând ceea ce se numește dumping.

Prin natura organizației lor, trusturile au mai mult tendința de a-și spori beneficiul, prin reducerea cheltuielilor de producțiune și deci prin micșorarea prețului de cost, decât prin urcarea arbitrară a prețului de desfacere a produselor lor. Reprezentând o formă industrială concentrată, trustul este îndemnat să sporească producțiunea. În acest scop, el are nevoie de debușeuri din ce în ce mai largi. Pentru a realiza o extindere a desfacerii, trustul este obligat să reducă prețul de vânzare, căutând a atrage continuu noi categorii de consumatori.

Anume forme de organizare a cartelurilor, cum sunt așa numitele carteluri de contingentare, țin uneori în loc progresul economic, împiedicând dezvoltarea, în aceeași branșă, a unor noi întreprinderi cu o tehnică superioară întreprinderilor asociate în cartel.

De cele mai multe ori, cartelurile nu sunt în măsură să realizeze o reducere a prețului, deoarece cartelul este un produs al fenomenului supraproducțiunii. Cartelul se organizează, în mod obișnuit, ca urmare a concurenței între întreprinderi, ceea ce are drept rezultat o scoborire a prețului de desfacere, care exprimă prin aceasta o supraproducție. În momentul formațiunii cartelurilor, întreprinderile reduc producțiunea și, drept urmare, este exclusă tendința de reducere a prețului de desfacere.

Despre cartel se poate afirma cu exactitate că reprezintă mai degrabă un dezavantaj pentru consumator. Consumatorul este izolat în fața organizațiunii de monopol a cartelului. Din această izolare, el nu poate ieși decât prin asocierea în cooperative de consum. În țările unde s'au organizat cooperative de consum, consumatorul a reușit să-și amelioreze poziția sa față de organizațiunile industriale cartelate; dar, unde consumatorul a ră-

mas izolat în fața tendinței de urcare a prețurilor, expresie a organizațiunii cartelurilor, el s'a văzut silit să reducă consumul în mod continuu.

În organizarea societății capitaliste, observăm formațiunea de asociațiuni de întreprinderi de diferite categorii, care se găsesc într'o luptă reciprocă. Sindicatele de materii prime, sindicatele de semi-fabricate, syndicatele de fabricate, se află într'o luptă de concurență între ele. Rezultatul acestei lupte este, însă, de cele mai multe ori trustificarea, unificarea într'o singură întreprindere a întregului proces de producțiune, dela materia primă, trecând prin semifabricate, și până la fabricate.

În fața trusturilor și cartelurilor, Statul și comunele, în calitate lor de mari consumatori, se află adeseori într'o poziție de inferioritate. Statul modern a devenit un mare consumator. Construcțiunile de căi ferate, de uzine de gaz, de apă, de electricitate, aprovizionarea școlilor, spitalelor și altor asemenea așezăminte și în deosebi aprovizionarea armatei au sporit continuu funcțiunea de consumator a Statului. Deasemeni și lucrătorul are o poziție de inferioritate față de carteluri și de trusturi, patronatul prezentându-se unitar în tratativele pentru stabilirea condițiunilor de muncă, față de lucrătorul izolat. Organizarea sindicatelor de muncitori a fost o formulă de răspuns a proletariatului industrial, în această situațiune.

Ar fi o greșeală să se socoată trusturile și cartelurile ca o manifestare patologică a societății capitaliste. Trusturile și cartelurile nu sunt altceva decât expresiunea tendinței de concentrare a întreprinderilor, observată în decursul evoluțiunii economice a societății. Drept urmare, oridecâteori s'a încercat prohibirea formațiunii cartelurilor și trusturilor, ele au reapărut, în forme ascunse, cunoscute în deosebi în Statele Unite sub denumirea de *holding companies*, societăți de portofoliu, adică societăți care dețin acțiunile mai multor societăți în portofoliul lor și, prin aceasta, dețin conducerea acestora.

Diferite State au dus lupta împotriva excrescențelor organizațiunilor monopoliste, în forme deosebite și au încercat să influențeze organizațiunile de monopol.

Atitudinea Statului față de trusturi și carteluri a fost variată, atât înainte cât și după război. Putem să o rezumăm în trei forme:

Atitudinea protivnică, concretizată în ideia de desființare și

de prohibire a organizațiunii trusturilor și cartelurilor — înainte de război în Statele Unite, după război și în alte State americane, iar pe continent în Polonia și Jugoslavia.

Atitudinea de reglementare și de control a cartelurilor și trusturilor, într'un număr foarte mare de state din Europa, inclusiv România.

Însfârșit, atitudinea de obligare la cartelizare și trustificare, în scopul raționalizării producțiunii industriale.

În afară de aceste organizațiuni cu caracter de monopol, în cursul dezvoltării economice, au apărut anumite situațiuni de monopol de fapt. Astfel, spre pildă, căile ferate, telegraful, sunt, prin natura lucrurilor, destinate organizațiunii de monopol. Între două puncte nu se pot construi și exploata două linii ferate de două societăți particulare, deoarece acestea sau se concurează între ele până când cea mai puternică învinge pe cea mai slabă și o desființează, sau se înțelege dela început pentru a exploata călătorii și traficul de mărfuri. Deasemeni, telegraful.

În fața acestei situațiuni, s'a ivit dela început problema modului de organizare. Soluțiunea adoptată în cea mai mare parte a Statelor a fost statificarea acestor întreprinderi, care exploatează un monopol de fapt.

Tendința de statizare s'a dezvoltat și în alte ramuri de activitate economică. Ea s'a extins și în activitatea comunală, comunele luând asupra lor funcțiunea de a exploata alimentarea cu apă, electricitate și gaz, abatoriile comunale, etc.

Etatismul industrial are însă anumite limite. Statul nu poate, fără riscuri grave, să preia asupra lui orice fel de întreprindere. Acolo unde există anumite funcțiuni simple și regulate, unde conducerea se poate face în cadrul unei anumite scheme de organizare biurocrațică, Statul este capabil ca să ia asupra sa funcțiunea de întreprinzător; oriunde exploatarea presupune mai multă pregătire tehnică decât comercială, unde există o oarecare siguranță a mersului afacerilor, unde bunul mers atârână de conștiința datoriei personalului și nu de interesul economic și unde nu există risc, datorit fluctuațiunilor economice, Statul poate să îndeplinească cu succes funcțiunea de întreprinzător.

Paralel cu etatismul industrial, s'a dezvoltat socializarea, tendință care s'a afirmat cu multă vigoare, în deosebi după războiul mondial. Socializarea presupune înlocuirea proprietății private cu proprietatea publică, trecerea dela regimul proprietății

private și al liberei concurențe la proprietatea publică asupra mijloacelor de producție și administrarea lor de colectivitate. Socializarea este completă când privește toate ramurile de activitate economică. Ea este parțială când este limitată la anumite ramuri de activitate economică. S'a socotit că ar exista o tendință de evoluție în direcțiunea socializării, în faptul extinderii continue a întreprinderilor publice și s'a crezut că se va ajunge la transformarea generală a industriei și la biruința raționalismului și exploatării mari, la transformarea treptată a organizării industriei într'un mare aparat, oarecum automat, pentru prelucrarea bunurilor. Au fost chiar economiști burghezi cari au crezut aceasta, cum a fost economistul german Karl Bücher, care, în 1920, spunea următoarele: „Personal eu sunt convins de certitudinea unei victorii definitive a socialismului. Am dedicat mulți ani din viața mea cercetării etapelor trecute ale vieții economice. Am încercat să le aduc într'o ordine și să le prelungesc în liniște, pentru mine, în viitor. Și a trebuit atunci să-mi zic întotdeauna că lumea economică va trebui într'o zi căutată în direcțiunea pe care și-o imaginează cei mai buni dintre socialiști”. Dar, Karl Bücher nu așteaptă nimic dela măsuri grăbite și dictatoriale: „Nici o ordine economică nu a venit până acum pe lume, în decursul mileniilor, dintr'odată, printr'o dispoziție arbitrară”.

III. DESPRE SCHIMB

1. VALOAREA.

Din expunerile privitoare la factorii de producțiune, s'a înțeles că producțiunea nu este un țel în sine; ea are sens și rost numai în măsura în care este orânduită și destinată pentru satisfacerea trebuințelor omenești.

Înainte de a ajunge în mâna consumatorilor, bunurile create prin munca economică parcurg mai multe etape de activitate, la încheerea cărora, membrii diferitelor colectivități capătă anume cantități de bunuri din depozitul general. Din aceste considerațiuni, s'ar părea că, după examinarea problemelor privitoare la producțiune, ar urma să se treacă la cercetarea problemelor privitoare la repartiție. Observând, însă, diferitele faze istorice, străbătute de viața socială a popoarelor, constatăm că repartiția bunurilor n'a urmat totdeauna direct producțiunea.

În epoca economică a sclavajului și servajului, în care a predominat economia casnică închisă, repartiția bunurilor se făcea pe baza unui element de constrângere; puterea stăpânilor feudali determina în prealabil partea de produse pe care avea să le primească fiecare serv. Dar, chiar în acea vreme a formelor primitive a economiei omenești, nu toate trebuințele unităților economice erau satisfăcute prin distribuția forțată a bunurilor, create de lucrătorii neliberi în economia feudală; o parte din bunurile stăpânului feudal erau destinate schimbului contra altor bunuri, pe care nu era capabilă să le producă marea gospodărie feudală, înlăuntrul ei. Astfel, pentru procurarea obiectelor de lux, seniorii feudali recurgeau la schimbul unei părți din produsele lor.

Paralel cu progresul diviziunii muncii, s'a dezvoltat tot mai mult schimbul, astfel încât, la sfârșitul economiei feudale, pu-

tem descoperi existența comerțului. Moneda metalică a căpătat o însemnătate crescândă și se constată chiar începuturi de organizație de credit atât în favoarea comerțului cât și a industriei. Indată ce legăturile de sclavie și servaj s'au rupt și munca a devenit liberă, circulația bunurilor, prin schimbul în toate direcțiunile, a căpătat o însemnătate deosebită.

În viața economică modernă, totul se întemeiază pe schimb; toate formele de activitate economică se reduc, în ultima analiză, la acte de cumpărare și de vânzare. Întreprinzătorii nu cumpără numai mijloace de producțiune, ci chiar și forța de lucru, plă-tind muncitorului un salariu în bani. Dacă întreprinzătorul poate să-și ia o asemenea obligație asupra sa, aceasta se face numai deoarece există siguranța că el va putea să vândă produsele în bani, deci să le facă să treacă prin circulația schimbului.

În organizația economică modernă, veniturile diferitelor ca-tegorii sociale, care participă la activitatea economică, rezultă din procesul schimbului de bunuri. S'ar părea că economia ță-rănească este exclusă din rețeaua schimbului. În fapt, un timp îndelungat, economia țărănească nu a fost atinsă într'o măsură sensibilă de raporturile de schimb. Ea a trăit în forma econo-miei naturale închisă. Indată, însă, ce viața economică s'a des-voltat, economia țărănească a fost împinsă în rețeaua de schimb, din ce în ce mai mult.

Este însă exact că nu toate categoriile economice ale eco-nomiei capitaliste sunt reprezentate aidoma în economia țără-nească. Schimbul influențează din ce în ce mai mult viața economiei țărănești și disolvă caracterul ei de organizație econo-mică naturală. Numai în anumite ținuturi îndepărtate, care nu sunt legate de rețeaua de comunicație și de transport, influența schimbului asupra economiei țărănești este mai redusă. Astfel, de pildă, chiar în Statele din răsăritul Europei, economia ță-rănească nu este complet angrenată în mecanismul schimbului și în deosebi în părțile muntoase, care nu sunt legate de centrele de comerț prin linii de comunicație și de transport, domină încă caracterele economiei casnice, în care schimbul are un rol ac-cesoriu.

În genere, se poate afirma, că circulația schimbului are un rol central, în economia modernă. Problema generală din teo-ria schimbului este aceea a valorii. Drept urmare, este oportun ca, înainte de a desvolta problemele care decurg din fenomenul

schimbului, să expunem diferite teorii cu privire la valoarea bunurilor.

Observând natura bunurilor economice care se schimbă pe piață, constatăm cu ușurință două manifestări caracteristice: în primul rând fiecare bun satisface o trebuință, deci este util din punct de vedere al subiectului care-l folosește; în al doilea rând, orice bun este un produs al muncii, care determină valoarea sa obiectivă. Din aceste simple considerațiuni, putem să stabilim principiul de diviziune a diferitelor teorii despre valoare. Unii au pornit dela principiul utilității; ceilalți dela principiul muncii și de aici s'au deosebit două categorii de teorii: teoria subiectivă, care are drept punct de plecare prețuirea subiectivă a bunurilor de acei cari le consumă și teoria obiectivă, care consideră condițiunile obiective în care se produc bunurile.

A. Teoria subiectivă.

Teoria subiectivă, cunoscută și sub numele de teoria utilității finale, a fost formulată în mod rudimentar, încă din antichitate, iar în timpurile mai apropiate și-a găsit o primă formulare științifică în opera lui Gossen „Entwicklung der Gesetze des menschlichen Verkehrs” (1854).

Cam în același timp, trei economiști din țări deosebite: Stanley Jevons, în „The theory of political economy” (1871); Karl Menger, în „Grundsätze der Volkswirtschaftslehre” (1871) și Walras, în „Eléments d'économie politique pure” (1874) au pus bazele științifice ale acestei teorii. Ea a fost dezvoltată, apoi, de Böhm Bawerk și von Wieser, în Austria; Marshall, în Anglia; Clark, Patten, Irving Fisher, în America; Pantaleoni și Vilfredo Pareto, în Italia; Gustav Cassel și Knut Wicksell, în Suedia.

Putem stabili în această teorie două direcțiuni: una unilaterală, exclusiv subiectivă, psihologică, care s'a dezvoltat mai ales în Austria și de aceea poartă numele de școala austriacă (această direcțiune este complet opusă teoriei obiective privitoare la valoare); cea de a doua direcțiune, mai conciliantă cu concepția opusă, se servește, pentru fundamentarea ei, de analiza matematică (în această categorie intră: Walras, Marshall și Pareto).

Vom expune teoria subiectivă a valorii, astfel cum a fost

formulată de cel mai tipic reprezentant al ei, Karl Menger, fondatorul școlii austriace, într'o expunere clară și precisă.

Karl Menger plecă dela un exemplu foarte simplu: un locuitor dintr'o pădure virgină dispune de 100.000 trunchiuri de copac, pe câtă vreme el n'are nevoie pentru el și pentru gospodăria lui decât de 20 copaci. Este lesne de închipuit, că, dispunând de lemne în mod superfluu, pentru el lemnele n'au nici un fel de prețuire, de valoare. Dacă ard 1.000-5.000 arbori, nu se produce nici un fel de pagubă. El își acopere cu prisosință necesitățile lui proprii. Altminteri ar fi situațiunea dacă în pădure s'ar mai găsi și 10 arbori fructiferi sălbateci, care sunt toți necesari pentru hrana lui și a familiei lui. Fiecare din acești arbori are pentru el o valoare. Exemplul acesta este însă atât de simplu, încât nu se poate transpune asupra fenomenelor economice complexe, moderne, deoarece în viața economică fiecare lucru poate satisface mai multe trebuințe și orice trebuință are grade de intensitate deosebită.

Ținând seama de aceste considerațiuni, Karl Menger ia un alt exemplu: el imaginează un locuitor care trăește într'o insulă în care se găsește un singur izvor de apă dulce. Acest locuitor are nevoie zilnic de o unitate de apă pentru traiul lui, de 19 unități de apă pentru animalele care îi procură carnea și laptele de care nu se poate dispensa; alte 40 unități îi sunt necesare pentru întreținerea vieții și sănătății lui, pentru spălarea corpului, a rufozelor, a ustensilelor ș. a. m. d. și însfârșit alte 40 unități îi sunt necesare pentru nevoi mai puțin urgente: pentru stropitul grădinii de flori și adăpatul animalelor de casă. În total îi sunt necesare 100 unități de apă. Peste această cantitate el n'are ce să facă cu apa; 1.000 de unități de apă n'ar da nici o valoare nici uneia din unitățile de apă.

Dacă izvorul seacă și nu mai procură decât 90 de unități, fiecare cantitate are pentru locuitorul insular o însemnătate deosebită, deci prezintă o valoare.

Ce se întâmplă însă dacă izvorul scade sub 90 unități la 80-70-60 unități, ce nevoi vor rămâne neîndeplinite? Firește, în primul rând locuitorul nostru se va dispensa de împlinirea nevoilor secundare. Prin urmare, va părăsi animalele pe care le păstrează numai pentru distracția lui; va lăsa în paragină grădina ș. a. m. d. Nevoia cea mai puțin urgentă care mai poate fi satisfăcută prin depozitul de apă existent va determina va-

loarea cantității de apă ce stă la dispoziția locuitorului insular. Adică, valoarea unității de apă va atârna de gradul utilității sale finale și drept urmare această valoare va crește, treptat cu scăderea depozitului de apă.

Karl Menger socotea că aceste împrejurări sunt valabile și pentru împrejurările mai complexe ale societății economice moderne. În acest sens, el spune următoarele: presupunem că avem 10 lucruri cari satisfac 10 trebuințe deosebite și aducem aceste trebuințe corespunzătoare însemnătății lor într'o serie descendentă: hrană (I), îmbrăcăminte (II), locuință (III), igienă (IV), tutun (V), etc.; iar înlăuntrul fiecăreia, introducem trepte succesive, în raport cu gradul de intensitate al fiecăreia din aceste necesități.

I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X
10	9	8	7	6	5	4	3	2	1
9	8	7	6	5	4	3	2	1	
8	7	6	5	4	3	2	1		
7	6	5	4	3	2	1			
6	5	4	3	2	1				
5	4	3	2	1					
4	3	2	1						
3	2	1							
2	1								
1									

Cifrele romane reprezintă necesitățile; cifrele arabe reprezintă gradul de intensitate.

Ce ne spune acest tablou? El arată mai întâi că însemnătatea satisfacerii diferitelor trebuințe este deosebită; fiecare are alt grad de intensitate.

Dacă vom compara nevoia de hrană cu altă nevoie, cu nevoia de tutun, vom constata că nevoia de hrană este mai însemnată, dar că această însemnatate merge până la un anumit punct, până la punctul 5, până când apare în concurență cu nevoia de tutun; dela acest grad de intensitate înainte, nevoia de tutun câștigă în importanță față de nevoia de hrană.

Schema aceasta arată diversitatea valorilor, așa cum este ea observată în circulațiunea mărfurilor. Aprecierea capacității diferitelor bunuri pentru satisfacerea diferitelor trebuințe și diferitelor grade de intensitate ale fiecăreia trebuințe determină hotă-

rirea cumpărătorilor și vânzătorilor, în schimbul de mărfuri. Ca măsură a prețurii servește acel ultim grad de intensitate a necesității care mai poate fi satisfăcută cu depozitul existent, de bunuri. Ultimul grad de utilitate a unui bun este acela care se denumește utilitatea lui finală sau marginală.

Valoarea, după Menger, este „însemnătatea pe care o obțin pentru noi bunurile concrete sau cantitățile de bunuri, prin faptul că noi suntem conștienți că depindem de dispoziția asupra lor, pentru satisfacerea nevoilor noastre”.

Se observă că în tabloul de mai sus intră numai bunurile de consum: hrana, îmbrăcămintea, locuința, igiena, tutunul. Dar, pe piață există, în afara bunurilor de consum, și bunuri de producție. Cum explică oare Karl Menger valoarea bunurilor de producție? Cum se determină utilitatea lor finală, deoarece ele nu servesc direct la satisfacerea trebuințelor?

Valoarea acestor bunuri de producție — spune Menger — nu se determină direct, prin utilitatea lor, pentru că ele au rolul de intermediar în producțiunea de bunuri, ci prin valoarea produselor finale realizate cu ajutorul lor și anume, cum cu același instrument de producție se pot fabrica mai multe categorii de bunuri, valoarea instrumentelor de producție este determinată de utilitatea finală a celor mai puțin importante bunuri și totuși necesare pentru satisfacerea trebuințelor. Deci, valoarea mijloacelor de producție nu atârână de costul de producție, ci de valoarea bunurilor de consum fabricate cu ele și anume a celor mai puțin prețuite, dar care sunt necesare pentru satisfacerea trebuințelor.

În ce privește valoarea de schimb, aceasta este determinată de capacitatea unui bun de a procura prin schimb alte bunuri, sau, cum spune Böhm Bawerk: „valoarea de schimb obiectivă este puterea de schimb”.

Școala austriacă subliniază faptul că se servește de un principiu unitar, în explicația fenomenului valorii. Pentru explicarea fenomenelor valorii și prețului, nu sunt necesare două principii: principiul utilității finale și principiul costului de producție, — afirmă reprezentanții acestei școale. Ei socotesc că principiul utilității finale ar fi cel mai natural și mai liber, deoarece ar rezulta din însăși natura lucrurilor economice.

A doua direcțiune a școalei utilității finale se servește de o metodă mult mai exactă, care analizează fenomenele econo-

mice în realitatea lor mai de aproape. Ea accentuează dependența omului de natură, disarmonia omului față de natura înconjurătoare, fapt care îl pune în pozițiunea de a lupta pentru a domina natura și a extrage maximum de bunuri pentru satisfacerea optimă a trebuințelor omenești.

Teoria acestei a doua direcțiuni a școlii utilității finale nu mai este exclusiv subiectivă. Chiar bazele prețurilor subiective a bunurilor formează un moment obiectiv: limitarea depozitului bunurilor economice. De aceea, cel mai strălucit reprezentant al acestei direcțiuni, economistul elvețian Walras, în loc de termenul care are o nuanță subiectivă de utilitate finală, întrebuițează termenul de „raritate” a bunurilor.

Eroarea școlii austriace nu este de a fi ignorat complect motivele obiective care contribue la formarea valorii, ci de a nu fi dat o importanță suficientă elementului obiectiv. În deosebi, școala austriacă face completă abstracție de străduința omului de a învinge penuria de bunuri pe care o oferă natura. Școala aceasta se așează în ipoteza că rezervele pe care natura le oferă omului sunt o cantitate fixă.

Dar, lipsurile acestei teorii apar cu o claritate deosebită, în explicațiunea forțată pe care o dă în ce privește valoarea mijloacelor de producțiune. Am subliniat că, după această școală, nu costul de producțiune, ci utilitatea finală determină și valoarea instrumentelor de producțiune. Este exact că valoarea unui sol propriu pentru producțiunea de struguri este determinată de valcarea deosebită a acestui produs, dar, în acest caz, mijlocul de producțiune, pământul, are, prin însușirile lui, un caracter de monopol. Dar, școala austriacă extinde această explicație la toate celelalte categorii de bunuri de producțiune și la cele care se pot înmulți la infinit, prin munca oamenilor. Inșă, utilitatea finală depinde de două elemente: de însemnătatea bunurilor economice pentru bună starea omului și, în al doilea rând, de cantitatea de bunuri de care poate dispune. Și, cum această cantitate a bunurilor economice reproductibile nu este fixă, cum ar rezulta din ipoteza în care se așează școala clasică, ci variabilă, — cantitatea de bunuri este în funcțiune de cantitatea de materii prime, de instrumentele de producțiune, de numărul lucrătorilor, de orele de muncă întrebuițate, — rezultă că, cantitatea de bunuri reproductibile nu poate fi sporită ad libitum.

Față de această obiecțiune, la analiza raportului dintre cost și

valoare, Böhm Bawerk aduce o teorie diametral opusă. El spune: un vânzător nu va vinde niciodată un produs sub preț, socotit de el ca valoare a bunului. Dar, adeseori, el va vinde sub cost. De exemplu: o marfă costă 1.000 de guldeni, dar industriașul o prețuiește numai la 800. Dacă i se oferă 800 guldeni el o va da, deși pierde. Dar, cum s'ar interpreta oare atitudinea unui om care ar voi să continue producțiunea în întreprinderea sa, în asemea condițiuni, când el ar continua să vândă sub preț?

Se întrevește din nou, în această teorie a lui Böhm Bawerk, aceeași premisă, în care se așează școala austriacă; cantitatea de bunuri de pe piață este socotită ca o mărime dată, pe câtă vreme aceasta este un rezultat al producțiunii. Economiiștii moderni nu pot neglija origina bunurilor economice, în teoriile lor. Școala austriacă nu a considerat-o, în orice caz îndeajuns, și de aceea nu a reușit să ducă mai departe analiza problemei valorii. Ceea ce este important în această teorie, caracteristica valorii subiective, fusese formulată înainte de ea.

B. Teoria obiectivă.

Ideea fundamentală a acestei teorii, după care munca stă la baza valorii, se găsește chiar și la comentatorii creștini ai teoriilor filosofului. Aristotel. Explicația este simplă: în evul mediu, sistemul tip al organizațiunii economice era acela al meseriilor, în care munca prevala asupra capitalului, astfel încât era firesc ca să se socotească, drept origină a valorii, munca.

William Petty (1623-1687), a avut aceeași concepție rezumată în formula: munca este tatăl — principiul activ, — pământul este mama, avuției. El a conceput aceeași idee, că valoarea bunurilor economice este determinată de cantitatea relativă de muncă întrebuințată pentru producțiunea lor.

Dacă un lucrător, care extrage argintul, întrebuințează o zi de lucru pentru o unce și un lucrător, care produce grâu, întrebuințează tot o zi, pentru producerea unui quintal de grâu, raportul natural între grâu și argint va fi: o unce de argint = un quintal de grâu.

Adam Smith a introdus această teorie în economia politică modernă. El a construit tot sistemul său teoretic, după cum

se știe, pe principiul muncii și al diviziunii muncii și, ca urmare, a pus la baza teoriei valorii principiul muncii. După Adam Smith, teoria obiectivă asupra valorii este valabilă numai cât timp schimbul are loc între producători independenți, prin urmare în situația primitivă a economiei în care nu există o acumulare de capitaluri, nici proprietate privată asupra pământului. În economia modernă, în care produsul este împărțit între diferitele categorii sociale, valoarea nu constă numai din despăgubirea care se plătește lucrătorilor pentru munca lor, ci și din veniturile capitalistului și a proprietarului solului.

Din ce se compune atunci valoarea acestor venituri speciale?

Adam Smith nu dă în această privință un răspuns clar. Pe deoparte, el afirmă că valoarea produsă este determinată de muncă și muncitorul trebuie să cedeze o parte capitalistului și proprietarului solului; pe de altă parte, el încearcă a stabili condițiunile speciale care determină mărimea fiecărui din acele venituri, deci mărimea prețului și mărimea valorii.

Teoria lui David Ricardo are un caracter unitar. Ricardo recunoaște că atât utilitatea bunurilor, cât și raritatea lor sunt surse de formațiune a valorii. Drept urmare, Ricardo face o distincțiune între bunurile care pot fi multiplicare prin muncă și celelalte bunuri care nu pot fi multiplicare. În ceea ce privește această a doua categorie, valoarea va depinde de bună starea și de obiceiurile celor care doresc asemenea bunuri. El limitează această categorie numai la bunuri rare: tablouri de valoare, statui, vinuri scumpe, ș. a. m. d. Cu alte cuvinte, cercul acestor bunuri, care nu pot să fie înmulțite prin munca omenească, este foarte limitat. Ricardo nu analizează de aproape condițiunile de desfacere a acestei categorii de bunuri.

El se ocupă, în deosebi, de prima categorie de bunuri economice, care pot fi înmulțite ad libitum, de munca omenească. Aceste bunuri îndeplinesc, spune el, trei condițiuni: au o capacitate de sporire nelimitată — nici forțele naturale, nici împrejurările sociale nu pot ține în loc această tendință de înmulțire a bunurilor economice; în al doilea rând, libera concurență înlesnește dezvoltarea producțiunii acestor bunuri; și, în al treilea rând, el presupune că cheltuiala de muncă pe unitatea de produs nici nu crește, nici nu se micșorează, chiar dacă sporește producțiunea.

Ce determină valoarea acestor bunuri?

În societatea primitivă, este clar că exclusiv cantitatea de muncă întrebuințată este factorul care determină valoarea acestor bunuri. Deci, valoarea bunurilor ce pot fi sporite în voie este determinată de cantitatea de muncă întrebuințată pentru producerea lor.

Dar, între diferitele munci pot să existe deosebiri de calitate. Are acest fapt vreo importanță asupra formațiunii valorii? Ricardo afirmă că diferența între calitatea diferitelor categorii de muncă nu contrazice întru nimic această teorie. Scara prețurilor diferitelor calități de lucru se stabilește pe piață. Se știe, astfel, prin uz, că ziua de muncă a unui argintar este mai prețuită decât a unui lucrător obișnuit. Însă, deosebirea de prețuire a muncii de diferite calități se stabilește pe piață și valorile astfel fixate sunt hotărâtoare.

Adam Smith a afirmat că principiul acesta suferă o limitare, îndată ce în producțiune se întrebuințează capital. Ricardo nu admite această restricțiune, socotind că capitalul nu este altceva decât munca acumulată. În munca necesară pentru doborîrea unui animal sălbatec nu intră numai timpul întrebuințat propriu zis pentru vînat, ci și timpul întrebuințat pentru fabricarea instrumentului necesar, a puștii vîntorului; la pescuit și timpul întrebuințat în producerea uneltelor de pescuit. El dă exemplul unei fabrici de ciorapi. Acesta presupune cultivarea solului pentru bumbac, transportarea bumbacului și în acest scop, construirea vaporului cu care bumbacul se transportă din țările de peste ocean, torsul și împletitul, construcțiunea mașinilor și instrumentelor de tors și împletit, construcțiunea fabricii de ciorapi și înfărșit activitatea lucrătorilor care sunt ocupați cu comerțul de detaliu. Toate aceste categorii de muncă intră în determinarea valorii producțiunii ciorapilor.

Extinderea, în acest fel, a teoriei obiective a valorii și asupra bunurilor produse cu ajutorul capitalului, are o importanță principală.

Ricardo exclude, însă, pămîntul din factorii determinanți ai valorii, deoarece valoarea produsă de sol este egală cu cheltuiala de muncă necesară în condițiunile cele mai inferioare de producțiune, unde pămîntul nu mai dă nici o rentă, ci restituie numai cheltuiala de producțiune. Deaceia, Ricardo reduce munca și capitalul la origina comună, stabilind prin aceasta o unitate de valoare fixă, o măsură de valoare generală pentru toate ca-

tegoriile de bunuri economice. Capitalul este redus la munca acumulată; munca de diferite calități la munca simplă, munca mijlocie.

Pe această cale, se deschid perspectivele unei analize exacte pentru întregul sistem de economie politică modernă.

Analiza, mai departe, a diferitelor moduri de întrebuințare convinge însă pe Ricardo că formula de muncă adoptată de el nu este aplicabilă totdeauna. El descoperă anume excepțiuni, fie rezultate dintr'o întrebuințare a unei cantități neegale de capital fix și circulant sau, în ipoteza aceleiași cantități de capital fix și circulant, prin durata neegală a întrebuințării capitalului sau iuțea neegală a circulațiunii capitalului. El dă, în acest scop, un exemplu: un întreprinzător întrebuințează 100 lucrători, care produc o mașină pentru fabricarea postavului și alt întreprinzător întrebuințează tot 100 lucrători pentru cultura cerealelor. La sfârșitul primului an, dacă ambii întreprinzători plătesc acelaș salariu de 500 lire pe an și câștigă 10%, producțiunea lor are aceeași valoare: 5.000 lire, plus 500 profitul = 5.500 lire. În anul al doilea, cei 100 lucrători fabrică postav cu ajutorul mașinilor fabricate, iar ceilalți 100 din agricultura continuă să producă cereale. Cerealele continuă să aibă valoarea egală de 5.500 lire; postavul are, însă, valoarea de 5.500 lire, costul producțiunii mașinilor, plus 550 profitul la capitalul fixat în mașini, deci 6.050 lire. Prin urmare, postavul, pentru producțiunea căruia sunt necesari 2 ani și cerealele, pentru producțiunea cărora e necesar numai 1 an, au o valoare diferită, cu toate că se întrebuințează aceeași cantitate de muncă și capital.

În influența duratei de întrebuințare a capitalului asupra formațiunii valorii, Ricardo socoate a fi descoperit și dificultatea și enigma problemei valorii. De fapt, el a recunoscut această dificultate, dar nu a deslegat-o. În cele din urmă, Ricardo este constrâns să revină la concepția lui Adam Smith, după care teoria obiectivă a valorii este complet valabilă numai pentru formele economice primitive, unde aproape nu se întrebuințează capital.

De ce s'a mulțumit însă Ricardo cu această indicațiune și nu a analizat însemnătatea excepțiunilor pe care el însuși le-a descoperit? Probabil pentru că nu s'a preocupat atât de valoarea absolută a unui bun, cât, în deosebi, de valoarea relativă. Produsul unui lucru durează 5 zile; produsul altuia 10 zile; prin

urmare, raportul de valoare este $5 : 10 = 1 : 2$. Lucrul întâi valorează jumătate din lucrul al doilea.

În teoria lui Ricardo, merită o atențiune deosebită descoperirea de el a antagonismului dintre salariu și profit, care, amândouă provin din una și aceeași sursă. Dacă cheltuiala de muncă determină valoarea unui bun, despăgubirea lucrătorului, deci salariul, nu poate fi egal cu valoarea bunului decât dacă întreprinzătorul renunță complet la profit. În acest caz, încetează complet orice acumulare de capital. Cum, în modul de producțiune capitalist, profitul este însă de neînlăturat, iar salariul, după Ricardo, este determinat de cantitatea mijloacelor de subsistență necesară pentru întreținerea lucrătorului, orice creștere a prețurilor materiilor de subsistență scoboară salariile și orice reducere a acestor prețuri urcă profitul și invers. Urcarea prețurilor pentru articolele pe care nu le consumă însă lucrătorul, cum sunt articolele de lux, nu poate avea nici o influență asupra profitului.

Pentru progresul teoriei obiective a valorii, era necesară adâncirea problemei acesteia, pusă în termeni juști de Ricardo, privind legăturile între profit și valoarea bunurilor, sub influența diferitelor întrebări ale capitalului.

Analiza mai adâncă a acestei probleme, pusă de Ricardo, o găsim la Karl Marx.

Karl Marx, întemeietorul socialismului științific, în opera sa, despre „Capital” își pune următoarea problemă: a descoperi legea valorii economiei capitaliste, adică legea valorii care domnește în circulația mărfurilor. „Avuția societăților în care domnește modul de producțiune capitalist — astfel își începe Marx cercetarea sa — apare ca acumulare formidabilă de mărfuri și fiecare marfă în parte, ca forma sa elementară”. Analizând această formă elementară, marfa, constată că ea este un lucru care poate satisface o trebuință, deci să aibă o valoare de întrebuințare, însă valoarea de întrebuințare nu are nici o influență asupra valorii de schimb a unei mărfi. Ea își află realizarea numai în întrebuințare, pe când valoarea de schimb apare mai ales ca un raport cantitativ. La schimbul de mărfuri se raportează valoarea unor bunuri diferite, după însușirile lor de întrebuințare. Trebuie însă să aibă ceva comun, pentru ca schimbul să fie posibil. Acest lucru comun nu se poate descoperi în însușirile de întrebuințări diferite ale bunurilor. „Este tocmai abstracțiunea dela valoarea sa de întrebuințare, ceea ce caracterizează raportul de

schimb al mărfurilor. Înăuntrul acestuia, o valoare de întrebuițare contează tot atât ca oricare alta, dacă se află într'o proporție corespunzătoare. Ca valoare de întrebuițare a mărfurilor de diferite calități, ca valoare de schimb pot fi numai de cantități diferite; nu conțin deci nici un atom de valoare de întrebuițare. Dacă se face abstracție de valoare de întrebuițare a mărfurilor, le mai rămâne numai însușirea, aceea de produse ale muncii".

Prin faptul că Marx dă muncii o însemnătate exclusivă pentru formarea valorii, el se abate dela formularea foarte prudentă a lui Ricardo și acordă teoriei sale un caracter dogmatic. Valoarea de schimb a unei mărfi este determinată, după Marx, de muncă. Inșă, de ce fel de muncă? După cum utilitatea caracterizează o anumite proprietate a unei mărfi și munca ia forme concrete deosebite: munca croitorului, munca cismărilor, ș.a.m.d. Fiecare muncă utilă în sensul economic, dacă facem abstracție de deosebirile concrete, nu este altceva decât o cheltuială de forță, de muncă umană, adică o cheltuială de energie musculară și nervoasă. Acest element comun oricărei munci formează baza pentru comparația mărfurilor în procesul de schimb, căci „ca valoare, toate mărfurile sunt numai măsuri definite de ore de lucru cristalizate".

Diferențele de calitate a muncii simple și compusă se compensează, în viața reală. Munca compusă nu este altceva decât „o muncă simplă potențată, sau multiplicată".

„Cantitatea de muncă se măsoară după durată și timpul de lucru posedă unitatea sa de măsură în ore, zile, etc.". Valoarea mărfurilor este, prin urmare, egală cu durata de lucru necesară pentru producerea lor. Aceasta, în înțelesul duratei de timp, care este necesar pentru a „reprezenta o valoare de întrebuițare oarecare, în condițiuni de producțiune sociale normale, prezente și gradul mijlociu de îndemănare și intensitate a muncii". Prin urmare, nu este vorba de munca, care poate fi deosebită chiar înăuntrul aceleiași societăți și cu atât mai mult într'o societate față de alta, după gradul mai înaintat sau mai scoborît de civilizație. Este vorba de acea muncă care corespunde cu aparatul tehnic respectiv de producțiune mijlociu, existent într'o anumită epocă, la o anumită societate și de gradul mijlociu de îndemănare tehnică care s'a dezvoltat înăuntrul aceleiași societăți. Marx nu-

mește această durată mijlocie a muncii durata muncii social necesară.

În ce mod se realizează schimbul mărfurilor potrivit valorii lor? Cu alte cuvinte, în ce constă natura procesului în care își găsește expresiune valoarea?

În procesul complicat al producțiunii capitaliste, numai schimbul mărfurilor mai amintește producătorilor de mărfuri, independenți unul față de altul, că sunt membri ai aceleiași comunități sociale de muncă. Și aici se observă o ascundere a raporturilor adevărate. Relațiunile sociale între persoanele care schimbă produsele muncii lor sau cele străine apropiate de ei, iau forma schimbului de mărfuri, forma relațiunilor între lucruri. Aceasta explică caracterul de fetiș al mărfii. În realitate, nu se schimbă două mărfuri, ci două cantități de muncă egală care își găsesc expresiunea în marfă și despre care Marx spune că are caracterul de fetiș, pentru că ascunde relațiunile reale care se stabilesc între diferiți producători, prin schimb.

Cum se înfățișează raporturile în ceea ce privește schimbul de mărfuri? Pentru a da răspunsul la această întrebare, Marx dezvoltă întâi cazul schimburilor de mărfuri între producătorii independenți de mărfuri. Între doi producători de mărfuri independenți, schimbul se face între două mărfuri produse, valoarea uneia fiind egală cu valoarea celeilalte, întrucât la bază stă cantitatea egală de muncă socială. În raporturile ceva mai înaintate, se știe, însă, că moneda intervine în schimb. Această joacă numai rolul de intermediar, stabilind valoarea în forma de monedă a bunurilor care se schimbă. Prin urmare, formula de schimb între producătorii independenți este: marfă-bani-marfă. (M-B-M). Moneda este numai o mijlocitoare a schimbului de valori egale. Producătorii independenți de forțe egale schimbă între ei mărfuri de valoare egală. Indată ce un producător ar urca valoarea mărfii sale, pentru a o schimba cu o altă marfă, producătorul respectiv ar urca și el marfa la aceeași valoare și, chiar în cazul când un producător isbutește să înșele pe altul, aceasta nu influențează decât procesul de repartițiune a produsului social.

Care sunt raporturile de schimb, în procesul economic capitalist? Pentru a răspunde la această întrebare, Marx pune altă întrebare: cum decurge activitatea întreprinzătorului capitalist? Întreprinzătorul capitalist are bani. Înainte de a putea să ajungă la vinderea mărfii, el trebuie să procedeze în modul ur-

mător: să cumpere cu bani mijloace de producțiune, în formă de instrumente și materii prime, deci să cheltuiască capital fix. Apoi, să cumpere forțele de lucru, deci să cheltuiască capital variabil. Prin urmare, procesul de circulațiune poate fi sintetizat, în acest caz, în formula: bani-mărfuri-bani (B-M-B). Circulația aceasta economică ar fi însă fără sens, dacă ar însemna un schimb de valori egale. Sens are numai dacă, la fine, suma de bani este mai mare, adică întreprinzătorul realizează o răsplată, un profit. De aceea, formula noastră trebuie să fie modificată astfel: B-M-B1, sau descompusă B-M-B + b. (b reprezentând creșterea de valoare care înseamnă profitul întreprinzătorului). De unde vine creșterea de valoare? Poate ea să se nască în procesul de schimb? Marx contestă aceasta și dovedește că creșterea de valoare rezultă din procesul de producțiune.

Cum organizează capitalistul producțiunea? Printr'o combinație de capital fix și capital circulant. Capitalul fix nu poate produce o plusvaloare, prin transformarea sa în produse; capitalul variabil este acel care dă plusvaloarea, prin faptul că munca este o marfă sui generis, care are capacitatea de a crea valori noi. Valoarea forței de muncă este egală cu costul de întreținere a lucrătorilor și familiei lor. Un lucrător își scoate, în cursul muncii, salariul său, lucrând un număr de ore; patronul îl angajează însă să lucreze un număr mai mare de ore și plusul de ore de muncă se transformă într'un plusprodus și plusprodusul se transformă în plusvaloare. Plusvaloarea este forma care rezultă din modul de producțiune capitalist.

Aceasta este, în trăsături generale, teoria lui Karl Marx. El nu epuizează problema. Marx a urmărit să pună de acord legea valorii, dedusă din premisa egalității raporturilor de producțiune a mărfurilor, cu cazurile speciale recunoscute de Ricardo cu privire la întrebuințarea capitalului în diferitele sfere de producțiune.

În volumul al 3-lea din „Capitalul”, Marx își pune problema de a cerceta influența compoziției capitalului și a ratei reproducțiunii asupra valorii și asupra prețului. În capitalul ce se întrebuințează în procesul de producțiune, Marx deosebește, după cum am văzut, o parte fixă, în care intră toate cheltuielile de capital, cu excepțiunea salariilor, și o parte variabilă, în care intră numai salariile. Valoarea părții fixe intră în aceea a produsului, fără nici un fel de schimbare; valoarea părții variabile intră, cum am văzut, cu un anumit excedent, cu

plusvaloarea, a cărei mărime atârnă de gradul de exploatare a lucrătorilor. Raportul acestor două părți, capitalul fix și capitalul circulant, în diferite sfere de producțiune și diferite întreprinderi, este variabil. Compoziția capitalului, în privința raportului dintre partea constantă și partea variabilă, este denumită de Marx compoziția organică a capitalului, dacă partea constantă predomină; iar dacă predomină partea variabilă, Marx vorbește de o compoziție organică inferioară a capitalului. Suma câștigului total al clasei capitaliste, într'o anumită societate, este considerată de Marx egală cu totalul plusvalorii produse în acea societate. Problema distribuțiunii acestei sume totale, între diferitele grupe de capitaliști, este urmărită mai de aproape de Marx. Dacă mărfurile sunt vândute pe valoarea lor întregă, adică valoarea lor ar coincide cu prețul și valoarea rezultată din vânzarea lor cu profitul capitalului, în acest caz, la aceeași cheltuială de capital însă la compoziția diferită a capitalului, un capitalist ar primi un profit mai mare decât altul; capitalul cu compoziția organică inferioară ar da un profit mai mare, deoarece acea parte a capitalului care produce plusvaloarea ar fi mai mare.

În realitate, însă, Marx trebuie să constate că de regulă capitalul aduce profituri egale pentru întreprinzător, potrivit cu acea tendință, constatată și de Ricardo, de egalizare a ratei profiturilor.

Pentru a învinge această dificultate, rezultă din aceste fapte pe care Marx le recunoaște, el separă noțiunea de valoare, de noțiunea de preț, ca și noțiunea de plusvaloare, de noțiunea de profit. Profitul tinde către o rată mijlocie, pe când prețurile sunt regulate numai de costul de producțiune. Valoarea își găsește expresiunea numai în producțiunea generală socială și plusvaloarea în măsura profiturilor realizate de întreaga clasă capitalistă, în totalitatea ei. Produsele diferitelor ramuri de industrie individuală nu sunt vândute cu valoarea lor întregă, ci sub această valoare, în cazul când compoziția capitalului este inferioară și peste această valoare, în cazul când compoziția organică a capitalului este superioară. Astfel încât, un profit corespunde plusvalorii, numai în cazul când compoziția capitalului, în întreprinderea dată, coincide cu compoziția capitalului mijlociu social. În ce fel se realizează această compensare a profitului în diferite sfere de producțiune, cu toată compoziția diferită a capitalului? Marx nu răs-

punde clar la această chestiune. El indică numai că diferite rate de profit se echivalează, prin concurență la o rată mijlocie de profit.

În calculele pe care le-a făcut Marx pentru a ajunge la această concluzie, s'au descoperit erori, la transformarea valorilor în prețuri. Cercetările acestea, pe care le-au făcut în special doi economiști Tugan-Baranowsky și Bortkiewitch, au arătat că afirmarea lui Marx, că produsul social pe care îl obțin clasele sociale se întemeiază pe premise și calcule greșite.

Teoria lui Marx este o încercare de analiză mai departe a problemei pusă de Ricardo. Un progres mare față de Ricardo constă în lămurirea plusvalorii, deci a isvorului de venit al clasei capitaliste, considerat ca nervul ordinii economice capitaliste. Marx a reușit să unească, în mod nimerit, problema formării valorii cu aceea a isvorului de venit a diferitelor grupe sociale, ale căror raporturi reciproce sunt hotărâte de factorii sociali, de putere și dependență (unii au proprietate și alții sunt lipsiți de proprietate).

Amândouă teoriile, cea subiectivă și cea obiectivă, nu se exclud, ci se întregesc. Teoria utilității finale a pus greutatea principală pe cercetarea prețurilor de valori economice, fără a considera condițiunile de producțiune a bunurilor economice, pe când teoria obiectivă a valorii a cercetat tocmai această latură.

Școala matematică a încercat o sinteză, pe baza cercetării amănunțite a condițiunilor în care dependența reciprocă a manifestărilor circulațiunii schimburilor aduce o situație de echilibru pe piață.

C. Teoria școlii matematice.

Teoria școlii matematice se caracterizează prin faptul că încearcă a cuprinde mai complect „factorii variați, care determină atitudinea cumpărătorilor și vânzătorilor pe piață”.

Defectele teoriilor unilaterale despre valoare, a teoriei subiective și a teoriei obiective, constau în tendința lor de a construi legături cauzale succesive între diferite elemente presupuse a determina valoarea, cu toate că în fapt se dovedește a exista o acțiune reciprocă între ele. Aceste teorii caută a reduce fenomenele de valoare și de preț la un singur factor.

Din cauza acestei pozițiuni unilaterale, atât a teoriei subiective cât și a celei obiective, polemicele care se găsesc în nume-

roase scrieri asupra problemei valorii au avut un caracter steril. Direcțiunea nouă în economia politică, realizată prin adepții școlii matematice și mai ales de Walras, se caracterizează prin părăsierea „prejudecății subiective”, cum a denumit-o Bortkiewitch și prin strămutarea punctului de greutate la cercetarea raporturilor reciproce a fenomenelor de piață, la condițiunile care produc echilibrul pe piață între cerere și ofertă.

Vom da o scurtă caracterizare a soluțiunii date problemei valorii de școala matematică.

Mai întâi, să reîmprospătăm în memorie câteva principii și să stabilim câteva premise. Am numit valoare, calificația unei mărfi de a fi schimbată cu alta, deci „puterea ei de cumpărare”. Aceasta își află expresiunea în raportul în care o marfă se schimbă contra alteia. Raportul, față de echivalentul de schimb general care este moneda, reprezintă valoarea în bani a mărfii.

Premisele dela care pornește noua teorie sunt următoarele: se presupune, în primul rând, că există o înțelegere liber consimțită între cumpărători și vânzători, pe piață; în al doilea rând, partidele de pe piață, — cei care reprezintă oferta și cei care reprezintă cererea — se presupune că sunt la fel de informate asupra condițiunilor pieții; și, în sfârșit, se mai socotește că ele sunt libere, în deciziunile lor. În asemenea condițiuni, procesul care are loc pe piață se va petrece în modul următor: fiecare marfă are un preț de cerere, care este în raport cu cantitatea de marfă oferită pe piață. Pentru a înțelege, însă, exact poziția cererei, trebuie să știm ce cantitate de marfă este dispus a cumpăra, la un anumit preț, cumpărătorul. Numai atunci se poate clarifica acțiunea reciprocă între cere și ofertă. Cererea atârnă de preț și prețul de cere. În prețuirea valorii obiectului de cumpărat, pentru un cumpărător nu este decisivă numai utilitatea aceluia obiect, ci și mijloacele de care dispune, adică fondurile pe care le poate destina pentru cumpărarea obiectului. Un aparat de radio este folositor unui om, dar dacă el este dispus să-l cumpere, aceasta atârnă de situația venitului și îndeosebi de partea din venit pe care el este capabil să o destine pentru aceasta. În realitate, împrejurările sunt mai complicate. Prețul unei mărfi nu este numai în funcțiune de utilitatea acesteia și nici numai de mijloacele care stau la dispoziția cumpărătorului, ci este și în funcțiune și de prețurile celorlalte mărfuri, pe care trebuie să le cumpere pentru îndestularea traiului său.

■ poate plăti cu atât mai mult o anumită marfă, cu cât i-a rămas mai mulți bani, după ce a cumpărat pe celelalte, care îi sunt necesare pentru traiul său. În această privință, observăm schimbări foarte însemnate în compoziția consumului, care se petrec în deosebi în vremuri de criză, când veniturile unor anumite categorii sociale scad. Compoziția consumului se modifică, anumite obiecte care se scumpesc sunt părăsite și înlocuite cu altele și consumul în genere se restrânge la ceea ce este strict necesar. Anumite produse necesare de o anumită calitate sunt înlocuite cu succedanee, care au un cost mai redus și care corespund cu puterea de cumpărare scăzută a diferitelor categorii sociale.

Considerarea dependenței reciproce a prețurilor diferitelor mărfuri lămurește astfel o serie de manifestări care ar fi rămas altminteri deplin neînțelese. Observarea izolată a curbei cererii induce la acceptarea că orice urcare a prețului unei mărfi aduce cu sine o reducere a cererii. Dacă privim, însă, relațiunea reciprocă a prețurilor, ajungem la alt rezultat: scumpirea bunurilor de necesitate absolută, întrucât unele din ele ajung articole de lux, are drept urmare o urcare a cererii de marfă de aceeași specie mai ieftină. Astfel, de pildă, când într'o anumită perioadă prețul cărnii se urcă, muncitorii renunță la consumul cărnii și o înlocuiesc cu legume și atunci când și legumele sunt scumpe, anumite categorii de muncitori, cu salarii foarte reduse, își limitează hrana zilnică la pâine și când nici pâinea nu mai este abordabilă pentru ei, trec în anumite țări la mămăligă.

În ce privește cererea de mijloace de producțiune, împrejurările sunt diferite. Școala austriacă socotea că cererea de mijloace de producțiune este în funcțiune de cererea de bunuri de consum produse de ele și deci în legătură cu utilitatea finală a acestor bunuri de consum, adică cu cererea ultimului consumator pentru un anumit bun. În realitate, lucrurile sunt mai complicate. Să presupunem că, la un moment dat, avem pe piață o cantitate mai mică de mijloace de producțiune. Pe piață, cererea de mijloace de producțiune vine dela producătorii de bunuri de consum și este calculată în raport cu un anumit echivalent, la desfacerea produselor fabricate. Diverse mijloace de producțiune trebuie să fie cumpărate, considerând situațiunea pieții, deci la o ofertă redusă. În acest caz, cantitatea de bunuri existente pe piață devine un factor de preț independent, egal cu acela al bunurilor de consum direct. Dar, nu este vorba numai de complicațiunile

care apar pe piață, ci și de faptul că în formarea prețurilor, cu considerarea relațiilor reciproce descrise, mijloacele de producție au o însemnătate deosebită.

În raport cu diferite mărfuri și față de importanța deosebită a diverselor necesități, cererea nu are un caracter unitar. Sunt bunuri care au o cerere stabilă, chiar față de prețuri variabile. Astfel, sunt, în genere, articolele de primă necesitate. Consumul pâinii, privit pe o perioadă mai lungă de timp, are un caracter rigid. Chiar dacă prețul pâinii variază, consumul nu se modifică sensibil. Firește, există și în această privință o oarecare elasticitate a cererii, chiar pentru bunurile din această categorie, în raport cu veniturile, așa după cum am amintit. În genere, se poate spune că, pentru această categorie a bunurilor de primă necesitate, cererea are un caracter stabil. Între celelalte categorii de bunuri există, însă, variațiuni de consum, în raport cu veniturile diferitelor categorii sociale.

Să cercetăm acum condițiunile ofertei de mărfuri. În viața economică reală, aprovizionarea pieței se schimbă continuu, în raport cu condițiunile generale și în raport cu producțiunea. Circulația mărfurilor pe piață este o consecință a diviziunii sociale a muncii. Deaceia, mărfurile pot veni pe piață numai când rezultatul vânzării acoperă cheltuelile producțiunii, adică cheltuelile de capital plus salariul și lasă în acelaș timp și un profit, care îndeamnă pe producător să continue activitatea.

Concurența liberă presupune că producțiunea și desfacerea mărfurilor are loc nestânjenită, că fiecare cumpărător și fiecare vânzător poate produce și vinde mărfurile și poate trece dela o activitate comercială la alta, după convenința proprie. Ce se întâmplă pe piață? La un moment dat, se poate ca oferta de mărfuri să fie insuficientă, pentru acoperirea cererii de bunuri. În acest caz, producătorii au o situațiune avantajoasă și realizează câștiguri însemnate. Un număr de producători se vor găsi astfel, îndemnați să sporească producțiunea. Oferindu-se o cantitate mai mare de bunuri pe piață, în raport cu cererea pe care o presupunem constantă, prețurile vor scădea. Dacă oferta de bunuri va continua să sporească, prețurile vor cădea până la limita costului de producție. În acest caz, oferta devine mai mare decât cererea. În acest moment, se va manifesta tendința contrară. Cantitatea de bunuri produse se va restrânge și, drept urmare, prețurile se vor urca.

Prin urmare, nivelul minim la care pot scădea prețurile, prin această adaptare naturală a ofertei față de cerere, este costul de producțiune. Aceasta este legea prețului de cost.

Economiștii clasici socoteau că tendința de egalizare a ratei profiturilor este o explicațiune suficientă a faptului că prețurile pieții se orientează după prețul de cost. Când prețurile mărfurilor se ridică deasupra costului de producțiune, pentru vânzător există tendința de a spori oferta de mărfuri. Folosul obținut în acest caz de vânzător durează, însă, numai până când concurența lărgiște oferta. Atunci se produce o egalizare a prețurilor, cu tendința de apropiere de prețul de cost, sau de costul producțiunii. Aici avem un caz de echilibru stabil, în care forțele care se ciocnesc nu numai că se neutralizează, ci, îndată ce echilibrul se tulbură, tind să se reîntoarcă la el, adică îndată ce prețul deviază dela nivelul echilibrului, se produc aceleași condițiuni care îl readuc la cel din urmă nivel.

Continuarea analizei acestei probleme presupune cercetarea a două momente: întâi, în ce condițiuni are loc sporirea bunurilor — dacă cu această ocaziune apare legea scoboririi, a urcării sau a constanței veniturilor; și în al doilea rând, când și cum se realizează temporar situațiunea de echilibru pe piață? Analiza acestor împrejurări o datorăm economistului englez Marshall. Oferta are tendința de a se adapta cererii, însă acest proces de adaptare este diferit și însoțit de rezultate diferite, după timpul înălăuntrul căruia se îndeplinește. Nu este posibil a urca în scurt timp depozitul de bunuri; el trebuie considerat deci ca o mărime dată. În cazul când cererea este sporită vertiginos și accidental, oferta rămânând aceeași, prețul se urcă. De exemplu, sosește într'un port, într'o zi de sărbătoare, un număr mare de excursioniști. Cererea de pește crește subit și prețul se urcă vertiginos. Cauza este imposibilitatea ca oferta să se adapteze acestei cereri, produse în mod brusc, căci sărbătoarea pescării se odihnesc și nu există, prin urmare, posibilitatea de a aduce pe piață o cantitate mai mare de pește. Dacă, însă, cauza care duce la sporirea cererii are un caracter constant, atunci oferta se va adapta cererii, atât timp cât aceasta este rentabil. De exemplu, dacă cererea de pește este cauzată de o molimă a vitelor, care scade oferta de carne de vită pe piață, în acest caz pescării se vor organiza ca să sporească producțiunea de pește pe piață, vor mări capacitatea de pescuire a fiecărei întreprinderi în parte și, treptat cu aducerea

pe piață a unei cantități mai mari de pește, oferta va spori și prețul, care s'a urcat la început în mod brusc, va avea tendința de a da înapoi. Oferta se adaptează, astfel, în mod treptat cererii și dacă am presupune că, încetând molima, ar apare din nou pe piață o cantitate din ce în ce mai mare de carne, sporirea producției de pește n'ar mai fi rentabilă, deci ea ar înceta.

În această chestiune, trebuie să deosebim trei cazuri: întâi, când prin mărirea producției, costul de producție pe unitate rămâne același — în acest caz este clar că prețul de pe piață este regulat de costul de producție; în al doilea rând, când prin mărirea producției se reușește a se scădea costul de producție — în acest caz și prețurile pe piață vor scădea; în al treilea rând, cazul când sporirea producției are loc sub apăsarea legii venitului descrescând, de exemplu în agricultură, — în acest caz prețurile se vor urca.

Pe această cale, ajungem la concluzia că principiul după care, odată cu urcarea cererii se urcă și prețurile, însă urcarea ofertei tinde a le readuce la același nivel, suferă limitări însemnate. Un echilibru între ofertă și cerere are loc în cazul rar când, la creșterea durabilă a cererii, sporirea ofertei nici nu urcă, nici nu scoboară prețul de cost pe unitate. În sfârșit, prețurile se urcă sub influența legii venitului descrescând a pământului, dar nu ca urmare a creșterii cererii, ci ca urmare a îngreunării condițiilor de producție.

Din aceste considerațiuni, observăm că există o continuă acțiune de înrăurire reciprocă între diferitele elemente care determină valoarea bunurilor. Oferta mărfurilor depinde de preț. Cantitatea bunurilor de vândut pe piață trebuie să fie atât de mare ca prețul obținut să acopere costul. Deaceia, este necesar ca prețul limită-cerere să fie egal cu prețul limită-ofertă, dacă ne exprimăm în limbajul teoriei marginale. Dacă am stabili pentru oferta de mărfuri o însemnare în care am indica, la fiecare preț al ofertei și cantitatea care poate fi vândută la prețul respectiv, mărirea ofertei de mărfuri ar trebui să corespundă acelei cantități de mărfuri la care prețurile cererei ar acoperi cheltuielile producției. Dacă, la o cantitate de marfă dată, prețurile cererii ar întrece prețurile ofertei, vânzătorul ar obține un câștig extraordinar. Aceasta ar duce la o extindere a producției și la o apropiere de prețul cel mai jos al cererii. Și invers. După aceste oscilațiuni, ambele prețuri se întâlnesc în același punct; când

prețul cererii se confundă cu prețul ofertei, atunci cantitatea mărfurilor la care se realizează o asemenea compensație nu mai arată tendința de a se schimba, starea de echilibru este realizată.

Expunerea de mai sus arată că analiza clasicilor era insuficientă, pentru că ținea seama numai de un factor: costul de producție. Deasemeni, teoria utilității finale, care înseamnă o extindere a teoriei asupra valorii, consideră tot numai o latură a problemei.

În problema valorii, ocupă un loc deosebit economistul suedez Gustav Cassel. El consideră că este necesar să se elimine complet noțiunea de valoare, din teoriile economice. Teoriile economice trebuie să opereze numai cu noțiunea prețului și anume a prețului exprimat în monedă. Noi socotim că a renunța la noțiunea valorii este tot una cu a lăsa neobservate chestiuni însemnate privitoare la schimb și la repartitie, care nu pot fi explicate prin cercetarea formării prețurilor. Dacă Gustav Cassel a ajuns însă la acea concepțiune, aceasta se datorește și sterilității polemicii între cele două școli: cea subiectivă și cea obiectivă.

Teoria valorii, elaborată de școala matematică, a înlăturat multe neînțelegeri și contradicții a celor două școli, dar explicațiile sale sunt încă insuficiente față cu împrejurările reale ale vieții economice. Teoriile trebuie adâncite încă și mai mult, pentru a explica toate raporturile reale ale vieții economice.

Pedealtăparte, încercarea de a reduce la o măsură minimală factorii care determină valoarea nu apare atât de nejustificată, dacă se pornește dela ideea echilibrului de forțe economice. Fără a se depărta prea mult dela realitate, se poate afirma că, în anumite condițiuni, proporția de schimb între mărfuri corespunde cheltuelii de muncă încorporată în fiecare din ele. În orice caz, premiza că munca este factorul cel mai important în determinarea valorii nu contrazice teoriile expuse și, drept urmare, modul cum Ricardo și Karl Marx au fixat termenii problemei valorii își păstrează o bună îndreptățire și astăzi.

2. SISTEMUL PIETELOR.

Schimbul de mărfuri se face pe piață. Dificultatea cea mai mare în viața economică este a se stabili un acord între cerere și ofertă. Producătorii nu cunosc dinainte, în mod exact, dorințele

consumatorilor și în deosebi puterea lor de cumpărare. Deasemeni, consumatorii nu sunt informați exact asupra posibilităților de procurare a bunurilor necesare lor. Din această cauză, există un dezacord între cerere și ofertă, care ia pe piață chiar caracterul unei lupte.

Acordul între ofertă și cerere necesită o întâlnire regulată a acestor două partide, deci o piață. În acest înțeles, piața apare ca un centru firesc de cooperare economică.

În înțelesul obișnuit, piața este un loc unde se fac, în mod regulat, cumpărăriile și vânzările. În limbajul obișnuit, se vorbește de „piața cerealelor”, de „piața animalelor”, „piața lemnului”, „piața petrolului”, „piața capitalului”, „piața muncii”, fără ca să se imagineze prin această că vânzătorii se întâlnesc numai-decât cu cumpărătorii într'un anumit loc. Nu este, prin urmare, implicată în noțiunea de piață întâlnirea într'un loc anume. Deaceia, înțelegem, în sens general, prin piață, totalitatea legăturilor stabilite în mod regulat, între cumpărători și vânzători, cu scopul compensării ofertei și cererei.

Este exact, o piață este locul unde se întâlnesc cumpărătorii și vânzătorii; deasemeni, târgurile și bâlciurile sunt puncte concrete unde se întâlnesc cumpărătorii și vânzătorii periodic, pentru cumpărătorii de mărfuri. Dar, pentru noțiunea de piață, în înțelesul general național economic, prezența personală a celor două partide în joc nu este necesară, în vremurile de azi. Oferta se întâlnește astăzi cu cererea prin scrisori, telegraf, telefon. Pe această cale, se stabilesc toate condițiunile afacerii între cumpărător și vânzător: se descrie marfa, se expediază mostrele, se fixează uzanțele comerciale; cumpărătorii și vânzătorii se pot informa cu mai multă ușurință asupra prețurilor și cursurilor mărfurilor, citind regulat partea economică a ziarelor.

Piața apare foarte timpuriu în istoria popoarelor; chiar în epoca în care omenirea era organizată numai în triburi, la granița dintre diferite triburi existau anumite locuri care serveau drept piață, unde se făcea schimbul în natură, între diferite produse.

Dar, relativ de curând, piața a început să cuprindă întreaga viață economică a popoarelor. Numai odată cu dezvoltarea producțiunii capitaliste, circulația bunurilor a căpătat o extensiune și o importanță considerabilă și, drept urmare, s'a format un sistem întreg de piețe, de cel mai variat caracter.

Să analizăm mai întâi cel mai mic centru de piață. Ce forme ia schimbul de mărfuri, într'un teritoriu mic?

Schimbul acesta se face direct între producător și consumator și creiază o diviziune a muncii între sat și oraș. Ca producător de materii prime, cereale și alte produse agricole, satul schimbă excedentele producției cu produsele industriaișilor așezați în oraș. Chiar în orașele cele mai mici de provincie se observă o gravitare a producției agricole din mediul înconjurător, spre un anumit centru care este piața.

Dacă, în locul unui oraș mic, privim schimbul în lăuntru unui oraș mare, de exemplu în capitala unui Stat important, constatăm că nevoia de schimb ia o extindere extraordinară, paralel cu dezvoltarea și perfecționarea mijloacelor de comunicație și transport, a sistemului de drumuri, căi ferate, navigație fluvială și maritimă, poștă, telegraf și telefon. Acestea înlesnesc ca legătura circulației schimbului, care stabilește contactul dintre marile orașe cu ținuturile agrare, să devină tot mai strânsă și cercul să se extindă geografic, din ce în ce mai mult.

Dacă mergem pe o șosea către un oraș mare, constatăm că, cu cât ne apropiem de zona orașului, câmpurile de cereale sunt înlocuite cu grădini de zarzavat, fructe, flori și alte feluri de culturi, destinate aprovizionării orașelor. Dacă urmărim transporturile spre halele marelui oraș, constatăm că, pe diferitele drumuri, merg căruțe și camioane încărcate cu zarzavaturi, fructe, pește, păsări, ouă, unt și lapte și întâlnim turme mari de vite, care se îndreaptă către abatoare. Imaginea schimbului pe care o avem, privind la anumite ore circulația pe drumurile care duc spre marele centru orășenesc, nu este însă completă, dacă nu privim și transporturile mari de materii prime, cărbuni, materiale de construcție pentru case, drumuri, poduri, ș. a. m. d. Nici dacă observăm și aceste activități nu avem o imagine completă, pentru că în lăuntru orașului activitatea fabricilor este și ea un prilej de variate schimburi.

Dar, circulația pieței nu se limitează la raporturile dintre oraș și ținuturile agrare. Să privim un Stat întreg. Procesul diviziunii sociale a muncii nu se limitează, în lăuntru unui Stat, la separația agriculturii de industrie, ci și la specializarea teritorială chiar în lăuntru industriei. Astfel, dacă privim răspândirea geografică a industriilor într'o țară mare, cum este spre pildă Anglia, vom descoperi ținuturi ale industriei bumbacului, ale in-

dustriei lănei, ale industriei miniere, ale industriei mecanice ș.a.m.d. Iar între diferitele ramuri de activitate industrială dinlăuntrul aceluiaș Stat, vom constata un schimb continuu și frecvent de mărfuri de toate categoriile. În acest mod, circulația schimbului îmbrățișează, cu firele sale, întregul teritoriu al Statului.

Nici prin aceasta nu este, însă, închis cercul sistemului piețelor. Fabricile de mașini și unelte agricole dintr'o țară industrială, spre pildă Germania, nu mai găsesec debușeu în țara lor proprie; ca să-și continue activitatea, ele trebuie să se extindă în afară. Să presupunem că România, Jugoslavia, Bulgaria și alte țări cu un caracter mai mult agricol nu au fabrici de mașini și instrumente agricole. În acest caz, Germania exportă mașini și unelte agricole în alte țări, care, la rândul lor, exportă în Germania produse agricole și animale, ca să-și compenseze astfel balanța comercială.

În modul acesta, piața a luat, în decursul secolului al 19-lea, un caracter internațional și, din piața națională, a devenit piață mondială. Existența pieții mondiale s'a întemeiat, în decursul secolului al 19-lea și până la 1914, adică până la începutul războiului mondial, pe un minimum de libertate a schimburilor între popoare și pe acea diviziune a muncii care împărțea de fapt lumea în două tipuri de State: State industriale, producătoare de fabricate și State agricole, producătoare de produse agricole și de alte materii prime. Schimbul internațional se făcea între fabricatele celui dintâi grup de țări și între produsele agricole și materiile prime ale celui de al doilea grup de țări.

Diviziunea internațională a muncii și circulația de mărfuri internaționale legate de ea, a luat, în această perioadă, diferite forme. Deosebirea esențială o constatăm în circulația internațională, adică în circulația între Statele independente și în relațiunile dintre Statele metropolă și între dependențele și coloniile lor. Circulația internațională propriu zisă avea loc între statele suverane, care aveau, prin urmare, dreptul de a așeza eventual taxe vamale protecționiste, prin care să îngreueze importul și să apere industria lor națională, pe câtă vreme raporturile dintre colonii și Statul metropolă aveau un alt caracter: coloniile nu dispuneau de suveranitate pentru a stabili bariere vamale și, deaceia, ele constituiau debușeuri de scurgere a fabricatelor din statul metropolă și isvurul de aprovizionare a industriilor din acel Stat cu

materia primă. În afară de aceasta, statul metropolă avea posibilități de a plasa capitaluri în ținuturile coloniale, pentru dezvoltarea producției și comerțului.

Cu cât teritoriul unui Stat este mai mare, cu cât izvoarele de bogății naturale sunt mai bogate, cu cât proprietățile și veniturile sunt repartizate mai egal între diferitele categorii sociale, cu atât mai târziu se pune pentru acel Stat chestiunea expansiunii economice.

Istoria capitalismului modern arată, însă, că vânătoarea de debușee externe apare, de obicei, înainte de epuizarea debușeului intern. Aceasta este o urmare a lipsei de plan și de organizare pe care o observăm, la fiecare pas, în ordinea capitalistă. Față de creșterea elementară a forțelor de producție, evoluția economică alege drumul rezistenței minime, cu alte cuvinte, se realizează, nu în modul în care ar fi mai avantajos pentru întreaga societate, ci în direcțiunea desfășurării intereselor grupelor și claselor cele mai puternice. În timpurile moderne, capitalul financiar a ajuns la o foarte mare însemnătate în țările mari capitaliste și, prin influența sa, forma de expansiune economică și politică a marilor State capitaliste, cunoscută sub denumirea de imperialism, și manifestată în special prin politica de expansiune colonială, a luat o desfășurare foarte mare. Politica imperialistă are importanță și pentru relațiunile comerciale pure, în măsura în care asigură, în deosebi, aprovizionarea cu materii prime a industriilor din țările mari capitaliste, în condițiuni avantajoase. În ceea ce privește, însă, volumul tranzacțiilor comerciale între țara metropolă și colonii, în raport cu volumul schimburilor economice dintre Statele capitaliste, cel dintâi este neînsemnat, așa încât mai important decât schimbul de mărfuri este posibilitatea de plasare a capitalului, care atrage curentul imperialist de expansiune spre domenii coloniale.

În plasarea de capitaluri, joacă un rol important organizarea de piață, care este cunoscută sub denumirea de bursă.

Cum s'a ajuns la piața mondială? Care sunt împrejurările care duc la extinderea pieței unei mărfi?

Acestea sunt următoarele:

- 1) Capacitatea de transport a mărfii. Aceasta este în legătură cu dezvoltarea mijloacelor de transport și în deosebi cu ieftinirea transporturilor. Cerealele americane au reușit să pătrundă pe piețele europene abia după deceniul al șaptelea din secolul

trecut, numai după ce s'a ieftinit transportul pe apă din America până în continentul european.

2) Caracterul de massă și universalitate al cererii unei anumite mărfi. Grâul intră în această categorie, căci cererea de grâu este mare și generală; secara nu intră în această categorie, întrucât cererea este restrânsă și locală.

3) Posibilitatea de conservare a mărfurilor. Pentru a fi expediate la distanță, mărfurile de anumită categorie trebuie să fie conservate. Până când nu s'au născocit instalațiunile frigorifere pentru congelarea cărnii, carnea era o marfă care nu putea să intre în comerțul internațional.

4) Reprezentabilitatea sau fungibilitatea mărfurilor, adică acea calitate a unui produs de a putea fi recunoscută printr'o simplă desemnare. Acesta este cazul numai al unor anumite categorii de mărfuri: bumbac, grâu, petrol, etc., care pot fi recunoscute prin anumite denumiri privitoare la tipul de calitate corespunzătoare. Calitatea de fungibilitate a mărfurilor a fost sporită pentru diferite produse prin ceace se denumește standardizarea mărfurilor.

În afară de aceste calități, care sunt necesare pentru ca o marfă să intre în cadrul tranzacțiilor de pe piața mondială, alte condițiuni au fost necesare pentru dezvoltarea însăși a pieței mondiale. Numai într'un regim de libertate a schimburilor de mărfuri produse în diferite țări, libertate relativă, întrucât un anumit nivel de protecționism vamal nu o poate stânjeni, se poate face cu puțință o extindere, în cadrul mondial, al schimburilor de mărfuri.

În al doilea rând, schimbul de mărfuri pe scară internațională presupune mijloace tehnice de transport și comunicații care să faciliteze legăturile într'un cerc așa de larg ca acela al globului pământesc.

În al treilea rând, însă, — și aceasta constituie unul dintre factorii cei mai importanți — o economie mondială nu a putut exista și nu a durat decât atât timp cât lumea a avut la îndemână un instrument de schimb internațional, un etalon de valoare internațională și acesta a fost etalonul de aur. După părăsirea etalonului de aur de Marea Britanie (1931) și apoi de un număr foarte mare de State, etalonul internațional s'a distrus și un însemnat număr de State au intrat pe calea controlului co-

merțului extern, paralizând posibilitatea schimburilor libere dintre popoare. Piața mondială a fost distrusă.

Ce este bursa? Este o piață bine organizată și extinsă, în timp și în spațiu. Bursa lucrează după anumite reguli numai pentru categoriile de bunuri de schimb fungibile, care nu sunt prezente. În raporturile de piață, înregistrarea rapidă a schimburilor se face îndeosebi la bursă.

Indată ce schimbul de mărfuri a fost desfăcut de greutatea aducerii și depozitării mărfurilor pe piață, el a putut să se desvolte într'un tempo rapid și într'un volum considerabil.

La bursă nu se tratează marfa în concret, ci în abstract. Cu cât fungibilitatea unei mărfi este mai mare, cu atât crește posibilitatea tratării ei în massă, la bursă. Deaceea, maximum de fungibilitate au valorile, acțiunile, obligațiunile, scrisurile, rentele, etc. și de aceea cantitatea tranzacțiilor în valori la diferite burse este foarte mare.

În ce privește mărfurile, ele se tratează prin descrierea calităților, prin stabilirea unor anumite desemnări care precizează anumite tipuri standarde. Pentru a trata asemenea mărfuri la bursă nu este nevoie de a cunoaște o marfă, ci este suficient a se cunoaște raporturile de forță între ofertă și cerere. Calitățile mărfurilor sunt cunoscute, fie prin formulări de contract, prin așa numitele certificate de încheeri în care ele sunt precizate, fie prin condițiunile generale ale bursei, la anumite articole.

Afacerea caracteristică la bursă este așa numita afacere de livrare la termen, care constă în obligația vânzătorului de a livra o anumită marfă, într'o anumită cantitate, cu un anumit preț, la un anumit termen.

Insemnătatea afacerilor de bursă, în special a afacerilor de livrare pe termen, constă în faptul că, prin acest gen de afaceri, se măresc posibilitățile de tranzacție și se ușurează compensările locale și în timp a ofertei și a cererei de mărfuri. Este suficient un capital destul de redus și foarte puține cunoștințe pentru a participa la afacerile de bursă. Tranzacțiunile se fac, de cele mai multe ori, asupra mărfurilor viitoare. Aceasta este un avantaj pentru cumpărător, pentrucă el nu imobilizează capitalul: plătește marfa la termenul care i se livrează. Deasemeni, pentru cumpărător și pentru vânzător afacerea aceasta este favorabilă, pentrucă fiecare poate să obțină avantajele așteptate.

Piețele unde se tratează mărfurile nefungibile sunt foarte

variate: piața la terenuri și case, piața muncii, piața mărfurilor fabricate. În genere, pentru toate aceste piețe, mecanismul de funcționare este cu totul diferit de cel dela bursă. Piețele acestea sunt, cum s'a amintit, de o mare diversitate: piețe de mărfuri, piețe de muncă, piețe de capitaluri; iar piețele de mărfuri sunt atâtea câte categorii de mărfuri principale sunt: de cereale, de metale, de cărbuni, etc. Aceste piețe nu sunt însă izolate, ci se angrenează una în alta, în economia concurenței. Moneda este elementul care înlesnește mijlocirea schimbului și constituie etalonul pe baza căruia schimbul se operează: este cu alte cuvinte mijlocul tehnic care înlesnește acest proces de circulație. Cu ajutorul monedei, diversitatea bunurilor este redusă la aceeași unitate.

Ceeace este important pe piață este numai să se știe ce marfă merge și unde merge. Piața este, prin urmare, un mijloc de extindere a ofertei. Tendința de compensare a ofertei și cererii nu este vizibilă. Angrenarea este atât de strânsă, încât à la longue formațiunea de preț pe toate piețele trebuie să urmeze, într'o dependență reciprocă. Deci, piețele separate sunt numai piețe speciale ale unei piețe unitare, în care se regulează mecanismul economic național, prin preț.

3. DESPRE PREȚ.

În economia schimbului, pentru fiecare bun care se dorește trebuie să se plătească un preț. Fără să existe o monedă care să îndeplinească funcțiunea de mijlocitor al schimbului și de etalon de valoare, prețul nu poate fi exprimat. Prin urmare, prin preț vom înțelege cantitatea de monedă care se obține pe piață pentru un bun.

Dar, între mărfuri și monedă se așează un vâl, care împiedică înțelegerea exactă a acestui fenomen. Deaceea, dacă facem abstracție de monedă, observăm că la formarea prețurilor se schimbă numai mărfuri și servicii, contra mărfuri și servicii. Putem defini deci prețul o cantitate de bunuri, care se obține pentru un bun, pe baza relațiilor de schimb frecvente dintre unitățile economice individuale.

Pentru lămurirea însemnătății prețurilor, din punct de vedere național economic, se pun trei chestiuni.

Intâi: ce urmări se desprind din formațiunile de prețuri?

Al doilea: cum se explică sistemul de prețuri pe o piață dată și la o cantitate de mărfuri dată, deci examinarea funcțională a prețurilor?

Și, al treilea: cum se naște prețul pe piața, încadrată în cooperația muncii, deci o examinare cauzală?

Urmările prețurilor le putem observa, în modul cel mai nemijlocit, cu ajutorul experienței. Ea ne învață că prețurile sunt mijlocul cel mai automat și elastic pentru ca necesitățile să se pună în acord cu depozitul restrâns de bunuri. Din masa celor cari doresc o anumită marfă, se elimină acei cari nu au puterea de cumpărare necesară, iar ceilalți vor plăti acelaș preț, căci, în regimul de concurență liberă, nimeni nu este dispus a plăti pentru aceeași marfă mai mult ca altul și nimeni nu este dispus a vinde o marfă cu un preț mai mic decât cel pe care-l oferă un concurent, pe aceeași piață.

Compensarea între diferitele prețuri nu se face imediat, pe cea dintâi piață, însă fiecare piață contribuie, la rândul ei, la această compensare. Dacă rămân pe o piață cumpărători capabili de a cumpăra și vânzători capabili de a vinde, care nu sunt de acord cu prețul, ei vor lua totuși acel preț de pe piață ca punct de plecare al considerațiunilor mai departe și a dispozițiunilor lor economice. Ei vor vedea dacă găsesc condițiuni mai avantajoase pe o altă piață. În modul acesta, cumpărătorii și vânzătorii înlesnesc compensația diferențelor locale de prețuri, precum și diferențelor în timp a prețurilor de pe diferite pieți. Vânzătorii vor examina, în special, care din toate felurile de interese de cumpărare este cel mai urgent și mai important pentru mărfurile lor, acela care este mai dispus a plăti cel mai mare preț pentru aceeași marfă. De pildă, porumbul nu servește numai la hrana oamenilor, ci și la îngrășarea animalelor și fabricarea spiritului. Comercianții de porumb vor examina, prin urmare, care din aceste trei interese este cel mai urgent și mai dispus a plăti prețul cel mai mare de pe piață. Cumpărătorii, la rândul lor, vor lua prețurile existente ca un punct de plecare pentru planul gospodăriei lor. Vor împărți venitul lor corespunzător prețurilor și vor hotărî apoi ce și cât trebuie să cumpere din fiecare bun, de care au nevoie. În acest mod, influențează prețul cantitatea din fiecare bun pe care o poate consuma fiecare gospodărie.

Mărfurile produse trebuie să fie desfăcute. Prețul poate fi redus, până la limita valorii de utilitate a cumpărătorului care ia ultimul rest dintr'o marfă ce nu-și găsește desfacerea, deci a cumpărătorului limită. Pentru vânzător, ceva este mai mult decât nimic. Prin aceasta, apare o nouă funcțiune a prețului: funcțiunea de regulator al producțiunii. Dacă scade prețul, se reduce producțiunea; dacă se urcă prețul, crește producțiunea. Regula după care, la prețuri urcate, scade cererea de bunuri și la prețuri scăzute se urcă, se manifestă la bunurile absolut necesare pentru întreținerea vieții, altfel decât la bunurile mai mult sau mai puțin indispensabile.

În secolul al XVIII-lea, scriitorul englez Gregor King, observa următoarele: „Dacă dispare a 10-a parte dintr'o recoltă, prețurile se pot urca cu $\frac{3}{10}$ și dacă avem numai jumătate din recolta de grâu, cum se întâmplă câte odată, ceea ce lipsește se poate compensa prin economie și prin folosirea de alte cereale, însă nu mai mult de un an. Din contra, pentru 2-3 ani slabi succesivi, nu se poate aștepta dela aceasta decât puțin ajutor, căci, chiar lipsa unui singur an este foarte păgubitoare și dispar mulți oameni săraci, fie din cauza hranei neîndestulătoare, fie din cauza hranei proaste. Raportul în care un deficit de recoltă urcă prețul cerealelor ar putea fi următorul: o lipsă de o zecime îl urcă cu 3 zecimi; o lipsă de două zecimi îl urcă cu 8 zecimi; o lipsă de trei zecimi îl urcă cu 15 zecimi; o lipsă de patru zecimi îl urcă cu 28 de zecimi; și o lipsă de cinci zecimi îl urcă cu 45 zecimi; astfel încât, dacă cerealele s'au urcat la 3 ori prețul obișnuit, venitul recoltei poate fi socotit la $\frac{2}{3}$ dintr'o recoltă obișnuită; dacă aceasta ajunge numai la jumătate, prețul va fi de 5 ori cel obișnuit”.

Mai târziu, statisticienii Tooke și Newmarch au confirmat în „Istoria prețurilor dela 1793-1857” regula lui King, în sensul următor: „Un minus de recoltă aduce cu sine un plus disproporționat de prețuri”.

Să cercetăm acum dacă prețul este determinat de cerere și ofertă și care este legătura dintre diferitele prețuri.

Formula obișnuită că prețul este determinat de cerere și ofertă este, în cazul cel mai bun, un răspuns de circumstanță, care spune foarte puțin. Ea conține însă o mare greșală, dacă se înțelege că prețul este în raport direct cu cererea și în raport invers cu oferta.

Prețul este o funcțiune a raportului ofertă-cerere; cererea la rândul ei, atârnă de mărimea prețului și anume, nu numai de prețul unei mărfi, ci a tuturor celorlalte, care sunt necesare pentru gospodăria respectivă. Numai când toate prețurile sunt cunoscute, cineva poate să hotărească în ce mod trebuie să-și întrebuințeze venitul. De exemplu, dacă într'un an sporesc prețurile pentru o serie de articole, pe care gospodăria respectivă și le procura în mod obișnuit, iar nivelul venitului acelei gospodării rămâne același, gospodarul respectiv va fi constrâns să renunțe la unele din articole, ca să nu se dezeschilibreze bugetul. Cine voește a analiza cum se formează prețurile pe o anumită piață, unde bunurile se află la dispoziție, în cantități fixate dinainte și neschimbate și la o anumită tehnică de producțiune și cu mijloace de producțiune date, trebuie să procedeze după metoda lui Cassel. În ce constă această metodă? Cassel stabilește un sistem de proporții simultane, pentru a afla raportul care există între mai multe mărimi fixe care depind una de alta și de o serie de factori dați.

Să presupunem că cererea unui bun (C) nu depinde numai de prețul (P) al aceluși bun, ce se dorește, ci de o serie de prețuri (Pn.). În formulă matematică avem:

$$C_1 = F_1 (P_1 + P_2 + \dots + P_n)$$

Pentru toți ceilalți clienți rezultă aceeași proporție, astfel că sistemul de prețuri poate fi continuat astfel:

$$C_2 = F_2 (P_1 + P_2 + P_3 + \dots + P_n)$$

$$\dots$$

$$C_n = F_n (P_1 + P_2 + P_3 + \dots + P_n)$$

Dacă este să se realizeze echilibrul, — deoarece avem de a face mai întâi cu prețul static, — unei cereri a unei anumite mărfi, trebuie să-i corespundă o ofertă (O) de aceeași mărime.

$$\text{Prin urmare: } C_1 = O_1 \quad C_2 = O_2 \quad \dots \quad C_n = O_n$$

Cum mărimile acestea diferite sunt necunoscute, proporțiile n nu sunt suficiente ca să se determine prețul. Dar nu este vorba de a se determina prețul, ci numai de a se înfățișa un fenomen economic de piață complex într'o formulă matematică precisă.

Pe această bază, Cassel caută să analizeze formațiunea prețurilor, luând în considerare procesul de producțiune.

El presupune că, în afară de cererile consumatorilor, condițiunile de producțiune, așa numiții „coeficienți tehnici”, sunt dați fără posibilitate de alegere. În acest caz, prețurile produselor finale sunt o funcțiune a prețurilor mijloacelor de producțiune, căci, conform premisei date, cantitatea de produse care vine pe piață este determinată. Pentru aceasta, trebuie să se găsească desfacerea acestor mărfuri, fără să se țină seama de prețurile obținute. Hotărîtor este, cât pot plăti în total pentru această cantitate de marfă cei care au nevoie de ea și cum se repartizează ceea ce oferă ei la un loc asupra diferitelor feluri de mijloace de producțiune.

„Cererea unui bun gata, spune Cassel, reprezintă tendința de a atrage anume mijloace de producțiune la anume întreprinderi. Acestei tendinți i se opun străduințe asemănătoare, de partea cererii, pentru celelalte bunuri gata. Se naște, astfel, o luptă pentru mijloacele de producțiune reduse, care se decide în economia schimbului, așa încât se fixează, pentru mijloacele de producțiune, prețuri uniforme, care la rândul lor determină prețurile produselor și formează, astfel, un mijloc pentru restrângerea necesară cererii”.

Legătura între formarea prețurilor bunurilor gata și mijloacele de producțiune se poate imagina astfel: pe o piață se cumpără, de diferiți întreprinzători, mijloace de producțiune elementare (forțe de lucru, capital, materii prime, aflătoare în cantități reduse); pe altă piață se cumpără bunuri de consum, produse cu acele mijloace de producțiune. Formarea prețului urmează aceleași principii, pe ambele piețe, pentru ambele categorii. Problema economică fundamentală este a reduce nevoia, ca să se acorde cu penuria de mărfuri de pe piață. Rezultatul trebuie să fie următorul: fiecare bun gata trebuie să capete un preț care să corespundă „costului de producțiune din economia schimbului”, adică să corespundă la ceea ce trebuie luat, pe o piață dată, din mijloacele de producțiune, pentru producerea bunului gata. Astfel regulează „principiul penuriei”, mărfurilor, în acelaș timp, formarea prețului pentru bunurile de prim ordin și pentru bunurile de ordin mai îndepărtat.

Nici prețurile produselor nu atâră unilateral de mijloacele de producțiune, nici prețurile mijloacelor de producțiune nu

atârână unilateral de prețurile produselor, ci ambele grupe se condiționează în mod reciproc și depind reciproc una de alta.

Teoria elementară asupra prețului, formulată de Cassel, vrea să stabilească dependența funcțională între diferiți factori. Ea exprimă numai că anumite raporturi de ofertă și cerere, ca și raporturi tehnice de producțiune, corespund anumitor prețuri, că anume raporturi de ofertă și cerere pot să corespundă numai anumitor prețuri, cum zice economistul Ammon.

Această teorie care s'ar părea că este abstractă și străină de realitate are, în fapt, o însemnătate practică deosebită. Dacă se înțelege sensul ei adevărat, se poate pricepe pentru ce politica prețurilor maximale a fost totdeauna un fiasco: pentru că prețurile maximale nu țin seama de legături care există între prețurile diferitelor bunuri și rezultatul este că fixarea lor duce, sau la ascunderea mărfurilor și deci la dispariția lor de pe piață, sau la vinderea lor în condițiuni ilicite. Cassel observă că teoria sa este în acelaș timp un cadru științific și pentru cercetarea chestiunii sociale. Prețul nu poate fi à la longue altul decât cel rezultat din procesul de formare a prețurilor. Dacă se voește a se mări sau a se scobori un preț oarecare, trebuiesc create premisele necesare în întregul proces de formațiune a prețurilor.

Urmează să cercetăm legătura între diferitele prețuri. Am văzut că toate prețurile sunt legate între ele. Acesta este așa numitul fenomen al interdependenței prețurilor.

Există, însă, prețuri care sunt legate între ele într'un sens special: fie că sunt legate în ofertă, cum este prețul cărnii și prețul pieilor, fie că sunt legate în cerere, cum este cazul prețului cărbunelui și al minereurilor, care sunt bunuri complementare pentru fabricarea fierului, sau fie că sunt bunuri ce se pot reprezenta reciproc la satisfacerea unei cereri, sunt bunuri substituibile, — zahărul poate fi înlocuit prin zaharină sau prin mierea de albine.

Pentru aceste cazuri există următoarele reguli:

1) Dacă sporește cererea unui bun legat de altul în ofertă și prin aceasta, se urcă condițional prețul, sporește și oferta celui-lalt produs care este legat de el;

2) O ofertă sporită a unui bun legat în cererea și scăderea prețului, condiționată de acesta, îmboldește la o cerere sporită și a celui-lalt bun;

3) O ofertă sporită de un bun substituibil cu scăderea prețului micșorează cererea celui alt bun.

Până acum nu s'a luat în considerare faptul că diferite mijloace de producțiune elementară sunt fungibile, adică se pot înlocui între ele. Când mai multe mijloace de producțiune pot să îndeplinească acelaș scop, se va alege acel care costă mai puțin. Acesta este principiul minimului. Iar, dacă un mijloc de producțiune poate să aibe mai multe întrebuințări, asupra întrebuințării lui, într'un sens sau altul, hotărăște succesul cel mai mare care se poate aștepta. Acesta este principiul maximumului.

Principiul substituirii mijloacelor de producțiune ne interesează aici numai în însemnătatea lui, pentru alegerea între mai multe mijloace de producțiune posibile. El spune clar că, atunci când sunt la dispoziție mai multe mijloace de producțiune, este de ales acela care, în situația dată a prețurilor mijloacelor de producțiune, este cel mai ieftin. Aceasta are loc până când se ajunge la punctul de substituire, la care înlocuirea este indiferentă. Evident, situația acestui punct de substituire atârnă de raporturile prețurilor mijloacelor de producțiune între ele. Asemenea substituirii se pot imagina în foarte multe cazuri. Când într'o regiune există prisos de brațe de muncă eftine, întrebuințarea mașinilor nu este rentabilă, deci munca manuală va continua, ceea ce se întâmplă în deosebi în producțiunea agricolă în regiunile suprapopulate; când pământul în oraș ajunge scump, prin rarificarea locurilor virane, construcțiile de etaje din ce în ce mai înalte se vor înmulți, etc.

Din acest exemplu, rezultă că formarea prețului nu este determinată numai de lipsa unui bun de a cărui preț este vorba, ci de lipsa tuturor bunurilor care sunt în stare să înlocuiască total sau parțial acel bun.

Să vedem cum se naște prețul, pe o piață încadrată în cooperarea muncii. Proporțiile lui Cassel în legătură cu principiul substituirii lămuresc legăturile funcționale între ofertă, cerere și preț, pe o piață dată. Dar, se pune întrebarea: cum se naște, în cadrul cooperării muncii, cererea și oferta? Analiza cererei și ofertei a făcut-o, după clasicii englezi și în mod cu mult mai aprofundat, Frederic Hermann, în opera sa: „Staatswirtschaftliche Untersuchungen”, apărută în 1832. Hermann crede următoarele:

De partea cererii prețul este determinat de: 1) valoarea de întrebuințare a bunurilor dorite; 2) capacitatea de plată a celui care le dorește și 3) costul de procurare din altă parte a unui bun dorit.

De partea ofertei, prețul este regulat de: 1) costul bunului oferit; 2) prețurile de vânzare din altă parte; și 3) valoarea în schimb a bunurilor în care se exprimă prețul.

Să punem de acord rezultatele lui F. Hermann cu cercetările mai noi asupra fenomenului prețului. Asupra valorii de întrebuințare, s'a amintit în special că ea este de fapt ultimul motiv pentru formarea prețului, însă, în economia națională, această valoare, ca manifestare subiectivă, trece de regulă îndărătul faptelor de piață.

Capacitatea de plată a cumpărătorului este de fapt o parte integrantă a noțiunii cererii, care are însemnătate pe piață. Decisivă va fi totdeauna capacitatea de cumpărare a ultimului cumpărător, a „cumpărătorului limită”, a cărui dorință mai trebuie să fie considerată, dacă este vorba să se desfacă întreaga cantitate de marfă aflată pe piață. Importantă este schimbarea capacității de plată, deci schimbarea mărimii veniturilor, care se pot produce din diferite circumstanțe. Aceasta influențează în deosebi cererea de bunuri de lux, mai mult decât aceea a bunurilor de existență.

Sub „costul de procurare în altă parte a unui bun dorit”, se înțelege că nimeni nu poate obține mai mult pentru un bun decât trebuie să dea cumpărătorul oricărui alt vânzător. „Costul de producțiune” nu trebuie să fie înțeles în sensul dat de Cassel, costul în economia schimbului, ci costul de producțiune real al mărfii. Sigur este că nici o întreprindere nu poate să existe dacă costul de producțiune este mai mare decât prețul pieței. Cum se știe, clasicii, în deosebi Adam Smith, vedeau în costul de producțiune chiar singurul factor pentru determinarea prețului. F. Hermann are meritul să fi arătat importanța cererii, însă și el a accentuat importanța deosebită a costului, care este limita inferioară sub care nu poate cădea prețul. Costul este considerat în sensul național economic, deci nu costul oricărei întreprinderi, ci costul mijlociu, care corespunde nivelului tehnic și condițiunilor de producțiune ale unei anumite societăți, cu alte cuvinte costul la care se poate asigura reproducțiunea mai departe a mărfurilor consumate.

Care sunt, însă, cheltuelile determinate pentru piață? Cheltuelile mijlocii sau cheltuelile exploataării care lucrează în condițiunile cele mai favorabile, sau cheltuelile întreprinderii care lucrează în condițiunile cele mai defavorabile? Firește că pentru preț este determinant costul părții din masa totală de produse, care este produsă în cele mai defavorabile condițiuni și a cărei întrebuințare este încă necesară, pentru acoperirea necesităților pieții. Aceasta rezultă din tendința de unificare, a prețurilor pe piață, pentru aceeași marfă și din considerațiunea că nici un vânzător nu va lua mai puțin ca altul care își desface marfa pe piață; însă, vânzătorul limită trebuie să-și acopere cel puțin cheltuelile. În sensul acesta, cheltuiala de reproducțiune formează limita extremă peste care nu poate trece prețul static.

Ca „motiv de determinare a prețurilor de parte a ofertei”, F. Hermann mai înțelege prețul de vânzare din altă parte. Vânzătorul nu va vinde sub prețul care se promite, în timp apropiat sau într’un alt loc. Tot ceea ce îngreuează posibilitățile de schimb va trebui luat în considerare ca obstacol, contra efectelor acestui motiv de determinare a prețurilor.

Înfârșit, Hermann mai adaugă că „valoarea de schimb a bunurilor în care se exprimă prețul” influențează prețul, ceea ce este dela sine înțeles. Despre aceasta ne vom ocupa când vom trata despre puterea de cumpărare.

Mai este o categorie de prețuri despre care trebuie să vorbim: prețurile de monopol.

Circulația pieții nu este totdeauna liberă. Schimbul nu se face în toate cazurile, pe baza liberei concurențe între ofertă și cerere. Există în viața economică și anumite situațiuni de monopoluri. Înțelegem prin monopol concentrarea într’o mână a producțiunii sau desfacerii unor bunuri. Aceasta este forma absolută a monopolului.

Prima încercare de a explica prețul în regim de monopol o găsim în teoria prețului monopolului formulată de Cournot, în 1838, în lucrarea sa „Recherches sur les principes mathématiques de la théorie des richesses”. El pleacă dela ideea că capacitatea de câștig a unei întreprinderi depinde de doi factori ce stau în raport invers unul față de altul: prețul pe unitate și cantitatea de mărfuri vândută. La întreprinderile monopolizate, prețurile sunt însă mai mari, pe când prețurile liberei concurențe gravitează la cheltuelile de producție. Prețurile monopo-

lului au tendința să treacă peste această limită. Prețul liberei concurențe este totdeauna mai favorabil decât prețul monopolului, pentru consumatori? Un răspuns precis la această întrebare nu este posibil, deoarece sunt cazuri în care, organizația de monopol însemnând o concentrare a producției, prin raționalizarea ei, reușește a reduce prețul de cost și cum exploatarea mari capitaliste au tendința de a extinde continuu desfacerea, este posibil cazul în care monopolul să însemne o reducere a prețului pe piață și deci să lucreze în favoarea consumatorilor. Elasticitatea desfacerii diferitelor produse este deosebită, după cum am arătat, dela o categorie de produse la altă categorie. Monopolul are, prin urmare, de a face cu diferite cercuri de cumpărători și trebuie să țină seama în fixarea prețului de această situațiune; iar dacă nu o face, rezultatul este îngustarea cercului de consumatori. Deci, chiar dacă prețul monopolului are tendința de a trece peste limita prețului obișnuit, tendința de extindere a desfacerei care intră în natura însăși a organizației monopolului, lucrează în sens contrar. Ceeace însemnează că este posibil ca prețurile de monopol să fie mai joase decât prețurile ce s'ar fi stabilit în cazul liberei concurențe. Monopolul este, apoi, capabil să fixeze prețuri diferențiale pentru aceeași marfă; de pildă, monopolul pe care îl are un întreprinzător de spectacole îi înlesnește să stabilească prețuri deosebite după clase, ținând seama de puterea de cumpărare a spectatorilor. În Anglia, de pildă, este o mare deosebire între prețul dela stalul I și prețul dela stalul II, ținând seama de structura veniturilor din acea țară, care numără un însemnat stoc de oameni foarte bogați care pot plăti prețuri ridicate. Tot în Anglia, la calea ferată, o altă întreprindere de monopol, nu există decât clasa I-a și clasa III-a. Prin urmare, monopolul poate să diferențieze prețurile pentru acelaș serviciu în raport cu puterea de cumpărare a diferitelor categorii de cumpărători și, deci, prețurile de monopol nu sunt totdeauna opuse intereselor consumatorilor.

Cercetarea politiceii prețurilor întreprinderilor monopoliste necesită totdeauna analiza direcțiunii în care se mișcă interesele întreprinderii de monopol. Adeseori se poate constata că organizațiile de trust au interesul ca să reducă prețul de desfacere, pentru a lărgi sfera consumatorilor. Deasemeni, în unele cazuri, cartelurile au mai mare interes la un preț stabil, decât la un preț foarte mare.

O categorie specială a prețului monopolului este reprezentată de prețurile stabilite pe bază de tarife de monopolurile cu caracter public, de exemplu căile ferate, electricitatea, gazul, apa, ș. a. m. d. Stabilirea acestor tarife se face uneori nu numai după considerațiuni economice, ci și după considerațiuni sociale, alte ori și politice și în unele cazuri, cum este la monopolurile fiscale, interesul fiscal dictează la formațiunea prețurilor.

4. MONEDA.

Tratând despre circulația mărfurilor în viața economiei moderne, s'a făcut abstracție de chestiunea mijloacelor cu ajutorul cărora este pus în mișcare acest mecanism. Aceste mijloace sunt: moneda și creditul.

Problema monedei a dat naștere la foarte multe controverse și a fost expusă în deosebite feluri, prin formulare de teorii variate, uneori chiar cu caracter fantezist. Această problemă este atât de controversată, pentrucă de monedă se leagă interese mari de putere; moneda acordă posesorului său o putere care trece dincolo de sfera economică.

Modul cum este constituită moneda poate să înrăurească asupra intereselor economice a diferitelor categorii sociale, în sens contrar. Stabilirea cursului unei monede depreciate este o problemă care interesează în sens deosebit diferite categorii opuse. Oricum ar fi întocmită structura monetară a unei țări, nu poate să satisfacă, deopotrivă, toate categoriile de interese.

Este interesant de observat că, deși moneda circulă zilnic și de ea se leagă atâtea interese, oamenii nu au o concepție exactă și precisă a rolului și a însemnătății sale. De cele mai multe ori, în ochii masselor, de monedă se leagă anumite calități misterioase care oglindesc iluzia pe care și-o fac oamenii adeseori despre natura monedei.

Moneda nu are însă numai un rol economic, ci și un rol social, care decurge din legătura sa cu structura generală a raporturilor economice ale societății. Pentru înțelegerea fenomenului monetar este, deci, necesar, în afară de considerațiuni economice, să se determine și rolul ei social.

Moneda a apărut odată cu primele începuturi ale circulațiunii

schimbului. În economia casnică, la început, schimbul s'a făcut în natură; s'au schimbat piei contra animale, vase de lut contra țesături și arme. Schimbul acesta în natură produce, însă, mari neajunsuri. A. posedă piei și vrea să obțină țesături, dar B. care ar voi să facă acest schimb posedă animale de care el nu are nevoie. Numai prin găsierea lui C., care posedă țesături și dorește animale, se poate face schimbul acesta. Deaceea, schimbul în natură este legat totdeauna de mari dificultăți și presupune, prin executarea lui într'un mod mai normal, să se formeze un depozit de acele articole pentru care există o cerere mai curentă. În modul acesta, însă, unul dintre acele articole capătă, treptat, o poziție specială, tocmai prin faptul că este dorit mai mult și poate astfel înlesni mai frecvent schimbul. Prin aceasta, asemenea bunuri capătă caracterul de mijloace de schimb general.

În istoria cea mai veche a monedei cunoaștem un număr de articole de acest fel, care variază după structura economică a diferitelor popoare. Astfel, la popoarele de vânători, pieile de animale joacă acest rol; la popoarele de păstori și de agricultori primitivi, animalele. Și, deaceea, la poporul latin, cuvântul „pecunia”, care înseamnă monedă, are drept origină denumirea de animal (pecus-pecoris).

La popoarele primitive, găsim apoi o serie de asemenea articole, obiecte de podoabă, pietre, inele, uneori mijloace de hrană, tablete de sare și de cacao, etc. Aceste bunuri care, prin frecvența lor în schimb, capătă caracterul de mijloace de schimb general, dobândesc o însemnătate mai mare, prin faptul că ele ajung să fie primite la plata dărilor sau ca obiecte de sacrificiu de preoți. Însfârșit, extinderea acceptării lor se face și prin imitațiune și obicei, care joacă un rol atât de însemnat, în viața spirituală a popoarelor primitive.

După toate probabilitățile, moneda, astfel constituită, a servit mai întâi în circulația internă, iar mai târziu s'a extins și în relațiile economice externe. Pentru acest scop, a trebuit, însă, o formă de monedă mai raționalizată, cuprinzând obiecte mai potrivite pentru funcțiunea de schimb și anume obiecte de consumațiune curentă, care puteau să fie conservate și se puteau divide în mod ușor. Între obiectele cari îndeplinesc asemenea condițiuni, cele mai însemnate sunt metalele și îndeosebi metalele prețioase, aurul și argintul. Metalele sunt cerute, în general,

pentru fabricarea unor obiecte de uz: arme, ustensile de gospodărie și obiecte de lux. Dacă însă metalele înlocuiesc de timpuriu animalele în funcțiunea de monedă, aceasta se explică și prin dificultățile întâmpinate cu animalele, pentru îndeplinirea acestei funcțiuni de monedă. În primul rând, deși aceeași specie de animal are un caracter de identitate, totuși există deosebiri de calitate care fac ca valoarea unuia să nu fie egală cu a altuia. În al doilea rând, având o valoare relativ mare, vitele pot servi foarte greu la schimbul cu articole de o valoare mai redusă. În sfârșit, pentru a putea cineva să se servească de vite ca monedă, se presupune că trebuie să țină un mare număr de vite. Aceasta poate să aibă riscuri; o molimă poate să distrugă o parte însemnată din avere. Cât timp popoarele primitive s'au îndeletnicit mai mult cu creșterea vitelor, firește, acest mijloc general de schimb a putut să fie folosit cu multă ușurință, deoarece, prin însăși ocupația lor, aceste popoare țineau turme mari de vite. Îndată, însă, ce popoarele s'au așezat și îndeletnicirea agriculturii a căpătat un rol mai însemnat, ținerea de vite prea numeroase a devenit pentru agricultori o sarcină prea grea. Aceste împrejurări au determinat părăsirea animalelor ca obiecte de îndeplinire a funcțiunii monetare și trecerea la metale.

Metalele prezintă în general, următoarele avantaje: În primul rând, identitatea exemplarelor create din acelaș metal; în al doilea rând, divizibilitatea ușoară în părți de mărime și greutate egală; în al treilea rând, durabilitatea foarte mare; și, în sfârșit, transportabilitatea ușoară. În special aceste însușiri sunt mai mari la metalele prețioase, la aur și argint, pentru că acestea au o valoare mare la un volum mic, o greutate mare la un volum mic, precum și o mare constantă de valoare. Ceea ce a impregnat, însă, caracterul real de monedă este forma propriu zisă de monedă care a dat strălucire și sunet și a impresionat, prin impregnarea unei stampile, mărci sau altui semn, efigia monedei. Prin aceasta, moneda metalică a dobândit o însușire care a înlesnit o recunoaștere ușoară a valorii ei.

S'a încercat și la pieile folosite ca monedă să se pună o stampilă care să determine valoarea, însă recunoașterea este cu mult mai grea decât aceea a monedei de metal.

În statele din antichitate, la Greci, după ce s'au folosit animalele, s'a trecut la moneda de fier și de cupru; în vechea Romă,

la moneda de cupru. Argintul și aurul au fost folosite mai întâi de Asirieni, de Babiloneni și de Egipteni. În secolul VII înainte de Cristos, orașele grecești din Asia Mică foloseau moneda de aur și argint.

În forma de monedă metalică, banii capătă o formă raționalizată. Piesa de metal are un singur scop: să îndeplinească funcțiunea de monedă.

Toate celelalte obiecte de pe piață intră, după cum se știe, în consum; moneda continuă să rămână monedă. Totuși ar fi greșit să se socoată că, prin aceasta, moneda metalică își pierde caracterul de marfă, deoarece orice piesă de aur poate să fie topită și întrebuințată pentru fabricarea unui alt obiect, a unui inel sau a oricărei alte bijuterii, prin urmare poate să se transforme în marfă și să intre astfel în circulația mărfurilor.

Moneda de hârtie este o formă de monedă pură care nu este altceva decât un mandat asupra unei părți din produsul social.

Care sunt funcțiunile național economice ale monedei, în special în circulația schimbului modern?

Cea dintâiu funcțiune a monedei este aceea de mijloc general de schimb. În aparență, moneda complică schimbul, deoarece, în locul schimbului unei mărfi cu alta, se intercalează monede. În realitate, însă, moneda înlesnește părților să schimbe la momentul și la locul cel mai favorabil. Înainte de a exista moneda, omul era silit să schimbe un obiect contra altuia, în momentul când întâlnea, întâmplător, pe cineva care posedea obiectul dorit de el iar celălalt dorea obiectul posedat de el. Schimbul se făcea, astfel, nu la momentul ales și potrivit cu nevoile proprii, ci la momentul pe care îl impunea hazardul. Deasemeni, schimbul se făcea, nu la locul unde se puteau găsi condițiunile cele mai favorabile, ci acolo unde se găsea contractantul care să ofere obiectul dorit. Cu ajutorul monedei, fiecare este liber să cumpere atunci când socotește că a găsit condițiunile cele mai favorabile și în locul unde schimbul se poate face în cele mai bune condițiuni. În general, dacă privim imensitatea tranzacțiilor de mărfuri din lumea întreagă, ne dăm seama că, fără bani, circulația uriașă de mărfuri de astăzi ar fi de neînchipuit.

Din această primă funcțiune a monedei, ca mijloc de schimb, decurge și a doua funcțiune, de măsurătoare de valoare sau etalon de valoare. Cu dezvoltarea schimbului, moneda a devenit tot mai mult un echivalent general de schimb al măr-

furilor. În procesul de schimb, toate mărfurile se exprimă în monedă. Prin raportul mărfuri-bani (M-B) se fixează relațiunea de valoare a mărfurilor una față de cealaltă, adică se stabilește valoarea relativă a mărfurilor. Moneda are, astfel, o putere de cumpărare care indică puterea de cumpărare a tuturor celorlalte mărfuri. În ce constă această putere de cumpărare a monedei? Se zice, deobicei, că moneda este etalonul tuturor mărfurilor. În ce sens este aceasta adevărat? Joacă moneda rolul metrului, care măsoară o lungime? Prețul, nu trebuie să uităm, este un rezultat al luptei pe piață între cerere și ofertă. Fiecare preț se stabilește dela caz la caz, fiecare preț reprezintă un anumit caz; prețul unei mărfi de piață nu este determinat de mai înainte, prin conținutul ei intern, după cum este determinată de mai înainte lungimea unui metru sau greutatea unui kilogram. Numai după ce actul de schimb s'a săvârșit, aflăm prețul unui bun și putem fixa astfel puterea de cumpărare; numai atunci moneda ne indică raportul cantitativ de valoare dintre o marfă și alta. Prețul în bani indică numai relațiunile de schimb în cazul dat. Deaceia, unii au socotit că ar fi mai potrivit ca această funcțiune a monedei să fie denumită indicatoare de valoare și nu măsurătoare sau etalon de valoare. Cu toate acestea, deoarece moneda înlesnește să se stabilească valoarea mărfurilor, ea servește drept etalon și anume drept etalon exact de valoare. Cu ajutorul monedei, putem stabili, chiar cu anticipațiune, până la un grad anumit, valoarea relativă a diferitelor bunuri economice.

Înainte de a exista moneda, un om care voia să-și dea seama de averea sa nu putea proceda altminteri decât să întocmească o listă, în care să cuprindă denumirea și cantitatea diferitelor părți din averea sa. Prin aceasta, el nu putea să-și dea seama, în mod exact, de valoarea averii sale. Moneda înlesnește astăzi oricui să facă un inventar, în care, prețuind după prețul zilei obiectele din care se compune averea sa, stabilește valoarea exactă a averii sale.

Moneda poate îndeplini această funcțiune numai pentru că are o valoare proprie și una relativ stabilă. Această constanță de valoare a făcut, de altminteri, din aur un mijloc de schimb preferat.

Valoarea proprie a monedei a fost recunoscută mai întâi de Karl Marx, în lucrarea sa „Zur Kritik der politischen Oekonomie”, (1859). Marx a precizat că moneda este etalon de va-

loare numai pentru că este produs al muncii, deci reprezintă o valoare. Într'o formă mai generală și economistul K. Knies ajunge la aceeași concluziune, în monografia sa clasică despre monedă. El argumentează astfel: pentru măsurarea unui obiect, se poate întrebuița numai un astfel de instrument de măsurare care posedă în el însuși calitatea obiectului pe care dorim să-l măsurăm. De pildă, lungimea unui drum nu o putem măsura decât cu un kilometru; lungimea unui postav, cu un metru sau cu un cot; mărimea unei suprafețe, cu metrul pătrat sau kilometrul pătrat, adică cu mărimea care posedă ea însăși calitatea obiectului pe care voim să-l măsurăm.

Simmel, în „Filosofia monedei”, a încercat să sdruncine această concepție. El spune că, pe lângă măsurarea unui obiect prin mărimi egale calitativ, adică prin comparația directă, mai este posibilă și comparația indirectă de mărimi. Pentru o măsurare, ajunge ca „proporția substanțelor măsurătoare să se oglindească în acelea ale celor măsurate”. Ambele obiecte de măsurat „pot sta în orice raport care nu este însă acela al identității de calitate, astfel că nici unul nu poate servi direct ca etalon pentru celălalt și totuși unul poate fi măsurat prin celălalt”.

Deaceia, moneda nu trebuie să aibe nicio valoare, ca să măsoare valoarea mărfurilor, dacă între ea și mărfuri există un anumit raport care face posibil să se conchidă indirect asupra valorii mărfurilor.

În trecerea la o astfel de măsurătoare indirectă privește Simmel una din cele mai importante invențiuni ale umanității și consideră răspândirea simbolelor, în relațiunile dintre oameni, ca semn caracteristic pentru o cultură ridicată. Și moneda își pierde tot mai mult caracterul material, luând forme simbolice (anume acelea de surogat de monedă).

Argumentarea lui Simmel este exactă. În raport cu moneda, este, însă, necesar a se dovedi în ce se exprimă raportul monedă-marfă dacă se face abstracție de valoarea monedei. Simmel s'a mulțumit cu generalități. Raportul presupus de el între marfă și cantitatea de monedă este conceput numai în forma unui raport de identități de valoare. Întrebuițarea mijloacelor de circulație a creditului, ca surogate de monedă și chiar a monedei de hârtie, nu contrazice cerinței ca moneda să aibă o valoare proprie, căci bancnotele, cecurile și alte surogate de monedă reprezintă un anume fel de monedă și au ca atare o putere de

cumpărare. Chiar și moneda de hârtie neconvertibilă posedă o valoare, în măsura în care este primită în circulație.

A treia funcțiune a monedei este aceea de mijloc de plată legală. Numai când Statul preia asupra lui reglementarea circulației plăților, moneda joacă un rol specific de mijloc de plată.

În viața economică, din relațiunile de credit și de afaceri în genere, rezultă o serie de termene de plată: în afară de scadențele datoriilor, sunt termene sezonale, la sfârșit de săptămână sau de lună, la sfârșit de trimestru, la sfârșit de semestru, la sfârșit de an. La fiecare din aceste termene, cine a subscris o obligațiune trebuie să o lichideze. Această lichidare se face în mijloace de plată legală, stabilite de Stat. Deasemeni, plata salariilor, care este o obligație periodică, este făcută în mod legal în mijloacele de plată determinate de Stat.

Din această funcțiune a monedei ca mijloc de plată legală, economistul Knapp a dedus teoria statală despre monedă, afirmând că funcțiunea caracteristică esențială a monedei este aceea de mijloc de plată legală. Moneda apare, spune el, când Statul recunoaște un anume mijloc de plată a datoriilor, fie că aceasta este de metal, fie că este de hârtie. Statul proclamă valoarea sa, pe când unitatea, de hârtie sau metal, se creiază în mod istoric. Deci, capacitatea unui mijloc de plată nu atârână de conținutul său material; fie de metal, fie de hârtie, moneda poartă un semn pus de Stat și aceasta are o valoare juridică. În aceasta constă natura proprie a monedei. Drept urmare, Knapp spune că este suficient ca Statul să recunoască unei mărci oarecare puterea de mijloc de plată, pentruca aceasta să îndeplinească funcțiunea de monedă. El propune pentru denumirea acestui conținut expresia „chartă” și definește moneda ca „mijloc de plată chartală”.

Accentuarea caracterului de drept public al monedei, în această teorie, constituie o exagerare a însemnătăței laturei formal-juridice a monedei. În realitate, după cum arată experiența, Statul exercită o influență asupra valorii monedei, dar numai în limitele economice de formațiune a valorii. Drept urmare, Statul poate să dea curs forțat unei monede și aceasta să continue să-și exercite rolul său în mod normal, cu condițiunea ca acest curs forțat să corespundă condițiunilor economice, care determină valoarea ei. Toate epocile de inflație, începând cu operațiunea lui John Law din timpul revoluției franceze și sfârșind cu opera-

țiunile de inflație de după război, au făcut dovada până la evidență în această privință.

A patra funcțiune a monedei este aceea de conservatoare de valoare, expresiune abstractă a valorilor materiale. Prin această calitate, moneda înlesnește păstrarea valorilor.

Din această însușire rezultă a cincea și anume funcțiunea de transmisiune de valoare. Moneda înlesnește toate felurile de transmisiune de valoare, atât dela un individ la altul, înlăuntrul unei țări, cât și dela un individ dintr'o țară, la un individ din altă țară.

A șasea funcțiune a monedei este transmisiunea de capital, în circulația de credit, care decurge, în mod firesc din cea precedentă.

Însfârșit, ultima funcțiune a monedei este aceea de mijloc de economisire și anume în două forme: în formă de tezaurizare sau de capitalizare.

În forma de tezaurizare, moneda a dat naștere la tipuri sociale interesante, ca cel al avarului, care este un fanatic al bogăției, un ascet ce renunță la toate plăcerile vieții numai de dragul de a agonisi moneda. Tezaurizarea, este un fenomen care rezultă în general din structura economică a societății. Astfel, în antichitate și în evul mediu, din cauza lipsei de siguranță a averii și persoanei, tezaurizarea de aur și de argint s'a dezvoltat ca un mijloc de asigurare a averii acumulate. În țările primitive, această acumulare ia forma de strângere de aur, de bijuterii, de pietre scumpe, etc. Tezaurizarea, care se făcea, în vremuri mai vechi, în forma aurului acumulat, se face și astăzi, în toate perioadele de criză și neliniște, când dispare elementul încrederii; ea se manifestă în forma retragerii sumelor depuse la bănci, la casele de economie și strângerea lor „la ciorap”, și în lăzi. Creditul, prin dezvoltarea luată, a înlocuit însă ciorapul și lada. Bani economisiți s'au depus din ce în ce mai mult la băncile și casele de economii, care s'au dezvoltat. În vremuri de normalitate economică, economiile se găsesc în rezervele de casă ale băncilor și întreprinderilor economice.

Structura economică a societății economice moderne este bazată pe diviziunea muncii și pe circulațiunea monetară. Teoria socialistă a încercat să imagineze o circulație economică fără monedă, dar s'a dovedit a fi în afară de realitățile vieții economice. Aceasta se datorește împrejurării că este imposibil a

calcula rezultatele activității anuale a unei întreprinderi, fără a se încheia un bilanț și un cont de profit și pierdere. Bilanțul și contul de profit și pierdere nu se pot încheia, însă, decât într'un regim monetar, în care, prin unitatea de măsură pe care o reprezintă moneda, se înlesnește aprecierea valorilor din activul și pasivul unei întreprinderi. Deasemeni, nu se poate imagina o activitate economică care nu ține seama de prețul de cost, care își găsește exprimare în monedă. Incercarea făcută în Rusia Sovietică, în prima fază a organizării societății pe baze așa zise comuniste, de a se crea o unitate de cheltuială bazată pe muncă, care să înlocuiască moneda, a dat foarte curând faliment.

Intre diferitele funcțiuni ale monedei, există o legătură strânsă. Funcțiunea primă și cardinală a monedei este aceea de mijloc general de schimb. Drept urmare, putem să definim moneda ca un mijloc de schimb general recunoscut.

Ca mijloc de schimb și etalon de valoare, moneda creiază un teren comun, care face posibil ca fiecare bun să aibe, în orice piață, un preț exprimat în monedă, prețul său.

Increderea desăvârșită, pe care o au contractanții în monedă, este în funcțiune de însușirile monedei ca etalon de valoare și în deosebi a calității de stabilitate, care garantează un echivalent just în schimb. Această încredere este întregită, prin calitatea pe care Statul o dă monedei, decretând-o mijloc de plată legală. În modul acesta Statul transformă moneda de circulație în etalon monetar.

Pentru nevoile circulației, într'o economie națională este necesar să existe mai multe feluri de monedă, ca să înlesnească diferitele feluri de schimb. Pentru ca fiecare fel de monedă să-și îndeplinească funcțiunea sa, este, însă, necesar ca în fiecare țară să existe o unitate monetară, astfel ca toate celelalte monede să se găsească într'un raport determinat, una față de celelalte.

Pentru a corespunde necesităților economiei naționale, circulația monetară a unei țări trebuie să aibă forma unui sistem monetar. Sistemul monetar al fiecărei țări în parte are la bază o unitate monetară, la care se reduc toate felurile de monedă și în care se exprimă fiecare. Se poate vorbi despre un sistem monetar, numai atunci când este decretat și reglementat de Stat.

Reglementarea monetară de Stat implică următoarele:

1) Alegerea metalului sau metalelor din care se constituie moneda de bază;

2) O autoritate care preia asupra ei funcțiunea de cercetare și de divizare a metalului;

3) O monetărie, adică o instituție industrială care transformă metalul în monedă.

Se poate foarte bine ca Statul să se limiteze numai la alegerea metalului monetar și la divizarea lui în diferite feluri de piese, lăsând apoi ca moneda să o creieze particularii. În acest caz, avem un etalon monetar liber.

Pentru a garanta o monedă de o valoare cât mai constantă, etalonul liber presupune că are la bază un material rar și cu o producțiune cât mai puțin variabilă. Asemenea însușiri îndeplinesc numai metale prețioase și, în deosebi, pentru scopurile monetare, — după ce experiența cu platina s'a văzut a fi necorespunzătoare — aurul și argintul.

Pornind dela această premisă, putem să deosebim mai multe sisteme monetare: 1) sistemul monometalist, care se caracterizează prin faptul că unul sau altul dintre cele două metale, aurul sau argintul, este considerat ca material monetar; 2) sistemul bimetalist, în care și aurul și argintul sunt considerate ca material monetar. Acest sistem se poate desvolta însă în trei forme: a) etalon paralel, când fiecare dintre cele două metale, aurul și argintul, au un drept monetar egal și nu există nicio relațiune fixă de valoare între cele două metale, rămânând ca aceasta să se stabilească pe piață, în mod liber; b) etalon bimetalist propriu zis, caracterizat prin faptul că Statul decretează o relație fixă de valoare între aur și argint; și înfârșit c) etalonul schiop, în care baza este un singur metal, de obicei aurul, iar argintul funcționează numai ca auxiliar; de cele mai multe ori aceasta este o rămășiță istorică, argintul fiind metalul care a servit mai înainte, în mod exclusiv, ca material monetar.

La toate aceste sisteme monetare, metalul de bază — sau metalele de bază, când sunt două, — sunt înzestrate cu libertatea complectă, nelimitată, de a fi transformate în monedă; aceasta înseamnă că dacă cineva prezintă la monetărie o cantitate de argint sau de aur, sau de aur și argint, în cazul sistemului bimetalist, monetăria este datoare să o primească și s'o transforme în monedă. Pentru aceasta, monetăria ia o taxă

de batere a monedei. În Anglia și în Statele Unite, baterea monedei se face chiar fără nici un fel de taxă.

În acest mod, prin libertatea nelimitată de monetărie, se poate ajunge la certitudinea că puterea de cumpărare a monedei nu poate trece de prețul metalului monetar pe piață.

Posibilitatea de a transforma în mod liber metalul în monedă exprimă clar că moneda nu este numai o creațiune a Statului. Deaceia, această dispozițiune este absolut necesară, pentru constituirea etalonului monetar. Puterea liberatorie, pe care Statul o acordă monedei, nu este indispensabilă, pentru caracterizarea unui etalon monetar, căci aceasta se poate acorda și unei monede care nu este etalon. De exemplu, în Anglia, în Franța, în Germania și în alte State, în care exista înainte de război etalonul de aur, biletele de bancă aveau caracterul de mijloc legal de plată; cum biletele de bancă erau convertibile în aur, este clar că aurul era etalon și nu hârtia, — exista etalonul de aur și nu etalonul de hârtie.

Deasemeni, nu influențează asupra etalonului de aur existența în circulație a așa numitelor monede divizionare, care sunt constituite, fie din argint, fie din alt aliaj metalic. Evident, pentruca să nu influențeze asupra valorii monedei, este necesar ca emisiunea de monedă divizionară să fie ținută în anumite limite, spre a nu lua caracter de inflație.

La toate sistemele monetare, legea stabilește conținutul metalic al unității monetare, precum și forma monedelor, atât ale celor pline, cât și ale celor divizionare. Statul prescrie, în același timp, o limită de toleranță de greutate la baterea monedei și o limită de uzură pentru moneda aflată în circulație, stabilind ceea ce se chiamă greutatea de trecere, care echivalează cu o pierdere între 1-2% din greutate. În același timp, legea monetară stabilește și conținutul metalic al monedei divizionare, precum și felurile de monedă divizionară, care se constituie din argint sau alt aliaj de metal. Pentru moneda divizionară, primirea nu este însă obligatorie decât până la o sumă limitată.

Înainte de război, introducerea etalonului de aur sau etalonului de aur șchiop, a fost condiționată de existența unei constante relative a valorii aurului. Cum mult timp relațiunea dintre prețul aurului și argintului a fost stabilă, amândouă metalele au putut face servicii monetare, chiar fără să se fi legiferat relațiunea de valoare dintre ele, firește, la monetărie, luându-se

în considerațiune prețul pieții. Indată, însă, ce au apărut pe piață oscilațiuni în relațiunea de valoare dintre aur și argint, aceasta nu a putut să nu producă urmări însemnate asupra sistemului monetar. Astfel, în 1792, Statele Unite au reglementat etalonul bimetalist aur-argint, fixând relațiunea de 15 : 1 pentru primirea aurului sau argintului la monetărie. Cum relațiunea de valoare a pieței era de $15\frac{1}{2} : 1$, aurul subevaluat de monetărie nu s'a mai prezentat, pentru a fi transformat în monedă; numai argintul, având un curs mai favorabil la monetărie decât cursul de pe piață, s'a aglomerat pentru a fi transformat în monedă. În 1834, din motive politice interne, în Statele Unite s'a schimbat această relațiune la 16 : 1. Prin aceasta, aurul a fost supraevaluat față de prețul de pe piață, care a rămas $15\frac{1}{2} : 1$. Drept urmare, argintul nu a mai găsit conveniență să fie trimis la monetărie, spre a fi transformat în monedă, iar pe piață a apărut o abundență foarte mare de monede de aur.

Aceste experiențe corespund, dealminteri, perfect vechii legi, stabilită încă din secolul al XVI-lea de Thomas Gresham, care se poate formula în modul următor: Dacă pentru lichidarea unei datorii se poate folosi mai multe metale monetare, debitorul va prefera ca monedă metalul care este mai efin; celelalte metale se vor tezauriza sau vor fi folosite pentru scopuri industriale sau pentru plăți în străinătate. Această lege a lui Gresham corespunde dealminteri principiului rațional. Este însă clar că o anume corectură, între prețul de cumpărare a monedei și prețul de pe piață a metalelor monetare, rezultă din însăși natura lucrurilor. Dacă prețul argintului este mai favorabil pe piață decât la monetărie și prețul aurului este mai favorabil la monetărie decât pe piață, aurul va merge la monetărie și argintul va rămâne pe piață. Aceasta va determina, prin jocul cererei și ofertei, într'o anumită perioadă de timp, o anume nivelare între cursul pieței și cursul dela monetărie și va apropia din nou relațiunea de valoare dintre aur și argint.

Dacă, cu toate acestea, există devieri mari dela relațiunea existentă la un moment dat, în cazul menținerii dreptului egal al ambelor metale la libera și nelimitata transformare în monedă se va produce o turburare monetară și, prin aceasta, și o turburare a raporturilor generale de piață.

Dela mijlocul secolului al 19-lea condițiunile de producțiune a aurului și argintului s'au modificat așa încât s'a împus și o

schimbare a raporturilor monetare în diferite țări. După ce, la începutul acestui secol, producțiunea de aur scăzuse, cu începere dela 1860 se observă o urcare rapidă, astfel încât la 1891 s'a putut constata că producțiunea mondială a aurului a fost de patru ori mai mare decât aceea dintre anii 1861-1865. În primul deceniu al secolului al 19-lea producțiunea aurului a fost aproape egală cu aceea din tot cursul secolului al 18-lea. Dar, descoperirea minelor de aur din America de Nord pela mijlocul secolului al 19-lea a determinat o urcare rapidă. Între 1831-1840, producțiunea anuală nu era decât de 20.300 kgr. pe câtă vreme între 1851 și 1855, producțiunea s'a ridicat la aproape 200.000 kilograme.

În timp ce, până la sfârșitul secolului al 19-lea producțiunea aurului nu s'a urcat considerabil, producțiunea argintului s'a ridicat, în schimb, în proporții cu totul nebanuite. Apoi, în a doua jumătate a secolului al 19-lea s'a mai produs un fenomen, care a avut drept urmare urcarea prețului aurului, anume creșterea întrebuintării industriale a aurului, provocată de sporirea avuției naționale a popoarelor și în deosebi de prezența unui număr din ce în ce mai mare de oameni avuți, care foloseau diferite obiecte de aur. Drept urmare, prețul aurului s'a urcat, iar prețul argintului a scăzut.

Lipsa de stabilitate a valorii metalelor prețioase micșorează însă calificația lor ca mijloc de schimb și etalon de valoare. În deosebi, oscilațiunea prețului aurului și argintului este menită să tulbure relațiunile economice între țările cu etalon de aur și țările cu etalon de argint. În această privință, s'a iscat o discuțiune, în ultimele decenii ale secolului trecut, provocată de coincidența dintre această evoluție monetară și anumite stări de criză economică, cu caracter agrar.

Criza agricolă dela sfârșitul secolului al 19-lea din țările Europei Centrale a avut drept cauză creșterea prețurilor pământului și coborîrea prețurilor cerealelor, determinată de aparițiunea, pentru întâia dată pe piața europeană, a cerealelor din țările transoceanice, datorită ieftinirii transportului pe apă. Cercurile agrariene, în special din Germania, socoteau, în acea vreme, că principala cauză a crizei agricole este ceea ce se denumea „acoperirea prea mică de aur”. Aceasta avea ca urmare o scădere a prețurilor în interior și o ușurare a concurenței produselor țărilor cu etalonul de argint, între care erau și Statele Americii. În fapt,

vânzătorii din America puteau să vândă marfa lor cu prețul exprimat în moneda lor, deci o cantitate anumită de cereale cu prețul de 15½ kilograme de argint. Dacă prețul aurului este însă pe piață 31 kgr. argint, atunci acea cantitate de cereale se poate obține, pe piața americană, cu jumătate kgr. aur, pe când pentru aceeași cantitate, în țările de pe continentul european, care aveau etalonul aur, trebuia să se plătească un kilogram de aur. Drept urmare, importatorii din Germania puteau să cumpere cereale ieftine din țările cu etalon de argint și să le vândă în țara lor cu etalonul de aur cu un preț mai bun, obținând un mare câștig. Ei căpătau astfel o primă. Exportul din țările cu etalonul aur este în acelaș timp împiedecat și, drept urmare, atât agricultura cât și industria din aceste țări se găsesc în suferință.

Acesta era argumentul. Față de el, se ridică însă anume obiecțiuni. Prețurile mărfurilor trebuie să se adapteze mai de vreme sau mai târziu monedei depreciate, deci să se urce în raport cu deprecierea monedei. În fapt, importatorii germani nu erau în stare, multă vreme, să cumpere cereale ieftinite, în mod artificial. Ceeace este just este numai că deprecierea monedei, prin sporirea cantității de monedă, acționează la început favorabil asupra economiilor individuale, până când raporturile de pe piață învață pe fiecare gospodăru, prin regulatorul pieții care este prețul, că plusul realizat în monedă este numai un câștig aparent. Procesul de adaptare se face cu atât mai ușor cu cât piața este mai intensă și mai dezvoltată. Atunci se constată că avantajul vremelnic al încasării unui număr mai mare de semne monetare se traduce printr'un mare dezavantaj, care constă în lipsa de siguranță în valoarea monedei, reprezentată prin oscilațiunile de prețuri.

Cu toate acestea, criza monetară din acea vreme a provocat o mișcare în favoarea reșezării argintului pe tronul monetar și anume s'a socotit că se poate trece de la sistemul monometalist la sistemul bimetalist, prin stabilirea unei relațiuni fixe de valoare între aur și argint. Menținerea unui raport de valoare între aur și argint s'a recunoscut că este în funcțiune de extensiunea domeniului de aplicațiune și deci s'a propus ca să se constituie, în acest scop, o uniune monetară a tuturor țărilor bimetaliste.

S'a obiectat, însă, cu drept cuvânt că, dacă prețul argintului este în scădere, aceasta se datorește creșterii producțiunii și ef-tinirii prețului de cost. Or, dacă se reîntrona argintul ca metal

monetar, sporindu-se cererea de argint, prin aceasta se stimula din nou producțiunea și atunci se creia un cerc vicios.

Concluzia logică a ideii de reintroducere a bimetalismului a fost necesitatea de a se realiza un monopol internațional al producțiunii argintului. Aceasta presupune că fiecare Stat se hotărăște să exproprieze proprietarii de mine de argint și să preia asupra sa exploatarea argintului, pentru a raționaliza producțiunea și a o adapta la necesitățile pieței și la necesitățile monetare ale diferitelor State.

Este îndoelnic dacă o asemenea soluțiune este realizabilă. Dar, chiar dacă am admite această ipoteză, se pun încă două întrebări: 1) Care trebuie să fie relațiunea de valoare între aur și argint? 2) Se poate stabili o relațiune între aur și argint de către Stat?

În primul rând, este clar că o relațiune de valoare între aur și argint, valabilă pentru toate timpurile, nu este posibil să se realizeze. Iar, dacă, — cum decurge din acest fapt, — trebuie să ne așteptăm la modificări de valoare, aceasta aduce după sine un element de incertitudine. Dar, nu este nici cel puțin posibil ca să se stabilească, de către Stat, o relațiune de valoare între două mărfuri. Statul nu poate decât să fixeze valoarea unei mărfi, dar este imposibil să stabilească relațiunile de valoare între două mărfuri.

Bimetalismul nu a căzut din cauza unor asemenea obiecțiuni, ci din motive cu totul practice. În primul rând, nu exista garanția că o asemenea înțelegere internațională s'ar fi putut păstra și în vremurile de tensiune politică între diferite State, în deosebi în caz de război. În al doilea rând, urcarea producțiunii aurului în secolul al 20-lea a îndepărtat spectrul penuriei de aur, care era unul din argumentele în favoarea bimetalismului. În al treilea rând, s'a recunoscut că, chiar în cazul penuriei de aur, este totuși mai ușor să se găsească o soluțiune a crizei monetare, dacă toate Statele aleg aceeași bază monetară și anume etalonul de aur.

Fapt este că, după ce Anglia a introdus, în 1816, etalonul de aur, toate Statele care au interese puternice pe piața mondială au trecut la etalonul de aur sau la etalonul șchiop de aur. Moneda curentă internațională a rămas aurul, care îndeplinește cele mai multe însușiri în această privință.

În 1816, Anglia a introdus monede de aur ca bază a siste-

voului monetar. Moneda de aur era primită în mod liber la monetărie în relațiunea: pentru o uncie de aur obținea L. 3.17.10 $\frac{1}{2}$ (adică, 3 lire, 17 shilingi și 10 $\frac{1}{2}$ peny). Suma minimală primită la monetărie era fixată la 10.000 lire sterline, iar sumele mai mici se primeau prin Banca Angliei, care plătea pentru o uncie de aur L. 3.17.9, adică ceva mai puțin decât era fixat, diferența reprezentând dobânda banilor din momentul depunerii aurului și până la fabricarea lui în monedă. Monedele de argint divizionare erau permise obligatoriu numai până la valoarea de 40 shilingi.

Trecerea la etalonul de aur a fost înlesnită în Anglia prin acumularea de aur, în anii precedenți. Anglia a ajuns astfel la unitatea și preciziunea sistemului monetar, necesară unui Stat industrial în plină dezvoltare.

Exemplul Angliei a fost urmat de celelalte State, ceva mai târziu. Germania a introdus etalonul de aur, după 1871. Înainte de aceasta, în Germania existau 6 sisteme monetare, dintre care cel mai răspândit era acel al etalonului de argint. Primul pas în direcțiunea etalonului de aur s'a făcut în Iulie 1871, iar etalonul de aur s'a stabilit la 4 Decembrie 1871. Marca de aur a devenit unitatea monetară. S'a introdus libertatea de monetărie a aurului, precum și obligația nelimitată a convertibilității în aur a biletelor. Talerii de argint au rămas mai departe în circulațiune, ceea ce a dat sistemului monetar german caracterul de etalon de aur șchiop. Greutatea înlocuirii talerilor de argint a fost foarte mare.

După Germania, mai multe țări au introdus etalonul de aur șchiop. În 1877-1878, Franța și apoi întreaga uniune monetară latină, creiată în 1865, pentru a unifica sistemul monetar și din care făceau parte: Franța, Belgia, Italia și Elveția și mai târziu România.

În 1873, Statele Unite au adoptat un etalon de aur șchiop. S'a oprit baterea liberă a dolarului de argint, păstrându-se însă în circulație dolarul de argint, până la 1876. Ca urmare prețul argintului a scăzut. Proprietarii minelor de argint au început atunci să lupte împotriva etalonului de aur și diferiți scriitori au căutat să facă în America o legătură cauzală între depresiunea economică din acea vreme și între părăsirea etalonului de argint. Guvernul Statelor Unite a făcut diferite concesii succesive, înlesnind baterea monedelor de argint. Între 1870-1891, Statul

american a cumpărat peste 2/3 din argintul extras din minele din acea țară fără a reuși cu toate acestea să împiedice scăderea prețului argintului. În 1893, guvernul indian a sistat baterea liberă a monedelor de argint, ceea ce a provocat o cădere și mai mare a prețului argintului. S'a creiat o panică mare în America. În 1900, Statele Unite au trecut definitiv la etalonul de aur șchiop.

În anii 90 din secolul trecut, Austro-Ungaria și Rusia au trecut și ele la acelaș sistem; în 1892 Austria și în 1895 Rusia, iar în 1897 Japonia. Statele nordice, Suedia, Norvegia, Danemarca și Olanda, trecuseră încă din 1870.

În modul acesta, argintul a fost demonetizat, detronat dela rolul de metal monetar și cu începere din anii 1905-1907 singură China a rămas și până astăzi singura țară în care există încă etalonul de argint.

Etalonul de aur este un etalon liber, caracterizat prin faptul că autoritatea Statului nu determină decât materialul monetar și unitatea monetară.

În afară de acesta, avem însă un etalon manipulat în interesul Statului și un etalon dirijat în interesul economiei naționale.

În ce privește manipularea etalonului monetar în interesul Statului, deosebim două forme, în cursul istoriei popoarelor: întâi, deprecierea valorii metalului monetar sau a monedelor fabricate din acesta, necondiționată de situația pieții și a doua formă, emisiunea de bilete ca monedă definitivă, fie că ea este făcută direct de Stat fie prin intermediul unei bănci.

În ce privește cea dintâi formă, avem exemplu, în decursul istoriei. Principii care, pentru a-și spori veniturile proprii, micșorau conținutul monetar, făcând dintr'o monedă două, din două cinci ș. a. m. d. În toată era precapitalistă, găsim aplicată aproape endemic această metodă de diminuare a valorii monedelor, prin micșorarea conținutului metalic al unității monetare.

În ceea ce privește cea de a doua formă, vom aminti că moneda de hârtie s'a dezvoltat din emisiunea biletelor de bancă și este, în multe, înrudită cu aceasta. La origină, biletul de bancă este convertibil. Când economia financiară a Statului se prăbușește, ca urmare a unui război sau revoluții, convertibilitatea se suspendă. Astfel, moneda de hârtie joacă un rol independent, de-

vine monedă adevărată, deși nu are nicio valoare intrinsecă, fiind înzestrată cu curs forțat. Cantitatea de bilete se adaptează nevoilor circulației și când le depășește, biletele se convertesc în aur, la banca de emisiune. Cu totul altfel stau lucrurile în cazul monedei de hârtie. Statul nu are obligația s'o convertească în aur, ci are libertatea să mărească continuu emisiunea, chiar dincolo de nevoile circulației. În acest caz, moneda de hârtie se depreciază și oscilațiunile valorii sale produc turburări în economia națională.

Exemplele cele mai caracteristice sunt sistemele care s'au încercat încă dela începutul secolului al XVIII-lea, de John Law, apoi, asiguatele din timpul revoluției franceze, emise între 1789-1797 și însfârșit inflația germană. La începutul secolului al XVIII-lea, John Law a făcut un plan pentru a înlocui aurul, ca material monetar, cu biletul de bancă acoperit cu ipoteca asupra pământului. Rezultatul experienței sale s'a tradus însă printr'o depreciere aproape până la zero a valorii acestor monede de hârtie și prin pierderi colosale realizate de averea privată. Cu toate acestea, experiența în timpul revoluției franceze s'a repetat, prin emisiunea de monede de hârtie, denumite asiguate, bazate pe anumite ipoteci speciale și anume pe ipotecarea bunurilor eclesiastice, confiscate în timpul revoluției franceze. Curând după ce emisiunea a ajuns la o anumită limită față de deprecierea care a apărut în mod natural, s'a introdus cursul forțat. Aceasta n'a avut însă nici o influență asupra valorii reale a acestor hârtii, care au sfârșit printr'o demonetizare completă.

Nici această experiență nu a fost cea din urmă. După război, și anume între anii 1918-1924, în Germania s'a petrecut o inflație pe o scară colosală. Datele următoare lămuresc și amploarea acestei inflații, dar și rezultatele la care s'a ajuns. În 1914, circulația totală de bilete se ridica la 1.891 milioane mărci, iar cursul dolarului era egal cu 4,20 mărci; circulația biletelor tradusă în mărci de aur se ridica la 1.871 milioane mărci. La 15 Noembrie 1923, cifra circulațiunii biletelor ajunsese la o formă infinitesimală: 92.844.720.743.031.000.000, cursul dolarului fiind 2.520 milioane mărci, iar valoarea totală a circulațiunii monetare în aur fiind numai de 155 milioane mărci aur. Prin urmare, o inflație colosală și o depreciere enormă a valorii monedei.

Schimbările valorii monedei de hârtie au loc în două direcțiuni: pedeoparte se modifică puterea de cumpărare a monedei,

în raport cu moneda din țările străine. Prin urmare, se schimbă atât valoarea internă, cât și valoarea externă a monedei.

Raporturile economice dintre două țări se concretizează în obligațiunile lor reciproce, care trebuie să se echilibreze. Dacă obligațiunile țării A față de B sunt mai mari decât obligațiunile țării B față de A, cererea de monedă a țării A se va mări și cursul ei se va ridica.

Dacă în ambele țări există etalon de aur, diferența de curs între monedele lor nu poate trece de o fracțiune de procent, în cazuri rare un procent întreg. Limita influenței cererii și ofertei este dată de costul transportului aurului și asigurării. Limitele înăluntru cărora au loc oscilațiile cursului schimbului între două monede, în sistemul etalonului de aur, sunt denumite puncte de aur. Dacă cursul schimbului se urcă peste punctul de aur, nu are nici un înțeles să se cumpere o trată asupra țării respective, iar dacă cursul scade, nu are înțeles să se vândă o trată. În amândouă cazurile, este preferabil a se expedia aur. Oscilațiunile cursului între punctele de aur produc adese mișcări corespunzătoare ale exportului și importului de mărfuri. Dacă cursul schimbului este defavorabil, este avantajos a se exporta mărfuri și, invers, un curs favorabil atrage importul de mărfuri, ceea ce duce la urcarea obligațiunilor țării respective și scoboară cursul monedei sale. Valoarea cursului se modifică numai imperceptibil și pretutindeni la fel. Astfel se întâmplă înainte de război, în regimul etalonului de aur.

În cazul monedei de hârtie, lucrurile se complică. Cursul schimbului este determinat firește tot de cerere și ofertă. Dar trimiterea de aur sau nu poate avea loc, sau se face în alte condițiuni decât în etalonul de aur. Nu se poate schimba monedă de hârtie de o anumite valoare nominală cu o cantitate de aur corespunzătoare. Dacă nu se poate obține aur sau exportul de aur este interzis, cursul monedei de hârtie poate devia mult față de paritate. Limitele de deviere sunt date de puterea de cumpărare a monedei, în interiorul țării. Dacă cursul extern al monedei de hârtie, în raport cu puterea de cumpărare internă, este jos, este avantajos a se exporta mărfuri. Mărirea exportului determină o creștere adițională, pe piața internațională, a ratelor în moneda țării respective, ceea ce determină urcarea cursului acestei monede. Pe această cale, cursul schimbului trebuie să ajungă în-

tr'o anume concordanță cu puterea de cumpărare internă a monedei. Acest raport a fost descoperit de Ricardo, dezvoltat apoi de Goshen și formulată din nou, după război, de Gustav Cassel.

Considerațiunile de mai sus luminează teoria generală a cursului schimbului. Ideia că, pentru a se păstra un curs de schimb ridicat, este necesară o balanță comercială activă, nu este justă. Cursul schimbului se află mai mult în dependență cu nivelul de prețuri din diferite țări. Dacă prețurile într'o țară sunt mai urcate decât într'alta, este avantajos a se exporta mărfuri din cea dintâi țară în a doua, până când prețurile lor se nivelează. În acest moment, se nivelează și cursurile schimbului. Schimbările în balanța comercială a diferitelor țări urmează cursurile schimburilor și nu invers. Acest proces de adaptare a cursurilor schimburilor monetare la puterea de cumpărare internă reclamă, însă, un anume timp, înlăuntrul căruia țara trebuie să sufere o serie de oscilațiuni acute ale cursurilor schimbului. Evoluția exportului nu se face tot atât de lesne ca expedierea de aur. Uneori o țară nu dispune de cantitatea necesară de mărfuri pentru export, sau exportul este îngreuiat. În orice caz, compensarea prin export se face încet, pe când compensarea cursurilor schimbului se face zilnic. Dacă se ivesc complicațiuni politice, care amenință cu prăbușirea economiei naționale, ele pot conduce la o ofertă sporită de monedă de hârtie și prăbuși cursul ei sub limita care corespunde puterii de cumpărare internă a monedei.

Trebue să observăm că coborârea puterii de cumpărare internă a unei monede de hârtie nu are loc dintr'odată și în aceeași proporție față de toate mărfurile. Intâi se urcă prețurile mărfurilor și serviciilor, legate cu cauza principală a sporirii emisiunii, de pildă cu nevoia Statului în vreme de război, deci prețurile alimentelor, echipamentului, munițiilor, etc. Urcarea aceasta influențează apoi prețurile celorlalte mărfuri, al căror cost de producțiune crește. Ridicarea valorii interne a monedei duce la scoborirea cursurilor schimbului, cecace provoacă, la rândul ei, modificări de prețuri în interior.

O scoborire mare a valorii monedei de hârtie duce la deplasări în raporturile de proprietate. Straturile de populație, care se pot apăra mai puțin de căderea venitului real, ca funcționarii Stat și profesioniștii liberi, se află într'o poziție relativ mai rea decât simplitii muncitori. Se produce o nivelare în jos a venitu-

rilor. O devalorizare continuă însemnează o expropriere a posesorilor de hârtii de valoare cu dobândă fixă, ale căror venituri se plătesc în hârtie. Este ușor de înțeles că toată lumea caută să transforme moneda de hârtie în obiecte materiale, ceea ce duce la o depreciere progresivă.

Care este explicația agiului monedei metalice, care circulă alături de moneda de hârtie, considerată ca monedă definitivă? Trei împrejurări explică acest fenomen. În primul rând, veniturile individuale urcate în mod artificial, drept urmare a inflației, reclamă o cerere urgentă de metal prețios; în al doilea rând, cantitatea de semne monetare, sporită în mod artificial, creiază o îndoielă asupra valorii monedei, ceea ce determină o necesitate sporită de metal prețios, provocată de teama pierderii averei, concretizată în moneda de hârtie (toată lumea cumpără aur și argint și le tezaurizează); în al treilea rând, când balanța de plăți este pasivă, este nevoie de a se recurge pentru plățile externe la metalele prețioase, al căror preț pe piața mondială trebuie să fie adus la numitorul general intern, urcat artificial, și care, exprimat în monedă internă, se va urca cu atât mai mult cu cât este mai accentuată mărirea puterii de cumpărare a monedei.

Dacă însă aceste trei împrejurări, care determină formațiunea agiului monedei metalice față de moneda de hârtie socotită ca monedă definitivă, nu există sau sunt împiedicate să acționeze prin anumite măsuri potrivite pe care le ia Statul, atunci se poate ca moneda de hârtie neconvertibilă în aur să circule alături de cea metalică sau chiar să o înlocuiască complet, fără să se producă un agiu în favoarea monedei metalice. Mai mult chiar, este posibil ca moneda de hârtie, care nici măcar nu este declarată mijloc legal de plată de Stat, să funcționeze în aceste condițiuni ca o monedă bună, sănătoasă. În această privință, se citează experiența așa numitei mărci rentă „Rentenmark”, care a funcționat după 1924 în Germania, până la reintroducerea etalonului de aur.

Pentru ca moneda să îndeplinească funcțiunea de mijloc de schimb, de calcul și de plată, cât mai stabil cu putință, politica monetară trebuie să îndeplinească următoarele condițiuni:

- 1) Moneda de hârtie și moneda de aur trebuie să se schimbe una cu alta pe aceeași bază, cu alte cuvinte moneda de hârtie trebuie să fie convertibilă în aur, la un curs fix.

2) Cursul monedei interne, exprimat în monedă externă, să aibă oscilațiuni cât mai mici.

3) Puterea de cumpărare internă a monedei, față de mărfuri, să fie cât mai stabilă posibil.

Când se ivesc dificultăți în această privință, Statul este silit să treacă la dirijarea etalonului în interesul economiei naționale. Aceasta se face prin următoarele mijloace: cantitatea semnelor monetare se menține în raport cu nevoile economiei naționale. Avem ceea ce se chiamă un etalon de hârtie regulat. Adaptarea circulației monetare la nevoile economiei naționale se face prin ceea ce se chiamă politica scontului. Taxa scontului se urcă sau se coboară, pentruca scumpindu-se sau ieftinindu-se dobânda banului să se reglementeze emisiunea în raport cu nevoile reale ale economiei naționale. Dar, se poate ajunge la acest rezultat și pe altă cale: Statul obligă banca de emisiune să reglementeze astfel cantitatea semnelor monetare, aflate în circulație, încât unitatea monetară abstractă să rămână într'o anumită relație de valoare cu aurul disponibil; și banca de emisiune reușește să realizeze aceasta, prin cumpărarea la preț fix a aurului. În acest caz, circulația de monedă de aur devine inutilă și deaceia nici nu se mai bate monedă de aur. Biletele nu se schimbă cu aur în monedă, ci numai în bare. Prin urmare, numai pentru scopul facilitării exportului de aur, pentru a lichida diferența dintre balanța de plăți, avem ceea ce se chiamă etalonul de aur în bare.

Ce este și cum se determină puterea de cumpărare a monedei?

Cantitatea de monedă nu este totdeauna în același raport cu cantitatea de bunuri pe piață. Drept urmare, și puterea de cumpărare a monedei este variabilă. Puterea de cumpărare oscilează în raport cu gradul penuriei de monedă, în comparație cu mișcarea mărfurilor.

Nu este ușor să se determine cum se modifică puterea de cumpărare a monedei sau, cu alte cuvinte, cum influențează moneda prețurile.

Trebue să observăm că moneda are funcțiunea de a rămâne permanent pe piață, oferindu-și continuu serviciile sale, ca mijloc de schimb, pe câtă vreme marfa dispore, odată cu actul de cumpărare și vânzare. Cantitatea de mărfuri care sunt multiplabile poate să provoace o ofertă mai mare sau mai mică și

își găsește o limită în prețul pe care îl are marfa pe piață. Această limită nu există însă și pentru monedă, care poate să aibă o cerere nelimitată. Dar, pe piață trebuie să mai observăm că nu circulă numai o cantitate de monedă etalon, adică monedă metalică, ci și așa numita monedă scripturală, în formă de cekuri, trate, dispozițiuni de plată și chiar simple promisiuni de plată, pe care cumpărătorul le face în scris vânzătorului unei anumite cantități de marfă.

Deasemeni, trebuie să mai ținem seama că nu este importantă numai cantitatea de monedă oferită pe piață, ci și frecvența aparițiunii pe piață a monedei, în actele de cumpărare-vânzare.

Se poate stabili formula următoare: $M_1 \times V + M_2 \times V = P \times T$, adică cantitatea de monedă curentă înmulțită cu viteza de circulație ($M_1 \times V$), mărită cu cantitatea oricărei alt fel de monedă (cekuri, etc.) înmulțită cu viteza de circulație ($M_2 \times V$) corespunde cantității tranzacțiilor de mărfuri înmulțite cu prețul lor mijlociu ($T \times P$).

Drept urmare, $P = \frac{M_1 \times V + M_2 \times V}{T}$, sau prețul este egal cu raportul dintre cantitatea de monedă înmulțită cu viteza de circulație și divizat prin suma tranzacțiilor.

Această formulă exprimă că suma totală a mișcării mărfurilor pe piață corespunde cu suma totală a mișcării monedei. Prin această formulă, se răstoarnă teoria cantitativă naivă, după care o sporire a cantității de monedă metalică ar fi suficientă pentru a provoca o urcare a prețurilor.

Teoria cantitativă simplistă este inexactă, pentru următoarele considerațiuni: întâi, pentru că cantitatea de mărfuri și de verul mărfurilor sunt noțiuni corelative cu cantitatea monedei; al doilea, pentru că nu este vorba numai de cantitatea de monedă concretă prezentă pe piață, ci de totalitatea monedei oferite; și însfârșit, al treilea, pentru că viteza de circulație a monedei trebuie să fie luată în considerație.

Această formulă este însemnată și pentru că ea ne arată de ce factori anume atârnă puterea de cumpărare a monedei. Lămurirea științifică deplină asupra puterii de cumpărare a monedei se va obține, însă, numai după ce vom analiza forțele care se află îndărătul laturei monetare, în formula noastră citată mai înainte. În special, în această privință, trebuie să se țină seama

de: 1) cantitatea de monedă de metal prețios; 2) cantitatea restului de monedă oferită și 3) viteza de circulație, adică de viteza cu care trece prin cassa gospodăriilor individuale moneda reală și moneda scripturală într'un anumit interval de timp.

În cazul etalonului de aur pur, în ipoteza că cantitatea de aur este constantă, dacă scade volumul tranzacțiilor comerciale, se micșorează automat și cantitatea de monedă, căci volumul tranzacțiilor comerciale scăzut atrage după sine urcarea prețurilor, deci a prețului aurului. Drept urmare, aurul sau iese din circulație și merge în industrie sau emigrează în străinătate. În cazul invers, dacă moneda de aur este insuficientă, deci prețul ei scăzut, aurul merge spre monetărie, unde prețul este mai favorabil.

Dar, cantitatea de monedă de aur poate să se urce sau să scadă și dacă volumul tranzacțiilor rămâne constant.

În această privință se pun două chestiuni. Prima: există oare temerea ca, temporar sau permanent, condițiunile de producțiune ale aurului să devină mai favorabile decât celelalte condițiuni de producțiune a altor categorii de mărfuri și, drept consecință, producțiunea de aur crescând să aducă cu sine o sporire a cantității de monedă și, prin aceasta, o urcare a prețurilor? Al doilea: dimpotrivă există temerea ca, din cauza acoperirii insuficiente cu aur, să se producă o scădere a prețurilor, deci un prilej de depresiune durabilă?

La prima chestiune răspunsul este negativ: producțiunea anuală de aur este foarte mică în raport cu cantitatea de aur existentă în economia mondială, deci o umflare artificială a circulației monedei nu este de prevăzut, din cauza unei sporiri a producțiunii anuale de aur.

În ce privește a doua chestiune, observăm următoarele: Societatea Națiunilor a instituit în 1931 o delegație a aurului, care să cerceteze această problemă. Această delegațiune a ajuns, în baza cercetărilor, la convingerea că, în cursul deceniului viitor, creșterea producțiunii de aur și ajustarea se va face printr'o scădere a prețului monedei. Această constatare este menită să dea naștere la dificultăți, în ce privește administrarea monedei.

Există, însă, anume soluțiuni care s'au pus în vedere pentru a remedia consecințele eventuale ale unei lipse de aur. În primul rând, o reducere a procentului de acoperire cu aur a biletelor emise de băncile de emisiune (de la 40% la 35%, de la 30% la 25% și chiar la 20%). În al doilea rând, așa numita clauză de

elasticitate, adică permisiunea de a reduce temporar procentul de acoperire în aur a biletelor emise de băncile de emisiune, în perioada de depresiune a prețului. Moneda de aur este cantitativ limitată de la natură, din cauză că aurul nu poate să fie înmulțit ad libitum; dar, restul ofertei de monedă în formă scripturală poate fi sporit ad libitum. Numai dacă restul ofertei de monedă este menținut în raport cu volumul tranzacțiilor de mărfuri, după cum s'a arătat mai sus, se poate menține stabilitatea monedei naționale. Emisiunea de monedă de hârtie precum și celelalte forme de monedă scripturală, care rezultă din emisiunea creditului, pot să aducă după sine pericole însemnate în dată ce acestea turbură stabilitatea monedei naționale.

În concepția noastră, moneda este un auxiliar al tranzacțiilor. Nu se vinde în fapt marfa contra monedei. Moneda are misiunea să mijlocească un nou act de cumpărare. Prin urmare, pe piață se schimbă marfă contra marfă sau marfă contra servicii, moneda îndeplinind numai funcțiunea de mijlocire.

Când se face, însă, un abuz de monedă, printr'o emisiune care nu este menținută în raport cu volumul normal al tranzacțiilor, se creiază, în mod artificial, o putere de cumpărare adițională, în disproporție cu cantitatea de marfă, și rezultatul este o urcare a prețurilor pe piață. După cum am văzut, acest proces al urcării prețurilor nu se face, însă, așa cum se socotește, în mod naiv, automat și egal pentru toate categoriile de prețuri. Procesul acesta se produce drept urmare a sporirii veniturilor individuale, iar creșterea diferitelor prețuri pe piață este în raport cu sporirea cererii de anumite categorii de bunuri. De modul cum este distribuită creșterea veniturilor individuale atârnă și direcțiunea pe care o ia tendința de sporire a diferitelor categorii de prețuri. Dacă se sporesc veniturile individuale ale claselor muncitoare, aceasta are drept urmare o mărire a cererii de bunuri care intră în categoria standardului de viață a muncitorilor, plus bunurile de o categorie superioară pe care au tendința de a le consuma muncitorii cu un plus de putere de cumpărare.

Urcarea prețurilor, prin urmare, nu este egală pentru toate mărfurile și nu se produce simultan. În orice caz, puterea de cumpărare adițională creată în mod artificial, — admițând că celelalte condițiuni de producțiune sunt stabile, — aduce după sine o urcare a ceea ce se chiamă nivelul mijlociu de prețuri, deci

o micșorare a puterii de cumpărare a monedei. Dacă această tendință de urcare a prețurilor este de durată, intervine factorul neîncrederii, care contribuie la continuarea procesului acesta de micșorare a puterii de cumpărare a monedei. Neîncrederea se manifestă, în primul rând, prin retragerea ofertei de mărfuri. O parte din mărfuri se depozitează, o altă parte din oferta de mărfuri nu se produce din cauză că producțiunea însăși se micșorează. Pe de altă parte, însă, neîncrederea în valoarea monedei aduce după sine o mărire a vitezei de circulațiune, fiecare având tendința să o arunce din mână, să achiziționeze ceva cât mai repede.

Amândoi acești factori, micșorarea ofertei de mărfuri și mărirea vitezei de circulație a banului, contribuie la o mărire a prețurilor și, deci, la o scădere continuă a puterii de cumpărare a monedei. Într'un singur caz este posibil ca sporirea prețurilor să meargă mai lent decât creșterea vizibilă a circulației monetare; în cazul când este tezurizată o parte din plusul de semne monetare create în mod artificial, — lucru care se întâmplă numai în vremuri cu totul excepționale, când inflația coincide cu un război sau când o parte din monedă este tezurizată prin faptul că soldații pe front nu au posibilități de a achiziționa mărfuri și nici chiar populația dinapoia frontului nu are posibilitatea să cumpere, din cauza penuriei de mărfuri pe piață.

Din cele expuse, rezultă clar că, chiar atunci când cantitatea de mijloace de plată rămâne constantă și volumul tranzacțiunilor nu se schimbă, prețurile se pot urca, deoarece cantitatea plăților ce se fac cu acelaș mijloc de plată se poate mări sau reduce.

Este, însă, neîndoelnic că viteza de circulație nu este egală, nici în perioade diferite, nici dela o țară la alta.

Urcarea vitezei de circulație se traduce printr'o mărire a puterii de cumpărare formală, în perioada dată. Aceeași cantitate de marfă trebuind să se împartă la un număr mai mare de cantități de monedă, drept urmare, prețurile se urcă. Dar, posibilitățile de sporire a vitezei de circulație nu sunt nelimitate; nici sumele mari, care trebuie să fie plătite la anumite termene, nu pot fi divizate și plătite succesiv și nici numărul mare de persoane, care trebuie să primească sume de bani la termene fixe, cum sunt de pildă salariații care primesc salariul la anumite termene date, nu poate să fie redus în mod arbitrar.

Prin urmare, posibilitatea sporirii vitezei de circulație este limitată.

În afară de aceasta, viteza de circulație este în legătură și cu deprinderea de plată care există pe diferite piețe. Viteza de circulație variază, după cum pe o piață plata se face numai în numerar, iar pe altă piață se utilizează cecul, ca mijloc obișnuit de plată. Sigur este că atunci când, la un volum de tranzacții constant, crește volumul monedei curente sau al monedei scripturale, sau viteza lor de circulație, se urcă și prețurile. Funcțiunea monedei de a fi numai auxiliar pe piață este depășită, în acest caz. Oferta de monedă începe a acționa singură asupra pieții. Oricecâteori se produc oscilațiuni însemnate și turburări în oferte de monedă, fie prin sporirea cantității de semne monetare, adică prin inflație, fie prin micșorarea cantității de semne monetare, adică prin deflație, se produc efecte defavorabile, atât din punct de vedere economic, cât și din punct de vedere social. Esența monedei este stabilitatea valorii. Numai pe această bază este posibil ca industriașul, agricultorul și comerciantul să facă calculațiuni asupra prețului de cost și asupra prețurilor de desfacere, care să asigure un venit continuu producătorului sau comerciantului. Îndată ce veniturile oscilează, posibilitățile de calculațiune exactă încetează și speculațiunea ia un loc însemnat în preocuparea oamenilor de afaceri.

În afară de aceasta, prin mărirea semnelor monetare în circulație, adică prin inflație, sau prin micșorarea semnelor monetare în circulație, adică prin deflație, se produc schimbări foarte însemnate în distribuția veniturilor între diferiți indivizi și averile sunt expuse la modificări foarte importante. În cursul unei perioade de inflație, impulsul pentru urcarea prețurilor pleacă dela cumpărătorii alcătuind cercurile economice care capătă venituri nominale sporite, în urma inflației. Dacă cererile lor se îndreaptă spre bunuri de consum, se sporește consumația. Poporul consumă, astfel, din substanța averii și, dacă această situație durează, poporul sărăcește, ca urmare a unei inflații. Dacă o parte din inșii care posedă venituri nominale sporite, de frica pierderii rezultate din deprecierea monedei naționale, cumpără monedă străină, aceasta echivalează cu acordarea unui împrumut fără dobândă, de către un popor devenit mai sărac, din cauza inflației, unui popor mai bogat.

Opus fenomenului inflației este cel al deflației, care este

restrângerea artificială a mijloacelor de plată. Și deflația produce turburări în viața economică, prin faptul că scăderea salariilor și prețurilor are drept urmare și o turburare a raporturilor între diferite economii naționale. Dar, pericolul deflației este mai mic, deoarece ea nu poate fi continuată multă vreme, ci trebuie să fie oprită.

Oridecâteori o monedă și-a pierdut stabilitatea, fie în urma inflației, fie în urma deflației, nu se poate ajunge la o normalizare monetară, decât readucând moneda la un curs stabil, prin operațiunea stabilizării monetare.

Stabilizarea se poate face prin revalorizare, adică prin readucerea monedei depreciate la vechea paritate față de aur, sau prin devalorizare, adică prin stabilizarea monedei la paritatea puterii de cumpărare corespunzând cu deprecierea suferită. A doua cale este preferabilă, pentru că reușește mai sigur și mai repede decât cea dintâi, deoarece împiedică a se mai repeta experiența în sensul invers și a se produce consecințele inverse ale unei schimbări monetare și înșfârșit pentru că descarcă Statul de o parte din datoriile sale.

DESPRE CREDIT.

Pe piață se schimbă nu numai mărfurile și serviciile între ele, ci și bunurile prezente contra unor obligațiuni viitoare. Baza acestui schimb este încrederea pe care o are o persoană că, pentru o prestațiune actuală, o terță persoană este dispusă și este capabilă a face o prestațiune corespunzătoare, în viitor. Aceasta este esența creditului.

Prin credit se înțelege și faptul obiectiv de care am amintit, deci schimbul de bunuri actuale contra bunurilor viitoare, valorificarea unei obligațiuni viitoare, pentru o afacere prezentă. Deci, creditul este o afacere în care prestațiunea și contraprestațiunea sunt separate în timp. Natura economică a creditului rezultă din transmisiunea de bunuri, pe un timp limitat, fixat în mod precis, contra unei anumite sume de bani, denumită dobândă. Creditul este, prin urmare, o transmisiune de bunuri, cu condiția acordării unui echivalent, după un anumit timp.

Deosebim următoarele feluri de credite: 1) credit privat și credit public, — cel privat fiind creditul consimțit persoanelor

particulare, cel public consimțit Statului și celorlalte corporațiuni de drept public; 2) credit pe termen lung, credit pe termen scurt, credit pe termen și la vedere, după durata creditului; 3) credit personal sau real, — creditul personal fiind acela care se întemeiază pe încrederea personală, creditul real acel care se întemeiază pe o anumită garanție obiectivă (creditul real poate să fie credit pe amanet, atunci când garanția este un bun mobilier; credit pe lombard, atunci când garanția este formată de valori, efecte private sau publice; credit pe ipotecă, atunci când garanția este dată de un bun imobiliar, pământ sau casă); 4) credit de consumație și credit de producție, — creditul de consumație servind nevoilor de consum ale gospodăriilor, creditul de producție folosind nevoilor de activare a producțiunii (creditul de producție poate să fie, la rândul său, de trei categorii: credit de exploatare, care este creditul acordat pe termen scurt pentru procurarea semințelor, pentru plata lucrătorilor ș.a.m.d.; credit de ameliorare pe un termen mai lung, care servește la înzestrarea întreprinderii cu unelte, mașini și anumite ameliorațiuni de terenuri ș.a.m.d.; creditul de investire, adică creditul pe termen lung, care este dat pentru cumpărare de pământ sau terenuri, pentru construirea de fabrici, ș.a.m.d.).

Isvorul de restituire a datoriei și dobânzii este diferit la creditul de producție față de creditul de consumație. La creditul de producție, operațiunea de împrumut se traduce, în fapt, printr'o transmisiune de capital, întrucât utilizarea sumei împrumutate se face pentru a spori capitalul întreprinderii. Drept urmare, dobânda se plătește din venitul realizat prin valorificarea producțiunii capitalului împrumutat, iar ratele de amortizare a acestui împrumut, în cazul când este pe termen lung, se plătesc din venitul realizat de întreprindere prin sporirea investițiunilor sale. La creditul de consumație, operația de împrumut se traduce printr'o transmisiune de venit; se sporește venitul persoanei care se împrumută. Achitarea acestui împrumut nu se poate face decât sau din restul veniturii întreprinzătorului, sau din avere. Din aceste considerațiuni, rezultă că creditul de producție reprezintă o sarcină relativ mult mai ușoară decât creditul de consumație.

Creditul de producție are, în afară de aceasta, un scop direct: acela de a pune în mișcare activitatea unei unități economice. Creditul de consumație are numai o utilitate indirectă;

de cele mai multe ori el folosește întreprinderii numai dacă înlocuște pierderile realizate, în urma unor anumite evenimente naturale, cum ar fi seceta, molima, incendiul, ș.a.m.d. Creditul de consumațiune care se acordă, însă, unui student poate să aibă în mod indirect, un rol productiv, prin faptul că folosește la pregătirea lui pentru o activitate profesională productivă viitoare.

Când degenerază, creditul personal facilitează dezvoltarea cametei, căci acel care acordă împrumutul speculează starea în care se află debitorul, dar și riscul pe care-l prezintă situația unui debitor, care folosește banii împrumutați numai pentru consumațiune. Cu cât debitorul ajunge într'o situație mai strâmtorată, cu atât creditorul este înclinat să folosească această situație sporind continuu dobânda.

Pare foarte simplu de explicat rolul național economic al creditului. O sumă economisită de A și pe care acesta nu o poate întrebuința cu folos, este transmisă lui B, care are nevoie de acea sumă pentru scopuri, direct sau indirect productive, prin intermediul caselor de economie, a băncilor și societăților de asigurare.

În înțelegerea naturii național-economice a creditului, intervine o primă dificultate, prin faptul că forța de dispoziție asupra sumei economisite prin împrumut trece în proprietatea debitorului, iar creditorul socotește simultan dreptul de creanță ca o parte din averea sa. În fapt, aceasta este, însă, o ficțiune. Dreptul creditorului asupra bunurilor viitoare nu are o concretizare actuală.

O a doua dificultate pentru înțelegerea naturii creditului provine din observarea că el poate să fie extins și dincolo de totalul sumelor economisite și disponibile pentru a fi împrumutate. Astfel, în caz de război, se acordă Statului credite de consumație pe termen lung. Prin această operațiune, se creiază, din nimic, o putere de cumpărare în folosul Statului, acordându-i-se credite, care nu rezultă din fonduri create prin producțiunea de bunuri, sau prin economisire. Acesta este cazul, îndeosebi, când Statul, în vreme de război, se adresează băncii de emisiune, care, printr'o simplă multiplicare a biletelor în circulațiune, îi acordă împrumuturi. Evident, această procedare are caracterul de inflație. Trebuie să se observe, însă, că creierea de credit din nimic, prin formarea unei puteri de cumpărare adiționale nu duce totdeauna imediat la inflație. Oricecâteori se sporește, concomi-

tent cu aceasta, și producțiunea, nu se produce efectul inflației și nu se constată o urcare imediată a prețurilor.

În realitate, nu toate posibilitățile de dispoziție reprezentate prin banii economisiți se valorifică pe piață. Sume însemnate rămân un timp în cascele particularilor sau uneori, — în vremuri când lipsește încrederea, — se tezaurizează „la ciorap” sau în lăzi. Cu drept cuvânt, s'a spus că moneda nu este decât „o posibilitate de cerere de bunuri rezervată”. Deci, puterea de cumpărare creiată artificial nu este dăunătoare, nu urcă prețurile, cât timp prin ea se compensează ceea ce am putea denumi „deficitul cererii”.

Incontestabil, puterea de cumpărare adițională, creiată prin credit, duce sigur la inflație, dacă este întrebuințată în scopurile consumațiunei. Într'adevăr, dacă consumul sporește, prin aceasta se micșorează posibilitățile de formațiune a capitalului, deci posibilitățile de alimentare a producțiunii cu mijloace necesare pentru continuarea și dezvoltarea ei. Drept urmare, producțiunea scade. Îndată ce scade producțiunea, prețurile se urcă. Dacă puterea adițională de cumpărare este întrebuințată, însă, în producțiune, ea nu poate duce la inflație, decât după ce se epuizează utilizarea tuturor rezervelor de lucru ale țării. O asemenea extindere a procesului de producțiune este posibilă numai dacă se produce o serie de capital corespunzătoare în toate fazele acestui proces, și dacă există dispoziții de mijloace suficiente pentru a cumpăra plusul de produse rezultat.

Care sunt efectele național-economice ale creditului?

Cu ajutorul creditului, capitalul se poate folosi în mod mai productiv, prin faptul că se trece din mâna celui care nu este în măsură să-l folosească în mod util, în mâna altuia, care este capabil să-l valorifice, sporind producțiunea națională.

Creditul înlesnește o sporire a capitalului real, printr'o folosire mai adecvată a forțelor de producțiune existente. Într'adevăr, prin deschiderea de credite acordate întreprinzătorilor, băncile creiază în folosul acestora o putere de cumpărare nouă, cu ajutorul căreia întreprinzătorii pot să sporească întrebuințarea mijloacelor de producțiune și deci să mărească anual cifra afacerilor.

Creditul înlesnește, în acelaș timp, o întărire a tendinței de concentrare a întreprinderilor. Într'adevăr, nu numai prin faptul că societatea anonimă înlesnește adunarea capitalului disponibil

în sume mari, folosind astfel o concentrare a întreprinderilor, dar, prin emisiunea de obligațiuni, se face cu puțință întreprinderilor să obțină cu împrumut sume considerabile, cu ajutorul cărora să-și extindă afacerile.

Creditul stimulează producțiunea și prin faptul că înlesnește o distribuire a capitalului între diferite ramuri de întreprinderi și între diferite ramuri de activitate economică, în modul cel mai adecvat posibil.

În acelaș timp, creditul înlesnește dezvoltarea vieții economice, prin faptul că ușurează desfacerea mărfurilor pe o scară mare. Comerciantul detailist obține mărfuri pe credit, în schimbul unei polițe pe care comerciantul grosist o scotează la bancă. Fabricantul vinde pe credit mărfuri grosistului, în schimbul unei polițe pe care și el o scotează la bancă. Aceste mijloace ușurează sporirea tranzacțiunilor comerciale.

Creditul are, în acelaș timp, funcțiunea de a regula circulația monetară. Creditul creiază ceeace se chiamă „surogate de monedă”, adică hârtii de credit, precum și diferite operațiuni de credit, care se substituie monedei, sporesc viteza ei de circulațiune și măresc cantitatea de mijloace de plată puse la dispoziția economiei naționale.

Însfârșit, creditul exercită și o influență asupra dezvoltării consumului. Cumpărarea pe credit și plata în rate a unor obiecte mai scumpe pentru înzestrarea gospodăriei: mobile, mașini de cusut, aparate electrice, biciclete, automobile, radio, frigider, ș. a. m. d.

Dacă creditul are o influență atât de însemnată asupra dezvoltării vieții economice, abuzul de credit poate să prezinte desavantajii mari. În special, oridecâteori întreprinderile se împrumută peste puterea lor, la primul moment de criză ele se află în situația de insolvență, care are drept consecință pierderi în dauna institutelor de credit. Deasemeni, în deosebi pentru agricultură, încărcarea cu datorii prea mari, prin ipotecarea pământului — față de fluctuațiunile de prețuri a produselor agricole, în perioadele de depresiune agricolă, adică de scoborire a nivelurilor prețurilor produselor agricole —, are drept rezultat o insolvență generală a agriculturilor și necesitatea unor operațiuni de asanare, care sunt defavorabile, atât pentru instituția creditului, cât și pentru capacitatea de credit a agriculturilor.

Organizațiile prin care se acordă credite sunt băncile. Aceste

instituțiuni, prin faptul că dau și iau credite, în mod regulat, ușurează soluționarea problemelor economice ale pieții. Băncile au două funcțiuni: a) ele mijlocesc între persoanele care au la dispoziție mijloace de plată și persoanele care au nevoie de bani pentru întemeierea sau extinderea afacerilor lor; b) ele au rolul de a regula circulația monetară și de plăți.

Bănci au existat din timpurile cele mai vechi. Activitatea lor primitivă se limita, însă, la păstrarea de valori, încredințate de particulari, și la executarea de plăți. Asemenea instituțiuni întâlnim în antichitate: în Babilon, Egipt, Grecia și Roma, iar într-o formă mai nouă în republicele orașelor italiene. În secolul al XII-lea, zarafii genovezi nu se ocupau numai cu schimbul monedelor, ci primeau, în acelaș timp, dela particulari, depozite de bani pentru păstrare, acordau împrumuturi, în forma așa numitelor „cambii maritime”, și executau plăți, pe baza depozitelor. Longobarzii au transplantat mai târziu afacerile lor de bancă în Franța, Germania și Anglia. Denumirea străzii unde sunt așezate cele mai importante instituții financiare din Londra, Lombard Street, are această origine.

Forma tipică de organizare a băncii moderne o întâlnim în creațiunea Băncii din Amsterdam (1609) și apoi în formațiunea Băncii Angliei (1694). Aceste două așezăminte din secolul al 17-lea, reprezintă tipul de organizație bancară modernă.

Amploarea răspunderii, ca și dificultățile și diversitatea funcțiunii băncilor a impus, din timpurile cele mai înaintate, o diviziune a muncii, între diferite forme de bănci.

O poziție specială au băncile de emisiune, care, prin funcțiunea lor de a emite bilete, au o ușurință specială de a crea putere de plată formală. Biletul de bancă este un mandat emis pentru o anumită sumă rotundă, plătitibilă la prezentare. La origină el era un mandat asupra unui activ și servea drept mijloc de circulație. Mai târziu, emisiunea s'a făcut și în mod independent, cu presupunerea că o parte din biletele emise rămân în circulație și nu se prezintă la plată. Banca de emisiune realizează prin aceasta, o economie de numerar și un profit însemnat, din emisiunea de bilete fără acoperire de aur.

Celelalte bănci particulare își procură mijloacele financiare de care au nevoie de pe piață, prin strângere de depozite, care sunt capitaluri depuse la bănci pe termen scurt — bănci de depozite sau comerciale —, sau prin emisiunea de

scrisuri și obligațiuni ipotecare — bănci ipotecare sau credite funciare.

Băncile de depozit sau comerciale se împart în bănci de depozit propriu zise și în bănci de afaceri.

Băncile de depozit propriu zise sunt acele care primesc depuneri, fie la vedere, fie pe termen și care, drept urmare, nu fac decât împrumuturi pe termen scurt. Băncile de afaceri sunt bănci care dispun de capitaluri proprii foarte însemnate și, în afară de aceasta, își mai procură mijloacele necesare pentru finanțarea întreprinderilor, prin emisiunea de obligațiuni sau acțiuni.

Care sunt funcțiunile național-economice ale băncilor?

Cea mai importantă funcțiune este păstrarea elasticității mijloacelor de plată. Acesta este rolul principal al băncilor de emisiune, care au misiunea de a regula circulația monetară în fiecare țară. Nevoia de mijloace de plată este elastică. Ea variază chiar în timpul unei luni: la 15 și 1 ale lunii ca și la sfârșitul unui trimestru este mai mare, datorită unor anumite plăți, care se fac în mod periodic. Ea variază după sezon, în raport cu structura economiei naționale: într'o țară agricolă, la sfârșitul recoltei, este nevoie mai mare de bani pentru finanțarea recoltei; variază, în acelaș timp, și în raport cu fluctuațiunile vieții economice.

Este, prin urmare, o problemă capitală a se adapta emisiunea de bilete de bancă la fluctuațiunile nevoilor de mijloace de plată ale vieții economice. Deaceea, în sistemul etalonului de aur liber, se creiază în jurul sâmburelui de aur — stocul metalic al băncii de emisiune — ceea ce a fost denumit un „cordon elastic”. Aceasta se face din următoarele considerațiuni: a) nevoia de mijloace de plată este cu mult mai mare decât moneda metalică, de care poate dispune o economie națională; b) nevoia de mijloace de plată este, fie periodic, fie în cursul unui an, elastică, fluctuantă; c) depozitul de metal prețios este rigid, în raport cu nevoile de mijloace de plată ale economiei naționale.

Se pune întrebarea: cum se poate împiedica o abundență de mijloace de plată și cum se poate realiza ca mijloacele de plată emise, în deosebi biletele de bancă, să se adapteze nevoilor economiei naționale?

Accasta se realizează prin două măsuri tehnice: prin sis-

temul de acoperire în aur a biletelor și prin lichiditatea instituțiilor de emisiune.

În ce privește sistemul de acoperire în aur a biletelor, în decursul timpurilor, s'au experimentat mai multe metode.

1) Prima metodă este fixarea unei limite maxime. Această metodă a fost întrebuințată de Banca Franței. În momentul încheierii Băncii Franței, la 1800, exista numai o dispoziție generală după care banca trebuia să păstreze între emisiunea de bilete, stocul de aur și portofoliul de trate, un astfel de raport, încât să nu pericliteze convertibilitatea în aur a biletelor emise. Dela 1848, s'a fixat o limită maximă a emisiunii de bilete de bancă.

2) A doua metodă este contingentarea biletelor emise fără acoperire de aur. Acesta este sistemul Băncii Angliei, introdus prin legea lui Peel din 1848, bazată pe premisa, rezultată din experiență, că piața poate absorbi o anumită sumă de bilete peste moneda metalică existentă, fără nici un pericol. Această lege fixează un contingent de bilete neacoperite. Pentru acoperirea acestui contingent, limitat la început la suma de 14 milioane lire sterline, servea o datorie veche a Statului, în sumă de circa 11 milioane lire sterline. Restul de bilete neacoperite cu aur era asigurat prin valori de Stat.

Acest sistem, un reflex al cunoscutei teorii cantitative, a creiat în practică anumite dificultăți, prin rigiditatea lui. Deaceia, oridecâteori au fost momente de criză, legea lui Peel din 1848 a fost suspendată.

3) A treia metodă este contingentarea indirectă a biletelor neacoperite. Acest sistem a fost adoptat în 1875, când s'a înființat Banca Reichului.

Este un sistem semi rigid, caracterizat prin următoarele elemente: a) Acoperirea în aur a biletelor de bancă emise este de o treime. În mod indirect, prin aceasta, se fixează o limită maximă de emisiune a biletelor de bancă.

b) Un impozit de 5% asupra emisiunii de bilete fără acoperire, care face posibil a se depăși contingentul liber de impozite.

c) Emisiunea de bilete este limitată, prin anumite dispozițiuni normative asupra genului de afaceri, nefiind posibil pentru banca de emisiune să acorde alte feluri de împrumuturi decât

cele prevăzute în statutul ei și cari sunt limitate la acelea care fac imposibilă extinderea emisiunii în mod arbitrar și la acelea cari garantează maximum de lichiditate.

Reforma monetară din Statele Unite din 1913 a fost influențată de sistemul german. În Statele Unite, în fiecare din cele 12 mari ținuturi există câte o bancă de rezervă federală. Aceasta are dreptul de a emite bilete de bancă, cu o acoperire de 40% în aur și complet cu trate admise la scont în anumite condițiuni. Convertibilitatea biletelor în aur este obligatorie. Cum și tezaurul este obligat să convertească biletele în aur, băncile de emisiune sunt obligate să țină la tezaur un fond de conversiune în aur de 5%, calculat în acoperirea de 40%. Controlul asupra acestor 12 bănci de rezervă federale este exercitat de o instanță centrală, denumită Federal Reserve Board, care le dirijează activitatea.

Pentru conducerea operațiunilor lor, băncile de emisiune trebuie să aibă o anumită atitudine față de cererile de scont. Cu alte cuvinte, băncile de emisiune trebuie să ducă o politică a scontului.

Economistul Adolf Wagner distinge 4 mijloace prin care băncile de emisiune pot să-și exercite această politică: 1) Respingerea dela scont a tratelor de origină speculativă; 2) Scurtarea termenelor de împrumut; 3) Restricțiunea generală de credit; 4) Fixarea taxei scontului. Dintre aceste patru mijloace, s'a recunoscut, în practică, că ultimele două: restricțiunea creditului și fixarea taxei scontului, sunt cele mai însemnate.

În ceea ce privește restricțiunea creditului, se observă că ea este mai avantajoasă decât urcarea taxei scontului, deoarece, pentru ca această ultimă măsură să aibă efectul așteptat și anume restrângerea indirectă a creditelor, taxa scontului trebuie să fie foarte urcată, ceea ce are însă desavantaje, pentru că paralizează dezvoltarea activității economice. Uneori, deși taxa scontului este urcată, sunt anumite categorii de întreprinderi, care folosesc creditul și riscă să ajungă în dificultăți care să creieze apoi necesitatea unor asanări a acestor instituțiuni căzute în insolvență. Cu toate acestea, manipularea șurubului taxei scontului este preferabilă restricțiunii brutale a creditului, deoarece aceasta nu se poate face după norme obiective și lasă în distribuirea creditului frâu liber preferinței personale, ceea ce este în dezacord cu necesitățile unei conduceri obiective a vieții economice.

Urcarea și scoborîrea taxei scontului au efecte foarte mari asupra vieții economice. Prin urcarea taxei scontului, se scumpesc mijloacele de plată, deci și creditul; se sporesc cheltuielile de exploatare și, prin aceasta, se micșorează cifra de afaceri. Invers, printr'o scoborîre a taxei scontului, se ieftinesc mijloacele de plată și creditul. Prin aceasta, se îmboldește dezvoltarea vieții economice. Taxa scontului redusă are un folos direct asupra vieții economice interne. Când taxa scontului este ridicată, se favorizează importul capitalului străin, fenomen care vine indirect în ajutorul vieții economice.

Este de mare însemnătate pentru viața economică să nu existe fluctuațiuni repezi în ce privește mărimea taxei scontului. Cu toate acestea, cu cât o economie națională este mai angrenată în economia internațională, cum este cazul cu economia națională a Angliei spre pildă, cu atât Banca Angliei este mai înclinată să varieze taxa scontului în raport cu necesitățile economice naționale, în dependență de viața economică internațională.

Dacă există însă un sistem puternic de bănci private care contracarează, prin politica lor de scont, politica scontului dusă la banca de emisiune, efectele schimbării taxei scontului asupra vieții economice sunt foarte reduse. De aceea, este naturală tendința de concentrare a puterii de conducere a politicii monetare în mâna băncii de emisiune. Această tendință este justificată prin faptul că băncile particulare reușesc să înlocuiască tot mai mult plățile în numerar prin înregistrarea în cont, creind ceea ce se chiamă moneda scripturală și, pe această cale, facilitează expansiunea creditului, contracarând eventual politica de restricțiune a creditului pe care institutul de emisiune, care are rolul de a conduce piața monetară, o socoate în interesul economiei naționale.

Băncile nu acordă credite numai prin transmisiunea de putere de cumpărare, ci și creind, din nimic, putere de cumpărare adițională. Acest mod de a acorda creditul se află însă totdeauna în limite bine precizate, deoarece o extindere a creditelor pe această cale poate să aibă drept consecințe anumite pericole economice. În privința aceasta, tehnica bancară însăși implică anume îngrădiri, în acordarea creditelor. Deprinderile de plăți care există în anumite piețe determină raportul cerut de piață între moneda curentă și moneda scripturală. Acolo unde cecul este

răspândit, ca mijloc de plată, raportul cerut de piață între moneda scripturală a băncilor și moneda curentă este altul decât în țările în care nu există această deprindere a folosirii pe scară întinsă a cecului, ca mijloc de plată.

În ce privește băncile de emisiune, se știe că emisiunea de monedă nouă pe piață este legată de anumite reguli prescise în statutul fiecărei bănci de emisiune. Banca de emisiune nu poate să facă decât următoarele operațiuni: scont, lombard și unele dintre băncile de emisiune au îngăduirea de a face operațiunea denumită „open market policy”, care constă în cumpărarea și vânzarea de efecte de pe piață.

Băncile moderne se împart după operațiunile lor în: a) institute de credit pe termen scurt și b) institute de credit pe termen lung. Între cele dintâi forme tipice de bănci sunt, în afara băncilor de emisiune, așa numitele bănci de depozite, în grupa cărora intră și băncile de credit mărunț, cu caracter cooperativ.

Operațiunile pe termen scurt pe care le practică băncile sunt de două categorii: operațiuni active și operațiuni pasive.

Operațiunile active sunt acelea care se rezumă în plasarea mijloacelor de care dispune banca în diferite feluri de operațiuni de credit, iar operațiunile pasive sunt acelea care înlesnesc procurarea de mijloace băncii.

Ceeace caracterizează activitatea băncilor, spre deosebire de aceea a altor genuri de întreprinderi economice, este tocmai împrejurarea că ele lucrează într-o foarte largă măsură cu mijloace străine, procurate pe căile pe care le vom preciza îndată.

Afacerile pasive ale băncilor sunt următoarele: depunerile, care sunt de două categorii: depunerile spre fructificare și depunerile pentru executarea de plăți din ordinul clienților, care au drept scop însărcinarea băncii de a conduce operațiunile de casă ale întreprinderii.

În ce privește depunerile spre fructificare, vom observa, în primul rând, că ele pot fi la vedere sau pe un termen, scurt sau mai lung, cu dreptul de a fi denunțat. Deponențul primește pentru suma depusă o dobândă. Dacă sumele sunt depuse la vedere, dobânda este foarte mică sau nu se plătește niciun fel de dobândă. Dobânda crește în raport cu lungimea termenului pentru care sunt depuse sumele. La casele de econo-

mie, depunerile spre fructificare au un caracter mai permanent, pe câtă vreme la bănci, depunerile spre fructificare au un caracter cu mult mai fluctuant.

În ce privește primirea depozitelor pentru conducerea cassei întreprinderilor, vom observa că această operațiune este cea mai veche dintre operațiunile de bancă. Până în secolul al 18-lea, această operațiune s'a dezvoltat în forma așa numitei circulațiuni girale (giro însemnează cerc, pe italienește). Prin această operațiune, se asigură serviciul plăților între diferiți clienți, prin mijlocirea băncii. Din secolul al 17-lea, sau adăugat afacerile de compensație care constau în compensarea creanțelor diferitelor bănci.

Circulația girală este acea formă de plăți între clienți, care se face prin înregistrarea în cont, — conturile se încarcă și se descarcă în modul respectiv. Aceste operațiuni au fost mult ușurate, îndată ce s'a introdus cecul. Cecul este emis de bănci, fie direct, fie pentru contul curent. Banca plătește cecul la prezentare, în numerar.

Importanța cecului a crescut, în raport cu dezvoltarea operațiunilor girale, precum și a operațiunilor de compensație.

Băncile pot să deschidă credite, care se utilizează prin emisiunea de cecuri. Banca deschide un credit de o sumă determinată, unui client. Clientul emite cecuri celor cărora le datorează anume sume de bani. Aceste cecuri se prezintă la bancă, care le onorează, plătind numerarul. Prin această operațiune, se sporesc, într'un mod apreciabil, mijloacele de circulațiune și volumul creditului, chiar peste limitele trasate de depunerile existente în bănci. Se creiază, astfel, o afacere activă, care premerge unei afaceri pasive (trebuie să amintim că această operațiune a băncilor poate să ducă uneori la inflație; deasemeni, când această operațiune nu se face în anumite limite bine precizate, poate să aibe anumite consecințe defavorabile, cu privire la lachiditatea băncilor).

Băncile mari nu plătesc dobânzi pentru depunerile la vedere care se fac în cadrul conducerii cassei, ci dimpotrivă ele reclamă întreținerea unui cont activ din partea întreprinderilor respective. Dezvoltarea circulațiunii girale a dus în mod firesc la o circulație compensatorie între bănci. Astfel, s'a creiat cassa de compensație, sau de clearing, care are drept scop să înlesnească o lichidare între creanțele dintre diferitele bănci, folosin-

du-se numerarul numai pentru achitarea soldurilor, iar restul compensându-se în cont.

În desfășurarea operațiunilor active ale băncilor se observă două directive: siguranța plasamentului și corespondența de termene ale operațiunilor active cu operațiunile pasive.

În ce privește siguranța plasamentelor, ea are forme cu totul diferite. Nu este totdeauna necesar ca banca să ceară o garanție materială; de cele mai multe ori, este suficientă răspunderea personală a debitorului. În această privință, pentru ca băncile să cunoască solvabilitatea debitorilor, ele organizează anumite servicii de informație asupra situațiunii materiale a clienților lor.

În ce privește corespondența termenelor între afacerile active și afacerile pasive, vom observa că băncile care au mijloacele procurate prin depozite cu un caracter flotant nu acordă decât credite pe termen scurt. Această regulă este strict respectată, în deosebi de băncile de emisiune, care nu pot să acorde credite în scont decât pe trei luni și numai creditele cu caracter agricol pe cel mult nouă luni.

Scontul este operația cea mai caracteristică băncilor. El constă în achitarea de bănci a unei polițe, iar reescontul este scontarea unei polițe, scontate de o bancă, la banca de emisiune.

Putem deosebi scontul de polițe și scontul de trate. Polița este o obligație de plată, luată de cel care o subscrie; trata este un ordin de plată către un terț ca să facă o plată. Trata capătă o siguranță perfectă, în momentul când acela în ordinul căruia este trasă a acceptat-o. O trată acceptată este foarte sigură. Mai sigură este însă polița de mărfuri. Această poliță capătă o siguranță urcată, prin semnătura băncii locale, care o primește la scont și apoi o trece la reescont. Cum polițele corespund afacerilor comerciale de vânzare cumpărare încheiate, emisiunea de polițe se adaptează circulațiunii afacerilor pe piață.

Dar, băncile admit uneori credite sub forma de trate, care se emit cu scopul de a se înlesni o expansiune a afacerilor întreprinderilor industriale. Aceste trate, care nu au la bază o afacere comercială de vânzare care să fie precedentă emiterea ei, ci perspectivele unei afaceri viitoare, sunt expuse la primejdii, oricâteori clienții cărora li s'au acordat credite pe această bază, ajung la insolvență. De aceea, băncile trebuie să fie foarte

precaute în această privință și să examineze tratele pentru a constata dacă ele rezultă din afacerile comerciale încheiate.

A doua operațiune activă a băncilor este lombardul, adică creditul acordat pe amanet de hârtii de valoare, purtătoare de dobândă. În ce privește aceste operațiuni, pentru ca să existe maximum de siguranță, se prescriu anume limite maxime până la care se acordă aceste credite. Deasemeni, este prevăzută regula ca valoarea pentru care se primesc aceste titluri în garanție să se stabilească totdeauna în raport cu cursul zilei. În cazul când cursul efectelor depuse scade, deci garanția se micșorează, clientul este obligat să completeze garanția cu plusul corespunzător de valoare.

A treia operațiune activă a băncilor este contul curent, care constă într'o deschidere de credit în cont, pe care o anumită bancă o operează în favoarea unui client. Contul curent poate să fie deschis unei întreprinderi comerciale sau unei întreprinderi industriale. Contul curent deschis unei întreprinderi comerciale este preferat de bănci, din cauză că el are o mobilitate mare: este garantat din plățile clienților comerciantului, care folosește creditul în cont curent, astfel încât și siguranța și lichiditatea băncii este asigurată.

Contul curent deschis întreprinderilor industriale de bănci este expus la anumite riscuri, prin însăși natura operațiilor industriale. Deobicei, se spune că o întreprindere industrială are nevoie de credite de exploatare pe termen scurt și de credite de investițiune pe termen lung. Cel dintâiu credit poate să-l obțină dela băncile de depozite; creditele de investițiune, numai prin emisiunea de acțiuni sau obligațiuni industriale. În realitate, însă, creditul de exploatare al industriilor nu are un caracter determinat de credit pe termen scurt, deoarece, pe când mărfurile care circulă în comerț și care sunt la baza polițelor emise de comercianți pot să servească drept garanție pentru bănci, prin faptul că prin vânzare-cumpărare se lichidează polițele respective la termen scurt, materiile prime pe care le cumpără industria, prin creditele obținute dela bănci, au circulație mai lungă.

În afară de aceasta, creditele acordate, de bănci, în cont curent industriilor, sunt uneori întrebuițate pentru investițiuni, ceea ce creiază o imobilizare a sumelor acordate industriilor. Pe de altă parte, când nu se produce o asemenea deviere a scopului

creditului luat de industrie, prin plasarea lui în investițiuni, contul curent acordat unei industrii de o bancă, este favorabil, prin împrejurarea că întreprinderea industrială are o circulație mai vie a conturilor, astfel încât banca poate să tragă profit însemnat de pe urma unor asemenea operațiuni.

Însfârșit, băncile mai practică și afacerile de speculație, care constau în deosebi în îlesnirea operațiunilor de emisiune, fie că este vorba de emisiunea de împrumuturi de Stat sau comunale, fie că este vorba de emisiuni de acțiuni pentru diferite întreprinderi, pentru întemeierea întreprinderilor, sau pentru sporirea capitalurilor întreprinderilor, sau pentru fuzionarea întreprinderilor.

În legătură cu aceste operațiuni, banca participă la comerțul de efecte, în deosebi sub forma operațiunilor de arbitraj, adică de speculațiune asupra diferențelor de curs, în timp sau în spațiu.

În afară de băncile de depozit, există așa numitele bănci de afaceri sau societăți de finanțare. Aceste instituțiuni de credit se deosebesc de băncile de depozit, atât prin operațiunile lor pasive, cât și prin operațiunile active. Ele nu-și procură capitalul prin depozite. Aceste depuneri fiind pe termen scurt, nu pot fi folosite în operațiunile pe termen lung, care sunt determinate de caracterul operațiunilor de înființare a întreprinderilor sau de sporire a capitalului întreprinderilor, ș.a.m.d. Deaceia, aceste bănci au capitaluri proprii foarte însemnate, iar capitalurile de care au nevoie pentru a îlesni operațiunile de finanțare a întreprinderilor și le procură prin emisiunea de obligațiuni sau de acțiuni.

Asemenea societăți de finanțare sau bănci de afaceri există în toate țările capitaliste și industriale. În urma legislației de control asupra băncilor, care s'a dezvoltat în toate țările după războiul mondial, prin care s'a interzis băncilor de depozite să acorde credite pe termene lungi și să participe la operațiuni de finanțare a industriei, s'au creat asemenea instituțiuni de credit specializate pentru finanțarea întreprinderilor.

În ce privește dezvoltarea băncilor, observăm, în decursul timpului, o tendință de concentrare a băncilor. Aceasta se manifestă prin dezvoltarea unui număr mai limitat de bănci, cu capitaluri foarte însemnate, care lucrează prin așa numitul sistem al filialelor. Băncile mari, aflate în centrele dife-

ritelor State, întemeiază sucursale sau afiliațiuni în centre provinciale, cu ajutorul cărora colectează depunerile și asigură necesitățile de credit ale regiunilor respective, unde funcționează.

Băncile mici și mijlocii nu pot să prospereze, din cauza costului urcat al creditelor, datorită raportării cheltuelilor generale la o cifră de afaceri mai scăzută.

Băncile de credit mai mărunț capabile să se desvolte sunt numai acelea cu caracter cooperativ, fie sub forma de bănci tip *Reifeisen*, fără capital dar cu răspundere nemărginită, care își găseseră astfel o bază de credit, în această răspundere nemărginită, fie de tip *Schultze-Delitsch*, care sunt cu participare la capital.

Încă dela sfârșitul secolului trecut, *Adolf Wagner* a pus chestiunea dacă, față de concentrarea care se observă în organizarea băncilor, nu este cazul ca ele să se statizeze. *Adolf Wagner* socotea că toate afacerile de bancă, cu excepțiunea celor cu caracter speculativ, sunt susceptibile, atât din punct de vedere tehnic cât și din punct de vedere economic, de a fi exploatare ca întreprinderi de Stat sau comunale. În special, banca de emisiune, banca ipotecară și casa de economii, socotea *Adolf Wagner* că sunt proprii ca să fie exploatare în forma regiei de Stat.

În ce privește băncile de emisiune, s'a obiectat însă că, dacă îmbracă forma întreprinderii de Stat, se vor găsi într-o dependență față de guverne, ceea ce ar înlesni Statului să facă apel la creditul lor, oricâteori ar avea un deficit în buget. Prin aceasta, s'ar produce inflație și moneda s'ar deprecia. La această obiecțiune, se poate răspunde că dacă statutul băncii de emisiune precizează limitele și formele în care Statul poate să facă apel la creditul băncii de emisiune, așa cum există dealtminteri și în statutele băncilor de emisiune organizate în forma unor societăți anonime cu capital particular, această primejdie este înlăturată. Dealtminteri, în împrejurări excepționale, ca spre pildă războiul, fie că banca de emisiune este bancă de Stat sau este bancă particulară, dacă Statul nu poate să-și alimenteze necesitățile excepționale, prin sporirea impozitelor, sau prin împrumuturi interne sau externe, el recurge în mod fatal la inflație, obligând Banca Națională să emită bilete suplimentare și să le dea Statului, în forma de împrumuturi. În fapt, există bănci de emisiune de Stat care au funcționat foarte bine, în vremuri normale, cum este cazul Băncii Suediei, a Bulgariei și a Rusiei di-

nainte de război. În ce privește Banca Rusiei, s'a observat că dependența de Stat a fost uneori defavorabilă. Astfel, la 1894, în Statutul Băncii Rusiei s'au introdus operațiuni cu caracter speculativ, care erau menite să înlesnească finanțarea industriei și deschiderea de credite pentru asistența unor întreprinderi aflate într'o situație dificilă.

În favoarea băncii de Stat s'a adus argumentul că la întreprinderile de bănci de emisiune cu capital privat ar precumpăni interesul capitalului privat pentru dividendul provenit din emisiunea de bilete de bancă. Acest argument nu este însă valabil, deoarece în toate convențiunile încheiate între Stat și băncile de emisiune cu caracter privat se prevede o participare progresivă a Statului la beneficiul realizat. Temerea dependenței de Stat a băncilor de emisiune organizate în formă de regii publice este mare, în deosebi după experiențele defavorabile din timpul războiului mondial. La conferința internațională dela Bruxelles din 1920 s'a stabilit un acord general pentru recomandarea organizării băncilor de emisiune în forma de întreprinderi particulare.

Mult mai potrivită pare forma de întreprindere de Stat sau comunală pentru institutele de credit funciar rural, pentru caselle de economii sau centrele de credit cooperativ.

Însfârșit, o altă funcțiune a creditului este încadrarea circulațiunii plăților interne în organizarea de plăți internaționale. Această funcțiune se îndeplinește, în regimul etalonului de aur, cu ajutorul politicii scontului, care este mijlocul cel mai însemnat în această privință. Indată ce banca de emisiune urcă taxa scontului, această măsură atrage în țara respectivă capitalurile străine, stimulând oferta de aur și devize. Simultan, însă, cererea de aur și devize scade, deoarece taxa urcată a scontului micșorează cifra afacerilor. Amândouă aceste împrejurări conlucrează la exercitarea unei presiuni asupra cursului schimbului. Cum cursul schimbului depinde și de alte împrejurări și are o importanță mai redusă pentru dezvoltarea vieții economice decât modificarea taxei scontului, nu este de recomandat a se folosi această metodă a urcării taxei scontului pentru a se ușura plățile în străinătate. Deaceia, această metodă este înlocuită, sau în orice caz complectată, prin politica de devize, urmată de banca de emisiune și care constă în cumpărarea și vânzarea de devize.

DESPRE COMERȚ.

Prețul, moneda, creditul, transportul, sunt fenomene care intră în cadrul circulațiunii schimbului. Comerțul este ultimul inel.

Înțelegem prin comerț cumpărarea și vânzarea de bunuri economice, în mod profesional, în scopul realizării unui profit.

Comerțul exercită funcțiunea de apropiere a producătorilor de consumatori. Indată ce, prin diviziunea muncii, satisfacerea trebuințelor nu se mai face prin munca proprie a fiecărei gospodării, se ivește necesitatea unui organ care să facă legătura între producător și consumator. Acesta este funcțiunea comerțului.

La un anumit grad al circulațiunii bunurilor, comerțul ajunge o activitate specializată, care formează baza unei profesii, pentru cel ce o întreprinde. De aceea, în procesul de diviziune socială a muncii, comerțul se găsește alături de celelalte forme de activitate economică: agricultura, industria, transporturile, băncile, asigurările, egal îndreptățit.

Comerțul este, astfel, un inel, în lanțul funcțiunilor economice ale societății moderne, întemeiată pe diviziunea muncii și pe circulația mărfurilor. Funcțiunea comerțului este să ușureze transmisiunea bunurilor, sau dintr'un stadiu de producțiune într'altul, sau dela producător la consumator. Aceasta a doua funcțiune o exercită comerțul mic sau de detaliu, care se deosebește prin faptul că comerciantul are un raport direct cu consumatorul.

Comerțul poate fi exercitat numai înlăuntrul unei economii naționale: este comerțul intern; sau poate avea loc între două sau mai multe economii naționale: este comerțul extern.

Comerțul apare din timpurile cele mai primitive ale omenirii.

La începuturile lui, deosebim două forme: sau popoarele înapoiate fac comerț cu popoarele aflate pe o treaptă superioară a culturii, sau popoarele care se află pe aceeași treaptă a culturii fac comerț între ele.

La întâia categorie, comerțul se manifestă în forma următoare: membrii unui trib sau ai unui popor mai progresat joacă rolul activ; ei organizează expedițiuni în ținuturi îndepărtate, cu misiunea de a deprinde triburile primitive cu schimbul normal de produse. Forma în care are loc acest comerț este denumită

„comerț mut”. Această formă se explică prin ostilitatea care domnește în timpurile primitive, împotriva străinilor și care exclude orice contact direct. Istoria ne relevă această formă a comerțului mut, în comerțul pe care îl exercitau Cartaginezii. Ei alegeau un loc pe coasta nord-africană, unde făceau comerț cu triburile mai primitive, în modul următor: depuneau produsele lor într'un anumit loc, apoi plecau; se întorceau după o bucată de timp și găseau o cantitate de alte produse. Dacă socoteau că acea cantitate de produse nu este suficientă o lăsau acolo, plecau din nou și când se întorceau găseau cantitatea sporită. Faptul că ei nu luaseră prima cantitate era interpretat de reprezentanții tribului primitiv ca un semn că aducătorii de mărfuri nu erau satisfăcuți cu prețul depus de ei.

Întâi s'a dezvoltat comerțul exterior și apoi comerțul interior. Aceasta se explică prin faptul dăinuirii, timp de secole, a formei de organizare economică cunoscută sub numele de economie casnică, închisă. Comerțul l-au exercitat, la început, popoarele de coastă (Fenicienii, Cartaginezii) care fac expedițiuni pe mare și încep să schimbe mărfurile produse în țara lor cu mărfurile din alte ținuturi îndepărtate.

Dar și pe continent s'a dezvoltat, în timpurile primitive, un comerț, așa numitul comerț de caravane. Astfel, Arabii au organizat, în timpul evului mediu, acest comerț, pe o scară foarte întinsă. Caracteristic este că ei adunau capitalurile necesare dela mai mulți tovarăși, constituind cea dintâi formă de asociație, apropiată concepției moderne de societate anonimă. Comerțul caravelor are o importanță deosebită. Prin el se exportau piei, ulei, plante și metale prețioase și se importau ștofe, mătăsuri și alte articole de lux.

În antichitate, popoarele care au exercitat pe o scară însemnată comerțul sunt Fenicienii; mai târziu Grecii și apoi Romanii.

Un progres, în dezvoltarea comerțului, s'a realizat odată ce, în deosebi în timpul Romanilor, s'au unificat instituțiunile de drept, s'a creiat o monedă și s'au stabilit reguli de plăți.

La începutul evului mediu, constatăm o stagnațiune în dezvoltarea comerțului, datorită întoarcerii la formele primitive ale economiei casnice, atât în ce privește gospodăria țăranilor cât și gospodăria marilor seniori. Mai târziu însă, în republicele comerciale italiene, s'a dezvoltat un comerț foarte întins. Aceste

republicii italiene au ajuns să aibe un monopol asupra comerțului din Mediterana. In acelaș timp, orașele nordice s'au unit în așa numita Hansă și au dominat comerțul din mărilor nordice. In-dată după descoperirea Americii și a drumului prin capul Bunei Speranțe spre Indii, rând pe rând și-au contestat dominația asupra mărilor Portugalia, Spania, Anglia, Franța și Olanda.

In secolele 17 și 18, Anglia a ajuns la hegemonie comercială datorită, pe deoparte poziției sale insulare, care i-a înlesnit să stăpânească drumurile de comerț pe mare, și pe de altă parte politicii mercantiliste restrictive, prin care ea a limitat, în favoarea flotei sale naționale, transportul mărfurilor, atât din Anglia spre celelalte țări, cât și din celelalte țări spre Anglia.

In secolul al 19-lea, comerțul intern a luat o dezvoltare foarte mare, în primul rând ca urmare a revoluțiunii industriale realizate începând dela sfârșitul secolului al 18-lea, care, introducând și înlesnind să se desvolte tipul nou de organizare industrială a fabricii, a creiat posibilitatea de satisfacere în masă a trebuințelor, precum și necesitatea de a se descoperi piețe tot mai mari de consumatori, care să asigure desfacerea surplusului produselor. In aceeași vreme, ceea ce a contribuit la dezvoltarea comerțului este perfecționarea sistemului de transport și comunicații, precum și creierea unui sistem monetar și de credit. Această împrejurare a determinat, în acelaș timp, și o schimbare a caracterului comerțului intern. Inainte vreme, comerțul intern se făcea în deosebi la târguri și bâlciuri; el avea, prin urmare, un caracter drumeț. Comerțul interior a căpătat, în secolul al 19-lea un caracter de comerț așezat, paralel cu dezvoltarea centrelor de populație urbană, a orașelor, unde comerțul se așează și exercită o înrăurire puternică asupra dezvoltării vieții economice.

Desvoltarea comerțului are o influență deosebită asupra mersului vieții economice în genere. Comerțul stimulează producția. Exercitând rolul de depozitare a mărfurilor, comerțul ajunge, în momentele de criză, la dificultăți: desfacerea mărfurilor se face mai lent. Dificultățile comerțului antrenează dificultăți pentru producătorii mărfurilor pe care le distribue comerțul. De aceea, crizele comerciale au tendința să se transforme și în crize industriale. In această privință, s'a socotit că dezvoltarea comerțului este factorul care a favorizat apariția crizelor comerciale și apoi a crizelor industriale, prin faptul că, despărțind pe pro-

ducător de consumator, a lipsit pe cei dintâi de posibilitatea de a judeca capacitatea de cumpărare a celui de al doilea, comerțul exercitând o funcțiune de anticipare a trebuințelor, prin comenzile date fabricilor, în vederea aprovizionării sale.

Comerțul a jucat un rol deosebit în dezvoltarea ordinii capitaliste moderne. Datorită comerțului, care a stârnit necesități, înlesnind aprovizionarea cu bunuri de toate categoriile a consumatorilor, exercitând astfel rolul de a trezi necesitățile latente ale consumatorilor, scoborînd în straturile din ce în ce mai joase consumul diferitelor articole, a contribuit, prin aceasta, la mărirea continuă a cifrei afacerilor și deci a volumului producției naționale. Rolul pe care l-a exercitat comerțul în dezvoltarea sistemului capitalist se vedește și prin creșterea continuă a numărului întreprinderilor comerciale, în secolul al 19-lea, în toate Statele. Dela un recensământ profesional la altul, cifra întreprinderilor comerciale a sporit, în mod continuu.

Rolul economic al comerțului constă, cum am arătat, în separarea producătorului de consumator. Prin aceasta, comerțul înlătură o cheltuială de prisos pe care ar face-o producătorul, organizând el însuși desfacerea produselor sale; el stimulează producția, comerciantul dând comenzi fabricantului și, prin aceasta, urcând desfacerea produselor.

Comerțul contribuie deasemeni la dezvoltarea mijloacelor de transport, de care are absolută necesitate pentru a transporta marfa la distanțe din ce în ce mai mari.

Însfârșit, comerțul este factorul decisiv, care a contribuit la organizarea și dezvoltarea sistemului monetar și de credit, pe deoparte prin faptul că el nu se poate lipsi de monedă ca etalon și ca mijloc de schimb, iar pe de altă parte pentru că are nevoia de a face uz de credite, pentru sporirea tranzacțiilor.

Comerțul prezintă și anumite desavantaje, din punct de vedere economic. Separațiunea producătorului de consumator, prin apariția comerțului, face ca procesul de producție să devină un scop în sine, ceea ce împiedică pe producător, din lipsa de contact direct cu consumatorul, să judece el însuși posibilitățile de desfacere a mărfurilor pe care le produce.

În ce privește aserțiunea că consumatorul este speculat de comerciant, aceasta nu trebuie să fie acceptată, în mod generic. Sunt anumite escrescențe în organizația comercială, care se concretizează prin manifestări de speculațiune. Astfel, organizarea

comerțului în lanț, adică interpunerea între producător și consumator a unui număr mare de intermediari scumpește produsele și defavorizează pe producător și pe consumator.

Organizarea întreprinderilor comerciale a fost expusă unor transformări însemnate. În comerț, ca și în celelalte ramuri de activitate economică, observăm tendința de specializare și de concentrare. Această tendință se constată, în primul rând, în comerțul de detaliu, comerț care se caracterizează prin contactul direct al comerciantului cu consumatorul.

În comerțul de detaliu, s'au dezvoltat două forme noi de întreprinderi capitaliste: magazinele de specialitate și marile magazine. Magazinele de specialitate sunt magazine care se limitează la desfacerea unui număr redus de articole dintr'o anumită specialitate și uneori chiar la anumite calități, fie calități mijlocii, fie calități superioare. Aceste magazine sunt organizate de o întreprindere capitalistă mare, care creiază, în acelaș oraș sau uneori chiar în mai multe orașe, sucursale, în diferite cartiere, care au aceeaș înfățișare exterioară. Organizarea magazinelor de specialitate are avantajul aprovizionării în mare a mărfurilor, deci în condițiunile cele mai avantajoase și apoi distribuția directă la consumatori în cantități mari, deoarece ea are loc într'un număr mai mare de magazine, organizate în diferitele cartiere ale aceluiaș oraș sau în diferite orașe.

Marile magazine sunt bazate pe principiul concentrării într'o clădire imensă a tuturor ramurilor de comerț de detaliu. Principiul fundamental al marelui magazin este catalogarea nelimitată de mărfuri. Marele magazin își ia ca deviză să furnizeze clientului toate articolele de care are nevoie, dela articolele necesare pentru copiii născuți, până la articolele necesare înmormântării. Această deviză se realizează prin concentrare, într'o clădire imensă, cu multe etaje, pe o suprafață foarte întinsă a tuturor categoriilor de produse necesare pentru viața omului.

Aceste organizațiuni au introdus metode noi de cumpărare și de vânzare.

În ce privește metoda de cumpărare, marile magazine se aprovizionează direct dela fabrici. Prin marele consum de diferite articole, ele influențează producțiunea fabricii, subordonează necesităților lor, producțiunea uneia sau mai multor fabrici. Uneori, marile magazine se cointereasează în activitatea unor anu-

mite fabrici; alteori organizează ele înșile fabricația unora din produse.

În ce privește desfacerea, metodele de vânzare sunt absolut schimbate, în raport cu cele aplicate în vechiul comerț de detaliu. Intrarea în marile magazine este liberă. Nimeni nu este întrebat dacă cumpără și ce cumpără. Prețurile sunt afișate și fixe.

Aceste organizațiuni au exercitat o influență asupra vechei organizații a comerțului de detaliu, în sensul eliminării din organizarea comercială a unui însemnat număr de detaiști. De aceea, s'au dus pretutindeni lupte împotriva marilor magazine.

Marile magazine au găsit, în timpul din urmă, o concurență printr'o formă nouă, aceea a magazinelor cu preț unic, care se deosebesc de marile magazine prin faptul că ele se limitează, în diferite branșe, la articole de calitate mijlocie sau inferioară, grupând în acelaș raion articole diferite, care au însă acelaș preț: preț unic.

Această organizare nouă prezintă în acelaș timp și însemnătatea unei concentrări de capital în comerțul de detaliu.

Aceste forme capitaliste de comerț de detaliu au făcut să se limiteze din ce în ce mai mult rolul comerțului de gros. Astăzi, în țările unde s'au dezvoltat marile magazine și magazinele de specialitate, rolul comerciantului grosist, care consta în aprovizionarea în mare și depozitarea mărfurilor pentru a le distribui la comercianții detaiști, a devenit din ce în ce mai puțin însemnat, iar, în unele ramuri de activitate comercială a dispărut complet. Categoriile întregi de întreprinzători grosiști au trebuit să închidă porțile.

O altă tendință, care se observă în comerțul de detaliu, este apropierea producătorului de consumator sau invers al consumatorului de producător.

Apropierea producătorului de consumator se constată în organizarea distribuției directe a produselor fabricate de anumite mari unități industriale, prin excluderea comercianților.

Apropierea consumatorului de producător se manifestă prin organizarea cooperativelor de consum. Cooperativele de consum s'au dezvoltat în deosebi în centrele mari de populație, unde există o cerere concentrată de produse de acelaș fel și joacă un rol însemnat în sistemul de distribuție a mărfurilor. Cooperativele de consum au rolul de a aproviziona direct masele mari de con-

sumatori, în deosebi consumatorii din lumea proletară, dar și consumatorii din clasele de mijloc, cu articolele necesare întreținerii vieții lor, în condițiuni avantajoase, prin excluderea profitului comercial.

Cooperativele de consum se bazează pe principiul risturnei, care se plătește, la sfârșitul fiecărui an, din beneficiul realizat în raport cu consumul anual al fiecărui membru al cooperativei.

Comerțul mare sau „cu ridicata” are astăzi ca domeniu exclusiv materia primă și semifabricatele; el este concentrat la bursă.

Bursa este o piață care funcționează zilnic pentru bunurile de schimb reprezentative sau fungibile, adică bunuri care au astfel de însușiri, încât o cantitate poate fi înlocuită cu altă cantitate. La bursă, se lucrează cu tipuri și cu standarde, care sunt desemnate după anumite însușiri ale lor. Cele mai fungibile mărfuri care se tratează la bursă sunt: moneda, surogatele de monedă și hârtiile de valoare. Materia primă și semifabricatele joacă și ele un rol foarte însemnat. La început, comerțul de bursă se ocupa mai ales cu moneda și cu surogatele de monedă. Comerțul de schimb, organizat în organizațiile comercianților din Veneția, Florența, Genova și mai târziu în Olanda, în Anglia și în Germania a fost la origină prima manifestare a comerțului de bursă. Apoi, s'a introdus, pe lângă surogatele de monedă, sau comerțul cu schimbul, comerțul cu obligațiuni și acțiuni.

Astăzi, bursele se împart pretutindeni în burse de monedă, burse de efecte și acțiuni și burse de mărfuri.

La bursă, sunt mai multe tipuri de afaceri. Este tipul afacerii „cassa”, în care livrarea și plata se fac imediat. Dar, cea mai caracteristică este afacerea de credit, în care se folosesc diferențele de preț, în spațiu sau în timp, în legătură cu diferite mărfuri. Folosirea diferenței de preț în spațiu, adică a diferenței care există între prețul dela o bursă dintr'o țară, față de prețul dela o bursă din altă țară, dă naștere la așa numita afacere de arbitraj; iar diferența de preț care se reclamă în timp dă naștere la așa numita afacere pe termen.

Afacerea pe termen poate să aibe un caracter speculativ. Intr'adevăr, acest fel de afaceri se bazează pe calcularea avantajului în perspectivă pe care-l poate realiza cineva, care vinde o marfă la o anumită dată cu un anumit preț, în așteptarea că în acel moment prețul va fi mai scăzut și el va putea să reali-

zeze diferența. Uneori, în aceste afaceri pe termen, nici nu se livrează în natură, ci la termenul respectiv se lichidează diferența de preț.

În cazul acesta, operațiunea pe termen este o simplă speculațiune, care se face în două sensuri: à la hausse și à la baisse. Fiecare din cele două tendințe aflate la bursă se concretizează în două partide: partida hausse-iștilor și partida baisse-iștilor. Aceste două partide au adeseori un rol însemnat, prin aceea că înlesnesc nivelarea diferențelor de prețuri în timp, care se produc datorită altor împrejurări.

Tranzacțiunile de mărfuri la bursă sunt mai favorabile, chiar decât tranzacțiunile din piețele obișnuite, datorită următoarelor împrejurări: piața bursei poate fi mai ușor cunoscută decât o altă piață, căci la bursă există informațiuni asupra stocului de mărfuri, asupra întinderii cererii și ofertei, ceea ce înlesnește a calcula un preț mai exact decât în piețe obișnuite; în al doilea rând, la bursă există publicitatea prețurilor, — în fiecare zi se stabilesc cursuri în mercurialele pentru diferite articole; în al treilea rând, afacerile în bursă se fac ușor, printr'o simplă încheiere (Schluss). Uneori însă afacerile pe termen au anumite efecte defavorabile. Cu toate acestea, trebuie să observăm că riscul oscilațiunilor este preluat de speculanții de bursă, ceea ce liberează de risc pe comercianți.

Bursa joacă un rol însemnat pentru economia națională, în deosebi în ce privește bursa de valori, pentru că înlesnește vânzarea și cumpărarea, pe scară mare. Stabilirea cursului la bursă facilitează, apoi, operațiunile de emisiune de capitaluri, care înlesnesc aprovizionarea cu capitaluri a întreprinderilor industriale, bancare și comerciale, prin emisiuni de acțiuni sau emisiuni de obligațiuni. Deasemeni, bursa înlesnește și Statului, ca, prin cotarea cursului valorilor emise de el, să se creieze o piață de efecte, unde Statul poate să apeleze, în cazul când are nevoie să emită noi împrumuturi.

Cu toate că comerțul exterior s'a dezvoltat înaintea comerțului interior, evoluția s'a făcut în sensul mai întâi a intensificării comerțului interior. Dar, odată cu formarea Statelor capitaliste industriale, cu așezarea ordinii economice capitaliste, comerțul exterior a căpătat o dezvoltare foarte mare. Acest fapt este un rezultat al necesității Statelor industriale de a se aproviziona cu materii prime și cu materii alimentare, pentru a face

față necesităților de producțiune și necesităților de asigurare a existenței lucrătorilor industriali și a exporta fabricatele industriei lor.

Comerțul exterior are un caracter îndoit. O țară vinde produsele sale unor alte țări și cumpără alte produse de care are nevoie, din alte țări.

Prin acest caracter îndoit, se înțelege repede că plata în comerțul exterior se face, în fapt, în mărfuri și numai diferențele între valoarea cantităților importate și între valoarea mărfurilor exportate, care nu pot fi lichidate pe această cale, sunt lichidate prin monedă. Din această cauză s'a dat o foarte mare importanță, la începuturile dezvoltării economice moderne, soldului activ al balanței comerciale. Balanța comercială favorabilă însemna un import de aur și de alte metale monetare. Concepția mercantilistă era aceea a încurajării unei balanțe comerciale favorabile, care facilita acumulare de metale.

Este, însă, numai în parte exact că o balanță comercială favorabilă se traduce printr'un spor de metale prețioase. În afară de schimbul de mărfuri între două economii naționale, există și schimbul de capitaluri și de servicii. Pe lângă rezultatele comerțului exterior, o țară poate să aibă venituri și prin dividendele capitalurilor investite în alte țări, prin comisioanele și taxele pe care le încasează navigația sa, care transportă produsele în țări străine, ș. a. m. d. Cu alte cuvinte, în afară de balanța comercială, are o importanță mai mare balanța plăților unei țări.

Ce cuprinde balanța plăților? După schema secțiunii economice a Societății Națiunilor, balanța plăților cuprinde următoarele elemente:

I. Mișcarea mărfurilor, inclusiv a monedelor (altele decât cele de aur).

II. Circulația serviciilor, cuprinzând: 1) navigația; 2) tranzitul; 3) călătoriile și turiștii; 4) asigurările; 5) poșta, telegraful și telefonul; 6) salariile lucrătorilor străini; 7) sumele transferate sau aduse de emigranți, respectiv de imigranți; 8) cheltuielile serviciilor consulare și diplomatice.

III. Dobânzile.

IV. Exportul, respectiv importul de aur în monede sau bare.

V. Circulația capitalurilor cuprinzând: 1) datoria publică pe

termen lung; 2) alte împrumuturi; 3) creditele de mărfuri; 4) amortizarea datoriilor pe termen lung; 5) bunurile imobiliare și efectele cumpărate sau vândute în străinătate; 6) mișcarea devizelor la banca de emisiune; 7) mișcarea aurului depus în străinătate, din stocul băncii de emisiune; 8) soldul activ sau al pasivului.

Balanța plăților trebuie însă să fie interpretată cu multă prudență. În primul rând, trebuie să se amintească că datele cuprinse în balanța plăților sunt rezultatul unei evaluări. În afară de aceasta, balanța plăților nu este și nici nu trebuie să fie o balanță de rezultate. În fond, balanța plăților expune mișcarea datoriilor și creanțelor unei țări în circulația internațională, pe o anumită perioadă de timp, de obicei un an.

Teoretic, putem să opunem balanței plăților balanța creanțelor, cuprinzând situația creanțelor și datoriilor internaționale într-o anumită perioadă. Dar, stabilirea balanței creanțelor este foarte dificilă, în fapt. Putem, apoi, să imaginăm o balanță a scadențelor, adică să precizăm situația creanțelor și datoriilor internaționale ale unei țări la un anumit moment, într-o anumită zi, de pildă la 31 Decembrie.

Pentru a determina natura comerțului exterior și a politicii comerciale externe, este necesar a se lămurii, în prealabil, caracterele specifice ale acestei activități economice.

Comerțul exterior se face între două țări, nu între indivizi. În realitate, comerțul exterior se face între indivizii din două sau mai multe țări, dar el concretizează raporturile de schimb comercial între două țări. Prin urmare, pentru înțelegerea naturii comerțului exterior, nu putem să pornim dela interesele indivizilor, ci dela interesele naționale. Interesele naționale sunt însă foarte adeseori opuse unele față de celelalte. În afară de aceasta, țelurile și formele evoluțiunii economice a națiunilor se prefac continuu și din această cauză determinarea a ceea ce este interes național specific al unei economii naționale, față de cealaltă, este dificilă.

Însfârșit, interesul național este o noțiune complexă greu de determinat și din cauza deosebirii intereselor diferitelor categorii sociale din fiecare țară.

Cele dintâi încercări făcute pentru lămurirea comerțului exterior au pornit din necesitatea de a justifica măsurile de reglementare a raporturilor comerciale. Astfel, în politica orașelor,

medievale, care se separau de mediul exterior, urmărind o întărire a pozițiunii forțelor economice dinlăuntru zidurilor orașului, prin reglementarea comerțului, s'a format cea dintâi concepție despre comerțul exterior. Aceasta s'a concretizat în sistemul mercantilist, care a adoptat, în fapt, concepția economică a politicii orașelor. În sistemul mercantilist, fiecare Stat se închidea față de Statele celelalte, printr'o serie de reglementări. Comerțul interior era întărit, iar industria era încurajată și, în acest scop, exportul de materii prime era prohibit, iar exportul de fabricate era încurajat și se urmărea aprovizionarea cu materii prime a economiei naționale respective, în condițiunile cele mai avantajoase.

Scopul urmărit de această politică era să se realizeze o balanță comercială favorabilă, dela care se aștepta o sporire a acumulării cu metale prețioase. Cum fiecare Stat independent urmărea aceeași politică pentru a se asigura aprovizionarea cu materii prime și scurgerea fabricatelor în afară, Statele mercantiliste urmăreau o politică de expansiune colonială. Această politică era determinată de scopurile naționale, egoiste, ale fiecărei țări în parte.

Teoria mercantilistă despre comerțul exterior a avut însă defecte însemnate. Ea nu a căutat să urmărească raporturile reciproce ale țărilor aflate în schimb, ci a considerat ca puncte cardinale avantajele exclusive pe care le poate realiza o țară, prin păgubirea alteia. Sistemul mercantilist a avut, drept urmare, o serie de lipsuri fundamentale care au reeșit îndeosebi din antagonismul său cu transformarea raporturilor produse de schimbările profunde ale tehnicii industriale și dezvoltarea mijloacelor de transport, schimbări cari s'au simțit mai întâi în Anglia. Îndată ce Anglia a pierdut coloniile americane, ea a simțit necesitatea unei noi orientări în politica comercială. După căderea lui Napoleon, Anglia a fost în măsură să-și desvolte nestânjenită economia sa națională. Dezvoltarea industrialismului dela sfârșitul secolului al 18 și începutul celui al 19-lea a dat Angliei o forță de expansiune formidabilă. Față de noua situațiune creiată în Anglia, s'a aruncat o nouă lozincă de politică comercială: liberul schimb. Explicațiunea acestei schimbări în politica comercială este a se căuta în situațiunea economică în care se găsea Anglia în acel moment. Ea posedea cea mai puternică industrie și prin flota sa comercială domina asupra mărilor. Interesul

ei era să se garanteze libertatea schimburilor, pentru că era avantajată prin superioritatea forței sale economice, atât în domeniul industrial, cât și în domeniul organizațiilor comerciale și al transporturilor. Prin liberarea comerțului, Anglia era astfel în măsură, pe deoparte să se aprovizioneze în condițiile cele mai avantajoase cu materii prime și articole alimentare, iar pe de altă parte să desfacă tot surplusul de produse fabricate al industriei sale naționale. Industria și comerțul din Anglia mânau astfel în direcțiunea liberului schimb, în organizarea comerțului cu celelalte popoare.

Este exact însă, că, prin liberul schimb, interesele agriculturii engleze erau păgubite, deoarece concurența cerealelor celorlalte țări era în desavantajul agriculturii naționale a Angliei. La mijlocul secolului al 19-lea, interesele agrariene au fost sacrificate și Anglia a intrat hotărît pe calea liberului schimb, în organizația comerțului. Această schimbare fundamentală a politicii comerciale a coincis cu elaborarea teoriei noi a școlii clasice cu privire la natura comerțului exterior, care își găsește exponenții în David Ricardo, John Stuart Mill și Cairnes. Școala clasică pornește și în această privință dela interesul personal, pe care-l așează la baza analizei teoretice, neglijând complet interesele naționale.

Ricardo privește diferitele economii naționale ca părți integrante ale unui singur Stat și presupune că relațiunile reciproce sunt avantajate prin liberul schimb. Toate Statele, prin urmare, considerate ca atare, se completează printr'un sistem de diviziune internațională a muncii.

Și Ricardo dă următorul exemplu, care concretizează teoria sa: pentru producerea unei anumite cantități de postav, Anglia întrebuițează munca a 100 lucrători și pentru producerea unei cantități echivalente de vin, întrebuițează munca a 120 lucrători. Portugalia întrebuițează, în schimb, pentru producerea aceleiași cantități de vin, 80 lucrători, iar pentru producerea aceleiași cantități de postav 90 lucrători. S'ar părea,, prin urmare, că Portugalia produce în condițiuni mai avantajoase, atât postavul cât și vinul. Dar, este mai avantajos pentru Portugalia să producă vin, pentru că întrebuițează 80 lucrători, decât să producă postav, pentru care întrebuițează 90 lucrători și cu munca a 80 lucrători să cumpere postavul din Anglia. Dupăcum, este mai avantajos pentru Anglia ca să vândă în Portugalia postavul

pentru care întrebuițează munca a numai 100 lucrători, decât să producă vin, pentru care întrebuițează munca a 120 lucrători.

Aceasta exprimă așa numita teorie a costurilor comparative, după care fiecare țară trebuie să producă numai acele articole pentru care costul de producțiune este mai redus decât acela al unei alte țări și să facă astfel schimbul comercial cu celelalte țări în condițiunile cele mai avantajoase.

În acelaș timp, aceasta explică și fondul concepției diviziunii internaționale a muncii.

Proclamarea, de teoreticienii școalei clasice, a principiului liberului schimb, ca o dogmă absolută în organizarea comerțului internațional, a trebuit să producă curând o reacțiune. Aceasta s'a ivit în a doua jumătate a secolului al 19-lea atât în Anglia cât și în Franța, dar a fost concretizată într'un sistem teoretic de Frederich List, care a expus ideea protecționismului vamal și a fundamentat-o teoretic. Sistemului de valori al schimbului celui mai favorabil a bunurilor economice existente, explicat și justificat prin teoria costurilor comparative a școalei clasice, el i-a opus sistemul forțelor productive și al condițiunilor de evoluțiune cele mai favorabile pentru națiune. Drept urmare, el a arătat necesitatea pentru toate Statele, care se găsească într'o situațiune economică mai înapoiată, de a introduce un sistem de protecțiune vamală cu caracter educator, care să înlesnească, la adăpostul taxelor vamale protectoare, desvoltarea tuturor forțelor de producțiune națională.

Frederich List a arătat că o țară nu poate să rămână pe vecie numai agrară, aceasta punând-o într'o poziție de inferioritate economică față de o țară care a ajuns la desvoltarea industrială și care folosește forțele de producțiune națională în modul cel mai intensiv. El a expus necesitatea unei desvoltări paralele a tuturor ramurilor de producțiune națională, prin utilizarea la maximum a tuturor forțelor de producțiune existente, prin urmare o desvoltare paralelă a agriculturii, a industriei și a comerțului. A subliniat, apoi, dependența care există între desvoltarea industriei și a agriculturii, arătând că agricultura este la baza desvoltării industriei, iar industria creiază teren pentru intensificarea și raționalizarea producțiunii agricole. Firește, taxele vamale aduc după sine anumite desavantaje pentru consumatori, prin scumpirea produselor, dar aceste inconveniente sunt trecătoare, deoarece, îndată ce industria trece de faza primă, perfecțio-

nându-se, ea reușește să reducă prețul de cost și prețul de desfacere al produselor pe piața internă, sub nivelul care ar corespunde cu prețul de cost sporit cu taxele vamale protectoare. În afară de aceasta, concepția protecționismului educator, formulată de Frederich List, consideră că sacrificiul consimțit de consumator în favoarea dezvoltării industriei naționale, trebuie să fie considerat ca trecător, el considerând protecționismul vamal numai ca o măsură temporară, menținută atât timp cât este necesar pentru a pune industria națională pe un picior de egalitate, în lupta de concurență, cu industria celorlalte țări. Așadar, scopul final pe care-l urmărește Frederich List este tot dezvoltarea libertății comerțului. Realizarea acestui postulat este legată, însă, de egalizarea condițiilor economice dintre diferitele țări, dobândită prin măsurile protectoare educatoare luate în favoarea industriei naționale.

Către sfârșitul secolului al 19-lea, datorită concurenței cerealelor transoceanice, s'a ivit în Europa necesitatea protecțiunii agriculturii. Protecționismul agrar s'a dezvoltat, în această perioadă, pentru a împiedica ruina agriculturii europene.

Curențele mai noi de politică comercială, care s'au dezvoltat în perioada de după război, s'au caracterizat printr'o tendință de reglementare mai adâncă a comerțului exterior. Această tendință este un rezultat al împrejurărilor produse de criza mondială din 1929 și în deosebi de suspendarea etalonului de aur din partea unui număr foarte important de State, după 1931, precum și de introducerea unui control asupra schimburilor. Dar această tendință este fără îndoială un rod și al naționalismului, care a fost concretizat, în această perioadă, cu o forță elementară, ca o dogmă de Stat, în anumite părți ale lumii.

Rezultatul a fost o exacerbare a tendințelor de autarhie, de urmărire, printr'o anumită politică economică complexă, a satisfacerii cât mai complete a tuturor necesităților naționale, prin producțiunea națională. Autarhia a dus la o destrămare completă a sistemului economiei mondiale întemeiat pe diviziunea internațională a muncii între diferite popoare. Astăzi ne găsim, în cecece privește situația comerțului internațional, în fața a două politici: politica de autarhie, care are drept punct central Germania și politica de organizare a schimbului, pe bază de reciprocitate, care are ca punct de cristalizare Statele Unite ale Americii și Marea Britanie.

Desvoltarea politicii comerciale este astăzi complet neclară. Mult mai mult decât deosebirea de ideologie are importanță, în desfășurarea mai departe, a politicii comerciale, despărțirea fundamentală de interese între cele două grupe importante de State.

DESPRE TRANSPORT ȘI COMUNICAȚII.

Desvoltarea vieții economice, prin intensificarea relațiilor de schimb, face din ce în ce mai necesară existența unui sistem cât mai complet de mijloace de transport. În lupta omului pentru câștigarea avantajului definitiv asupra naturii, învingerea distanței a constituit un element important.

Transporturile sunt legate de existența drumurilor și a mijloacelor de transport. Înțelegem prin transport totalitatea instituțiilor care servesc la mișcarea în spațiu a persoanelor, bunurilor și știrilor.

Orice sistem de transport, oricât de rudimentar ar fi, presupune existența a trei elemente: drumul, instrumentul de transport și forța motrice. Din combinarea între ele, rezultă capacitatea de serviciu a diferitelor feluri de transport.

Mijloacele naturale pe care omul le-a avut totdeauna la dispoziția sa pentru transport sunt drumurile de uscat și drumurile de apă.

Drumurile de uscat constituiesc cea mai defavorabilă combinație, deoarece rezistența de frecare a drumului este maximă și necesită o forță mare pentru mișcarea instrumentului de transport.

Transportul pe apă este cu mult mai înlesnit, deoarece între apă și instrumentul de transport rezistența de fricțiune este minimă. Apa prezintă chiar o forță motrice gratuită pentru transport, îndeosebi pentru transportul în josul apei curgătoare. De aceea, din timpurile cele mai primitive, drumurile de apă au favorizat transporturile în masă. Drumurile de apă s'au arătat a fi cel mai comod și mai ieftin mijloc de transport, până în vremurile noastre. Plutăritul este un exemplu de simplitatea și ieftinătatea transportului pe apă. Iar, dacă privim dezvoltarea civilizației, observăm că ea s'a grupat din timpurile cele mai vechi în jurul apelor, tocmai din această pricină.

Mijloacele naturale de transport s'au dovedit însă insuficiente

față cu necesitățile economice. Indată ce s'a dezvoltat exploatarea mare în industrie, această formă de activitate industrială a necesitat transporturi, atât de materii prime și combustibil, cât și de fabricate. Dezvoltarea industriei a împins astfel la perfecționarea sistemului de mijloace de transport. Această perfecționare s'a făcut gradat; mai întâi s'au perfecționat drumurile naturale, construindu-se șosele; mai în urmă s'au construit canale de navigație. Numai după ce s'a aplicat aburul și în industrie, s'a născocit ideea de a se face aceiași aplicațiune și la transport și astfel s'a înlesnit atât dezvoltarea căilor ferate cât și dezvoltarea navigațiunii maritime.

În sistemul de transport calea ferată are fără îndoială o pre-cădere asupra tuturor celorlalte mijloace, atât prin răspândirea ei, cât și prin posibilitățile de tracțiune din ce în ce mai mari ce le oferă. De fapt, calea ferată prezintă, în sistemul de transport, mijlocul cel mai important. Alături de calea ferată, ține un loc foarte important, navigația maritimă, făcând posibile legăturile economice între diferitele părți ale lumii.

Intrucât socotim că instituția căilor ferate înlesnește lămurirea mai deplină a influenței exercitate de perfecționarea mijloacelor de transport asupra raporturilor economice, vom începe cu tratarea acestei probleme.

Încă din secolul al 17-lea și al 18-lea s'au întrebuințat șine de lemn, mai întâi simple și mai în urmă cu plăci de metal aplicate, pentru a le întări rezistența față de fricțiunea roților. La 1801, existau în Anglia șine de fier, care au o rezistență cu mult mai mare și pe care circulau vagoane cu cai, pentru a face transportul de cărbuni, în regiunile miniere. Locomotiva a fost inventată la 1823, de George Stephenson, folosită fiind mai întâi pe o linie mică dela Darlington la Stockton.

În secolul al 19-lea, construcțiunile de canale au luat o importanță foarte mare. Însă, deși acestea reprezintă un mijloc favorabil pentru dezvoltarea transporturilor, datorită efinătății, în timpul iernii transporturile sunt întrerupte, din cauza înghețului apei, din care cauză calea ferată se prezintă sub un aspect mai avantajos decât canalele.

Indată după ce s'a inventat locomotiva, după 1825, pretutindeni, dar în deosebi în Anglia, s'a manifestat tendința de a se începe construirea unui sistem de căi ferate. S'a ivit imediat opoziția concesionarilor de canale contra proiectelor de con-

strucții de linii ferate, opoziție care a dus la o luptă parlamentară al cărei rezultat a fost că reprezentanții intereselor societăților de canaluri au fost învinși și astfel, încă din 1829, a început în Anglia construcția unei rețele de căi ferate.

La început, viteza trenurilor era relativ redusă; ea nu mergea decât până la 30 mile engleze pe oră. Mai târziu, viteza a sporit continuu. În 1836 în Anglia construcția de căi ferate mergea atât de repede, încât se poate vorbi de o „febră” de căi ferate.

Construcția de căi ferate a coincis în Anglia cu dominația ideilor liberale. „Laisser faire, laisser passer” era doctrina care stăpânea întreaga politică a Marii Britanii, în acea vreme. Drept urmare și în ce privește întemeierea căilor ferate s'a dat preferință inițiativei private. Aceasta e exclus dela început ideea oricărui plan în construcția de căi ferate. S'a dezvoltat, astfel, un sistem de linii fără nici un fel de legătură între ele, construindu-se uneori chiar linii paralele, aparținând la întreprinderi deosebite, care se concureau între ele. Atât de mare era în acea vreme, în jurul anului 1840, goana după construcția de căi ferate, concesionate la un număr însemnat de societăți, încât — speculațiunea fiind mare —, beneficiul societăților a scăzut foarte repede dela 15% la 3%. În lumina acestei experiențe, s'a ivit curând tendința contrară. Lupta de concurență între diferite societăți de căi ferate, în deosebi acele care exploatau liniile paralele, dovedindu-se ruinătoare pentru întreprinderile de căi ferate, s'a terminat prin fuzionarea celor mai multe societăți, astfel că, dela sistemul liberei concurențe, s'a ajuns la sistemul monopolului, chiar și în Anglia, unde, încă din anii 70 ai secolului trecut, 5/6 din întreaga rețea de căi ferate sunt stăpânite numai de 11 societăți de căi ferate.

Desvoltarea căilor ferate s'a făcut pe linii deosebite în Franța. Înainte chiar de a exista căi ferate, în Franța se încerca a se aduce întregul sistem de transporturi sub conducerea și administrația Statului. În secolul al 17-lea, construcția de drumuri se făcea încă sub regimul feudal, prin folosirea clăcii. Din 1791 s'a instituit, însă în Franța așa numitul „Corps des ponts et chaussées” care avea misiunea să pregătească ingineri și să studieze necesitățile de transport ale țării întregi. Deși în Franța domina în secolul al 19-lea tot doctrina liberală, totuși, încă dela 1835, instituția amintită a inițiat un proiect de rețea națională de

căi ferate. Ideia primă ce s'a manifestat în Franța a fost de a se lăsa în sarcina Statului construcția și exploatarea căilor ferate. Această idee a fost părăsită însă curând din teama de a nu da naștere la încurcături financiare pentru Stat, date fiind investițiunile importante, precum și riscurile legate de exploatarea căilor ferate care era ceva necunoscut. Deaceia, s'a ajuns, în fapt, la un compromis, anume s'a concesionat exploatarea unor anumite porțiuni din rețeaua de căi ferate unor societăți particulare, dar s'a acordat și concursul Statului, al departamentelor și comunelor, pentru a se ușura construcția liniilor ferate. Astfel, prin legea din 11 Iulie 1842, Statul a acordat pentru construcția infrastructurii, prin urmare a liniilor, a gărilor, etc. de fiecare kilometru, 150.000 franci, pe când societățile aduceau numai 125.000 franci. Concesiunea s'a acordat pe un termen îndelungat, de obicei 99 ani. Și în Franța construcțiile de căi ferate au fost legate de speculațiuni foarte însemnate. După ce s'au acordat concesiuni la un număr însemnat de societăți, s'a produs fuzionarea lor, încât până la sfârșitul secolului trecut numai 6 societăți stăpâneau întreaga rețea de căi ferate din Franța. Pentru a încuraja societățile să construiască repede întreaga rețea de căi ferate, Statul a acordat chiar și o garanție de dobânzi, în schimb, și-a rezervat dreptul de veto în ce privește tarifele. În 1906, Statul francez a răscumpărat liniile de vest, astfel încât în Franța există astăzi o parte din linii exploatare de Stat și o parte de linii care sunt încă în stăpânirea societăților particulare.

Căile ferate, prin natura lor, sunt legate de ideea de monopol. Dacă există două linii stăpânite de două întreprinderi deosebite, concurența dintre ele va duce la ruina uneia și la cumpărarea liniei de cealaltă, sau, înainte de a ajunge la ruina uneia, se va ajunge la fuzionarea amândorura, deci la monopol. Drept urmare a acestui caracter de monopol, prin însăși natura acestei întreprinderi, ideea de căi ferate de Stat a apărut încă dela început și a fost în fapt realizată în diferite țări. Astfel, în Belgia s'a instituit, încă dela 1833, monopolul de Stat asupra căilor ferate. După Belgia, căile ferate de Stat s'au dezvoltat în Baden, în Württemberg, în Prusia. România a început prin a da unor societăți concesiunea construcției căilor ferate, în 1878. Concesiunea s'a arătat a fi sub nivelul așteptărilor și, câțiva ani după aceea, Statul a expropriat pe concesionari și a instituit regia de Stat asupra căilor ferate.

După război, tendința de etatizare a căilor ferate s'a manifestat în diferite țări.

Căile ferate au ajuns la o întindere extraordinară în lumea întreagă. În 1923, rețeaua de căi ferate mondială se cifra la 1.215.730 km.

Lungimea căilor ferate în raport cu suprafața, este variabilă, în diferite țări. Cele mai dese căi ferate sunt în Belgia: 36 km. de cale ferată la 100 kilometri pătrați; urmează: Anglia, cu 16 km.; Germania, cu 12,2 km.; Cehoslovacia, cu 10 km.; Franța, cu 9,7 și România cu 4 km. În raport cu numărul de locuitori, la 10.000 locuitori avem: în Suedia 25,6 km., în Belgia 14,5, în Franța 13,7, în Cehoslovacia 10,3, în Germania 9,6 și în România 7,1.

Cari sunt avantajii căilor ferate asupra celorlalte mijloace de transport? În primul rând iuțea. Pe câtă vreme o diligență nu poate parcurge decât 15-16 km. pe oră, trenurile personale merg până la 60 km., trenurile de marfă până la 45-60 km., acceleratele între 80-100 km., iar expresesele merg până la 125-130 km. pe oră.

În afară de aceasta, căile ferate înlenesc transporturile în masă. Organizația trenurilor de marfă este adecvată pentru a face față unor cantități imense de transporturi de materiale, în toate părțile.

În al treilea rând, căile ferate sunt relativ ieftine; numai transporturile pe apă sunt mai avantajoase, sub acest aspect. Însă, față de transporturile pe apă, căile ferate au avantajul regularității și punctualității transportului.

Însfârșit, transporturile pe cale ferată prezintă siguranță, numărul accidentelor de cale ferată fiind relativ redus.

În vremea din urmă însă, în deosebi din punctul de vedere al iuțelii, căile ferate s'au găsit în dezavantaj față de automobil și de aeroplan. Automobilul are o viteză mai mare și, în afară de aceasta, paralel cu dezvoltarea sistemului de șosele și îndeosebi a autostradelor, transportul cu automobilul a exercitat în toate țările o concurență puternică, față de căile ferate. Poziția financiară a căilor ferate este uneori sdruncinată și, pentru remediere, în multe țări, li s'a concesionat exploatarea transportului pe șosele pentru a se pune în concordanță cu transportul pe căile ferate. Aeroplanul, reprezintă deocamdată o con-

curență față de calea ferată, numai în ceea ce privește transporturile poștale și de mesagerie.

Căile ferate au exercitat o influență foarte adâncă asupra vieții economice a popoarelor. În primul rând, dezvoltarea căilor ferate a dus la o extindere a teritoriului de desfacere a mărfurilor. Ca urmare a iuțelii transporturilor pe calea ferată, o serie de mărfuri care se strică repede, — fructele, legumele, laptele, untul, ouăle, brânza, etc., — au putut să pătrundă în cercuri de consumatori din ce în ce mai îndepărtate de locul de producție. Consecințele acestei situații s'au arătat și în formarea prețurilor. Înainte de a exista un sistem de transporturi atât de perfecționat, s'a observat o variație însemnată în nivelul prețurilor produselor agricole între diferite țări. Îndată ce s'a putut folosi transportul rapid și eficient pe calea ferată, s'a produs o nivelare între prețurile produselor agricole, între diferitele puncte de pe glob. În ceea ce privește producția agricolă, această influență s'a exercitat și sub forma micșorării înrăuririi secetelor. O secetă, în vremurile anterioare căilor ferate, avea o influență uneori catastrofală asupra populațiilor din ținuturile respective. Astăzi, prin mijlocul transportului pe calea ferată, se pot împlini lipsurile lăsate de secetă, cu o ușurință deosebită. În general, transporturile pe calea ferată au înlesnit ca materiile prime să poată fi folosite la distanțe mari. Cărbunii, minereurile, fierul, oțelul, materialele de construcții, etc. nu puteau fi folosite înainte vreme decât la locul de producție, sau la distanțe relativ reduse. Astăzi, prin ieftinirea transporturilor pe calea ferată ca și a transporturilor pe apă, toate aceste materiale pot fi prelucrate la distanțe relativ mari. Din această cauză, s'a observat, în genere, o tendință de scădere a prețurilor tuturor materiilor prime, după dezvoltarea sistemului de transporturi.

Căile ferate favorizează dezvoltarea concentrării industriale, tocmai prin posibilitatea de aprovizionare în masă și de desfacere în masă a produselor pe care o prezintă acest mijloc de transport. În general, dacă observăm ritmul mersului vieții economice a popoarelor, constatăm un mare paralelism între accentuarea formării sistemului economic capitalist și progresul căilor ferate. Dar, căile ferate exercită o influență și în ce privește fizionomia generală a diferitelor țări, schimbând caracterul diferitelor regiuni. Astfel, drept urmare, a concentrării industriale, se

formează în diferite țări regiuni industriale, care dau cu totul alt caracter fizionomiei diferitelor țări. Însfârșit, căile ferate au exercitat o influență și asupra dezvoltării culturii. Facilitatea circulațiunii persoanelor a stabilit contactul cu mai mare ușurință ca mai înainte între oraș și sate. În afară de aceasta, s'a provocat o însemnată circulație a ziarelor, revistelor și publicațiunilor în genere.

Care este cea mai potrivită formă de organizare a căilor ferate? După cum am văzut, căile ferate sunt un monopol natural. Întrebarea este: acost monopol natural să fie încredințat exploatării private sau exploatării publice?

În favoarea exploatării publice vin mai multe argumente. În primul rând, pentruca un sistem de căi ferate să corespundă necesităților economiei naționale, aceasta presupune existența dela început a unui plan întocmit în raport cu necesitățile dezvoltării tuturor factorilor de producțiune națională. Un asemenea plan nu poate să-l întocmească decât Statul, care este calificat să facă abstracție de interesele de rentabilitate, oricâteori sunt în joc interese economice naționale. În al doilea rând, căile ferate, după cum am văzut, exercită o influență covârșitoare asupra vieții economice a popoarelor. Dacă ele se găsesc sub exploatarea Statului, acesta poate să coordoneze interesele comerciale ale căilor ferate cu necesitățile generale ale vieții economice. În al treilea rând, căile ferate private — experiența arată — nu pot să trăiască cu forțele lor proprii. Statul trebuie să acorde subvenții pentru încurajarea construcției rețelei de căi ferate și, în urmă, să garanteze un venit minim, prin asigurarea unei dobânzi asupra capitalului. Aceasta nu înseamnă altceva decât că rentabilitatea capitalului investit în căi ferate nu este suficientă pentru ca să tenteze capitalul privat. Dacă Statul trebuie să acorde subvențiuni și să garanteze dobânda capitalului privat, aceasta echivalează cu luarea asupra lui a riscului eventualelor dificultăți ale căilor ferate. Drept urmare, este mai avantajos ca Statul să preia el exploatarea căilor ferate. Însfârșit, intervin apoi considerațiuni strategice. Statul nu construiește sistemul de căi ferate numai după considerațiuni economice. Într'o rețea de căi ferate sunt necesare și linii strategice. Acestea nu sunt rentabile. Ele sunt, prin definiție, o sarcină pentru Stat. Dacă există un sistem de căi ferate particulare, se pot construi asemenea linii strategice, dar pe socoteala Statului. Drept urmare, nici în această privință

nu există un avantaj dacă Statul lasă sarcina exploatării căilor ferate în seama particularilor.

În ce privește prețul transporturilor pe căile ferate, el are un caracter de monopol, fiind stabilit în mod unilateral de întreprinderea de căi ferate, care posedă un monopol de exploatare, fie asupra întregii rețele, fie asupra unei părți din rețea. Limita inferioară a prețului este determinată de costul construcției și al exploatării. Partea cea mai importantă este amortizarea capitalului, care formează partea constantă. Aceasta are precădere și nu atârână de mărimea traficului. Deci, costul transportului se micșorează cu sporirea traficului. Limita superioară este elastică. De aceea, teoretic există posibilități de excedent. Dar, acesta nu poate constitui un neajuns în cazul exploatării de Stat. Chiar acolo unde căile ferate sunt concesionate, tarifele nu sunt lăsate la liberul arbitru al societății particulare, ci sunt stabilite în acord cu Statul, care își rezervă un drept de veto asupra stabilirii tarifelor, pentru a le pune în concordanță cu nevoile vieții economice.

În ce privește navigația maritimă, observăm că aici există posibilități de concurență liberă, ceea ce a determinat dela început ca dezvoltarea ei să se facă din inițiativă privată. Există totuși limite strânse pentru concurența dintre diferite societăți, din cauza capitalului mare investit. Drept urmare, se constată, în fapt, formarea de carteluri și trusturi între diferite societăți de navigație maritimă și fluvială.

Transporturile pe apă prezintă avantajul eștinătății, față de cele pe uscat.

În ce privește transportul știrilor, această ramură a fost organizată de Stat: poșta, telegraful și telefonul. Poșta și telegraful au rămas aproape pretutindeni un monopol de Stat; în schimb, telefonul se găsește în multe State în exploatarea unor societăți particulare.

IV. TEORIA REPARTIȚIEI

Procesul schimbului este inelul care unește producțiunea cu repartițiunea venitului național. Repartițiunea venitului național este, astfel, un rezultat final al întregului proces al circulațiunii schimbului de bunuri.

După ce am expus procesul schimbului, avem să cercetăm chestiunea repartițiunii venitului național între clasele principale ale societății.

Venitul național poate fi considerat drept o cantitate de bunuri naturale sau drept o sumă totală a valorilor produse.

Dacă se extrage, din venitul brut, partea corespunzătoare cheltuelilor producțiunii, venitul net care rămâne se împarte între diferitele clase ale societății, în părți foarte diferite. Vom cerceta condițiunile care determină mărimea salariului, a dobânzii capitalului, a profitului întreprinzătorului, și a rentei pământului.

În ceea ce privește problema veniturilor publice, aceasta face, după cum se știe, obiectul unei științe aparte, știința financiară.

Trebue să observăm că cele patru forme de venit amintite nu sunt, în viața reală, totdeauna separate. Astfel, venitul meseriașului este compus și din salariu și din profit, meseriașul lucrând pe seama lui proprie; iar, venitul țaranului care își cultivă pământul, împreună cu familia lui, cuprinde absolut toate formele de venit: atât dobânda capitalului, cât și profitul întreprinzătorului, renta pământului, cât și salariului.

1. DESPRE SALARIU.

Salariul este venitul persoanelor care participă prin munca lor proprie la procesul de producțiune.

Salariul n'a existat în toate timpurile, ci numai treptat cu aparițiunea în societate a unor oameni lipsiți de unelte de producțiune, care posedă numai forța muncii lor, ca isvor de existență. În deosebi, în ordinea capitalistă, în care se separă proprietarii mijloacelor de producțiune, capitaliștii, de posesorii numai a forței lor de lucru, salariații, salariul este una din formele cele mai însemnate de venit. În această vreme apare un nou tip de lucrător: lucrătorul despărțit complet de uneltele de producțiune și dispunând numai de forța sa de lucru.

Condițiunile juridice ale noiei ordini sociale au drecretat pe lucrător cetățean liber, egal îndreptățit ca și toți ceilalți. Starea economică l'a împins, însă, înapoi, la raportul de dependență anterioară, lucrătorul fiind silit să vândă pe piață forța sa de lucru, prin încheierea unui contract, legal liber, cu proprietarul mijloacelor de producțiune, cu întreprinzătorul. În realitate, la începuturile erei capitaliste, când pozițiunea lucrătorilor era slabă față de patroni, contractul de muncă era neliber. Nici până astăzi nu se poate spune că în toate țările poziția lucrătorilor este egală cu aceea a patronilor, la încheerea contractului de muncă.

Să examinăm diferitele forme de salarii.

Deosebim, mai întâi, salariul absolut și salariul relativ. Salariul absolut este echivalent cu suma de bani pe care o primește un lucrător, fără nici un fel de considerare în ce privește partea pe care o reprezintă această sumă din totulul producțiunii realizată de el; salariul relativ reprezentând un procent din produsul net realizat de lucrător. De exemplu, dacă salariul absolut al unui lucrător este 500 lei și lucrătorul produce 1.000 lei prin munca sa, înseamnă că salariul relativ este de 50%.

Trebue să observăm că între munca diferiților lucrători din diferite țări există o deosebire de productivitate. Astfel, putem, de pildă, să spunem că un lucrător american produce pe zi valoare de 3.000 lei, un lucrător englez de 2.000 lei și un lucrător român de 1.000 lei. În acest caz, salariul relativ de 50% va fi:

al lucrătorului american 1.500 lei, al lucrătorului englez 1.000 lei și al lucrătorului român 500 lei. Din acest exemplu tragem concluzia că salariul relativ al unui lucrător este în funcțiune de productivitatea muncii sale.

În al doilea rând, salariul poate fi: salariul nominal și salariu real. Salariul nominal este suma în bani pe care o primește lucrătorul, de exemplu: 500 lei; salariul real, este ceea ce poate să cumpere pentru satisfacerea necesităților sale lucrătorul cu 500 lei, fapt care atârână de nivelul de prețuri sau, cu alte cuvinte, de puterea de plată a salariilor. Ceea ce interesează pe lucrător nu este salariul nominal, ci salariul real, de care depinde buna lui stare.

În al treilea rând, deosebim: salariul în bani și salariul în natură. În economia schimbului, salariul în bani este forma aproape general acceptată a salariului. Salariul în natură poate fi de două categorii: salariul în părți din produsul realizat de muncitor și salariul în mărfuri. Salariul în părți realizat de muncitor se găsește mai ales în agricultură, în forma de dijmă și acolo în asemenea împărțire a produsului între salariat și între proprietar are avantaje aproape egale și pentru o parte și pentru alta. În schimb, însă, salariul în mărfuri este plata pe care muncitorul o primește dela patronul său, într'o cantitate de mărfuri. Acest sistem de salariu este legat de abuzuri extraordinare în defavoarea muncitorului, traducându-se printr'o micșorare reală a salariului, prin faptul că mărfurile care se dau muncitorului îi sunt socotite cu prețuri urcate. Salariul în mărfuri s'a aplicat în deosebi în împrejurarea următoare: fabricile create în ținuturile îndepărtate de orașe și lipsite de mijloace de comunicație au organizat sistemul cantinelor, prin care se angajau să aprovizioneze pe lucrători cu toate mărfurile de cari aveau nevoie și plăteau astfel salariile în mărfuri. Acest sistem este cunoscut și sub denumirea de sistemul „trucului”.

După termenul de plată, deosebim: salariul pe oră, salariul pe zi, salariul săptămânal, salariul lunar, salariul anual. Între aceste forme, muncitorul preferă salariul săptămânal, care îi înlesnește o împărțire a venitului mai rațională față de necesitățile lui.

Mai putem deosebi: salariul pe timp și salariul pe bucată. Salariul pe timp este salariul pe oră, pe zi, pe săptămână,

etc.; salariul pe bucată este salariul măsurat pe o anumită unitate de produse realizate de muncitor.

S'a socotit multă vreme că salariul pe un anumit timp este mai favorabil pentru lucrători, iar salariul pe bucată este mai favorabil pentru patroni. Salariul pe bucată al lucrătorului mijlociu, care face un efort de muncă mijlociu, era considerat a fi mai jos decât salariul pe care acelaș lucrător l-ar fi putut obține dacă plata se făcea pe zi. În realitate, aceste considerațiuni sunt întemeiate pe o lipsă de cunoștință exactă a diferitelor situațiuni cari se pot desvolta în contractul de muncă între patron și lucrător. În fapt, experiența a arătat că, în anumite împrejurări, salariul pe bucată poate fi avantajos pentru lucrător. Salariul pe bucată trezește interesul lucrătorului la organizarea mai bună a muncii din ateliere, deoarece prin aceasta, sporind și cantitatea de produse realizate de lucrător, se mărește corespunzător și salariul său. Urcarea producțiunii se face, în aceste condițiuni, fără o mărire a efortului de muncă, ci numai ca o urmare a unei mai bune organizări a muncii în ateliere.

Aplicațiunea salariului pe bucată a progresat în raport cu dezvoltarea exploatării mari în industrie. În exploatarea mică, în care lucrătorul este întrebuințat în cursul aceleiași zile la munci diferite, nu este posibil să se aplice salariul pe bucată. În schimb, însă, în exploatarea mare, în care fiecare lucrător execută în aceeași zi acelaș pensum de lucru, aplicarea salariului pe bucată este înlesnită. Este în avantajul lucrătorului de a se folosi acest sistem de salarizare, în deosebi în toate cazurile când se transformă forma de exploatare industrială. Astfel, dacă se introduce fabricația cu mașini a încălțăminteii, care sporește considerabil randamentul de producțiune, este în interesul lucrătorului să profite în raport cu creșterea randamentului producțiunii, prin salariul pe bucată. Lucrătorii sunt potriviți salariului pe bucată în toate exploatările unde ei execută lucrări variate, care nu se pot compara, de exemplu lucrul mecanicilor, lemnarilor, dulgherilor, fierarilor, lucrătorilor în piatră. În aceste feluri de lucru, nu ar fi posibil să se face un contract de muncă colectiv, pe baza unui salariu pe bucată. Ar fi necesar să se trateze cu fiecare lucrător în parte și pentru fiecare lucru special salariul corespunzător. Salariul pe bucată ar fi, în această împrejurare, mai defavorabil pentru lucrător. Concluzia este că, dacă salariul pe

bucată este favorabil pentru lucrător și dacă este aplicabil, aceeași atârână de structura diferitelor industrii, dar și de capacitatea de organizare și de rezistență a lucrătorului.

În vederea urcării prestațiunii muncii, fără o urcare de salariu, s'au imaginat în cursul timpului mai multe forme de salarizare.

Salariul progresiv este bazat pe acordarea unei prime, adăusă la salariul de bază, dacă prestațiunea muncii trece de produsul socotit normal în cursul unei zile.

Acest sistem al salariului progresiv este echivalent în realitate cu o reducere deghizată a salariului mijlociu, deoarece produsul normal pe care un lucrător trebuie să-l facă pe zi este astfel aranjat încât corespunde cel puțin cu efectul de care este capabil lucrătorul mijlociu. Prin urmare, numai lucrătorii excepțional dotați pot să dea un randament mai mare decât normalul fixat, astfel încât masa lucrătorilor este desavantajată.

Sistemul salariului cu primă se poate imagina în trei forme: La salariul de bază se poate acorda o primă pentru: 1) o calitate mai bună a lucrului, 2) o tratare îngrijită a materiei prime și 3) realizarea unei cantități mai mari de produse. Ultima formă este cea mai importantă în practică.

Un sistem ingenios este acel al lui W. Taylor, care caută să realizeze o sporire a randamentului muncii, nu numai prin acordare de primă, ci, în primul rând, prin raționalizarea procesului de muncă. Taylor pornește dela următoarea considerațiune: tehnica modernă de producțiune este lipsită de o bază rațională. Până acum s'a cercetat, spune el, numai latura mecanică a ei, nu și procesul de muncă. Munca se face după tradiție. Este ade-vărat, uneori, prin iscusința diferiților lucrători, s'a reușit a se perfecționa procedeele de muncă; în general, însă, ele au rămas cu mult înapoia nivelului tehnicii de producțiune modernă. Este, deci, necesar a se cerceta procesul de muncă și al elementelor de muncă și a se organiza exploatarea pe baza descompunerii procesului de muncă în elementele sale cele mai simple; a preciza cea mai bună metodă de lucru; și apoi a selecționa personalul, în raport cu însușirile fiecăruia.

Taylor arată — prin câteva exemple cunoscute astăzi: încărcarea de fier brut, fabricarea de bile pentru bicicletă, așezarea de țigle pe acoperiș, — cum, prin raționalizarea procesului de muncă se realizează o urcare formidabilă a productivității mun-

cii și, drept urmare, el cere organizarea rațională a muncii și selecționarea lucrătorilor. El dă următorul exemplu: prin procesul de raționalizare a muncii și prin selecționarea lucrătorilor, se ajunge ca un om să încarce pe zi, în acelaș număr de ore, $47\frac{1}{2}$ tone fier, în loc de $12\frac{1}{2}$ tone. Dar, el recunoaște că dintre lucrătorii care încarcă fierul, numai unul din 8 este capabil corporal pentru o asemenea muncă. Prin urmare, trebuie a se proceda la selecționarea muncitorilor care au însușirile corporale necesare pentru o asemenea muncă. Mergând mai departe cu această idee, el propune selecționarea pentru fiecare categorie de lucru a lucrătorilor care au aptitudinile corespunzătoare. Iar, pentru a-l îndemna pe lucrător la intensificarea muncii, Taylor propune două sisteme: fixarea unui pensum de lucru pe zi, socotit ca normal și acordarea unei prime.

Aplicând acest sistem, se produce o urcare a intensității muncii care este urmată de sporirea corespunzătoare a salariului. Pentru sporirea salariului, el stabilește o normă pentru fiecare categorie de muncă. Astfel, pe când lucrătorul încarcă $47\frac{1}{2}$ tone fier în loc de $12\frac{1}{2}$ tone, prin urmare de 4 ori mai mult fier brut, salariul lui se ridică numai la 1 dolar și 85 cenți, față de 1 dolar și 16 cenți, deci numai cu 60%. Aceasta, din considerațiunea că o sporire mai mare a salariului ar contribui la micșorarea stimulării lucrătorului.

Acesta este tocmai defectul fundamental al sistemului lui Taylor, care este cu mult mai avantajos pentru patron decât pentru lucrător. Deaceea, acest sistem nu este atât interesant pentru felul măsurii salariului cât pentru încercarea de a se creia un sistem de raționalizare a procesului de muncă. Aspectul social al chestiunii, creierea unui sistem de salarizare justă în raport cu progresul realizat de organizarea muncii, rămâne neatins. În fapt, aplicarea sistemului lui Taylor este foarte restrânsă.

Participarea la beneficiu este un adaus la salariul de bază la toate categoriile de lucrători, nu la una singură. Lucrătorii de toate categoriile primesc o parte din câștigul întreprinderii, în cazul când acesta trece de o anumită limită, ca urmare a sporirii prestațiunii de muncă a lucrătorului. În principiu, acest sistem este favorabil pentru ambele părți. În acest sistem s'au pus foarte mari speranțe care au fost însă înșelate în realitate. Încă dela 1867, staticianul german Engel socotea că soluțiunea

problemei salariilor poate fi considerată ca găsită, prin aplicarea sistemului de participare la beneficii. În realitate, sfera de aplicațiune a acestui sistem este foarte limitată, deoarece sunt foarte puțini întreprinzători cari au deplină încredere în salariati lor pentru a-i pune în contact cu secretele bilanțului și contului de profit și pierdere.

O încercare de a stabili o concordanță între profitul întreprinzătorului și salariu o găsim în sistemul scării mobile de salarii, răspândit mai ales în Anglia. Sistemul realizează o adaptare automată a salariului la oscilațiunile prețului anumitor mărfuri. Aplicațiunea lui este foarte întinsă în Anglia, în-deosebi în industria cărbunelui. Salariul se stabilește în relațiune cu prețul mijlociu al produsului, astfel încât el se urcă sau scade procentual, în raport cu prețurile normale.

Acest sistem este aplicabil numai acolo unde se poate fixa raportul între prețul mijlociu al produsului și prețul lucrului întrebuințat pentru aceasta, prin urmare numai în acele industrii în care există o producție uniformă, cum este cazul industriilor extractive, producătoare de materii prime sau al industriilor producătoare de semi fabricate. El are un avantaj foarte mare pentru întreprinzător, deoarece stabilizează cheltuiala de exploatare și asigură o continuitate în modificarea salariului. Și lucrătorii și patronii au mai multă siguranță, lucrătorul știind că salariul său oscilează în raport cu modificarea prețurilor mărfurilor și patronul putând să prevadă cheltuielile de exploatare în raport cu oscilațiunile corespunzând oscilațiunilor prețurilor.

Salariile colective pot fi de două feluri: salariul pe grup, plătit unei asociațiuni și salariul plătit unui mijlocitor. Salariul plătit unei asociațiuni, atunci când un întreprinzător angajează un grup de muncitori asociați pentru executarea unei lucrări, este o formă avantajoasă, deoarece împărțirea salariului între diferiții lucrători asociați se face în mod echitabil. Când însă întreprinzătorul se tocmeste cu un intermediar pentru executarea lucrării, intermediarul angajând el un grup de lucrători, lucrătorii riscă să fie speculați, salariul lor fiind dijmuit.

După expunerea diferitelor forme de salarizare, este momentul să încercăm a lămuri condițiunile cari determină mărimea salariului și, prin aceasta, gradul bunei stări economice a muncitorilor.

În această privință, s'au elaborat, în decursul timpului, mai multe teorii. Cea mai veche este teoria minimului de existență, schițată mai întâi de Turgot, formulată de Ricardo în 1817, în opera sa „Principii de economie politică și de impunere” și popularizată mai târziu, în 1880, de Frederic Lassalle sub faimoasa formulă a „Legii de aramă a salariilor”.

După această teorie, salariul are tendința a se apropia de nivelul îndestulător întreținerii vieții lucrătorilor și procreerii lor, astfel încât clasa muncitorilor nici să se înmulțească nici să scadă. Nivelul acesta al salariului este egal cu standardul de viață al clasei muncitorilor, care este diferit în diverse țări. Potrivit acestei teorii, orice urcare de salariu, ridicând buna stare în clasa muncitoare înlesnește sporirea populației muncitoare, ceea ce determină o mărire a ofertei de mână de lucru și duce la scoborîrea salariului. Invers, o micșorare a salariului reduce posibilitățile de existență ale clasei muncitorești, mărește morbiditatea și mortalitatea, micșorează oferta de mână de lucru și tinde a readuce astfel salariul la nivelul exterior. Cu toate că se presupune întreținerea lucrătorilor potrivit nivelului social din diferite țări și nu ca un minimum de mijloace de existență, partizanii acestei teorii consideră nivelul de existență asigurat de un salariu foarte jos și apropiat de minimum fiziologic, astfel încât o coborîre cât de neînsemnată ar trebui să ducă la foamete și la moartea prematură a lucrătorilor. Această teorie corespunde, în fapt, cu situațiunea în care se găseau lucrătorii la începuturile capitalismului modern. Ea pornește dela ipoteza că productivitatea muncitorului nu poate fi urcată, ceea ce corespunde cu nivelul inferior al tehnicii din împrejurările economice dela începuturile capitalismului și, în al doilea rând, cu faptul că lucrătorii sunt lipsiți de orice fel de ocrotire din partea Statului și nu au capacitatea să reziste față de forța patronală.

Un caracter analog cu această teorie are teoria fondului salariilor, schițată în elementele ei principale încă de Malthus, formulată clar de James Mill și Mac Culloch și dezvoltată de John Stuart Mill. Dacă din capitalul anual necesar pentru producțiune se scade partea relativă la mașini, materii prime, etc., restul constituie tocmai fondul salariilor. Societatea are la dispoziție numai această sumă, pentru salarii. De aceea, mărimea salariilor atârână de două condițiuni: de suma capitalului din care se formează fondul salariilor și de numărul

lucrătorilor. Drept urmare, mărirea salariului este în funcțiune sau de sporirea capitalului, sau de scăderea numărului lucrătorilor. Prima, se poate realiza în cazul când patronul obține un profit mare; a doua, numai prin abținerea lucrătorilor dela căsătorie, ceea ce scade numărul lucrătorilor.

Această teorie a îndepărtat lipsa de precizie a teoriei minimumului de existență, însă încercarea de simplificare a teoriei legii salariului de aramă nu a fost reușită. Nu este greu de înțeles că nu există un fond de salarii disponibil dinainte. Lucrătorul primește salariul ca o parte din produsul realizat de el, nu din capital. Partea revenind salariului poate fi mai mare sau mai mică, la acelaș capital. Dacă lucrătorul obține un salariu mai mare, explicația este că patronul este silit să-și reducă profitul.

Și această teorie oglindește caracteristicile vieții economice la începuturile erei capitaliste. Ea se bazează tot pe aceeași presupunere că productivitatea în industrie nu poate fi decât foarte puțin modificată și că întreprinzătorul preferă să se îmbogățească, nu prin ameliorarea tehnicii de producțiune, care să ducă la sporirea randamentului, ci prin micșorarea salariilor lucrătorilor. Deci, se imaginează un tip de întreprinzător care nu are nici un fel de credință în posibilitatea sporirii productivității muncii, prin perfecționarea organizării exploatării și folosirii unei metode de producțiune superioare, ci se resemnează la exploatarea neomenoasă la lucrătorilor. Progresele uriașe ale tehnicii, care au urmat îndată după primele începuturi ale capitalismului, au arătat însă că sporirea productivității muncii este posibilă și au înlăturat tipul de întreprinzător îmbătrânit, lipsit de spiritul de inițiativă și de înnoire corespunzător.

Odată cu aceasta, s'a construit o altă teorie, anume teoria productivității. Elementele ei le găsim chiar în opera lui Adam Smith. La începutul secolului al 19-lea a încercat să fundamenteze această teorie Nassau Senior, mai târziu prin lucrările lui Brassey (Anglia), Walter și Schönhof (America) și Paul Leroy Beaulieu (Franța), această teorie a fost așezată pe baze serioase.

Potrivit acestei concepții, salariul este determinat de productivitatea muncii. Capitaliștii plătesc salariile, potrivit cu folosul pe care îl trag din munca lucrătorilor. Dacă este așa, dacă salariul lucrătorului este determinat de productivitatea muncii, se pune însă întrebarea: de ce există salarii deosebite pentru di-

ferite categorii de lucrători, cari prestează aceiași muncă? De pildă, de ce salariul femeii muncitoare, care prestează aceiași muncă ca și bărbatul, este mai mic? De ce pot exista variațiuni de salarii în timp pentru acelaș lucrător, care dă acelaș randament de muncă? Lujo Brentano, studiind raporturile muncitorești din Anglia în a doua jumătate a secolului trecut în lucrarea sa „Die Arbeitergilden der Gegenwart”, a încercat să lămurească mai adânc această problemă.

În ordinea economică modernă, lucrătorul apare ca și ceilalți vânzători de marfă, ca vânzător al propriei sale forțe de muncă. Dar, el se deosebește de celelalte categorii de vânzători de alte produse, prin faptul că nu are la dispoziția lui, pentru existența sa, decât brațele sale. Deci, el este constrâns să primească orice condițiuni impuse de patron. Aceasta, în ipoteza că el este izolat. Indată însă ce lucrătorul se asociază cu semenii săi, atunci el se găsește din ce în ce mai mult pe un picior de egalitate la încheierea contractului de muncă. El nu mai este silit să primească condițiunile impuse, ci tratează dela egal la egal: „numai prin coalitiție munca devine o marfă propriu zis și lucrătorul un vânzător de marfă”.

Analogia între piața de mărfuri și piața muncii a fost concepută de Brentano prea strâns. El nu a ținut seama de caracterul deosebit al condițiunilor de vânzare al diferitelor mărfuri. De aceea, nu a ajuns la o concepție clară asupra naturii contractului de muncă în forma sa mai avansată. În deosebi, Brentano n'a apreciat îndeajuns valoarea legislației de ocrotire a muncii, menită să susțină pe lucrător în încheierea contractului său de muncă. El a socotit că activitatea nestânjenită a sindicatelor muncitorești este mai curând proprie să transforme munca într'o marfă propriu zisă, însă în fapt normele stabilite de syndicate nu diferă de cele din legislația de ocrotire a muncii, ambele urmărind a asigura lucrătorilor condițiuni de muncă corespunzătoare evoluțiunii naționale respective.

Desvoltarea mai departe a teoriei salariului a fost întreprinsă de școala anglo-americană, pe calea unei apropieri de teoria subiectivă a valorii, teoria utilității finale.

Vom expune teoria formulată de Alfred Marshall. El dă ca exemplu un întreprinzător și anume un crescător de oi, care se găsește la îndoială dacă nu cumva, prin angajarea unui păstor în plus, fără să mai aibe nevoie să sporească capitalul,

prin construcții de adăposturi, etc. n'ar isbuti să sporească producțiunea de miei și deci să-și mărească stâna de oi, realizând un plus de producțiune mai mare decât salariul plătit păstorului. Dacă poate să producă 20 oi în plus și salariul păstorului este chiar și numai cu o unitate mai mic, el se găsește în avantaju, păstorul este păstorul limită; productivitatea ultimă este productivitatea ultimă este productivitatea limită. Cu toate că în această teorie Marshall consideră și factorii determinanți ai mărimii salariului, care se găsesc de partea ofertei de lucrători, în centrul teoriei sale el așează momentul productivității: produsul lucrătorului limită.

Această teorie, deci, este o consecință logică a teoriei generale despre valoare. Ea trece, însă, complet cu vederea raporturile sociale complicate care sunt decisive în ordinea capitalistă pentru contractul de muncă. Factorii ce determină raportul de forță a părților, în lupta pentru fixarea condițiilor de lucru, se socotesc irelevanți, în comparație cu aprecierea subiectivă a calităților individuale ale lucrătorilor de patron. Și la formarea salariului lucrurile se petrec, însă, la fel ca, în general, pe piață. Alături de necesitatea de un anumit bun și de limitarea cantității acestuia, în raport cu necesitatea, raporturile de forțe dintre vânzători și cumpărători sunt deasemeni importante pentru formarea prețului. De aceea, orice teorie despre salariu trebuie să considere, în afară de factorul necesitate de bunuri și factorul cantitate de bunuri, cercetarea raporturilor de forță de pe piață; să lămurească, deci, combinația specifică în care apar, în formarea salariului, elementele următoare: necesitatea de bunuri, cantitatea de bunuri și raportul de forță între patron și lucrători.

Intrebarea cardinală din teoria repartițiunii, care privește deci și salariul, este: care este mărimea și valoarea cantității de bunuri supuse repartițiunii?

Întâi, trebuie să se precizeze ce se împarte, pentru a se înțelege cum se împarte. În economia naturală, bunăstarea întregii organizațiuni economice depinde direct de mărimea venitului net produs de membri ei. Cu cât acesta este mai mare, cu atât și bunăstarea membrilor familiilor din economia naturală, care își împart complet venitul net, este mai accentuată. În economia schimbului, produsul are o anumită valoare de schimb. Venitul general al societății nu atârână numai de cantitatea de bunuri produse, ci și de valoarea lor pe piață. În raporturile comerciale

dintre diferite economii naționale, se găsește în avantaj aceea care, pe lângă productivitatea mai mare, produce bunuri care au o valoare de schimb mai mare. În acelaș mod, mărimea venitului este influențată de condițiunile în care se lucrează, în diferite ramuri de activitate industrială.

Condițiunile naturale și sociale care contribue la urcarea valorii mărfurilor pe piață rămân valabile și pentru determinarea mărimii salariului. De exemplu, dacă într'o anumită ramură de industrie se ajunge la formarea unui monopol, care isbutește să sporească randamentul producțiunii și deci să mărească venitul întreprinderii, aceasta are drept urmare și o sporire a salariilor, întreprinderea fiind capabilă să plătească salarii mai urcate.

În această analiză, teoria repartițiunii urmează direct pe linia teoriei generale despre valoare și preț, întrucât caută să lămurească condițiunile care influențează diferitele elemente ale venitului economiei naționale.

După lămurirea acestor chestiuni prealabile, în teoria repartițiunii apar însă altele mai complexe și anume condițiunile care determină mărimea relativă a venitului național economic, a părților care revin diferitelor clase sociale, ca și mărimea fiecărui venit în parte, de exemplu mărimea salariului. Sunt oare aceste chestiuni în legătură cu teoria valorii? Nu reprezintă ele mai ales o problemă socială?

Evident, problemele repartițiunii au o contigență cu problemele sociale; dar, problema valorii ea însăși este o problemă socială. Este o singură deosebire: influența raporturilor sociale asupra mărimii veniturilor diferitelor clase sociale apare cu o claritate deosebită, pe când, în problema valorii, condiționarea socială nu apare dela început în mod perfect lămurit. Deaceia, cercetarea condițiunilor sociale ale contractului de muncă constituie firul pentru orientarea în cercetarea teoriilor asupra salariului. Ca și în tratarea altor probleme economice, este necesar și aici a deschide o perspectivă istorică.

Toate teoriile cu privire la salariu au la bază aceiași premisă: ele consideră salariul în ordinea economică capitalistă, caracterizată prin stăpânirea de către capitaliști a mijloacelor de producțiune și prin faptul că lucrătorii sunt despărțiți de uneltele de producțiune.

Această premisă nu este însă suficientă, pentru că ordinea capitalistă se află într'un proces de devenire. Se pot, astfel, pre-

ciza două faze în dezvoltarea capitalismului: faza capitalismului primitiv, caracterizată prin dominația nemărginită a patronilor, pedeoparte și prin slăbiciunea și lipsa de apărare a lucrătorilor pedealtăparte; și faza capitalismului mai înaintat, în care descoperim organizații sindicale muncitorești dezvoltate, legi sociale de ocrotire a muncitorilor, și o întreagă organizație adecvată, un rol determinat al muncitorimii în viața publică a națiunii. Aceste condițiuni schimbate sunt menite să aibe o înrăurire deosebită asupra contractului de muncă și, drept urmare, asupra salariului, care este un element determinant.

Din aceste considerațiuni, rezultă că nu este posibil a se găsi o explicațiune unitară pentru determinarea mărimii salariului. Cât timp raporturile între lucrători și patroni se bazează pe drept și nu pe constrângere, există o luptă continuă în jurul fixării salariului, între patroni și lucrători.

În faza întâi a capitalismului, la începutul secolului al 19-lea, în Anglia, constatăm că salariile se fixau prin cererea și oferta de lucrători. Oferta de lucrători era mai mare decât cererea, din care cauză patronii aveau o putere sporită, care le înlesnea să impună condițiile de muncă. În acea vreme, era aplicabilă regula, formulată de Cobden în ce privește stabilirea salariilor, după care la doi lucrători era un patron și un patron la doi lucrători. În plus, se adăoga aprecierea arbitrară a patronilor asupra capacității fiecărui lucrător și puterea lor de a determina în mod arbitrar salariul lucrătorului.

Aceste condițiuni explică ușor profetiile pesimiste ale teoriei „legii salariului de aramă”, care sunt un reflex al condițiunilor în care se stabileau, în acea epocă, salariile muncitorilor. Muncitorii nu aveau dreptul să se coalezăze în sindicate. Acest lucru era oprit de lege, iar ei nu aveau nici o susținere din partea Statului, care să contribue la ușurarea situațiunii lor.

În perioada a doua, care începe cam în a doua jumătate a secolului al 19-lea, condițiunile fixării contractului de muncă s'au schimbat. S'a desființat legea împotriva coaliției lucrătorilor, transformându-se într'un drept sindical, lucrătorii având dreptul să se asocieze în sindicate, care dobândesc personalitate juridică și dreptul la grevă. Sindicatele muncitorești au capacitatea de a încheia contracte colective de muncă cu patronii, individual sau cu sindicatele de patroni. Prin aceasta, se egalizează condițiunile în lupta de concurență dintre patroni și lucrători, iar salariul

se fixează în condițiuni cu totul deosebite, ceea ce are drept urmare chiar apariția unei tendințe de urcare a salariilor. La această contribuie și dezvoltarea legilor de ocrotire a muncitorilor, precum și fondurile pe care sindicatele le adună pentru ca să poată ajuta pe lucrători în caz de grevă.

Față de această tendință, patronatul se organizează și opune o contrapondere, prin organizațiunile sale, care, atunci când ajung să aibe un caracter monopolist, reușesc să schimbe raporturile de forță în favoarea lor.

Din aceste constatări rezultă concluziunea că, în modul de producțiune capitalist, mărimea salariului — la o productivitate dată a muncii și la o situațiune dată a pieții de mărfuri — este determinată de raportul de forțe dintre patroni și lucrători. Motivele principale care contribuie la determinarea nivelului salariilor sunt următoarele:

1) Productivitatea muncii. Cu cât randamentul lucrului unui lucrător este mai mare, cu atât și partea pe care el poate să o obțină este sporită.

2) Situațiunea pieții; firește salariile sunt în funcțiune de nivelul prețurilor pe piață. Puterea de cumpărare este în relație cu nivelul prețurilor, schimbându-se în raport cu nivelul prețurilor pe piață.

3) Mărimea salariului este și în funcțiune de numărul lucrătorilor. Dacă oferta de lucrători depășește cererea, aceasta are o înrăurire defavorabilă asupra nivelului salariului.

4) Mărimea salariului mai atârnă și de standardul de viață existent în clasa muncitoare, într'o anumită țară. Acest standard de viață este cu totul variabil; standardul de viață al unui lucrător român este fundamental deosebit de standardul de viață al unui lucrător englez sau american.

5) În sfârșit, ultimul element care determină mărimea salariului este raportul de forță dintre patroni și lucrători.

Condițiunile care determină salariul concid, dacă sunt analizate până la ultimele lor consecințe, cu acele care determină în genere, formarea prețurilor pe piață.

În examinarea formării prețurilor pe piață, am deosebit trei cazuri: cazul concurenței, cazul monopolului și cazul prețurilor fixate de autorități.

În cazul concurenței, în ceea ce privește salariile, limita inferioară sub care nu poate să scadă salariul, este minimum de

existență a lucrătorului; iar limita superioară este determinată de raportul de forțe între patroni și muncitori. Patronul va căuta să acorde muncitorilor o parte cât mai mică din venitul net al producțiunii, iar muncitorii vor căuta să mărească la maximum această parte.

În cazul monopolului, limita superioară a salariilor este dată de venitul net al patronilor. Dacă, într'un regim politic stăpânit de ei, muncitorii având o situație de monopol față de patroni, ar dicta salarii mai mari decât venitul net al capitalului, capitalul s'ar retrage din producțiune. Drept urmare, limita superioară este venitul net pe care patronii îl socot indispensabil pentru continuarea producțiunii.

Însfârșit, în cazul fixării salariului de autorități, aceasta nu poate să se facă în mod arbitrar, ci ținând seama de necesitățile continuării producțiunii naționale, salariile fixându-se după principiul dreptății, cu tendința de a se realiza salariul just.

2. DOBÂANDA CAPITALULUI.

După scăderea, din produsul social, a părții cuvenită clasei salariaților, ceace rămâne este venitul posesorilor capitalului, adică a rentierilor și întreprinzătorilor și venitul proprietarilor solului, adică renta pământului.

Amândouă aceste venituri au un caracter comun și anume sunt venituri fără muncă. Condițiunile care determină mărimea dobânzii capitalului și a rentei pământului influențând modificarea lor în evoluțiunea istorică, sunt însă diferite. Deaceea, cu tot caracterul lor comun, este oportun a fi tratate fiecare separat.

Venitul capitalului apare în două forme: profitul capitalului și profitul întreprinzătorului.

Profitul capitalului sau dobânda propriu zisă este partea din venitul net social care revine aceluia care nu ia parte direct la producțiune, ci împrumută capitalul său întreprinzătorului care-l utilizează în întreprinderea sa. Profitul întreprinzătorului este partea care se cuvine acelu care posedă o întreprindere, adică sau organizează producțiunea el însuși, sau exercită drepturile organizatorului.

Rentierul nu participă la producțiune. El își trage venitul dela cei cari folosesc capitalul său în producțiune. Întreprinză-

torul organizează și conduce întreprinderea și apare astfel ca inginer, tehnician comercial, mecanic, lucrător, etc. Cu toate acestea, remunerația lui nu se măsoară după munca săvârșită, ci după capitalul propriu și străin investit în întreprindere. În organizația socială există activități mai importante decât aceea a întreprinzătorului, care sunt remunerate cu mult mai puțin. Astfel, remunerația primului ministru sau a miniștrilor, care au un rol cu mult mai greu și mai important decât al unui întreprinzător, este cu mult inferioară acesteia. Dovadă că cota parte din venitul social care se atribue întreprinzătorului nu este măsurată după capacitatea sa și după munca prestată de el, ci după capitalul propriu și străin investit în întreprindere. Pentru acest motiv, venitul întreprinzătorului nu este denumit, în economia politică, salariul întreprinzătorului, ci profitul întreprinzătorului. Drept, urmare, profitul întreprinzătorului nu numai că nu este opus profitului capitalului, dar este inclus în acesta. Ambele sunt două ramuri ale aceluiaș arbore, al dreptului de posesiune și dispoziție asupra capitalului.

În economia politică mai veche, se vorbea de profitul capitalului, înțelegându-se când dobânda, când profitul întreprinzătorului, când ambele. Este însă necesar a se cerceta separat caracterele esențiale ale fiecărui fel de venit al capitalului. Pentru a preciza caracteristica lor specifică se pot trata, fără îndoială, și în comun.

Vom caracteriza mai întâi procesul de formațiune a dobânzii. Orice plasament de capital este legat de un risc. Acesta este diferit, după mai multe împrejurări: după însușirile întreprinzătorului, după capacitatea lui de a conduce întreprinderea, după condițiunile generale ale țării, — dacă domnește sau nu ordinea și justiția și siguranța — și, în sfârșit, după fluctuațiunea prețurilor pieții care, în cursul fazelor conjuncturei economice, poate să aibă o înrăurire puternică asupra venitului întreprinderilor și deci, indirect, asupra siguranței remunerării capitalului. Aceste împrejurări explică pentru ce uneori prima de risc contribuie la mărirea profitului.

Venitul întreprinzătorului cuprinde, pe lângă partea cuvenită capitalului, și o remunerație pentru munca prestată. Dar, în analiza problemei dobânzii capitalului, de obicei se face abstracție de aceste două elemente și se cercetează direct izvoarele venitului capitalului propriu zis.

În economia schimbului, dobânda capitalului apare ca un rezultat al tranzacțiunilor cari au loc pe piață și care determină prețul folosirii capitalului. De aceea, dobânda se tratează în legătură cu teoria asupra prețului și valorii.

Cel dintâi care a pus problema dobânzii, în știința economică, este unul dintre reprezentanții școlii fiziocratice, Turgot. Turgot considera dobânda ca prețul acordat pentru folosirea unei anumite cantități de bunuri pe un anumit timp, iar mărirea dobânzii o punea în legătură directă cu cererea și oferta de capital.

Intemeiat pe teoria obiectivă a valorii, Adam Smith a conceput origina dobânzii capitalului într'un mod foarte apropiat de teoria exploatării, de dată mai recentă. Dobânda este, după Adam Smith, o urmare firească a reținerii, de către capitalist, a unei părți din valoarea creată de muncă. Dacă capitalistul n'ar fi în măsură să păstreze pentru sine o parte din produsul muncii, el n'ar mai avea nici un interes a plasa capitalul său în producțiune și a ocupa un număr corespunzător de muncitori.

Malthus socoate dobânda drept consecință a urcării productivității muncii, prin întrebuințarea capitalului. El precizează că, exact ca și munca, capitalul favorizează continuarea producției și producțiunea de bunuri noi.

Senior formulează cel dintâi teoria abstenenței, după care este despăgubirea acordată aceuia care renunță la consumul unei cantități de bunuri pe care le împrumută altuia. Prin aceasta, Senior crede a fi descoperit și o justificare morală a dobânzii. Dobânda este prezentată ca prețul sacrificiului consimțit de acela care renunță la consumarea unor anumite bunuri, sau amână această plăcere.

În forma ei modernă, teoria productivității se bazează pe ipoteza că fiecare factor de producțiune, în raport cu contribuția sa la producțiune sau cu productivitatea marginală, trebuie să primească o parte din produsul realizat. Această teorie, în forma ei modernă, a fost înfățișată mai întâi de economiștii Wieser și Klark.

Partizanii mai noi ai acestei teorii afirmă că partea fiecărui factor de producțiune se poate calcula. Capitalul ridică mai întâi o parte din venitul brut, drept plată pentru utilizarea sa,

apoi o parte din venitul net. Determinarea plusvalorii determinată de capital formează țelul și încoronarea acestei teorii.

Această teorie are un sâmbure de adevăr, numai în ce privește punctul ei de plecare. Este neîndoelnic că utilizarea capitalului realizează o urcare a randamentului producțiunii. Dela această ipoteză, însă, până la lămurirea întrebării: pentru ce se cuvine capitalului o parte din plus valoare, este însă un drum lung de străbătut. În această privință, au preferință teoriile care se bazează pe considerarea limitării ofertei de capital de investiție. Intre acestea, are curs teoria așteptării, după care motivul hotărîtor în formarea dobânzii este așteptarea.

Această teorie a fost formulată de Alfred Marshall. El a observat condiționarea reciprocă a motivelor care influențează dobânda, atât de partea cererii cât și de partea ofertei. Cererea de capital este determinată de productivitatea sa, dar oferta de capital este limitată pentru că capitalul aduce folosul său în viitor. Formarea capitalului presupune o anumită prevedere, așteptare și economisire, deci presupune a se sacrifica prezentul viitorului. Dobânda capitalului este explicată, astfel, ca o despăgubire pentru sacrificiul legat de așteptare. În conlucrarea ambilor factori, productivitatea și așteptarea, are precădere cel de al doilea. Folosirea capitalului are un câmp liber în activitatea de producțiune, dar formațiunea capitalului întâmpină un obstacol: preferința oamenilor pentru consumul actual și deci este necesar a se răsplăti acei oameni cari se rețin dela un consum actual și pun la dispoziție anumite sume pentru a fi fructificate mai departe în producțiune.

În legătură cu această teorie, se pune întrebarea: în ce constă sacrificiul presupus a fi consimțit de cel care așteaptă, renunțând, pentru o bucată de timp, la satisfacerea unor anumite trebuințe și împrumutând sume de bani și cum poate să fie calculat acest sacrificiu de către subiectul economic?

Böhm-Bawerk a făcut analiza critică a acestei teorii. El dă exemplul unui om dela țară care poate să întrebuițeze o zi liberă în mai multe feluri. Acesta preferă să se ducă la pescuit, de unde se întoarce seara cu 5 pești. Dar el s'ar fi putut duce la vânat, de unde s'ar fi întors cu 3 iepuri. Omul poate calcula sacrificiul, în raport cu cantitatea de muncă prestată. Dar, el îl poate măsura și în raport cu plăcerea lui. În acest caz, pentru a avea 5 pești el a sacrificat 3 iepuri. În ori

ce caz, însă, calculul sacrificiului făcut de acest om nu poate să se facă cumulativ, ci alternativ. În fapt, sacrificiul real este munca prestată.

Teoria aşteptării nu poate explica natura dobânzii capitalului. Sacrificiul aşteptării dela care ea pleacă nu există şi cum partizanii acestei teorii nu acordă nicio influenţă productivităţii în formaţiunea profitului, trebuie să existe alţi factori de partea ofertei capitalului care determină formaţiunea dobânzii.

Teoria exploatării socoate a fi descoperit aceşti factori în raportul de forţă dintre întreprinzător şi salariaţi. John Stuart Mill socoate drept cauză reală a profitului capitalului împrejurarea că muncitorul produce, în timpul unei zile, mai multe produse decât îi sunt necesare pentru întreţinerea lui, iar întreprinzătorul care ocupă pe lucrător îşi însuşeşte această diferenţă, care constituie profitul.

Se ştie că Marx este acel care a elaborat, în capitolul despre valoare din opera sa „Capitalul”, această teorie şi a explicat fenomenul plusmuncii şi plusvalorii. Prin aceasta, el a împlinit o lacună a celorlalte teorii asupra dobânzii capitalului întrucât el a căutat să explice profitul prin raporturile de forţă sociale.

Chiar economistul din şcoala liberală engleză, Alfred Marshall, recunoaşte că dacă se exclude motivul aşteptării din explicarea profitului capitalului, nu rămâne valabilă decât teoria exploatării, formulată în deosebi de Karl Marx.

O teorie mai recentă, care a încercat să dea o altă explicaţiune acestui fenomen, este teoria formulată de economistul din şcoala austriacă Böhm-Bawerk. Problema dobânzii este privită ca o problemă de repartiţiune. Dar, înţelegerea problemei repartiţiunii presupune a se urmări origina canalurilor în care curg totalitatea bunurilor produse într'o economie naţională. Deci, explicaţiunea formării profitului este a se căuta în domeniul formaţiunii valorii. Numai cine desleagă problema cum se naşte plusvaloarea, din valoarea oscilatorie a bunurilor pe piaţă, se poate aştepta a descoperi o explicaţiune ştiinţifică a profitului capitalului, căci problema dobânzii este, în ultima analiză, o problemă de valoare.

Böhm-Bawerk analizează diferite moduri de întrebuinţare a capitalului în producţiune şi condiţiunile generale de formaţiune a valorii. Punctele principale ale analizei sale sunt următoarele: omul poate să realizeze un ţel economic, fie direct fie

indirect; direct, muncind cu mâna goală, fără ajutorul nici unei unelte de producțiune; indirect, servindu-se de bunuri mijlocitoare, care sunt uneltele și instrumentele de producțiune. Producțiunea, în forma ei de organizare primitivă, este directă, nu folosește deloc sau aproape deloc mijloace de producțiune. Producțiunea capitalistă este caracterizată tocmai prin faptul că întrebuințează anumite „ocouri înțelepte” cum le denumește Böhm-Bawerk, folosind o serie întreagă de unelte și instrumente de producțiune.

Producțiunea cu ajutorul capitalului prezintă avantajii și desavantajii. Avantagiile constau în faptul că productivitatea tehnică este mai mare; desavantajii constau în împrejurarea că prin „ocourile înțelepte” se pierde timp.

Isvorul profitului, după concepția lui Böhm-Bawerk, este a se căuta în influența exercitată de timp asupra fenomenelor economice. De regulă, bunurile prezente au o valoare subiectivă mai mare decât bunurile viitoare, de acelaș fel și număr. Această afirmare este punctul central al teoriei lui Böhm-Bawerk. Care este motivarea acestei teorii? Prețuim, — spune Böhm-Bawerk, — bunurile prezente, ca și bunurile viitoare, după valoarea utilității finale pe care o prezintă, conform raportului, într'un moment viitor, în care vom dispune de aceste bunuri. Cum, însă, noi folosim bunurile prezente în alt moment și pentru alt cerc de necesități decât bunurile viitoare, de regulă bunurile prezente au altă valoare și anume o valoare mai mare și cum valoarea subiectivă se știe că influențează valoarea obiectivă a unui bun și valoarea de schimb, prețul va fi mai mare. Această diferență de valoare între bunurile viitoare și bunurile prezente este urmarea acțiunii mai multor cauze.

Prima cauză este diferența raportului dintre necesități și acoperirea lor în diferite momente. Un medic sau un avocat, la începutul carierii, pentru a dobândi bunurile necesare instalării lor, sunt dispuși să plătească în viitor o sumă mai mare, tocmai pentru că prețuiesc în viitor acea sumă mai puțin decât astăzi. Necesitatea în care se găsesc, de a face față cheltuielilor de început de carieră, determină această prețuire mai mică a bunurilor viitoare decât a bunurilor actuale de care ei au nevoie. Acelaș mod de prețuire îl are un țăran care se găsește într'o situație de mizerie, în urma unei secete. Pentru a dobândi mijloace de hrană și sămânța necesară, el este dispus să plătească în viitor

un preț mai mare decât acel care ar corespunde cu prețul pe care l-ar plăti pentru bunurile actuale.

A doua este formulată de Böhm-Bawerk astfel: noi subestimăm în mod sistematic nevoile viitoare și mijloacele pentru acoperirea lor. Experiența arată că senzațiunilor de plăcere și suferință viitoare le dăm o prețuire mai mică și drept urmare și bunurilor care sunt destinate a le satisface, o valoare inferioară intensității utilității lor finale viitoare.

Al treilea argument și cel din urmă este următorul: de regulă din motive tehnice bunurile prezente sunt mijloace mai proprii pentru satisfacerea necesităților noastre și de aceea ne asigură o utilitate marginală superioară bunurilor viitoare.

Ocolurile care se fac în procesul de producțiune și care cer timp sunt mai productive, deoarece cu aceiași cantitate de mijloace de producțiune se poate produce cu atât mai mult cu cât se folosesc metode de lucru de o durată mai lungă. Diferența normală de valoare între bunurile actuale și bunurile viitoare este, după Böhm-Bawerk, isvorul dobânzii capitalului.

Pentru ce primește însă întreprinzătorul profitul? Întreprinzătorul cumpără bunuri de ordin mai îndepărtat, mijloace de producțiune, de pildă materii prime, instrumente, mașini, pământ și în deosebi prestațiuni de muncă și le transformă, prin procesul de producțiune, în bunuri de prim ordin, în produse gata de consum. Bunurile de ordin mai îndepărtat, cu toate că materialmente sunt prezente, după natura lor economică, sunt mărfuri viitoare. Ele sunt incapabile pentru satisfacerea trebuințelor în starea lor prezentă. Ca să fie capabile pentru aceasta, au nevoie mai întâi de a fi transformate în bunuri de consum și, cum acest proces de transformare cere timp, poate să-și dovedească utilitatea numai în raport cu nevoile unei perioade viitoare. Deci, bunurile actuale de ordin mai îndepărtat sunt egale cu bunurile de consum viitoare; utilitatea lor este utilitatea viitoare.

Cum bunurile de ordin mai îndepărtat se prețuesc după valoarea marginală și valoarea producțiunii finale, Böhm Bawerk trage concluzia că mijloacele de producțiune, când sunt prețuite după valoarea bunurilor actuale, au o valoare mai mică decât aceea a producțiunii finale consumabile, pe care o pot produce. Dacă se cumpără acum, se obține mai ieftin decât suma ce ar aduce-o proprietarului lor în viitor. Acesta este motivul cumpă-

rării ieftine a mijloacelor de producțiune, în deosebi a muncii.

Profitul nu rezultă din exploatare, ci prin aceea că mărfurile viitoare, în cursul procesului de reproducțiune, devin treptat mărfuri actuale și prin aceasta capătă valoarea întregă a mărfii actuale. Această plusvaloare este profitul capitalului.

După Böhm Bawerk, profitul capitalului nu este deci urmarea unei exploatări, ci a unui fapt elementar al naturii omenești și a unei tehnice de producțiune; nu este o categorie istorică, ci o categorie economică. Böhm Bawerk numește această teorie, teoria agiului.

Impotriva acestei teorii s'au ridicat mai multe obiecțiuni.

În primul rând, dacă se observă atent cele trei argumente aduse în sprijinul ei se constată că ele n'au nici o legătură una cu alta, ceea ce lipsește teoria de unitate. Cele trei motive sunt despărțite logic.

Primul argument n'are de fapt nici o legătură directă cu teoria, în orice caz nu este indispensabil. Argumentul poziției în care se găsește un începător al unei cariere este just, dar are un caracter ocazional; contrariul este adevărat, în unele împrejurări. Astfel, bunurile actuale sunt mai prețuite decât bunurile viitoare, oridecâteori cineva se găsește în perspectiva unei scăderi a venitului său într'un viitor apropiat.

Argumentul al doilea este mai important, dar un om care își aranjează în mod rațional satisfacerea trebuințelor sale nu poate să uite niciodată viitorul, de dragul prezentului. De aceea, argumentul principal al lui Böhm Bawerk este în contradicere cu faptele fundamentale ale economiei capitaliste moderne.

Al treilea argument, superioritatea tehnică a bunurilor prezente față de cele viitoare, presupune a fi dovedit că, de regulă, cu cât procesul de producțiune are o durată mai lungă, cu atât este mai productiv. Această ipoteză nu este nici într'un caz general adevărată. În unele cazuri, progresul modern se caracterizează tocmai prin accelerarea ritmului de producțiune. Cu cât se întrebuițează o mașinărie mai complicată, cu atât ritmul de producțiune este mai mare. Pentru construcția unui palat monumental, în vremea în care nu existau decât procedee manuale de lucru, se întrebuița un timp cu mult mai îndelungat decât astăzi, când se întrebuițează anumite procedee tehnice și anumite mijloace tehnice superioare.

Dacă această teorie nu-și găsește o justificare, din toate teo-

riile expuse, rămâne în picioare teoria exploatării. Teoria plus-valorii caracterizează raporturile între întreprinzător și lucrător. Dobânda capitalului apare ca urmare a însușirii plusului de muncă de către întreprinzătorii capitaliști. De unde ar putea isvorî profitul decât din muncă? Dar întrebarea este: pentru ce este posibil ca să se apropie excedentul de produse de către întreprinzătorii capitaliști? Pentru că, datorită regimului de proprietate privată, ei sunt stăpânii mijloacelor de producțiune. Prin aceasta, ei au posibilitatea să fixeze astfel condițiunile de muncă ale salariaților, încât să rămână din producțiune un plus care să le revină lor. Acestea sunt cauzele reale și simplu exprimate ale formațiunii dobânzii capitalului.

Din aceste considerațiuni, se deduce și raportul strâns care există între mărimea profitului și mărimea salariului. Dacă salariile se urcă, profitul întreprinzătorului scade și invers, dacă salariile se reduc, profitul întreprinzătorului se urcă. Cu cât forța clasei muncitoare crește, cu atât ea este în stare să determine o sporire a salariilor și, drept urmare, cu atât și mărimea profitului capitalului se micșorează. Însă, progresul tehnic se vedește capabil să ridice venitul real al ambelor părți, prin mărirea productivității, chiar dacă rămâne neschimbat raportul părților — raportul dintre salarii și profit.

Teoria aceasta a exploatării este, însă, valabilă în ipoteza că societatea este compusă din producători de mărfuri care se află în aceeași poziție la desfacerea lor, așa încât nu pot obține un plus de profit în circulația mărfurilor.

Dacă considerăm formarea dobânzii în raport de piața reală, în care există condițiuni neegale între diferitele categorii de producători, trebuie să introducem în teoria aceasta un nou element și anume exploatarea consumatorului de către comerciant. Acest fapt se produce cu certitudine oridecâteori întreprinzătorul poate să dobândească o poziție de monopol asupra unor anumite mijloace de producțiune capabile să sporească productivitatea muncii și prin aceasta este în măsură să fixeze în mod arbitrar prețurile și să realizeze astfel un profit provenit din sporirea prețurilor. Această posibilitate este însă limitată, deoarece, după cum am văzut în expunerea privitoare la prețuri, întreprinzătorul monopolist nu poate să ridice prețurile decât până la limita capacității de plată a consumatorilor care, odată trecută, anumite straturi de consumatori se abțin dela cumpărarea

unor anumite mărfuri. În această privință, trebuie să facem apoi o deosebire între situațiunea dintre țările bogate în capitaluri și țările sărace în capitaluri. În țările care sunt bogate în capitaluri, concurența este așa de mare, încât aceasta are drept rezultat o micșorare a profitului capitalului; în țările în care există lipsă de capital, capitaliștii ajung cu foarte mare ușurință la situațiunea de monopol sau quasimonopol, ceea ce înlesnește o sporire a profitului. În acest din urmă caz, capitaliștii pot să folosească poziția lor exploatând pe consumatori și realizând astfel profituri suplimentare.

Să încercăm a determina caracteristicile esențiale ale celor două feluri de profituri: dobânda proprie zisă a capitalului și profitul întreprinzătorului.

În ce privește dobânda capitalului, observăm că aceasta a fost foarte atacată în tot timpul cât avea caracter de camătă. Dobânda era arătată ca un exemplu de câștig ilicit și, deci, condamnată. Odată cu dezvoltarea economiei capitaliste, dobânda capitalului a luat un caracter neutru. Interdicțiunea dobânzii sau fixarea dobânzii maximale a fost determinată de răspândirea în anumite epoci a creditului de consumație. S'a arătat că urmarea folosirii pe scară întinsă a creditului, în scopuri de consumație, sfârșește cu ruina debitorilor și, drept urmare, dobânda a fost condamnată sau maximalizată.

În împrejurările de astăzi are, însă, precădere creditul de producțiune. Întreprinzătorul se împrumută pentru a facilita dezvoltarea activității de producțiune a întreprinderii, în speranța realizării unui profit mai mare, din care se plătește cu ușurință și dobânda. În acelaș timp, mărirea dobânzii s'a redus în mod continuu, tocmai ca urmare a sporirii productivității. Dobânda s'a micșorat treptat cu formarea și dezvoltarea organizațiunii de credit modern, care acumulează economiile fără întrebuintare și le plasează în scopuri productive. Chiar agricultura, care a suferit foarte mult de pe urma cametei, și prin natura lucrurilor nu este în măsură să plătească dobânzi mari, din cauza profitului redus realizat din această activitate economică, în urma organizării creditului agricol specializat și în deosebi a cooperativelor de credit, se folosește astăzi pe o scară din ce în ce mai întinsă de împrumuturi cu dobânzi reduse.

Din aceste considerațiuni, rezultă că ar fi absurd să se vorbească de o exploatare a întreprinzătorilor de către rentieri, în

deosebi astăzi, când dobânda plătită la împrumuturile de Stat s'a redus în toate țările, fapt care s'a observat dealtminteri și în perioada dinainte de război, în țările înaintate. Când dobânda nu se ridică la un nivel mai mare de $2-2\frac{1}{2}$ sau chiar $3\frac{1}{2}-4-5\%$, nu se poate vorbi serios de o exploatare a întreprinzătorilor de către rentieri. Acest fapt a contribuit și la lămurirea problemei influenței exercitate de dobândă asupra acumulării capitalului.

În trecut, se socotea că o dobândă mare favorizează acumularea capitalului. Această concepție era strâns legată de teoria abstinenței, socotindu-se că dobânda era un echivalent al sacrificiului consimțit de acel care împrumuta bani. În realitate, dacă omul rațional se hotărăște a economisi un capital, pentru a se asigura la bătrânețe sau pentru a asigura soția sau copiii lui împotriva riscului decesului, el pune la o parte un capital cu atât mai mare cu cât dobânda este mai redusă. Dacă urmărește să realizeze un venit de 80.000 lei, în cazul când dobânda capitalului este 5%, el nu are nevoie să acumuleze de cât 1.600.000; dacă dobânda capitalului este redusă la 4%, el trebuie să adune un capital de 2.000.000. Prin urmare, cu cât dobânda este mai redusă, cu atât și tendințele de acumulare a capitalului sunt mai accentuate. Dacă dobânda tinde spre un nivel din ce în ce mai jos, atunci situația profitului întreprinderilor este mai complicată; aceasta din cauza influenței mai slabe exercitate de concurență. Este sigur că, în economia modernă, există în toate țările un număr însemnat de întreprinderi care se află într'o situație quasi identică, șansele lor de profit fiind egalizate de concurență. Aceasta produce oarecum o situație statică în organizația economică modernă. Există, însă, în fiecare economie națională și un număr de întreprinderi cu șanse diferite. Profitul mijlociu al întreprinderilor staționare nu poate fi mare, dar întreprinderile mari, cari au o perioadă scurtă de rulare a capitalului, care pot să folosească cu alte cuvinte capitalul în producțiune de mai multe ori în cursul unui an, chiar dacă profitul pe unitate este redus, sunt în stare să realizeze profituri foarte însemnate. În orice caz, în organizația economică actuală, întreprinzătorii aventuroși, dornici de profituri însemnate, sunt siliți să caute domenii noi pentru activitatea lor de producțiune, ferite încă de concurență. O perioadă de timp, cei care reușesc au o poziție excepțională și realizează profituri mari. Îndată se ivește, însă, concurența și grupa de întreprinderi care se găsește într'o

situație specială trece la grupa din economia staționară. Astfel, putem să spunem că profitul întreprinzătorului se prezintă sub un aspect îndoit: pedeoparte, grație invențiilor, a deschiderii de debușee noi, a perfecționărilor tehnice, sau a situațiilor de quasi monopol sau de monopol, uneori se realizează profituri excepțional de mari; pedealtăparte, în cea mai mare parte din sectorul întreprinderilor observăm că profitul apare ca un izvor de venit relativ egal, al cărui produs abia depășește dobânda curentă a capitalului.

3. RENTA PĂMÂNTULUI.

Caracterizarea cea mai fericită a naturii și condițiilor de naștere a rentei pământului o datorăm lui David Ricardo.

Ricardo deosebește mai întâi renta de arendă, în care se poate cuprinde și profitul capitalului. El definește renta, considerată ca o formă independentă de venit „acea parte din venitul solului care se plătește proprietarului pentru folosirea forțelor inepuizabile ale solului”.

Ca să expună plastic origina rentei, Ricardo concepe tabloul ocupării treptate a unei țări. La început, când pământul de calitate cea mai bună se găsește în cantități mari, oricine poate să ocupe o bucată și să o schimbe chiar cu alta, astfel încât, în această perioadă, nu se poate închipui existența rentei. Odată cu creșterea populației, pământul de calitate cea mai bună fiind ocupat, la un moment dat acei cari nu au pământ de bună calitate trebuie să se mulțumească cu o calitate inferioară. În acest moment, să presupunem că pământul de clasa I-a dă un venit net de 100 busheli și cel de clasa a II-a dă un venit de 90 busheli. Deci, pământul de prima calitate oferă posesorului o rentă egală cu 10 busheli.

Proprietarii nu primesc însă renta numai în natură, ci și în forma unui plus de valoare. Cum prețul cerealelor pe piață se stabilește după prețul de cost cel mai jos și mărimea venitului exprimat în valoare, pe care îl lasă diferitele clase sociale, este diferit, dacă, de pildă, despăgubirea cheltuelilor de producțiune a unui bushel de grâu pe solul cel mai prost este echivalentă cu o livră sterlină, venitul net al pământului de clasa II-a va fi de 90 lire sterline, pe câtă vreme cel de clasa I-a va fi 100 lire

sterline, deci renta pe care o primește proprietarul va fi de 10 lire sterline.

Populația continuând să crească, va trebui să se folosească pentru cultură și pământuri de o calitate inferioară. Pentru pământurile de calitate III-a, presupunând că producțiunea nu este decât 80 busheli, iar venitul proprietarului de 80 lire sterline, renta celui care posedă pământ de clasa I-a față de cel care posedă pământ de clasa III-a, se va ridica la 20 lire sterline.

Produsele brute nu se urcă însă în valoarea lor relativă pentru că se plătește proprietarului o rentă, ci invers, pentru ca să se obțină cota de venit realizată în condițiunile cele mai desavantajoase, se întrebuițează mai multă muncă.

Valoarea cerealelor este determinată de cantitatea de muncă necesară pentru a face să rodească pământul cel mai slab, care nu mai dă nici un fel de rentă proprietarului său. Prețul cerealelor nu este urcat pentru că se plătește o rentă, ci se plătește o rentă pentru că prețurile cerealelor sunt urcate. Prețurile cerealelor n'ar scădea dacă proprietarii ar renunța la rentă, ci, cel mult, fermierii care arendează pământul dela proprietari ar avea prin aceasta un venit mai mare.

Renta se naște de aceea „pentru că solul nu este nelimitat în cantitate și nu este identic în calitate și pentru că, cu creșterea populației, trebuie a se lua în cultură și pământurile de o calitate inferioară sau care se află într'o poziție mai puțin favorabilă”.

În fond, Ricardo nu afirmă că pământul se află într'o suprafață limitată, ci că întinderea suprafețelor de pământ de calitate superioară este limitată și presupune că solul este suficient pentru acoperirea nevoilor populației. Dacă însă, ca urmare a creșterii populației, sporesc nevoile, trebuie a se lua în cultură pământuri de o calitate inferioară, care răsplătesc numai capitalul și munca și nu lasă proprietarului nici o rentă.

Valoarea producțiunii agricole se determină, după Ricardo, în raport cu cheltuiiala de muncă și de capital a solului de calitate cea mai joasă. Există o limită extensivă, care este trasă prin prin extinderile progresive ale suprafeței cultivate treptat cu creșterea populației, trecându-se dela o calitate superioară la una inferioară. Dar, după Ricardo, există și o limită intensivă a culturii. Dacă, drept urmare a creșterii populației, se urcă

cererea de produse agricole, acest plus de cerere se poate satisface, nu numai prin ocuparea unor noi terenuri și punerea lor în cultură, ci și prin sporirea cotelor de muncă și de capital pe același sol, adică prin intensificarea exploatarei solului. Dar, după legea venitului descrescând a pământului, plusul de capital și muncă întrebunțat în exploatarea unui pământ dă un venit relativ mai redus. Deci, numai solurile cele mai fertile, care nu necesită un adaus de cheltuială, vor da o rentă. Urcarea rentei este, astfel, totdeauna urmarea procurării mai anevoioase a mijloacelor de hrană, pentru populația crescândă a unei țări.

Din această expunere, rezultă că, potrivit teoriei lui Ricardo, renta este echivalentă cu o despăgubire pentru solul preferat, aflat într'o cantitate redusă. Acel care îl posedă primește această despăgubire, care este renta.

Cum pământul este însemnat în economia omenească sau ca purtător de forțe naturale (inclusiv razele solare și atmosfera), sau ca depozit de materii prime, care sunt conținute în subsol, sau ca sediul unde are loc producțiunea, renta pământului poate proveni, ca urmare a diferenței, în toate aceste însușiri, prin urmare, din deosebirea de fertilitate a solului, din deosebirea de bogăție a subsolului și din deosebirea pozițiunii unui loc față de altul.

Ricardo a dezvoltat numai primele două forme și anume renta în agricultură și în mine. În ambele, alături de influența fertilității pământului și bogăției subsolului, el a precizat și însemnătatea distanței de piața de desfacere a unui pământ față de altul.

Ultimul motiv a fost tratat de Thünen, în celebra sa operă „Der isolierte Staat”.

Thünen pornește dela următoarea ipoteză: să ne închipuim un oraș mare, aflat într'o câmpie fertilă, care nu este străbătută nici de un râu, nici de un canal. Câmpia aceasta cuprinde un pământ de o fertilitate egală. La o distanță mare de oraș, câmpia se termină cu un teritoriu sălbatec, necultivat, care desparte Statul de celelalte. Prin urmare, în acest teritoriu se găsește un singur oraș mare, care are misiunea să producă toate felurile de mărfuri industriale necesare pentru locuitorii dela țară și care nu se poate aproviziona cu hrană și materii prime decât dela satele înconjurătoare. Minele și salinele, de care are nevoie industria pentru dezvoltarea ei, se găsesc în apropierea orașului.

Se pune problema: cum se va orândui, în această împrejurare, agricultura și ce influență va exercita asupra ei, distanța mai mare sau mai mică de piață?

Este clar, spune Thünen, că în apropierea orașului se vor cultiva produsele cari au greutate mare sau ocupă un spațiu mare la transport, în raport cu valoarea și implică astfel cheltuiul mare de transport la distanță mare. Deasemeni, în apropierea orașului, se vor cultiva acele feluri de produse care se strică repede și, prin urmare, trebuie să fie consumate într'un timp scurt. Din această cauză, agricultura din acest Stat se va împărți în cercuri concentrice, în jurul orașului. În cercul întâi, se va desvolta agricultura liberă, în care se va produce tot felul de legume, fructe, păsări, ouă, lapte, etc. În cercul următor, se va desvolta economia forestieră, care va înlesni aprovizionarea orașului cu lemne. În cercul al treilea, se va desvolta agricultura intensivă, cultura cerealelor într'un sistem intensiv, cum ar fi de pildă cel cunoscut sub numele de alternarea plantelor. În cercul al patrulea, vom găsi toate produsele de cereale, într'un sistem ceva mai puțin intensiv. În cercul al cincilea, producțiunea de cereale se va putea face într'un sistem extensiv, ca acela al alternării câmpurilor. În cercul al șaselea, agricultura se va concentra asupra creșterii animalelor, deoarece transportul animalelor dela o distanță mare este mai lesnicios. Insfârșit, cercul ultim va fi ocupat de o pădure virgină, în care vânatul animalelor sălbatice este singura ocupațiune a locuitorilor, care, pentru a-și satisface toate nevoile lor, au, ca singur contact cu orașul, schimbul de piei de animale sălbatice, cu produsele dela oraș de care au nevoie.

După cum reese clar, în această schemă a lui Thünen, poziția locului în care se face agricultura este izolată de ceilalți factori, care contribuie la formațiunea rentei, prin urmare de calitățile solului și de bogăția solului. Renta pământului se urcă, în raport cu micșorarea distanței de oraș care este unica piață de desfacere.

Dar Thünen nu desconsideră influența celorlalți factori și ajunge astfel la definițiunea următoare: „renta unui bun rural derivă din avantajul pe care-l posedă față de proprietatea cea mai desavantajată, prin poziția sau calitatea solului, care trebuie să mai procure produse pentru satisfacerea trebuințelor”.

Teoria clasică a rentei diferențiale, așa cum a fost formulată de David Ricardo și Thünen a fost supusă mai multor critici.

Economistul Carey a dovedit că succesiunea ocupării solurilor, așa cum era presupusă de Ricardo, dela solurile de calitate superioară la cea mai inferioară, este contrazisă de evoluția istorică. Intemeiat pe fapte privitoare la colonizarea Statelor Unite, el a arătat că, de fapt, în cursul acestei ocupațiuni, întâi au fost ocupate cele mai slabe terenuri de cultură, în ținuturile muntoase și, numai după ce coloniștii s'au deprins cu regiunile, au fost capabili să treacă la cultivarea mai anevoiasă a terenurilor de calitate superioară.

Aceste fapte sunt incontestabile, dar nu ating câtuși de puțin valoarea teoriei rentei diferențiale, formulată de David Ricardo. Succesiunea culturilor, arătate de Carey în colonizarea Statelor Unite, reprezintă numai din punct de vedere tehnic trecerea dela pământurile de calitate inferioară la pământurile de calitate superioară, din punct de vedere economic. Terenurile mai bune necesită muncă mai puțină și capital mai puțin. Afirmând acest lucru, Ricardo nu încearcă să expună procesul istoric al ocupării terenurilor, cu prilejul colonizării diferitelor țări. Ordinea diferită a ocupării solului în realitate, nu micșorează deci valoarea teoriei lui. Căci, putem să observăm oricând și oriunde că diferența de calitate sau de poziție a solului au avut în fapt urmările presupuse de Ricardo, independent de momentul ocupării lor. Nu are importanță dacă pământurile de calitate superioară au fost ocupate în urma celor de calitate inferioară. Important este faptul economic că, din deosebirea de calitate și de poziție, rezultă fenomenul rentei.

Unii economiști au încercat să extindă și să adâncească noțiunea de rentă. Adolf Schäffle a criticat noțiunea fixată de Ricardo, arătând că este prea îngustă și a încercat să o extindă la orice fel de venituri, cari au la bază avantajii speciale. Astfel, spune el, dacă considerăm veniturile mai multor medici sau avocați, ori ingineri, constatăm deosebiri mari cari se datorează uneori și faptului că, în afară de însușirile variate ale fiecăruia, unii ajung să aibă un renume atât de mare, încât realizează în profesiunea lor un extraprofit. Un artist de cinematograf are un venit cu mult mai mare decât un artist dela un teatru clasic. Aceasta se datorește firește și extensiunii cercului de consumatori ai serviciilor făcute de artistul de cinematograf,

dar în deosebi renumelui mare care se traduce astfel și pentru el într'un extraprofit, care are caracterul de rentă.

Mai târziu, Adolf Schäffle a încercat să cerceteze natura generală a rentei, în legătură cu formarea prețurilor pe piață. El a arătat că există pe piață un preț normal, atunci când se poate stabili un echilibru între cerere și ofertă, caz în care prețul de desfacere este determinat de costul de producțiune; dar sunt împrejurări în care un asemenea echilibru între cerere și ofertă nu este posibil. Când oferta unui produs este mai redusă, atunci prețul este determinat numai de cerere. De regulă, atunci când este posibil, se face o adaptare a ofertei la cerere. Dar, chiar în acest caz, aceasta nu se produce imediat, ci trebuie trecerea unui anumit interval de timp, mai mare sau mai mic.

În cazul întâi, totdeauna se va produce un plus de valoare a mărfii față de prețul de cost, așa de mare încât el are caracterul de rentă. Alfred Marshall denumeste această categorie de rentă, *renta rarității*.

În cazul al doilea, când prin urmare se poate spori oferta de produse, dar numai treptat, până în momentul când se face echilibrul între cerere și ofertă, există totuși un extraprofit, care produce și el un fel de rentă, denumită *quasi-rentă*.

Renta este totdeauna un extraprofit, condiționat de faptul că unul dintre factorii de producțiune are un anumit avantaj și se află în posesiunea exclusivă a cuiva.

A doua cale pentru întregirea teoriei lui Ricardo a fost încercată pe calea cercetării limitei dela care începe renta. Ricardo, după cum am amintit, socoate că punctul de plecare al rentei este solul cel mai slab, care trebuie totuși să fie pus în cultură pentru satisfacerea trebuințelor și care nu dă decât un venit pentru capitalul și munca întrebuintată.

Unii economiști și-au pus întrebarea: oare nu dă și solul de cea mai proastă calitate o rentă, dacă este cultivat? Nu există prin urmare, pe lângă renta diferențială, o rentă absolută?

Ricardo nu a exclus existența unei rente absolute, dar a socotit că aceasta nu s'ar putea ivi decât odată cu epuizarea completă a solului, atunci când, nemai fiind nici o posibilitate de extensiune a solului pus în cultură, prețurile agricole ajung să aibă un caracter de monopol și de asemeni și prețul pământului are un caracter de monopol.

În problema rentei au o pozițiune diferită: Rodbertus, Karl Marx și, de curând, economistul din școala austriacă Wieser.

Să examinăm schimbările istorice care s'au produs în renta pământului. Teoria nu poate prevedea niciodată schimbările care sunt condiționate de împrejurări economice și sociale. Școala clasică, care și în chestiuni de evoluție socială tindea a stabili principii de valoare absolută, a presupus însă că renta pământului are tendința de a se urca în mod permanent. Această concepțiune era explicată prin faptul că creșterea populațiunii avea să provoace o mărire a cererii de produse agricole. Pentru satisfacerea acesteia, era necesar să se pună în cultură mereu terenuri de calitate din ce în ce mai proastă, sau să se sporească continuu cheltuiala de capital și muncă, astfel încât, limita de unde începe renta diferențială avea să fie din ce în ce mai extinsă și, deci, mărimea rentei trebuie să sporească.

Această concepțiune a corespuns exact cu împrejurările din Europa dela începutul secolului al 19-lea. Ca și alte principii ale școalei clasice, legea rentei solului în creștere nu are o valoare absolută, deoarece caracterizează raporturile economice dintr'o anumită perioadă istorică.

Dacă cercetăm schimbările rentei solului în ultimul deceniu, observăm în multe țări o tendință contrară și anume o scoborire treptată a rentei pământului. Aceasta se datorește următoarelor împrejurări: perfecționarea mijloacelor de transport a schimbat fundamental condițiunile de formare a prețului cerealelor. Influența mare exercitată de distanța teritoriilor de producțiune agricolă de piața de desfacere a dispărut aproape, în urma dezvoltării căilor ferate și a sistemului de navigație maritimă. Prețurile cerealelor, care, înainte de a fi apărut posibilitățile de transport date în deosebi de navigația maritimă, transoceanică, erau urcate, în raport cu prețurile din teritoriile de dincolo de ocean, iar înainte de dezvoltarea transporturilor pe calea ferată și față de teritoriile agricole din celelalte țări ale Europei exportatoare de cereale, s'au aflat într'o scădere cu totul pronunțată. Drept urmare, renta pământului în statele europene importatoare de cereale s'a redus foarte mult și ar fi ajuns la un minimum, dacă nu s'ar fi introdus, în ultimele decenii ale secolului al 19-lea, tarife vamale protecționiste în favoarea agriculturii indigene. În țările exportatoare de cereale din Europa, renta solului s'a aflat, la început, în urcare. Astfel,

de pildă în România, după tratatul dela Adrianopol dela 1829, care a deschis calea Dunării pentru comerțul de cereale, dar în deosebi după 1875, când s'a organizat rețeaua noastră de cale ferată, s'a remarcat o perioadă de urcare a prețurilor cerealelor, care a avut drept urmare o mărire a rentei pământului.

Pentru a determina schimbările în renta pământului, care se produc în diferite țări, într'o anumită perioadă istorică, este necesar a se cerceta condițiunile speciale care au influențat prețul cerealelor.

Valoarea pământului este determinată de rentă. Cumpărătorul unui pământ acordă un preț care corespunde cu capitalul necesar pentru a produce dobânda care este egală cu venitul anual al solului. El echivalează astfel venitul din sol cu dobânda și consideră pământul ca un fond constant, care dă regulat o dobândă. Când vinde pământul, el calculează prețul egal cu capitalul care produce acea dobândă. Orientarea se face după dobânda care se realizează dela cel mai bun plasament în efecte de Stat, care variază în diferite țări. Presupunem că aceasta ar fi 4%. În acest caz, dacă renta unui pământ este de lei 4.000 prețul cu care el va fi vândut, va fi de lei 1.000.000.

Aceasta este ceea ce se cunoaște sub denumirea de capitalizarea rentei. Prin această operațiune, se compensează diferența de mărime între renta diferitelor terenuri pentru noul proprietar și pământul cumpărat din aceeași valoare ca și capitalul întrebuințat pentru cumpărarea sa. Spre deosebire însă de dobândă, renta capitalizată are o tendință să se urce, tendință explicabilă prin faptul așteptării, renta pământului sporind, drept urmare a creșterii populațiunii și deci a măririi prețurilor produselor agricole. Aceasta conține un element speculativ. S'a socotit de unii economiști, că renta pământului este o plus valoare, care are cauze de ordin social, deci constituie o îmbogățire fără cauză a proprietarului solului. În deosebi, sporirea rentei la terenurile urbane, datorită dezvoltării populației în orașe, deschiderii de străzi, introducerii luminei electrice, canalizărilor, tramvaielor, etc., a fost socotită ca o adevărată îmbogățire fără cauză, provocată de anumite fapte care nu sunt determinate de nici o acțiune omenească. Drept urmare, în deosebi pentru terenurile urbane, s'a propus exproprierea și comunalizarea lor. Această propunere nu s'a realizat, însă, nicăieri. În schimb, în toate orașele mari, ținând seama de acest fen-

men al rentei urbane, s'a introdus un sistem de impunere asupra plusvalorii terenurilor urbane, confiscându-se astfel această plusvaloare, în folosul colectivității.

În știința economică modernă, principiul că extraprofitul pe care îl dă pământul, ca urmare a avantajilor naturale, rămâne în fapt în orice ordine socială, este considerat ca nesdruncinat. Deci, renta diferențială nu este o categorie socială, ci o categorie economică. Aceasta a admis-o și reformatorul social Henry Georges, care propune confiscarea rentei prin impunere.

V. DESPRE CONSUMAȚIE

Odată cu triumful școalei liberale, pela mijlocul secolului trecut, s'ar fi părut straniu ca cineva să se ocupe de consumator. Ceeace se considera ca reprezentând interesul general era tocmai interesul consumatorului, progresul economic constând într'o satisfacere dinceînțe mai completă a tuturor nevoilor consumatorului, în vederea unei bune stări generale. Dar, în regimul economic liberal, concurența era socotită drept suficientă ca să provoace o dezvoltare a producțiunei și să-l împiedice pe producător a reține tot profitul, lăsând astfel consumatorului toate șansele ca să fie deplin satisfăcut. Liberalismul trebuia să aducă astfel damnia abundenței și eftinătății, deci dezvoltarea ansamblului consumațiunii. Consumatorul trebuia să fie beneficiarul cel mai mare al progresului economic.

Drept urmare a acestei concepțiuni, consumațiunea a fost tratată vitreg în știința economică.

Consumația este ultima etapă a procesului economic; producțiunea, schimbul, repartiția sunt fazele preliminare, care au de scop să asigure satisfacerea tuturor necesităților, prin consum. Fiecare ciclu de consumație deschide la rândul său un ciclu nou de producție și repartiție, care se orientează după el.

Ce este consumul? Orice consum se întemeiază pe un venit. În ordinea economică actuală, se știe că venitul se realizează într'o sumă de bani. Banul nu poată satisface, însă, nici o trebuință prin el însuși, ci numai prin întrebuințarea lui.

Banii pot avea o întrebuințare întreită: procurarea de bunuri, pentru satisfacerea directă a nevoilor; economisirea, pentru satisfacerea nevoilor viitoare; investiția cu scopul de a se produce venituri noi. Această a treia formă de întrebuințare servește ca mijloc de achiziționare. Se desparte din venit o anu-

mită parte și se transformă în capital, pe câtă vreme, prin întrebuințarea din prima și a doua categorie, sumele care ies din venit intră în averea de întrebuințare.

Numai cele două dintâi căi de întrebuințare a venitului în bani formează astfel un act pregătit de consum. Consumul însuși constă în întrebuințarea bunurilor materiale la satisfacerea trebuințelor, dacă prin aceasta se pierde valoarea lor de întrebuințare specifică. Dar, nu toate bunurile de consum provin din venituri în bani. Chiar în economia circulațiunii există bunuri produse direct de gospodărie, pentru consumul ei propriu, iar alte bunuri sunt preparate în gospodărie, cum sunt spre pildă alimentele. Inșă, chiar și bunurile care sunt produse în gospodăria proprie intră în compunerea venitului, atât al gospodăriei particulare, cât și în venitul național.

Nu tot venitul care se realizează de o unitate economică se consumă. O parte se consumă; o altă parte se plasează pentru nevoile viitoare și o altă parte se investește, pentru a servi la achiziționarea altor bunuri — pentru a deveni capital. Venitul total național nu se confundă, prin urmare, cu consumațiunea națională.

Averea fiecărei economii individuale se desparte în două: averea de întrebuințare și capitalul. Ceeace se plasează din venit, investindu-se în scopuri productive, sporește capitalul; ceace se destină întrebuințării sau consumului propriu revine averii de întrebuințare, mărește averea de întrebuințare. Orice avere de întrebuințare se compune, la rândul ei, din părți de venit neconsumate și acțiunea venitului care este destinată să deservască consumul se continuă și în perioada de consum viitoare.

Orice bun cumpărat pentru consum intră în averea de întrebuințare a fiecărei gospodării, fie chiar pentru un timp scurt. Chiar și alimentele, care se cumpără și se consumă în cursul aceleiași zile, intră în averea de întrebuințare, pentru o scurtă perioadă de timp. Dar, ar fi greșit dacă s'ar socoti că perioada de venit coincide cu perioada de consum. Venitul se realizează săptămânal, lunar, trimestrial sau anual; consumul este zilnic, pentru anumite nevoi; periodic, la intervale nedeterminate, pentru alte nevoi și la intervale precise pentru altă categorie de nevoi.

Averea de întrebuințare se compune, la rândul ei, din proviziuni care sunt bunurile de consum propriu zis, cum sunt alimentele, și din averea de uz, în care intră obiectele de întrebuin-

țare, cum sunt mobilele. Provițiile dispar, odată cu satisfacerea trebuinței; averea de uz este constituită din bunuri de o durată variabilă, dela durata încălțăminte, a îmbrăcăminte, la durata diferitelor ustensile mobile și alte lucruri care fac parte din averea de întrebuințare.

S'ar părea că există o tendință de a se prelungi durabilitatea bunurilor de întrebuințare. Nu este însă cazul. Dimpotrivă, atât din motive tehnice de producțiune cât și mai ales din cauza rolului deosebit pe care-l joacă moda în viața popoarelor, durabilitatea bunurilor de întrebuințare este în scădere. Înainte vreme, la diferite popoare, porturile erau de o durată mare; astăzi, hainele, rochiile, pălăriile, chiar și automobilele, se schimbă foarte repede. În acelaș timp, există și o altă tendință în viața economică modernă, aceea de a limita la strictul necesar, pentru un scurt timp, depozitele de provizii ale fiecărei gospodării. Funcțiunea depozitării bunurilor revenind comerțului, în deosebi comerțului de detaliu, unii consideră consumațiunea ca o distrugere intenționată de bunuri, cu scopul de a dobândi foloase dela ele.

Impotriva acestei concepțiuni, se poate ridica obiecțiunea că bunurile dispar prin întrebuințare, odată cu satisfacerea trebuințelor, fără ca această urmare să fie voită. Dar, din punct de vedere național economic, distrugerea de bunuri este tot așa de importantă ca și faptul satisfacerii trebuințelor, căci numai prin aceasta consumul devine forța motrice care pune în continuă mișcare procesul de producțiune și de circulațiune a bunurilor, în societate.

Un bun este socotit consumat, din punct de vedere economic, când își pierde forma specifică de întrebuințare. Nu este nevoe ca bunul să fie distrus complet, sau să-și piardă toată valoarea. De pildă, o haină veche care este aruncată servește mai departe la fabricarea hârtiei; o locomotivă uzată, care este scoasă din întrebuințare, este folosită din nou ca fier vechi și transformat din nou în fontă, oțel, etc.; cărămizile dintr'o casă dărâmată și chiar grinzile sunt întrebuințate mai departe. Consumul cauzează bunurilor schimbări fizice și chimice, prin care se extrage din bunuri valoarea de întrebuințare specifică.

Există însă și bunuri care nu-și pierd însușirile, prin folosire, chiar un timp îndelungat; pietrele scumpe, vasele de aur și argint, tablourile, sculpturile, palatele de piatră și marmoră,

care durează secole și servesc toată această vreme îndelungată la satisfacerea trebuințelor generațiilor care se succed. Există cazuri când bunurile își pierd capacitatea de întrebuințare, fără ca acele cazuri să aibă vreo legătură chiar cu consumațiunea. În primul rând, distrugerea violentă a bunurilor, prin fenomenele naturale și alte asemenea nenorociri: înghețuri, grindină, furtună, molime, prăbușiri de terenuri, rășboaie, revoluții, răutate omească, inconștiență. În al doilea rând, distrugerea treptată a unor bunuri prin putrezire, oxidare și alte asemenea fapte naturale. În al treilea rând, pierderea capacității de întrebuințare prin schimbarea gustului, a deprinderilor sociale, a progreselor tehnice și științifice. În al patrulea rând, întrebuințarea bunurilor în producțiune privește bunurile de capital: făina se transformă în pâine; mașinile care se uzează încet prin întrebuințare se transformă prin partea care se uzează. Dar, aceste valori nu se pierd; se înlocuiește o valoare prin alta.

Mijloacele de producțiune au un rol special în economia națională, ele fiind produsele preliminare ale altor bunuri de consum.

Deși teoria consumațiunii este limitată la consumul propriu zis, cu toate acestea cazurile de distrugere de valoare menționate sunt importante și pentru această teorie, căci micșorează depozitele de bunuri disponibile și au urmări pentru economia națională ca și consumul real. Ele aduc după sine lacune în cantitatea de bunuri destinate consumului și trebuie să fie împlinite prin producțiunea viitoare.

Din punct de vedere economic, consumul de bunuri se poate divide în mai multe feluri. Cu privire la persoana consumatorilor, distingem consumul privat și consumul public.

După durata consumului, deosebim consumul propriu zis și întrebuințarea bunurilor. Primul privește bunurile care pierd într'un singur act de consum calitatea lor specifică sau valoarea de întrebuințare, cum sunt alimentele, băuturile, materialul de încălzit și luminat, etc., cele de a doua categorie sunt bunurile durabile, care se uzează în mod treptat: ustensilele, mobilele, etc.

După obiect, deosebim consumul material și consumul imaterial. Consumul material este consumul de bunuri propriu zis; consumul imaterial este folosirea serviciilor personale în gospodăria individuală.

În ce privește bunurile imateriale, în cursul evoluțiunii cul-

turii, se observă că apar bunuri care servesc ca surogate pentru consumul direct de prestațiune de muncă personală. Astfel, înaintevreme, pentru a trimite o scrisoare era nevoie de un servitor special; astăzi, poșta, telegraful, telefonul se însărcinează cu transmiterea scrisorilor, telegramelor sau comunicațiilor telefonice. Înainte de a exista canalizarea, fiecare trebuia să-și aducă sau să aibă pe cineva însărcinat cu aducerea apei, și așa mai departe.

La orice consumație, de altminteri, are loc un fapt imaterial și anume acceptarea utilității pe care poate să le acorde bunurilor persoana noastră. Bunurile materiale și prestațiunile de serviciu, prin însușirile lor economice, sunt asimilate de persoana noastră și se transformă într'o capacitate de muncă personală și invers, capacitatea de muncă este condiționată pentru orice produțiune viitoare. Consumațiunea încheie, astfel, ciclul circulațiunii economice. Noțiunea de capacitate de muncă o considerăm în înțeles foarte larg. Consumul nu are numai rolul de a conserva și întări capacitatea de muncă fizică, ci și de a spori forța morală și intelectuală, bucuria vieții, buna dispoziție și mulțumirea sufletească a fiecăruia dintre noi.

Măsura obiectivă a consumului pentru fiecare gospodărie este dată de mărimea venitului ei; iar măsura subiectivă de necesități ale fiecărei gospodării. Depășirea măsurii obiective a consumului într'o gospodărie se traduce prin risipă, iar depășirea măsurii subiective se transformă în lux. Este însă greu de fixat limitele măsurii subiective a necesităților de consum a fiecăruia. Cercul de necesități variază de altminteri în fiecare țară după climă, după obiceiuri, după gradul de cultură, după poziția socială și alți asemenea factori.

Necesitățile ar putea fi grupate în mai multe categorii. Sunt necesități de existență sau vitale; sunt necesități culturale și necesități de lux. Dar toate acestea sunt necesități relative. Necesitățile de existență sau vitale la un anumit popor nici nu sunt cunoscute de către un alt popor, care le consideră ca necesități culturale sau chiar necesități de lux și invers.

În economia individuală, ordinea economică a consumului se numește gospodărie. Gospodăria se ocupă cu distribuirea, în mod rațional, a venitului fiecăruia asupra tuturor categoriilor de nevoi și de satisfacerea acestora, în modul cel mai economic posibil. În viața economică actuală, este un fapt caracteristic

și anume separația completă a gospodăriei de întreprindere și, în genere, de profesie. Întreprinderea sau profesia are ca țel procurarea venitului și se întemeiază pe capital. Ea utilizează salariații și are o firmă proprie. Gospodăria are ca țel să întrebunțeze venitul pentru satisfacerea nevoilor proprii și se bazează pe averea de întrebunțare. În mod normal, conducerea întreprinderii revine bărbatului; conducerea gospodăriei revine femeiei. Gospodăria este legată și de viața contimporană de familie.

Această divizare între gospodărie pedeaparte, întreprindere și profesie de cealaltă parte, a rezultat dintr'o anumită constrângere și a apărut odată cu desvoltarea economiei de circulație. De aceea, din punct de vedere istoric, acest fenomen este de dată destul de recentă. În economia casnică închisă, care era o economie ce se satisfăcea în toate privințele prin ea însăși, producțiunea era cuprinsă în gospodărie. Acest fapt avea drept urmare să creieze anumite greutăți în ceea ce privește satisfacerea cât mai completă a trebuințelor gospodăriei. În această fază, gospodăria trebuia, de cele mai multe ori, să se limiteze la produsele pe care era în stare să le realizeze, în raport cu baza agricolă pe care o posedea, cu numărul membrilor familiei și cu îndeletnicirea tehnică la care ajunsese, prin prelucrarea unor anumite produse brute în anumite unelte necesare pentru întregirea vieții gospodărești. Cum baza gospodăriei era agricultura, ea se găsea continuu expusă riscului secetei. De aceea, acest tip de gospodărie se caracterizează prin epoci de abundență și epoci de lipsă și mizerie. Acest fapt obligă gospodăria, în etapa economiei casnice închise, să ia forma de economie de provizii.

În economia orășenească, se cunoaște o transmisiune de bunuri dintr'o gospodărie în alta. Aceasta se bazează tot pe familie. În atelierul meșteșugarului lucrează, de cele mai multe ori, părintele cu copiii săi. Înăuntrul gospodăriei își găsesc întreținerea calfele și ucenicii, într'o atmosferă patriarhală. Bunurile trec în natură din economia de producțiune în economia de consum și de întrebunțare.

În această fază, apariția banului constituie un moment de nesigurantă în organizarea consumului. Într'adevăr, venitul în bani îngăduie orice fel de satisfacere a trebuințelor, și a celor potrivite și acelor nepotrivite, și frâna rațiunii, care să dirijeze o organizare potrivită a satisfacerii trebuințelor, nu

funcționează satisfăcător. Astfel se explică cum, încă din secolul al XII-lea în Anglia și în Franța, din al XIII-lea în Spania, în al XIV-lea în orașele germane și italiene, găsim interdicțiuni ale luxului, luate tocmai pentru a frâna cheltuelile nefolositoare care se pare că apar odată cu banul ca mijloc de schimb.

Deci, despre omul medieval se poate spune că era în genere neliber în consumul său, deoarece comunitatea de consum se confunda de obicei cu comunitatea de producțiune a familiei.

Această situațiune se schimbă, în mod fundamental, în economia națională, care este forma de organizare economică modernă. De regulă, produsele apar aici întâi în circulația mărfurilor, se adună pe grupe de necesități în diferite ramuri de comerț de gros și de detaliu și trec apoi în gospodăria fiecăruia, pentru a servi la consum. Venitul în bani este distribuit în mod liber de fiecare gospodărie asupra tuturor nevoilor din cursul unei săptămâni, unei luni, sau unui an. Acoperirea necesităților este absolut liberă, în această ordine economică. Orice dorință se poate îndeplini imediat, cu bani. Organizația familiei pentru consumație este însă păstrată și în această fază economică, deși ea se desparte complet ca unitate de producțiune.

Nu toate unitățile economice se găsesc, însă, în economia națională, pe aceiași treaptă de evoluție. Numai întreprinzătorii industriali, comercianții, bancherii, meseriașii dela orașe, funcționarii și salariații industriali și comerciali sunt liberi în organizarea consumului lor. În schimb, chiar în economia națională, țărănimea în întregimea ei, și chiar meseriașii dela țară, acționează, în organizarea consumului, după vechile principii din economia casnică și din economia meseriilor. Dar, nici în orașe, pentru categoria de consumatori liberi, consumația nu este complet liberă. Fiecare consumator se găsește sub influența mediului din care face parte, în ce privește modul de organizare a consumului său. Considerațiunile sociale au o înrăurire cu totul deosebită asupra organizării consumului gospodăriei actuale dela orașe, gospodărie care are o consistență mai slabă decât vechea gospodărie. Acum 50 ani chiar, în orice gospodărie, se găseau depozite de pânză, de carne conservată, de legume și fructe uscate, care constituiau o rezervă menită să asigure în orice moment satisfacerea unor anumite trebuințe. Astăzi, totul se cumpără dela târg și dacă într'o Duminică, când târgul este închis, sosesc la oraș rude îndepărtate dela țară, orășanul se va

găsi deseori stingherit, iar cei care vin dela țară vor avea o apreciere cu totul defavorabilă pentru gospodina dela oraș.

În această perioadă, trebuie să constatăm, însă, îmbogățirea consumului printr'o varietate extraordinară de produse, rezultate din progresele tehnice care s'au realizat în tot decursul secolului al XIX-lea. În acelaș timp, trebuie să constatăm existența unor mari variațiuni în capacitatea de consum a diferitelor categorii sociale. Capacitatea de consum a unui țăran, a unei familii de muncitori, a unui funcționar modest, a unui mic negustor, a unui mic meseriaș, este într'o disproporție extraordinară cu capacitatea de consum a marilor întreprinzători sau a profesioniștilor de înaltă clasă dela oraș.

În ordinea actuală de consum trebuie să recunoaștem că se facilitează economia. Gospodăria de stil vechi era o gospodărie de mare risipă. Astăzi, este posibil să se măsoare cu cântarul și cu metrul fiecare bun necesar în raport cu necesitățile fiecărei gospodării. Deasemeni, trebuie să observăm că ordinea actuală asigură o mai mare independență și personalitate în organizarea consumului decât ordinea economică patriarhală.

Pe lângă aceasta, astăzi, în orașe, există anumite avantagii deosebite, în organizarea consumului, în special în locuințele moderne cu multe apartamente, avantagii care decurg din economia realizată prin încălzirea centrală, aprovizionarea centrală cu apă, arderea gunoaielor și alte asemenea ușurințe.

Problema cea mai însemnată a consumațiunei constă în păstrarea echilibrului între producțiune și consumațiune, atât în economia individuală cât și în economia națională. Bunurile care sunt produse și nu pot să fie consumate rămân fără nicio valoare. Aceasta înseamnă o muncă risipită. Invers, necesitățile de consum care rămân neîmplinite, ca urmare a producțiunii insuficiente de bunuri, influențează în sens defavorabil buna stare generală.

Chestiunea aceasta fundamentală se prezintă într'un mod diferit în diferitele faze de evoluție economică.

Iată cum o expune Karl Bücher:

Existența omului primitiv este supusă continuu oscilațiilor între prisos și lipsă. El se duce la vânat, se întoarce cu o pradă și o consumă în câteva zile, cu riscul ca, ducându-se apoi din nou, să nu aducă nimic și să rămână flămând o serie

de alte zile. Sau se duce pe câmp pentru a culege fructe. Când le găsește, le consumă în scurt timp și, când acestea nu mai există, suferă privațiunii însemnate.

În etapa economiei casnice închise, după cum se știe, fiecare gospodărie produce ceea ce are nevoie. Gospodăria și exploatarea este una. Unde nu este suficientă acțiunea productivă a gospodăriei, se recurge la ajutorul gospodăriilor vecine, prin sistemul clăcii reciproce. Cerșetoria nu este o rușine, iar binefacerea este o datorie religioasă. Și în această etapă se întâmplă, însă, deranjări frecvente ale echilibrului între producțiune și consum, oricâteori se ivesc fenomene naturale ca seceta, molima de vite, etc. Deaceia, foametea este cronică în această ordine economică.

În economia orășenească, fiecare produce ceea ce are nevoie aproapele lui, iar autoritatea orașului îngrijește ca nevoile fiecăruia să fie satisfăcute, dar în acelaș timp se ocupă și de împrejurarea ca totalitatea capacității de producțiune a populațiunii să nu întreaacă necesitățile ei de consum. Acesta este tocmai scopul reglementării breslelor. Orașele poartă de grijă ca să existe oferta de bunuri necesare pentru satisfacerea tuturor nevoilor populațiunii și în acest scop se oprește exportul alimentelor.

Intrucât acest sistem economic nu asigură traiul tuturor orășenilor, se creiază instituțiuni de caritate care distribuie hrană, îmbrăcăminte și lemne populațiunii nevoiașe. În orașele medievale, cerșetoria este permisă. În acest sistem, în timpuri normale, aprovizionarea comunității orășenești, care este de dimensiune mică, este înlesnită prin faptul că orașul are posibilitatea să cunoască exact oferta de bunuri precum și totalitatea necesităților populațiunii.

În economia națională, la începutul dezvoltării ei, unele din aceste instituțiuni ale orașului se adoptă de Stat, care le transformă și le adaptează populațiunii mai sporite din granițele sale. În concepția Statului mercantil, intră astfel ideea unei aprovizionări autonome a întregii populațiuni. Din această vreme datează reforma introducerii magaziiilor de cereale, fie de Stat, fie de comună, care adună laolaltă proviziile în anii buni pentru anii de lipsă. În acelaș timp, se organizează aprovizionarea de Stat a locuitorilor cu lemne de foc, cu sare și alte obiecte de necesitate. Deasemeni, caritatea își găsește o organizație publică.

Insfârșit, în privința industriei, Statul mercantil, prin faptul că păstrează organizația breslelor și o completează cu sistemul concesiunilor, încearcă să oprească, pe această cale, producerea de prisos sau de lipsuri în raport cu necesitățile populației. Acelaș scop urmărește de altminteri și cunoscuta politică vamală mercantilistă, caracterizată prin oprirea exportului de alimente și materii prime și stimularea exportului de fabricate.

Însă, odată cu perfecționarea sistemului de circulație și introducerea libertății economice ca principiu de organizare a întregului sistem economic, toate aceste împrejurări se schimbă profund. Firește, dezvoltarea producției ia o amploare așa de mare și ușurința transporturilor la distanță mare se accentuează în așa măsură, încât, în economia națională, foamea dispare ca fenomen cronic și epocile de recoltă slabă, în urma secetelor sau altor evenimente naturale, sunt mult mai ușor învinse decât în etapa economică precedentă. În cadrul economiei naționale, nu mai apare fenomenul lipsei absolute, care are ca urmare distrugerea vieților omenești, ci cel mult, în vremurile în care după o recoltă slabă aprovizionarea este insuficientă, prețurile alimentelor se urcă și consumul se reduce, scăzând astfel standardul de viață al populației.

Economia națională suferă, însă, de alte defecte. Principiul ei de organizare este că fiecare om este liber să consume ce vrea și fiecare este liber să producă ce vrea. Din această cauză, este imposibil a se stabili continuu acordul între capacitatea de producție generală a populației și nevoile ei. Dacă se urcă cererea de anumite produse, necesitățile care apar sunt foarte ușor supraprețuite de întreprinzători și cum fiecare este liber să înființeze orice întreprindere, se înmulțesc întreprinderile în acea branșă. Aceasta sporește capacitatea de producție peste necesitățile de consum ale populației. Când scade cererea, concurența care naște între diferite întreprinderi duce la scăderea prețurilor și unele întreprinderi, neputând să mai echilibreze bilanțul lor, se prăbușesc. Cu cât o ramură de producție este mai îndepărtată de consumul direct de produse, cu atât este mai mare primejdia erorii de apreciere a necesităților, în această împrejurare. De aceea, când apare momentul de criză, cad în primul rând întreprinderile care produc mijloace de producție: întreprinderile miniere, metalurgice și siderurgice. Dar, efectele acestor prăbușiri se întind și asupra celorlalte ramuri economice.

Aceasta are drept urmare apariția lipsei de lucru sau șomajul și reducerea salariilor. Corolarul acestor fapte este o scădere a nivelului de viață în straturi largi de populație și o apăsare generală asupra întreținerii vieții populației.

Această situație dă loc, în cele din urmă, la un exces de produse în organizarea producției și la o diminuare a capacității de consum a masselor, sau, cu alte cuvinte, producțiune excedentară și consum deficitar. Această stare de lucruri este legată de desvoltarea și extinderea modului de producțiune capitalist, căci în acest sistem a ajuns dificilă adaptarea producției la necesitățile populației și păstrarea echilibrului între cerere și ofertă. Aceste împrejurări sunt în strânsă legătură și cu extensiunea teritoriilor economice în marele State, care micșorează posibilitatea de a avea o vedere clară de ansamblu asupra împrejurărilor economice din sistemul economic capitalist.

Dacă facem un bilanț al economiei naționale, în perioada ultimilor 150 ani, ajungem la următoarea constatare: producțiunea a fost sporită și drept urmare consumatorii au tras profitul corespunzător. Fapt este că există mijloace suficiente pentru satisfacerea oricărei necesități esențiale; nu numai pentru necesitățile de prim ordin, ci chiar pentru satisfacerea necesităților de ordin secundar, cuprinse în categoria vanității și distracției.

La început, pentru satisfacerea necesităților din această categorie au apărut numai produse de o calitate superioară, care au putut să fie consumate de clasele avute. Treptat, însă, fiecărui produs de calitate i-a corespuns un bun produs în serie, un succedaneu sau un produs de imitație, cu prețuri reduse, astfel încât s'a reușit a se satisface necesitățile mulțimilor. Cinematograful, radio, terenurile de sport, sunt astăzi la îndemâna populațiilor din ce în ce mai puțin avute. În această epocă, constatăm o creștere a bunei stări generale, cu toate că s'a diminuat considerabil durata zilei de lucru. Pedeparte, prin urmare, s'a micșorat sacrificiul de muncă cerut clasei lucrătorilor și pedealtăparte, prin ușurința punerii la dispoziție a bunurilor de diferite categorii, sporindu-se și îmbogățindu-se consumul lor, s'a ridicat buna stare generală.

Nu au lipsit optimiști care să generalizeze această împrejurare și să încerce să deschidă perspective asupra situației societății, într'un moment apropiat, în care, datorită progreselor teh-

nice, cu o sfortare de muncă din ce în ce mai scăzută, se va ajunge totuși la o bună stare din ce în ce mai mare a întregii populațiuni din cauza abundenței extraordinare de bunuri.

Cu toate acestea, cei care privesc realitatea cu ochii deschiși, constată că există astăzi în omenire straturi întregi de populație subalimentate sau rău nutrite și care locuiesc, în acelaș timp, în case mizerabile și se îmbracă foarte sumar. În diferite părți ale lumii, la anumite popoare, sunt anumite zone suprapopulate, unde mizeria este foarte adâncă: China, India, Egiptul. Dar, apropiindu-ne de împrejurările dela noi, să cităm mai ales fenomenul suprapopulațiunii relative, care există în țările agricole din răsăritul și sud-estul Europei. Coincizând și cu o organizație economică rudimentară, acest fenomen are drept urmare starea de mizerie caracterizată prin subalimentarea populațiunilor rurale și, implicit, un coeficient mare de morbiditate și de mortalitate, în deosebi în păturile tinere ale populațiunii.

La o asemenea concluzie pesimistă nu se ajunge numai în raport cu aceste zone suprapopulate, din diferitele părți ale globului. În Statele-Unite, s'a crezut până de curând că nivelul vieții este ridicat. Cu toate acestea, studiile recent întreprinse de savanți au dovedit că un mare număr de persoane sunt insuficient nutrite, iar un număr și mai considerabil sânt rău nutrite. Chiar în 1928-1929, perioada de mare prosperitate americană, cea mai mare parte din familiile din acest Stat avea un regim alimentar defectos. Dela criza economică din 1930, situația aceasta s'a înrăutățit.

În Marea Britanie, regimul a cel puțin 50% din locuitori este inferior nivelului de trai dezirabil și se socoate că, pentru a ridica consumația acestei jumătăți a populațiunii cu venituri slabe numai la nivelul grupului următor, ar trebui să se urce: cu 16% cantitatea de lapte consumat, cu 15% cantitatea de unt, cu 18% cantitatea de ouă, cu 12% consumul de carne și să se mărească cu 25% cheltuelile aferente pentru fructe și legume. Chiar în acest caz, acest regim ar lăsa mult de dorit.

Deasemeni, dacă este exact că, prin instituțiunile de ocrotire socială, s'a ridicat considerabil buna starea clasei muncitorești, este în acelaș timp o constatare exactă că uneori sarcinile sociale, impuse patronilor de Stat, se repercutează și asupra consumatorului, în forma urcării prețurilor produselor, urcare care este de foarte multe ori favorizată, prin exis-

tența protecționismului vamal, care, după cum se știe, înlesnește dezvoltarea cartelurilor industriale.

În ultimii zece ani, au apărut în organizarea economică a lumii două teorii noi: deoparte, restricțiunile voluntare ale producției și de altă parte autarhia, care s'a încercat a se realiza în unele State.

Încă dela sfârșitul secolului trecut, s'a observat o tendință a vieții economice spre stabilizarea profiturilor. În acest scop, se știe că întreprinderile industriale au recurs la organizarea cartelurilor și trusturilor, cu scopul ca, înlăturând concurența, să înlesnească realizarea aceluiaș profit, an de an. În unele din aceste organizațiuni, care au pornit dela ideea stabilizării profiturilor, s'au dezvoltat însă o serie de situațiuni de quasi monopoluri sau de monopoluri. Firește, nu totdeauna aceste organizațiuni au avut o politică de sporire a prețurilor; dar nu sunt rare cazurile în care aceste monopoluri sau quasi monopoluri au luat un caracter speculativ și au dăunat, prin politica lor, claselor largi de consumatori. Uneori, ele au dus o politică de restrângere a producției și, drept urmare, de rarificare a produselor. În acest scop, nu s'au dat în lături chiar dela acumularea de stocuri și, ceea ce este mai condamabil, în unele cazuri s'au constatat distrugerii de bunuri, cum au fost spre pildă cazurile cunoscute ale arderii bumbacului sau aruncării cafelei în mare, sau denaturării și arderii grâului.

Dela 1930, de când s'a manifestat criza economică mondială, această situațiune s'a înrăutățit. Limitarea artificială a producției și distrugerea unor produse, pentru a se evita prăbușirea de prețuri și a se apăra astfel producătorii, au devenit o practică curentă.

În această materie, a apărut chiar și o intervenție a Statului, care s'a concretizat în măsuri luate pentru limitarea suprafețelor însămânțate sau pentru interzicerea plantării; uneori s'a urmărit și o politică de stocare a surplusurilor de produse, în special de cereale. Când ne amintim că această politică de restrângere a producției și de distrugere a bunurilor necesare traiului a coincis cu existența în lumea întreagă a unui număr de până la 30 milioane de șomeri, ne dăm seama de gravitatea tarei care stă la baza regimului economic. Pedeoparte, materiile prime de mare consum, — oțelul, cuprul, cauciucul, zahărul, zincul, plumbul, potasa, — intră în sfera producției, care este

limitată de carteluri și trusturi, iar pedealtăparte, grâul, bumbacul, cafeaua și altele fac obiectul restrângerii producției sau distrugerilor ordonate de Stat.

Dacă la aceasta mai adăugăm acțiunea detaiștilor, care se concertează uneori, pentru a ridica în mod arbitrar prețurile, — acțiunea speculanților din piețe care constituie așa numitele cornere, înțelegeri secrete, prin care restrâng oferta, cu tendința de a spori prețurile, — și amintim apoi politica prețurilor minimale, prin care Statul contribuie la urcarea nivelului de prețuri a unor anumite produse, putem trage concluzia că, în împrejurările care s'au dezvoltat în ultima fază a sistemului economic capitalist, asistăm la o sacrificare a consumatorului.

Nu am amintit până acum condițiunile de locuință. Este exact, însă că, în această privință, acțiunea Statelor, a comunelor și a marilor întreprinderi, în perioada de după război, a adus o contribuție însemnată la ameliorarea locuințelor, atât ale muncitorilor cât și ale celorlalte straturi de mijloc. Firește, a face casele mai sănătoase și mai primitoare este a lupta împotriva alcoolismului și împotriva morbidității. Orașanul de astăzi face uneori un efort mai mare decât ruralul și are nevoie de un repaos mai lung și, pentru a scăpa de oboseala nervoasă mai mare, are nevoie de distracție, ca să nu se mai gândească câteva ore la munca profesională. În acest scop, îi trebuie o locuință confortabilă și posibilități colective de distracție.

Stările de lucruri pe care le-am amintit nu se datoresc insuficienței materiale a bogățiilor — în era capitalistă creșterea bogățiilor a urmat un ritm vertiginos — ci ele sunt consecințele unei rele distribuțiuni a veniturilor, care împiedică progresele materiale să folosească tuturor. Nu se poate nega că s'au constatat ameliorări. Salariile s'au urcat, durata zilei de lucru a scăzut, locuința s'a îmbunătățit, atât prin contribuția patronilor industriali, cât și a Statului și comunelor. Patronii industriali au construit biblioteci, băi, terenuri de joc și sport, iar, în anii din urmă, în multe State s'a înființat în favoarea muncitorilor organizația „Muncă și voe bună”.

În aceste condițiuni, se poate constata că regimul capitalist de distribuțiune a veniturilor tinde să se amelioreze. Aceasta nu îndreptățește, însă, concluzia că activitatea economică, în acest cadru, se orientează într'un sens favorabil consumatorilor. Într'adevăr, în ultimii zece ani, am asistat la dezvoltarea unui sis-

tem economic autarhic, bazat pe ideia satisfacerii integrale a necesităților populației cu bunurile produse înăuntrul granițelor, sistem care pune înainte ideia de apărare și de expansiune a Statului, față de toate celelalte scopuri ale națiunii, și are drept urmare o sacrificare totală a consumatorului. Mijloace de plată externă, în Statele care au o organizație autarhică, sunt rezervate pentru plata de materii prime necesare industriei de înarmare, sacrificându-se aprovizionarea populației cu stocuri de alimente și celelalte articole de primă necesitate. Aceiași orientare este dată întregii producțiuni interne din țările autarhice: deviza Statului celui mai autarhic este: „întâi tunuri și apoi unt”. Acest sistem a impus populațiunii consumul surogatelor de produse alimentare, ca și de lână, bumbac, mătase, cauciuc, etc. Organizarea consumului pe aceste baze constituie, fără îndoială, un regres al nivelului de viață a populației. Produsele sunt mai scumpe și sunt de calitate inferioară.

Din această expunere, putem trage concluzia că, în ultimii zece ani, asistăm la un fenomen pe care l-am putea numi „maltusianism economic”, distrugerea de bogății, organizată sistematic de trusturi, carteluri și de Stat. Firește, acest sistem este de natură să aibă urmări cu totul defavorabile pentru consumator, căci el este complet sacrificat.

După criza din 1930, în cea mai mare parte a Statelor civilizate, s'a produs însă un reviriment: preocuparea din nou de consumatori. Trebuie să recunoaștem că, în politica de Stat, acest reviriment este mai mult un reflex al preocupării de producători, decât de consumatori. Într'adevăr, scăderea capacității de consum a avut drept urmare o agravare a situațiunii lumii producătorilor. Pentru a eși din acest impas, Statele au început din nou să se ocupe de consumator.

Din punct de vedere al doctrinei, observăm că acest reviriment se caracterizează printr'o acceptare mai generală a teoriilor cooperatiste, care, după cum se știe, pun consumatorul înaintea producătorului. Deasemenea, trebuie să amintim opoziția care s'a născut în știința economică din Anglia între cele două concepțiuni ale economiei politice: prima, care pune înainte, ca scop, averea popoarelor, formula clasică a lui Adam Smith; cea de a doua, care pune înainte, ca scop al economiei, „buna stare a tuturor”.

VI. CONJUNCTURA ȘI CRIZELE ECONOMICE

1. CONTROVERSE DOCTRINARE ASUPRA NATURII CRIZELOR ȘI CONJUNCTURII.

Se poate ajunge la o lămurire a problemei naturei crizelor economice, dacă se pornește de la divergența de păreri între Jean Baptiste Say, James Mill și Ricardo, deoparte, și Robert Malthus, de altă parte.

Cei dintâi pornesc de la constatarea că mărfurile se pot schimba pe piața economică numai contra mărfuri. Dacă ne închipuim că jumătate din totalitatea mărfurilor formează o piață pentru cealaltă jumătate și se produce un excedent dintr-o parte sau alta, aceasta este dovada că una din părți este în măsură să procure o cantitate inferioară de bunuri, iar echilibrul se restabilește prin sporirea producției de bunuri, în partea respectivă. Producția unei mărfi sporește proporțional cu cererea. Drept urmare, o supraproducție nu este posibilă. Funcțiunea de cumpărare depinde de funcțiunea de vânzare a mărfurilor.

Jean Baptiste Say spune că, dacă oamenii sunt lăsați să dispună liberi, ei vor tinde, în mod natural, să producă acele bunuri care sunt cerute mai urgent pentru satisfacerea necesităților lor. El nu neagă existența unor crize de desfacere vremelnice, dar acestea sunt numai urmări trecătoare ale unei greșite distribuțiuni a forțelor de producție. Dacă se lasă libertatea completă, aceasta dispare, prin restabilirea echilibrului între cerere și ofertă.

Malthus susține teoria supraproducției. El crede că, drept consecință a unei formațiuni prea mari de capitaluri, ce-

rerea de mărfuri trebuie să diminueze, înainte de a se fi operat posibilitățile de producție create prin aceasta.

Deosebirea între aceste teorii constă în punctul de vedere dela care pleacă fiecare. Jean Baptiste Say și ceilalți economiști care-i împărtășesc teoria văd lucrurile astfel cum ele s'ar desvolta à la longue, dacă există libertatea economică. În acest caz, supraproducția nu este posibilă, căci tendința de echilibru între cerere și ofertă este evidentă.

Malthus observă turburările trecătoare care survin în momentul în care se produce un dezechilibru între cerere și ofertă. Sub acest aspect, este evident că procesul de economisire sporită, care se traduce prin mărirea investițiilor de producție, are drept urmare imediată dificultăți de adaptare: industria de mijloace de producție se extinde, iar industriile care produc produse de consum se restrâng.

În elaborarea teoriei sale asupra supraproducției, Malthus s'a lăsat condus, probabil, de turburările momentane care se produc în viața economică prin acumularea de capitaluri.

Alți economiști pun accentul pe consumația masselor relativ redusă, cu scopul de a lămurii, prin subconsumația masselor, dezechilibrul economic dintre cerere și ofertă. Ei formulează astfel teoria subconsumației. Acel care a dat o formulare lapidară acestei teorii este Rodbertus. „Sărăcia claselor muncitoare, zice el, nu îngăduie niciodată ca venitul lor să formeze o albă pentru producția crescândă. Excedentul de producție,—care, în mâinile lucrătorilor, nu ar însemna numai o îmbunătățire a stării lor, ci ar fi totdeauna și o pârghie pentru sporirea valorii restului rămas în mâna întreprinzătorilor, înlesnind astfel continuarea exploatării lor, — apasă, în actuala situație, de partea întreprinzătorilor, valoarea întregului produs atât de jos, încât acea condiție dispăre și lasă pe lucrători, în cazul cel mai bun, în starea lor de lipsă obișnuită”.

În fond, această concepție are la bază ideea că actuala ordine economică este cauza fundamentală a crizelor economice.

Această concepție a fost susținută cu multă tărie de economistul elvețian Sismondi. El consideră drept cauză fundamentală a crizelor principiul concurenței libere și universale, care se află la temelia organizației economice din acea vreme. Acest principiu al libertății economice silește pe patroni să producă mărfuri

că prețuri joase; să reducă, în acest scop, la minimum cheltuielile de producție și, drept consecință, să diminueze salariile, iar pe lucrători îi obligă să se mulțumească cu salarii joase. Argumentarea este, însă, falsă. Raționalizarea producției are drept urmare o reducere a prețului de cost, care determină o scădere a prețurilor de desfacere, deci a nivelului costului vieții și se traduce, în fapt, printr'o sporire a puterii de cumpărare a salariilor, deci prin salarii reale mai urcate, așa cum s'a văzut, cu prilejul expunerilor privitor la teoria salariilor.

Teoria lui Karl Marx iese din cadrul teoriilor amintite mai înainte. El socotește că crizele sunt o consecință necesară și inerentă a ordinii economice capitaliste. În cursul evoluției economice a societății, se observă că capitalul variabil, adică forța de muncă, trece înapoia capitalului constant, adică a mijloacelor de producție materiale, precum și a progreselor tehnice legate de acestea. Se știe însă, că, după Marx, numai munca produce plusvaloarea în care intră și rata profitului capitalului. Deci, rata profitului capitalului are tendința să scadă. În cele din urmă, ea scade atât de mult, încât valorificarea capitalului nou format, prin investiții noi, devine imposibilă. Drept urmare, capitaliștii încearcă a se înlătura reciproc de pe pozițiile lor, printr'o concurență acerbă, ceea ce are drept consecință o depreciere a capitalurilor și chiar o distrugere a capitalurilor, șomaj crescând, salarii micșorate și în genere prețuri scăzute. Dar, salariile scăzute creează din nou posibilitatea unei rate crescânde a profiturilor, prin faptul că ele contribuie la ieftinirea costului mijloacelor de producție, materialelor, etc. De aceea, trebuie să se producă în mod natural, din timp în timp, fenomenul supraproducției, din cauza consumului social defectuos, spune Marx.

Imprejurările schimbate dela sfârșitul secolului trecut au determinat o fundamentare pe alte baze a teoriei clasicilor despre criză. Către sfârșitul secolului trecut, aproape în toate țările capitaliste au dispărut crizele, ca urmare a unor sguduiri puternice, a unor prăbușiri economice. În acest moment, atenția cercetătorilor s'a îndreptat mai mult asupra unui alt aspect al problemei și anume asupra mișcărilor oscilatorii, care se observă în evoluția economică, privită într'un anumit spațiu de timp. A început, astfel, să se studieze întregul proces al conjuncturii economice, adică fazele sale: ascensiunea, tranziția și depresiunea.

Cel dintâi care a purces la asemenea cercetări a fost economistul rus Tugan-Baranowsky, în lucrarea sa „Studien der Theorie und Geschichte der Handelskrisen in England”, apărută mai întâi în rusește în 1894. Tugan Baranowsky pornește dela acceptarea teoriei clasicilor, după care se stabilește în mod normal un echilibru între cerere și ofertă, iar supraproducția este exclusă. Cercetând, însă, fluctuațiunile procesului vieții economice, el determină cauzele nemijlocite ale acestora, în împrejurarea că diferitele ramuri de producțiune nu se dezvoltă concomitent, ceea ce are drept urmare anumite deranjări a echilibrului între cerere și ofertă. „In fazele de ascensiune, se creiază capital fix nou. Intreaga industrie capătă o stratificare specială. Producțiunea de mijloace de producțiune trece pe planul întâi. Fierul, mașinile, instrumentele, materialele de construcție se produc în cantități mai mari decât înainte. La sfârșitul acestei perioade, capitalul fix nou creat este gata; fabrici noi, vapoare, case noi sunt construite; noi linii ferate sunt executate. În acel moment, investițiunile noi încep să se diminueze. Cererea de materiale, care formează elementul capitalului fix, se restrânge. Diviziunea producțiunii încetează de a fi proporțională. Mașini, instrumente fier, cărămizi, lemn se cer mai puțin ca înainte, deoarece nouile investițiuni s’au împuținat. Cum producătorii de mijloace de producțiune nu-și pot scoate capitalul din întreprinderile lor și mărimea capitalului investit în forma de clădiri, mașini, unelte, etc. reclamă o continuare a producțiunii, (alminteri capitalurile stând fără întrebuințare, nu ar aduce dobânzi), se naște o supraproducție de mijloace de producțiune”.

Această teorie înfățișează fenomenul disproporționalității producțiunii, care decurge din parcurgerea pe linii deosebite și într’un ritm deosebit a investițiunilor în industria mijloacelor de producțiune și a investițiunilor în industria bunurilor de consum.

Această teorie a disproporționalității produse a fost apoi formulată și de alți economiști, în variante deosebite, și a devenit astfel piesă fundamentală a teoriei moderne asupra conjuncturei economice.

Unii au încercat să dea o altă înfățișare acestei teorii. Baza explicațiunii crizelor ar sta în faptul că salariile rămân la un nivel mai scăzut decât cel al prețurilor, în perioada de ascensiune a activității economice. Aceasta are drept urmare o expansiune mai rapidă a industriei mijloacelor de producțiune decât a

industrii bunurilor de consum. Deci se acumulează prea mult și se consumă prea puțin.

Se recunoaște, deci, și de adepții acestei teorii, disproporționalitatea drept cauză a crizelor. Dar, pe când înainte se socotea că aceasta rezultă dintr'o eroare de calcul a întreprinzătorilor, acum se admite că dispozițiunile întreprinzătorilor, din punct de vedere privat economic, sunt juste și deaceia necesare, deoarece felul și ritmul procesului de dezvoltare național-economică este în funcțiune de piramida veniturilor.

Crizele dispar când, prin schimbarea curenților de venituri, se stabilește raportul anterior, se scoboară acumularea și se readuce cota de mărfuri consumate în acelaș raport cu cota de capital investit.

Eroarea de calcul a întreprinzătorilor are un rol foarte însemnat. Criza de desfacere constituie pentru întreprinzători sancțiunea economică meritată de ei pentru erorile de calcul. Dealtminteri, justificarea profitului stă în riscul pe care-l preia întreprinzătorul. Dacă n'ar exista nici un risc, profitul ar fi fără nici un fel de cauză justificată. De aceea, este inclusă în noțiunea riscului și sancțiunea economică pe care o primește întreprinzătorul, dacă se produce o criză de desfacere, în urma erorii de calcul pe care întreprinzătorul a făcut-o prin amploarea dată producțiunii sale. Dacă această interpretare este justă, sancțiunea este justificată numai în cazul când întreprinzătorul este în măsură să-și procure datele necesare, pe baza cărora să poată aprecia dezvoltarea viitoare a cererii de mărfuri, pe care le produce.

Obiectul teoriei conjuncturei economice și a crizelor este să explice în ce împrejurare și pentru ce se produce această eroare economică, din partea întreprinzătorilor. Deasemeni, obiectul teoriei conjuncturei este, în acelaș timp, să explice pentruce, într'o conjunctură ascendentă, toți întreprinzătorii sunt cuprinși de un optimism care-i orbește în dispozițiunile de expansiune a afacerilor lor. Această teorie a erorii de calcul sau mai bine zis așezarea erorii de calcul la baza teoriei crizelor este adoptată și de economiștii englezi moderni, Marshal și Pigou.

Dela începutul secolului al 20-lea, în studiul conjuncturei și crizelor, se aplică metoda inductivă, adică se folosește istoria mișcărilor conjuncturale pentru fundamentarea teoriei economice. În această privință, este clasică opera lui Lescure „Les

crises générales et périodiques de surproduction", apărută întâi la 1907 și de atunci până astăzi într'o serie de edițiuni.

Problema care se pune în cercetarea obiectivă a crizelor, după concepția lui Cassel, este a se cerceta ce schimbări reale se petrec în economia națională în tranziția dela perioada de ascensiune la cea de depresiune economică.

2. NATURA, CAUZĂ A FLUCTUAȚIUNILOR ECONOMICE.

Este natural ca, factorii cari determină fluctuațiunile economice să nu poată fi alții decât cele trei elemente care determină producțiunea: forțele naturale, capitalul și munca. Tocmai în aportul diferit al celor trei elemente, în diferitele faze ale procesului economic, stau cauzele fluctuațiunii conjuncturei economice.

Le vom examina pe fiecare în parte, începând cu natura.

Omul are o capacitate foarte mare de a folosi avantajile naturale și a se adapta, în acelaș timp, capriciilor naturii, prin studierea lor. Toată evoluția omenirii este dominată de această tendință a omului de a ajunge el stăpânul forțelor naturale. Progresele științei și ale tehnicei au înlesnit omului să folosească forțele naturii, iar acolo unde împotrivirea naturii, prin capriciile ei, a fost mare, omul a isbutit, sau să prevină consecințele unor anumite fenomene naturale, sau să caute să se pună la adăpost de urmări defavorabile.

În această privință, îndeosebi în domeniul agriculturii, avem o serie de exemple: studiul climei a ajuns la o astfel de perfecțiune, încât el aduce o contribuțiune neprețuită în desvoltarea agriculturii. Alegerea metodelor de cultură și a plantelor potrivite pentru diferitele soluri se face astăzi după cercetări științifice asupra calităților solului sau a distribuțiunii ploilor. Chiar și felul de îngrășăminte, care se folosește, este în raport cu cunoașterea exactă a calităților solului și cu distribuția ploilor, în diferite regiuni.

Alte exemple putem să găsim în domeniul industriei construcțiilor. Aceasta era considerată până de curând, ca o industrie de sezon. Studiindu-se condițiunile naturale, s'a înlăturat, într'o măsură foarte mare, caracterul de industrie de sezon al acestei ramuri de producțiune, industria de construcții putând

ajunge să aibe înfățișarea de industrie de montaj și prin aceasta să iasă din condițiunile impuse de sezonul neprielnic. În acelaș sens conlucrează metodele noi de producțiune și aplicarea mașinilor, în această importantă ramură industrială.

Cu toate acestea, forțele și capriciile naturii trec dincolo de puterea omului. Dezastrele forțelor elementare sunt de natură să determine pagube foarte mari, sau întreruperi a activității oamenilor, sau pierderi de forțe omenești, care micșorează capacitatea de lucru a societății.

În afară de acestea, în domeniul agriculturii, variațiunea recoltelor, dela cele abundente, trecând prin cele mediocre și oprindu-ne la cele slabe, nu poate să nu aibă urmări asupra situațiunii economice, în diferite momente. Asemenea rezultate defavorabile au o influență foarte mare asupra întregii economii naționale și a ritmului ei de desvoltare. Evident, astăzi nu mai există oscilațiuni mari de prețuri pentru cereale, ca în timpurile mai vechi, din cauza ușurinței transportului cerealelor, din regiunile abundente în regiunile de lipsă, prin care se ajunge la o echivalare a prețului în diferite regiuni. Dacă se consideră lumea întregă ca o unitate, oscilațiunile recoltelor și consecințele lor asupra prețurilor apar astăzi foarte mici. Dar, stabilitatea relativ mare a recoltelor mondiale și, prin aceasta, a prețurilor mondiale, nu trebuie să ne înșele asupra consecințelor pe care un minus sau un plus de recoltă le poate avea pentru o țară, creind dificultăți de adaptare, care, la rândul lor, au urmări mai mult sau mai puțin serioase asupra întregii economii naționale a acelei țări, ce se traduc prin fluctuațiuni în desvoltarea vieții economice a acelei țări.

Economistul german Dietzel a examinat într'un mod pregnant urmările social-economice ale fluctuațiunilor recoltelor. Un minus de recoltă se traduce printr'un minus de activitate economică, care are drept urmare o deplasare a forțelor de producțiune și totodată a capacității de consum.

Dacă, după o recoltă slabă, urmează o recoltă normală sau chiar supranormală, procesul de restabilire, în împrejurări dealminteri stabile, nu se poate face fără dificultăți național-economice mai mult sau mai puțin importante. Că recoltele deficitare produc deranjări, este ușor de închipuit. Dietzel arată însă că și recoltele excedentare pot provoca situațiuni conjuncturale nefavorabile. Recoltele abundente au drept rezultat o scoborîre a

prețurilor produselor agricole, în profitul consumatorilor. Dar, împărțirea profitului produs de consecințele unei recolte abundente atârnă de următoarele împrejurări: o recoltă sporită față de anii precedenți necesită un plus de capital, explicabil chiar numai prin cheltuielile de strângere a recoltei, prin întrebuițarea unui număr mai mare de mașini. În urma unei asemenea recolte abundente, trag profit în genere posesorii de capitaluri lichide, care le pot împrumuta agricultorilor, pentru a face față cheltuielilor sporite ale recoltei, precum și un mare număr de industrii, care pun la dispoziție mașinile, instrumente, aparatele necesare.

În al doilea rând, o recoltă mai mare reclamă un număr mai mare de lucrători agricoli. În același timp, cum, și din cauza abundenței, sporește cererea de bunuri de consum din partea agricultorilor, se va produce și o sporire a cererii de lucrători, în unele industrii. Aceasta va avea drept urmare o urcare a salariilor, o înviore generală a industriilor de consum de articole de masă și, deci, o deplasare a forțelor de producție spre industriile care produc bunuri de consum.

Evident, recoltele următoare nu pot da mereu plusuri. Se poate să urmeze, după o recoltă abundentă, o recoltă mediocră sau una deficitară. Și într'un caz și în celălalt, un proces de restabilire, de readaptare, este necesar, cu cât mai repede cu atât mai bine. Cu cât s'au imobilizat mai multe bunuri economice, cu atât mai dureroase vor fi metamorfozele regresive. Dacă vacile grase au provocat o ascensiune conjuncturală, îndată ce curba recoltei se îndoie din nou, dacă vine după o recoltă mijlocie o recoltă slabă, spune Dietzel, aceste fluctuațiuni se accentuează, datorită mărimii recoltelor, prin apariția elementului speculativ în piața produselor agricole.

Dar, economistul Dietzel neagă aserțiunea altora, după care ar exista o regularitate în succesiunea crizelor naturale, opunându-se concepției economistului englez Jevons, care socotea că crizele economice ar sta în legături cauzale cu oscilațiunile periodice de climă în toate părțile lumii. Jevons socotea că aceste oscilațiuni de climă ar fi urmarea valurilor de căldură pornite dela soare, care ar apare în mijlociu la 10-11 ani. Un aport mai mare de căldură era socotit de natură a îmbunătăți recolta, a spori necesitățile de capital, a face comerțul mai profitabil și a contribui la sporirea siguranței care trebuie să formeze o bază pentru o

piață de investiție. Invers, un aport mai redus de căldură ar micșora recoltele, ar diminua necesitățile de capital, ar face comerțul nerentabil și ar contribui la răspândirea unei atmosfere de nesecuritate, care ar împiedica orice investiție.

Cercetările recente n'au descoperit existența unor asemenea valuri de călduri, care ar apare la 10-11 ani. Afară de aceasta, știința agricolă consideră ca o erezie consecințele atribuite valurilor de căldură, în raport cu abundența recoltei. Dimpotrivă, când valul de căldură este prea mare, el are efect pus-tiitor asupra recoltei. Deasemeni, nici în economia politică nu sunt motive astăzi care să sprijine teza după care crizele economice ar reveni la perioade regulate.

3. CAPITALUL CA FACTOR DE CONJUNCTURĂ.

Problema fundamentală, în legătură cu rolul pe care îl au mișcărilor de capital în desfășurarea conjuncturei economice, poate fi bine lămurită dacă se începe prin a se deosebi piața monetară de piața de capital.

Piața în care se tratează dispozițiunile asupra capitalurilor, cu alte cuvinte piața de credit, se poate deosebi în două: piața monetară și piața de capitaluri. Caracteristice pentru fiecare din aceste două piețe sunt mișcărilor de prețuri, deci mișcărilor de dobânzi, care sunt, după cum vom vedea, deosebite pe fiecare din cele două piețe.

În piața monetară se observă oscilațiuni continue a mărimii dobânzii, — în decursul timpului se pot constata fluctuații de la 1 la 3, sau chiar 4, în mărimea dobânzilor, — pe câtă vreme în piața capitalurilor dobânda maximă și dobânda minimă se deosebesc numai printr'o fracțiune minimală.

Trebue să explicăm pentru ce oscilează așa de mult dobânzile în piața monetară. Această deosebire între modul în care se prezintă dobânzile pe cele două piețe, este, la prima vedere, surprinzătoare, întrucât în ambele piețe există acelaș fel de ofertă: ofertă asupra dispoziției capitalului și anume în forma de bani.

Din punct de vedere național-economic, deosebirea între piața capitalurilor și piața monetară constă în următoarele: piața monetară este centrul de finanțare a unei economii naționale date, aflate în mișcare; piața capitalurilor este un centru de finanțare a unei economii naționale desfăcută de dinamica întâm-

tâmplărilor, privită ca un fenomen permanent. Pe piața capitalurilor, dobânda are forma unui preț durabil, static; pe piața monetară, dobânda se prezintă ca un preț dinamic, regulator al oscilațiilor temporare ale conjuncturei economice.

Insemnătatea pieței monetare este mare, pentrucă ea joacă rolul de rezervor, în cursul mișcării capitalurilor. Pe piața monetară se primesc mijloacele temporar disponibile, cu care se satisfac necesitățile de credit pe termen scurt, care nasc în cursul normal al dezvoltării vieții economice. Deaceea, pe piața monetară se observă o continuă mișcare de bani, care se adună și bani care se împrumută. Dacă creditele obținute în piața monetară sunt întrebuințate direct pentru a se produce bunuri de capital, aceasta se face numai cu presupunerea că în scurt timp aceste fonduri, folosite pentru producțiunea de bunuri de capital, vor fi eliberate, pentru a fi puse din nou la dispoziția altor producători. De exemplu, o fabrică care produce mașini se împrumută, cumpără materii prime și plătește salarii. Mașinile se vând și fabricantul obține din nou mijloace lichide, cu care plătește creditul anterior. Dacă are nevoie, el folosește din nou credite, pentru a continua mai departe producțiunea.

Piața monetară se folosește numai în raport cu avansarea procesului tehnic de producțiune. Creditul obținut se întrebuințează de întreprinzători treptat, pe măsura avansării producțiunii, restul sumelor fiind lăsate mai departe în bănci, pentruca ele să le plaseze, pe termen scurt, pentru a produce o dobândă. Mijloacele care circulă pe piața monetară stau la dispoziția celor în drept a dispune, într'o măsură și pe termene foarte diferite. Capitalul tinde să fie continuu întrebuințat, fie chiar și pentru o singură zi, ca să producă dobândă. Mărirea dobânzii este în raport tocmai cu gradul de penurie a capitalurilor aflate pe piața monetară. În acelaș timp, dobânzile sunt în legătură și cu termenul împrumuturilor și cu forma împrumuturilor. Mărirea dobânzii este deosebită, după cum avem deaface cu operațiuni de avansuri, scont, report, lombard ș. a. m. d. Nivelul dobânzii servește ca regulator al volumului creditului, în raport cu volumul tranzacțiunilor. Indată ce cererea de împrumuturi este mare, corespunzând unui volum de tranzacțiuni în creștere, dobânda se urcă și, în acest mod, nevoile de credit se adaptează la volumul tranzacțiunilor economice.

Pe piața capitalurilor, se încheie operațiuni de împrumuturi

pe termen lung. Înainte de toate, pe piața capitalurilor trebuie să se găsească acel minimum de mijloace, care este necesar în mod continuu, în orice împrejurări, pentru a satisface nevoile de investițiuni. Dacă există la un moment dat un grad de supraocupațiune în industrie și necesitățile de credit nu pot fi împlinite de disponibilitățile pieții de capitaluri, acestea sunt întregite, folosindu-se mijloacele pieții monetare. Dimpotrivă, în cazul când gradul de ocupațiune în industrie este sub normal, excedentul de mijloace de credit de care dispune piața de capitaluri se lasă la dispoziția pieții monetare, ca să fie întrebuințat provizoriu, în împrumuturi pe termen scurt. În cursul unui ciclu conjunctural, dar chiar și în cursul unui singur an, există astfel o gamă întreagă de posibilități de întregire a mijloacelor care lipsesc pe o piață, cu mijloacele disponibile pe altă piață; chiar între diferite grupe de industrii sau de întreprinderi economice asemenea întregiri sunt, în genere, posibile.

Piața capitalurilor mai are și altă funcțiune importantă. Ea pune la dispoziție capitalul necesar pentru a putea aștepta folosirea unor instalațiuni durabile. Fabricantul care produce o marfă o desfăcă imediat pe piață și realizează astfel mijloacele financiare care au fost întrebuințate pentru producerea ei. Dar, întreprinzătorul, care construiește un număr de case, investește banii și trebuie să aștepte o perioadă de timp, până când casele sunt gata și se găsesc cumpărători pentru ele. Pentru această perioadă de timp, mijloacele de credit se găsesc pe piața capitalurilor. Dar piața capitalurilor poate pune la dispoziție mijloacele necesare pentru ca bunurile de producțiune nou create să fie preluate numai dacă s'a format în prealabil o cantitate de capital nou, prin economisire. Dacă nu este cazul însă, atunci nu se produce lichidarea mijloacelor puse la dispoziție temporar de piața monetară, prin mijlocul pieții capitalurilor, lichidare presupusă în momentul când s'a îndrumat producțiunea spre producerea de mașini, fabrici, case, vapoare și alte asemenea bunuri durabile; iar bunurile durabile produse silesc capitalul disponibil, care pe piața monetară avea misiunea să împrumute pe termen scurt, să-și părăsească această misiune și să înlocuiască mijloacele pe termen lung, care lipsesc pe piața de capitaluri. Urmarea acestui fapt este o urcare a dobânzii pe piața monetară. Invers, în cazul când economiile disponibile pe piața capitalurilor nu se plasează în bunuri durabile (în construcțiuni de case, vapoare, fabrici,

mijloace de producțiune, etc.) din cauza lipsei de securitate, atunci ele sporesc mijloacele pieții monetare și drept urmare dobânda scade.

Piața monetară a fost denumită „păzitorul porții pieții capitalurilor”. Ea preia pe întreaga piață de credit funcțiunea să reguleze necesitățile de credit, în raport cu gradul penuriei capitalurilor. Acest lucru este posibil pentru că oferta de capitaluri pe piața monetară este elastică și corespunde unei cereri elastice de credite, astfel că, îndată ce se urcă dobânda, cererea de credite poate să se comprime, până când se realizează adaptarea necesară.

Dimpotrivă, pe piața capitalurilor, cererea având de obiect realizarea de bunuri durabile, este de o mărime dată și creiază automat o ofertă de capital corespunzătoare. Bunurile durabile fabricate nu pot să fie desfăcute în părțile din care s'au alcătuit. De exemplu, o casă nu se mai poate desface în elementele din care este compusă, decât doar prin dărâmarea ei și deci prin distrugerea valorii pe care o reprezintă. În anume cazuri, producătorii de bunuri durabile pot însă să fie siliți să le vândă sub cost. Dacă nu se găsesc cumpărători și deci dacă producătorii s'au înșelat asupra capacității de absorbire a pieții, ei pierd, dar și piața monetară pierde dispoziția asupra capitalurilor pe termen scurt.

Aceste considerațiuni explică una din cele mai însemnate cauze a mișcării conjuncturii economice. O conjunctură ascensională începe cu o dobândă relativ joasă, pe piața monetară, ceea ce determină pe producătorii de bunuri durabile să producă mult. Acest fapt se întâmplă simultan în diferite domenii de producțiune. Se construiesc fabrici, linii de cale ferată, locomotive, vapoare, automobile, mașini, etc. Piața monetară pune la dispoziție mijloace pentru producțiunea tehnică a acestor bunuri.

Se presupune că procesul de economisire va continua și că, deci, vor exista disponibilități de capitaluri pentru a se prelua bunurile durabile fabricate. Cu cât crește producțiunea, cu atât se cer mai multe credite pe piața monetară. Ca urmare, dobânda se urcă și se menține speranța că mărfurile gata vor putea fi desfăcute. Însă, cum se adună la un moment dat prea multe asemenea speranțe, în prea multe direcțiuni, și cum producțiunea s'a extins în toate aceste direcțiuni, la un moment dat se face constatarea că toată lumea s'a înșelat asupra capacității de ab-

sorbțiune a pieții. Această constatare este cu atât mai fatală, cu cât, între timp, ca urmare a ridicării dobânzilor și salariilor, s'a urcat și costul de producțiune, instalațiunile noi fiind construite într'o perioadă de prețuri urcate. În aceste condițiuni, piața monetară va suferi provizoriu consecințele supraevaluării formării capitalurilor, prin economisire, deoarece piața capitalurilor nu va fi în măsură să procure creditele pe termen lung, care să înlocuiască creditele provizoriu luate de pe piața monetară. Drept consecință, piața monetară primește mai puțini bani decât a împrumutat în perioada de ascensiune. Dobânda de pe piața monetară continuă să se urce și producțiunea de mijloace de producțiune, — unelte, mașini, etc. — trebuie oprită. O conjunctură descendentă apare la orizont.

Această desfășurare a procesului economic se explică, în teoria conjuncturei, prin eroarea de evaluare a întreprinzătorilor, prin urmare, printr'un factor de ordin psihologic. Inșă, dacă acest factor se ivește în cursul conjuncturii și revine după un anumit timp, aceasta se explică prin felul în care sunt angrenate întreprinderile economice, în deosebi prin aceea că, la intervale de timp, este foarte ușor a se obține credite ieftine care înlesnesc să se înceapă o nouă producțiune de bunuri durabile, deci să se construiască fabrici noi, vapoare, locomotive și alte asemenea mijloace de producțiune. Dar, tot la intervale devine extrem de greu să se desfacă pe piață produsele finale și să se libereze, astfel, drumul pentru noi activități economice.

În perioada de conjunctură descendentă, formarea de capitaluri, prin economisire, se va reduce, un interval de timp. Afacerile sunt, în acest timp, slabe și deci profiturile scad. Dar, un alt izvor de capital devine temporar mai productiv. Consumatorul și lucrătorul pot să economisească mai mult, căci se produce un decalaj între nivelul salariilor și al prețurilor de detaliu. Salariile, urcate în timpul conjuncturei ascendente, se scoboară mai încet, în cursul fazei descendente, decât prețurile de detaliu, astfel încât consumatorii și salariații au posibilitatea să economisească relativ mai mult.

Dacă, cum este natural, cererea de capitaluri pe piața monetară scade, în această perioadă, ca urmare a diminuării spiritului de întreprindere, pe când procesul de economisire continuă, fondul de capitaluri se va reface treptat și se va produce o destindere. Din nou, spiritul de întreprindere apare în direcțiunea

producției bunurilor durabile. Creditele, înghețate în perioada descendentă, se lichidează. Lichiditatea pe piață se mărește, până când începe o nouă perioadă de ascensiune și în industria mijloacelor de producție.

Intre aceste fluctuațiuni, piața capitalurilor este numai foarte puțin atinsă. Piața monetară stă la poarta ei și o ține departe de urmările fluctuațiunilor conjuncturale. Disponibilitățile de capital, luate temporar din piața monetară, exercită o influență sensibilă asupra gradului de penurie și prin aceasta asupra mărimii dobânzii.

Capitalul adus pe piața capitalurilor, prin economisire, oscilează puțin, în raport cu capitalul total investit. Partea permanentă, statică, care regulează piața capitalurilor, ceea ce se numește în limbajul comun dobânda uzuală a țării, se influențează foarte puțin de aceste fluctuațiuni. Dobânda împrumuturilor de Stat celor mai bune rămâne, în această perioadă, foarte puțin atinsă de fluctuațiunile în jos și în sus ale dobânzii de pe piață.

Opinia publică leagă de obicei fenomenele dela bursa de efecte cu fluctuațiunile economice. În oscilațiunea cursurilor, opinia publică vede oglinda situațiunii conjuncturii. Se afirmă că pierderile speculațiunii la bursă înseamnă o mișcare de avuție națională egală cu pierderea corespunzătoare diferenței de curs la care se lichidează tranzacțiunile de titluri. Această afirmare este inexactă. La bursă, unii pierd, alții câștigă, deci economia națională, ca întreg, nu sărăcește.

Dar, este drept, speculațiunile de bursă pot avea efecte defavorabile pentru economia națională. În primul rând, speculanții nu plasează din nou în întregime câștigurile, în activitate productivă, ci câștigurile lor ușoare sunt foarte dese ori transformate în cheltueli de lux inutile.

În al doilea rând, — și acest efect defavorabil este mai important, — dacă urcarea de cursuri, provocată prin speculația la bursă, se transformă într'un crah, acesta produce panică, situațiune care are o influență cu totul nesănătoasă asupra vieții economice.

Tot așa de inexactă este părerea că bursa ca atare ar susține economiei naționale mijloacele pentru procurarea de capitaluri productive. Capitalul care se pune la dispoziția pieții de efecte trebuie să se elibereze în altă parte. Dacă, prin inter-

mediul speculațiunii, se urcă deverul tranzacțiunilor la bursă și cursul acțiunilor, aceasta este evident un indiciu că s'a adus la bursă capital din afară. Dar, în acelaș timp, bursa de efecte dă înapoi tot atâta capital, întrucât ea dobândește efecte sau obligațiuni dela proprietarii lor anteriori. Prin aceasta, industria este pusă în poziție de a-și lichida creditele la bănci. Băncile pot ajuta speculațiunea dela bursă, prin acordarea de credite, în formă de așa numite credite de report, credite pe termen scurt, cu un caracter foarte lichid. Pedeałtăparte, ele pot acorda concursul lor industriei și comerțului, pentru emisiunea nouă de acțiuni, încurajată de ascensiunea cursurilor în bursă. Prin aceasta se face posibilă extensiunea întreprinderilor și noi investiții, dacă se formează capital suficient.

Insfârșit, se mai obiectează că excesul speculațiunii în sus și în jos dela bursă ar fi cauza fluctuațiunilor violente ale conjuncturii economice. Nu există o dovadă în această privință din datele pe care le avem asupra problemei. Mișcările bursei nu merg paralel cu fluctuațiunea conjuncturii economice. Deobiceiu speculațiunea asupra acțiunilor la bursă își începe activitatea în timpul depresiei economice. Atunci sunt credite de report și de lombard abundente, ceea ce constituie un îmbold la speculațiune. În timpul fazei ascendente, cursurile ajung deobiceiu la maximum, iar când ascensiunea se apropie de vârf, conjunctura favorabilă de bursă deobiceiu a trecut. În acest timp este nevoie de capitaluri pentru industrie, iar băncile, care trebuie să ajute industria cu capitaluri, restrâng creditele de bursă, ceea ce are drept urmare o cădere a cursurilor la bursă tocmai în momentul când viața economică este înfloritoare.

4. MUNCA CA FACTOR DE CONJUNCTURĂ.

Drept urmare a imposibilității de a îndruma natura în sensul dezvoltării unei economii egal progresive, precum și a aparițiunii periodice a lipsei relative de capitaluri, ce se datorește procesului neregulat de economisire care deranjează, după cum am văzut, mersul producțiunii, vom constata oscilațiuni și în ceea ce privește folosirea forței de lucru a muncitorilor. Aceasta cu atât mai mult cu cât factorul muncă este foarte greu de plasat. Nu se constată însă acelaș fel de influență a conjuncturii,

în toate piețele de muncă. Industria bunurilor de producție se resimte mai puțin de influența conjuncturei decât industria bunurilor de consum.

Subevaluarea nevoilor de consum pedeparte și supraevaluarea posibilităților de formare a capitalurilor pedealtăparte, provoacă o tensiune a producției, urmată de necesitatea unor adaptări bruscate. Industria intensivă în capital are o nevoie mai constantă de lucrători decât industria intensivă în muncă. Aceasta, din cauză că prima are nevoie de un număr de lucrători specializați, care nu variază decât foarte puțin cu oscilațiunile economice, pe câtă vreme industria al cărei proces de producție se întemeiază mai mult pe factorul muncă, este supusă la fluctuațiunile conjuncturei, întrucât sporirea producției sau restrângerea producției este factorul determinat al creșterii sau micșorării numărului lucrătorilor folosiți.

Este o regulă după care prețurile urcate ale mărfurilor nu provoca o cerere sporită corespunzătoare a forțelor de muncă. Această regulă se explică prin următoarele împrejurări:

Întreprinzătorii pot spori producția, în cazul când cererea de mărfuri crește, fără ca să mărească numărul lucrătorilor. În acest scop, folosind același număr de lucrători, întreprinzătorii pot să sporească temporar numărul orelor de muncă, introducând ore suplimentare; ei pot apoi să folosească temporar lucrători la domiciliul lor propriu, dându-le anumite lucrări precise. În același timp, întreprinzătorii pot să profite tocmai de o sporire a cererii, pentru a introduce metode de organizare rațională a muncii, care, după cum se știe, au drept urmare o sporire a productivității. În sfârșit, întreprinzătorii pot, în asemenea perioade, să adopte pe o scară mai întinsă mașini perfecționate care fac economie de lucrători.

În măsura în care, prin asemenea mijloace, se produce o urcare a producției văzută à la longue, se va spori, evident în timp, și cererea de lucrători. Dar temporar, adică într'un moment în care se realizează tocmai progresul tehnic, prin unul sau altul din mijloacele amintite, se produce șomajul tehnic, se sporește numărul lucrătorilor rămași fără de lucru. Greutatea de deplasare și de substituie a forțelor de lucru, care se constată în general, are drept urmare că compensarea între diferitele piețe ale muncii funcționează defectuos, în orice caz cere timp. Din această cauză, se poate observa adeseori în același timp

pedeoparte șomaj, adică lucrători cari au capacitatea și voința de lucru și nu găsesc prilej de muncă și pedealtăparte fenomenul invers al lipsei de lucrători.

Problemele ce decurg din această situațiune sunt multiple și sunt legate de următoarele împrejurări:

Intâi, există o diversitate a cunoștințelor tehnice cerute muncitorilor în diferite piețe ale muncii. In genere, muncitorii se împart în calificați și necalificați. Intre muncitorii calificați deosebim muncitori cari sunt instruiți în mod sumar, într'un timp scurt, ca să asiste mașinile și instrumentele de lucru; muncitori specializați, acei cari trec prin o perioadă mai scurtă sau mai lungă de ucenicie și uneori chiar printr'o școală tehnică; și, în sfârșit, muncitorii necalificați, acei cari sunt introduși de azi pe mâine în procesul de muncă și prestează o muncă brută.

In desvoltarea industriei capitaliste, observăm două tendințe. Prima, o tendință de a se economisi utilizarea muncii brute, întrucât fiecare lucrător plasat înseamnă o cheltuială. Se socoate că randamentul obținut poate să fie mai mare dela un lucrător care ar avea și numai cea mai sumară pregătire. A doua tendință, inversă, constă în a transforma procesele de muncă specializată, care necesită prin urmare întrebuințarea de lucrători specialiști, în procese de muncă mecanizată, deci a înlocui lucrătorii specialiști cu lucrători deprinși a manipula mașinile, sporind numărul și felul mașinilor, în organizarea procesului de producțiune.

Prin aceste două tendințe și în deosebi prin cea din urmă, s'a mărit mobilitatea lucrătorilor, adică posibilitatea deplasării lor dela un fel de muncă la altul.

A doua împrejurare apare din diferența forței de încordare spirituală a muncitorilor. Economia națională modernă cere dela muncitori, într'o măsură crescândă, o capacitate de concentrare și o energie mai mare, grije deosebită de executarea lucrului și un sentiment de responsabilitate. Asemenea însușiri nu se găsesc însă la toate categoriile de lucrători. Fiecare întreprindere își creiază o asemenea elită de lucrători. Această categorie este mai ferită de oscilațiunile conjuncturii economice, întrucât chiar și în vremurile de criză, când patronii sunt obligați să restrângă producțiunea, ei mențin mai departe angajați lucrătorii de elită, ceeace se oglindește și în împrejurarea că statisticile privitoare la șomaj arată o proporție cu mult mai mare de tineri față

de bătrâni, elita de muncitori fiind, în general, formată din oameni mai în vârstă.

A treia împrejurare constă în diferența de voință de adaptare a muncitorilor. Principiul fundamental de organizare a muncii în vremurile de astăzi este libertatea de alegere a profesiei. Fiecare, după înclinarea sa, după voința sa, este în drept și liber să se îndrepte către o profesiune sau alta. Din punct de vedere social acest principiu are o deosebită valoare.

Dar nu este mai puțin adevărat că, în procesul de adaptare a muncitorilor, libertatea de alegere a profesiei constituie adesea obstacole național-economice de neînving. Se observă astfel că, datorită preferințelor sociale, informațiilor asupra avantajelor unei profesii față de alta, organizării învățământului profesional și altor asemenea factori, se produce în anumite grupe de profesii o suprapopulare, în timp ce alte profesii sunt dezertate. În general, se observă o criză de lucrători agricoli, o criză de lucrători pentru lucrările de edilitate, o criză de lucrători minieri și în unele State, pentru că să se organizeze producția, în aceste categorii de întreprinderi, este nevoie, din timp în timp, să se facă apel la lucrători din alte țări.

Lipsa de voință de adaptare este uneori o urmare a unei tactici a sindicatelor muncitorești, care urmăresc să țină în mod artificial un nivel urcat de salarii, limitând de pildă numărul ucenicilor admiși în acea profesiune sau îngreunând ascensiunea ucenicilor la calitatea de lucrători sau folosind alte asemenea procedee. În această privință trebuie să observăm că cererea de lucrători este în funcțiune și de nivelul salariului. Dacă salariile sunt urcate artificial, acest fapt reține pe patroni să angajeze lucrători. Salariile prea mari nu pot să îndemne întreprinzătorii să extindă producția. De aceea, în deosebi în vremurile de criză, menținerea, în mod artificial, fie prin acțiunea sindicală, fie prin intervenția Statului, a salariilor la un nivel prea mare în raport cu nivelul prețurilor din acea perioadă, constituie un obstacol la continuarea activității economice și duce la o sporire a șomajului.

A patra împrejurare constă în diferența de capacitate de adaptare a lucrătorilor. În această privință, trebuie subliniat că, dacă nu există o organizație a burselor muncii, care să înregistreze pedeaparte lucrătorii fără lucru și cererea de lucrători pe-

dealtăparte, pentruca astfel să se organizeze compensarea lipsei de lucrători și cererilor de lucru pe întreg cuprinsul unei țări, procesul de adaptare a muncii este anevoios, deoarece capacitatea de adaptare a lucrătorilor este foarte mică. Nu este suficient însă să existe numai o organizare a burselor muncii, sau a bursurilor de plasare, ci este necesar să se acorde lucrătorilor ajutoare de călătorie; să se unifice condițiunile școlare, pentru ca pregătirea lucrătorilor să se facă în condițiuni uniforme; să existe anume cursuri de readaptare, care să-l pregătească pe lucrător pentru o nouă profesiune, în cazul când în vechea lui profesiune nu mai există posibilități de lucru; să se dea avantaje de locuit, pentruca migrațiunea lucrătorilor să fie înlesnită.

Din cauza acestor dificultăți de adaptare, cel mai trist fenomen social, șomajul, își găsește o răspândire mai mare decât ar corespunde cauzelor economice care îl produc. Șomajul este un fenomen care reprezintă un capăt de acuzare principal împotriva ordinii economice capitaliste. Faptul că pot să existe lucrători valizi, pregătiți, dornici de a-și pune în valoare capacitatea lor de lucru și nu li se dă posibilitatea, evidențiază fără îndoială un defect în organizarea economiei moderne.

Pretutindeni, Statele organizează asistența șomajului. Această asistență se face pe două căi: asistența productivă, constând în ajutorarea șomerilor prin acordare de lucru, — Statul, județele și comunele creind prilejuri adiționale de lucru, organizând lucrări de interes obștesc; sau asistență propriu zisă, adică asistență în bani, care și aceasta poate să fie de două categorii: să se bazeze pe o asigurare împotriva șomajului, sau să fie propriu zis o asistență din bugetul Statului. Atât cea dintâi, calea asistenței prin muncă, cât și cea de a doua, asistența propriu zisă, exercită anume influențe, după modul cum sunt organizate, asupra oscilațiunilor pieții muncii.

5. CRIZELE ECONOMICE.

Perioada de ascensiune a vieții economice este o urmare a creșterii aportului factorilor de producțiune, în special a forțelor naturale și a capitalului, căci, după cum am văzut, folosirea factorului muncă are un caracter mai constant. Se produce atunci necesitatea unui nou echilibru. Acesta nu se poate stabili fără

o schimbare în nivelul de prețuri și, în cele din urmă, prin adaptări succesive, se descoperă un preț nou care servește de regulator al vieții economice.

Dar, din expunerea de până acum, rezultă că nouile posibilități economice sunt de regulă supraevaluate de întreprinzători. Se nasc pretențiuni noi, cărora factorii de producțiune existenți nu le pot corespunde. Fiecare stratificare nouă de preț este legată de mișcarea conjuncturei și aduce anumite posibilități de profituri în folosul întreprinzătorului. Acest fapt creiază o dispoziție speculativă în mijlocul întreprinzătorilor. Prețurile nu mai sunt suficiente ca să creeze ordinea în mod automat. Astfel, adaptarea la noul preț static se face printr'o ocolire trecând printr'o urcare, urmată de o scădere. Prăbușirea înseamnă criză. În mișcarea conjuncturei, diferitele unități economice se angrenează perfect; una urmează ritmul celeilalte. Cât timp lucrurile se petrec astfel, conjuncturile, fie ascendente, fie descendente, nu sunt fenomene îngrijorătoare. Conjunctura deschide chiar drumul spre progrese tehnice și economice. În deosebi, perioadele de depresiune economică, caracterizate prin scoborîrea prețului, sunt considerate de toți economiștii ca momente care stimulează progresul tehnic. Un exemplu de la noi: în timpul depresiunii economice mondiale din 1929-1933, industria de petrol, pentru a face față situațiunii prețurilor joase, a introdus metode tehnice superioare și a redus la jumătate prețul de cost. Depresiunea economică stimulează, prin urmare, progresul tehnic și economic.

În timp de criză lipsește însă o asemenea consecvență în mișcările economice. Continuitatea este întreruptă. Calculația prețurilor de către întreprinzători este imposibilă; panica se propagă în jos și catastrofele economice se înmulțesc.

Asemenea crize pot să rezulte dintr'o supraîncordare a conjuncturii ascendente. Aceste crize sunt cunoscute sub denumirea de crize endogene, adică crize care rezultă din însăși mișcările vieții economice, într'un moment de supratensiune a unei mișcări ascendente.

S'a socotit că asemenea crize nu vor mai reveni. S'a pus o speranță deosebită în cooperarea dintre băncile de emisiune ale marilor State care, prin politica scontului, — urcând procentul scontului la momentul potrivit, — sunt în măsură să prevină exagerarea de afaceri, prin restrângerea de credite. Deasemeni,

s'a socotit că odată cu concentrările economice în industrie, în comerț, în bănci, s'a introdus un element de constrângere la o calculațiune mai exactă și, prin aceasta, s'a adus o contribuție la prevenirea turburărilor primejdioase ale procesului continuu al vieții economice. Aceste speranțe s'au arătat însă deșarte. Ele n'au ținut seama că alți factori pot interveni, cară să accelereze revenirea la împrejurările care provoacă crizele endogene.

Criza mondială dela 1929 a dat o desmințire acestor speranțe. Intr'adevăr, în deosebi două împrejurări au contribuit la grăbirea crizei dela 1929. Prima împrejurare este supraprotectionismul vamal, îngrădirile vamale crescânde care au sporit continuu în perioada anterioară anului 1929 și care au împiedecat circulația normală, între diferite popoare, a mărfurilor și a schimburilor economice în general.

A doua împrejurare care a contribuit la grăbirea crizei a fost distrugerea securității monetare, manifestată prin înlăturarea stabilității monetare, care a fost una din urmările principale ale războiului mondial. Economia națională, lipsită de un etalon monetar care să faciliteze schimburile, s'a văzut într'o situație dificilă, care a înlesnit revenirea la criză.

Cum viața economică a unei țări este conexată astăzi cu aceea a altor țări, se pot produce și crize provocate de evenimente din afară. Aceste crize sunt așa numitele crize exogene. Cauzele crizelor exogene sunt războaiele, revoluțiunile și alte asemenea evenimente catastrofale.

În afară însă de crizele generale există și anumite crize parțiale. Se vorbește de o criză parțială oridecâteori într'un sector al vieții economice se produce o dificultate de adaptare la nivelul scăzut al prețurilor, provocată de o împrejurare sau alta. Astfel, s'a vorbit în trecut despre criza meseriilor, care consta în dificultatea de adaptare a meseriilor la concurența provocată de dezvoltarea industriei mari. Deasemenea, de mai multe ori în decursul istoriei economice, se pomenește despre crize agricole. Aceste crize sunt provocate de prăbușirea prețurilor pe piață și de dificultățile în care se găsește cultura uneia sau alteia din țările producătoare de cereale de a se adapta la acea situațiune de prețuri joase. Asemenea crize parțiale, în deosebi crizele agrare, pot să aibă însă înrâuriri foarte adânci asupra întregii economii naționale a unui popor, dacă agricultura este sectorul principal al vieții economice respective.

Crizele agricole au jucat și în trecut și joacă și astăzi un rol foarte important, în dezvoltarea popoarelor. Cele mai mari depresiuni agricole care s'au produs în secolul al XIX-lea sunt următoarele: prima s'a ivit după războaiele napoleoniene și a durat între 20 și 25 de ani; a doua s'a ivit după războiul franco-german dela 1871 și a durat 15-20 de ani. Cea de a doua a avut drept cauză apariția, pentru prima dată pe piețele europene, a concurenței cerealelor transoceanice, datorită progresului tehnic a navigațiunii peste ocean care, eținind prețul de transport, a înlesnit concurența cerealelor produse de țările altor continente, ceea ce a pus agricultura țărilor europene într'o situație de criză.

În vremurile noastre, la fundamentul crizei mondiale din 1929 se găsește o mare depresiune agricolă mondială. Aceasta are cauze tehnice, și anume perfecționările producțiunii agricole, care au dus la posibilitatea de a se cultiva cereale pe terenuri întinse, socotite mai înainte neproductive. În al doilea rând, s'a sporit randamentul producțiunii agricole, consecință a progreselor tehnice aplicate în producțiunea agricolă, astfel încât s'a produs o supraproducțiune, care a avut drept urmare o prăbușire a prețurilor agricole.

P A R T E A I I

E V O L U Ţ I A Ş T I I N Ţ E I
E C O N O M I C E

1. INTRODUCERE.

Ce este, în primul rând, știința economică? Este știința care se ocupă cu legile care cârmuiesc toată viața economică a popoarelor sau, cu alte cuvinte, este știința care se ocupă cu legile care cârmuiesc producțiunea, circulațiunea, repartițiunea și consumațiunea bunurilor.

Când se poate spune că s'a născut această știință? Desigur că începutul ei este odată cu aparițiunea scriitorilor, care se preocupă în observarea fenomenelor economice, de explicațiunea repetiției acestor fenomene și formulează legi economice pentru a lămuri cauzalitățile cari stau la baza acestor fenomene economice.

Concepțiunea aceasta, despre legi științifice economice, este relativ de dată nouă. Nici în antichitate, nici în evul de mijloc nu se întâlnește această preocupare la scriitori cari caută să înțeleagă fenomenele vieții popoarelor. Pe atunci, cel mult dacă se punea întrebarea simplă, ce trebuie să facă oamenii, cum trebuie să se comporte ei în societate pentru a satisface regulile morale.

Astfel, de pildă, canoniștii nu sunt preocupați de înțelegerea fenomenelor economiei, ci mai mult — și aproape exclusiv — de regulile de conduită după care trebuie să-și rânduiască oamenii viața. Ei se întrebă de pildă, dacă luarea de dobândă la împrumuturi, nu cumva este un păcat?

Scrierile mercanțiștilor, cari apar în prima jumătate a veacului XVI, poartă aceiași trăsătură. Ele nu constituie o știință, ci o artă. Ei se întrebă: în general, cari sunt mijloacele prin care o țară își poate asigura maximum de bogăție? Sunt probleme de ordin practic și tehnic, care nu alcătuiesc o știință, ci un sistem de măsuri practice, o artă.

Iată atâtea din preocupările care le întâlnim până în a doua jumătate a veacului XVII.

Ideia legilor naturale, diferite de legile pozitive, a apărut din discuțiunea care a avut loc, încă de timpuriu, asupra problemei cametei, asupra problemei uzurei, precum și asupra problemei prohibițiunilor de export în secolul al XVII.

Ea apare în urma constatării, că ordinea economică întemeiată pe reglementațiuni — cum erau regulile care fixau limita maximă a dobânzii, prohibițiunile de export pentru aur și pentru argint, care abundau în sistemele politice ale statelor apusene în secolul al XVII — nu mai corespunde cu condițiunile economice create de împrejurări. Din efectele contrare pe cari le aveau aceste reglementări, contemporanii au desprins că există un conflict între ordinea de lucruri naturală și între ordinea de lucruri pozitivă, aceia pe care voia s'o creieze legislatorul.

Astfel de timpuriu naște ideia că legislatorul întâlnește un obstacol în calea sa și acel obstacol este ordinea naturală a lucrurilor.

Filosoful John Locke și scriitorul Petty, amândoi englezi, discutând chestiunea dobânzii, neagă că este cu putință să se găsească un mijloc pentru ca, în fapt, dobânda să poată fi reglementată. Ei stabilesc chiar că există o cotă naturală a dobânzii, care este rezultatul forțelor sociale în joc, într'o anumită societate și într'o anumită epocă. Ei cred, prin urmare, că nu poate să existe o reglementare a dobânzii, că aceasta este contra ordinei naturale a lucrurilor. Examinând în acelaș timp chestiunea prohibițiunilor de export, le aduc exact aceleaș critici, că trec dincolo de ordinea naturală a lucrurilor și în consecință nu pot să aibă nici un efect.

Odată ce s'a stabilit că există o ordine naturală a lucrurilor, curiozitatea a impus mai departe spiritului omenesc să cerceteze legile cari cârmuesc această ordine de lucruri, întru descoperirea legilor economice.

Descoperirea unor legi naturale, cari cârmuesc fenomenele economice, s'a făcut timpuriu. Astfel Episcopul din Lisieux, Nicolas Oresme, observă încă din secolul al XV-lea, perturbațiunile cari se produc în viața economică prin falsificarea monezilor, pe care principii și regii o practicau, micșorând din ce în ce valoarea metalului prețios, iar Copernicus, în secolul al XVI-lea, descoperi că prin sistemul acesta de falsificare a monezii se mic-

șorează puterea ei de cumpărare, cu alte cuvinte principiul după care cantitatea de aur și argint cuprins într'o monedă determină valoarea ei, este cunoscut încă de atunci. În secolul al XVI-lea, în acelaș domeniu al chestiunii monetare, Gresham formulează legea lui, faimoasa lui lege, după care moneta cea rea gonește moneta cea bună din circulație, deasemenea se mai formulează teoria cantitativă a monezii, care joacă așa de mare rol în știința financiară în zilele noastre și în jurul căreia, nici astăzi, discuțiunile nu sunt definitiv închise.

Această lege a teoriei cantitative a monezii o găsim formulată încă dela sfârșitul veacului al XVI-lea, iar în a doua jumătate a veacului al XVII-lea, concepțiunea despre existența unor ordine naturale de lucruri, diferită de ordinea pozitivă, își găsește o formulare, am putea spune quasi-definitivă, în opera englezului William Petty.

Deși se poate astfel afirma că germeii științei economice se descoperă în secolele XV-XVII, nu se poate spune că origina științei economice este așa de îndepărtată. Trebuie să se țină socoteală că toate aceste descoperiri de legi economice se întâlnesc în scrieri cu caracter cu totul deosebit, în scrieri politice generale, în scrieri morale; nu alcătuesc, cu alte cuvinte, preocupări absolute și exclusive ale unui singur domeniu de cunoștințe așa cum trebuie să fie cazul, ca să putem vorbi de nașterea științei economice.

Obiectul științei economice este viața economică a popoarelor. Ca atare, în forma ei de știință deosebită de celelalte științe, n'a putut să apară decât în momentul când viața economică a popoarelor a fost încheată în organizația care până în ziua de astăzi se denumește economie națională a popoarelor.

Nu putea să se nască știința economică înainte de a fi apărut obiectul ei, înainte de a se fi încheat economia națională a popoarelor.

Economia națională a apărut la orizontul istoriei universale în zodia războiului, în momentul când lupta între state a început să urmărească scopuri deosebite de vechile lupte cari se întâlnesc din antichitate și până la aparițiunea lumii moderne.

În Italia, întâlnim lupta de supremație politică a orașelor, luptă pentru putere, luptă pentru absolută supremație față de celelalte orașe.

Dar înainte ca lupta dintre orașele italiene pentru supremație să fi luat sfârșit, apare un fenomen nou în dezvoltarea lumii, este descoperirea drumului către India, prin jurul Capului Bunei-Speranțe și descoperirea noului continent al Americii.

Cum știți, aceste două fapte au fost de natură să schimbe drumurile comerțului. Scena principală a luptelor popoarelor se mută din Marea Mediterană în jurul oceanelor. Din acest moment rând pe rând steaua unui Stat apune, pentru a răsări steaua altuia.

Spania este cel dintâi stat invidiat, pentru aurul și argintul pe care îl acumulează din importul pe care îl făcea din coloniile Americii. După Spania, se ridică prin lupta pentru dezvoltarea comerțului, pentru stăpânirea mărilor, Olanda.

Olanda devine Statul cel dintâiu din lume, pentru ca supremația să-i fie curând disputată, prin apariția pe scena mondială a Angliei.

Anglia, prin politica lui Cromwell, prin actul de navigație, a asigurat transportul mărfurilor din Anglia în colonii și din colonii în Anglia, prin vasele sub pavilionul englez.

Prin flota națională comercială și prin flota de războiu, prin luptele pe care le duce contra Olandei, câștigă rangul întâiu.

Ultimul Stat, care în această epocă își dispută un loc de întâietate sub soare, este Franța, care în epoca lui Colbert, încearcă cu succes o politică de consolidare internă și de înălțare între celelalte State.

Situațiunea generală, pe care o întâlnim în această epocă, este caracterizată prin lupta generală între State. Pentru ce se luptă Statele între ele? Se luptă pentru putere. Puterea ni se prezintă ca o acumulare de forțe și această acumulare de forțe necesită acumulare de avuție.

În scopul acumulării avuției necesară pentru consolidarea puterii politice se imaginează o serie întreagă de măsuri, pentru a face ca Statul să fie Statul conducător, Statul încurajator, Statul educativ al întregii vieți economice. Desigur că apariția Statului în această luptă aduce un element nou de accentuare a conflictului, desigur că Statul amestecându-se în această luptă, înmulțește mobilele de discordie între State.

Intr'adevăr, Statul, pentru a-și spori avuția, imaginează o serie de măsuri pentru dezvoltări industriale și pentru asigurarea desfacerii produselor industriale naționale, deschide lupta pentru

debușeuri. Situația se poate caracteriza astfel: avuția națională este necesară pentru a asigura puterea Statului și puterea Statului se pune în serviciul măririi avuției naționale.

Lupta Statelor între ele, este veche, este străveche. Ceeace este nou în acest timp și nu se cunoscuse în antichitate și nici în evul de mijloc, este începerea luptei pentru debușeuri și lupta pentru colonii și sfere de influențe. Aș putea spune că este ceva mai nou, un element nou, care contribuie la transformarea însăși a ordinii societății, o mentalitate nouă care se ridică în fața Statului absolutist, în fața Statului întemeiat pe forțele vechi. Acest element se dezvoltă în evul de mijloc odată cu creșterea fantastică a vieții orășenești. Orașul creiază oameni liberi, orașul evului mediu este orașul viață, este orașul în care se adună toate forțele din jur și în care își schimbă produsele, în care există o viață a orașului, libertatea orașului, drepturile orașului. În mijlocul orașului evului mediu se naște un fel nou de om, burghezul înzestrat cu un spirit de independență și libertate, un spirit opus tuturor constrângerilor, și celei mai supreme constrângeri, constrângerii Statului.

Apare deci o mentalitate criticistă față de Stat, o opozițiune față de Stat, care duce la lupta burgheziei contra lumii feudale.

De bună seamă, că această luptă nu s'ar fi putut da, dacă nu ar fi fost precedată de o dezvoltare a forțelor necesare pentru biruință. Aceasta are loc prin dezvoltarea uriașe pe care o ia în această vreme comerțul.

Spiritul comerțului cucerește Statul și Statul adoptă în întregul său sistem politic mentalitatea mercantilă. Această mentalitate este cristalizată în sistemul mercantil, în sistemele de măsuri pe cari Statele, în lupta despre care v'am vorbit, le iau rând pe rând, pentru a asigura maximum de dezvoltare a bogăției, deci maximum de putere politică.

Sistemul mercantil a fost aplicat fără șovăire din secolul al XVI-lea până în secolul al XIX-lea, de toate Statele apusene și mai târziu de Statele centrale.

Sistemul acesta nu este o dogmă moartă, nu este o doctrină, nu este o teorie, ci este un sistem de măsuri practice, cari se cristalizează în politica tuturor oamenilor de stat importanți, dela Carol V, până la Frederic cel Mare.

Formularea tipică a acestei politici o găsim la Colbert.

Pentru că nu este vorba de un sistem doctrinar, pentru că nu

este vorba de un sistem teoretic, ci de un sistem de măsuri practice, fiecare Stat prezintă o serie de diferențe, în ce privește măsurile cari în ansamblul lor sunt botezate ca „sistem mercantil”.

În general, aceste măsuri sunt în primul rând îndreptate către centralizarea vieții economice a fiecărui Stat înăuntrul granițelor sale. Desființarea deci a accizelor, a vămile interioare, asigurarea și îndestularea țării cu materii prime și cu mijloace de trai necesare, prohibirea exportului de materii prime necesare producției interne, folosirea exportului tuturor fabricelor pentru a asigura o balanță de plăți favorabilă și desigur o balanță comercială favorabilă, îndepărtarea tuturor concurenților streini prin vămi prohibitive, iată măsuri care formează împreună sistemul mercantil.

Cealaltă serie de măsuri sunt de încurajare și facilitare a dezvoltării economice interne; construcția drumurilor, canalelor și aparatelor de circulație, reglementarea dreptului comercial pentru a exista o bază temeinică pentru tranzacțiunile comerciale, cultivarea tehnicii, artelor și științei, pentru a se crea forțe care să poată să ia în mână dezvoltarea industrială, o serie întreagă de prohibițiuni, de monopoluri, de favorizări acordate industrișilor (cari sunt considerați ca niște agenți ai Statului pentru dezvoltarea bogăției, pe care existența lor o asigură), pentru dezvoltarea industriei lor, înlesnirea intrării în țară, chiar aducerea tuturor tehnicienilor streini, cari să poată să învețe pe cei localnici secretele tehnicii, etc.

Această denumire de sistem mercantil, corespunde perfect cu natura lucrurilor, căci nu este altceva decât pătrunderea spiritului mercantil în sfera de putere a Statului, acesta orientându-se după preceptele după care se orientează negustorii. După cum neguțatorul, în schimbul de mărfuri, încearcă totul pentru a câștiga dela rivalul său maximum de profit, tot așa și Statul, după conceptul mercantilist, trebuie să încerce în schimbul de mărfuri cu celelalte State să aibe profitul de partea sa, ca excelsul de export să fie cât mai mare față de import, ca sub forma aceasta să se acumuleze maximum de bogăție, și bogăția nu se indentifică, dar are în orice caz asemănări cu moneda, deci maximum de cantitate de monetă. Comerțul deci era necesar pentru puterea Statului și Statul caută să dea comerțului maximum de dezvoltare posibilă.

Statul luptă pentru piețe de desfacerea mărfurilor, pentru colonii. Statul asigură privilegiu. Statul asigură prime de export și prohibițiuni de import, pentruca să se asigure debușeuri comerțului național și producțiunii naționale.

Comerțul, încurajat de Stat prin acest sistem de reglementări, de monopoluri, concesiuni, privilegii, ajunge la un moment dat să se simtă stânjenit în desvoltarea sa de aceste măsuri.

O serie de inși sunt privilegiați: au un privilegiu de o natură sau alta: patronii companiilor de export, cu caracter de monopoluri, patronii fabricelor care și-au asigurat monopolul, etc.

Dar chiar aceștia cari sunt favorizații zilei prin politica Statului, nu sunt liberi în mișcările lor, chiar aceștia sunt stânjeniți în avânturile lor.

Atunci evident se nasc discuțiuni în presă, prin pamflete, în adunări politice, în parlament, ca acelea din cel mai vechi dintre parlamentele statelor europene, parlamentul englez, discuțiuni dacă este potrivit pentru interesul Statului ca să existe acest sistem de prohibițiuni și de reglementări ale comerțului sau dacă nu cumva este bine să se treacă la un alt sistem, la sistemul libertății, dacă nu cumva prin acest sistem s'ar putea ajunge la acelaș rezultat, acelaș țel, ba chiar mai bine, cu mai mult succes decât prin sistemul celălalt. Și din aceste discuțiuni, aceste opozițiuni, din această luptă de idei asupra metodelor celor mai potrivite pentru ajungerea țelului, care rămâne acelaș, din această luptă, se naște știința economică.

Țelul rămâne acelaș, avuția popoarelor, mijloacele încep să fie disputate și începe să se caute, dacă nu cumva există alte căi pentru a se ajunge la maximum de avuție a popoarelor, ținându-se însă socoteală de ceea ce se chiamă ordinea naturală a lucrurilor, despre care v'am amintit la început.

2. ȘCOALA FIZIOCRATĂ.

Școala cea dintâi care are preocupări absolute despre legile economice, este școala fiziocraților, dela care porcede știința noastră economică.

Concepțiunea despre legile naturale este întâia dată fundamentată de către fiziocrați. Intregul lor sistem este întemeiat pe legile naturale care cârmuesc fenomenele economice.

Desigur că putem descoperi imediat o corelațiune între legile acestea naturale ale fiziocraților și între filosofia dreptului natural al secolului al XVII-lea și XVIII-lea, născută și ea dintr'o opozițiune, din opozițiunea contra Statului absolutist. Statul absolutist era formula politică a sistemului mercantil. Filosofia dreptului natural se ridică pentru dărâmarea Statului absolutist și școala fiziocrată este formularea științifică a aceleiași preocupări în domeniul economic.

Fiziocrații opun pentru prima dată ordinei pozitive, acelei faimoase „ordre positive”, ordinea naturală a lucrurilor, „l'ordre naturel”. Toți oamenii, va spune întemeietorul școalei fiziocrate, Quesnay, și toate autoritățile omenești trebuie să fie supuse legilor supreme create de A - Tot - Puternicul. Acestea sunt neschimbătoare și cele mai bune care există. Din contra, legile pozitive sunt reguli instituite de autoritatea suverană, pentru stabilirea unei ordine administrative și guvernamentale și pentru apărarea societății. Dar aceste reguli pozitive, stabilite de autoritatea suverană trebuie să se adapteze ordinei naturale. Fără acestea — adaugă Quesnay — instituțiunile fundamentale de guvernare și conducere ale oamenilor, nu pot să fie decât întunecate și pline de greșeli.

Cum vom vedea, concepțiunea aceasta a fiziocraților despre legile naturale nu este bogată în claritate, totuși meritul fiziocraților rămâne de a fi atras atențiunea asupra existenței unei ordine naturale a lucrurilor și, prin aceasta, de a fi încercat pentru prima dată de a descoperi legi economice, să descopere, cu alte cuvinte, mecanismul cauzalităților în faptele care formează în înlănțuirea lor viața economică a popoarelor.

Noi spuneam că ei sunt cei dintâi pioneri ai științei economice. Numele lor însuș arată aceasta: fiziocrat, adică „fizis” natură și „cratos” forță, deci forța naturii, știința care are deci la bază ideea forțelor naturale.

Multă vreme — este adevărat — dela Quesnay și până la Dupont de Nemours, unul din cei mai de seamă fiziocrați, scriitorii fiziocrați s'au denumit economiști, dar Dupont de Nemours în opera sa apărută în 1767, intitulată: „La physiocratie ou question naturelle du gouvernement le plus avantageux du genre humain”, pentru prima dată, folosește această denumire de fiziocrație.

Sistemul școalei fiziocrate a fost descoperit pentru știința

economică abia în secolul al XIX-lea. Foarte multă vreme s'a socotit că școala fiziocratică este o doctrină care se limitează numai la următoarea formulă: „Agricultura este singurul izvor de avuție” și s'a crezut că atât mercantilismul, cât și fiziocratismul sunt două sisteme economice false și că economia politică are drept părinte pe Adam Smith, întemeietorul școlii clasice.

Abia pe la 1846, după ce Daire, a publicat întreaga operă a celor doi autori cari au creiat sistemul fiziocratic, Dr. Quesnay și Turgot, abia atunci s'a descoperit că între sistemul fiziocratic și între opera lui Adam Smith, nu este un abis, ci dimpotrivă, în multe privințe, există o directă legătură de continuitate.

Cel dintâiu care a atras atențiunea asupra relațiilor fundamentale care există între teoria lui Turgot și cea a lui Adam Smith a fost Schelle la 1868. Această constatare odată făcută, data nașterii științei economice, a trebuit să fie împinsă înapoi la 1758, când a apărut opera lui Quesnay „Tabloul Economic” și 1770, când au apărut „Reflexiunile Economice” ale lui Turgot.

Biografia lui Adam Smith au constatat că între anii 1765-1766, Adam Smith a fost la Paris și a venit în contact intim cu reprezentanții școlii fiziocratice.

Cu toate acestea, Adam Smith nu datorește mult lui Turgot. Nu se poate afirma că Adam Smith, reprezentantul tipic al școlii clasice, a cunoscut de aproape opera lui Turgot; cu atât mai puțin s'ar putea afirma că s'ar fi lăsat direct influențat în anume părți ale operei sale, de către Turgot. Când s'au descoperit prelegerile ținute de Adam Smith în 1763, a dispărut cu desăvârșire credința că opera fundamentală „Avuția popoarelor” ar fi fost direct influențată de lucrarea lui Turgot „Reflexiuni economice”.

În primul rând, să vedem care este, în concepțiunea școlii fiziocratice, diviziunea societății în clase. Fiziocrații socot că în societate există trei clase:

1. Clasa productivă;
- 2) Clasa sterilă;
- 3) Clasa proprietarilor.

În clasa productivă, după concepțiunea lor, nu intră decât fermierii, cari cultivă solul, cari plătesc o arendă pro-

prietarilor de pământ și tot ei avansează, în totalitate, cheltuielile de producție.

Clasa proprietarilor este alcătuită în ordinea feudală de către: suverani, nobili și toți acei cari încasează „talia” (la taille), (adică dijma cuvenită pentru pământul lor și toate celelalte impozite în natură). Această clasă a proprietarilor mai este numită și clasa disponibilă a societății, pentru că din ea se recrutează toate elementele conducătoare în armată, administrație și justiție.

Cu alte cuvinte, formează clasa dirigență a societății.

În al treilea rând, vine clasa sterilă, în care fiziocrații numără pe toți ceilalți cetățeni ai unei țări, orice ocupațiune ar avea ei.

Pentru a nu supăra amorul propriu al celor cari făceau parte din această clasă, Turgot o numește clasa stipendiată.

Nu putem spune însă că prin această denumire de clasă stipendiată sau sterilă, fiziocrații ar socoti că această clasă ar fi, din punct de vedere social, inutilă. Atât Dr. Quesnay cât și ceilalți fiziocrați cu renume ca Mirabeau, atrag atențiunea asupra faptului că această clasă sterilă contribuie și ea la rândul ei la creșterea productivității cultivatorilor de pământ, pentru că ei îi scutesc de anumite operațiuni, care ar însemna, dacă ar fi executate de cultivatori, o pierdere de timp și care n’ar putea fi executate tot atât de bine, ca atunci când ele sunt lăsate, fie în sarcina meșteșugarilor, fie în sarcina neguțătorilor.

În ce constă, în concepțiunea fiziocratică, deosebirea între clasa productivă și între clasa sterilă? A răspunde la această întrebare echivalează cu a lămuri noțiunea pe care fiziocrații o aveau despre productivitate.

Ce este, cu alte cuvinte, productivitatea în concepțiunea fiziocratică? După fiziocrați, numai clasa productivă dă un produs net. Plugarul, zice Turgot, adună peste întreținerea sa o avuție, care este independentă și disponibilă, pe care el n’a cumpărat-o și pe care nu o vinde. El este deci singurul izvor de bogăție care animează, prin circulațiune, toate muncile societății. Pentru acest motiv el este singurul a cărui muncă produce un excedent peste remunerația muncii.

Dimpotrivă, meșteșugarul nu câștigă decât răsplata muncii, decât ceeace este necesar pentru întreținerea vieții lui, deci el nu produce nici un venit net, nici pentru el, nici pentru alții.

„In modul acesta, zice dr. Quesnay, produsul creat de meșteșugar este numai egal cu substanțele consumate de el. Aci deci, în cazul producției industriale, nu există o creștere de avuție, deoarece valoarea produselor acestora este sporită numai prin prețul articolelor consumate de meșteșugari”.

Intre cele două feluri de muncă, zice Turgot, există diferența că munca cultivatorului produce salariul ei, în plus venitul care servește să plătească întreaga clasă a meșteșugarilor și a celorlalți stipendiați, pe câtă vreme meșteșugarii primesc numai salariul lor, adică partea lor din produs în schimbul muncii lor și nu produc nici un venit.

Concluziunea care decurge din această premiză este că pământul este singurul izvor de venit. La prima vedere această împărțire în clasa productivă și clasa sterilă și neproductivă este convingătoare. Dacă însă este examinată, nu rezistă criticei, mai ales atunci când încearcă a se aplica în practică. Minierul ca și cultivatorul de pământ, produce și el „acel dar liber al naturii” pe care-l extrage din pământ.

Minierul intră, prin urmare, în clasa productivă sau nu? Dr. Quesnay, Mirabeau, Baudouin și Dupont, cuprind și minele și carierele înăuntrul clasei productive. Inșă producția minieră nu este numai „egală cu substanțele consumate de minier”, ca aceea a meșteșugarului. Nu este echivalență între minier și meșteșugar. Mirabeau spune că nici pescarul, nici minierul nu produc un venit net. Aceleași îndoeli le găsim la Turgot, care interpretează altminteri decât Quesnay această diferență.

Quesnay socotește că producția de obiecte materiale constituie caracterul esențial al muncii productive, iar Turgot precizează că numai înăuntrul procesului organic al naturii, există posibilitatea unei munci productive. Cu alte cuvinte că „munca productivă nu o face decât acel care extrage din pământ bogății care renasc continuu”. Deci, după Turgot, numai munca agricolă este munca productivă, pentru că numai agricultura este cea ocupațiune, care extrage din pământ în chip regulat, anual, bogății ale naturii.

Consecința acestei concepțiuni este că nici minierul nu face o muncă productivă, pentru că o mină nu este inepuizabilă, ci se epuizează într’un număr de ani, în raport cu bogăția pe care o cuprinde subsolul.

Definițiunea productivității pe care o descoperim la fiziocrați, atât la Quesnay cât și la Turgot, trebuie să recunoaștem că nu ne satisface de loc.

Intr'adevăr, cultivatorul de in, de cânepă, de tutun, care schimbă produsele sale cu cultivatorul de cereale, pentru a dobândi cele necesare hranei lui și familiei lui, se găsește el într'o pozițiune deosebită de meșteșugar? Și meșteșugarul, ca și minierul, ca și cultivatorul de tutun, de in, de cânepă, trebuie să schimbe surplusul produselor pe care nu le poate consuma.

Minierul nu poate consuma decât o cantitate limitată de cărbuni, producătorul de in nu poate consuma decât o cantitate limitată de in, și așa mai departe. Surplusul acestei producțiuni trebuie să fie schimbat cu cereale, care dau hrana necesară minierului, cultivatorului de in și cânepă,, cultivatorului de tutun, etc.

Prin urmare, din acest punct de vedere, constatăm că există o deosebire între pozițiunea acestora și între pozițiunea cultivatorului de grâu. Și atunci se poate vorbi în aceste cazuri de muncă productivă?

Trebuie să constatăm că acea clasificare a fiziocraților era bazată pe o iluziune optică. În ordinea economică cunoscută sub numele de economie naturală, cultivatorul trebuie să schimbe tot ceace constituie un excedent față de necesitățile lui proprii de consum. Acest fapt a fascinat pe fiziocrați și ei au căpătat iluziunea că acest excedent este singurul izvor de bogăție al societății, pe câtă vreme produsul meseriașilor, al cultivatorilor de sfeclă, de tutun, de in, este un produs de piață. Numai o mică parte se consumă de el, prin urmare produsul net nu apare atât de distinct la meseriași, cultivatorii de tutun, sfeclă, cum apare la cultivatorul de grâu, când acest produs net (în iluziunea optică) este egal cu excedentul care rămâne fiecărui cultivator peste necesarul acoperirii trebuințelor lui proprii. Aceasta nu dovedește însă că produsul net poate să fie numai o caracteristică exclusivă pentru agricultură. Și în industrie și în comerț poate să existe un venit net, nu ca surplus natural, cum este acela al agriculturii, în ordinea economică naturală, ci ca un surplus care se ivește în procesul de circulațiune care apare pe piață când se schimbă de către minieri, de către meșteșugari, de către cultivatorii de sfeclă, tutun, in, cânepă, etc., produsele

lor cu celelalte produse. Dovada evidentă avem în procesul de acumulare al capitalului în orașe.

Concluziunea pe care o tragem, este că diviziunea pe care încearcă fiziocrații să o facă între clase (productivă, sterilă și disponibilă) este iluzorie, că noțiunea de productivitate a fiziocraților, restrângând munca productivă numai la munca agricolă, prezintă totuși o superioritate, în înțelesul că produce cele mai necesare lucruri pentru viața omenească. Deci agricultura este fundamentul bunei stări economice.

Să vedem acum, cum priveau fiziocrații capitalul. Teoria fiziocraților despre capital este originală.

O definițiune fiziocrată în această privință a fost însușită de către reprezentanții școlii clasice. Fiziocrații înțeleg capitalul sub numele de „avansuri”. Smith îi dă numele de capital.

Teoria fiziocraților cu privire la capital, a isvorât în legătură cu discuțiunea care a avut loc în vremea aceea între diferitele sisteme de agricultură pentru a se descoperi care este mai avantajos.

La începutul secolului al XVIII-lea, exista în Franța, unde este leagănul acestei școli economice, două sisteme de agricultură: cultura mică și cultura mare.

Cea mică avea forma de mettayage (dijmă). În acest sistem, proprietarul avansa toate cele necesare pentru cultură. Punea la dispoziția sătenilor animale, sămânță; unelte și avansa chiar sumele necesare pentru întreținerea lor. Cultivatorii dădeau numai munca necesară pentru a face pământul productiv.

Al doilea sistem, al mării culturi, era sistemul care era practicat prin mijlocirea unor fermieri bogați cari arendau dela proprietar pământul. Ei plăteau un venit fix și organizau producțiunea, făcând ei toate avansurile necesare pentru organizarea și executarea producțiunii.

O comparație între cele două sisteme era în defavoarea celui dintâi. S'a constatat atunci că în sistemul mettayage se produc recolte slabe, s'a pus întrebarea în ce consta inferioritatea celui dintâi și respectiv superioritatea celui de al doilea sistem. Părerile erau împărțite. Dr. Quesnay dădea o imagine simplă: cultura mare folosește ca animale de tracțiune, cai; cea mică, boi. Aceasta nu explică însă superioritatea culturai mari față de mica cultură.

Turgot afirmă că nu această diferență a forței de trac-

țiune este cauza reală a superiorității marelui culturi, față de mica cultură, ci faptul că marea cultură are posibilitatea să facă avansuri însemnate.

El înțelegea prin avansuri toate lucrările preparatorii necesare organizării producției și spunea că acestor avansuri, cu alte cuvinte capitalului care este întrebuințat în cultura mare, li se datorește mai ales superioritatea culturii mari față de cultura mică. Avansurile produc acest rezultat, pentru că ele pedeparte economisesc munca, iar pedealtăparte prelungesc procesul de producție, întârziind consumațiunea. Inșă cultivatorul ce le folosește trebuie să posede mijloace de existență.

Primul cultivator, spune Turgot, a luat sămânța pe care a semănat-o din plantele produse de pământul însuși; așteptând la recoltă el a trăit din vânat, pescuit și fructe sălbatece, instrumentele sale au fost ramurile de copaci dărămați din pădure. Cu desvôltarea societății, cu sporirea profesiunilor, când mulți aveau numai brațele lor ca să se mențină, a fost necesar ca cei ce trăiau din salariu să înceapă prin a avea ceva avansuri, fie să-și procure materialele cu care să lucreze, fie să se întrețină în așteptarea plății salariilor lor.

În timpurile depărtate, în societatea primitivă, aceste rezerve care erau necesare pentru a fi avansate ca fond de producție, se păstrau numai în formă de hrană și de materii prime în diferite rezerve pe care marele cultivator le avea. Când s'a făcut o diviziune a muncii, când s'au desvôltat instrumentele de schimb, aceste rezerve n'au mai fost consumate sub forma de materii prime și de hrană, ci ele au căutat să fie conservate în formă de materiale mai durabile de o valoare indestructibilă. Aceasta s'a întâmplat din momentul când s'a născut moneda, sub una sau alta din formele cunoscute din decursul veacurilor.

„Posesiuni de acest fel, zice Turgot, rezultând din acumularea produsului natural neconsumat, sunt cunoscute sub numele de bogății mobiliare și aceasta din momentul când moneda ajunge instrument de schimb, instrument de circulațiune, de conservare a avuțiilor”.

Aceste avuții acumulate sunt, după concepția lui Turgot, capital. Constatăm imediat din cele zise, că Turgot cercetează în acelaș timp două probleme deosebite:

1. El caută să explice procesul de producție, arătând că nu-

mai în urma folosirii mașinilor și instrumentelor se ajunge la o sporire a productivității muncii.

2. În al doilea rând, Turgot, cercetează problema avuțiilor mobiliare care înlesnesc producătorilor ca să aștepte până când producțiunea lasă posibilitatea unei recolte noi.

Dar nu numai atât, Turgot mai privește aceiași problemă sub al treilea aspect și anume sub aspectul „capitalului ca izvor de venit”.

Așa constatăm că Turgot și ceilalți fiziocrați trag o linie de demarcațiune precisă între cele trei forme de capital.

Capitalul, privit în primul rând ca mijloc de producțiune, sub formă de unelte, instrumente și mașini. Capitalul privit, în al doilea rând, ca avansuri sau fond de salarii, fiind necesar pentru plățirea salariilor în cursul producțiunii.

În al treilea rând, capitalul privit ca izvor de venit, adică, capitalul mobilier pentru folosirea căruia se plătește o dobândă. Este interesant de observat că după ce fiziocrații au clasificat noțiunea de capital, în cele trei aspecte ale ei, o perioadă îndelungată de timp, în economia politică, găsim o confuzie în această privință.

Trecem la expunerea celei de a treia și cea mai fundamentală parte a sistemului fiziocratic, teoria distribuțiunii.

Teoria distribuțiunii este cea mai importantă teorie formulată de către fiziocrați și se găsește concentrată în opera lui Quesnay: „Tabloul economic”. De altminteri, „Tabloul economic” și „Reflexiunile economice” ale lui Turgot, formează fundamentul sistemului fiziocratic. Mirabeau, pentru a arăta imensa valoare a tabloului economic, a spus că de când există omenirea s’au făcut trei invențiuni: scrisul, moneta și tabloul economic.

Ideile fundamentale cari sunt cuprinse în acest tablou economic, înfățișează procesul schimbului și distribuțiunii avuțiilor în linii mari. Karl Marx a spus că tabloul economic constituie cea mai genială concepțiune a economiei politice, iar Hector Denis compară descoperirea avuțiilor, astfel cum este cristalizată în „Tabloul economic”, cu revoluțiunea pe care a produs-o în știința biologiei, descoperirea circulațiunii sângelui.

Pentru a înțelege „Tabloul economic”, trebuie să ne dăm seama că el reprezintă situațiunea Franței la sfârșitul secolului al XVIII-lea și că autorul său, Quesnay, are sub ochi acea: „grande culture”, care este sistemul de cultură al pământului, întemeiat

de către fermierii bogați, arendașii bogați ai pământului, care plătesc o rentă proprietarilor și care debursează toate cheltuielile de producțiune. Quesnay deosebește trei categorii de avansuri, care trebuie să fie făcute, în acest sistem al culturii mari, pentru a se organiza producțiunea agricolă.

Avansurile financiare, avansurile anuale și avansurile primitive.

Avansurile financiare sunt toate acele cheltuieli care sunt necesare pentru investițiuni de defrișare a pădurilor, construcțiuni de magazii și toate celelalte categorii de investițiuni.

Acestea sunt făcute de către proprietarul solului.

Avansurile anuale sunt toate acele cheltuieli necesare pentru organizarea producțiunii în fiecare an, prin urmare, pentru sământă, salariile lucrătorilor, etc.

Cu alie cuvinte, aceste avansuri anuale alcătuiesc ceea ce în limbajul economic de astăzi înțelegem sub denumirea de capital de exploatare sau capital circulant, denumire care a fost dată întâiu în știința economică de către Adam Smith.

Avansurile primitive, însfârșit, constituie a treia categorie de avansuri; acestea sunt cheltuieli de o natură mai durabilă, care se reînnoesc deci în fiecare an. Ele durează mai mulți ani.

Există o relațiune între avansurile anuale și între avansurile primitive. Această relațiune nu este însă aceeași pentru toate genurile de cultură, de pildă: în cultura de vie, munca trebuie să fie intensivă, prin urmare, cota de avansuri anuale este foarte importantă, pe câtă vreme în cultura cerealelor munca nu este decât extensivă, în schimb însă pentru a organiza această cultură, e nevoie de o serie întreagă de unelte și instrumente agricole. Ținând socoteală de această deosebire care există între avansurile anuale și între avansurile primitive la diferite genuri de cultură, Quesnay ia o medie calculată după împrejurările cunoscute de el la fermierii din Franța de Nord: anume, el socotește că avansurile primitive sunt cam de cinci ori mai mari decât avansurile anuale. După aceasta el pleacă dela presupunerea că în Franța, în acea vreme, ar fi investit cam zece miliarde de franci în avansurile primitive și că pentru punerea în mișcare a producțiunii agricole în fiecare an, ar fi nevoie de avansuri anuale în sumă de două miliarde franci. În procesul de reproducțiune al fiecărui an, prin urmare, cultivatorii trebuie să primească înapoi două miliarde franci care sunt avansurile lor

anuale și în plus și o cotă din avansurile lor primitive, adică din cele zece miliarde. El calculează această cotă stabilind un procent de 10% după dobânda capitalului împrumutat, pentru a face aceste investițiuni oarecum durabile și pentru costul întreținerii și amortizarea uneltelor agricole, precum și pentru compensațiunea riscului și a pierderilor suferite în timpul culturii. Astfel, se ajunge la evaluarea sumei de trei miliarde franci anual. Acestea sunt, după el, așa numitele „reprises”, preluări, care trebuie să fie suportate în fiecare an, de către fermieri, integral. Două treimi din această sumă se compune din produsele agricultorilor și o treime din produsele meșteșugarilor.

Aceste trei miliarde care sunt întrebuințate în fiecare an pentru cultura agricolă din Franța, dau, după evaluările lui Quesnay, un produs net de 2 miliarde. Prin urmare, întregul proces de reproducțiune agricolă, în timpul unui an, se ridică la 5 miliarde.

Venitul net de 2 miliarde este plătit de fermieri, stăpânilor solului. Prin urmare, aceștia primesc 2 miliarde. Din aceste două miliarde, stăpânii solului cumpără cu un miliard, produse dela meseriași, iar cu un miliard cumpără produse dela cultivatori.

În felul acesta, clasa productivă consumă anual produse agricole de 2 miliarde și de un miliard cumpără produse manufacturate dela meșteșugari, care în schimbul acestei sume, cumpără hrană. Meseriașii, prin urmare, cumpără, cu un miliard pe care-l încasează dela proprietar, materiile prime de care ei au nevoie pentru producțiunea lor.

Societatea este într'un perfect echilibru.

Cele trei clase ale societății capătă fiecare partea lor în procesul de circulațiune a avuțiilor în cursul unui an.

Clasa productivă începe în fiecare an reproducțiunea bogățiilor cu trei miliarde. Două miliarde dela meșteșugari, unul dela proprietar.

Concluziunea este, prin urmare, că buna stare a acestei societăți, care este zăgrăvită astfel în situațiunea ei de perfect echilibru, este în legătură cu mărimea produsului net care rezultă în cursul anului, este absolut dependentă de mărimea avansurilor care sunt necesare pentru a se organiza o cultură în condițiunile cele mai bune.

De aceea și Quesnay spune că toate măsurile care constitue

un obstacol pentru învestirea avansurilor în agricultură trebuie să fie înlăturate.

„Un guvern cuminte trebuie să aibă în primul loc în vedere că asemenea piedici să nu fie puse în calea dezvoltării agriculturii, pentru că altminteri produsul net realizat este redus și deci toate clasele societății sunt în suferință”.

Pentru a ajunge la acest rezultat, la maximum produsului net, fiziocrații văd în libertate, cea mai sigură cale. În „Tabloul economic” Quesnay cere, ca concluziuni practice de politică economică, ca exportul cerealelor să nu fie prohibit, deoarece întreaga reproducție atârână de extensiunea pieții; cu cât piața este mai mare cu atât și posibilitățile de dezvoltare ale producției sunt mai mari sau, în formula pe care a fixat-o Quesnay: „Tel est le débit, tel est la production”.

Quesnay mai cere desființarea tuturor monopolurilor, pentru că ele nu duc decât la sporirea costului de producție și diminuează produsul net.

În ceea ce privește latura fiscală, Quesnay este partizanul impozitului unic pe produsul net. El spune că taxarea celorlalte feluri de venituri are o influență rea asupra acumulării avansurilor și asupra întregului proces de reproducție.

Aceasta e, în scurt, expunerea „Tabloului economic” al lui Quesnay, în care se sintetizează teoria distribuției avuțiilor.

Pentru a încheia cu caracterizarea școalei fiziocratice, trebuie să mai vorbim despre concepțiunea fiziocratică cu privire la legile naturale.

Pentru întâia oară, fiziocrații întemeiază întregul sistem al lor pe concepțiunea legilor naturale care cârmuesc fenomenele economice.

În această privință, trebuie să constatăm o strânsă corelație între fiziocrați și între filosofia dreptului natural, care înflorește în secolul al XVIII-lea și al XIX-lea, care încearcă să răstoarne feudalismul, formulând ca punct de plecare teoria legilor naturale. Fiziocrații opun ordinea naturală a lucrurilor (ordinea naturii) instituită de Dumnezeu, ordinii pozitive care este opera legislatorilor.

Toți oamenii — spune Quesnay în tratatul despre legile naturale — și toate autoritățile omenești trebuie să fie supuse legilor supreme create de A-Tot-Puternicul.

Acestea sunt neschimbătoare, irefutabile și cele mai bune

care există. Din contră, legile pozitive sunt reguli instituite de autoritatea suverană pentru stabilirea unei ordine administrative și guvernamentale și pentru apărarea societății.

Aceste legi pozitive, pe care le fac oamenii, trebuie să se adapteze la ordinea naturală. Fără de acestea, instituțiunea fundamentală, guvernarea și conducerea oamenilor nu poate fi decât întunecată și trebuie să fie plină de greșeli, de confuziuni, de dezordine. Fără cunoașterea legilor naturale, anume acelea care servesc la fundamentarea legislațiunii și ca regulă supremă pentru conducerea oamenilor, nu e vizibil ceeace realmente e just sau ceeace e injust.

Constatăm, prin urmare, că fiziocrații formulează pentru întâia oară legi economice naturale, însă concepțiunea lor nu este clară.

Nu se precizează în ce constă această ordine naturală, care cauze o produc și se amestecă această filosofie naturalistă cu concepțiunea teologică asupra vieții, atunci când se vorbește de forța A-Tot-Puternicului, care ar fi aceia care a creat acea ordine naturală.

Cu toate acestea, fiziocrații au un merit netăgăduit, acela de a fi atras atențiunea asupra existenței unei ordine naturale și de a fi încercat să descopere legi economice. Ca atare fiziocrații rămân pionierii științei economice.

Numele de fiziocrați însăși indică că sistemul lor era bazat pe legile naturale (fizio=natural; cratos=forță).

Fiziocrații înseamnă oameni care au ca concepție diriguitoare existența legilor naturale.

Care este valoarea operei fiziocraților?

De la opera lui Jean Baptiste Say, a ajuns un bun comun în știință, adevărul că nici în agricultură, nici în industrie, omul nu poate produce materii. El nu face altceva decât ca să asume materiei însușiri utile. Din neant nu se poate crea nici un atom de materie. Aceiași concepțiune o găsim și la alt reprezentant al școlii clasice, John Stuart Mill.

Dialectica aceasta nu poate să șteargă diferența fundamentală, care există între agricultură și industrie.

Agricultura rămâne acea ocupațiune care sporește cantitatea materiilor prime și a materiilor hrănitore, pe când industria este îndeletnicirea omenească, care are de scop să transforme materiile prime și să le adapteze necesităților omenești.

Teoria fiziocratică, după care buna stare a societății atârnă exclusiv de mărimea venitului net, este unilaterală. Și îndemnarea și dexteritatea meseriașilor și industriașilor contribuie la sporirea averii și înflorirea averii naționale, ca și activitatea agricultorilor.

Fiziocrații dovedesc în opera lor (mai ales Turgot!) că sunt conștienți de avantajele pe care le prezintă diviziunea muncii pentru societatea omenească. Însă concepțiunea lor despre diviziunea muncii nu e pusă în legătură cu noțiunea de produs net și teoria lor asupra producțiunii rămâne, din acest punct de vedere, incompletă.

Dar partea cea mai slabă a teoriei fiziocratice, deși partea cea mai ademenitoare, este teoria asupra distribuțiunii. Din acest punct de vedere, fiziocrații fac greșeala pe care o găsim mai departe moștenită la Adam Smith, după care renta pământului ar fi un dar liber al naturei, pe câtă vreme, după cum vom vedea când vom studia teoriile asupra rentei, ea este un produs al unor condițiuni de progres al omenirii.

Teoria fiziocraților mai este greșită, pentru că ea confundă produsul net material, cu produsul de formațiune al venitului net, confundând excedentul gospodăriei agricole cu venitul ei net și neîncercând să explice, care sunt factorii care determină formațiunea venitului net în fiecare din unitățile de producțiune.

Clasa agricultorilor produce mai mult decât consumă, este adevărat, dar ce rezultă de aici? Rezultă că cultivatorul primește un venit net? Dacă de pildă toți cultivatorii Franței din timpul lui Quesnay, în loc să vândă produsele lor din timpul anului cu 5 miliarde cum presupune el, nu pot să le vândă decât cu 3 miliarde, capătă ei vreun venit net? Desigur că nu. Ei abia își pot acoperi avansurile necesare pentru producțiune. De ce producțiunea cultivatorilor se vinde cu 5 miliarde și nu cu 3 miliarde? Este un lucru care trebuie să fie explicat. Cu alte cuvinte, cum se formează acest produs net, această diferență de 2 miliarde? Care sunt cauzele care o produc? Fiziocrații n'au înțeles aceasta, presupunând că surplusul natural al producției agricole este suficient pentru a explica un fenomen atât de complex, ca acela al rentei. Pentru a explica fenomenul rentei, este necesar să se cerceteze după ce legi se face schimbul produselor cultivatorilor cu produsele meseriașilor și cum se

fixează, în procesul schimbului, valorile diferitelor categorii de de mărfuri.

În privința teoriei valorii, fiziocrații se limitează la oarecare observațiuni răsfirate asupra valorii de utilitate și a valorii de schimb, asupra costului de producțiune, asupra influenței ofertei și cererei în formațiunea prețului. Dar o cercetare asupra legilor care călăuzesc schimbul produselor industriale cu cele agricole avea să se facă abia după 50 ani de către unul din cei mai geniali reprezentanți ai școalei clasice, de Ricardo.

Observațiunea însăși a vieții ar fi putut să învețe pe fiziocrați că produsul net, ca formă de venit, nu este în definitiv nici măcar un fenomen real. Chiar în industrie și comerț, dobânda care se ia la capital, este un fenomen asemănător, ca și renta pe care proprietarul o ia pentru pământul pe care îl arendează, prin urmare venitul nu este un dar al naturei. El este un produs al raporturilor de schimb între diferiți factori care compun viața economică a unui popor.

Explicațiunea pe care Turgot o dă cu privire la formațiunea dobânzii capitalurilor, că fiind un fenomen artificial, este cauzat de lipsa de concurență sau datorită fructificării capitalului, această explicațiune este cu totul insuficientă.

În sfârșit, o ultimă observațiune. În Tabloul economic, numai clasa sterilă lucrează pentru întreținerea sa, dar întreprinzătorii și lucrătorii lucrează și ei pentru întreținerea lor.

3. ȘCOALA CLASICĂ

Din școala economică clasică fac parte economiștii care au scris cu începere dela aparițiunea operii lui Adam Smith în 1776, intitulată „Cercetări asupra naturii și cauzelor avuției națiunii” (Inquiry into the nature and causes of the wealth of nations) și până la aparițiunea „Principiilor de economie politică” (Principles of political economy) ale lui John Stuart Mill (1848).

Punctul culminant al acestei școli a fost atins, odată cu aparițiunea în 1817 a celei mai grandioase producțiuni ale școalei clasice: opera lui David Ricardo „Principii de economie politică și impunere”.

Potrivit cu metoda adoptată, nu vom cerceta atât epocile

și persoanele, ci mai mult direcțiile și principiile.

Cu toate acestea, socotesc că pentru a înțelege școala clasică, este nevoie să expunem cel puțin în trăsături cât mai largi, opera a trei dintre cei mai tipici reprezentanți ai săi, opera lui Adam Smith, Malthus și Ricardo.

Sistemul teoretic al lui Adam Smith, cu toate defectele sale, are meritul de a fi creat metoda științei economice.

În „Cercetarea asupra naturii și cauzelor avuției națiunilor”, Smith se bazează pe ceea ce s'a denumit ulterior principiul economic, după care omul în urmărirea lucrurilor materiale încearcă totdeauna să obțină maximum de folos cu minimum de efort.

Aceasta nu înseamnă că Smith ar fi întrevăzut numai această latură a naturii omenești, dovadă că în opera sa „Teoria sentimentelor morale” el releva rolul însemnat al altruismului.

Simpatia și interesul propriu sunt, după Smith, cele două legături care unesc societatea, ducând la armonie. În „teoria sentimentelor morale” el spune: „A simți mult pentru alții și puțin pentru noi înșine”, constituie perfecția naturii umane și poate produce între oameni acea armonie de sentimente și pasiuni, în care constă întreaga lor mulțumire și avuție.

Cercetând fenomenele economice, el descoperă celelalte legături cari unesc umanitatea.

„Omul are aproape constant prilejul să fie ajutat de frații săi și este în zădar să aștepte aceasta numai dela bunăvoința lor”.

El va izbuti mai de grabă, dacă poate interesa egoismul lor în favoarea sa și le poate arăta că e în avantajul lor, că fac pentru ei ceea ce fac.

Nu dela bunăvoința măcelarului sau brutarului așteptăm noi hrana noastră, ci dela grija lor pentru interesele lor proprii.

Nu ne adresăm oamenilor, ci egoismului lor, niciodată nu vorbim de nevoia noastră, ci de avantajele lor.

În ce privește metoda lui Smith, observăm că el a aplicat principiul economic, nu pentru că nu ar fi cunoscut natura umană, dar pentru că a văzut că acest factor exercita o influență covârșitoare asupra fenomenelor economice.

De aceia, în analiza sa, Smith începe prin a face abstracție

de celelalte motive, presupunând în acelaș timp că principiul economic poate lucra fără alte obstacole.

Bazat pe principiul economic, Smith deduce legi economice, fiind însă convins că aceste legi nu corespund totdeauna condițiilor reale care adesea împiedică acțiunea principiului economic.

Opera lui Adam Smith se împarte în cinci cărți.

În cartea I-a începe cu această declarațiune principală:

„Munca anuală a fiecărui popor constituie fondul care îndestulează toate nevoile și plăcerile vieții, pe care îl consumă anual și care constă întotdeauna, sau din produsul imediat al muncii sau din ceea ce se cumpără dela alt popor în schimbul acelu produs”.

Munca este dar, după el, fundamentul principal al avuției.

Munca este cu atât mai productivă cu cât într'o economie națională lucrează mai mulți și există mai puțini care numai consumă și, în al doilea rând, cu cât munca este organizată în chip mai sistematic pe baza diviziunii muncii.

Adam Smith dezvoltă avantajele extraordinare ale diviziunii muncii, prin clasicul exemplu al fabricațiunii acelor cu gămălie, arătând cum, dacă un lucrător face toate operațiunile necesare, nu se știe dacă va putea să fabrice mai mult decât un singur ac într'o zi, pe câtă vreme dacă această operațiune este divizată în toate componentele ei în cele 18 operațiuni succesive, atunci producțiunea sporește extraordinar, așa că fiecare lucrător produce 4.800 ace într'o zi.

Cauzele pentru care sporește producțiunea prin diviziunea muncii el le reduce la următoarele trei:

Odată ce un lucrător își limitează activitatea sa asupra unei părți mici din totalul producțiunii, printr'un exercițiu îndelungat, dobândește o îndemânare mare.

În al doilea rând, sporirea producției prin diviziunea muncii se mai datorește faptului că se face o economie de timp prin faptul că se înlătură pierderea timpului prin trecerea dela o operațiune la alta, atunci când produsul trebuie să fie făcut de un singur lucrător.

În sfârșit al treilea avantaj al diviziunii muncii este că o serie întreagă de mașini și unelte au fost inventate ca urmare a diviziunii muncii, care a îmboldit spiritul de ingeniozitate în această direcție.

După Adam Smith, baza reală a avuției popoarelor moderne este colaborarea specializată a tuturor și anume dincolo chiar de marginile unui popor sau Stat, prin urmare nu numai diviziunea muncii naționale, ci și internaționale, nu numai colaborarea muncii specializată înăuntrul unei țări, ci a tuturor țărilor.

Dacă munca este una din bazele de dezvoltare a popoarelor, care este condițiunea preliminară pentru a face ca munca să fie productivă prin diviziunea ei?

Cu alte cuvinte, este posibilă diviziunea muncii fără nici o altă condițiune?

Adam Smith găsește că condiția organizării muncii pe baza divizării ei, este schimbul care face cu puțință ca fiecare să se dede la altă activitate, iar pentru desăvârșirea schimbului, este nevoie de încă două instituțiuni: moneda și piața.

Linii sistemului teoretic al lui Adam Smith se desprind.

În primul rând el este bazat pe teoria muncii factor primordial al producției, spre deosebire de fiziocrați care socoteau că factorul cel mai însemnat în producțiune este natura, în speță pământul.

În această privință, Adam Smith a avut precursori.

Încă din secolul al 17-lea, englezul Petty știa să spună: „Munca este tatăl avuției, iar pământul este mama sa”, această idee este întărită de către filosoful David Hume, care stabilește că bogăția naturii nu este chiar totdeauna o condițiune favorabilă pentru avuția popoarelor, pentru că istoria dovedește că au fost popoare care au avut avuții naturale foarte întinse și, predispuși la trândăvie și excесе, au rămas sărace.

Am văzut însă că o condițiune preliminară a diviziunii muncii, în teoria lui Adam Smith, este schimbul.

A doua teorie care face parte din sistemul lui Adam Smith, este teoria schimbului. Adam Smith crede că a descoperit că omul are un instinct către schimb.

Adam Smith cercetează cum se produce schimbul în libertate, care este mecanismul circulațiunii schimbului, care sunt legile care cârmuesc schimbul și mai ales cum rezultă din aceste legi armonia între diferitele interese. Adam Smith crede a fi descoperit în „prețul natural” expresiunea acelei armonii.

Când nu există nici o intervenție artificială, prețul care se stabilește prin schimb pe piață, este „prețul natural”. Și ceace

rezultă din schimbul liber, este procesul de repartitiunea economică.

Bazele cercetării circulațiunii schimbului, putem să rezumăm, formează după Adam Smith obiectul principal al teoriei economiei politice.

Nu numai prețul, dar și cele trei feluri de venituri: salariul, profitul și renta pământului, precum și legile naturale după care schimbul lăsat liber regulează repartitia și, bine înțeles, pe lângă aceasta, valoarea produselor, oscilațiunea valorii, cauzele care determină această oscilațiune, toate acestea au devenit problema fundamentală a științei economice.

În sistemul lui Adam Smith, toate aceste elemente componente sunt deduse dintr'un singur principiu și anume din interesul individual, din egoismul care este bază acțiunilor omenești. Și atunci care sunt legile economice, care activează, mai ales atunci când concurența este lăsată liberă între indivizi?

Aceasta este după clasici, și în special după Adam Smith, obiectul principal al teoriei economice.

În cartea a doua, Adam Smith cercetează a doua condițiune care stă la baza economiei popoarelor și anume: Capitalul.

Ce este după Adam Smith capitalul?

Răspunsul lui nu e clar, întrucât el tratează sub denumirea de capital trei categorii economice deosebite:

1. capitalul ca mijloc de producție;
2. ca fond de întreținere a lucrătorilor, și
3. ca izvor de venit.

Totuși se dă o însemnătate deosebită capitalului ca fond destinat producției; noțiunea de productivitate este legată de sporirea producției, ca urmare a introducerii proceselor mecanice în producțiune, care înlesnesc exploatarea cât mai intensivă a muncii.

Aceasta este explicabil, dacă ținem seama că Adam Smith își creează opera sa tocmai când încep invențiunile tehnice, când se inventează de exemplu mașina de tors, care face ca lucrătorul să pună în mișcare în acelaș timp 18 fuse, când imediat după aceia se inventează războiul mecanic și, nu mult după aceia, mașina cu aburi.

Și de aceia Karl Marx, care a scris în a doua jumătate a se-

colului al XIX-lea, a putut spune, că pentru Adam Smith, cel mai desăvârșit mod de producțiune este modul capitalist, adică cel care are la bază capitalul și ideia extragerii maximumului de folos din munca omenească.

S'a zis că Adam Smith ar fi fost un protagonist unilateral al industrialismului. În realitate, Adam Smith a fost tocmai în contra încurajării industrialismului unilateral.

În cartea III-a din opera sa, el cercetează, din punct de vedere istoric, care au fost împrejurările care au determinat această unilateralitate prin tot felul de intervenții. Iar în cartea IV-a, el arată că măsurile mercantilismului au fost dictate de interesul individual al oamenilor bogați, al comercianților și fabricanților care nu se adună niciodată a face vreo conjurație sau un monopol contra cumpărătorilor.

Concluzia finală este postulatul liberalismului economic.

Opoziție pe toată linia, prin urmare, împotriva politicii economice a Statului, sistem întemeiat pe dreptul natural al individului la lucru și la viață în toată libertatea.

Concurența între indivizi este factorul care regulează toate raporturile dintre ei și care îi dăce la armonia cea mai deplină.

Dar Statul ce rost mai are?

Răspunsul la această întrebare îl dă Adam Smith în cartea V-a din opera sa, unde tratează despre știința politică financiară și, discutând problema organizării Statului, relevă că, în afară de grija pentru siguranța din afară a Statului, invaziilor Statului, trebuie să apere pe fiecare individ de injustiție și opresiune.

Dar în al boilea rând, Statul are datoria să creieze și să mențină instituțiile publice necesare comunității care nu se pot înființa prin inițiativă privată, pentrucă nu sunt rentabile. Acestea sunt instituții pentru facilitarea comerțului, ca drumuri, canaluri, etc. și instituții de educație.

De câte ori se privește în chip critic opera lui Adam Smith, se pune foarte mare greutate în concepțiile de politică economică și concepțiile filosofice și sociale care sunt cuprinse într'însa și care afirmă că opera lui Adam Smith nu ar fi altceva decât o pledoarie pentru liberalism și individualism.

Nu vom nega că în această operă atât liberalismul cât și industrialismul formează o parte esențială.

Este însă o greșeală a se confunda întreaga operă științifică a lui Adam Smith cu aceasta și mai ales a i se da caracterul de pledoarie pentru liberalism și industrialism. Cine vrea să înțeleagă adevăratul caracter al operei lui Adam Smith, trebuie să plece dela prelegerile sale asupra dreptului natural, în care el afirmă că voește să formuleze o teorie despre natura și funcțiunea dreptului, care să se poată transforma într'o formulare de principii juridice. Și tot aceiași concepțiune a avut Adam Smith și despre știința economică.

Intr'adevăr, el recunoaște că economia politică este o artă mai mult decât o știință, însă în acelaș timp el socoate că ea este o teorie despre cauzele și despre natura avuției popoarelor și de aceia el însuși intitulează opera sa: „Cercetări asupra naturei și cauzelor avuției națiunei”.

Măsurile de politică economică practică sunt discutate în opera sa, ca și când ar fi vorba de niște teoreme științifice.

Opera lui Adam Smith ni se prezintă cu un caracter pronunțat de privire către fapte și numai ocazional găsim o privire către un ideal politic, social, moral.

Adam Smith, în opera sa, a plecat însă după cum am văzut, dela anumite abstracțiuni desprinse din dreptul natural.

Malthus în schimb pleacă dela realități.

Ideia fundamentală a operei sale, care apare în 1790, reiese din titlul ei: „Incercare asupra principiului populațiunii în măsura în care influențează îmbunătățirea viitoare a societății”.

Opera sa apare la început, cel puțin în prima ediție, ca o polemică împotriva reformatorilor sociali din acea vreme, cari credeau într'o transformare imediată a societății.

Teza principală a operei lui Malthus este tendința inerentă oricărei populațiuni de a se înmulți în raport cu mijloacele de existență și chiar dincolo de ele.

Această operă a lui Malthus a avut în timpul său o influență deosebită, chiar asupra operei celui mai mare naturalist al timpului său, asupra operei lui Darwin.

Conținutul teoretic al operei lui Malthus se poate rezuma în următoarele trei principii:

1. Populațiunea este necesar limitată de mijloacele de existență.

2. Populațiunea crește invariabil, unde și ori de câte ori mijloacele de existență cresc, și unde nu este împiedicată din anumite obstacole puternice.

3. Aceste obstacole sunt: abstenența morală, viciul și mizeria.

Concluzia lui Malthus este că ar exista o tendință, după care populațiunea crește în progresiune geometrică, pe câtă vreme mijloacele de existență în progresiune aritmetică.

Întreaga viață, Malthus este purtat de preocuparea cum să se micșoreze, dacă nu să se stăvilească această tendință, proporția dintre sporirea populației și mijloacele de existență, pentru a se împiedica mizeria păturilor de jos ale populațiunii.

O grije principală a lui Malthus este dacă nu cumva se pot spori mijloacele de existență și în ce măsură și cum se poate ajunge la acest rezultat.

După Adam Smith, am văzut că singurul mijloc este intensificarea muncii pe baza diviziunii ei. El dovedește cum prin mijlocul diviziunii muncii industria poate adopta sistemul manufacturii.

Malthus constată însă că această teorie nu poate să sporească numărul ogoarelor, nici producția lor, legându-se de legea, cunoscută în acel timp, după care, în agricultură, creșterea producției nu este proporțională cu intensificarea muncii; adică dacă se întrebuințează o cantitate mai mare de capital și muncă, rezultatul nu este o creștere proporțională a producției. (Legea venitului descrescând a pământului).

Malthus, accentuând această limită, relevă din nou însemnătatea ei.

Economia politică este astfel pusă în fața unei noi probleme, în fața problemei raportului care există între numărul populației și între mijloacele de existență cari se pot găsi înăuntrul unei anumite economii naționale, — o problemă pentru teoria și practica economică.

Malthus a avut, cu această teorie, un succes extraordinar, însă de bună seamă, împotriva lui s'au ridicat și critici, cari au descoperit în această teorie pesimistă a lui Malthus o frână în calea reformelor sociale, pentru că, odată ce se socotea că mizeria este un fenomen natural, produs de acea disproporție din-

tre ritmul de creștere a mijloacelor de producție și a populației, acest fenomen social apare ca ceva care nu poate fi schimbat.

Opera lui Malthus a avut însemnătate mare pentru dezvoltarea teoriei economice.

Adam Smith, analizând sistemul mercantilismului, l'a găsit superfluu, ba chiar păgubitor. El a arătat că nici aurul, nici argintul, nici preocuparea de balanța comercială, nici acumularea monedei, care nu e un scop în sine, ci un mijloc, nu formează cauza bogăției popoarelor.

Malthus completează opera lui Smith și anume, el găsește același lucru cu privire la populațiune.

Sistemul mercantil se ocupă de aproape de această problemă. A popula diferitele țări, era o problemă de Stat, de care trebuie să se ocupe oamenii de Stat.

Malthus arată că populațiunea se regulează în chip automat după sporul de hrană, el accentuează ceea ce afirmase și Smith că, în definitiv: „cererea de oameni regulează, în mod necesar, producțiunea de oameni”.

Malthus documentează, cu date etnologice și istorice această afirmație.

Adam Smith spune că este nevoie să se lase trebuințele omenești la jocul liber al naturei și ea va realiza intențiunea ei; ceea ce e bine, se întâmplă de la sine.

Aceasta este ceea ce se chiamă concepțiunea teleologică, spre deosebire de concepția cauzalității.

Statul, după Adam Smith, ajunge prin urmare la maximum de bună stare, îndată ce regulează impozitele, siguranța, justiția, școala și celelalte instituțiuni publice necesare și garantează jocul liber al forțelor.

Societatea este considerată ca un organism care se perfecționează în chip automat, dacă este lăsat liber și funcționează. Ceva mai mult, chiar vicile oamenilor, lucrează, în această concepțiune, tot pentru a se dobândi, la sfârșit, acel bine general.

Malthus este cu totul de altă părere. El descopere la oameni anumite instincte naturale, ca și la animale. Aceste instincte naturale sunt extrem de importante. Cel mai important este instinctul procreațiunii. Acest instinct, însă, Malthus constată că are tendința să împingă dincolo de posibilitățile de existență și atunci din cauza acestui instinct se produc mizerii, boala, războaie.

Este deci necesar ca să se găsească o explicație științifică, că și acestea duc la binele general.

Explicațiunea, s'a însărcinat să o dea naturalistul Darwin, care stabilește principiul luptei pentru existență și principiul selecțiunii. Mizeria devine în această concepțiune stăvilarul împotriva înmulțirii oamenilor, cari ar spori mizeria mai mult. Imboldurile vieții individuale nu mai duc la binele general, ci apasă asupra noastră. În acelaș timp se precizează teoretic o forță (instinctul), de care trebuie să se țină seama ca și de interesul propriu individual, deoarece este vorba de un instinct general în natura omenească și cu cât masa poporului stă mai jos, cu atât acțiunea ei se manifestă cu o mai mare regularitate potrivit acelui instinct.

Dar Malthus tocmai constată că este locul a se propune o reformă împotriva consecințelor nefaste ale acestui instinct natural, reformă care are bucuria să o întrevadă realizându-se într'o mică parte din viața sa.

Este reforma concretizată în formula abstenenței morale, desigur nu dusă la acea formulare excesivă a întârzierii căsătoriei, dar dusă în formularea aceia mai moderată a restrângerii numărului copiilor, reformă care a avut aplicațiune în toate Statele europene contemporane și care a dus la regularea artificială a condițiunilor de înmulțire și dezvoltare a populațiunii.

În 1917 s'a împlinit o sută de ani de când a apărut opera lui David Ricardo, *Principles of political economy* (Principii de economie politică).

Majoritatea economiștilor erau convinși că sistemul lui Ricardo n'ar avea decât o valoare istorică și l-au tratat o bucată de vreme ca atare. Chiar în Anglia, patria lui Ricardo, afară de câțiva economiști, Ashley și Marshall, ceilalți au împărțășit acelaș punct de vedere.

Ceeace este drept, și ceeace trebuie să se știe, este că nu e câtuși de puțin ușor ca să cercetezi opera lui David Ricardo. Sismondi povestește, în această privință, că însuși Ricardo i-a spus lui personal că pe vremea lui, în Anglia, n'ar fi fost mai mult de 24 de persoane care i-ar fi înțeles opera.

Dacă înțelegerea operii lui Ricardo este atât de grea, cum este și de fapt, aceasta se datorește lui Ricardo însuși, care a

întrebuințat în întocmirea cărții lui, o arhitectură cu totul complicată. Aceasta este obstacolul pe care îl întâlnește fiecare cititor al operii lui Ricardo în urmărirea problemelor, care nu se găsesc tratate în capitolele corespunzătoare, ci sunt risipite în diferitele capitole ale operii sale.

Sistemul lui Ricardo, care este cuprins în Principiile sale, nu este complet. El este dedicat numai unei părți din problemele care formează obiectul științei economice și anume el se limitează la o expunere a teoriei distribuției.

„A determina legile — spune el în prefață — care regulează distribuțiunea, este problema de căpetenie a Economiei Politice. Cât de mult a fost perfecționată știința, prin scrierile lui Turgot, Stuart Mill, Adam Smith, Sismondi și alții, ele cuprind o informațiune foarte puțin satisfăcătoare, cu privire la cursul natural al rentei, profitului și salariilor?”.

Ricardo încearcă să determine proporțiunea întregului produs al solului, care urmează a fi alocat, în diferitele stadii ale societății, celor trei clase fundamentale ale ei, sub numele de rentă, de profit și de salarii, depinzând în principal de fertilitatea solului, de acumularea capitalului și de îndemânarea sau de ingeniozitatea muncii.

Formulând legile sale, Ricardo vorbește de cele trei clase care iau parte — notați bine — la producția agricolă a societății. El zice: „produsul solului, tot ceea ce derivă din suprafața sa, prin aplicațiunea unită a muncii, mașinăriei și capitalului, se împarte între cele trei clase ale comunității și anume: proprietarul solului, posesorul fondurilor sau capitalului necesar pentru cultivare și muncitorilor, prin a căror hărnicie este cultivat.

Observăm prin urmare că Ricardo, în sistemul său, își imaginează organizațiunea economică a societății asemenea unei ferme (care este de fapt un gen al activității economice) și presupune că împărțirea întregului produs al muncii naționale poate să fie ușor dedusă din procesul care are loc la distribuțiunea produsului rezultat din activitatea unei ferme. Proprietarul, care îi servește ca tip lui Ricardo, este lordul funciar englez, care stăpânește o întindere mare de pământ și care este absenteeist, care nu cultivă el însuși pământul său. Posesorul capitalului nu este cum s'ar putea crede, nici bancherul din Citty, nici fa-

bricantul, ci este fermierul, arendașul și cultivatorul pământului lorzilor.

Deci, nu este exact decât într'o foarte slabă măsură că Ricardo, în sistemul său, ar prîvi viața economică prin ochelarii bancherului dela bursa din Londra, dela Stock-Exchange, pentru că în definitiv, tabloul circulațiunii economice, pe care îl înfățișează Ricardo, este cel al organizațiunii unei forme agricole. Este adevărat că, în anumite capitole din opera sa, și anume în cele în care tratează despre circulațiunea curentului de capital dela o ocupație economică la alta, se poate descoperi la autor experiența unui cunoscător admirabil al pieții financiare. Dar, în ceea ce privește fondul întregului sistem al lui Ricardo, el seamănă mai mult cu acea „grande culture”, pe care am descoperit-o în opera fiziocraților, decât cu „Stock-Exchange”, cu bursa din Londra.

Intregul sistem al lui Ricardo este bazat pe teoria sa asupra valorii. Țelul pe care îl urmărește el este să determine legile care cârmuesc formarea valorii mărfurilor, să explice cu alte cuvinte pentru ce o cantitate anume dintr'un produs este dată în schimb pentru o altă cantitate dintr'un alt produs.

„Valoarea unei mărfi, sau cantitatea oricărei altei mărfi pentru care va fi schimbată, depinde de cantitatea relativă de muncă necesară pentru producțiunea ei, și nu de compensarea mai mare sau mai mică, care este plătită pentru această muncă.

De aci, observăm imediat că Ricardo n'a căutat să afle care este valoarea absolută a lucrurilor, ci a urmărit să stabilească valoarea lor relativă, cu alte cuvinte prețul pe care un lucru îl capătă în schimb sau, cum se denumește în terminologia economică, valoarea venală a lucrurilor.

„Este necesar pentru mine să observ — scrie el — că eu n'am spus că deoarece o marfă cuprinde atîta muncă încât va costa 1000 lire și alta atît încât va costa 2000 lire, că deci una va avea valoarea de 1000 lire și cealaltă de 2000 lire, ci am spus că valoarea lor va fi una față de cealaltă ca unul față de doi și că vor fi schimbate în această proporție. N'are nici o însemnătate pentru adevărul acestei doctrine dacă una din aceste mărfi se vinde 1500 lire și cealaltă 3000 lire. Eu nu cercetez acum această chestiune. Eu afirm numai că valorile lor relative

vor fi cârmuite de cantitatea relativă de muncă cheltuită pentru producerea lor”.

Accentuarea acestor cuvinte, proprii lui Ricardo, este necesară, pentru că nu arareori s'a interpretat greșit gândirea lui Ricardo, afirmându-se că în realitate teoria sa despre valoare nu este o teorie a muncii, ci este o teorie a costului de producțiune.

Este exact că Ricardo, când și-a constituit teoria sa, a adăugat la costul muncii și rata profiturilor. Ar fi cu totul greșit a deduce de aci că teoria sa asupra valorii are alte baze decât cantitatea de muncă încorporată în diferite lucruri.

Ricardo menționează el însuși, că Adam Smith arătase că „în situațiunea primitivă și timpurie a societății” regula schimbului este dată de proporțiunea cantităților de muncă încorporată în diferite produse, cu alte cuvinte, a cantității de muncă necesară pentru producerea diferitelor lucrări. El încearcă să dovedească la rândul său, că munca este măsurătoarea de valoare, însă nu numai în epoca premergătoare organizării capitaliste, ci de îndată ce societatea trece la faza acumulării de fonduri și apropierii solului.

În opozițiune cu Adam Smith, prin urmare, Ricardo formulând teoria sa, n'are în vedere numai faza primitivă a societății, ci și o situațiune mai avansată a societății, în speță, ordinea capitalistă.

Să vedem acum cum face Ricardo dovada acestei teorii. Notez că dovada se găsește în opera sa în capitolul IV intitulat „On natural and market price” (Despre prețul natural și prețul pieții).

Ricardo pleacă dela următoarele principii. El spune: capitalul și munca au tendința de a părăsi totdeauna acele activități în care salariul și profiturile sunt mai mici și a se îndrepta spre acele ocupațiuni care sunt mai lucrative. Această tendință duce la o egalizare a ratei profiturilor. Ricardo vorbește numai de o tendință, pentru că el știe bine că „considerând siguranța, moralitatea, comoditatea sau orice alte avantagii reale sau imaginare, pe care un plasament îl poate avea față de altul”, capitalistul și muncitorul vor cere salarii și profituri mai mari sau mai mici. Dar el nu trece cu vederea greutatea unora de a retrage capitalul dintr'un plasament și observă mecanismul prin care se produce o egalizare a ratei profiturilor.

El vede că „clasa banțară, care este ocupată cu emiterea tratelor”, regulează curentul de capital, îndreptându-l totdeauna spre plasamente mai avantajoase.

Ricardo vede clar că, în practică, această tendință de egalizare a profiturilor întâmpină obstacole, totuși el își întemeiază teoria sa asupra valorii (și acest lucru trebuie bine notat), pentrucă ea domină întreaga viață economică.

Când privim piețele unui oraș mare, zice el, și observăm că regulat sunt aprovizionate atât cu produse interne cât și externe, în cantitățile în care sunt cerute, trebuie să mărturisim că principiul, care proporționează capitalul față de fiecare industrie, în cantitățile precis cerute, este mai activ decât se poate presupune în genere.

Numai înțelegând fundamentul teoriei lui Ricardo despre valoare este posibil să înțelegem pentru ce cantitățile egale de muncă posedă aceeași valoare în procesul de schimb. Dacă n'ar fi așa, dacă produsul unui lucrător s'ar vinde mai scump decât al altuia, profiturile obținute de un fabricant ar trece sub rata mijlocie. Or, aceasta nu se poate întâmpla cel puțin à la longue, deoarece capitalul ar fugi de la ocupațiunile unde pentru aceeași cantitate de muncă se obține un preț mai mic și s'ar îndrepta către ocupațiunea unde pentru aceeași cantitate de muncă se obține un preț mai mare. Rezultatul ar fi că în acele ocupațiuni, unde se aglomerează capitalul, producțiunea ar spori, oferta de bunuri din această categorie ar fi mai mare, și atunci, față de cererea mai scăzută, ar trebui să rezulte o micșorare a venitului, și deci profitul ar trebui să se deniveleze către rata mijlocie a lui.

Deci, stabilim existența unei tendințe a profiturilor spre un nivel egal. Acesta este fundamentul teoriei valorii lui Ricardo: cantități egale de muncă trebuie să fie schimbate una contra celeilalte.

Prin urmare, putem să spunem că teoria lui Ricardo nu este de o valoare absolută. Pentru a fi adevărată trebuie ca și premisa de care ea depinde să fie și ea adevărată. Prin urmare valoarea teoriei lui Ricardo este relativă. În momentul în care s'ar face dovada că această tendință a profiturilor de a se egaliza nu se realizează, întregul eșafod teoretic al lui Ricardo ar cădea.

Aceasta se poate urmări în secțiunea IV și V din capitolul

I al operii lui Ricardo în care el încearcă să dovedească: „că principiul după care cantitatea de muncă cheltuită în producțiunea de mărfuri regulează valoarea lor relativă este considerabil modificat prin întrebuițarea mașinăriei și a altor capitaluri fixe și durabile.

Aceasta ne duce la cercetarea influenței capitalului fix și capitalului circulant asupra valorii relative a mărfurilor. În primul rând, trebuie să constatăm deosebirea între capitalul fix și capitalul circulant în opera lui Ricardo, deosebită de aceea a fiziocraților și a lui Adam Smith.

Am văzut că fiziocrații deosebesc avansurile anuale de avansurile primitive. Avansurile anuale erau acelea a căror valoare era numai parțial transferată în marfă în cursul procesului de producțiune dintr'un an.

În ceea ce privește pe Adam Smith, pentru el capitalul fix este acea parte a capitalului care produce un profit stăpânului, posesorului ei, fără să-și schimbe posesorul, pe câtă vreme capitalul circulant este acea parte a capitalului, care produce un venit trecând continuu dintr'o mână într'alta și dintr'o formă în alta.

Ricardo face altă distincție între capitalul fix și capitalul circulant.

„După cum capitalul este repede consumat sau se consumă lent este clasat sub titlurile de circulant sau fix”.

Fără îndoială că aceasta nu este o distincție clară și precisă. Chiar Ricardo o recunoaște când zice:

„Despărțirea nu este esențială și o linie de demarcațiune nu poate fi trasată precis. Cauza: există grade cu totul diferite, de diferite, de durabilitate ale capitalului.

Ricardo făcea diferența aceasta între capitalul fix și capitalul circulant numai în scopul de a arăta că nu numai munca, ci și timpul necesar pentru schimbul mărfurilor poate să aibe o influență asupra valorilor relative. Sub capital fix el înțelege, prin urmare, un capital care necesită mai mult timp decât capitalul circulant ca să se reproducă.

Ricardo, ca să-și illustreze teoria sa, dă următorul exemplu:

O mașină fabricată într'un an de 100 lucrători, primind fiecare câte 50 lire pe an, va costa, dacă rata profitului este de 10%, 5500 de lire (5000 lire costă munca, iar 500 lire este rata profitului). Dacă produsul mașinei se vinde abia după un

an, fabricantul va fi obligat să mai adauge încă 10% profit așa încât munca celor 100 lucrători va ajunge să valoreze în momentul când se va vinde, 6050 lire. Munca a 100 de lucrători ocupați la fabricarea mărfurilor, care pot să fie vândute după un an, valorează numai 5500 de lire. „Aci deci“ — spune Ricardo — există capitaliști, folosind exact aceeași cantitate de muncă anual la producerea mărfurilor lor și totuși bunurile pe care le produc diferă de valoare din cauza cantităților diferite de capital fix sau munca acumulată folosită de fiecare în parte.

Cercetând această problemă mai departe, Ricardo încearcă să lămurească în ce măsură va influența o urcare a salariilor valoarea relativă a celor două feluri de marfă. Această explicațiune, Ricardo o dă în capitolul V, unde tratează despre salarii. După Ricardo, o urcare de salarii nu influențează prețul mărfurilor, ci afectează numai rata profiturilor.

Nu poate fi nici o urcare în valoarea muncii fără de o cădere a profiturilor. Produsul celor 100 de lucrători are totdeauna valoarea de 5.500 lire, fie că lucrătorii primesc 51 lire fiecare, fie că primesc 52 lire, sau chiar 53 și 54 lire fiecare. Dacă primesc 51 lire, rata profiturilor va trebui să scadă dela 10% la 5% dacă primesc 52 lire, ea va scădea cu 6% și așa mai departe. O asemenea cădere a profiturilor trebuie să influențeze toate mărfurile care sunt produse cu ajutorul mașinilor, adică acelea care întrebuițează capital fix. La valoarea mașinei de 5.500 lire trebuind să se adauge ca rată a profiturilor 10, 8, 6, 4, 2%, etc.

După exemplul lui Ricardo, valoarea mărfurilor produse de 100 lucrători, va fi, dacă capitalul se înapoiază după un an, mai mare; dacă capitalul se înapoiază după doi ani, mai mic.

Iată cum se prezintă lucrul, după exemplul lui Ricardo:

Salarii 1 lucrător	după 1 an	profit	valoarea	totală
50	5000	500	10%	5500
51	5100	400	8%	5500
52	5200	300	6%	5500
53	5300	200	4%	5500

Presupunem că lucrătorii sunt plătiți cu 50, 51, 52, 53, etc. Pentru fabricarea aceleiași mașini este nevoie de 100 lucrători.

Prin urmare, vom avea 5000, 5100, 5200, 5300, etc. Atunci rata profiturilor, care la început este de 10%, va coborî până la 4%, pentru ca valoarea produsului să fie totdeauna 5500.

Aceasta în cazul când reproducțiunea se va face în timpul unui an.

Dacă însă procesul de reproducțiune se face în doi ani, de bună seamă că fabricantul va trebui să adauge și rata profitului pe timp de încă un an.

Socoteala s'ar prezenta atunci:

5500	plus	10%	6050
5500	„	8%	5940
5500	„	6%	5830
5500	„	4%	5720

Din acest exemplu Ricardo crede că poate să tragă următoarea concluzie:

Odată cu urcarea salariilor, „toate mărfurile care sunt produse cu mașinării de mare preț sau clădiri de mare preț sau care reclamă o durată lungă înainte de a putea fi aduse pe piață, vor cădea în valoare relativă“.

Argumentarea aceasta a făcut pe Ricardo să-și modifice teoria sa asupra valorii și să spună că potrivit cu gradul deosebit de durabilitate al capitalului „sau ceea ce este acelaș lucru, potrivit cu timpul ce trebuie să treacă până ce o cantitate de marfă poate fi adusă pe piață“, mărfurile care sunt produse cu aceeași cantitate de muncă vor fi schimbate în proporțiuni diferite, în raport cu mărimea salariilor.

Ricardo însuși accentuiază că acest factor are o importanță secundară. O mare cădere a profiturilor modifică, după el, puțin valoarea relativă a două mărfuri.

„Efectele cele mai mari, care ar putea fi produse asupra prețurilor relative ale acestor bunuri de către o urcare a salariilor, n'ar putea trece peste 6 sau 7%, pentru că profiturile nu vor putea, probabil, în nici o împrejurare să admită o depreșiune generală și permanentă mai mare decât această cifră.

În ceea ce privește cealaltă cauză, creșterea sau micșorarea cantității de lucru necesar pentru producțiunea mărfurilor, aceasta, spune Ricardo, rămâne ca un factor decisiv care influențează variațiunea valorii de schimb a mărfurilor.

„Dacă, pentru a produce grâu, ar fi nevoie de 80 în loc de 100 lucrători, valoarea sa ar cădea cu 10%, dela 5500 la 4400 lire“.

Pentru aceasta, Ricardo consideră că toate variațiunile mari, care au loc în valoarea relativă a mărfurilor, sunt produse de cantitatea mai mare sau mai mică de muncă ce este necesară pentru producerea lor.

Analizând critic această teorie, observăm, ceea ce de altminteri am și amintit, că la baza ei este o definițiune lipsită de claritate și de precizie: definițiunea deosebirei între capital fix și capitalul circulant.

Chiar Ricardo a recunoscut că nu există o linie de demarcațiune exactă în definițiunea pe care a adoptat-o el.

Mai departe, trebuie să observăm că Ricardo face confuziuni între durabilitatea tehnică a materialelor și înțreținutarea cu care capitalul se reîntoarce la acelaș întreprinzător în procesul de circulațiune.

În unele cazuri, durabilitatea tehnică a materialelor și durata reîntoarcerii capitalului la întreprinzător se confundă. De pildă: capitalul investit într'o mașină care durează 10 ani, trebuie, în mod normal, prin procesul amortizărilor, să se întoarcă la întreprinzător în 10 ani, însă cărbunele, de pildă, arde repede, iar aburul produs este distrus în procesul de produțiune. Fierul și aurul ca materii prime durează secole, iar capitalul are aceeași rapiditate în ceea ce privește întoarcerea lui la întreprinzător și într'un caz și în celălalt caz.

Apoi, în distincțiunea pe care o face Ricardo între capitalul circulant și capitalul fix, el uită să facă un loc pentru una din cele mai importante categorii, pentru materiile prime.

În concepțiua lui, capitalul fix este egal cu mașini și capitalul circulant este egal cu salariile. Dar materia primă? Nu-și găsește absolut nici un loc în teoria sa.

Am văzut că Ricardo își sprijină teoria, pe premisa existenței unei tendințe a egalizării ratei profiturilor. El nu aplică acea teorie, și nici nu putea să facă altminteri, decât la unele mărfuri cari pot să fie produse în orice cantitate și la produțiunea cărora libera concurență operează fără nici o restricțiune.

În ceea ce privește, prin urmare, valoarea tuturor obiectelor rare, statui, tablouri, vinuri scumpe, etc., care nu se găsesc de-

cât în anumite cantități reduse, această teorie a sa, după care, în schimb, diferitele mărfuri capătă valori echivalente cu cantitatea de muncă încorporată, nu-și putea găsi aplicațiunea.

S'ar putea obiecta că prin acest fapt, în teoria lui Ricardo se descoperă o lipsă de unitate. Nu este așa, deoarece, din moment ce la baza ei s'a așezat acea premisă, de bună seamă că mecanismul ei nu poate să funcționeze decât acolo unde premisa există.

În afară de aceasta, Ricardo el însuși atrage, în diferitele părți ale operii sale, atențiunea asupra relativității teoriei pe care o formulează și anume că ori unde egalizarea profiturilor nu este posibilă, mărfurile nu pot să fie schimbate potrivit cantității de muncă încorporate.

Potrivit cu această constatare, pe care Ricardo însuși o face, el explică cum, spre pildă, în comerțul exterior, schimbul de mărfuri nu poate să se facă după aceeași regulă, valoarea neputând să fie determinată în același fel cu cantitățile de muncă egal încorporate, în diferite mărfuri, întrucât produsul muncii a 100 englezi, cum spune el, poate să fie schimbat cu produsul muncii a 80 portughezi, sau a 60 ruși sau a 120 indieni, etc., cu alte cuvinte, întrucât există bariere între diferitele State și întrucât nu există acea circulațiune liberă între capitaluri, pentru ca ele să se poată îndrepta către acele ramuri de industrie unde rata profitului este mai mare, astfel ca să se urce producțiunea și producțiunea urcată să determine o recoltă sporită care să ridice prețurile.

Așadar, din cauza aceasta, în schimburile exterioare, regula schimbului, în ceea ce privește formațiunea valorii, nu poate să fie aceeași.

Excepțiunile și modificările pe care însuși Ricardo le introduce în sistemul său, dovedesc însă clar că teoria sa despre valoare se bazează pe premiza tendinții profiturilor către un nivel egal.

În teoria sa asupra valorii, Ricardo n'a încercat să descopere numai legile după care are loc schimbul de mărfuri, ci, și mai ales, s'a străduit să explice care sunt cauzele pentru care aceleași mărfuri își schimbă valoarea.

El a accentuat că există o diferență a calităților de muncă și că există o dificultate de a se face o comparațiune justă între o oră de muncă dintr'o altă ocupațiune, însă „totdeauna corec-

tarea, se raportează la efectul asupra variațiilor în valoare relativă a mărfurilor. Este de mică importanță a se examina gradul comparativ de estimare a diferitelor categorii de muncă. Putem conchide, zice el, că ori și câtă inegalitate a putut exista originar între el, ori și câtă ingeniozitate, îndemânare sau timp va fi fost necesar pentru dobândirea unei specii de dexteritate mai mult decât a alteia, se continuă aproape la fel dela o generație la altă generație“.

„Deci considerând valoarea aceleiași mărfi, la perioade de timp, considerarea comparativă a îndemânării și intensității muncii cerute pentru acea marfă particulară, abia reclamă să fie luată în considerațiune, deoarece se operează la fel în ambele perioade“.

Ricardo explică în acest pasaj schimbările pe care le observăm în valorile relative ale mărfurilor prin schimbările care se produc în decursul timpurilor în ceea ce privește cantitatea de muncă care trebuie să fie cheltuită pentru producerea lor. El nu admite o altă cauză decât această variațiune în timp a cantității de muncă ce este cheltuită într'o epocă pentru a se face un anumit produs, față de cantitatea de muncă produsă într'o epocă mai îndepărtată.

El nu admite decât această cauză a variațiilor care se observă în valoarea mărfurilor în această privință.

Prin urmare, nici schimbarea de salarii, nici variațiunea profiturilor nu sunt considerate de Ricardo, cauze care să determine variațiunile care se observă în decursul timpurilor în valoarea aceluiași bunuri pentru că, cum spune el „poate că profiturile capitalului vor fi mai mici sau mai mari, fie că vor fi 5%, 20% sau 10% sau că salariile vor fi mai mici sau mai mari, ele vor opera la fel în ambele condițiuni“.

După această scurtă expunere a teoriei lui Ricardo despre valoare, să facem o comparațiune între ea și între teoria utilității marginale, pe care o vom expune când vom vorbi despre școala austriacă.

Acei care au formulat teoria utilității finale, ca Ricardo, și-au pus aceiași problemă: care este explicațiunea că două lucruri se schimbă între ele, cu alte cuvinte, care este explicațiunea identității de valoare între două obiecte? Metodele însă, pentru a răspunde la această întrebare sunt diferite.

Teoria utilității marginale presupune pe oameni născuți cu tot ceea ce le este necesar pentru satisfacerea trebuințelor lor, au o înzestrare completă pentru a putea să-și ducă traiul, cu alte cuvinte ea îi consideră ca un fel de Robinsoni așezați într-o insulă depărtată, plină de bogății, care așteaptă să fie numai culese pentru a servi la satisfacerea trebuințelor omenești și care n'au altceva de făcut decât să mediteze asupra mijloacelor cele mai avantajoase pentru schimbul bunurilor pe care ei le posedă. Răspunsul pe care îl dă școala austriacă întrebării pe care și-o pune, este, fără îndoială, corect, din punct de vedere logic, dar eroarea pe care această școală o face, este că ea trece cu vederea procesul producției bunurilor, care are o influență hotărâtoare și în formațiunea valorii în genere și asupra valorii relative a diferitelor mărfuri.

Adam Smith și Ricardo s'au apropiat de problema noastră tocmai pe acest drum în cercetarea procesului de producție a bunurilor.

În ce condițiuni este de preț pentru un producător să producă o marfă pentru schimb? Iată întrebarea pe care și-o pun Adam Smith și Ricardo.

Adam Smith însă se preocupă de această chestiune numai în considerarea stării primitive a societății, pe când Ricardo a avut sub ochii săi orânduirea capitalistă a societății. De aceea el a putut să stabilească acea tendință de egalizare a prețurilor, ca premisă a teoriei sale.

Dealtminteri, deosebirea care se poate constata între teoria lui Ricardo și cea a lui Adam Smith, în această privință, este foarte simplă.

Intr'adevăr, principiile lui Ricardo au apărut în Anglia tocmai în epoca în care aceasta trecea printr-o revoluție industrială, adică în acea vreme în care se introduce pentru prima oară în organizațiunea economică a societății un nou tip de organizare a producției, fabrica, și în momentul în care se observă o nouă stratificare a societății în cele două clase protagoniste, de o parte clasa capitaliștilor și de altă parte clasa salariaților.

În același timp, trebuie să observăm că Ricardo își formulează teoria sa cu privire la valoare, tocmai într-o vreme când în viața economică a Angliei se producea o

serie întreagă de perturbațiuni datorită Blocului Continental, perturbațiuni care aduceau oscilațiuni foarte repezi și foarte numeroase în ceea ce privește valoarea de schimb a bunurilor.

Atunci este fatal ca Ricardo, observând realitatea din vremea sa, să-și fi pus a doua întrebare: pentru ce se produc oscilațiuni în prețurile mărfurilor? și în al doilea rând: pentru ce prețurile produselor industriale scad, pe câtă vreme prețurile produselor agricole se urcă?

Răspunsul pe care îl dă Ricardo la această întrebare este foarte apropiat de adevăr.

Teoria subiectivă asupra valorii apare cu mult mai târziu, după ce în viața economică se trece de perioada aceasta plină de perturbațiuni observate de Ricardo în timpul și ca urmare a războaielor napoleoniene.

De aceea, această teorie face completă abstracțiune de mișcările zilnice ale prețurilor și în loc de aceasta, caută să înțeleagă care este cauza schimbărilor permanente în valoare relativă ale diferitelor bunuri.

Economia politică a încercat încă dela Petty în secolul al 18-lea, să descopere punctul ei central, care se socotea a fi prețul natural în jurul căruia oscilează prețurile de pe piață.

Până la Ricardo, nimeni n'a dat o soluțiune, o explicațiune, acestui fenomen.

Școala subiectivă a trecut peste explicațiunea lui Ricardo ca și când ea nici nu ar fi existat și a încercat să explice numai fenomenul dela suprafață, față de care vechea teorie aplica pur și simplu legea cererii și a ofertei.

A doua teorie importantă pe care o găsim în sistemul lui Ricardo este teoria rentei.

Ce este renta? Proprietarul solului primește, fără nici un fel de muncă, un venit denumit rentă, în contradicție cu teoria după care valoarea relativă a mărfurilor atârna de cantitatea de muncă încorporată în ele.

Teoria lui Ricardo cu privire la rentă conține patru elemente.

În primul rând, Ricardo pleacă dela următoarea propozițiune: valoarea relativă a mărfurilor este regulată nu de cantitatea cea mai mică de muncă suficientă pen-

tru producerea lor în condițiunile cele mai avantajoase ei, dimpotrivă, de cantitățile cele mai mari de muncă, care trebuie să fie cheltuite pentru producerea lor și în împrejurări care acordă producătorului minimum de facilități.

În al doilea rând, prețul produsului este compus exclusiv din salariu plus rata mijlocie a profitului pe care producătorul trebuie să o aibă.

„Metalul produs din cea mai săracă mină ce este lucrată, trebuie să aibă cel puțin o valoare de schimb, nu numai suficientă să procure toată îmbrăcămintea, hrana și alte lucruri care sunt consumate de lucrătorii care aduc produsul pe piață, ci să producă în același timp și profitul ordinar și comun al acelora care avansează fondurile necesare pentru a pune în mișcare întreprinderea. Prin urmare, prețul acestui produs nu cuprinde nimic în plus.

El cuprinde numai o despăgubire pentru cantitatea de muncă ce a fost încorporată și el cuprinde o rată a profitului care corespunde cu profitul mijlociu, care este în societate la acel moment dat.

Punctul de vedere al lui Adam Smith este diferit. Adam Smith admitea că norma generală, — care regulează valoarea de schimb a mărfurilor numai în cantitățile comparative de muncă prin care ele se produc, — a fost modificată în momentul când în societate s'a introdus proprietatea solului și plata unei rente pentru folosirea pământului.

Prin urmare, după Adam Smith, nu numai salariul și profiturile, ci și renta intră ca o parte componentă în preț.

După Ricardo? grâul produs cu cea mai mare cantitate de muncă este acela care regulează prețul; și renta nu intră în preț.

Iată prin urmare, deosebirea între punctul de vedere al lui Adam Smith și între punctul de vedere al lui Ricardo.

În al treilea rând, prețul fiind determinat de condițiunile cele mai defavorabile, proprietarii unui sol bun primesc un venit care trece de rata mijlocie a profiturilor.

Tendința profiturilor către un nivel egal va transforma acest venit în rentă. Într'adevăr, zice Ricardo, nu pot fi două rate de profit, potrivit cu tendința de egalizare a profiturilor.

În consecință, tot ceea ce trece peste profitul mijlociu este renta și renta este formată din cauza diferențelor de facilități care se referă pentru producțiune în diferitele calități ale solului.

Această teorie îl conduce pe Ricardo la concluzia că, cu fiecare pas în progresul populațiunii, care obligă o țară să recurgă la pământ de o calitate mai rea, ca să fie în stare a spori cantitatea de hrană, renta va crește pe toate pământurile mai fertile. Orice cauză care va atrage capitalul spre soluri inferioare, trebuie să ridice renta pe pământurile superioare.

Deși această teorie asupra rentei a fost cunoscută de mai înainte sub denumirea rentei diferențiale, ea a fost dezvoltată pentru prima oară, ca o parte integrantă a teoriei valorii de către Ricardo.

Până la Ricardo, teoria fiziocraților după care producțiunea agricolă are o proprietate specială de a crea rentă a fost reluată și de Adam Smith și n'a fost atacată de nimeni.

Prin urmare și fiziocrații și Adam Smith după ei, socoteau că pământul are proprietatea deosebită de a crea renta și că prin urmare, numai în înlănțuirea procesului de producțiune agricolă se poate observa acest fenomen al rentei.

Ricardo dovedește pentru prima oară că această teorie este falsă, pentrucă renta poate să apară în toate ocupațiunile unde sunt necesare diferite cantități de muncă pentru producerea acelorași mărfuri. Ricardo dă mai ales exemplul minelor. Nu numai în producțiunea solului există calități deosebite de pământ care implică o deosebire în ceea ce privește cantitățile de muncă ce sunt necesare, și mai mult decât atât, implică, din cauza însușirilor fizice, și deosebirea cantităților rezultate cu aceeași cantitate de muncă, ci și în mine, în cariere, se pot observa exact aceleași fenomene, întrucât sunt unele mine pentru exploatarea cărora este nevoie de cantități mai mici, iar pentru altele mai mari de muncă, fie că trebuie săpat mai adânc ca să obțină minereul, fie că este nevoie de alte lucrări ca să susțină galeriile minelor, etc.

Prin urmare, pe când Adam Smith și Malthus socoteau că renta este ca un dar al naturii și socoteau că renta crește numai ca urmare a fertilității solului, Ricardo spune textual:

„Renta poate să fie mai joasă într'o țară în care pământul este extrem de fertil, decât într'o țară unde se produc recolte

moderate, ea fiind în proporțiuni mai degrabă cu fertilitatea relativă decât absolută, cu valoarea produsului nu cu abundența sa“.

Aceasta vrea să spue, că renta nu este în legătură cu fertilitatea solului și cu gradul de bogăție al unei țări.

Renta este un produs mai mult al densității populațiunii și al creșterii trebuințelor dinăuntrul unei țări, decât al înzestrării ei cu bogății naturale de cea mai mare fertilitate.

Intr'adevăr, pentruca să se poată naște acea diferență de profit între produsele unei exploatări agricole care are norocul să se afle pe un teren de o calitate superioară, trebuie ca quantumul de necesități al societății să fie așa de urcat încât să fie necesar să se ia în cultură și terenuri de o calitate inferioară unde este nevoie de o cantitate mai mare de muncă pentru a se dobândi produsele solului. Atunci prețul produsului se orientează după cotele cele mai urcate ale producțiunii.

Prin urmare, ea este mai ridicată decât ar fi, dacă această producțiune cu cotele urcate nu ar avea loc, iar diferența din rata profitului dela unitățile care produc cu cotele mai mari față de unitățile care produc cu cotele mai mici, constituie renta pentru acestea din urmă.

În structura logică a teoriei lui Ricardo, cu privire la rentă, găsim un singur punct slab.

Afirmațiunea că pământul cultivat cel din urmă nu produce rentă, corespunde cu condițiunile primitive, în care solul necultivat nu este apropiat, este adevărat, însă nu corespunde deloc cu societatea mai dezvoltată unde fiecare suprafață de pământ are proprietarul său.

Aici, chiar numai pentru folosința celui mai nefertil pământ, trebuie să se plătească o rentă.

Adam Smith a observat și el acest lucru, că prețul plătit pentru folosirea solului este un preț de monopol. Intr'adevăr, din moment ce solul este apropiat și împărțit între proprietarii cari îl stăpânesc, este dela sine înțeles că prețul cu care poate să fie arendat pământul de către cel care nu-l are sau prețul cu care poate să fie cumpărat pământul de acela care nu-l are, este un preț de monopol.

Iată prin urmare, că în acest fapt constatăm că Adam Smith a făcut descoperirea că în afară

de renta diferențială a pământului mai există și un alt gen de rentă, renta care rezultă din prețul de monopol sau renta de monopol.

Ea este o consecință a apropierii solului și a faptului că în țările dens populate, cererea de pământ întrece oferta. Ricardo recunoaște el însuși aceasta, mai ales în scrisorile sale, dar afirmă că această rentă de monopol ar fi mică, că ar avea o importanță mai redusă, pe câtă vreme renta diferențială a solului este cu mult mai însemnată din toate punctele de vedere.

Să vedem acum care este teoria lui Ricardo cu privire la salarii.

Observăm că teoria lui Ricardo cu privire la salarii este foarte simetrică, ca mecanism, cu teoria lui generală despre valoare.

Intr'adevăr, după cum descoperă existența unui preț natural, alături cu prețul pieții, tot așa descoperă într'o asemănare perfectă, existența unui salariu natural și a unui salariu de piață; cu alte cuvinte el, ca și ceilalți clasici, au putut să constate că există un preț natural determinat de anumite legi imuabile alături de care, prin jocul liber al forțelor economice, se formează prețul pieții.

Tot așa există, prin acțiunea forțelor imuabile ale societății, un salariu natural și un salariu normal care însă în realitatea lucrurilor, prin jocul liber al forțelor, se transformă într'un salariu real pe care îl descoperim în piața muncii.

După cum el a găsit că există tendința după care toate profiturile tind către același nivel, că există acea tendință de denivelare a profiturilor, tot așa el socoate că și salariile tind totdeauna către nivelul lor natural ca și toate celelalte prețuri. Ce este, după Ricardo, prețul natural al muncii?

Prețul natural al muncii, după Ricardo, este cantitatea de bunuri necesară unui muncitor pentru a subsista și pentru a-și perpetua rasa.

Prin urmare, acest preț al muncii sau salariul natural este dependent de prețurile alimentelor și al tuturor celorlalte subsistențe și mijloace de traiu de care are nevoie la un moment

dat, pentru a subsista și pentru a se perpetua, clasa muncitoarească.

Prin urmare în concluziunea lui Ricardo, prețul natural nu este egal cu minimum de salariu, ci este mai mult: un preț egal cu noțiunea curentă a standardului de viață. El este, cu alte cuvinte, mai mult decât salariul minimal care este egal cu subzistența absolut necesară pentru a duce viața de azi pe mâine.

În concepțiunea sa despre salariul natural este ideea aceea mai ridicată a salariului necesar pentru ca muncitorul să aibă cantitatea de subsistență și de celelalte mijloace de traiu necesare pentru a păstra la același nivel cu semenii săi viața, care corespunde, am putea zice, cu gradul social al semenilor săi.

În ce privește variațiunile salariilor în jurul acestui salariu normal sau natural, ele se datoresc legii cererii și ofertei așa cum și variațiunile prețurilor în jurul prețului natural se datoresc tot legii cererii și ofertei.

Deci, după cum prețurile tind să ajungă către nivelul natural, tot așa și salariile tind să se apropie de salariul natural.

Care este mecanismul care determină această variațiune potrivit legii cererii și ofertei?

Este creșterea populațiunii. Densitatea populațiunii determină mișcările de salariu în sus și în jos. Salariile vor fi mari. Când populațiunea însă crește, atunci oferta de muncă va fi mai mare și rezultatul va fi o scădere a salariilor. Salariile ajung mici. Prin aceasta, densitatea populațiunii este amenințată să se reducă. Prin această rarificare oferta brațelor de muncă scade și salariile sunt în creștere.

Prin acest mecanism se ajunge la demonstrațiunea existenței acelei tendințe de apropiere a salariilor de pe piață la nivelul normal al salariilor.

Trebue să recunoaștem că fundațiunile acestei teorii a lui Ricardo sunt slabe.

Într'adevăr, definiția salariului natural fiind dependentă de deprinderile și obiceiurile poporului la o anumită etapă a civilizațiunii, este lipsită de precizie. Dealtminteri, nici până astăzi nu s'a reușit să se stabilească cu precizie noțiunea salariului minimal, necum să se precizeze noțiunea acelui standard de viață.

Tot așa și acea noțiune a salariului natural care este la

baza acestei teorii a salariilor este lipsită de precizie.

Concepțiunea aceea, după care variațiunile salariilor sunt regulate de mișcarea populațiunii, este și ea cu totul necorespunzătoare realității.

Intr'adevăr, statisticile au dovedit, și continuă să dovedească, că creșterile salariilor nu aduc în mod necesar o sporire a populațiunii. Dimpotrivă sunt societăți în cari salariile sunt urcate și în care coeficientul de creștere al populațiunii este mai scăzut decât în alte țări, unde salariile sunt mai coborâte.

Dealtminteri chiar Ricardo a trebuit să recunoască că, în această privință, s'a înșelat.

Ricardo, formulând teoria despre salarii, n'a vrut să dovedească numai că salariile tind spre un nivel natural, ci că progresul societății și creșterea rentei produc ca urmare o coborîre a aceluși nivel.

Cererea de muncă depinde totdeauna de cererea de capital. Cererile de capital pot să fie mai repezi sau mai încete. Salariile se urcă când cererile de capital sunt mari peste nivelul natural.

Când însă cererile de capital sunt mici, cu alte cuvinte, când acumularea capitalului este lentă, atunci de bună seamă că oferta de muncă este scăzută și deci salariile trebuie să scadă în consecință.

După Ricardo, creșterea rentei are ca urmare o scădere a ratei profitului și aceasta micșorează în mod normal și salariul. În progresul natural al societății, salariile vor avea tendința să scadă, întrucât sunt regulate de legea cererii și a ofertei, deoarece oferta de muncă va continua să crească în același fel, pe cât timp cererea crește mai încet.

Dacă, de exemplu, salariile ar fi regulate printr'o creștere a capitalului anual de 2%, ele vor cădea când acumularea ar fi numai de 1,1/2%.

Teoria cantitativă a monedei este inelul de legătură între teoria profitului și între restul sistemului ricardian.

Teoria cantitativă a fost formulată de Baudin, Hume, Locke și Cantillon. Ea a reapărut la orizont ca o urmare a actului de suspensiune a convertibilității în aur a biletelor, pe care l-a luat Banca Angliei în 1797.

În acea vreme s'a întâmplat un fapt foarte important și anume: prețul aurului a crescut dela 77,9 șilingi în 1800, la 90 șilingi în 1810.

Agiul aurului era prin urmare de 15% peste prețul cu care aurul era luat la monetăria Statului pentru a se bate din el monedă. În acest moment s'a pus problema: care sunt cauzele acestei depreciere a hârtiei care se dădea în schimbul aurului? Unii scriitori au socotit că urcarea prețului aurului este efectul unei cereri mai mari de metal galben, care exista în acel moment pe continentul european.

Ricardo însă nu a împărtășit această părere și în scrierea lui „The great price of gold” (prețul mare al aurului), apărută în 1810 a dat o altă explicațiune. El a spus: aurul s'a urcat mai mult din cauza excesului de emisiune de bilete de bancă și a formulat astfel teoria cantitativă a monedei. Această părere, dealtminteri, a fost împărtășită și de către oficialitate și se găsește consemnată în faimosul „Bullion Report”, raportul asupra aurului, pe care l'a întocmit comisiunea instituită în 1810, pentru cercetarea acestei probleme.

Ricardo, nu numai că a dat o nouă formulare acestei teorii cantitative a monedei, dar el a generalizat această teorie, care în prima ei formulare era considerată ca valabilă numai în ipoteza că o monedă nu este convertibilă. El a generalizat-o pentru toate împrejurările și a crezut că poate să tragă din ea concluziunea că o creștere de salariu nu poate în niciun caz să aibă ca urmare o sporire a prețurilor. El a încercat să dovedească această afirmare, cercetând problema în două ipoteze: în ipoteza că mina de aur dela care se ia aurul pentru a se bate moneda se găsește chiar înăuntrul țării. El cercetează problema urcării salariilor și în a doua ipoteză când aurul necesar baterii monedelor este importat din străinătate.

Pentru ipoteza întâia, Ricardo a pus imediat înainte acea tendință stabilită de el, după care profiturile, indiferent de ocupație, tind către același nivel.

În ceea ce privește a doua ipoteză, adică în care aurul este o producțiune străină, fenomenul nu putea să mai fie explicat prin acea tendință de egalizare a profiturilor, care nu mai joacă, după cum știți, nici un rol atunci când este vorba de raporturi

de schimb între diferitele țări. Atunci, după Ricardo, prețurile se pot urca numai dacă o cantitate de aur se sporește într'o anumită țară.

Ricardo spunea că este o contradicție a afirmației că așa ceva se poate întâmpla, pentru că dacă prețurile interioare sporesc, atunci aurul nu mai vine din străinătate, pentru că el preferă să poată cumpăra în țările unde prețurile sunt mai joase o cantitate mai mare de marfă decât ar putea să obțină într'o țară unde prețurile sunt mai urcate.

Atunci, ce folos ar putea să aibă aurul ca să intre într'o țară în care prețurile sunt urcate?

„Importul de aur, spune Ricardo, și urcarea prețurilor pentru mărfurile interne cu care se cumpără aur (sau se plătește), sunt efecte absolut incompatibile. Folosirea extensivă pentru acest scop a hârtiei monedă, nu poate să schimbe această situație deoarece moneda de hârtie se conformă și trebuie să se conforme valorii aurului și prin urmare valoarea sa este influențată numai de cauzele care influențează valoarea metalului galben.

Rezultă deci, conchide Ricardo, că urcarea salariilor nu va avea ca urmare o creștere a prețurilor mărfurilor, fie că metalul din care este produsă această monedă este intern, fie că este adus din afară“.

Când Ricardo a formulat în termeni așa de preciși teoria cantitativă, el n'a ținut seamă de un fapt foarte important și anume de elasticitatea sistemului bancar modern, fenomen care fusese precizat de altminteri în raportul faimos al aurului pe care l-am amintit.

„Moneda efectivă a unei țări depinde de viteza circulației și de numărul schimburilor făcute într'un timp dat și toate circumstanțele care au tendința să accelereze sau să retardeze rata circulației, fac aceeași cantitate de monedă mai mult sau mai puțin adecvată necesităților comerțului“.

Teoria cantitativă a monedei a avut și are încă o serie întregă de aderenți. Irving Fischer, unul dintre cei cari au susținut, cu aparatul științific cel mai complet, această teorie, a crezut să poată preciza că există o relațiune rigidă între rezervele de aur ale băncilor de emisiune și între cantitatea semnelor fiduciare puse în

circulațiune, adică a bancnotelor puse în circulațiune.

Mai mult decât atât, el a socotit că poate să constate că creșterea cantității de aur are ca urmare o creștere în aceeași proporție a biletelor, a cecurilor, a depozitelor în bănci și a tuturor celorlalte forme sau surogate de monedă.

Faptele n'au confirmat însă aceste concluziuni pe care le-au tras reprezentanții teoriei cantitative.

Așa, de pildă, cine examinează perioada dela 1880 la 1895 poate să constate că creșterea producțiunii aurului și a rezerveilor de aur dela băncile de emisiune poate să fie acompaniată și de o scădere a circulațiunii.

Intr'adevăr, în urma descoperirii unor noi mine de aur în Transvaal, cantitatea de aur a crescut dela 189 tone metrice în 1883 la 219 tone metrice în 1895. Aceleași creșteri se găsesc la toate rezervele de aur ale băncilor de emisiune. Totuș, se constată că, în această perioadă dela 1883 la 1895, circulațiunea de bilete n'a crescut în aceeași proporție, iar prețurile au scăzut simțitor în această perioadă.

Din această constatare tragem concluziunea că teoria cantitativă a monedei, așa cum a fost formulată rigid de către Ricardo, nu corespunde în totul cu realitatea.

Noi vom zice că teoria cantitativă a monedei nu este aplicabilă în forma sa rigidă, decât atunci când moneda nu este convertibilă în aur, prin urmare, în epocile în care, mai ales în urma războaielor, băncile de emisiune suspendă convertibilitatea în aur, adică plata la ghișeu a fiecărui bilet în aur.

Putem, prin urmare, de aci, să tragem încheerea că concluziunea lui Ricardo (că urcarea salariilor n'ar avea de consecință o urcare corespunzătoare a prețului mărfurilor) este eronată.

O altă teorie pe care a formulat-o Ricardo este teoria profiturilor. Această teorie a profiturilor se bazează în sistemul ricardian pe teoria cantitativă a monedei.

Intrucât creșterea salariilor cauzată de cultivarea solurilor mai puțin fertile nu poate să aibă ca urmare, după teoria sa, o

creștere a prețurilor, evident că rata profiturilor trebuie să cadă continuu cu progresul societății.

Dacă această teorie ar fi adevărată, atunci este lesne de dedus că, din moment ce în diferitele etape ale societății, prin luarea în cultură a solurilor din ce în ce mai puțin fertile, este nevoie de o cantitate din ce în ce mai mare de muncă, aceasta trebuie să aibă ca urmare și o sporire corelativă a salariilor.

Dacă, tot după teoria lui Ricardo, o sporire a salariilor nu poate să influențeze rata profiturilor, potrivit cu acea cunoscută tendință de denivelare a profiturilor, atunci de bună seamă că ultimul factor care este în joc, acela trebuie să fie influențat.

Teoria aceasta a lui Ricardo nu este câtuși de puțin convingătoare.

Ultima problemă pe care o punem este să vedem, după această teorie a lui Ricardo, ce influență are renta și distribuțiunea avuției în societate?

Prima întrebare pe care trebuie să o punem este: ce influență are urcarea rentei asupra salariilor și asupra profiturilor?

Știm acum că trecerea la cultura solurilor mai puțin fertile sporește renta și micșorează produsul rămas pentru distribuțiune între fermieri și între lucrători.

Ricardo spune, într'un loc, că sunt cinci perioade istorice în dezvoltarea agriculturii și prin urmare cinci clase de soluri care produc rând pe rând 180, 170, 160, 150 și 140 de quarteri de grâu.

În perioada întâia, se iau în cultură solurile care produc 180, în perioada a doua cele care produc 170, etc.

Atunci se poate ajunge la următorul tablou:

	I	II	III	IV	V
1	180	—	—	—	—
2	180	170	—	—	—
3	180	170	160	—	—
4	180	170	160	150	—
5	180	170	160	150	140

Avem cinci categorii de soluri. Solul întâi produce în fiecare perioadă 180. Solul al doilea în perioada întâi nu este

luat în cultură. Renta din această perioadă va fi atunci de următorii quarteri:

	I	II	III	IV	V
1	0	0	0	0	0
2	10	0	0	0	0
3	20	10	0	0	0
4	30	20	10	0	0
5	40	30	20	10	0

În prima perioadă nu e nici o rentă, pentru că nu sunt luate în cultură alte pământuri. Prin urmare, cantitatea care rămâne să fie distribuită între fermier (arendaș) și între lucrători scade continuu cu creșterea rentei.

Cu cât renta este mai mare, cu atât și cantitatea de bunuri care rămâne să fie împărțită între ceilalți doi factori din organizațiunea producțiunii agricole între fermier și lucrători va trebui să fie mai mică.

Pentru a vedea atunci cum se face distribuirea produsului solului, Ricardo procedează, pentru a simplifica problema, la eliminarea rentei din procesul de distribuțiune. Atunci, se întreabă el, cum se împarte produsul rămas, între fermier și lucrător? Scăderea rentei le afectează pe una mai mult decât pe cealaltă? Știm că diminuarea salariilor, după Ricardo, este rezultatul unei descreșteri a ratei profiturilor. „În progresul natural al societății, zice Ricardo, salariile muncitorilor vor avea tendința să scadă întrucât sunt rezultate din jocul cererii și al ofertei, pentru că oferta de lucrători continuă să crească cu acelaș procent, pe când cererea de lucrători va crește cu un procent mai redus“.

Punctul slab, pe care îl dovedește această teorie, ca și multe din celelalte teorii ale lui Ricardo, este tocmai simplificarea condițiunilor economice, așa cum ele nu se găsesc în realitate.

Intr'adevăr, acumularea de capital, în societatea capitalistă, nu depinde numai de economia fermierilor.

Ricardo însă face completă abstracțiune de celelalte economii care pot să servească la acumularea capitalului. El face abstracțiune de economiile pe care le pot face proprietarii, de economiile pe care din venitul lor le pot face bancherii, industriașii și celelalte categorii sociale.

De aceea noi vom spune că teoria distribuțiunii pe care o formulează Ricardo poate să fie apreciată ca o încercare genială de a se cerceta care este influența creșterii rentei asupra salariului și profitului, dar nu este soluțiunea finală care avea să se dea mai târziu acestei chestiuni.

După această expunere sumară asupra celor mai tipici reprezentanți ai școalei clasice, putem acum să aruncăm o privire generală asupra școalei economice clasice.

Care a fost, în definitiv, țelul urmărit de clasici? Adam Smith nu urmărește să creeze o știință socială universală. Opera sa se limitează la crearea unei științe speciale despre viața economică. Ricardo limitează și mai mult teoria sa și creează o teorie asupra raporturilor dintre diferitele forme de venituri: salariu, rentă și profit, o teorie a repartiției.

Diferențele de metodă pe care le putem descoperi la diferiți reprezentanți ai școalei clasice își au obârșia, în ose-birea extinderii problemei, ce-și propun. Așa se face, de exemplu, că Ricardo, care atacă problema fundamentală a științei economice — este abstract, după cum Smith, care prezintă sobru mase întregi de fapte de caracter variat, poate să apară, deși este în principal analitic, ca și Ricardo, că întrebuintează metoda inductivă. Punctul de plecare al clasicilor însă, a fost acelaș la toți, — omul economic — (*homo economicus*), omul care nu cunoaște alte interese, decât pe ale sale proprii și care lucrează numai din imboldul egoismului; nu se îngrijește de interesul general, pentrucă acest interes general e socotit ca o rezultată firească a acțiunilor individuale. Acest rezultat este așteptat de către clasici cu atât mai mult, cu cât ei cred, că pentru producerea sa lucrează, după expresiunea lui Adam Smith și o „mână nevăzută“. Cu alte cuvinte este o concepțiune teistă, care stăpânește pe aderenții școalei clasice.

Omul economic este utilitarist? Dacă este așa, atunci trebuie să deducem în mod logic că utilitarismul este una din premisele fundamentale ale școalei clasice economice. Dar, mai întâi de toate, ce este utilitarismul? Este acea concepțiune după care utilitatea, este factorul determinant al acțiunilor omenești.

Utilitarismul nu este altceva decât una din cele două

ramuri ale concepțiunii filosofice, cunoscută sub numele de eudemonism. Eudemonismul este acea concepție, care so-coate că acțiunile omenești au o singură călăuză, dorința către fericirea supremă. A doua ramură a eudemonismului este, după cum se știe, hedonismul, concepțiunea filosofică după care călăuza acțiunilor omenești este plăcerea.

Prin urmare, prima ramură a eudemonismului stabilește drept cauză a acțiunilor omenești, utilitatea. Ceeace este util conduce activitatea oamenilor.

Dar pentru că omul economic urmărește maximum de utilitate, este el un utilitarist? Și ce influență a avut utilitarismul asupra dezvoltării școalei economice clasice?

Mulți economiști, este drept, s'au declarat utilitariști, adepți ai acestei școale, al cărei profet a fost Bentham. Ricardo însuși, fără să aibă o imagine prea clară despre ceace este utilitarismul, apoi Malthus, John Stuart Mill, Say, Jevons, Cairnes și Sidwick s'au declarat utilitariști.

Adam Smith este și el un utilitarist.

Homo economicus este, desigur, tipul ideal al utilitarismului individualist. Călăuza lui homo economicus este egoismul, este interesul individual. Dacă homo economicus este punctul de plecare al școalei clasice, nu rezultă oare de aci, că din acceptarea utilitarismului au rezultat pentru școala clasică o serie de pericole, în ceace privește caracterul-ei științific?

Nu au adus clasicii pe această cale a utilitarismului, înăuntrul științei, credințele și idealurile lor personale?

Ca să lămurim acest lucru, este necesar să dăm un exemplu. În teoria prețurilor, economistul se așează din punctul de vedere al considerării ca atare a dorințelor omenești. Oferta și cererea reprezintă cele două tabere care stau față în față și pentru a constata cum din jocul ofertei și cererii se stabilește prețul, economistul trebuie să țină socoteală de dorințele oamenilor. El consideră aceste dorințe ca un fapt care există, peste care nu se poate trece. Este economistul prin aceasta un utilitarist? Se pune economistul prin aceasta în serviciul utilitarismului? Nici de cum. Dorințele omenești reprezintă pentru el o valoare. Economistul se raportează la această valoare. El nu aprobă, nici nu desaproabă. Economistul trebuie să procedeze în felul acesta pentru a face să se înțeleagă mecanismul prețurilor.

Prin urmare, întrucât școala clasică s'a raportat la utilitarism și din constatarea utilitarismului a tras concluziuni teoretice asupra diferitelor fenomene economice, ea nu a amestecat în teoria economică credințe sau idealuri personale.

Obiectul teoriei clasice a fost el așa de bine limitat, încât să se facă o deosebire între știință și între politică, adică între constatarea a ceea ce este și între afirmarea a ceea ce trebuie să fie?

Să cercetăm. Unul dintre economiștii clasici Jean Baptiste Say, definește foarte simplu obiectul economiei politice: „Expunerea modului, în care se formează, se distribuie și se consumă averea“. Ricardo definește obiectul științei economice: „Cercetarea legilor care determină diviziunea produsului muncii, între clasele care concură la formarea sa“. Deci, știința economică este limitată la teoria repartiției. Dar, nu trebuie să ascundem că în afară de obiectul propriu zis al teoriei economice, clasicii au trecut dincolo de această limită, au făcut ceea ce ei au denumit aplicațiuni practice. Ei au crezut că constatările teoretice pot fi folosite, pentru a ajunge la concluziuni practice. Se afirmă însă, foarte adeseori, de mulți economiști, cari studiază pe clasici, că teoriile lor au fost exclusiv arme pentru anume scopuri practice, că obârșia lor este mai ales în necesitățile luptelor politice ale timpului.

Exact este faptul că evenimentele au sugerat probleme științei clasice, că problemele practice au dat cele dintâi impulsul științei, după cum este iarăși exact, că teoriile economice au fost influențate de fapte economice cunoscute, din timpul lor, de mediul economic în care ele s'au produs, precum și într'o oarecare măsură și de idealurile politice ale timpului.

Însă nu se poate tăgădui obiectivitatea muncii propriu zis științifice în această școală.

Împotriva unei asemenea tăgăde putem să opunem trei serii de considerațiuni:

Întâiu, se poate foarte ușor dovedi filiațiunea științifică a principiilor celor mai importante stabilite de clasici.

În al doilea rând, concluziunile practice, postulatele de politică economică ale clasiceilor nu sunt așa de strâns

legate de adevărurile teoretice rezultate din analiza economică și pentru aceasta putem să dăm câteva pilde:

Ricardo și Malthus au exact aceeași teorie asupra rentei pământului, dar concluziile lor practice asupra rolului stăpânilor de pământ, precum și asupra taxelor vamale pe produsele agricole se bat cap în cap.

Ricardo și Marx au exact același fundament teoretic, Marx este, în diferitele părți ale sistemului său, direct influențat de Ricardo. Cu toate acestea, concluziile practice ale lui Marx sunt opuse concluziilor practice ale lui Ricardo. Și exemplele se pot înmulți.

Care să fie cauza? Enunțările la care ajunge și unul și celălalt sunt un rezultat al analizei teoretice.

Postulatele practice, pe care le formulează un economist sau alt economist din școala clasică, sunt influențate întâiu de împrejurările economice speciale ale mediului în care trăește economistul respectiv și interesele, credințele și idealurile pe care le slujește.

În sfârșit, autorii școlii clasice n'au un program unitar de luptă politică.

Despre englezi se afirmă pe continent că ar fi fost reprezentanții intereselor burgheziei industriale. Karl Marx a absolut înșă pe Adam Smith de acuzațiunea aceasta.

Totuși Adam Smith este considerat în general ca părinte al „industrialismului” și Ricardo este zugrăvit foarte adeseori ca „om de bursă”, care ar fi privit, în opera sa, lumea cu ochelarii unui bancher din City, deși fundamental, sistemul său seamănă mai mult tipului de „grande culture” a fiziocraților, decât bursei din Londra și numai în capitolele privitoare la migrațiunea capitalului dela o întrebuințare la alta se recunoaște cunoștința pieței monetare.

Se poate apoi constata că reprezentanții străluciți ai școlii clasice au aparținut direcțiunii social-politice, au sprijinit revendicările și planurile de reformă, cum a fost de pildă John Stuart Mill.

Desigur burghezia capitalistă a exploatat toate principiile clasicilor care îi conveneau. Clasicii însăși au aparținut, cel puțin Englezii, grupului filosofilor radicali, cari erau nepopulari în cercurile burgheziei.

În ce constă metoda clasicilor?

Metoda clasicilor este cunoscută sub denumirea de metoda analitică, sau mai puțin propriu, metoda deductivă, abstractă sau aprioristică.

În fond clasicii urmăreau o înțelegere principală a împrejurărilor fundamentale ale vieții economice. Pentru a ajunge la aceasta, ei procedau în felul următor: se reliefau momentele însemnate și se încerca a se lămurii, cum ar merge lucrurile dacă n'ar reacționa și alte motive. Cu alte cuvinte, se încerca să se cerceteze, care este mersul lucrurilor, sub impulsivitatea unui anume factor, subordonându-se aceluiași factor toți ceilalți factori accidentali. Este aceea ce se cheamă în știință metoda abstractizării și a izolării. În speță economiștii clasici nu considerau decât factorii economici. Ei socoteau că omul este condus în toate acțiunile sale economice de principiul economic și cercetau toată viața economică, numai exclusiv din acest punct de vedere.

Dar nu ar fi exact să caracterizăm în chipul acesta, întreaga economie clasică, din punct de vedere al metodei, pentru că dacă este adevărat că pentru cea mai mare parte din problemele economice care se prezentau ochilor în acea vreme, ei făceau uz de această metodă, erau totuși o serie de probleme pentru care ei treceau la cercetarea specială a materialului de fapte.

Așa, pe timpul acela, era foarte controversată problema circulației, în special a circulației mărfurilor între diferite țări; problema vamală; apoi problema săracilor. În toate acestea clasicii nu procedau analitic după metoda abstractizării și izolării, ci procedau după metoda cercetării faptelor.

În principal însă, cealaltă este metoda care călăuzea întreaga cercetare a clasicilor. Ceea ce trebuie accentuat, pentru a înțelege exact metoda lor, este că scriitorii clasici nu înțelegeau totdeauna care sunt limitările aplicării metodei abstractizării și izolării când treceau la aplicațiuni practice asupra fenomenelor concrete.

Cu alte cuvinte, ei nu înțelegeau că nu se pot face aplicațiuni practice asupra fenomenelor concrete, fără să se cerceteze natura acestor fenomene, ci numai din prelungirea mai departe a constatărilor teoretice făcute prin abstrațiuni și izolări. De aceea clasicii au exagerat valoarea prac-

tică a metodei lor de cercetare. Nu au înțeles separația care există între teorie și realitate.

Ricardo, nu mai departe, consideră acel „homo economicus” identic cu oamenii din realitate, făcând abstracțiunea că oamenii în carne și oase nu acționează în toate împrejurările numai sub imboldul egoismului, că sunt și alte motive, între care altruismul, care pot să conducă acțiunea omenească.

Clasicii au socotit că, pe această cale, pot să ajungă la rezolvarea definitivă a celor mai multe chestiuni economice practice,

Desigur că nu a trebuit să treacă multă vreme până să constate ei însăși desmințirile pe care viața reală le servea neconținut și să înțeleagă, în cele din urmă, caracterul ipotetic al punctului lor de vedere metodologic.

Înainte însă de aceasta, unii clasici au făcut greșala să confunde utilitarismul ca poziție ipotetică, cu utilitarismul ca postulat de politică economică practică.

Mai târziu unii urmași ai școlii clasice au înțeles ceaceo impune metodei lor, oridecâteori este vorba să se treacă la explicarea realității economice și la formularea de postulate de politică economică; au înțeles condiționarea tuturor faptelor și împrejurărilor economice de care trebuie să se țină seama, atât pentru explicarea lor, cât și pentru deducerea măsurilor de politică economică.

Aceasta este pe scurt metoda clasicilor. Clasicii au vorbit despre existența unor legi economice. Este drept, Adam Smith nici nu a folosit termenul acesta de „lege economică”, însă Ricardo, Jean Baptiste Say și alții, foarte adesea au vorbit despre existența unor legi economice.

Cine privește școala clasică din punctul ei de vedere, al celui homo economicus, înțelege foarte bine că, legile economice intră în chip logic în sistemul ei. Cine pleacă dela „homo economicus”, dela omul ale cărui acțiuni sunt motivate exclusiv de imbolduri economice, poate foarte ușor să treacă la formularea unor legi economice care sunt foarte simplu de formulat, nefiind de stabilit altceva, decât raportul care există între cauză și efect.

Este însă o greșală a se confunda această construcțiune abstractă cu realitatea; ipoteticul „homo economicus” cu realul „homo sapiens”.

Ca urmare, legile economice ale clasicilor nu

pot să aibă decât valoarea ipotetică pe care o prezintă și punctul lor de plecare, acel „homo economicus“.

Afară de aceasta, legile economice ale clasicilor nu pot să aibă alt înțeles decât constatarea că toate faptele economice se găsesc sub constrângerea unor necesități obiective.

În strânsă legătură cu problema legilor economice este semnificația pe care o au la clasici două expresiuni: expresiunea de „natural“ și expresiunea de „normal“.

De exemplu: legi naturale, prețuri naturale.

„Natural“ uneori este întrebuințat de clasici în legătură cu ideologia timpului privitoare la dreptul natural și, mai cu seamă, se întrebuințează când este vorba de libertățile omenești în legătură cu dreptul natural. Însă, de cele mai multe ori, expresiunea de „natural“ are înțelesul de stare de lucruri naturală, de împrejurări de ordin elementar. Dar poate să aibă un alt înțeles, cu mult mai însemnat și anume acela de „firesc“. De exemplu: preț natural, preț firesc.

„Prețul natural“, pe care îl întâlnim, este una din noțiunile fundamentale din teoria lui Ricardo și Smith și care atunci este identică cu ideea de „preț necesar“.

Prin urmare, preț natural este prețul care trebuie să fie plătit în împrejurările date: salariul natural sau necesar este salariul care în împrejurările obiective trebuie să fie plătit.

Deasemenea și expresiunea de normal. Expresiunea de normal, este foarte însemnată în economia clasică și nu înseamnă altceva decât „obișnuit“.

Dar are și altă nuanță, nuanța de „mijlociu“. Este normal ceea ce este mijlociu. Dar în școala clasică, această noțiune de normal are o însemnătate principală. Într'adevăr, sistemul economic al clasicilor urmărește determinarea mărimilor permanente ale tuturor prețurilor și ale tuturor felurilor de venituri.

În acest sens putem spune că sistemul clasic urmărește și cercetează economia națională a popoarelor în echilibru. Cu alte cuvinte, se consideră viața economică a popoarelor sub aspectul ei static.

Mai târziu, vom vedea că un alt punct de vedere al vieții

economice a popoarelor duce la privirea dinamică, adică cum este viața economică a popoarelor în dezvoltare.

Clasicii urmăresc aspectul static al vieții economice. De aceea, ei urmăresc care este prețul normal, salariul normal, renta normală, profitul normal; care sunt cu alte cuvinte, mărimile naturale cu un caracter de permanență, văzută „à la longue“.

Mai târziu dezvoltarea științei economice duce la îmbrățișarea celui alt punct de vedere, punctul de vedere dinamic.

Clasicii au prezentat, în afară de teoria economică, la care de fapt era limitat scopul cercetării lor, și o sociologie economică.

Atacul îndreptat mai târziu împotriva clasicilor nu a purces numai împotriva postulatelor lor politice, economice și sociale, ci și împotriva acestei sociologii economice.

Atacul împotriva politicii economice este lesne de înțeles. Greșeala clasicilor în această privință a fost să considere ca acceptate imboldurile egoiste ale oamenilor, sau, altfel exprimat, greșala lor a fost să lase aparența că există o identitate între concepția lor teoretică abstractă și între doctrina liberalismului economic, pe care ei și-ar fi însușit-o.

Dar presupunem că atacul în contra școalei clasice ar fi provenit și din cauza configurației speciale a sociologiei lor.

Să luăm câteva noțiuni sociologice ale clasicilor.

Ce este națiunea pentru clasici? Este un conglomerat de indivizi independenți, cari sunt legați între ei, exclusiv de interesele economice și cari se prezintă în societate cu o dispozițiune naturală invariabilă, determinată de principiul economic, ca singurul imbold.

Idealul clasicilor, pentru cea mai desăvârșită situațiune în care se poate găsi națiunea, este acela de libertate absolută, în care jocul forțelor stabilește maximum de fericire, pentru întreaga societate.

Indivizii, înțelegeau clasicii, se prezintă în societate grupați în anumite clase sociale și astfel clasicii împărțeau societatea în: „proprietari de pământ”, „lucrători și capitaliști”.

Cu alte cuvinte, au împărțit societatea în clase sociale, care nu sunt altceva, după ei, decât ipostaze ale funcțiunilor și inte-

reșelor economice, ale diferitelor categorii, nu însă privite nu-mai ca niște abstracțiuni, ci ca realități.

Clasa muncitorească este clasa salariaților; în special clasa muncitorilor manuali.

Clasa stăpânilor de pământ este identică cu categoria posesorilor agenților naturali, adică a pământului și subsolului.

Clasa capitalistă este alcătuită din aceste categorii, care ocupă lucrătorii în încăperile lor proprii și le pune la îndemână mijloace de lucru, avansându-le salariile. Mai târziu abia, Jean B. Say, recunoaște și funcțiunea specială a întreprinzătorului, prin urmare, deosebește întreprinzătorii de capitaliști. În sfârșit, în ceea ce privește raporturile dintre diferitele clase sociale, un alt urmaș al școlii clasice, Bastiat, în Franța, stabilește acea teorie a armoniei dintre clasele sociale, care ar fi un produs natural al jocului de forțe între ele.

În sfârșit, o ultimă întrebare:

Care este sistemul teoretic al clasicilor, felul cum privesc ei procesul economic în general?

În această privință clasicii înfățișează o teorie a producțiunii, o teorie a circulațiunii, o a treia teorie a distribuțiunii și unii dintr'înșii înlocuiau teoria circulațiunii cu a consumației.

Mai târziu însă, sub influența crescândă a punctului de vedere sociologic, se adaugă la toți urmașii clasicilor și un capitol special, privitor la „condiții“ în care are loc activitatea economică.

Economiștii germani sistematizează în chip mai practic știința economică clasică, împărțind-o în două, în principal: Teoria economiei naționale și în Politica economiei naționale sau mai sistematic în: Economia națională generală și Economia națională specială; iar mai târziu sub influența unuia din clasicii germani cei mai de seamă, sub influența profesorului Dietzel, se propune înlocuirea termenului de economie națională sau politică prin acela de „Economie socială“.

Și atunci știința se împarte în Economia socială generală și Economia socială specială, adică studiul economiei naționale a popoarelor, în diferitele lor forme de activitate: economia agrară și politica agrară, economia industrială și politica industrială, etc.

Școalei clasice i-a urmat în primul rând o reacțiune puternică. Înainte de a trece la expunerea școalei istorice etice și a școalei utilității finale, este necesar a cerceta care sunt izvoarele din care a purces reacțiunea împotriva școalei clasice.

Punctul culminant al școalei clasice, îl reprezintă sistemul lui Ricardo. În acest sistem, societatea nu mai apare ca un organism care se perfecționează prin jocul automat al forțelor sale, ca la Adam Smith, ci societatea este concepută mai mult după imagina mecaniceii; ea este condusă de anumite legi absolute, care iau denumirea de legi de aramă, care prezintă aproape cu un caracter de fatalitate, evenimentele, care trebuie să se întâmple.

Astfel, de pildă, soarta clasei muncitorești este, în sistemul lui Ricardo, pecetluită, pentru că suma salariilor care pot fi avansate muncitorilor este fixă.

Dar tot în sistemul lui Ricardo, rezultă că societatea este împărțită în clase sociale, care nu sunt decât exponențele antagonismelor de interese, care există înăuntrul fiecărei societăți.

Karl Marx, vorbind mai târziu despre economia politică clasică, spune despre ea următoarele:

„Cel din urmă mare reprezentant al ei, Ricardo, face însfârșit, conștient, antagonismul intereselor de clasă a salariului și profitului, a profitului și rentei, punctul capital al cercetărilor sale, concepând naiv acest antagonism, ca o lege naturală. Prin aceasta însă, știința economică burgheză, a ajuns la limita ei de nedepășit. Chiar în timpul vieții lui Ricardo, și în opoziție cu el, a apărut critica ei în persoana lui Sismondi”.

De fapt Ricardo stabilește cel dintâi, ca reprezentant al școalei clasice, existența antagonismelor dintre diferitele clase sociale.

Care este explicațiunea acestui fapt nou?

Este aparițiunea chestiunii sociale, în forma luptei dintre capitaliști și salariați.

În timpul lui Adam Smith, chestiunea socială nu exista. Anglia trecea atunci prin revoluțiunea industrială. Era epoca invențiunilor tehnice dela a căror aplicațiune se aștepta o sporire a avuției naționale.

Capitalul își sărbătorește sabatul său. Fără capital, inven-

țiunile tehnice nu pot fi aplicate. Capitalul îndeplinește o funcțiune absolut necesară societății.

Numai cu ajutorul lui se poate aștepta ridicarea avuției generale a poporului și după credința clasicilor, chiar ridicarea bunei stări a poporului.

De aceea, opera lui Adam Smith se chiamă: „wealth of nations” (avuția națiunilor).

Dar evoluția industrială creează anumite situațiuni neașteptate. Ea creează pe de o parte pe „lorzii bumbacului”, pe milionarii creați de această industrie și pedealtăparte provoacă stări de mizerie groaznică.

După teoria lui Smith și Ricardo, nu era decât o singură ieșire din situațiunea de mizerie a claselor muncitorești. Sporirea capitalului trebuia să înmulțească prilejurile de muncă, să mărească prin urmare, cererea de lucrători și aceasta trebuia să aibă o consecință, o ridicare a salariului muncitorilor. Aceasta era însă singura soluție, la care se adăogă corectivul lui Malthus, limitarea nașterilor.

Realitatea însă prezintă alt tablou. Pedeoparte creșterea imensă și rapidă a avuției; de cealaltă parte o accentuare din ce în ce mai puternică a mizeriei în clasele muncitorești.

Ricardo, care trăește aceste zile, este silit să recunoască că, între creșterea capitalului și între sporirea cererii de lucrători, nu este nici o corelațiune, pentrucă creșterea avuției este un rezultat al introducerii mașinismului în industrie.

Mașinismul nu creează, cel puțin la începutul lui, noi prilejuri de lucru, ci din contră micșorează numărul lucrătorilor necesari; iar lucrătorii pe cari îi utilizează, nu sunt lucrătorii cei vechi, ci armata de femei și de copii, care intră pentru întâia oară în câmpul muncii, odată cu pătrunderea mașinismului.

În această situațiune, națiunea nu mai apare ca una singură, ca un tot unitar, națiunea apare ca un teatru, în care se ciocnesc antagonismele de interes; națiunea nu mai apare ca o unitate, ci despărțită în diferitele categorii de interese, fără vre-o legătură între ele și cu interesul general al societății.

Cercul de idei, fundamentul școalei clasice, este astfel sfărâmat. Se constată că avuția poporului este avuția unei clase și că scopul statului este scopul unei anumite categorii sociale.

Odată această constatare făcută, a trebuit să apară și peri-

colul acestei stări de lucruri, atât pentru clasele de sus, cât și pentru Stat, în forma spectrului spiritului de distrugere și revoltă.

Semne prevestitoare erau: Introducerea mașinismului fusese însoțită de revolte muncitorești cu distrugeri a fabricilor prin foc.

În această vreme, un cercetător german, care devine unul din cei mai însemnați economiști ai epocii, Rodbertus, călătorind în Anglia, observă această stare de lucruri declanșată de către revoluțiunea industrială.

El vede, în dezvoltarea proletariatului, un pericol pentru civilizațiune. El vede că civilizația industrială creează, în jocul ei, barbari în societatea modernă. El constată apoi că societatea se găsește într'o situație critică, prin faptul că mizeria claselor muncitoare este egală cu micșorarea capacității lor de consum. Lipsa unei populațiuni care să absoarbă fabricatele în masă, provoacă crizele de supra-producție, al căror efect este lipsa de lucru, care apasă salariile mai jos, sporind mizeria și întărind spiritul de revoltă.

El stabilește că în economia politică, în această privință este un cerc vicios.

Legea de aramă a salariilor, stabilită de către Rodbertus, încheie acest cerc vicios al economiei clasice.

Cu cât venitul capitaliștilor sporește, salariul fiind, potrivit legii de aramă a salariatului, fix, el reprezintă o tot mai mică parte, față de totalul venitului încasat de capitaliști. Urmarea este o diminuare continuă a nivelului de viață a claselor muncitorești și consecința finală este revolta atât împotriva clasei capitaliste, cât și a Statului.

Rodbertus, aruncă pentru prima oară lozinca că este necesară o intervențiune a Statului, care să spargă acest cerc vicios, care aduce la ruină societatea capitalistă.

„Statul” — zice Rodbertus — „în care supraproducțiunea, devenită o necesitate, aduce cu sine crize periodice, în care măsura fixă a întreținerii necesare a vieții, devenită necesitate neîntreruptă, ruinează populația muncitoare și, în care creșterea luxului — devenită necesitate naturală, corupe clasele de sus — acel Stat se distruge”.

Prin urmare, școala clasică a pornit dela constatarea că scopul primordial al acțiunii economice ar fi avuția. Evoluțiunea

industrială, dela sfârșitul secolului al XVIII-lea, sporește avuția. Dar avuția a cui este?

Este a Statului? Nu. Este a clasei capitaliste!

Este în folosul dezvoltării Statului? Nu.

Este spre siguranța Statului sau spre siguranța clasei capitaliste? Nu.

Aceste răspunsuri au avut ca resfrângere, crearea unei crize în știința economică, criză care a trebuit să ducă la reacțiune. Progresul în știință se face prin critică. Critica a apărut, este drept; nu a apărut însă la început acolo unde era leagănul științei clasice. Nu a apărut în Anglia, unde școala clasică și-a menținut decenii dearândul prestigiul.

Nu a apărut în Franța, unde școala clasică a atins un apogeu în opera lui Bastiat, care credea a fi stabilit că sub domeniul libertății economice, se realizează armonia între diferitele clase sociale.

Dar critica a trebuit să apară și ea a apărut în mai multe forme, dând naștere unor noi direcțiuni în știința economică.

ȘCOALA ISTORICĂ-ETICĂ

Leagănul școlii clasice este în Anglia, acel al școlii istorice este în Germania.

Școala istorică etică se află într'o opozițiune principială față de școala clasică. Oricine își pune de la început întrebarea: căror împrejurări se datorește această opozițiune?

Explicațiunea antagonismului dintre cele două școli s'a socotit a se găsi, în caracterul deosebit al poporului englez, față de cel german, precum și în structura deosebită a mediului social economic în care au apărut cele două școli.

Școala clasică s'a născut în Anglia calvinistă, în care lozina fiecăruia era datoria profesională. Împlinirea datoriei profesionale a individului echivala cu împlinirea datoriei sale către societate. Cine își făcea datoria în profesiune în conștiință, își împlinea în acelaș timp și obligațiile sale față de societate și față de Stat.

Este, în această concepțiune, o trăsătură etică superioară,

care nu își găsește explicațiunea decât în moralitatea înaltă a religiei calvine, dominantă în viața poporului englez.

Aceasta lămurește întreaga semnificațiune a aceluia adagiu: „My house is my castle” (casa mea este castelul meu) care sintetizează spiritul acela individualist, cu o coloratură etică superioară. La aceasta se mai adaugă împrejurarea că, în Anglia, se recunosc de către Stat, foarte de timpuriu, drepturile individului.

Individul biruie, am putea spune, de timpuriu asupra Statului. Toate acestea lămuresc pe deplin, pentru ce știința economică purcede acolo dela faimosul „homo economicus”, socotindu-se că acest „homo economicus” exista în realitate.

Pornind dela acest „homo economicus” și făcând abstracție de interesul general, orânduirea armonică a societății rezultă dela sine, cel mult și prin concursul „mânei nevăzute”, după expresiunea lui Adam Smith a acelei mâni nevăzute, care colaborează la cea mai desăvârșită armonie în societate, fără ca individul să poarte vre-o grijă directă sau indirectă în această privință.

Cu totul altfel își construiește școala istorică teoria economică. În mediul în care ea se naște, nu exista în acea vreme omul profesional, care să aibă în toate acțiunile sale numai egoism.

Deosebirea de caracter dela popor la popor nu poate să fie o explicațiune suficientă a deosebirii principiale, dintre școala clasică și școala istorică: fiecare teorie economică este în strânsă legătură cu practica economică în timpul său.

Germania dela sfârșitul veacului al XVIII-lea nu creiază o viață economică proprie înăuntrul unei economii naționale. Abia mai târziu, în a doua jumătate a secolului al 19-lea, Germania creează o viață economică cu caracter propriu, cu trăsături cu totul caracteristice, o viață economică în care politica de Stat este unită cu viața economică.

Banca este legată de interesele industriei și industria de interesele băncii. Presa este sufletul organizației vieții economice. Arta și meșteșugul colaborează la progresul vieții economice și nicăeri altundeva nu exista o unire mai desăvârșită între știință și industrie ca în Germania.

Toți acești factori la un loc formează o țesătură caracteristică, care dă economiei naționale a Germaniei dela sfârșitul secolului trecut, o făptură cu totul deosebită de economiile naționale ale celorlaltor popoare. Era, în dezvoltarea economică a Germaniei, ceva specific și care nu putea să fie explicat cu categoriile economice clasice.

În aceste condițiuni, este firesc ca inteligența să fi fost aplicată în născocirea unei alte teorii economice.

Pe lângă aceasta au existat o serie de impulsuri, care au împins către creațiunea școlii etice din Germania.

În primul rând este romantismul, acea direcțiune a spiritului, care privind realitățile, văzute cu toate insuficiențele pe care le pot prezenta, își întoarce privirea către trecut, către viața patriarhală, care este idealizată.

Era apoi un al doilea impuls, pe care îl dădea socialismul. Socialismul a însemnat înainte de orice, o critică a realităților sociale existente dintr'un punct de vedere realist și cu o privire îndreptată spre viitor.

Socialismul a desvăluit printr'o cercetare a situațiilor de fapt, create de începuturile vieții capitaliste, toate stările de mizerie și toate nedreptățile introduse în societatea modernă de organizațiunea capitalistă. Aceasta a constituit un impuls către o nouă direcțiune a științei economice, care să fie în măsură să explice noua stare socială, creată de capitalism și să deschidă chiar perspectiva unei reforme, dacă nu a unei revoluțiuni pentru transformarea totală a ordinii sociale.

Dar mai era și un al treilea impuls, tot așa de însemnat. Era spiritul filosofic, care era dominant în atmosfera intelectuală din Germania. Era spiritul filosofic care nu se satisface cu explicațiunea cauzală mecanică a fenomenelor sociale, întrevăzute numai prin prisma jocului forțelor economice.

Și mai era un al patrulea impuls, extrem de important, era direcțiunea istorică, dominantă în cultura germană din acea vreme, era istorismul creat în școala istorică la Göttingen, care imprima un caracter cu totul deosebit întregii direcțiuni de gândire a intelectualilor din Germania.

Acestea sunt izvoarele de unde a purces școala etică-istorică.

Din însăși această denumire, veți fi înțeles că este vorba de două ramuri, înlăuntrul aceleiași școli: de una istorică și cealaltă etică.

Reprezentanții direcțiunii istorice propriu zise sunt desamăgiții școalei clasice, care nu explica toate fenomenele concrete ale vieții reale; iar reprezentanții direcțiunii etice sunt desamăgiții aceleiași școli clasice, care închidea orice perspective de îndreptare, prin legile ei de aramă.

Este interesant că între precursorii școalei istorice trebuie să pomenim mai întâiu pe elvețianul Sismondi, care cercetează cu ochii săi deprinși cu viața unui popor de țărani, realitatea socială creiată de începuturile capitalismului din Anglia și care nu găsește în aparatul metodologic al școalei clasice nici o explicație pentru crizile economice care începuseră să bântue în Anglia.

Atunci el stabilește ca un postulat al științei economice: să cerceteze cu ochii deschiși realitatea. El cere, prin urmare, pentru cercetarea realității economice, o metodă care să înlăture abstracțiunea.

Al doilea precursor al școalei istorice etice este Friedrich List, autorul „sistemului național de economie politică” care nu este de fapt un reprezentant al școalei istorice etice, dar este un precursor al ei, pentru că el caută să introducă punctul de vedere istoric în aprecierea relativă a situațiilor economice ale diferitelor popoare. Impotriva concepțiunii clasicilor, în cece privește problema liberului schimb, el constată că Anglia nu a fost totdeauna părtașa liberului schimb, că a fost o epocă în care s'a dezvoltat la adăpostul protecționismului și că, potrivit cu gradul de dezvoltare al fiecărui popor, se poate ca el să aibă mai târziu nevoie de protecționism pentru a se pune într'o situație de concurență pe baze egale cu un popor care, la adăpostul protecționismului, în trecut, și-a putut desvolta forțele sale de producțiune.

Școala istorică propriu zisă este de obicei împărțită în două: școala istorică veche și școala istorică nouă.

Școala istorică veche are ca reprezentanți pe Knies, Roscher și Hildebrand; iar școala istorică nouă începe cu Gustav Schmoller.

După alții însă, nu s'ar putea face o deosebire între școala istorică veche și școala istorică nouă, pentru două motive:

În primul rând: pentru că Schmoller este cel dintâi economist, care creează o școală. El este acela care întemeiază o școală de cercetări prin institutele de învățământ și prin marea

asociațiune pentru reforma socială: „Verein für Sozialpolitik”, pe care o întemeiază la 1879.

Dar nu numai din aceste motive se socoate că Schmoller este întemeitorul școlii istorice și că ceilalți nu ar putea să fie numărați decât între precursori; este un al doilea motiv și anume se spune — și nu fără oarecare îndreptățire — că este adevărat că atât Knies, cât și Roscher, introduc punctul de vedere istoric în cercetările economice, însă acest punct de vedere istoric este deosebit întrucâtva de acela al lui Schmoller, deoarece nu este numai un punct de vedere istoric propriu zis, cuprinzând și anumite idei de filozofie ale istoriei, adică anumite idei abstracte, prin care se încearcă a se lămurii procesele istorice ale popoarelor. De ex. se introduce ideia lui Auguste Comte, despre paralelismul istoric al popoarelor, idee după care ar exista linii paralele în dezvoltarea popoarelor.

Sau se introduce un alt concept iarăș strein de istorie, după care viața fiecărui popor este considerată ca un organism, care își are legile lui de dezvoltare, naștere, creștere și dispariție.

Școala lui Schmoller are ca punct de plecare eliminarea tuturor ideilor și a tuturor principiilor de sociologie de natură a turbura caracterul obiectiv al cercetării istorice.

Knies, în scrierea sa „Economia politică din punct de vedere al metodei istorice” (*Die politische Oeconomie vom Standpunkt der geschichtlichen Methode*), apărută în 1853, poate fi considerat ca întemeietorul real al școlii istorice.

În primul rând, Knies se ridică împotriva disolvării personalității omenești în „instincte” și tratarea lor izolată în știința economică, numai din punctul de vedere al egoismului, care stă la baza principiului economic.

El arată, cu toată accentuarea necesară, rolul însemnat al factorilor economici și în domeniul economic și vorbește despre „heteronomie economică”, adică despre o colaborare a altor agenți decât a agenților economici propriu ziși, în activitatea economică a omenirii. De aceea el cere adâncirea în cunoașterea istorică a fiecărui popor, pentru că în felul acesta se poate înțelege situațiunea fiecărui popor, și stabilește principiul relativității în ceea ce privește soluțiunea problemelor economice, arătând că nu se poate admite că ar exista soluțiuni cu valoare generală,

pentru problemele economice din toate timpurile și dela toate popoarele.

Schmoller purcede în primul rând dela o apreciere a așezămintelor social-economice din trecut și încearcă să arate care este valoarea lor și pentru prezent. Din acest punct de vedere este explicabilă de ex. prețuirea deosebită pe care el o are pentru vechile bresle ale meșteșugarilor.

Schmoller este, în acelaș timp, un mare partizan al Statului. El pune ideia de Staț înaintea ideii individuale și, ca și Knies, accentuează punctul de vedere al relativității în toate soluțiunile economice.

În manifestarea școalei istorice se constată o perioadă în dezvoltarea științei economice, în care teoria îngenuche în fața practicei politice.

Teoria economică nu mai este prețuită, pentru simplul motiv că nu numai că nu înlesnește găsierea soluțiunii în problemele economice ale zilei, dar creează și o atmosferă de neîncredere în fața imposibilităților unor soluțiuni pentru rezolvirea chestiunilor grave din domeniul social economic.

Schmoller, din punct de vedere metodologic, inaugurează un revirement al metodei. El socoate că, din punct de vedere al metodei, se impune, în primul rând, studiul actelor, atât pentru trecut, cât și pentru prezent, adunarea de material pentru cunoașterea realității prin statistică, observație proprie și anchete, după metoda care în timpul său se perfecționează.

Școala aceasta nu a rămas țărnută la granițele Germaniei. Mai greu, mai încet, ea a străbătut și în alte țări.

În Anglia cunoaștem o serie de reprezentanți: Sidney și Beatrice Webs, Tooke, Newmarch, Rogers, Cuningham, Clife Leslie, Ashley, cari au făcut cercetări tot pe baza metodei istorice și au dat la iveală opere fără de care nu se poate cunoaște astăzi organizarea socială a Angliei.

În acelaș timp, în Franța, Levasseur, d'Avenel, A. Liesse, Ch. Gide, Le Play, aparțin aceleași școli istorice și stau sub influența școalei istorice germane.

Afară de aceștia însă, Franța creiază și o direcțiune originală a școalei ei istorice.

Mai întâi monografiile după metoda Le Play, apoi toată seria de cercetători sociologi ai școalei sociologice franceze, care nu are o altă bază decât metodologia școalei istorice.

Dacă aruncăm o privire generală asupra punctelor de vedere caracteristice, care au fost scoase în evidență prin munca de detaliu istoric a școlii istorice, vom putea să constatăm că ea a dat la iveală cam următoarele puncte de vedere noi:

1. Punctul de vedere al relativității în înțelesul unei priviri absolut concrete asupra realității existente în spațiu și timp, pentruca dintr'însa să se poată desprinde soluțiuni economice și sociale potrivite.

2. Punctul de vedere al unității vieții sociale și conexiunea elementelor sale. Viața socială este privită ca un tot organic. Toate elementele ei componente sunt în legătură unul cu altul. Toate se influențează în chip reciproc. Este deci necesară o privire de ansamblu pentru înțelegerea ei.

3. Indată ce se cunoaște pluralitatea motivelor și însemnată redusă a privirii exclusiv logice, pentru acțiunea omenească, se înțelege ușor, că, în afară de motivele raționale, care sunt încorporate în principiul economic (în homo economicus), în acțiunea omenească dictează și motivele neraționale.

Ca o consecință, avem pe deoparte direcțiunea etică a școlii istorice, despre care vom vorbi și de de altă parte accentuarea deosebită a cercetărilor psihologice, în domeniul psihologiei individuale, ca și în domeniul psihologiei sociale, pentru înțelegerea vieții economice.

4. Al patrulea punct de vedere este al evoluționismului. Este adevărat că și în știința clasică acest punct de vedere a fost de mai înainte înțeles. Este natural însă că școala istorică, care privește dezvoltarea în spațiu și în timp a popoarelor, să fi accentuat și să fi făcut din punctul de vedere al evoluționismului, un punct de vedere de neînălăturat.

5. În sfârșit este punctul de vedere organic. Școala clasică privește individul izolat, în splendoarea autonomiei personalității sale și întreaga societate ca un conglomerat de indivizi, cel mult dacă se concepe împărțirea ei în anumite clase sociale; însă nu se accentuează legătura indisolubilă, care există între indivizii și clasele sociale ale unei aceleași societăți.

Școala istorică, privind realitatea întreagă a vieții popoarelor, introduce ca punct de plecare punctul de vedere organic, concepând societatea ca un organism și trăgând toate concluziunile asupra raporturilor care există între individ și societate și între indivizi și Stat.

Să trecem acum la cea de a doua direcțiune, direcțiunea etică a școalei istorice.

Școala clasică adoptase principiul: „laisser faire, laisser passer” ca o consecință firească a concepțiunii după care interesul egoist este singurul călăuzitor al acțiunii omenești.

Desvoltarea capitalismului și mai ales stările de mizerie și de nedreptate create de el, au dus la un moment dat la convingerea că acest punct de vedere „laisser faire, laisser passer”, trebuie să fie părăsit. Atunci de bună seamă se trece pe planul al doilea teoria economică, în special „legile economice” imuabile, legile economice de aramă, care odată acceptate stabilesc obstacole în calea practicei creatoare, în calea reformelor sociale.

În locul teoriei care se aruncă la o parte ca „un fier vechiu”, se ridică lozinca „reformei sociale”.

Se întemeiază la 1879 în Germania acel „Verein für Sozialpolitik” (asociația pentru politica socială), din inițiativa și sub conducerea lui Schmoller. În această asociațiune pentru reformă socială pătrund, rând pe rând, toate personalitățile economiștilor germani și se ajunge la încheierea că trebuie să se ridice un protest împotriva credinței că există imposibilități pentru o reformă socială, că teoria economică care ar duce la această concluziune, că ceea ce există în societate stă sub legile imuabile ale necesității naturale, este superfluă și periculoasă și că în locul ei trebuie să se pună lozinca „reformei sociale”.

Ceea ce rămâne necesar ca muncă teoretică, este doar să se stabilească, printr’o cercetare, realitățile, prin mijlocul metodei istorice, ca să se cunoască, care sunt forțele cari produc mizeria și nedreptățile și apoi să se găsească soluționarea rațională a lor.

Se stabilește, în acelaș timp, că postulatele de politică economică și socială, trebuie să îndrume de principiul etic și de aceea această direcțiune a școalei istorice poartă denumirea de școală istorică etică.

Între seria de personalități cari s’au manifestat mai ales în această direcțiune a eticismului, trebuie să numim la început tot pe elvețianul Sismondi, care privește în acel timp, realitățile din Anglia, le compară cu realitățile din țara de țărani din care el porcedea și se întreabă: „Ce a făcut această creștere de bogăție imensă pentru ridicarea bunei stări a populațiunii? Când Anglia a dat oamenii uitării, în folosul lucrurilor materiale, n’a

sacrificat ea scopul mijloacelor?" Și el cere reforma socială, pe baza cercetărilor realității, prin metoda școalei istorice.

Un al doilea reprezentant al direcțiunii etice este Bernhardt. Bernhardt ne interesează de aproape, pentru că lucrarea lui se chiamă: „Versuch einer Kritik der Gründe, die für grosses und kleines Grundeigentum angeführt”, (Petersburg 1849), adică încercarea unei critici asupra motivelor care se aduc în favoarea și contra mării și miciei proprietăți rurale.

Dela fiziocrați, toți economiștii, rând pe rând, s’au pronunțat pentru exploatarea mare în agricultură, în vederea ridicării venitului ei și creerei prin aceasta a unui izvor de venituri, pentru finanțele statului.

Bernhardt se ridică împotriva punctului de vedere exclusiv al producțiunei, care stă la baza judecăților în favoarea mării proprietăți. Influențat de Kant, el schițează tendința naturii omenesti către o autonomie morală și culturală și vede, pe deoparte în societate, condițiunea de evoluțiune a omenirii dela barbarie la cultură, și pedealtăparte, în întregul organ etic al societății, posibilitatea pentru individ de a-și valorifica în chip demn tendințele sale către libertate.

El privește, prin urmare, societatea economică ca un organism, în care fiecare parte, deci fiecare individ, este în același timp și mijlocul, dar este și scopul.

Ideea călăuzitoare este interesul pentru oameni și pentru evoluțiunea oamenilor, este punctul de vedere etic, care se opune punctului de vedere material.

El crede că știința economică trebuie să fie etică. Bernhardt influențează într’un grad foarte mare pe Schmoller.

Schmoller este un realist în metodă, pentru că se opune metodei abstracțiunei a clasicilor și reclamă o cercetare a realităților, dar este un idealist în aprecierea faptelor, pentru că el ia criteriile de moralitate superioară și le pune la temelie aprecierii faptelor.

El scrie un articol despre justiție și stabilește, drept criteriu fundamental pentru judecarea faptelor economice și postulatelor practice ideea de dreptate.

Aceiași orientare etică se urmează de către profesorul Herkner, urmașul lui Schmoller la universitatea din Berlin.

Aceleiași școli etice i-a aparținut al doilea mare economist german, Adolf Wagner. Ca și Schmoller el socotea că în

orice acțiune omenească, deci și în acțiunea economică, exista un punct de vedere etic. Wagner se deosebește de Schmoller prin faptul că el, din punct de vedere metodologic, era teoretician, el socotea că teoria are chemarea să facă inteligibile fenomenele concrete. El constată că în viața economică, nu se pot descoperi legi, ci numai tendințe, linii pe care se mișcă lucrurile, când evoluțiunea lor nu este încrucișată de alte fapte.

În orice caz, el stabilește că verificarea acestor tendințe în evoluțiunea societății economice trebuie să se facă cu ochii deschiși în spre realitate.

Wagner, el însuși, a sărbătorit cu prilejul celei de a 70-a aniversare a lui Schmoller, biruința școalei istorice.

Amândoi, și Schmoller și Wagner, au fost apostolii reformei sociale. Ei presupuneau că toate reformele sociale sunt posibile, că nu pot să fie împiedicate de legile naturale economice, bine înțeles cu condiția ca toate reformele să se întemeieze pe cercetarea realităților.

Wagner, prin toate tendințele, prin toată opera sa, este unul din reprezentanții socialismului de catedră, denumire ce s'a dat acestei școli în batjocură și care a fost ridicată apoi în renume și care sintetizează o întregă direcțiune a școalei istorice etice.

Deosebirea între Wagner și Schmoller este fundamentală, pentru că Wagner era în foarte multe privințe socialist.

Schmoller era antisocialist, era pentru construirea unei „regalități sociale” care să stea deasupra tuturor partidelor politice și deasupra tuturor claselor sociale, care cu spiritul imparțial al dreptății absolute să organizeze societatea pe baze noi, printr'o întregă operă de reformă socială.

ȘCOALA AUSTRIACĂ.

Sub denumirea de „Școala austriacă” se înțelege acea școală care are la baza și teoria utilității finale sau utilității marginale.

Unii socot că teoria utilității marginale, care stă la baza școalei austriace, este fermentul nou, care a dat o altă înfățișare teoriei economice decât cea cristalizată de către școala clasică; alții privesc cu mai mult scepticism rezultatele la care a ajuns știința economică în urma acestei școale.

În orice caz, astăzi, se discută mai puțin valoarea absolută a adevărilor care au fost stabilite de această nouă direcție economică și se discută mai mult câmpul lor de aplicațiune, contestându-se de către unii că el ar fi fost atât de larg, după cum se credea de către întemeietorii și partizanii acestei școli.

Cine au fost precursorii acestei școli?

Teoria este vechi. A fost formulată de către Gossen, în faimoasa sa operă: *Gesetze des menschlichen Verkehrs*, apărută în 1853. Aceasta este cea dintâi formulare a teoriei, conștientă de însemnătatea ei.

Dar a trecut o jumătate de secol și ea nu a fost observată, nu i s'a înțeles valoarea.

După Gossen aceeași teorie a fost formulată de către Dupuît și Walras, și mai târziu de către Jennings și Macleod. Fundamentarea însă a sistemului, care a creat această nouă școală mai târziu, o găsim — este un lucru interesant în dezvoltarea științei — o găsim formulată în acelaș timp de către trei economiști în trei țări diferite, fără ca unul să știe de celălalt.

În Austria de către Karl Menger în opera sa: „Principii de economie politică” („*Grundsätze der Volkswirtschaftslehre*”) apărută în 1871, în Anglia de către W. St. Jevons, în cartea sa: „Teoria economiei politice” apărută în 1871 (*Theorie of Political Economy*) și în Elveția de către Leon Walras „Elemente de economie politică pură (*Éléments d'économie politique pure*), apărută în 1874. Dezvoltarea mai departe a acestei teorii o găsim în operele celebrului economist austriac Böhm Bawerk: „Elemente ale teoriei valorii bunurilor” (*Grundzüge der Theorie der wirtschaftlichen Güterwerte*), precum și în opera sa fundamentală: „Capital și dobânda capitalului” și în sfârșit, într'o formulare mai definitivă, în operele economistului v. Wieser, „Origina și legile fundamentale ale valorii bunurilor” (*Ursprung und Hauptgesetze des wirtschaftlichen Wertes*).

Să vedem care este situațiunea în care se găsește știința economică în diferitele țări, când apare această direcțiune nouă la orizont și cum este primită această nouă teorie.

În Franța domină atunci o direcțiune în economia politică, care era primitoare pentru teoria utilității finale, direcțiune economică care este purtată de economiști cu renume ca: Block, Molinari, Yves Guyot, Leroy Beaulieu. Ei toți pri-

mesc principiul, dar nu-l utilizează și nu-l duc mai departe.

În Germania, situațiunea este alta. Teoria economică, până atunci, făcuse progrese mai încete și mai ales era ținută în loc de către școala istorică. Totuși teoria economică, îmboldită de clasicism, ajunsese la anumită culme, în operele lui Hermann și Thünen. Indată însă ce în Germania apar scrierile lui Rodbertus și mai ales ale lui Karl Marx, acestea au drept influență o renaștere a lui Ricardo în Germania. Se dezvoltă socialismul științific, o școală marxistă sub conducerea lui Engels și Kautsky și chiar acei cari nu se alipesc acestei școli ortodoxe-marxiste, se apropie prin tendința lor mai mult de Rodbertus, și chiar de Ricardo, așa că teoria utilității finale nu găsește un câmp de dezvoltare înăuntrul științei economice germane. Se consideră că este, într'adevăr, ceva nou într'însa, dar ceva nou de o valoare foarte învelnică și în orice caz se respinge.

În Anglia teoria apare în formularea lui Jevons. Dar atacurile pe care el le dă împotriva teoriei lui Ricardo au deocamdată efect contrariu aceluia așteptat. Toți ricardienii se împotrivesc la acceptarea teoriilor formulate de Jevons.

În schimb economiștii italieni, americani, olandezi, primesc imediat noua teorie și pornesc la lucru în această nouă direcțiune, fructificând-o și ducând mai departe rezultatele ei.

Spuneam, dela început, că reprezentanții acestei teorii sunt întruniți laolaltă sub numele de „școala austriacă”. Aceasta se datorește faptului că, în realitate, această nouă direcțiune a format mai ales o școală de economiști austriaci.

La început, noua teorie a fost primită, cum se întâmplă de obicei cu înoirile, în majoritatea domeniilor spiritului omenesc, cu tăcere. În urmă, a urmat o a doua perioadă de combatere aprigă, împotriva acestei teorii și a fost acuzată că nu este decât un efect al liberalismului economic, că are prin urmărire o coloratură politică reacționară, cu toate că între cei care reprezentaseră dela început această teorie, doi erau, în ceeace privește gândirea lor politică, oameni de o nuanță social-politică pronunțată. Al treilea, elvețianul Wairas, era socialist pur și simplu.

Dar după ce o teorie este combătută cu pasiune, se ajunge la un moment dat în care, în fața constatărilor valorii adevărate, se depun armele. Așa s'a întâmplat și cu această nouă teorie.

Discuțiunea asupra exactității formulărilor ei a durat multă vreme și mai întâmpină încă rezistență în unele cercuri.

Însă, ceea ce se discută astăzi mai mult și ceea ce este cu mult mai însemnat, este: care este valoarea adevărată a acestei teorii? Ce a adus nou această teorie? Cu cât a făcut ea să înainteze știința economică?

Pentru impulsul mai departe al teoriei, un merit deosebit are economistul englez Alfred Marshall, care a dus întreaga teorie economică în Anglia, pe acest nou drum, ca și urmașul acestuia, A. G. Pigou.

După ce figuri strălucite ca acestea s'au orânduit în noua școală economică, majoritatea economiștilor au acceptat-o. Astfel astăzi majoritatea danezilor, suedezilor, olandezilor, apoi francezii ca Gide, Landry, și în sfârșit americanii și italienii, la cari astăzi această școală are o însemnătate covârșitoare, acceptă teoria.

În Germania, teoria a fost răspândită prin opera clasică (și așa putea spune, pentru timpul dinainte de războiu, cel mai bun frătat de economie politică care a existat), a lui Phillipovich.

Pe lângă dânsul o serie întreagă de economiști austriaci ca: R. Zuckerkandel, R. Mayer, V. Mataja, E. Sax și R. Schüller.

În Germania însă, lucru curios, teoria nu a fost niciodată acceptată. Mai degrabă economiștii cei mai de seamă au luat un punct de vedere eclectic, adică au acceptat teoria aceasta nouă în anume domenii, însă pentru rest ei au menținut vechile concepții clasice cu nuanțele lor.

Așa de exemplu celebrul economist A. Wagner a fost în toată opera sa foarte apropiat de concepțiunea lui Rodbertus și a sociologului Schäfle și a limitat aplicația teoriei utilității finale; și tot așa și Lexis în opera sa: „Elemente generale de economie” apărută în 1910 și K. Diehl.

În concluziune, putem spune că în toată această perioadă a școlii austriace se observă în știința economică o frământare mare, cu tendințe critice foarte pronunțate, cu rezultate însă modeste pentru progresul real al științei economice.

Ca să ne dăm seama de aceasta să ne întrebăm în ce schimbă noua teorie imaginea generală a procesului economic, pe care o cmoaștem din teoria clasică?

Observăm că subiectele economice și rolurile lor nu se deosebesc mult de ale clasicilor. În teoria școlii austriace sunt aceleași subiecte și rolurile lor sunt aproape tot așa înfățișate. Totuși sunt unele deosebiri:

În primul rând teoria utilității finale pune greutatea principală pe o grupă de probleme asupra căreia clasicii au trecut foarte ușor și anume: pe bazele formațiunii valorii și pe bazele formațiunii prețului.

Clasicii, în special ricardienii, se mulțumeau să constate influența liberei concurențe și, ca rezultat al ei, să stabilească anumite legi despre mărimea valorii și prețului, nu despre formarea valorii și prețului. Teoria utilității finale încearcă mai înainte de toate să cerceteze în amănunt categoriile de împrejurări, care se desprind din faptele economice fundamentale, fără a introduce la început date concrete noi.

Ea pune pe planul întâi explicațiunea naturii formării prețului și a tuturor ramurilor de venituri și prin aceasta a dat o altă orientare decât cea a școlii clasice.

Astfel se naște, prin școala austriacă, o știință economică cu mai puțin material concret decât aceea, cu rezultate practice mai puține, dar cu fundamentare mai puternică și mai sigură.

Noul punct de vedere înlesni să se vadă mai clar legătura reciprocă a diferitelor categorii economice și lipsa de temeinicie a multora din lanțurile cauzale ale clasicilor și a concepțiunilor lor, totul se reduce la marile fapte economice și că procesul formării prețului nu este revelant.

Deci, nu este vorba numai de o întregire a teoriei clasice, ci și de o corectare a imaginii clasicilor despre viața economică. Această corectare dovedește că unele principii ale clasicilor erau greșite și altele false, dar trebuie să recunoaștem că nu pune nimic pozitiv în loc.

Mai clar însă decât la clasicii, s'a văzut în școala austriacă că rezultatele practice, postulatele pozitive de politică economică atârnă de date concrete, care trebuie să fie luate dela caz la caz, din materialul de fapte ale locului și timpului.

Cu alte cuvinte, teoria aceasta își dă socoteală că din adevărurile generale teoretice și abstracte nu se pot trage concluziuni pozitive practice; este nevoie de cunoașterea situațiunii de fapt în timp și spațiu.

Desigur că această limitare a putut să dea adversarilor argumente că teoria nouă a dus la o sterilitate a teoriei.

A doua deosebire între teoria nouă și teoria veche este renunțarea la elementul cantității de muncă ca regulator și criteriu al valorii și punerea la baza valorii a elementului „utilitate”.

În teoria lui Ricardo, reluată mai departe de Marx, la baza valorii era socotit ca element fundamental cantitatea de muncă. Schimbul nu era altceva decât echivalența între două cantități de muncă identice și nu se admiteau decât variațiunile provocate de deosebirile între cerere și ofertă.

Noua teorie pune la baza valorii un alt element și anume elementul „utilitate”. Valoarea de utilitate este considerată și în teoria utilității finale, ca un fapt dovedit și anume ca un fapt psihic individual.

Această teorie se cuprindea așadar în așa numita lege a saturațiunii trebuințelor, după care există un punct în care individul socotește că o anumită trebuință este saturată, este deplin satisfăcută. Punctul de plecare al teoriei utilității finale, este tocmai această lege a saturațiunii trebuințelor.

Dar împotriva acestui punct de plecare psihic s'au ridicat două obiecțiuni. În primul rând este obiecțiunea generală ridicată contra individualismului și atomismului.

Se spune că se face o confuziune între individualismul politic și între faptul simplu al considerării ca punct de plecare pentru cercetarea economică a individului așa cum este el, cu psihologia sa.

Unii reprezentanți ai teoriei utilității finale au ignorat această obiecțiune, unii au combătut-o, alții au ținut socoteală de ea.

Aceștia, accentuând momentul social, au creat o noțiune nouă, noțiunea valorii de utilitate socială, relevând că în afară de valorificările individuale pornite dela utilitățile individului, există și valorificările grupului social, față de anumite utilități ale indivizilor.

Astfel de ex. austriacul v. Wieser și americanul Clark, au ajuns la această formulare.

O variantă a acestei obiecțiuni împotriva punctului de plecare psihic este cea ridicată de marxiști. Marxiștii spun: teoria utilității finale nu este altceva decât descrierea modului de gân-

dire al întreprinzătorului, care închide ochii asupra condițiilor obiective și asupra rezultatelor procesului economic.

Chiar dacă se admite această obiecțiune (și anume se poate admite că acesta este punctul de vedere al întreprinzătorului), dar întreprinzătorul este unul din factorii vieții economice și ca urmare, în judecarea faptelor economice, trebuie să se pornească și dela acest punct de vedere.

A doua obiecțiune este punerea punctului de vedere individualist al teoriei utilității finale, în legătură cu hedonismul filozofic și psihologic.

Înăuntrul teoriei utilității finale, școala austriacă a pus exclusiv momentul valorii de utilitate ca bază a explicațiilor fenomenelor economice.

Însă chiar Jevons, al doilea formulator al aceleiași teorii, a pus alături de acest moment al utilității și momentul suferinței muncii, momentul suferinței pe care o cauzează munca în sine, moment pe care el l-a numit cu expresiunea de „Disutility”, (opus utilității) în legătură cu concepțiunea sa generală despre economie, ca fiind „calcularea plăcerii și suferinței”. Nu este vorba prin urmare să se considere o singură părghie, ci două părghii, la baza teoriei valorii. Una este utilitatea, cea de a doua este disutilitatea potrivit cu concepțiunea generală a lui Jevons despre economie, cu calculul pe care individul l-ar face între plăcere și suferință. Jevons este un utilitarist.

Dar alții au mai adăugat un al treilea moment și anume, momentul așteptării. Cu alte cuvinte, s'a spus că la baza valorii mai este și momentul acesta al așteptării, care corespunde cu altul, reprezentat de unii autori ai școalei clasice, cu momentul abstenenței. Abstenența individului în fața anumitor necesități este producătoare de valoare în viitor.

Individul care se restrânge dela o anumită consumațiune, care poate să-i producă o plăcere momentană, își plasează cantitatea de bunuri economisite și, într'un fel sau altul, înlesnește crearea de valori.

Dar toate aceste teorii, deși prezintă nuanțe una dela alta, au exact același fond.

În rezumat putem să spunem însă despre teoria utilității finale, că împrejurarea cea mai importantă pe care o descoperă este dovada că, cu toată aparența contrarie, faptul necesității și

al utilității bunurilor stăpânește toate fenomenele izolate ale vieții economice.

Dar pentru ca să poată ajunge aici, a fost nevoie ca acești teoreticieni să trateze în primul loc o veche antinomie de valoare, antagonismul dintre utilitate și valoare.

Pentru aceasta a fost destul să stabilească deosebiriile dintre categoriile necesităților și impulsul necesităților, dintre valoarea totală a unui depozit de bunuri și valorile cantităților parțiale, care formează depozitul unui subiect economic, ca să se ajungă la constatarea însemnătății noțiunii de utilitate finală, noțiune pe care o putem diseca pe scurt în modul următor:

Fiecare individ are o scară de necesități și potrivit cu cantitatea de bunuri pe care o are, el poate să-și împlinească acele necesități, în totalitate sau în parte. Măsurat de felul lui de întrebuințare, de gradul de urgență al necesităților sale, potrivit cu scara acestor necesități, ultima cantitate din unul și același bun care servește pentru ultima necesitate de pe scara necesităților se cheamă utilitate finală sau utilitate marginală. Întrebuințarea aceluși bun, pentru aceea necesitate dă exact valoarea pe care acel bun o are pentru el și care se cheamă utilitate finală.

Această noțiune a fost bogată în urmări. Ea a înlesnit o fundamentare nouă a teoriei prețului și anume cercetarea formațiunii prețurilor și apoi cercetarea formațiunii valorii, problemă necunoscută la clasici.

Această teorie a înlesnit ca să se aplice principiul valorii de utilitate, celor două laturi ale problemei prețului. Problema prețului are latura ofertei și latura cererii, condițiunile care determină prețul, stau în legătură cu valoarea de utilitate, pentru că cel care cere un obiect, nu poate oferi pentru el mai mult decât acel obiect prețuiește pentru necesitățile lui, adică nu mai mult decât valoarea de utilitate pentru el, — când se analiza cea de a doua latură a problemei prețului, latura ofertei, atunci se recurgea la o altă noțiune, la noțiunea prețului de cost, prețul de cost care era determinat de alte împrejurări.

Teoria utilității finale a izbutit ca să descopere că, dedesubtul calculațiunilor industriașului sau comerciantului care oferă marfa se găsește de fapt aceeași valoare de utilitate, deci

prețul de cost nu este decât oglindirea calculațiunilor pe care și le face acela care are necesitatea de bunul oferit.

Pe această bază s'a clădit o teorie a prețului, care lipsea din sistemul clasicilor. Această teorie a fost continuată de către Böhm Bawerk și Walras.

Ea mijlocește o concepțiune generală despre procesul economic, față de care teoria clasică nu are decât însemnătatea de a fi relevant unilateral anumite cazuri speciale. Pentru prima oară în teoria nouă s'a reprezentat angrenarea indivizilor și funcțiunilor, în organismul economiei naționale, cu o claritate principială și pe baza unui singur principiu. Este drept, această teorie este mai puțin concretă decât teoria clasicilor și numai adunare de fapte, mai ales pe baza statisticeii poate să-i dea exactitatea datelor necesare, pentru a se realiza mai mult decât înțelegerea generală a naturii procesului economic. Pe baza aceleiași teorii s'a clădit apoi întreaga teorie a valorii și tot pe dânsa s'a făcut cercetarea problemei dobânzii și ea a dus la anume rezultate noi.

LUPTA PENTRU METODĂ.

Există o luptă pentru metodă în știința economică, în două direcțiuni: într'o direcțiune propriu zisă metodologică și anume lupta între metoda istorică și între metoda clasică și într'o a doua direcțiune: dacă există în știința posibilitatea judecăților de valoare, cu alte cuvinte dacă știința trebuie să-și limiteze câmpul ei de activitate la a constata ceea ce este, sau dacă ea poate să judece ceea ce este și să se ocupe de ceea ce ar trebui să fie.

Este cu alte cuvinte problema, dacă politica economică poate să fie considerată ca una din ramurile științei economice, sau dacă ea trebuie să fie scoasă din câmpul ei.

Vom lămuri cea dintâi direcțiune a luptei de metodă.

Această luptă de metodă, care este foarte caracteristică, se întâlnește aproape exclusiv numai în știința economică germană. Aceasta este un reflex al atmosferei din întreaga mișcare științifică din Germania.

Lupta se dă între două metode, care sunt reflexul oamenilor cu un „habitus spiritual” deosebit. Ea este în același timp

oglundirea unei lupte pentru un loc sub soare și pentru domi-națiunea care se dă și în știință și în artă și în literatură, după cum se dă și în toate celelalte domenii mai materiale ale vieții.

Este, prin urmare, în această luptă ceva pozitiv; este însă și mult adaos superfluu care este explicabil, dacă ținem seamă de psihologia omenească.

Lupta aceasta de metodă se poate împărți în trei faze:

1. La început e dusă de școala istorică printr'un atac contra tezelor politice și social-politice ale școalei clasice.

Este, prin urmare, în rezumat, lupta împotriva a ceea ce se cheamă manchesterianismul, împotriva individualismului și raționalismului.

Odată cu aceasta este respinsă și teoria clasică, privită ca scolastică, speculativă și naturalistă.

În această luptă apare din prima fază, ca ceva secundar, dacă în știința economică se poate ajunge la formulare de legi științifice sau nu.

2. În faza a doua, această luptă pentru metodă ajunge pe un teren nisipos și deaceia nu dă nici un rezultat. Lupta se rezumă aproape la cearta dintre cele două metode, metoda deducțiunii și metoda inducțiunii, iar rezultatul este un compromis.

În știința economică este nevoie și de metoda deductivă și de metoda inductivă. Toată cheltuiala de energie care s'a întrebuințat, a fost prin urmare, de prisos.

La baza acestei discuțiuni asupra inducției și deducției, am putea spune că nici nu era un antagonism logic, ci întrebarea dacă știința trebuie să se mărginească numai la adunarea faptelor, sau numai la analiza și explicația lor.

Insfârșit în faza a treia, și cea mai recentă a acestei lupte pentru metodă, observăm o influență a progreselor teoriei cunoștinței, precum și a discuțiunilor de metodă de specialitate, care se duc în ultima vreme în știința istorică și această influență aduce noi complicațiuni în această problemă de metodă, întrucât toate diferențele care se fac în metodologia istorică, nu au deaface direct cu metoda de lucru a științei economice. Totuși această explicațiune, servește mai mult la o clarificare a concepțiunilor.

Voiu semnala, numai în treacăt, că punctul de plecare al progresului este dat de aparițiunea lucrărilor filosofului german

H. Rickert și în special a lucrării sale „Kulturwissenschaft und Naturwissenschaft” (Ed. V. 1921).

În centrul acestor discuțiuni de metodă este cartea lui Karl Menger, „Cercetări asupra metodei științelor sociale în genere și a economiei politice în special”. (Untersuchung über die Methode der Sozialwissenschaften und der politischen Economie insbesondere).

Opera aceasta, apărută în 1883, este o carte clasică din cele care rămân, care alcătuiesc un punct de plecare, un drum nou în știință.

În fond această carte este o apărare curajoasă împotriva tuturor neînțelegerilor școlii istorice.

Istoricii ajunseseră să socotească că teoria economică nu se bazează pe observațiuni de fapte și că ea s’ar rezema numai pe anumite premize de valoare îndoelnică și că în fond ar fi neștiințifică, menită să fie înlăturată prin cercetări de fapte.

Aceasta era însă foarte greșit, pentru că nu poate să existe nici o teorie care să nu aibe nici un rezim în lumea faptelor, după cum nici cercetarea faptelor nu poate să se facă fără să fie luminată de anumite cunoștințe generale teoretice.

Istoria nu poate să se mărginească numai la adunarea faptelor. Faptele trebuie să fie clasificate.

Clasificarea nu se poate face decât după anumite criterii. Aceste criterii nu pot să fie altceva decât niște cunoștințe cu caracter general, care singure pot să îndrumeze și cercetarea istorică.

Karl Menger are marele merit de a fi produs, în acest domeniu, cea mai deplină claritate. În primul rând el a arătat că există două posibilități de cunoștință: pedeparte este cunoștința individualului bine înțeles întotdeauna inclusiv a generalului; de pildă cunoștința unui oraș, a unui popor, a unei rase, a unei epoci de cultură, cuprinde în sine și generalul, tipul oraș, tipul popor, tipul Stat, tipul epocă de cultură, însă totdeauna cunoștința aceasta a individualului, este o cunoștință a faptului trecător, a întâmplării care apare numai odată și acest fel de a ajunge la cunoștință este metoda istorică.

Dar pe lângă aceasta, există un al doilea mod de cunoștință și anume este cunoștința a ceea ce este tipic, a ceea ce este general, a ceea ce este totdeauna același. De pildă este cunoștința speciei în raport cu o plantă sau cu un animal.

Aceasta este a doua direcțiune, al doilea mod al cunoștinței, este metoda cunoștinței teoretice.

Acesta de fapt este antagonismul de neînălțurat între cunoștința istorică și între cunoștința teoretică. Din cunoștința istorică a faptului care nu se repetă, nu se poate trage niciodată cunoștința generală. Cunoștința istorică este numai întâmplarea și nimic mai mult.

Și, în sfârșit, mai există și o a treia posibilitate de cunoștință și anume aceea care este în științele practice în general, dar despre aceasta Menger nu amintește decât în trecut.

Menger recunoaște metoda istorică, dar față de cunoștința împrejurărilor de fapte întâmplătoare, care se pot dobândi pe cale istorică, teoria este aceea care dă înțelegere, întrucât ea face cu puțință înțelegerea individualului, ca un caz îndărătul căruia se află ceva general și acest ceva general este legea științifică sau regularitatea.

Acest ceva general este ceea ce dă tocmai valoarea de știință a cunoștinței, pentru că acest ceva general este ceea ce se repetă mereu.

Pentru această metodă teoretică, Menger a stabilit două posibilități. Poate să fie o procedură empirică realistă, cum este de pildă procedura din botanică și zoologie, unde diferitele specii sunt descrise, așa cum se găsesc ele, dar poate să fie și o procedură matematică și fizică, unde este mai mult vorba de deducțiune, dar este vorba și de inducțiune, de o extragere, adică a ceea ce este general, din mai multe cazuri individuale.

În acest din urmă caz, este important să nu se verifice teoria prin cazurile individuale, care se găsesc în realitate, ci mai degrabă realitatea trebuie să fie așa înțeleasă, că ea cuprinde toate cazurile individuale.

Dar, pentru a putea înțelege realitatea, trebuie să separăm diferitele categorii ale realității, să le cercetăm pe fiecare separat, izolându-le pe fiecare, unele de altele, pentru a ajunge la rezultate pozitive.

Așa se procedează exact, așa se procedează științific. Se izolează fenomenele cum se face în fizică, sau se face abstracțiune de anumite momente, cum se face în matematică, pentru că realitatea este complexă, pentru că realitatea este ceea ce ne închipuim că o totalitate a tuturor elementelor.

Fiecare știință, zice Menger, are rolul să cerceteze numai câte un singur factor din realitate și pentru a înțelege întreaga realitate, trebuie să se cunoască toate științele.

Așa este în viața economică. Regularitățile vieții economice, trebuiesc cercetate izolat, fără să se țină seama dacă în realitate se petrec cazuri tocmai așa.

Desigur că în realitate nu se petrec lucrurile tocmai așa, pentru că teoria a izolat fapte importante din viața economică, de tot ce este superfluu, pentru a le înțelege pe acestea, pentru a constata cum joacă ele în înlănțuirea lor cauzală, pentru a stabili prin urmare, legile economice.

Acesta este, după Menger, obiectul teoriei economice.

Polemica cea mai de seamă a fost aceea dintre Menger și Schmoller.

Menger a relevat neînțelegerea școlii istorice, în tot ceea ce privește teoria economică. El a arătat că există în știința economică, ca și în orice altă știință, posibilitatea de a se stabili legi. El a combătut astfel acea tendință a școlii istorice după care în știința economică, cel mult dacă s'ar ajunge la stabilirea unor regularități istorice sau statice, prin urmare cel mult dacă s'ar putea stabili așa numitele legi empirice. El a arătat că în știința economică, ca în orice altă știință, este posibilă stabilirea de legi economice și prin aceasta a făcut ca știința economică să fie îndrumată din nou pe calea teoriei, teorie care era prigonită în timpul școlii istorice. Schmoller a răspuns în două rânduri.

A răspuns în lucrarea sa: „Asupra metodologiei științelor de stat și sociale”. („Zur Methodologie der Staats- und Sozialwissenschaften”) și mai târziu, într'un articol al său, despre metodă în „Dicționarul de economie politică” (Handwörterbuch der Staatswissenschaften).

Pentru a înțelege care este procesul cunoștinței științifice în general, este foarte interesant să urmărim răspunsul acesta, pentru a vedea cum chiar în polemicele științifice cele mai aprinse, câte odată, când există spirit de obiectivitate științifică, se ajunge la rezultate cu totul neașteptate.

Schmoller a răspuns pe un ton polemic. Dacă considerăm însă răspunsul său, vedem că el nu a respins pur și simplu afirmările lui Menger. El a constata că există o analogie principală a necesității cauzale în știința socială și

în științele naturale, și a accentuat că explicația cauzală și în formă de lege a fenomenelor sociale este țelul activității științifice și în știința socială.

El a afirmat chiar că orice știință, când ajunge să fie desăvârșită, este deductivă.

O știință nu ajunge niciodată la desăvârșirea ei decât atunci când izbuțește să explice fenomenele prin principii teoretice. Aci este recunoașterea posibilității principiale a unei asemenea situațiuni și în știința economică, Schmoller a renunțat deci complet la acea credință specific istorică, despre „incalculabil” și „irațional” aplicat fenomenelor sociale.

Se renunță, prin urmare la ceea ce formează nuanța specifică a școalei istorice, la considerarea faptelor economice și sociale ca fapte care nu pot să fie privite într'o înlănțuire cauzală reciprocă, care nu pot să ducă nici într'un caz, prin urmare, la formularea de legi științifice.

Mai târziu, Schmoller, în articolul din Dicționarul de economie politică despre metodă, accentuiază și mai mult chemarea cauzală teoretică a științelor sociale.

Aceasta concordă perfect cu părerea, că teoria socială are nevoie, în foarte mare parte, de fundamentarea istorică.

Dacă cineva stabilește posibilitatea formulării unor legi economice, dacă stabilește necesitatea teoriei economice, dacă admite analogia între cauzalitățile din știința socială și știința pozitivă, nu neagă prin aceasta necesitatea fundamentării istorice a științelor economice.

Dimpotrivă această necesitate este vădită și în dezvoltarea mai departe a științei economice, aceasta s'a accentuat din ce în ce mai mult.

În primul rând însă, rezultatul acestei lupte pentru metodă a fost că, chiar în Germania, a încetat cu desăvârșire domnia absolută a școalei istorice.

Adolf Wagner a descoperit la început formula mântuitoare. El a spus că metoda trebuie să fie aleasă în concordanță cu obiectul cercetării și, mai mult decât atât, el a admis că metoda este strâns legată și cu firea și cu aplicarea naturală a cercetătorilor științifici.

Sunt cercetători cari au mai multă aplicațiune către sinteză; alții către analiza teoretică a fenomenelor sociale. Evident acești

cercetători vor reuși, dacă își vor aplica cercetările lor asupra acelor fenomene sociale în care metoda istorică este cea potrivită; după cum și cercetătorii teoretici sintetici vor izbui dacă își vor îndrepta cercetările lor asupra acelor fenomene sociale, în care metoda teoretică este cea potrivită. În orice caz, ambele metode sunt, după Wagner necesare.

Metoda istorică, cercetează temelia faptelor, metoda teoretică înlesnește explicațiunea lor.

Mai târziu, alți cercetători, dintre cei care s'au alipit direcțiunii teoretice, au recunoscut pe lângă teoria economică, necesitatea istoriei economiei naționale a fiecărei țări, mai ales când s'a trecut la cercetarea celei de a doua chestiuni, la chestiunea soluțiunilor practice.

Atunci s'a constatat că, pentru a se putea formula soluțiuni practice economice, este nevoie, în afară de cunoașterea istorică a vieții economice a poporului în lăuntrul căreia se fac asemenea propuneri, și de teoria economică.

Economistul Bücher a precizat și el că sunt domenii în care se poate lucra în chip istoric, dar sunt altele unde este nevoie de teorie, sunt fenomene complexe ale vieții economice moderne, spre pildă fenomenul monedei, fenomenele legate de viața burselor, carteluri, etc., fenomene care nu pot să fie înțelese, dacă nu se presupune că indivizii știu precis ce atitudine să aibă în folosul lor economic.

Sunt fenomene legate de capitalismul modern, a căror explicare poate să fie dată, numai atunci când cercetătorii se așează din punctul de vedere al lui „homo economicus”, care este produsul capitalismului modern și prin dânsul se pot înțelege toate fenomenele vieții capitalismului modern.

Dar cercetarea istorică poate să se facă și ea în două chipuri:

Poate să se facă prin metoda istorică a descrierii faptelor sau prin metoda statistică. Dar poate să se facă, și trebuie să se facă, prin metoda care a fost propusă de către Max Weber, unul dintre cei mai mari reprezentanți ai sociologiei moderne, prin așa numitele „tipuri”.

Ce sunt aceste tipuri ideale care înlesnesc cunoștința vieții economice a popoarelor?

Tipul ideal este o construcțiune abstractă, care este rezultatul accentuării a ceea ce este absolut caracteristic și a lăsării la o parte a tot ce este accesoriu.

În realitate se găsesc într'un anumit fenomen, lucruri vagi, lucruri voalate, lucruri reliefate.

Tipul are tocmai rostul ca să scoată în evidență ceea ce este caracteristic, ceea ce este tipic, ceea ce este general și să lase la o parte tot ceea ce este superfluu.

Astfel se creiază construcțiuni abstracte, de pildă construcțiunea „oraș”.

Ce este orașul, ce este satul? Ce este economia națională? Ce este capitalismul? Ce est meseria? Ce este fabrica?

O serie întreagă de alte tipuri de acest fel, care sunt construite prin observarea atentă a realității, care nu sunt însă fotografiile ale realității, care sunt mai mult decât realitatea și mai puțin decât realitatea, înlesnesc cercetarea evoluțiunii economice a popoarelor, și au de scop ca prin ajutorul istoriei să constate, când și în ce măsură a existat în realitate un anumit tip.

Luăm, de pildă, capitalismul. Capitalismul este, am putea spune, în general, o lume în care toată viața are o orientare exclusiv către plasarea și valorificarea capitalului.

O astfel de lume, întâi și întâi, nu a existat întotdeauna. În al doilea rând nu există astăzi, în realitate, o asemenea lume în care toate acțiunile să fie limitate la valorificarea și plasarea capitalului.

Capitalismul face abstracțiune de țăranime, de meseriași, salariați, etc., care nu sunt călăuziți în acțiunea lor exclusiv de plasarea și valorificarea capitalului.

Totuși, sunt societăți și anumite momente istorice, în care tipul de capitalism este așa de dominant, în cât toate celelalte fenomene sunt secundare și atunci despre acea societate se spune că este o societate capitalistă.

Despre acea epocă se spune că este o epocă capitalistă.

Iată prin urmare, cum au ajuns la concluzia că, în știința economică, stau alături teoria economică și istoria economică și că teoria economică se poate și ea subdivide în teoria abstractă sau pură și în teoria istorică.

Teoria abstractă sau pură, este în principal analoagă cu în-

treaga școală clasică, iar teoria istorică, se clădește pe baza timpurilor, după metoda lui Max Weber.

Mai este, istoria economică, care desgroapă toate faptele din trecutul vieții economice a popoarelor, care pune aceste fapte la îndemâna oamenilor de știință, care înlesnește și fundamentează întreaga știință economică.

În ultima fază a discuțiunii, s'a trecut și la cercetarea teoriei cunoștinței istorice, constatându-se, în ideile cu care lucrează istoricii, anume cunoștințe, anume principii, anume probleme sociologice. Nu intră însă în cadrul strict al problemelor noastre să ne ocupăm de această latură.

Nouă ne mai rămâne să deslușim o singură problemă extrem de importantă, o problemă, a cărei deslușire este, ași putea zice, călăuză pentru orientarea adevărat științifică, a științei economice, este problema judecăților de valoare, din știința socială.

PROBLEMA JUDECAȚILOR DE VALOARE.

A rămas să vorbim despre problema care se poate intitula știința și politica economică sau lupta împotriva judecăților de valoare din știința economică.

Această luptă începe la 1904 prin studiul marelui sociolog Max Weber: „Die Obiectivität sozialwirtschaftlicher und sozialpolitischer Erkenntnis” („Obiectivitatea cunoștinței economice sociale și politice sociale”), apărută în 1904, în Sombart-Arhiv.

Fondul problemei care și-o pune Max Weber este: putem judeca lucrurile, putem să luăm atitudine, față de diferitele chestiuni și putem noi să dăm sfaturi, să dăm păreri, să ajungem la soluțiuni în unele chestiuni? Păreri putem avea și putem lua atitudine, putem chiar da soluțiuni.

Intrebarea este însă, dacă avem îndreptățire să vorbim în asemenea lucruri, în numele științei?

Care este, în acest caz, unitatea de măsură cu care judecăm diferitele stări și împrejurări?

Școala istorică a judecat realitatea socială în toate felurile; a judecat-o subiectiv, a judecat-o personal, a judecat-o supra-subiectiv, punând la temelie judecăților un concept religios sau cultural.

Max Weber întreabă dacă asemenea judecăți de valoare pot să fie socotite ca cunoștințe generale acceptate, care au o valoare obiectivă absolută.

El amintește că știința economică, istorică, a plecat dela puncte de vedere practice. Ceeace interesa, era tocmai să se producă judecăți de valoare, asupra anumitor măsuri de politică economică a Statului. Acesta era scopul cel mai apropiat și, la început, singurul. Știința economică era tehnică, prin urmare, cam în înțelesul în care sunt și disciplinele clasice ale științei medicinei.

Această situațiune s'a schimbat în știința economică, însă nu s'a produs și o separațiune principială, așa cum s'a produs în științele medicale, între ceeace este și între ceeace trebuie să fie, între știința propriu zisă și între tehnică. Weber este împotriva acestei separațiuni, în știința economică, între domeniul de cunoștințe a ceeace trebuie să fie și între ceeace este, din mai multe cauze.

În primul rând a existat părerea că fenomenele economice sunt stăpânite de anumite legi naturale, că aceste legi naturale sunt egal de neschimbătoare și, ca urmare, dacă există asemenea legi, se poate să se determine sau trebuie să fie îndrumată politica economică, deoarece ceeace trebuie să fie, se leagă cu ceeace este imanent.

În al doilea rând, s'a afirmat că fenomenele economice sunt stăpânite de un anumit principiu de evoluțiune unilaterală și s'a spus că dacă evoluțiunea lucrurilor este stăpânită de un anumit principiu, dacă ea nu poate să meargă decât pe o anumită cale, atunci ea este în devenire și ca urmare se poate prevedea linia în care urmează să se producă desvoltarea lucrurilor și în acea linie trebuie să acționeze politica economică.

Îndată ce s'a trezit simțul istoric și a câștigat teren, s'a făcut o combinațiune între evoluționismul etic și relativismul istoric, care a încercat să desbrace normele etice de caracterul lor formal, prin introducerea tuturor valorilor culturale în domeniul eticei, pentru a lărgi și preciza sfera noțiunii etice și a ridica astfel știința economiei naționale la demnitatea unei „științe etice” pe bază empirică.

Prevăzând toate idealurile culturale posibile, cu stampila „moralului”, rezultatul este că se volatilizează demnitatea specifică a imperativelor etice, fără să se câștige prin aceasta ceva

pentru obiectivitatea „punerii în valoare a acelor idealuri”.

Weber a respins aceasta, afirmând că „nu poate să fie niciodată chemarea unei științe de experiență să descopere norme și idealuri obligatorii, pentru a deduce din ele precepte pentru practică”.

Tot atât de departe este Weber „de credința într’o știință etică, știință care ar avea să producă din materia sa idealuri sau să producă norme concrete, prin aplicarea de imperative etice generale asupra materiei ei”.

Prin urmare, se dărâmă întregul fundament etic al școalei istorice și se clarifică deosebirea între domeniul cunoștinței, care aparține științei și între domeniul idealului, care privește valorile etice, se precizează că ele nu pot să fie considerate ca valori absolute, de natură să statornicească norme și să lege pe toți oamenii deopotrivă în activitatea lor. Atunci se poate face știința în afară de preocuparea propriu zisă a conștiinței și fără să încalce asupra altor domenii?

Știința, după Weber, poate să exercite o critică logică și o critică tehnică.

Țelul nu îl poate stabili știința, dar mijloacele tehnice pentru realizarea țelului acesta pot să fie stabilite de știință, întrucât noi, în lăuntru stadiului temporar al științei economice, putem să statornicim valabil, care sunt mijloacele cele mai potrivite pentru a ajunge la un anumit țel.

Putem, prin urmare, să dovedim cu armele științei dacă un anumit țel poate să fie realizat sau nu la un anumit moment, după cum putem să dovedim dacă cu mijloacele date se poate realiza un anumit țel.

Acesta este un lucru de mare preț. Țelurile pot să fie așezate înainte, potrivit cu concepțiunile asupra societății, pe care oamenii de voință le pot împărtăși. Oamenii de știință pot să determine dacă cu mijloacele date într’un anumit moment istoric, acel țel poate să fie realizat sau nu.

Să vă dau o pildă: în lumea socialistă se vorbește în numele științei, de realizarea socializării bunurilor. Nu se poate cu armele științei să se dărâme sau să se apere acest ideal al socializării bunurilor.

Dar omul de știință poate să facă mai mult decât atât. El poate să cerceteze, în realizarea acestui țel al socializării, ceea ce costă realizarea, adică să cântărească urmările nevoite și neaș-

teptate ale punerii în mișcare a mijloacelor pentru socializare, față de urmările voite, ca să vadă cât costă străduința pentru socializare la un moment dat.

Dar atât poate să facă. El nu poate să cântărească urmările voite cu urmările nevoite, care se întâmplă, și să dea verdictul că socializarea e bună sau rea, sau că este un țel care trebuie dorit sau care nu trebuie dorit.

Dar omul de știință, îndată ce a pus la îndemâna omului de voință, omului politic, aceste date, a făcut tot ce trebuie și tot ce a putut să facă.

Iar omul de voință, omul politic sau cetățeanul obișnuit, acesta este cel care este îndreptățit să cântărească urmările nevoite, să aprecieze cât costă realizarea unui țel oarecare și să hotărască dacă este un țel care, cu sacrificiile cerute, trebuie sau nu să fie realizat.

Meritul lui Max Weber este de a fi precizat toate aceste lucruri, de a fi arătat că omul de știință nu poate să meargă mai departe, că idealurile ies prin urmare din domeniul propriu zis al activității omului de știință, că idealurile nu pot să fie dovedite, că idealurile se primesc așa cum se primesc religiile în general, că ele își au valoarea lor în călăuzirea omenirii și că nu este treaba omului de știință, nici să încerce să le respingă, să le propovăduiască dela forul natural al catedrei.

La temelie acestei teorii a lui Max Weber, stă însă ceva mai adânc, stă o concepțiune filosofică cu mult mai adâncă și pe care el a concretizat-o în chip clasic în lucrarea sa „Știința ca profesiune”.

Max Weber admite că discuțiunea asupra judecăților de valoare trebuie să fie făcută între oameni de știință mai presus de orice. Dar aceste discuțiuni nu au decât un singur rol, să limpezească diferențele de concepțiuni asupra vieții și cel mult ele pot să discute mijloacele, tehnica realizării unor anumite scopuri, dar nici într'un caz asemenea discuție nu poate să ducă la atitudini, care să fie ștampilate că au fost luate în numele științei. În numele științei, nu se poate propaga absolut nimic. În numele științei, nu se poate aproba, nici combate, socialismul sau politica socială.

Știința nu poate să arate decât dacă unul sau altul dintre aceste idealuri, într'unul sau altul din momentele istorice, în-

tr'una sau alta din țările de care este vorba, cu mijloacele date, poate sau nu să fie realizat.

Știința poate să pună la îndemâna oamenilor de voință, materialul, pentru ca ei să hotărască, pe răspunderea lor, asupra valabilității unei sau altei acțiuni.

Postulatul fundamental al lui Max Weber era: „renunțarea definitivă la judecățile de valoare, în numele științei”.

Aceasta înseamnă să se renunțe la o știință așa cum a fost exercitată de către fiziocrați, de către clasici, trecând peste criticii clasicilor și peste toate școlile pe care le-a provocat reacțiunea împotriva lor și până la socialiștii de catedră.

Aci nu este numai o chestiune de metodă, ci este o chestiune cu mult mai adâncă, care privește țelul urmărit de cunoștința în știința economică.

Indată ce se propagă gonirea din știință a tuturor judecăților de valoare, aceasta înseamnă că tot câmpul de activitate al științei economice, este restrâns la istoria economică și la teoria economică, pentru că în aceste domenii nu intră, nu au ce căuta, judecățile de valoare.

Ceeace a făcut Max Weber, este o critică a cunoștinței și științei economice, ca știință practică.

Politica economică, cu toate ramurile ei (politica agrară, politica industrială, politica socială, etc.) este pusă la îndoială prin această concepțiune. Și nu este un lucru de nimic, pentru că prin aceasta este pus la îndoială punctul de plecare al științei economice.

Chestiunea trebuie să ne preocupe mai departe.

Trbuie să cercetăm prin urmare, dacă chiar în cadrul fixat prin această critică a cunoștinței formulate de Weber, nu este cu putință a se încadra înlăuntrul științei economice și o politică economică.

Pe lângă Max Weber s'a ridicat, dintr'alt punct de vedere, dat tot împotriva vechei direcțiuni a politicizării în știința economică, și un alt economist german, Ludwig Pohle, care a făcut mai mult însă critica împotriva socialismului de catedră, ce stăpâna întreaga atmosferă în știința economică germană dela sfârșitul veacului trecut și dela începutul veacului nostru.

El s'a ridicat prin urmare, nu numai principial (și aceasta este și slăbiciunea criticei sale), împotriva introducerii judecăților de valoare în știința economică, ci împotriva acelei direcțiuni care este denumită socialism de catedră. A luat prin urmare o anumită atitudine împotriva altei atitudini.

Dar ceea ce este interesant din critica lui Ludwig Pohle, este că el socoate că nu există posibilitatea unei politici economice ca ramură a științei economice, din cauza antagonismului fundamental între două mari concepțiuni: concepțiunea individualismului pe de o parte și universalismul, naționalismul sau socialismul, în înțelesul larg al cuvântului, pe de altă parte.

Ori, aci este în definitiv miezul chestiunii. Se recunoaște în deobște astăzi că în viața economică există două principii în luptă. Este principiul individualismului, la temelia căruia stă egoismul și este principiul social, la temelia căruia stă altruismul.

Se pune întrebarea dacă, cel puțin în actuala alcătuire a societății, în ordinea capitalistă de lucruri, nu este rostul politicii economice de Stat, să arbitreze între cele două puncte de vedere, să concilieze interesul individual și interesul social și este întrebarea dacă putem avea la îndemână criterii obiective, pentru a se arbitra între aceste două puncte de vedere.

Cu alte cuvinte, punem întrebarea: este sau nu cu putință o politică economică, ca ramură a științei economice?

PROBLEMA POLITICEI ECONOMICE.

Știința economică s'a prezentat în toate timpurile ca o știință practică. Cele mai însemnate tratate de știință economică cuprindeau o parte privitoare la politica economică.

Astfel, unul din tratatele clasice, tratatul lui Philippovich: „Grundriss der Politischen Oeconomie”; în vol. al III-lea tratează despre „politica economică”. Philippovich este clasic în felul cum desvoltă politica economică a tuturor ramurilor de activitate economică; agrară, industrială, comercială, bancară, ș. a. m. d.

Philippovich ia atitudini, Philippovich aprobă, re-

spinge și recomandă soluțiunile care sunt mai potrivite cu interesele dezvoltării economiei naționale, în politica economică.

Philippovich alege ca criteriu pentru aprecierea situațiilor economice și construirea postulatelor practice, criteriul productivității. El socotește că acest criteriu este obiectiv.

Ceeace vedem în structura științei economice, așa cum ea s'a predat până înainte de război, am constatat că este o faptură caracteristică a întregii științe economice, dela mercantilism și până astăzi.

Fiziocrația, clasicismul și reacțiunile contra sa, toate școlile economice s'au preocupat de politica economică, au aprobat și au desaprobat, au recomandat și au respins anumite idei de politică economică.

Este adevărat, între toate aceste sisteme există deosebiri fundamentale de principii, dar toate laolaltă sunt unite în aceeași caracterizare de știință practică, alături de știința teoretică. Bine înțeles, unii înțeleg într'un fel și alții în alt fel, politica economică.

Fiziocrații și clasicii sunt împotriva oricărei imixțiuni a Statului în viața economică.

Ei socot a fi descoperit preceptul fericirii omenești în faimoasa formulă: „laissez faire, laisser passer”.

După ei, Friedric List constată că acest precept nu poate să aibe o valoare universală și, cu aceasta, stabilește un punct de vedere relativist în politica economică. După List, adepții școalei istorice etice, începând cu Knies și mergând până la Schmoller, primesc toți acest adevăr al relativității soluțiilor, potrivit cu mediul și momentul istoric.

Dar nimeni nu pune în discuție politica economică, ca una din ramurile științei economice.

În vechea politică economică, o notă deosebită Schmoller aduce cu trăsătura etică. Atât.

Incolo în toate școlile găsim politica economică.

Atunci unde este problema? În ce constă problema? Dacă toată lumea ar fi de acord, ca politica economică să fie o parte integrantă din știința economică, desigur că n'ar fi nici o problemă.

Problema apare la orizontul literaturii științifice prin lucrarea programatică publicată în 1904 de Max Weber, analizată în capitolul precedent.

Max Weber pune problema, și această problemă face obiectul discuțiilor dela sesiunea din 1909, care se ține la Viena a lui „Verein für Sozialpolitik” (Asociațiunea pentru politica socială), din care făceau parte majoritatea economiștilor germani și austriaci.

Acolo, Philippovich ține o prelegere despre productivitatea în economia națională, ca să respingă scepticismul introdus prin lucrarea programatică a lui Weber din 1904 și să apere punctul de vedere al „Asociației pentru politica socială”, punctul de vedere al productivității și al necesității unei politici economice. El o apără punând înainte, ceea ce a format pentru el criteriul de orientare al politicii economice, noțiunea de productivitate, și caută să dovedească că această noțiune cuprinde într’însa toate elementele pentru o judecată obiectivă, care să îngăduie judecățile de valoare, asupra situațiilor economice și asupra măsurilor de politică economică.

Opoziția dârză a lui Max Weber, împotriva acestei încercări, produce în știința economică germană și austriacă un adevărat haos. Incepe o frământare extraordinară în spiritele economiștilor.

În 1911 apare o nouă lucrare, lucrarea lui Ludwig Pohle, „Criza în economia politică germană”. În această lucrare Pohle afirmă că dela adevărul științific, în știința economică, s’a ajuns la politică. El atacă cu vigoare direcțiunea cunoscută sub numele de direcțiunea „socialiștilor de catedră”, încercând să discrediteze toată activitatea științifică a reprezentanților socialismului de catedră.

Chestiunea aceasta face din nou obiectul discuțiunei „Asociațiunei pentru politica socială”, în 1913, și este întreruptă numai de războiul mondial, care aduce pe tapet cu totul alte chestiuni.

Rezumând, putem să constatăm două direcțiuni deosebite, care neagă posibilitatea unei politici economice ca ramură a științei economice: este direcțiunea inaugurată de Max Weber, prin studiile pe care le-am amintit, în care concluzia finală este excluderea judecăților de valoare.

În numele științei, economistul de pe catedră nu poate nici să laude, nici să critice, nici să aprobe, nici să desaprobe, nici să recomande, nici să respingă.

El trebuie să se mărginească să expună faptele și să lămu-

rească cauzalitățile dintre ele. Cu alte cuvinte, economistul nu poate să facă decât istorie economică și teoria economică.

Acest punct de vedere al lui Max Weber, este explicabil pentru cine a studiat complexa personalitate a sociologului german. Max Weber întrunește condițiunile unui mare cercetător în domeniul științelor sociale, a unui mare învățat și, în acelaș timp, este o personalitate dominantă.

Această îmbinare fericită de însușiri i-a îngăduit lui Max Weber să facă o separațiune deplină între activitatea sa de om de știință, limitată la ceea ce nu poate să fie supus bănelii de subiectivitate și între activitatea sa ca personalitate culturală și ca om politic, care este colorată de subiectivismul personalității sale.

Max Weber a sintetizat această concepțiune în două conferințe: într'una vorbind despre omul politic ca profesionist și în cealaltă despre omul de știință ca profesionist.

A doua direcțiune opusă politicii economice este direcțiunea pe care am amintit-o ca fiind inaugurată prin lucrările lui L. Pohle, în jurul căruia s'a grupat o serie de economiști însemnați. Această direcțiune are o importanță principială mai redusă, pentru că ea introduce un element, care nu este tot atât de obiectiv, pentru că se ia pozițiune împotriva unei direcțiuni politice din știința economică, a socialismului de catedră, și păcăcătuește astfel ea însăși, împotriva mentalității politice a științei economice, pentru că respingând o anumită direcțiune a politicii economice, acceptă direcțiunea opusă.

Ceea ce este însemnat, și ceea ce trebuie să fie remarcat, este că amândouă aceste direcțiuni sunt astăzi în știința economică apuseană, în ascensiune.

Direcțiunea științifică împotriva judecăților de valoare este astăzi într'un progres vădit. În toate școlile unde se învață știința economică din apus, mișcarea a prins.

S'ar putea zice că, astăzi, nu mai există politică economică ca o ramură de știință, că există numai istorie economică și teorie economică. Chestiunea nu este însă tranșată definitiv.

Se ivește întrebarea: este oare cu puțință să ne gândim că specialistul economist nu are nici un rol de expert? Numai punerea acestei întrebări înseamnă în acelaș timp și răspunsul elementar. Noi trăim, dela războiul încoace, într'o epocă în care rolul de experți al economiștilor este din ce în ce mai prețuit.

Nu este conferință internațională în care, în afară de omenii de Stat, să nu ia parte fie experți monetari, fie experți în chestiuni vamale, fie experți în alte chestiuni economice.

Prin urmare, se constată de fapt că experții au un rol însemnat în aceste domenii. Experții nu adună numai faptele și le sistematizează; experții dau păreri, sfaturi, îndrumări. Atunci intervine întrebarea: dacă știința economică exclude din domeniul său politica economică, cum se împacă aceasta cu rolul de expert al economistului?

Dar ca să ne lămurim asupra acestei întrebări, este nevoie să punem o întrebare prealabilă: pentru ce s'a ajuns la această criză în știința economică? Pentru ce s'a produs momentul, când învățați de seamă au ridicat cuvântul lor împotriva politicii economice? Se știe că, la origine, știința economică a fost o știință practică. Da, este adevărat, dar la origine știința economică a avut un țel, fie că era țelul mercantiliștilor, fie că era țelul acel al necesității de a aduce înlăuntrul țării o cantitate mare de metal sau necesitatea unui excedent, în balanța comercială a țărilor, fie țelul adoptat mai în urmă în formularea lui Adam Smith „Avuția popoarelor”.

Exista deci un țel unitar, un țel practic.

Dar am văzut ce s'a întâmplat cu acest țel practic și ce înfrângere a suferit școala economică clasică, în urmărirea lui. Odată cu nașterea industrialismului, se petrece fenomenul acela cunoscut: pe de o parte se acumulează capitaluri și de cealaltă parte se sporește și se întinde mizeria claselor muncitoare.

Preceptul cunoscut al lui Ricardo — să se înlesnească formarea și acumularea de capitaluri, pentru că aceste capitaluri, punând în mișcare forța economică, vor da de lucru la mai mulți oameni și vor face ca bună stare să se ridice, — s'a arătat a fi fără fond, pentru simplul motiv că se acumulează capitalul în formă de mașini și aceste mașini, în loc să dea de lucru la un număr cât mai mare de muncitori, atrag la lucru femeile și copiii și lasă milioane de lucrători în mizerie, așa cum o vedesc împrejurările din Anglia, dela începutul secolului al 19-lea, descrise de Karl Marx.

Se evidențiază astfel, că țelul urmărit dispare ca o „fata morgana”, că economia națională, îndată ce se organizează, sparge societatea în clase sociale, cu interese opuse, care se războiesc între ele.

Avuția națională era un țel, pentru că însemna avuție pentru Stat, și bine înțeles, pentru popor.

În realitate, acest țel nu s'a constatat a se realiza prin calea indicată de școala economică clasică și de aceea Ricardo părăsește acest țel și, în lupta lui împotriva lui Smith, el poate să facă afirmațiunea că, în definitiv, nu are mare importanță dacă există sau nu câteva milioane de oameni mai mult sau mai puțin.

Intervine apoi Sismondi, elvețianul, deprins cu mediul rural al țăranilor sănătoși din munții săi și observă situațiunea din Anglia și își pune întrebarea: „oare nu a uitat Anglia scopul în fața mijloacelor?”. Și scopul era omul. Omul era uitat în fața materiei.

Intreaga școală istorică etică duce mai departe această idee. Această școală afirmă că nu importă câtimea de avuție, pe care o are acumulată o țară, ci cum este repartizată această avuție și rezultatul ei pentru dezvoltarea societății, dacă, prin chipul cum este repartizată avuția națională, se garantează evoluția omenirii dela barbarie la civilizație.

Am vorbit însă numai de câteva din țelurile opuse. Nici nu am amintit de țelul socialismului.

Dar am menționat aceste țeluri, pentru a arăta care a fost diversitatea țelurilor care au fost lansate paralel cu dezvoltarea societății capitaliste.

Așa fiind, se pune întrebarea: are știința posibilitatea să asigure că așezarea unuia dintre țeluri este mai potrivită decât cealaltă?

Poate știința în numele ei să afirme că țelul individualist sau socialist este cel care trebuie să fie pus înainte? Poate știința să afirme în numele ei că țelul socialiștilor de catedră este cel care trebuie apărat?

Nu! Aceasta este valoarea luptei lui Max Weber, care a arătat și dovedit că nu se poate pune înainte, în numele științei, nici unul din țeluri.

Ca atare, știința poate să se raporteze la o valoare, dar ea nu poate să judece acea valoare.

Știința cu alte cuvinte, poate să constate că există în societate, la un anumit moment, un anumit țel și ea poate să se raporteze la acel țel, în judecarea din punct de vedere tehnic al mijloacelor, care se pun în mișcare, pentru atingerea acelui țel, a acelor idealuri sau credințe.

Acestea sunt în afară de domeniul științei.

Dar politica economică rămâne cu rostul ei, cu un dublu rost, critic și tehnic, amândouă însă limitate de raportarea la o anumită valoare, după teoria lui Rickert.

Astfel privită, politica economică își păstrează rolul ei în știința economică. Ce e drept sunt și astăzi economiști, între care un economist german Wildebrandt (Einführung in die Volkswirtschaftslehre, Stuttgart 1925) care încearcă să pună problema politicii economice într'o anumită lumină nouă.

El socoate că, în această diversitate extraordinară de țeluri, se poate găsi un punct și un criteriu de judecată absolută, pentru a da politicii economice un câmp mult mai larg de aplicațiune.

PARTEA III

A N E X E

1. LECȚIA DE DESCHIDERE A CURSULUI „STUDIUL PRACTIC AL INTREPRINDERILOR COMERCIALE ȘI INDUSTRIALE”¹⁾

Lecția de deschidere a unui curs academic este ca introducerea unei cărți. Ca și autorul unei cărți, care simte nevoie să introducă dela început cititorul în făgașul ideilor sale, să-i arate ținta spre care-l conduce și să-i descopere mijlocul ce și l-a ales ca să o ajungă, docentul, când se prezintă întâia oară înaintea studenților, trebuie să simtă aceeași necesitate; să expună cum înțelege obiectul cursului său, care este metoda de cercetare după care înțelege să adune și să prelucreze materialul de fapte și care este rostul cursului, țelul urmărit.

Se înțelege, deci, că o lecție de deschidere nu poate să fie dezvoltarea unui subiect de efect, dupăcum un curs academic nu poate să fie o serie de conferințe disparate, oricât de atrăgătoare ar putea fi, ci trebuie să fie un tot organic, ceea ce ar presupune o concepție, o metodă și un plan sistematic.

Numai dela un astfel de curs se poate aștepta să-și împlinească scopul său întreg: să mijlocească studenților cunoștințele dintr'un domeniu al științei, dar să le arate și drumul urmat pentru aflarea acelor cunoștințe și chipul în care se îmbină, relațiunile în care se află, lucru ce nu se poate face, decât dacă cursul este considerat ca un sistem de cunoștințe.

A proceda altminteri, a urma aici, într'o instituție tânără de înaltă cultură, sistemul învechit al cursurilor fără început și fără sfârșit, ar fi să se contribuie la omorîrea acelu spirit de

---

¹⁾ Cu această lecție inaugurală a primului curs practic despre întreprinderi ținut la Academia Comercială din București, Virgil N. Madgearu a început cariera sa de profesor, ia 25 Ianuarie 1916.

muncă metodică care este la temelia dezvoltării sale, în care Statul are tot dreptul să-și pună mari speranțe pentru viitoarea propășire a economiei noastre naționale.

Iată pentru ce, domnilor studenți, în lecțiunea aceasta voi încerca să vă arăt ce este studiul practic al întreprinderilor comerciale și industriale și cum înțeleg rostul său.

Lecțiunea aceasta trebuie să se ocupe cu acest subiect, — nu poate să se ocupe de altceva — și pentru că studiul practic al întreprinderilor comerciale și industriale — obiectul principal al acestei catedre — se predă pentru întâia oară în învățământul nostru și, înșfârșit, pentru că în bogatul program de studii al d-voastră, acest studiu ar putea să pară unora dintre d-voastră ca un curs mai mult și numai ca un curs mai mult.

Pentru o cât mai largă lămurire, expunerea aceasta are să privească studiul practic al întreprinderilor comerciale și industriale sub două aspecte: ca disciplină științifică în sine, așa dar ca domeniu de cercetare științifică și ca obiect de învățământ, în special în cadrul programului unei instituții de înaltă cultură comercială, ca aceasta.

Evident, amândouă aspectele se condiționează: cunoașterea celui dintâi, a disciplinei științifice, este indispensabilă pentru înțelegerea celui de al doilea, a aplicării sale ca obiect de învățământ; fără că această axiomă să poată împiedica, în țara enciclopediștilor, pe oricine, oricare ar fi specialitatea sa științifică, să-și exprime părerea asupra felului în care trebuie predată această materie, fără să se ostenească a afla mai înainte care este conținutul ei științific.

Privind studiul practic al întreprinderilor ca disciplină științifică, observăm, înainte de toate, că obiectul său: întreprinderile comerciale și industriale, este și una din părțile cele mai însemnate a obiectului altei științe, a economiei sociale, al cărei scop este cercetarea economiei naționale a popoarelor.

Din această observație se desprinde întrebarea, dacă studiul nostru este o parte integrantă din economia socială, și în general, în ce raporturi se află față de economia socială.

Răspunzând la această întrebare se va ajunge în același timp și la precizarea obiectului acestui studiu.

Dela început trebuie să afirmăm că părerea după care obiectul studiului nostru este același ca al economiei sociale nu poate să fie luată tale quale. Este bine știut, economia socială,

în partea ei specială, se ocupă de activitatea comercială, industrială, etc., de fiecare din ramurile de activitate a economiei naționale, cercetează care sunt puterile și legile ce o cârmuiesc, lămurește categoriile de întreprinderi din fiecare, sistemele de exploatare industrială și comercială, lupta ce se dă între ele (meserii, industrie la domiciliu, fabrici — în industrie; comerț de detaliu, bazaruri, cooperative de consum, comerț de gros, etc. — în comerț). Inșă, economia socială privește toate aceste fapte ca fenomene în massă, ca rezultate ale activității tuturor subiecților, care se ocupă de comerț și industrie într'o economie națională și caută să afle ce influență are asupra mersului întregii economii naționale.

Cu alte cuvinte, s'ar putea spune, că economia socială nu studiază activitatea comercială și industrială a unei economii naționale, decât în oglindirea ei, care se găsește în rezultatele activității comerciale și industriale ale întreprinderilor.

Dar, întreprinderile comerciale și industriale pot să fie considerate și altminteri; se poate să se privească activitatea lor ca atare, să se caute a se afla îmboldurile care o călăuzesc și mijloacele ce le pun în mișcare, pentru împlinirea scopului lor, și tocmai aceasta — activitatea însăși a întreprinderilor — care iese din domeniul preocupărilor economiei sociale este obiectul propriu zis al studiului întreprinderilor comerciale și industriale.

Totul atârână de punctul de vedere sub care se privesc întreprinderile comerciale și industriale: punctul de vedere al interesului general, al întregii economii naționale, sau punctul de vedere al interesului individual, al economiei private.

Amândouă pot să fie luate în considerație. După cum se poate întreba cineva, cum trebuie alcătuite întreprinderile unui popor, ca să folosească întregii sale gospodării naționale, tot astfel se poate întreba, cum trebuie să fie alcătuite întreprinderile, ca să folosească întreprinzătorilor înșiși. Și după cum, ca să se afle regulile și principiile după care trebuie să se îndrepte politica economică a unui Stat, este necesar să se stabilească faptele economice și legăturile lor cauzale, tot asemenea, ca să se afle regulile și principiile după care trebuie condusă o întreprindere, este necesar să se cerceteze mai întâiu cum sunt organizate de fapt întreprinderile de acelaș fel, și cari sunt puterile ce le mână spre împlinirea rostului lor.

Cea dintâi întrebare duce dela sine la cercetarea rezulta-

telor întreprinderilor — singurele care au interes, pentru influența lor în economia națională; cea de a doua duce dela sine la cercetarea activității propriu zise a întreprinderilor, a mijloacelor și țărilor lor. Una este întrebarea economiei sociale și a politicii economice, cealaltă a unei noi discipline, pe cale de formație, a economiei private și în special a studiului întreprinderilor: două discipline, care, ocupându-se în parte de același obiect, nu se poate să n'aibă raporturi între ele.

Raporturile acestea se văd limpede din locul ce-l are principiul economic — principiul fundamental al științei economice — în cele două discipline. Principiul economic nu are absolut aceeași semnificare în amândouă, deși este însemnat pentru amândouă. În economia privată, și în special în studiul întreprinderilor, are o valoare mai mare principiul rentabilității; în economia socială, principiul economic. Fără îndoială, rentabilitatea poate fi subordonată principiului economic, poate să fie în funcțiune de realizarea principiului economic, întrucât acesta înseamnă obținerea rezultatului maximum cu minimum de mijloace, și numai realizarea lui poate aduce cu sine și rentabilitatea maximă. În acest sens, amândouă principiile pot să se armonizeze formal. În fond, însă, între ele există o deosebire, întrucât, pe când principiul economic pune ca scop al întreprinderii urmărirea sa, vrând să obțină, cu mijloacele cele mai reduse, maximum de folos pentru întreaga economie națională și rentabilitatea numai ca rezultat, principiul rentabilității pune rentabilitatea ca scop al întreprinderii și urmărirea principiului economic ca mijloc pentru obținerea acestui scop. (Nicklisch).

Există, deci, asemănări și deosebiri între cele două discipline, economia socială și economia privată, ceea ce duce la ideea unei apropieri reciproce.

Această apropiere este în întâiul loc absolut necesară pentru economia socială. Intr'adevăr, economia socială, în partea ei specială care se ocupă de industrie și comerț, privește întreprinderile comerciale și industriale în înlănțuirea lor, în condiționarea reciprocă a viețuirii lor în economia națională, în influența ce o are activitatea lor pentru ea și în interesul acesteia. Ea cercetează, așa dar, întreg organismul economic. „Cum însă nu se poate cerceta nici un organism fără cunoașterea organelor, nici o constituție celulară morfologică, fără cunoașterea vieții celulare, economia socială a comerțului (și industriei) este

împinsă la cercetarea întreprinderilor". (Schiaer).

Apoi, cunoașterea activității subiectelor economice, a străduințelor și considerațiilor care le călăuzesc, a mijloacelor ce le întrebunțează, a intereselor și contra-intereselor care se nasc în jurul lor, este absolut necesară pentru fundamentarea reală a teoriilor social-economice.

„Fără socotirea, analizarea, izolarea factorului privat economic în fenomenele social economice, o teorie economică nu poate fi îndestulătoare; ea este în pericol să dea diferiților factori economici de categorie exclusiv socială, — oricât de însemnați sunt aceștia, fără îndoială, — o influență prea exclusivă față de cugetarea și acțiunea economică a subiectului economic individual". (Weyermann).

Numai cunoscând precis factorii care lucrează în întreprinderile economice, se poate ajunge la înțelegerea raporturilor dintre împrejurările și stările din economia națională și la statornicirea cauzalităților dintre ele, în temeiul cărora se pot preciza și principiile politicii economice a Statului.

De altă parte, nici studiul întreprinderilor nu se poate construi, fără a chema în ajutor elementele economiei sociale. Intr'adevăr, deoarece întreprinderile sunt celule ale organismului economiei naționale, viața lor este influențată de condițiunile de dezvoltare ale acestui mediu. Dupăcum întreprinzătorul este ținut să observe toate împrejurările din economia națională, în care își exercită activitatea, tot asemenea și omul de știință, care o cercetează, nu poate să o izoleze cu desăvârșire, să vadă numai străduința ei către rentabilitate și să facă abstracție de toate considerațiile sociale economice, care o înrăuresc.

Așa dar, ca disciplină științifică, studiul întreprinderilor se află într'o strânsă corelațiune cu economia socială, ca scop, întrucât amândouă urmăresc statornicirea de cunoștințe și lămurirea înlănțuirilor logice dintre fapte, și se deosebesc numai în aceea că fiecare privește realitatea sub un unghiu de privire deosebit.

Dar, obiectul studiului nostru poate să fie oare numai un sistem de cunoștințe, de fapte și cauzalități, privitoare la viața întreprinderilor, așa dar o teorie a întreprinderilor? Dupăcum obiectul economiei sociale nu se mărginește la teoria economică, ci se întinde și asupra politicii economice, tot astfel

și obiectul studiului nostru, pe lângă teorie, are să fie și o tehnică a întreprinderilor, un sistem de reguli și principii pentru cărmuirea activității întreprinderilor, cu atât mai mult că aici este vorba de un studiu menit să aibe o aplicare practică.

Iată ce spune, în această privință, unul dintre deschizătorii de drumuri noi pe acest tărîm, profesorul Schaer: „Disciplina economiei private, și în special studiul întreprinderilor comerciale, urmărește, pe lângă cercetarea pură în domeniul economiei private, și scopuri practice. Oricare învățatură profesională (Berufslehre) și orice domeniu al cunoștinței, al cărui scop este valorificarea în viața practică, trebuie să fie și tehnică (Kunst-oder Zwecklehre). Accentuăm și, pentru că încheierile, învățăturile, principiile, metodele, prescripțiile și regulile, potrivite pentru valorificarea practică, sunt cu atât mai exacte și folositoare, cu cât este mai mare și mai întins materialul și cu cât sunt mai obiective și științifice metodele după care se prelucurează”.

Este vorba aici de o tehnică a întreprinderilor, care să aibă o fundamentare științifică, ceea ce presupune că tehnica trebuie socotită ca un corolar al teoriei. Teoria stabilește faptele, stările și împrejurările dinăuntru întreprinderilor, fixează raporturile lor în afară și descoperă cauzalitățile dintre ele. Compararea rezultatelor, care se face după clasificarea lor sistematică, duce, în urmă, la aflarea principiilor și regulilor normative, care alcătuiesc tehnica întreprinderilor.

Teoria și tehnica întreprinderilor sunt, așa dar, într'o relațiune foarte strânsă; tehnica întreprinderilor nu poate avea o bază științifică fără teoria lor. Ce-i drept, se pot sistematiza laolaltă o serie de prescripții, reguli de conducere, se poate alcătui un manual de tehnică a întreprinderilor, și dacă este făcut de oameni competenți, poate să fie folositor, fără ca pentru aceasta să se poată zice că are un caracter științific. Tehnica întreprinderilor are un caracter științific numai când fiecare din principiile și regulile din care este formată sunt statornicite ca urmări logice ale unor cauzalități determinate de condiții existente și cu presupunerea că, în aceste condiții, nu se află altă cale pentru atingerea scopului propus. Intr'adevăr, știință înseamnă adunarea, ordonarea, sistematizarea și aflarea cauzalității dintre fapte, și, dacă trece mai departe, la fixarea de norme,

acestea nu pot fi decât inelul final al unei înlănțuiri logice continue.

Către acest sfârșit, teoria întreprinderilor trebuie să cerceteze înainte de toate stările și împrejurările din întreprinderile comerciale și industriale, așa cum sunt, fără nici o altă preocupare și fără ca rezultatul să fie schimbat printr'o idee sau judecată preconcepută.

Să lămurim de aproape acest punct. În știința economică, întreprinderea se definește în general ca „o unitate economică, care produce sau cumpără, pentru ca, prin vânzarea a ceea ce a produs sau a cumpărat, să obțină un câștig” (Philippovich). Ea este, așa dar, o organizație făcută în vederea unui câștig.

Studiul nostru, cercetând întreprinderile, nu poate face altceva decât să scoată la lumină toate momentele care conlucrează pentru ca o întreprindere să ajungă la realizarea scopului ei; ea privește întreprinderea ca un organism și cercetează cum este alcătuit, potrivit cu funcțiunile ce are să îndeplinească, în ce fel este împărțit, ce obligațiuni are fiecare parte a sa și cum sunt aduse acestea la îndeplinire, pentru ca întreprinderea să-și ajungă țelul ei, să producă un câștig. El nu poate să-și aleagă alt punct de plecare decât întreprinderea astfel cum este în realitate, și nu poate să fixeze alt țel decât să stabilească legile care cârmuesc măsurile luate de întreprinderile economice, pentru a dobândi un câștig.

Aceasta se pare dela sine înțeles, și cu toate acestea nu se recunoaște de toți aceia care s'au ocupat de acest studiu. Astfel, profesorul Schaer, în opera sa „Handelsbetriebslehre”, pleacă dela o noțiune a întreprinderii (comerțului), care voește „să curețe întreprinderea (comerțul) de pata năzuinței de câștig, s'o transforme într'un organ folositor al organismului economic, să-i dea un temel etic, s'o îndrepteze pe calea cinstei și a bunei credințe”, pentru că întreprinzătorul „poate să-și ajungă totdeauna scopul propus numai în măsura în care se subordonează principiul național economic, adică săvârșește o muncă folositoare și necesară în organismul economic”. Din această noțiune, Schaer deduce principiile de conducere a întreprinderii și cercetează „cum se înfățișează întreprinderile (în special comerciale) sub influența tendințelor de evoluție ale vieții economice”.

Acest moment etic, introdus în noțiunea întreprin-

derii, nu poate duce la cunoașterea principiilor după care se conduc de fapt întreprinderile, ce voiese să-și ajungă țelul lor, câștigul, care este un scop în sine și nu se poate să nu fie recunoscut ca atare, deoarece studiul întreprinderilor are să aibă în vedere numai desăvârșirea economică, nu și îndreptățirea existenței întreprinderilor în economia națională, care privește politica economică a Statului, și numai aceasta. Altminteri, rezultatele cercetărilor nu vor corespunde realității, iar principiile și regulile trase dintr'însele nu vor alcătui ceea ce se așteaptă dela ele, o tehnică a întreprinderilor, care să aibă o valoare practică pentru pregătirea elementelor de conducere a întreprinderilor.

După ce am văzut ce este tehnica întreprinderilor și cum trebuie să fie înțeleasă, ca să ne dăm bine seama de caracterul ei, să căutăm să fixăm raporturile sale cu politica economică.

Tehnica întreprinderilor își are obârșia în știința comercială, și chiar profesorul Schaer, care a propus ca știința economiei private să-și ancoreze rezultatele cercetărilor în economia socială, afirmă că „studiul întreprinderilor comerciale și industriale face parte din cele mai importante obiecte ale studiului științei comerciale” și socotește că celelalte discipline comerciale (contabilitatea, corespondența și aritmetica comercială) sunt numai pietre de temelie, pe care se poate clădi acest studiu.

Tehnica aceasta are ca scop să fixeze normele de organizare și conducere a întreprinderilor, care cheazășuese ajungerea țelului lor, așa încât ea nu se poate călăuzi de nici o altă preocupare decât de cum se poate obține, în împrejurări economice și cu mijloace date, cel mai mare câștig cu putință.

De aci, deosebirea fundamentală, contrastul dintre ea și politica economică, ce-și orientează principiile sale după ideea interesului și a binelui general, care este adesea în conflict cu interesul și binele individual al întreprinzătorului.

Așa dar, pe când teoria întreprinderilor se apropie de economia socială, tehnica întreprinderilor se depărtează de politica economică, ca scop, întrucât una stabilește principiile pentru realizarea interesului individual și cealaltă principiile pentru promovarea interesului general și pornesc dela puncte de vedere cu totul opuse.

Această deosebire între teoria și tehnica întreprinderilor a făcut pe unii să ceară să se facă o separație completă între

disciplina economiei private, ca disciplină parțială a științei economiei sociale, și disciplina economiei private ca tehnică.

O astfel de separație nu poate să fie însă necesară decât pentru opera de cercetare, care trebuie să aibă continuu în vedere scopul urmărit. Dacă cercetarea este făcută în interesul fundamentării tehnicii întreprinderilor, se va orienta exclusiv după interesul privat al întreprinderii, care este concretizat în străduința ei către rentabilitate, pe când cercetarea care se va face în interesul adâncirii economiei sociale nu va putea lăsa la o parte considerațiile sociale-economice, deși va da precădere factorului privat-economic.

Dar, este o întrebare care va afla răspuns sigur în dezvoltarea viitoare a acestui studiu, dacă și această separație va putea să fie realizată, dacă va avea urmări însemnate și dacă teoria social-economică nu va putea folosi și rezultatele cercetării făcute în vederea scopului practic, dupăcum tehnica întreprinderilor se va servi de cercetările făcute în vederea scopului teoretic, precum socotesc unii autori.

Faptul că nu s'a accentuat această deosebire între teoria și tehnica întreprinderilor, a făcut ca unii să creadă că nu se poate să existe loc pentru ea în afară de cadrul economiei sociale (Schaer, Weyermann, Schönitz, Diehl, etc.), iar alții să creadă că ea poate exista numai ca disciplină de sine stătătoare (Kalmes).

Tot în această confuzie își are origina atacul îndreptat de unii economiști (Brentano) contra noii științe a economiei private și în special contra studiului întreprinderilor. S'a afirmat că ea nu poate avea nici o îndreptățire științifică, deoarece ar reprezenta punctul de vedere unilateral al interesului economic al întreprinzătorului; ar fi o politică a intereselor private.

Teoria întreprinderilor comerciale și industriale expune toate stările și împrejurările privitoare la viața întreprinderilor, și descoperă legăturile cauzale dintre ele. Dacă face aceasta pornind dela punctul de vedere al interesului întreprinderii private, ea nu-și însușește acest punct de vedere, ea nu-l reprezintă, ci îl prezintă numai. În această ipostază, ea este tot atât de științifică, pe cât este economia socială, care prezintă viața întreprinderilor din punctul de vedere al interesului general al economiei naționale, și oricare altă disciplină care desgroapă cunoștințe și descoperă cauzalități.

Cât privește tehnica întreprinderilor, ca un sistem de mijloace care pot servi la atingerea scopului de rentabilitate maximă a întreprinderilor, este, la rândul ei, tot atât de științifică pe cât este politica economică. Punctul de vedere al uneia este opus celeilalte, însă, deoarece tehnica întreprinderilor nu se ocupă decât de întrebarea cum să se organizeze și să se conducă o întreprindere în interesul prosperității ei proprii, independent de raporturile ei față de politica Statului, ea nu poate fi acuzată că ar fi o politică a intereselor economice private, în înțelesul de a fi opusă unei politici a intereselor economiei naționale. Tehnica întreprinderilor este, așa dar, neutră față de politica economică, nu are nici un raport cu aceasta și nu poate să o influențeze într'un sens sau în altul, scopul uneia și al celeilalte fiind de natură cu totul deosebită.

După ce s'a fixat obiectul studiului, este necesar să se arate care sunt izvoarele din care se pot scoate faptele și cunoștințele privitoare la viața întreprinderilor comerciale și industriale și care este metoda de cercetare a lor.

Socot de trebuință să vorbesc de izvoare și de metoda de cercetare a faptelor, pentru că, numai cine cunoaște de unde și pe ce cale s'au extras adevărurile și concluziunile practice poate să-și dea seama de reala lor valoare și să pună preț pe ceea ce învață. Deasemenea, fiind vorba de un studiu, a cărei menire este să dea studenților posibilitatea să-și formeze calitățile de viitori conducători de întreprinderi, cum s'ar putea oare să-i lipsim de mijlocul de a ști de unde și cum să caute a afla principiile de organizare și conducere a întreprinderilor, mâine, când vor fi intrat în viața practică? Insfârșit, chestiunea izvoarelor este însemnată și deoarece materialul privitor la întreprinderile comerciale și industriale este în majoritatea cazurilor ascuns privirii omului de știință, așa încât cercetarea este deosebit de anevoioasă. Acesta este fără îndoială unul din motivele de căpetenie pentru care economia socială s'a oprit până acum la pragul întreprinderilor, s'a mărginit să le privească de acolo pentru a vedea numai ceea ce se proiecta în afară din relațiile între ele și față de ceilalți factori ai producțiunii; nu însă și ceea ce pulsa înăuntrul lor.

Totuș, există astăzi material îndestulător, datorită formei colective a întreprinderilor și a publicității legate de ea, și astfel misterul „secretului afacerii” începe să nu mai fie atât de

impenetrabil. Întreprinzătorii văd din ce în ce mai limpede că o bună parte din elementele organizării și conducerii întreprinderilor este comună tuturor, nu este deci un secret, și nu mai împiedică pe cercetător în aceeași măsură ca mai înainte să pătrundă în întreprinderea lor. Fără îndoială, ei păstrează și puncte ascunse, însă cum acestea nu sunt la toți aceleași, cercetând mai multe întreprinderi de acelaș fel, se poate forma o imagine perfectă a tuturor împrejurărilor care alcătuiesc viața lor.

Afară de aceasta, întreprinderile dau cercetătorului prilejul unui studiu desăvârșit în documentele privitoare la falimente. Tot ceea ce cuprins întreprinderea, toate elementele ei componente, în raporturile lor cele mai amănunțite cu personalitatea întreprinzătorului, în întreaga amploare a străduințelor și calculurilor sale, se desfășoară în procesele de falimente punct cu punct și formează o comoară neprețuită pentru cercetare. În aceste documente, cercetătorul are înaintea ochilor „un fel de fotografie a unei părți din realitate”, care poate să-i fie de mare folos.

Însfârșit, material se mai găsește în studiile făcute de oamenii din practică pentru practică, în vederea raționalizării organizării întreprinderilor lor și a intensificării procesului de muncă, astfel după cum au fost inaugurate în America de inginerul Friederich Winslow Taylor și urmărite astăzi și în Europa.

Față de acest material, naște întrebarea, ee metodă de cercetare trebuie să se întrebuițeze. În întâiul rând, cercetătorul trebuie să izoleze obiectul cercetării, să-l privească despărțit de influența lumii din afară, dupăcum procedează anatomia, să-l disece, ca să stabilească organizarea lăuntrică, elementele din care este compusă, felul în care conlucrează, și modul cum este pusă în mișcare această conlucrare, în vederea atingerii scopului ei. Rezultatele cercetării unei întreprinderi izolate în felul acesta nu pot să aibă însă o valoare științifică, decât dacă se compară cu rezultatele cercetării altor întreprinderi de acelaș fel, ca să se vadă asemănările și deosebiriile și să se extragă, pe calea aceasta, cauzalițițile în care au loc fenomenele de viață a întreprinderii.

Firește, izolarea obiectelor și compararea rezultatelor indică numai calea de urmat, nu și mijloacele pentru a o putea străbate și, fiind vorba de o cale nouă, fără a cunoaște mijloacele, nu se poate ajunge la capăt. Izolarea înseamnă considera-

rea unei întreprinderi ca o lume în sine și pătrunderea în viața ei, ca să i se determine organizarea. Care este mijlocul la îndemâna cercetătorului? Ochiul său nu poate pătrunde în voie în viața zilnică a întreprinderii; ceea ce poate vedea, în cele mai multe cazuri, este numai ceea ce întreprinderea vrea să arate, din ceea ce este ținută de lege să dea în vileag, la întreprinderile sub forma colectivă: bilanțul, contul de profit și pierdere și raportul anual. Acestea sunt cele dintâi elemente fundamentale ale cercetării, dela care pornește studiul întreprinderilor.

Bilanțul înfățișează, la pasiv, mijloacele proprii și străine (capitalul propriu și capitalul străin), aduse într'o întreprindere; și la activ, întrebuințarea lor, (averea fixă și averea circulantă), potrivit scopului ei. O examinare economică a bilanțului lămurăște situația economică momentană a unei întreprinderi și înlesnește critica dezvoltării ei în viitor, stabilirea perspectivelor. Aceasta se face întrebându-se cum s'au întrebuințat mijloacele aduse în întreprindere, fie mijloacele proprii, fie mijloacele străine, potrivit cu scopul ei, și în ce raport stau rezultatele dobândite, — câștigul sau pierderea, — față de aceste mijloace și de felul întrebuințării lor. Este lesne de înțeles că, dintr'un singur bilanț nu se va putea ajunge la exacta cunoaștere a unei întreprinderi, cu atât mai mult cu cât majoritatea bilanțurilor sunt lipsite de claritate și precizie. Luând însă o serie de bilanțuri pe un șir de ani, se dobândește o relativitate a fenomenelor, care, alături de rezultatele absolute ale fiecărui an, dă cheia enigmei economice a unei întreprinderi. Dacă la cifrele bilanțului se adaugă cifrele contului de profit și pierdere și eventuale cifre aflate în rapoartele anuale, de pildă, importanta sumă a totalului transacțiunilor anuale, sau sumele transacțiunilor anuale ale diferitelor categorii de afaceri, se pot deschide luminișuri interesante, nu numai asupra situațiunii economice a întreprinderii, ci și asupra organizațiunii și principiilor care au călăuzit activitatea ei.

Dacă se stabilesc cifrele diferitelor părți care alcătuiesc activul și pasivul unei întreprinderi pe o serie de ani și se calculează raportul dintre ele și raportul diferitelor activuri față de pasivuri, cu ajutorul metodei statistice a reprezentării grafice, se pot face grafice care, prezentând evoluția raporturilor dintre diferitele elemente alcătuitoare ale vieții unei întreprinderi sub forma curbelor, înlesnesc aflarea principiilor care au

călăuzit mersul ei în timp. Comparând, apoi, rezultatele obținute pe această cale, pentru o serie de întreprinderi de același fel și de alte feluri, se poate ajunge la fixarea cauzalităților și la determinarea legilor economice care sunt la temelia întreprinderilor.

În scurt, întrebuițarea metodei statistice, a reprezentării grafice, al cărei obiect, după cum zice Nicklisch, este prezentarea sistematică a asociațiilor de fapte, în timp și în spațiu, care compun viața unei întreprinderi, și compararea lor cu altele de aceeași natură, înlesnește aflarea și judecarea principiilor, după care au fost conduse, scoate în lumină întrucât mijloacele întrebuițate au avut succes și care sunt mijloacele ce trebuiesc puse în mișcare mai departe, ca să se asigure succesul.

Nici vorbă, cercetătorul va avea continuu în vedere că bilanțul este înfățișarea situațiunii unei întreprinderi pentru o clipă, este fotografia unui moment, care nu însemnează pentru toate întreprinderile și momentul caracteristic, așa încât într'insul nu se găsește mișcarea fiecărui element al activului și pasivului, care, în totalitatea ei învederează viața reală a unei întreprinderi. Această lipsă nu se va putea împlini decât în măsura în care cercetarea întreprinderilor, prin mijlocul analizei economice a bilanțurilor și reprezentarea grafică a rezultatelor, va putea să fie întregită de cercetarea monografică, întemeiată pe toate elementele contabilității și statisticii, puse la dispoziție de diferitele întreprinderi. Ea este cu atât mai necesară, cu cât, în afară de principiile de organizare, care se desprind din cercetarea statistică a întreprinderilor, sunt principii, metode și mijloace, care formează laolaltă tehnica întreprinderilor, și trebuiesc cercetate pe calea observației și înfățișate monografic, prin metoda descrierii.

În acest mod, izolarea obiectelor și compararea rezultatelor prin metoda statistică-grafică și întregirea lor prin metoda monografică-descriptivă, duce la concluziile științifice, care pot să formeze bazele teoriei și tehnicei întreprinderilor comerciale și industriale.

Pe această cale se poate ajunge și în studiul nostru, ca în economia socială, la creierea de tipuri ideale, a căror însemnătate pentru teoria economică a fost dovedită în deosebi de economistul Max Weber.

„Tipul ideal — zice Max Weber — se dobândește prin

accentuarea unilaterală a uneia sau a unor puncte de vedere și prin asocierea unei mulțimi de fenomene individuale împrăștiate difuz și discret, aici mai mult, colo mai puțin, pe alocuri deloc, care se subordonează acelor puncte de vedere unilateral accentuate într'o imagine ideală unitară. În puritatea sa noțională, această imagine ideală nu se poate găsi nicăeri empiric, este o utopie, și munca istorică are chemarea să statornicească în fiecare caz cât de aproape sau cât de departe stă realitatea față de acea imagine ideală”.

Aplicată în studiul nostru, această metodă ar duce la tipul ideal de întreprinderi, cu diferitele subtipuri, care, în afară de valoarea pentru teoria economică, are și o valoare practică, pentru învățământ.

Ca obiect de învățământ, studiul nostru, ca și celelalte obiecte ale unui învățământ comercial academic, trebuie să afle, înainte de toate, o tratare exclusiv științifică. În consecință, trebuie să se îmbine laolaltă, atât teoria, cât și tehnica întreprinderilor comerciale și industriale. Numai astfel se poate aștepta ca acest studiu să-și dea tot folosul, de care este în stare. Într'adevăr, teoria, deși interesantă prin expunerea faptelor și a cauzalităților ce hotărăsc viața întreprinderilor, fără tehnică — care pune înaintea ochilor mijloacele pentru împlinirea scopurilor întreprinderilor — n'ar fi decât un obiect în plus în programul d-voastră. Deasemenea, tehnica fără teorie, deși ar putea să fie folositoare pentru indicațiunile practice de conducere și organizare a întreprinderilor, folosul ei n'ar fi decât mărginit. Un curs, în care nu s'ar urmări decât tehnica întreprinderilor, ar fi o expunere de întreprinderi tip, care ar căuta să dea o imagine exactă despre organizarea și conducerea câtorva feluri de întreprinderi.

Intr'o oarecare măsură, această metodă didactică a fost aplicată în învățământul comercial inferior — la cursul de „comerț și contabilitate” — și acolo își are și locul, deoarece învățământul acela nu poate să fie decât tehnic-practic.

Dacă s'ar aplica aceeași normă și în învățământul comercial academic, — și n'au lipsit glasuri care să o susțină, — s'ar călca înainte de toate principiul pedagogic, după care, în învățământul superior, nu trebuie puse înainte cunoștințele gata, ci calea pe care se dobândesc, și aceasta s'ar face tocmai în dauna interesului practic al studiului întreprinderilor. Într'ade-

văr, dacă ne-am călăuzi de metoda întreprinderilor tip, cursul neputând reda decât câteva tipuri de întreprinderi, studentul n'ar putea învăța decât principiile și regulile de conducere și organizare ale acestora, și, intrat în viața practică, în fața unui alt tip de întreprindere, n'ar fi în stare să-i înțeleagă organizarea și conducerea. Dacă ar fi studiat, afară de tehnica întreprinderilor, redusă la un număr de întreprinderi tip, și teoria, dacă ar fi învățat felul în care s'a ajuns la statornicirea principiilor de organizare și conducere, dacă ar înțelege, deci, legile, care cârmuiesc fenomenologia vieții întreprinderilor, pus în fața oricărei probleme, va putea să-i afle soluția.

Deaceea, în cursul acesta, socotesc nimerit a trata laolaltă teoria și tehnica.

Dar, s'ar putea obiecta că în felul acesta cursul nu ține seamă că este un studiu practic, ceea ce ar fi, poate, dacă s'ar reduce la o cinematografiere de întreprinderi model. Această obiecțiune își are origina în obsesiunea cuvântului „practic”, care a cuprins în vremea din urmă spiritele cele mai luminate, fără ca aceasta să fi avut drept rezultat un progres real în pregătirea tineretului român pentru viața practică. S'a căzut dintr'o extremă în alta. De unde înainte școala era desconsiderată și i se tăgăduia puțința de a forma elementele necesare vieții economice, astăzi i se pretinde ca să formeze profesioniști, să înlocuiască adică cu desăvârșire practica.

Dar, oare, este în stare un studiu, oricare ar fi și oricât de „practic” și l-ar închipui cineva, să înlocuiască practica profesională? Răspunsul pedagogiei moderne este negativ. Un studiu poate să înlesnească deprinderea grabnică a practicei profesionale, uneori poate chiar să fie condiția sine qua non a posibilității deprinderii ei, și alte ori poate să grăbească ducerea ei mai departe, deschizându-i noi perspective.

Tochmai aceasta este ceea ce trebuie să urmărească și studiul nostru: o întinsă valorificare în viața practică de mâine, ce vă stă deschisă înainte.

Aceasta se va face, cred, prin combinarea teoriei cu tehnica întreprinderilor, în care va intra și studiul întreprinderilor tip, căruia i se va da treptat, în fiecare an, o dezvoltare mare, în toate direcțiunile, în care se va îndrepta viața întreprinderilor românești.

Pentru întărirea interesului practic al cursului astfel în-

teles, vom organiza un seminar de lucrări practice. Pe lângă acest seminar vom înființa o arhivă a întreprinderilor din România, în care vom aduna bilanțuri, dări de seamă, copii de acte privitoare la falimente, proiecte de emisiune, colecții de documente, formulare, etc., care vor fi un material prețios, ce se va prelucra împreună cu d-voastră. Numai în felul acesta, cursul își va putea da măsura interesului său practic, care se va manifesta și prin faptul că în fiecare an vom căuta să avem un contact direct cu viața practică, prin organizarea sistematică de vizite pe la diferite întreprinderi.

Să vedem care este rostul și însemnătatea unui studiu practic al întreprinderilor comerciale și industriale, astfel conceput, ca obiect de studiu în învățământul special academic.

Rostul acestui studiu nu poate fi înțeles decât în cadrul general al scopului învățământului special academic și în deosebi al academiilor comerciale.

Aceste așezăminte s'au întemeiat numai în a doua jumătate a veacului al 19-lea, când avântul imens al vieții economice, dezvoltarea marilor întreprinderi de comerț, industrie, bancă, transport, etc., a făcut să se resimtă, pe lângă nevoia generală a răspândirii cunoștințelor comerciale pentru formarea personalului necesar, și nevoia specială a unei educații superioare pentru formarea conducătorilor.

Până atunci, pentru toate profesiunile existau locașuri de înaltă cultură, numai pentru formarea viitorilor conducători de întreprinderi nu era altă cale, după sfârșirea educației medii, decât practica și talentul de a prinde „secretul afacerii” dela patron. Deși în tineretul, care se îndrepta către activitatea economică, se năștea dorința unei educații superioare, prejudecata că teoria nu este bună la nimic, pentru comerciant, și că practica este alfa și omega, stăpâna spiritele. Chiar într-o țară ca Germania, trăia încă maxima lui Goethe: „Grau lieber Freund ist jede Theorie, grün ist des Lebens goldener Baum”, și se uita că un veac de prefaceri putuse face să fie schimbat adevărul acesta. „Nu vă dovedesc, zice profesorul Schaeer, toate descoperirile în domeniul mecanicii, metalurgiei, chimiei, electricității, etc., legătura cea mai intimă între practică și teorie, că practica nu este nimic alta decât teoria aplicată, și teoria numai sinteza practicii? și că practica datorește cele mai însemnate progrese

ale sale teoriei?" Și, dacă este așa, „oare este comerțul (în înțelesul general) singura activitate economică care nu poate fi tratată teoretic, nu poate primi dela teorie îndemnuri folositoare și progrese noi?"

Academiile comerciale s'au înființat tocmai în scopul de a umple acest gol, ca să fie locașuri în care să se cultive știința comercială ca atare.

Obiectul științei comerciale nu poate să fie altul decât cercetarea întregii întreprinderi comerciale, în întreaga ei organizație interioară și în raporturile ei exterioare, cu considerarea aritmeticei, corespondenței comerciale și a contabilității, precum și a celorlalte discipline învecinate, economia socială, în special în părțile ei privitoare la comerț, și a disciplinelor auxiliare, dreptul comercial, istoria economică, geografia economică, tehnologia, chimia, etc.

În fruntea programului de învățământ stă știința întreprinderilor, pentru că toate ramurile științei comerciale converg în acelaș punct: cercetarea întreprinderilor de comerț, industrie, bănci, transport.

Aritmetica comercială, corespondența comercială, contabilitatea, ca și toate celelalte obiecte ale învățământului comercial academic, sunt elementele pregătitoare pentru știința întreprinderilor, dupăcum toate cunoștințele unui întreprinzător coroborează la capacitatea lui de organizare și conducere de care atârnă succesul întreprinderii sale.

Dar, studiul acesta are în împrejurările din România un rost și o însemnătate deosebită în programul Academiei de înalte studii comerciale și industriale.

Această instituție a fost chemată să împlinească o mare și însemnată lipsă în învățământul nostru public.

Desvoltarea vieții noastre economice, datorită intrării României în „sfera de influență” a țărilor capitaliste, avântul comerțului și nașterea industriei mari, s'a făcut atât de repede, încât noi n'am avut elementele pregătite pentru locurile dintâi ale acestor activități economice; alții din afară au venit și le-au ocupat. Elementele de conducere, ca și capitalul întreprinderilor de comerț, industrie, bancă și transport, au fost, până în vremea din urmă, în cea mai mare parte de naționalitate străină.

Fățã de această stare de lucruri, a trebuit să se nască o

reacțiune, care a căpătat cea mai frumoasă întrupare în dezvoltarea unui spirit de întreprindere românesc. În anii din urmă, am trăit o serie de creațiuni de întreprinderi, cu capital și conducere românească.

Pentru continuarea vigoasă a acestei inițiative românești, pentru îmboldirea economiilor private către căutarea de plasament în întreprinderi românești și transformarea în capital românesc, este neapărată nevoie ca întreprinderile înființate să se consolideze, ceea ce atârnă în întâiul rând de o conducere destoinică.

A avea, deci, un cât mai însemnat număr de elemente pregătite pentru locurile de conducere a întreprinderilor românești, este cea dintâi necesitate impusă de problema naționalizării vieții noastre economice.

N'avem până acum în învățământul nostru superior nici o instituțiune, care să răspundă la această nevoie, și Academia de înalte studii comerciale a fost întemeiată în acest scop, iar programul ei, alcătuit tocmai în vederea aceasta, ca să fie un așezământ în care să se formeze înainte de toate pătura conducătoare a întreprinderilor românești.

Introduși în matematica, contabilitatea și corespondența comercială, deprinși cu limbile străine, inițiați în înțelegerea economiei naționale și destoinici să-și însușească diferite cunoștințe tehnice, studenții ei vor putea să găsească în studiul practic al întreprinderilor, elementele pentru cunoașterea și înțelegerea organizării și conducerii întreprinderilor. Desigur, nimeni nu poate aștepta — ar fi utopic să se aștepte, — dela acest studiu să formeze deadreptul conducătorii întreprinderilor, în înțelesul că oricine-l va urma să fie gata a lua cârma unei întreprinderi. Am văzut că nici un fel de învățământ nu formează profesioniști, dar îndrumează și înlesnește formarea profesioniștilor, care are loc în practică. Dacă practica nu e precedată de pregătirea teoretică, formarea profesionistului este anevoioasă și, pentru locurile de căpetenie din viața economică, este astăzi exclusă, dacă cunoștințele teoretice nu corespund cu necesitățile practicii.

Admițând însă dogma că practica este totul și nu teoria, dogmă care-și are origina într'o vreme când conducătorii de întreprinderi se formau numai la școala practicii, fără să ținem în

seamă că astăzi complexitatea mecanismului afacerilor face cu neputință practica fără teorie, problema are la noi, în împrejurările vieții economice din România, o înfățișare deosebită. Românii n'au unde să facă școala practicii. Absolvenții școalelor comerciale superioare, — faptul acesta s'a dovedit în nenumărate rânduri prin anchete ale autorităților școlare — dacă sunt introduși în întreprinderile străine, sunt ținuți numai la lucrările de contabilitate și corespondență și numai atât cât nu pot vedea nimic din angrenajul afacerii. Specializarea, introdusă de diviziunea muncii în întreprinderile mari, este o garanție că ei nu vor putea să înțeleagă rostul afacerii în care lucrează, iar pregătirea lor nu este îndeustulătoare ca să fie altminteri.

Studiul practic al întreprinderilor comerciale și industriale, ca obiect în învățământul nostru comercial academic, arătând studentului împrejurările și stările ce alcătuiesc viața întreprinderilor și cauzalitățile în care au loc, făcându-l să înțeleagă principiile care sunt la baza organizării întreprinderilor și regulile de conducere a lor, și deprinzându-l cu metoda de cunoaștere și înțelegere a acestor fenomene, înfățișându-i apoi diferite tipuri de întreprinderi și obișnuindu-l să vadă și să observe, are chemarea să înlesnească deslegarea uneia dintre cele mai grave probleme ale vieții noastre economice: formarea elementului românesc de conducere a întreprinderilor.

Cine va fi adâncit acest studiu, orice loc va căpăta după absolvirea studiilor, într'o întreprindere oarecare, fie oricât de obscur acel loc, va fi în stare să înțeleagă întreaga fenomenologie a vieții ei, să vadă și să observe, să tălmăcească faptele văzute și, știind cum și ce să întrebe, să afle ceea ce nu se poate vedea și observa, să controleze exactitatea știrilor dobândite la lumina teoriei învățate, pe care o va adânci și îndrepta; trecând în mai multe întreprinderi, el va compara felul organizării și conducerii lor și își va forma în chipul acesta în-sușirile viitoare, care îl vor face folositor în întocmirea și cârmuirea unei întreprinderi sau alteia.

Studiul practic al întreprinderilor comerciale și industriale va fi astfel un mijloc însemnat în opera de naționalizare a vieții noastre economice, și acest fapt dă măsura însemnătății sale în programul de studii al Academiei de înalte studii comerciale și industriale.

Atârnă, deci, de interesul ce d-voastră îl veți arăta față de acest curs și de munca ce docentul, care are greaua sa sarcină, o va depune, pentru ca studiul inaugurat în această lecție să-și dobândească locul de cinste în acest așezământ de pregătire a generației conducătoare a economiei naționale românești.

LUCRĂRI GENERALE

R. Dietrich: *Betrieb-Wissenschaft* (1914), pp. 804.

L. Gomberg: *Handelsbetriebslehre u Einzelwirtschaftslehre* (1903), pp. 29.

R. Liefmann: *Zur Lehre von der Unternehmung* (în: *Die private Unternehmung* 1. Heft (1914).

R. Liefmann: *Die Unternehmungsformen* (1912).

H. Nicklisch: *Allgemeine kaufmännische Betriebslehre als privatwirtschaftslehre des Handels (und der Industrie)*, vol. I (1912), pp. 237.

I. F. Schaer: *Allgemeine Handelsbetriebslehre*, vol. I, (ed. II-a 1913), pp. 418.

M. Weyermann și H. Schönitz: *Grundlegung und Systematik einer wissenschaftlichen Privatwirtschaftslehre* (1912) pp. 140.

E. Weber: *Literaturgeschichte der Handelsbetriebslehre* (1914), pp. 146.

Prof. M. Weyermann: *Das Verhältnis der Privatwirtschaftslehre zur nationalökonomie* (1913), pp. 47.

In publicații periodice:

Lujo Brentano: *Privatwirtschaftslehre und Volkswirtschaftslehre* (în *Bank-Archiv*, No. 1/1913).

Prof. A. Calmes: *Ueber das Verhältnis der Privatwirtschaftslehre zur Volkswirtschaftslehre* (în *Bank-Archiv*, No. 3/912).

Prof. Diehl: *Nationalökonomie u. Privatwirtschaftslehre* (în *Conrads Jahrbücher*, 1912).

R. Ehrenberg: *Keine Privatwirtschaftslehre* (în *Bank-Archiv* Nr. 4, 1912).

R. Passow: *Ueber Wesen und Inhalt der Lehre von den Erwerbswirtschaften* (în *Thünen-Archiv* Nr. 2, 1912).

Weyermann-Schönitz: *Das Verhältnis der Privatwirtschaftslehre zur Nationalökonomie* (în *Bank-Archiv* Nr. 10, 1913).

LUCRĂRI SPECIALE

I. *Privitoare la comerț*

Paul Giraud: L'Organisation technique du commerce d'exportation (1912).

Dr. I. Hellauer: System der Welthandelslehre (Partea I, 1910).

Dr. H. Nicklisch: Kartell-Betrieb (1909).

Karl Prinzhorn: Finanzielle Führung haufmännischer Geschäfte (1902).

Sonndorfer-Ottel: Technik des Welthandels, ed. 4, 2 vol. (1912).

Rob. Stern: Export-Technik (1907).

Teetzmann: Export u. Import in Theorie u. Paris (1906).

II. *Privitoare la industrie.*

a) Privitoare la organizarea generală:

A. Ballewski: Der Fabrikbetrieb (ed. III-a, 1912).

A. Calmes: Der Fabrikbetrieb (1908).

ed. II (1911).

Daele: Der moderne Fabrikbetrieb u. seine Organisation, ed. II (1911).

Haushofer: Der Industriebetrieb, ed. II-a (1904).

A. Iohanning: Die Organisation der Fabrikbetriebe, ed. III-a (1908).

Fr. Leitner: Betriebslehre des kapitalistischen Industrie (in Grundriss der Sozialökonomik, VI, Abteilung Tübingen (1914).

Ad. Stern: Die kaufmännische Organisation im Fabrikbetriebe (1911).

Zimmerman și alții: Betrieb von Fabriken (1905).

b) Privitoare la organizarea muncii.

James M. Dodge: Industrielle Betriebsführung (1913).

Dr. W. Kochmann: Das Taylorsystem und seine volkswirtschaftliche Bedeutung (in Archiv f. Sozialwissenschaft, 1914).

Dr. E. Lederer: Die ökonomische und sozialpolitische Bedeutung des Taylor-systems (in Archiv f. Sozialwissenschaft, 1914).

Prof. G. Schlesinger: Betriebsführung und Betriebswissenschaft (1913).

Fr. W. Taylor: A piece-rate system (1895).

Fr. W. Taylor: Shop management (1903).

Fr. W. Taylor: Principles of scientific management (1911).
(Trad. în limba franceză sub titlul: Principes d'organisation scientifique des usines).

Max Weber: Zur Psychophysic der industriellen Arbeit (în Archiv f. Sozialpolitik, 1908 și 1909).

III. *Privitoare la partea financiară a întreprinderilor.*

I. Bauer: Inventur und Bilanz der A.G. (1906).

Fischer: Bilanzwerte, was sie sind und was sie nicht sind, 3 vol., (1908).

Dr. P. Gerstner: Kaufmännische Buchhaltung und Bilanz 1915 (Aus Natur und Geisteswelt).

Dr. P. Gerstner: Bilanz Analyse (1912).

W. Heinzerling: Prüfung und Kritik einer Bilanz, ed. IV (1914).

I. Kl. Kreibitz: Ueber Bilanztypen (1911).

Fr. Leitner: Selbstkostenberechnung (1908).

Lewin: Theorie und Praxis der industriellen Selbstkostenberechnung (1909).

Meltzer: Das Wirtschaften auf Ertrag in der industriellen Unternehmung (1911).

Dr. Gustav Müller: Die Kaufmännische Erfolgs-Rechnung (1915).

Ridgway: Cost account in principle und practice (London, 1911).

I. Fr. Schaer: Buchhaltung und Bilanz (1914).

E. Schmalenbach: Finanzierungen (1915).

I. Vintzelber: Finanzierung und Bilanz (1906).

2. LECȚIA DE DESCHIDERE A CURSULUI „STUDIUL TRANSPORTURILOR ÎN ECONOMIA SOCIALĂ” 1)

Al doilea curs, ce formează obiectul acestei catedre, este studiul transporturilor, căi ferate, pe apă și tarife. Ca și cel dintâi — studiul practic al întreprinderilor — și acesta face parte din științele economice. Aceasta este tocmai punctul lor de apropiere. Deosebirea între aceste două studii economice este că, pe când studiul transporturilor este o ramură a economiei sociale, studiul practic al întreprinderilor este o ramură a economiei private. Am văzut în altă parte²⁾ ce este această știință și care sunt raporturile ei față de economia socială. Acum suntem datori să căutăm să lămurim, care este locul rânduit studiului transporturilor în economia socială.

Felul cum se pune această problemă — căutarea locului studiului transporturilor în economia socială — vă face să presupuneți că economia socială este un sistem de științe, și aceasta corespunde de fapt realității, cu adaosul, că ea face la rândul său parte din sistemul general de științe economice.

Este, socot, necesar, a pune astfel această problemă cu prilejul deschiderii acestui curs, deoarece științele economice n'au ajuns încă a fi cunoscute în România în întreaga lor ființă. La universitățile noastre, ele sunt astăzi o anexă foarte puțin socotită la Facultatea de drept, unde nu se predau decât părți din științele economice, într'o măsură restrânsă de necesitățile culturii licențiatului în drept. Afară din universități, numai în a-

---

1) Această lecție a celui de al doilea curs făcut la Academia de comerț din București a fost ținută la 28 Ianuarie 1916.

2) Introducere în *Studiul practic al întreprinderilor comerciale și industriale*, lecție de deschidere ținută în ziua de 25 Ianuarie.

ceastă instituție de înaltă cultură comercială se predau cele mai multe ramuri din științele economice. Dar, învățământul economic superior nu se poate opri aci; o reorganizare se va impune în universități și cunoașterea sistemului de științe economice va trebui să o călăuzească. Afară de acest interes general, este însă și un interes special, care m'a îndemnat la punerea acestei probleme. D-voastră studiați aici diferite părți din științele economice, și atunci este întrebarea, ce vă veți fi pus-o adesea, cum se îmbină aceste părți, în ce raport stau și ce întreg formează în știință?

Ca să ajungem să ne dăm seama de întregul sistem de științe economice și în special de economia socială, cu toate ramificațiile ei, și să găsim între acestea studiul transporturilor, vom urmări etapele cele mai caracteristice în dezvoltarea științelor economice.

Este știut că științele economice au culminat în veacul al XVIII-lea, după epoca școalei fisiocratice, în opera lui Adam Smith: *Inquiry into the nature and the causes of the wealth of nations* (1776). (Cercetări asupra naturii și cauzelor bogăției popoarelor), care a pus fundamentele școalei clasice. Intreaga școală clasică, din Anglia și Franța, a considerat știința economică ca un tot. În opera lui Adam Smith, știința cheltuelilor Statului — așa dar o parte din știința financiară — este, ce-i drept, tratată la sfârșitul studiului într'un capitol deosebit, însă în cea mai intimă legătură cu restul. În opera lui David Ricardo: *Principles of political economy and taxation* (1787) (Principii de economie politică și impozite), măsurile economice și financiare se găsesc laolaltă cu rezultatele economice generale ale activității private și cu teoriile economice cele mai abstracte. În sfârșit, ca să trecem la reprezentantul școalei clasice în Franța, opera lui Jean Baptiste Say: *Cours d'économie politique* (1802), este în realitate o asociere a teoriilor economice cu descrierea faptelor și împrejurărilor economice ale timpului și cu — last but not least — discuțiuni asupra măsurilor de politică economică.

Mersul înainte al științei economice și direcțiunea evoluției ei a fost influențat de situația deosebită în care se afla ea într'o altă țară de pe continent, în Germania, în vremea nașterii școalei fisiocratice în Franța și a școalei clasice în Anglia. Atunci

exista în Germania o știință, care se preda la toate universitățile și care cuprindea o sumă de materii economice: era știința cameralistă. Aceasta avea însă, în special, scopuri practice, de pregătire a funcționarilor și cuprindea totalul cunoștințelor relative la administrarea gospodăriei princiare, care se confunda cu aceea a Statului. Ea unea știința administrației fiscale, cu știința administrației economice și cu știința practică, tehnică, a exploatarei forestiere, agricole, industriale, etc. Astfel, știința cameralistă era împărțită în trei: știința cameralistă propriu zisă, care ar corespunde științei financiare de astăzi, știința ordinii și administrației polițienești și știința întreprinderilor, tehnica de exploatare a diferitelor ramuri de activitate economică.

Nu se găsește în știința cameralistă deci, nimic din preocupările unei teorii economice ca aceea a școlii clasice, sau a fiziocraților, care se străduia să înțeleagă fenomenele economice în relațiunile lor cauzale, să lămurească legile care cărmuiau economia națională a popoarelor.

Cauza este că în Germania nu exista, în acest timp, de până către sfârșitul veacului al XVIII-lea, o economie națională, adică lipsa tocmai obiectul științei lui Quesnay, Turgot și Adam Smith.

Economia națională este totalitatea întreprinderilor și gospodăriilor unui popor, strânse laolaltă prin numeroase raporturi de schimb reciproc. Este, cu alte cuvinte, acea situațiune a vieții economice, în care, într'un popor, care are o organizație de Stat, nu mai produce fiecare bunurile de care are nevoie pentru satisfacerea trebuințelor sale, ci fiecare schimbă ceace produce el cu ceace produce alții, așa încât unul muncește pentru toți și toți pentru unul.

Această situațiune este dată atunci când un popor formează o organizație unitară, un Stat și tocmai de aceea s'a zis, cu drept cuvânt, că, formarea economiei naționale este în fond un rod al centralizării politice, care începe cu nașterea formațiunilor de Stat teritoriale, către sfârșitul evului de mijloc și se încheie cu creațiunea statului național unitar. (K Bücher).

Această operă s'a săvârșit în Statele apusene ale Europei: Spania, Portugalia, Anglia, Franța și Țările de Jos, încă din secolul al XVI-lea, când acestea apar ca teritorii economice uni-

tare, în politica colonială, și s'a desăvârșit în secolul al XVII-lea și al XVIII-lea, prin politica economică a acestor State, prin sistemul mercantil.

În Germania, evoluția a avut un tempo mai lent. Mișcarea centralistă n'a reușit să închege într'un singur teritoriu economic toate stăpânirile principilor teritoriale, nu s'a putut forma o economie națională, așa cum o aflăm în celelalte State apusene, către sfârșitul veacului al XVIII-lea și aceasta lămurește faptul că influența fisiocratismului și mai târziu a lui Adam Smith a pătruns cu greu în Germania și a fost condiționată de cadrul de gândire al științei economice produse de mediul social particular, de știința cameralistă.

Teoria economică a fisiocrațiilor n'a prins în Germania, iar Adam Smith n'a avut un timp nici un răsunet. Abia după începutul veacului al XIX-lea, lucrurile s'au schimbat, influența școlii clasice s'a accentuat, însă cugetarea ei economică s'a ciocnit cu cugetarea economică a cameraliștilor, care i-au făcut un loc în „sistemul științei cameraliste”, sub numele de „economie națională”, o ramură deosebită de celelalte. Aici este origina sistemului de științe economice de astăzi.

Cel mai complet sistem economic, cameralist, este al lui K. H. Rau. În scrierea sa: *Ueber die Kameralwissenschaft*, (1825), științele economice sunt împărțite în următoarele grupe:

A. Știința economică generală.

B. Știința economică specială, și anume:

I. Știința economiei private:

a) Știința întreprinderilor (*Erwerbslehre*);

b) Știința gospodăriilor.

II. Știința economiei publice.

Știința economiei publice, sau economia politică, era împărțită apoi de Rau în economia politică teoretică și în economia politică practică, și aceasta din urmă era împărțită în politica economică și știința financiară. Mai târziu, în „*Lehrbuch*”-ul său, el statornici o clasificare, în fond cu același conținut, introducând trifurcarea: știința economiei naționale, politica economică și știința financiară.

Așa dar, cugetarea economică superioară a școlii clasice, care contopea însă în „economia politică”: teoria economică, po-

litica economică și știința financiară, venind în contact cu cugetarea economică inferioară, însă sistematică a școalei cameraliste din Germania, află o ordonare și clasificare logică și se transformă într'un sistem de științe economice.

Politica economică, care, după Rau, avea să se ocupe numai cu datoriile Statului pentru ridicarea bunei stări a poporului,, este o știință practică, un sistem de principii, o tehnică, în contrast cu știința economiei naționale, care este o știință teoretică, un sistem de cunoștințe, de fapte și împrejurări și de legi, care cârmuiesc viața economică.

De aci înainte, economia politică s'a împărțit în două părți, care s'au numit: economia politică teoretică și economia politică practică.

Însă, înțelesul economiei politice practice a fost curând lărgit. Afară de măsurile Statului pentru influențarea economiei naționale (politica economică propriu zisă), s'au cuprins în studiul acesta și toate faptele, privitoare la activitatea economică din diferitele ramuri ale vieții economice, toate alcătuirile și instituțiile, organizate de subiectele economice, legăturile dintre ele și influența lor asupra mersului general al economiei naționale. Această lărgire a înțelesului economiei politice practice a avut drept urmare și o schimbare a numelui ei în economia politică specială, sau economia națională, în contrast cu economia politică teoretică, care a fost numită economie politică generală.

La aceste două părți, s'a adăugat știința financiară, care este știința cheltuelilor și veniturilor Statului și gospodăriei publice.

Deosebirea în generală și specială o găsim de fapt în sistemul unuia dintre întemeietorii școalei istorice: Karl Roscher: *System der Volkswirtschaft* (1854). Volumul întâi cuprinde: „Bazele economiei naționale”. Aci se găsește o expunere a fenomenelor economice generale, și a legilor ce le stăpânesc, care alcătuește o teorie a economiei politice. Cu toate acestea, se strecoară, deși în treacăt și fără să se insiste, și oarecari discuții asupra atitudinii Statului față de viața economică, care intră în politica economică.

În volumele următoare, Roscher tratează pe rând domeniile principale ale vieții economice: agricultura, comerțul, industria, transportul, etc. și anume nu numai la-

tura de politică economică, normele de călăuză ale intervenției Statului în raporturile economice, ci și latura tehnice economice de exploatare a fiecăruia, organizările economice făcute de subiectele economice, raporturile dintre ele și rezultatul activității lor din punctul de vedere al interesului general.

Intr'un volum, Roscher dezvoltă „Problema săracilor și politica față de ei”. („Armen und Armenpolitik”), și în sfârșit într'altul se ocupă de știința financiară.

Această sistematizare a fost dusă mai departe în Germania, partea specială a aflat o dezvoltare din ce în ce mai pronunțată, despărțindu-se și alte domenii ale vieții economice, ca obiecte de tratare specială. Astfel, s'a procedat în deosebi în cunoscutele publicații: *Handbuch der politischen Oekonomie*, editat de G. Schönberg (1881); *Hand und Lehrbuch der Staatswissenschaften* (1893), editat de Kuno Frankenstein și în urmă de von Heckel.

Împărțirea în economie politică generală și economie politică specială n'a fost însă și nu este încă nici astăzi logic precizată. Intr'adevăr, s'a socotit că partea generală este tot una cu partea teoretică și partea specială tot una cu partea practică. Aceasta însă este o echivalare eronată. Deoarece, în economia politică specială se studiază în întâiul loc realitatea economică, din fiecare secțiune a activității economice, în toate manifestările ei și se caută a se statornici care sunt împrejurările în care are loc și cauzele care o determină, și numai în al doilea loc se studiază măsurile politice economice ale Statului, aceasta înseamnă că ea cuprinde o parte teoretică și alta aplicată, practică.

Acest fapt a fost observat de C. Menger, unul din întemectorii școalei austriace, care a criticat această împărțire în generală și specială și a propus o altă clasificare a științelor economice, în trei grupe:

1. Grupa istorică, în care socotește istoria economică și statistica;

2. Grupa teoretică, care se deosebește după direcția metodei de cercetare;

3. Grupa practică, în care socotește:

- a) Politica economică („știința principiilor pentru încurajarea sistematică a economiei naționale din partea puterilor publice”);

- b) Știința financiară, și
- c) Știința economiei private.

Mai târziu, Menger a adăugat la grupa istorică și „Morfologia fenomenelor economice”.

Un economist din școala austriacă, von Philippovich, socoate că obiectul științelor economice este să descrie faptele economice din prezent și din trecut, să statornicească legăturile cauzale dintre ele, să precizeze categoriile economice, și în sfârșit, să cerceteze principiile, care călăuzesc intervenția conștientă a omului în dezvoltarea economiei naționale. Potrivit acestor laturi ale obiectului, el împarte științele economice în următoarele părți:

1. Descrierea economică.
2. Istoria economică.
3. Teoria economică și
4. Politica economică. La acestea el adaugă și
5. Știința financiară.

În politica economică, Philippovich cuprinde, în afară de studierea intervenției Statului în mersul dezvoltării economice, și cercetarea tuturor alcătuirilor, instituțiilor și măsurilor datorite inițiativei private, care au o influență asupra economiei naționale, chiar dacă scopul lor este numai interesul privat.

În fond, afară de terminologia deosebită, clasificarea aceeași sistematizare obișnuită în Germania. Numai descrierea economică și istoria economică sunt două categorii noi, însă, cum lămurește el însuși, acestea sunt numai antemergătoare pentru fundamentarea teoriei economice. Politica economică este în concepția sa identică cu economia politică practică sau specială.

O clasificare deosebit de logică găsim la economistul H. Dietzel. El deosebește științele economice în două părți:

1. Ca știință teoretică, și
2. Ca știință practică.

1. Ca știință teoretică, obiectul lor este să descrie și să lămurească cauzal realitatea fenomenelor social economice; să arate numai ceace este și pentru ce este astfel și nu altminteri.

a) Istoria economică;

Această parte cuprinde:

b) Teoria economică.

2. Ca știință practică, științele economice au ca o-

biect să studieze direcțiunile în care trebuie să se facă prefacerile economice, în interesul general.

Această parte cuprinde:

- a) Etica economică, și
- b) Politica economică.

Etica economică este considerată ca un capitol al eticei generale și are să desvolte consecințele principiului fundamental etic-social pentru activitatea economică. Ea are deci un rol normativ.

Politica economică are un rol critic-tehnic. Realitatea economică este comparată după criteriul normelor stabilite de etica economică și întrucât nu corespunde trebuie să fie schimbată. Pentru aceasta trebuie să se afle mijloacele.

O dezvoltare deosebită a sistematizării științelor economice dă și Adolph Wagner. Acesta își apropie obișnuita diviziune în trei părți, însă nu dă fiecareia din acestea acelaș înțeles ca înaintașii săi. În sistemul său, locul întâiu este luat de o introducere ce cuprinde bazele științei (Grundlegung), în care se tratează problemele generale de însemnătate generală și principala ale tuturor științelor economice: teoriile asupra naturii economice a omului, asupra motivelor activității economice, noțiunile elementare ale științei, raporturile între economia privată și economia națională, între populație și economia națională, principiile de organizare ale economiei naționale, atitudinea Statului față de economia națională, chestiuni generale asupra ordinii juridice, drept de proprietate, etc. Aci sunt cuprinse deci atât probleme generale de teorie economică, cât și probleme generale de politică economică.

După această introducere, urmează „economia națională teoretică”, care cuprinde chestiuni mai speciale și prezintă chestiunea producției, circulației, formării prețului, distribuției veniturilor. „Economia națională practică” duce specializarea și mai departe, cuprinzând, într’o largă măsură, expunerea principiilor de politică economică.

Adolph Wagner este conștient de greutatea unei deosebiri precise între „economia națională teoretică” și „economia națională practică” și socoate că, după cum în partea teoretică nu se poate face complet abstracție de atitudinea Statului față de economia națională, tot astfel în partea practică, afară de politica economică, ce are caracter de aplicațiune, există un loc larg

pentru descrierea stărilor și împrejurărilor din diferitele domenii ale activității economice și pentru lămurirea legilor ce o stăpânesc; deci pentru teoria economică. De aceea, Wagner a propus ca „bazele generale” și „economia națională teoretică” să formeze partea generală și „economia națională practică” partea specială a științei. Cea de a treia ramură a sistemului este și la acest economist știința financiară.

Înainte de a căuta să desprindem punctele comune și deosebiriile acestor clasificări și să ajungem pe această cale la o sistematizare a științelor economice, care să corespundă stadiului actual al cunoștinței în acest domeniu, să ne oprim o clipă asupra nedumeririi cauzată de terminologia lipsită de unitate, ce ați observat în diferitele clasificări. Economie politică sau economie națională, care este expresiunea exactă?

Numele cel mai vechiu este acela de economie politică. Pentru întâia oară acest nume se găsește în titlul operei lui Montchrétien: „Traité de l'économie politique” (1615), care era un tratat de finanțe și de politică economică. La început, expresiunea aceasta s'a întrebuințat foarte puțin în Franța și Anglia, tocmai pentru că, fiind vorba de politica economică, aceasta își afla loc în operele generale despre politică sau morală. Nici fiziocrații n'au luat-o pe frontispiciul edificiului lor științific.

În urmă, afară de Adam Smith, care-și numește opera sa economică „Cercetări asupra naturii și cauzelor bogăției națiunilor” toți ceilalți părtași ai școlii clasice, Ricardo, Maltus, Say, etc., întrebuințează însă pentru sistemele lor expresiunea de economie politică și aceasta se încetățenește în toate țările, afară de Germania. Ce-i drept, și aci s'au găsit adepți, însă marea majoritate a scrierilor economice germane au luat titlul de Economia Națională, sau Știința economiei naționale (National Oekonomik sau Volkswirtschaftslehre). Lămurirea stă în faptul că dezvoltarea științei economice în Germania este legată de nașterea școlii istorice, care era stăpânită de concepția că ființa fiecărui popor este deosebită de aceea a altor popoare, că este înzestrată cu puteri naționale și produce rezultate specific naționale. Ca atare, știința care cercetează viața economică a popoarelor trebuie să poarte numele de știința economiei naționale. Aceasta părea cu atât mai adevărat, cu cât vechea școală istorică economică vedea în știința

economică, înainte de toate, partea de politică economică și este cert că o știință care vrea să stabilească norme pentru transformarea vieții economice trebuie să țină în seamă individualitatea națională a popoarelor. Fiecare popor deci își are știința sa proprie a economiei naționale. Caracteristic pentru această direcțiune este Sistemul național de economie politică a lui Frederik List.

Cu timpul a început să pătrundă convingerea că nici una din cele două expresiuni nu precizează exact noțiunea științei economice. Denumirea de economie politică indică prea mult influența Statului asupra economiei naționale, ce privește numai politica economică, nu și celelalte ramuri ale științelor economice, care, ca istoria economică și teoria economică, cercetează realitatea economică, fără să se intereseze de altceva, decât de aceasta.

La rândul ei, denumirea de știința economiei naționale are marele dezavantaj că scoate prea mult în relief caracterul etnic al vieții economice, al economiei naționale a popoarelor, care în ultima analiză sunt un produs social. Ce-i drept, economia națională a fiecărui popor formează o individualitate deosebită de aceea a altor popoare. Aceasta nu poate să îndreptățească însă a numi științele economice știința economiei naționale. Înainte de orice, astăzi este știut că n'a existat în toate timpurile o economie națională; au fost faze în istoria omenirii, în care a dominat economia casnică, economia orășenească, economia teritorială, dupăcum în faza de astăzi se pare că domină economia mondială. Științele economice studiază însă viața economică în toate fazele și deci nu pot căpăta numele de „economie națională”.

Afară de aceasta, teoria economică n'are nici o relație cu națiunea, ea nu îmbrățișează viața economică concretă a popoarelor, ca istoria economică. Obiectul teoriei nu este o economie națională concretă, ci ceea ce s'ar putea numi o „economie socială”, o formațiune abstractă a minții omenești: o societate de oameni, ale căror acțiuni economice sunt mănate numai și numai de principiul economic. Această „economie socială” este deci cu totul deosebită de „economia națională”. Economii naționale sunt tot atâtea, câte State există, însă o „economie socială”, astfel cum o presupune teoria economică, nu există și deci ar fi o erezie economică să se con-

funde una cu alta: „economia națională”, o realitate, cu „economia socială”, o abstracțiune. Înăuntrul economiilor naționale reale și deasupra lor, există și în realitate cercuri social-economice, dominate numai și numai de principiul economic. Economiile individuale, care sunt membrele societății economice, stau în raporturi de atârnare reciprocă și formează laolaltă un tot real, deși invizibil și variabil, înăuntrul căruia, fiecare economie individuală își duce viața ei specială, însă este continuu influențată de toate schimbările din viața celorlalte, după cum influențează ea pe celelalte. Aceasta este, după caracterizarea economistului H. Dietzel, „economia socială”, scena pe care au loc, cum se exprimă el, fenomenele „social economice”.

Poate oare să fie numită teoria economică, care cercetează aceste fenomene „social economice” deslipite de orice temei etic, știința „economiei naționale?”

Iată pentru ce, propunerea lui H. Dietzel de a se înlocui expresiunile de economie politică și economie națională cu aceea de economie socială (Sozialökonomik), a aflat aprobare în lumea economiștilor și tinde a se generaliza.

Adoptând această expresiune, — economia socială, — să reluăm firul și să încercăm a stabili o clasificare logică a științelor economice, pentru a afla locul studiului transporturilor și a ne da seama de caracterul și de scopul său. Aruncând o privire critică asupra diferitelor clasificări ale științelor economice și trecând peste punctele comune, observăm deosebiri, în special, în concepția părții a doua, a „economiei politice practice sau speciale”. O parte din deosebirile acestea își au origina în lipsa unei distincțiuni între cele două categorii de preocupări, despre care s'a amintit și anume: preocuparea de a cerceta realitatea economică și cauzalitățile ei, în fiecare ramură a activității economice (agricultură, industrie, etc.) și preocuparea de a afla normele de călăuzire a transformărilor economice, necesitate de interesul economic general; o altă parte din deosebirile acestea își au origina în lipsa de precizie a cuvintelor teoretic și practic, și în bună parte se confundă cu cele dintâi.

Înlăturându-se aceasta, se poate ajunge la următoarea clasificare, adoptată între alții și de economistul Karl Bücher, și care răspunde stadiului actual al științelor economice:

Economia socială se împarte în:

1. Economia socială generală;

2. Economia socială specială;

3. Politica economică.

1. Economia socială generală cuprinde expunerea sistematică a organizațiilor economice, a manifestărilor vieții lor și a legilor care le produc și le cârmuesc. Cu alte cuvinte, este teoria economică generală, care caută să înțeleagă și să lămurească fenomenele economice ca atare, despărțindu-le de mediul specific etnic în care se produc, izolându-le de celelalte categorii de fenomene, ca să statornicească noțiunile economice și raporturile lor de cauzalitate. Tocmai prin aceasta se deosebește economia socială generală de istoria economică. Aceasta privește fenomenele economice astfel cum se află în realitate, în strânsă legătură cu fenomenele politice, sociale și morale, în complexul lor, căutând să afle felul în care s'au folosit mijloacele naturale pentru întreținerea și propagarea vieții omenești într'o epocă sau alta. Firește, această deosebire între economia socială generală și istoria economică nu exclude ca teoria economică să se folosească, în statornicirea noțiunilor și legilor economice, de istoria economică și istoria economică să-și călăuzească pașii, în întinericul trecutului economic, la luminile teoriei economice 1).

2. Economia socială specială are de scop să descrie diferitele ramuri ale vieții economice — silvicultura, agricultura, industria, comerțul, transportul, etc. — și să afle cum se înfățișează legile economice generale în fiecare dintre acestea.

Obiectul economiei sociale generale este aceea ce am spus că se poate numi o „economie socială”, o abstracțiune, o societate alcătuită de oameni, călăuziți în toate acțiunile lor de principiul economic. Obiectul economiei sociale speciale este economia națională a popoarelor, realitatea economică etnică, în toate manifestările ei, produse în mediul politic, social și moral, specific fiecărui popor. De aceea, economia socială specială se pot numi cu drept cuvânt știința economiei naționale.

Teoria economică generală, statornicită în lumea ideală a

---

1) Vezi: „Obiectul, metoda și sistematizarea istoriei comerțului”, de V. Madgearu în „Revista cursurilor”, An. II, nr. 1, 2 și 3, p. 67 și următoarele.

„economiei sociale” este verificată și modificată în lumea reală a economiei naționale a popoarelor. Aci, fenomenul economic capătă o ființă concretă, care se deosebete după scena în care se petrece. Viața economică are mai multe ramuri și fenomenele economice nu sunt absolut aceleași în toate. În silvicultură, agricultură, industrie, comerț, etc., condițiunile economice nu sunt aceleași, și deci nici legile economice nu vor putea să aibă aceeaș aplicare și aceleași urmări. Tocmai aceasta cată să fie stabilit de economia socială specială, prin cercetarea condițiunilor deosebite, în care are loc procesul economic: producțiunea, circulațiunea și distribuțiunea bunurilor, în fiecare dintre ramurile de activitate economică dintr’o economie națională sau alta.

Astfel, economia socială specială se poate despărți, după diferitele secțiuni ale vieții economice, în economia forestieră, economia agricolă, economia industrială, economia minieră, economia transporturilor, etc.

În studiul fiecărei dintre acestea, joacă un rol însemnat istoria economică și descrierea economică. Cea dintâi lămurește ce a fost, cea de a doua ceea ce este; cea dintâi destramă firele trecutului, fixează dezvoltarea împrejurărilor, în care s’au produs faptele, pe care le desvăluie cea de a doua, și înlesnește determinarea cauzelor unei situațiuni prezente; cea de a doua, servindu-se în special de metoda statistică, precizează dimensiunile puterilor economice, care sunt în mișcare și măsoară efectele acțiunilor economice.

3. Un caracter principal deosebit de economie socială generală și specială are politica economică.

Politica economică este dezvoltarea sistematică a principiilor după care trebuie să aibă loc intervenția Statului și a celorlalte comunități de drept public în economia națională. Pe când economia socială specială se ocupă de realitatea economică, de starea de fapt, de transformările ei, de evoluția ei, și caută să-i afle cauzele și să lămurească legile care o stăpânesc, politica economică vrea să stabilească, nu ceea ce este, ci ceea ce trebuie să fie și cum trebuie să fie, cum și prin ce mijloace să se influențeze dezvoltarea vieții economice.

Caracterul acesta principal deosebit, n’ă împiedecat ca unii să confunde politica economică cu economia socială specială, și politica economică să fie considerată

tot una cu „economia politică practică sau specială” sau cu „economia națională”.

Alții au negat caracterul de știință politicii economice și au cerut excluderea ei din economia socială. Știința — s'a zis — are să se intereseze numai de ceace este, nu și de ceacă trebuie să fie și cum trebuie să fie; ea are să constate numai faptele, astfel cum sunt, să cerceteze origina și să descopere legătura lor cauzală, și n'are să se preocupe de judecarea lor și cu atât mai puțin de îndrumarea lor spre o transformare într'un sens sau altul. Nu poate face aceasta știința, deoarece a determina cum trebuie să se schimbe realitatea economică presupune a avea un țel, un ideal, care atârnă de voința individuală și deci nu poate intra în preocupările științei, care trebuie să fie absolut obiective.

În această argumentație lipsește ceva. Nu se ține seama că între „este” și „trebuie” există o înlănțuire logică. Indată ce se constată existența unei cauzalități, însăși această constatare creiază temeiul judecății, care impune un postulat. Dacă se statornicește cu precizie că anumite cauze produc anumite efecte, este sigur că, pentru a avea aceste efecte, trebuie să se creieze acele cauze, firește cu condițiunea să nu mai existe alte cauze, care să poată produce aceleași efecte.

De aceea, se poate spune că teoria economică și în deosebi teoria economică specială a diferitelor ramuri de activitate economică este presupunerea politicii economice și totdeauna îndreptățirea științifică a acesteia.

Politica economică poate să fie deci științifică, dacă judecățile și soluțiunile ei sunt statornicite pe temeiul unor cauzalități și dacă condițiunile în care au avut loc aceste cauzalități continuă a exista în realitate.

Chiar dacă se admite că descoperirea cea mai perfectă a realității economice nu impune până la evidență și directiva politicii economice, care atârnă de un țel, de un ideal, a cărui formulare diferă după concepția etică a fiecăruia, politica economică nu-și pierde valoarea ei de știință, căci îi rămâne rolul critic și tehnic, astfel cum l-a definit Dietzel în sistemul său.

Dar această mărginire nu este admisă de toate autoritățile științifice. Astfel profesorul Philippovich dela Viena, spune că „se poate desemna ca cea din urmă și cea mai înaltă

chemare a științelor economice să stabilească țelurile, spre cari se străduiesc și trebuie să se străduiască oamenii în transformările organizării producerii și împărțirii bunurilor”.

Concluzia este, socot, că politica economică își păstrează locul ei în științele economice. Deși principial deosebită, de economia socială specială, studiindu-se caracterul politicii economice, se vede că ea este intim legată de aceea. Cercetarea condițiilor vieții agrare, comerciale, industriale, etc., a unui popor, duce și la statornicirea politicii economice și aceasta nu poate avea o bază științifică fără cea dintâi. Tocmai aceasta a făcut, ca în literatura economică să se creieze o serie de tratate de: economie și politică agrară; economie și politică forestieră; economie și politică industrială, economie și politică comercială, economie și politică a transporturilor, etc. În toate acestea, prezentarea faptelor și cauzalităților dintr'un departament al vieții economice, pe temeiul descrierii și a istoriei economice, este unită cu critica științifică a stărilor de fapt și cu expunerea critică a soluțiilor practice pentru transformarea lor.

Chiar atunci când se întâlnește numai expresiunea de „politică”, ca într'una din cele mai noi ramuri, politica socială, în fond se va găsi acelaș sistem. Într'adevăr, în politica socială, se expun toate problemele sociale, se urmărește evoluția lor istorică, se descriu împrejurările și cauzele lor — în special e vorba acolo de situația muncitorilor și situația claselor de mijloc — și în urmă se trece la critica lor și la desfășurarea soluțiilor politice, la studiul mijloacelor și instituțiilor — legislația de ocrotire a muncitorilor, asigurările muncitorești ș.m.d.

Sistemul de științe economice nu este complet, dacă la economia socială generală și specială, politica economică, afară de istoria economică și statistică, despre care s'a amintit, nu se adaugă și știința financiară.

Considerațiunile acestea au precizat, cred, și locul studiului transporturilor în economia socială. Ca și celelalte dintre ramurile de activitate economică, transporturile, intră în obiectul economiei sociale speciale și al politicii economice.

În prelegerile noastre va trebui, în consecință, să expunem formele de organizație ale transporturilor și funcțiunile lor, condițiile în care s'au dezvoltat și în care trăesc, să judecăm utili-

tatea lor în economia națională și să precizăm rolul Statului în acest domeniu economic și principiile care trebuie să călăuzească intervenția Statului în organizarea transporturilor.

Ca să vedem care sunt problemele speciale, ce intră în obiectul studiului nostru, se impune să răspundem la întrebarea: ce sunt transporturile, în ce constă această activitate economică?

Transportul este mișcarea în spațiu a oamenilor, a bunurilor și a știrilor (van der Borgh t).

Scopul transportului este învingerea distanței în spațiu și în timp, pentru stabilirea și întreținerea raporturilor culturale, politice, sociale și economice dintre oameni.

Ca activitate economică, de sine stătătoare, ca profesie, transportul s'a specializat târziu; este un rezultat al diviziunii sociale a muncii, care a apărut în urma rezultatelor ei în celelalte secțiuni ale economiei naționale. La început, transportul intra în funcțiunea producătorului, care-și aducea produsul la târguri și bălciuri; în urmă a devenit o funcțiune a comercianților, care însoțeau transporturile de mărfuri și aveau organizațiuni proprii pentru transport. Odată cu avântul comerțului, în epoca descoperirilor și a dezvoltării navigațiunii maritime, transportul începe să se desfacă din ocupațiunile multiple ale comercianților și să se transforme într'o ocupațiune independentă.

Structura economică a societății de astăzi, bazată pe circulațiune, nu poate fi concepută fără o organizație a transporturilor. Intreprinderile de transport stau astăzi alături de celelalte categorii de întreprinderi agricole, forestiere, industriale, comerciale, etc. și au o însemnătate ce depășește cadrul intereselor economice și îmbrățișează întreaga viață culturală și politică a popoarelor.

Ca instituție economică, transportul este tot atât de însemnat pentru agricultură, silvicultură, mine, industrie, comerț, ca și pentru migrațiunea populațiilor, pentru concentrarea populației în orașe, pentru transformările economiei naționale și pentru formarea economiei mondiale. Transportul are deci o însemnătate universală. Această concepție trebuie să fie amintită aici, pentru că ea arată că transportul, ca și sistemul de măsuri și greutate, sistemul de bănci, sistemul monetar, face parte din chestiunile cu adevărat generale ale întregii economii naționale și nu din chestiunile speciale ale diferitelor ramuri de producțiune, ca de pildă comerțul (A d. Wagner). Organizația

transporturilor interesează deci în gradul cel mai înalt economia națională a fiecărui popor, și aceasta lasă să se întrevadă că Statul are un rol deosebit de însemnat în acest domeniu al vieții economice.

De aceea, în cursul lecțiilor noastre va trebui să urmărim cu o deosebită atențiune politica transporturilor, prin care se înțelege totalitatea măsurilor luate de Stat și de alte corporații de drept public, în vederea influențării organizării transporturilor, în interesul economiei naționale. Aci se va observa că, spre deosebire de alte ramuri de activitate, în ramura transporturilor, Statul nu reglementează numai raporturi private, ci creiază singur instituții de transport, ordecâteori interesul general o cere.

Obiectul politicii transporturilor este deci îndoit: 1) să poarte grija ca să existe mijloacele și instituțiile de transport necesare pentru progresul economic general, creind, din inițiativa publică instrumentele de transport, totdeauna când inițiativa privată întârzie, anticipând și stimulând înmulțirea necesităților de transport; 2) să controleze mersul instituțiilor de transport, în special formarea prețurilor, tarifele de transport. Formarea prețului nu are loc în transport după aceleași norme ca în agricultură, industrie, comerț, etc. Legea formării prețurilor este adânc modificată de situațiunea specială în care se află cei doi factori constitutivi: cererea și oferta. Libera concurență este pentru cele mai însemnate categorii de transporturi exclusă; monopolul este în transport o condițiune impusă de natura lucrurilor și aceasta creiază Statului datoria de a interveni. Politica tarifară este deci un element esențial al politicii transporturilor.

Problemele fundamentale ale studiului transporturilor decurg din cercetarea organizației transporturilor, care se reduce la două tipuri: organizația de întreprinderi particulare și organizația de întreprinderi de Stat. Principiile de exploatare, bazele formării prețurilor, alcătuirea tarifelor de transport în exploatarea de Stat sau exploatarea privată, și urmările celor două situațiuni posibile pentru economia națională a popoarelor — sunt întrebările mari ale studiului transporturilor în economia socială, care vor trebui să afle răspuns în acest curs.

Afară, însă, de aceste întrebări economice, studiul transporturilor, ca obiect în învățământul comercial academic, trebuie să țină seamă și de unele întrebări juridice. Transportul este

și un raport juridic, un contract, a căruia aplicare se cunoaște din dreptul comercial. Despre această latură juridică, nu este deci necesar să se mai vorbească în acest curs. Dar transportul creiază și alte raporturi juridice. Marile căi de comunicație sunt căi internaționale, străbat teritorii aparținând diferitelor State, și transportul pe acestea este supus restricțiunilor dreptului internațional. Afară de aceasta, transportul însuși este internațional și aplicarea contractului de transport al diferitelor coduri de comerț ar da naștere la conflicte, dacă n'ar exista regule comune, stipulate în convenții internaționale. Studiarea tuturor acestora intră în îndatoririle acestui curs, și introducerea lor nu poate să-și strice unitatea.

Astfel înțeles, cursul acesta are un rost însemnat în programul dumneavoastră.

În orice activitate economică veți intra în viața de mâine, veți avea chestiuni de transport și tarife în preocupările dumneavoastră zilnice și vă veți convinge curând că cunoașterea lor este adesea o condițiune de căpetenie în lupta economică.

Dar, rostul cursului acesta este și în legătură cu desvoltarea viitoare a transporturilor în România. Organizarea transporturilor în România nu este însă completă. Deși opera săvârșită pentru economia noastră națională de căile ferate române este mare și rămâne ca o dovadă vie de putere a spiritului românesc de întreprindere, ea nu este încă încheiată. Timpul își cere progresul său. Organizația căilor ferate române trebuie să fie modificată. Dela sistemul biurocratic va trebui să se să se treacă la sistemul comercial. Aceasta cere însă oameni cu o pregătire comercială superioară, echivalentă pregătirii tehnice a unui inginer. Astăzi este pretutindeni recunoscut că, conducerea și organizarea căilor ferate cere, în afară de cunoștințe tehnice și cunoștințe economice comerciale. Problema tarifelor — ca să amintim de una dintre cele mai însemnate sarcini ale căilor ferate — este o problemă de ordin economic, a cărei deslegare, în interesul general, presupune studii economice și un spirit înțeleghător al împrejurărilor economice.

Afară de aceasta, organizarea navigației fluviale și maritime a scos în anii din urmă la iveală noi și mari necesități. Aci Statul, care a dat cel dintâi imbold, întemeind S.N.F.R. și S.M.R., este timpul să treacă pe planul al doilea, lăsând planul întâiu inițiativei private. Aceasta s'a și manifestat. Două societăți cu

capital și conducere românească au luat ființă în anii din urmă și opera aceasta va trebui continuată ca să se ajungă la naționalizarea navigației maritime și fluviale, la o flotă comercială românească, care să înlesnească expansiunea noastră economică în viitorul apropiat.

Aceste împrejurări arată necesitatea formării de elemente speciale, competente în materie economică și introduse și în chestiunea transporturilor și tarifelor, ceea ce constituie tocmai menirea acestui așezământ de înaltă cultură comercială în general și a cursului ce se inaugurează pentru întâia oară în România, în special.

Literatura generală la studiul transporturilor.

Bardas: Verkehr und Verkehrspolitik, Leipzig, 1907.

R. van der Borcht: Das Verkehrswesen, ed. II-a, 1912.

Colson: Transports et tarifs, ed. 3-a, Paris, 1908.

Grunzel: System der Verkehrspolitik, Leipzig, 1908.

A. d. Wagner: Sozialökonomische Theorie des Kommunikations- und Transportwesens, Leipzig, 1909.

Literatura specială a lecțiunei.

K. Bücher: Entstehung der Volkswirtschaft, 1912, ed. VII.

H. Dietzel: Theoretische Sozialökonomik (1895).

W. Lexis: Systematisierung, Richtungen und Methoden der Volkswirtschaftslehre (1908).

C. Menger: Untersuchungen über die Methode der Sozialwissenschaften (1883).

C. Menger: Grundzüge einer Klasifikation der Wirtschaftswissenschaften (in Conrad's Jahrbüchern, 1889, II).

von Philippovich: Grundriss der politischen Oekonomie, vol. I, ed. 1905.

Adolph Wagner: Grundlegung der politischen Oekonomie (1875).

3. MEMORIUL PROFESORULUI VIRGIL MADGEARU

12. Memoriu personal¹⁾

În cadrul Academiei de Înalte Studii Comerciale și Industriale am creat cursul despre Studiul practic al întreprinderilor, ținut prima oară la noi în țară. Președini ai cursului despre transporturi. Transferat în 1925 la catedra de Economie Națională am ținut două cursuri: unul despre Evoluția Științei economice, și celălalt despre Știința și Politica agrară; Știința și Politica industrială. Paralel, am condus lucrările la Seminarul de doctorat, unde pe lângă organizarea unor cercetări privind subiecte variate an de an, în forma de referate, urmate de discuții, s'au întocmit lucrări de doctorat, cu caracter monografic, dintre care unele reprezintă o contribuție însemnată la cunoașterea economiei și gândirii economice românești.

¹⁾ Asupra activității și a oricăror manifestări pe tărâmul didactic, științific, literar, social, politic etc., ca: publicațiuni de orice natură, conferințe, activitate extrașcolară etc.

În cadrul Academiei de Înalte Studii Comerciale și Industriale am creat cursul despre Studiul practic al întreprinderilor, ținut prima oară la noi în țară.

Transferat în 1925 la catedra de Economie Națională am ținut două cursuri: unul despre Evoluția Științei Economice și celălalt despre Economia și Politica agrară; Economia și Politica industrială. Paralel, am condus lucrările la seminarul de doctorat, unde pe lângă organizarea unor cercetări privind subiecte variate an de an, în forma de referate, urmate de discuții, s'au întocmit lucrări de doctorat, cu caracter monografic, dintre care unele reprezintă o contribuție însemnată la cunoașterea economiei și gândirii economice românești.

Încadrat în 1938 la catedra de
Economia Politică rămasă vacantă prin
optarea lui G. Tușă pentru catedra de
la Universitate, am elaborat un
curs sistematic cuprinzând în anul I
Economia Politică teoretică și în
anul II Economia Politică aplicată.

În afară de școală, am avut
o activitate științifică, luând parte
la o serie de conferințe internaționale
organizate de Institutul de Cooperare
Intellectuală (Comunitatea permanentă
de studii internaționale) : în 1932 la Milano
unde s'a discutat problema : « Statul în
viața economică » / vezi contribuția mea
în vol. L'Etat et la vie économique -
première conférence d'études Milan Mai
1932 ; în 1937 la Paris, în cadrul programului de
Peaceful change ; în 1939 la Bergen, unde am
prezentat două studii La politique extérieure
de la Roumanie ; Le contrôle des changes en

Încadrat în 1938 la catedra de Economie Politică, rămasă vacantă prin optarea D-lui G. Tușă pentru catedra dela Universitate, am elaborat un curs sistematic, cuprinzând în anul I Economia Politică teoretică și în anul II Economia Politică aplicată.

În afară de școală, am avut o activitate științifică, luând parte la o serie de conferințe internaționale, organizate de Institutul de Cooperare intelectuală (conferința permanentă de studii internaționale) : în 1932 la Milano, unde s'a discutat problema : „Statul și viața economică” (vezi contribuția mea în vol. L'Etat et la vie économique - première conférence d'études Milan Mai 1932 ; în 1937 la Paris, în cadrul programului Peaceful change ; în 1939 la Bergen, unde am prezentat două studii (La politique extérieure de la Roumanie ; Le contrôle des changes en

en Roumanie). Invitat de Universitatea din Berlin, în 1934, am ținut acolo o prelegere despre: Reagrarizare și Industrializare, iar la Facultatea de drept din Paris în 1935 despre: Bazele juridice ale economiei dirijate.

Între anii 1919-1929 am fost Secretarul general al Institutului Social Român, colaborând la organizarea societăților sociale și ținând regulat prelegeri în toate ciclurile organizate.

În decursul anilor dela terminarea studiilor universitare am publicat următoarele lucrări:

1. Zur industriellen Entwicklung Rumäniens (Leipzig 1910)
2. În chestiunea meseriașilor. Buc. 1911
3. Bursele muncii în Anglia. Buc. 1911
4. Organizarea serviciului medical la Ortskrankenkasse din München. Buc. 1912
5. Bresle vechi și bresle noi. Buc. 1912

en Roumanie). Invitat de Universitatea din Berlin, în 1934, am ținut acolo o prelegere despre: Reagrarizare și Industrializare, iar la Facultatea de drept din Paris în 1935 despre: Bazele juridice ale economiei dirijate.

Între anii 1919-1929 am fost secretarul general al Institutului Social Român, colaborând la organizarea cercetărilor sociale și ținând regulat prelegeri în toate ciclurile organizate.

În decursul anilor dela terminarea studiilor universitare am publicat următoarele lucrări:

1. Zur industriellen Entwicklung Rumäniens (Leipzig, 1910)
2. În chestiunea meseriașilor. Buc. 1911
3. Bursele muncii în Anglia. Buc. 1911
4. Organizarea serviciului medical la Ortskrankenkasse din München. Buc. 1912
5. Bresle vechi și bresle noi. Buc. 1912

6. Industria la domiciliu și asigurările sociale. Buc. 1913
7. Cercetări despre pe industria la domiciliu Buc. 1913.
8. Structura și tendințele băncilor populare în România. Buc. 1914.
9. Deux rapports sur les assurances sociales en Roumanie Buc. 1915.
10. Politica socială și războiul Buc. 1915
11. Ocrotirea muncitorilor în România. Buc. 1915
12. Teoria și tehnica întreprinderilor Buc. 1915
13. Studiul practic al întreprinderilor comerciale și industriale Buc. 1916
14. Participarea la beneficiu Buc. 1919.
15. Organizarea comerțului exterior în epoca de tranziție Buc. 1919.
16. Măsuri financiare extraordinare 1920
17. Impozitul pe avere și îmbogățirea de război Buc. 1921.
18. Reforma Parlamentului Buc. 1922
19. Politica întreprinderilor economice în epoca fluctuațiilor și valutară Buc. 1923.

6. Industria la domiciliu și asigurările sociale. Buc. 1913
7. Cercetări despre industria la domiciliu. Buc. 1913
8. Structura și tendințele băncilor populare în România. Buc. 1914
9. Deux rapports sur les assurances sociales en Roumanie. Buc. 1915
10. Politica socială și războiul. Buc. 1915
11. Ocrotirea muncitorilor în România. 1915
12. Teoria și tehnica întreprinderilor. Buc. 1915
13. Studiul practic al întreprinderilor comerciale și industriale. Buc. 1916
14. Participarea la beneficiu. Buc. 1919
15. Organizarea comerțului exterior în epoca de tranziție. Buc. 1919
16. Măsuri financiare extraordinare. 1920
17. Impozitul pe avere și îmbogățirea de război. Buc. 1921
18. Reforma Parlamentului. Buc. 1923
19. Politica întreprinderilor economice în epoca fluctuațiilor și valutară Buc. 1913

20. Reforma cooperatiei (1925)
21. Dictatura economică sau democrație economică Buc. 1925
22. Roumania's new economic policy (King & Son) London 1930.
23. Orientarea agriculturii românești 1931
24. Înțelegerea economică a Statelor Dunărene Buc 1932.
25. Mémoire sur le traitement préférentiel 1932
26. La Roumanie à la Conférence de Stressa. Genève 1932
27. La capacité de paiement et la dette publique de la Roumanie Buc 1933
28. Le traitement préférentiel et l'Entente économique régionale Buc 1932
29. Pentru apărarea avuției publice Buc 1934
30. Drumul echilibrului financiar Buc 1935
31. Agrarianism, capitalism, imperialism Buc 1936
32. Industrializare și reagrarizare Buc 1937
33. Românizarea vieții economice Buc 1937.

20. Reforma cooperatiei. 1925
21. Dictatură economică sau democrație economică. Buc. 1925
22. Roumania's new economic policy (King and Son) London, 1930
23. Orientarea agriculturii românești, 1931
24. Înțelegerea economică a Statelor dunărene Buc. 1932
25. Mémoire sur le traitement préférentiel 1932
26. La Roumanie à la Conférence de Stressa. Genève. 1932
27. Le traitement préférentiel et l'Entente économique régionale Buc. 1932
28. La capacité de paiement et la dette publique de la Roumanie Buc. 1933
29. Pentru apărarea avuției publice Buc. 1934
30. Drumul echilibrului financiar Buc. 1935
31. Agrarianism, capitalism, imperialism Buc. 1936
32. Industrializare și reagrarizare Buc. 1936
33. Românizarea vieții economice Buc. 1937

34. Utilizarea tineretului în Statul național-țărănesc Buc. 1937.

35. L'Allemagne et le Sud-est européen (Affaires Danubiennes Décembre 1938.)

36. La politique extérieure de la Roumanie (1927-1938) Buc. 1939.

Sub formă roneografică:

1. Curs de transporturi 1916
2. Evoluția științei economice 1926
3. Curs de economie națională 1926
4. Curs de economie politică (1938)

În afară de aceste publicațiuni, am condus între anii 1913-1916 Monitorul asigurărilor sociale, iar în 1918 am fondat, împreună cu colegul I. Răducanu, revista de știință economică: „Independența Economică”. Am colaborat la Argus, Plutus, Prezentul, Convorbiri Literare, Viața Românească și Arhiva pentru Studiul și Reforma socială.

- 25 -

34. Utilizarea tineretului în Statul național-țărănesc Buc. 1937

35. L'Allemagne et le sud-est européen (Affaires Danubiennes Décembre 1938)

36. La politique extérieure de la Roumanie (1927-1938) Buc. 1939

Sub formă roneografică:

- 1) Curs de transporturi 1916
- 2) Evoluția științei economice 1926
- 3) Curs de economie națională 1926
- 4) Curs de economie politică, 1938

În afară de aceste publicațiuni, am condus între anii 1913-1916 Monitorul asigurărilor sociale, iar în 1918 am fondat, împreună cu colegul I. Răducanu, revista de știință economică „Independența Economică”. Am colaborat la Argus, Plutus, Prezentul, Convorbiri Literare, Viața Românească și Arhiva pentru Studiul și Reforma socială.

În domeniul politic, am făcut parte
din guvernele naționale țărăniști din 1928-
1931 și 1932/33, ocupând posturile de
Ministru de Industrie și Comerț, Minister
de Comunicații și Lucrări Publice, Minister
de Finanțe și Ministerul Agriculturii
și Domeniilor.

În această calitate am elabo-
rat o însemnată legislație economică
și financiară, am îndrumat și condus
viața economică și financiară a țării
în anii de cea mai mare criză economică.

Profesor V. Madgearu.

În domeniul politic, am făcut parte din guvernele național-țărăniști din 1928-1931 și 1932/33, ocupând posturile de Ministru de Industrie și Comerț, Ministru de Comunicații și Lucrări Publice, Ministru de Finanțe și Ministrul Agriculturii și Domeniilor.

În această calitate, am elaborat o însemnată legislație economică și financiară, am îndrumat și condus viața economică și financiară a țării în anii de cea mai mare criză economică.

Profesor V. Madgearu

8) Importul ! // Industria de lux -
creata de parite !

Duamul alvega ~~stare~~ cari p.
satisfacere a de nevoi sociale se
chiar fiziologice ex. industria auto -
bitului !

Bine este
Cătrele de lux sunt oportunitate - neceso-
no niceste, pentru că satisfacere a
lor aduce bani între oameni !
Construirea de palate ! Dar au
condiție a isprăvi drumurile !
Obicșiniri sociale impo-
triva luxului.

Notiua economica, sociala,
Leptă Statului, or a Bisericii în
Ex. mediu.

Statul urmărea a fixa
descrie stările sociale - se a
pentru fort ! Biserica - pentru
fi. mântuirea sufletesă !
Govu, Inflatare și mări descrie de
asul !

O pagină din notele de curs, folosite de profesor la ținerea pre-
legerilor și o pagină din manuscrisul cursului de economie politică.

25) În organizarea schimbului o' am
intâmpinat schimbări însemnate. Pro-
cesul dezvoltării sociale a marșii se
accelerează în ordinea economică
capitalistă. Spre exemplu se în-
dreacă de diferențarea în ce în ce mai
mult, tot deșdută cu diferențierea
se pune în fundamentul contrarii
al integrității. Unitățile economice
individuale în mare parte una
faptă de altă ca în economia casară
și sunt legate în b'o relație strânsă
de populații percolabile, și cum se
stat mai numeroase cu cât specia-
lizarea este mai mare.

Ordinul ~~de~~ schimb este
în economia capitalistă sunt neces
fără care intra în procesul de de-
calitate a schimbului. Producția în
o'caz de perfecționarea mijloacelor
de transport și comunicății și pro-
cesul de extindere continuă a pre-
țului schimbului de mărfuri și
formă internațională cuprinzând
toate țările. Dezvoltarea comerțului
intern și navigației maritime este
b'at'ă înaintea de pe glob. Dezvol-
tarea sistemului de schimb este
parte puterilor de evoluție. Popul
internațională este în creștere una din
trăsăturile caracteristice ale noii
ordine economice. Comparativ de
peșce și apă îngrădită în lumea
internă, trebuie

Q · D · R · V ·

S · V · M · M · I · A · V · S · P · I · C · I · I · S ·

REGIS AVGVSTISSIMI POTENTISSIMI

FRIDERICI AVGVSTI

DOMINI NOSTRI CLÉMENTISSIMI

RECTORIS PERPETVI VNIVERSITATIS LIPSIENSIS MAGNIFICENTISSIMI

RECTORE ANNO MAGNIFICO

KAROLO LAMPRECHT

PHILOSOPHIAE ET LEGVM DOCTOR ET HISTORIAE PROFESSOR PVBLCVS DECANVS

DECANO

KAROLO CHUN

PHILOSOPHIAE DOCTOR ET ROMANAE ET GERMANICAE P · R · O · F · E · S · S · O · R · P · V · B · L · I · C · O · D · E · C · A · N · O

PROCANCELLARIO

ERICO BRANDENBURG

PHILOSOPHIAE DOCTOR ET HISTORIAE RECENTIORIS PROFESSOR PVBLCVS DECANVS

VIRGILIVS N. MADGEARV

GALATIENSIS

TRADITA DISSERTATIONE ADMO · DV · M · LAVDABILI QVAE INSCRIBITVR

ZUR INDUSTRIELLEN ENTWICKLUNG RUMANIENS. DIE VORSTUFEN DES FABRIKSYSTEMS
IN DER WALACHEI

ET EXAMINE SVMMAE CVM LAUDE SVPERATO

PHILOSOPHIAE DOCTOR ET BONARVM ARTIVM MAGISTER

CREATUS

ATQVE HAC TABVLA PVBLICE DECLARATVS EST.

Caro Chun.

h. l. decanus.

Universitatea din Iași

Facultatea de Drept

Proces verbal

nr. 623

7 Mai 1914

*Sub scizorul Decan al facultății de
drept din Iași, ostentac de bună credință
sunt recușitate diplome de doctor în științele
economice și financiare, de la Universitatea
din Leipzig, către Madgearu N. Virgil
care a susținut teza sa la noi în
sumă prin din rezultatele care s-a scris
faptul drepturile și onorariile sale și a fost
scuțit de la serviciul militar.*

Decan D. Al. H. H. H.

LIPSIAE

DIE VII KENNIS APRILIS MDCCCXXI

1710 A. HILGARDI TYPIS A · D ·

Diploma de doctor in filozofie și in științele economice dela Universitatea din Leipzig.

VERIFICAT
2007

477

VERIFICAT
2017

Executată în atelierele
„RAMURI“ CRAIOVA
Ianuarie 1944